Bangor University

DOETHUR MEWN ATHRONIAETH

Y Cymro 1932-45: Hanes sefydlu Y Cymro, ei ddatblygiad a'i gynnwys hyd ddiwedd yr ail ryfel byd.

Tudud, Rhys

Award date:
2000

Awarding institution:
Prifysgol Bangor

Link to publication

General rights
Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy
If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Download date: 29. Apr. 2024

Pennod 5:
'Y Babell Awen'
gan Dewi Emrys

I'W DDEFNYDDIO YN Y LLYFRGELL YN UNIG

TO BE CONSULTED IN THE LIBRARY ONLY

P.C.B. LLYFRGELL U.W.B. LIBRARY

Un arall o golofnau'r Cymro a wnaeth argraff fawr ar ei ddarllenwyr, ac un o'r colofnau enwocaf yn holl hanes newyddiaduron Cymraeg, yw 'Y Babell Awen' gan Dewi Emrys, colofn farddol wythnosol a ymddangosodd yn ddi-dor yn y papur o'i chychwyn ym Medi 1936 hyd farwolaeth Dewi ym Medi 1952. Fodd bynnag, er bod 'Y Babell Awen' yn newydd i ddarllenwyr Y Cymro ar y pryd, nid oedd y syniad o golofn farddol yn newydd o gwbl mewn gwirionedd, oblegid fel yr eglura Aled Gruffydd Jones yn ei gyfrol Press, Politics and Society, yr oedd colofnau o'r fath yn gyffredin ac yn fawr eu dylanwad am flynyddoedd cyn hynny:

> *....For much of the nineteenth century, poetry remained a lively form of popular writing. David Thomas (Dafydd Ddu Eryri), weaver, teacher and representative of the Gwyneddigion Society in Caernarfonshire, published a translation of Alexander Pope's 'Vital Spark of Heavenly Flame' in the first issue of North Wales Gazette on 5 January 1808, and for the remainder of the century, and beyond, newspapers were important outlets for the poetically talented as well as for the not so gifted. Poetry columns often had their own editors, some of whom were poets of repute, such as David Watkin Jones (Dafydd Morgannwg) in Tarian y Gweithiwr between 1875 and 1878, or Thomas Essile Davies (Dewi Wyn o Esyllt) in the Weekly Mail. Verses covered both moral questions and more immediate political or social events. Rowland Williams (Hwfa Môn) published poems attacking Napoleon III and in defence of Prussia in Yr Herald Cymraeg in 1870, and protest verses against the immigration of rural labourers from Cardiganshire into the iron and coal industries of Merthyr and Dowlais appeared in Welsh in the Workman's Advocate in 1873 and 1874. The poetry columns continued to provide a form of patronage to plebeian writers well into the twentieth century. Huw Menai, from Gilfach Goch and a miner in the Cambrian Combine, was unknown until he 'timidly sent some specimens of his verse to the editor of the South Wales News'. The poems were duly published, and, emboldened by the experience, Menai began to publish more widely in the South Wales News, the Western Mail and the Welsh Outlook....*

Ganed Dewi Emrys, sef David Emrys James, ym 1881 yn Ngheinewydd yng Ngheredigion, yn fab i weinidog annibynnol a merch capten llong; pan oedd yn saith oed daeth ei dad i fugeilio eglwys Rhosycaerau ger Abergwaun ym Mhenfro ac yno y treuliodd ei blentyndod. Newyddiaduraeth oedd ei alwedigaeth gyntaf: aeth i'w brentisio'n gysodydd a newyddiadurwr i swyddfa'r County Echo yn Abergwaun, ond wedi i'r teulu symud i fyw i Gaerfyrddin ym 1886 gorffennodd ei brentisiaeth ar y Carmarthen Journal a chyn ei fod yn 20 oed yr oedd yn is-olygydd ac yn olygydd colofn Gymraeg y papur.

Dechreuodd bregethu'n fuan wedyn a derbyniwyd ef i'r Coleg Presbyteraidd ym 1903; bu am gyfnod yn Eglwys Rydd y Cymry yn Lerpwl cyn gweinidogaethu yn Nowlais, Bwcle, Pontypridd a Llundain: ystyrid ef yn gyffredinol yn un o bregethwyr huotlaf ei oes. Ymunodd â'r fyddin ym 1917 ond diarddelwyd ef ac wedi hynny dychwelodd at newyddiadura yn Llundain.

Yr oedd y blynyddoedd dilynol yn gyfnod tywyll ac anwadal iawn iddo: ymwahanodd oddi wrth ei wraig a'i ddau fab ac ymbellhaodd oddi wrth ei eglwys a'i gyfeillion. Yr oedd 'ar chwâl' mewn mwy nag un ystyr, yn crwydro'n gyson rhwng Cymru a Llundain ac fel pe bai wedi colli pob cyfeiriad i'w fywyd, ond yn y cyfnod hwn hefyd y dechreuodd ymddiddori mewn barddoniaeth o ddifrif gan gyfansoddi'n helaeth a chystadlu mewn eisteddfodau. Yr oedd 1922 yn flwyddyn bwysig yn ei hanes oblegid dyma pryd y cychwynnodd ei waith fel athro beirdd, 'ei brif gyfraniad i'r genedl' yn ôl Luned Phillips yn ei chofiant Dewi Emrys: ar 24 Chwefror y flwyddyn honno dyma gychwyn 'Pabell Awen' yn y Carmarthen Journal a gwelir felly nad oedd teitl ei golofn ddiweddarach yn Y Cymro yn un hollol newydd.

Gwelodd 1926 dristwch a llawenydd mawr yn ei fywyd: gadawodd 'Babell Awen' y Journal ym mis Ionawr y flwyddyn honno yn dilyn marwolaeth ei dad ond cafodd ei awr fawr gyntaf ym mis Awst pan enillodd Goron Eisteddfod Genedlaethol Abertawe am 'Rhigymau'r Ffordd Fawr', testun yr oedd bellach yn gryn arbenigwr arno! Aeth ymlaen yn ddiweddarach i gyflawni camp arbennig iawn trwy ennill dwy Gadair mewn Eisteddfodau Cenedlaethol dilynol: y naill yn Lerpwl ym 1929 ar 'Dafydd ap Gwilym' a'r llall yn Llanelli ym 1930 ar 'Y Galilead'.

Mae'n rhyfeddol meddwl i 'Babell Awen' Y Cymro ddatblygu i fod yn llwyddiant mor nodedig o ystyried iddi gael ei sefydlu gan ŵr a oedd yn byw bywyd mor fohemaidd ar y pryd; yn un o'i hysgrifau yn ei chyfres 'Taith yr Anialwch' ar fywyd Dewi Emrys, a ymddangosodd yn Y Cymro ym 1953, mae Dilys Cadwaladr yn disgrifio 'cartref' Dewi a'r ardal amgylchynol yn Llundain pan gychwynnwyd y 'Babell':

....Un bore gwlyb anniddan wythnos yn ddiweddarach, cerddem ein dau o orsaf yr Elephant and Castle - un o'r mannau dieithraf o'r ddinas i mi'n bersonol. Arswydwn rhag dinodedd a chyflwr aroglus yr ystrydoedd a llusgai fy ngham lle troediai Emrys yn eithaf hoyw.

Oedais rhag ei ddilyn i mewn i un o'r parciau bach twt a safai rhwng rhesi tal tai diobaith yr olwg arnynt. Oedodd yntau i'm symbylu ymlaen.

"Cei olwg ddiflas ar y lle yma heddiw. Mae pob peth yn wlyb a llwydaidd, ond ni chei wedd gynddrwg ar bethau pan dyr heulwen cyn bo hir. Tyrd, mi gnociwn ni ar ddrws y tŷ acw yn y gornel bella' acw. Mae'n edrych yn eithaf glân - sglein ar y dwrn, a chwrten bach del ar y ffenest. Dere 'mlaen."

Codais fy nghalon a'i ddilyn.

Daeth merch dalgref i'r drws a'n cyfarch o hirbell fel y gwna Cocni pan yn siarad ag estron.

"Pro?" Dyna oedd ei chwestiwn cyntaf.

Synnais o'i chlywed yn gofyn y fath beth ond pan atebodd Emrys sylweddolais beth oedd ystyr y gofyn.

"No, we're not actors. I'm a journalist."

"What about this one?" Cyfeiriodd ataf fi.

"I'm also a journalist", atebais gan gymryd arnaf am y tro cyntaf fod yn un o bendefigion y Wasg.

Ond nid oedd yr eneth graff yn rhyw hapus iawn. Mae'n debyg nad ni oedd y newyddiadurwyr cyntaf a lochesodd yn y tŷ.

"I'll go an' ask me dad."

Yn y man, daeth gŵr byr, prysur at y drws. Cyfarchodd ni'n ddiseremoni hollol. Hawdd gweld iddo ddelio â phobl ddi-ddal y rhan hon o'r dref. Yr oedd llygaid llym fel barcut iddo, ond gwyddwn ar unwaith mai dyn gonest ydoedd.

Yr oedd byd Mr. Gears a byd Dewi Emrys yn ddau fyd gwahanol iawn ond yr oedd y ddau yn deall ei gilydd o'r dechrau.

Heb fawr o lol, aeth gŵr y tŷ â ni i fyny i lawr uchaf y tŷ tal. Yn gyntaf, dangosodd imi ystafell fechan y tu ôl i'r tŷ a rhoddodd ar ddeall imi mai fi a fyddai tenant honno. Yna aeth ymlaen i'r ystafell hir a wynebai'r parc bach yn ffrynt y tŷ.

"This room is the one for you, sir." Yr oedd tôn wahanol i'w lais wrth gyfarch Emrys a chredaf i'r dydd heddiw na hoffai Mr. Gears mohonof fi o'r dechrau.

* * *

Ac yn yr ystafell ffrynt honno yn West Square yn Llundain y daeth i fod Babell Awen 'Y Cymro'.

Ystafell foel ydoedd - hen wely mawr yn un gornel ohoni a bwrdd helaeth ar ganol llawr; cwpwrdd dillad a lle ymolchi.

Ond o bobtu'r lle tân braf, safai dwy gadair freichiau gartrefol, hen-ffasiwn.

Eisteddodd Emrys ar y llaw dde. Caeodd ei lygaid a thynnodd ei bibell fawr o'i boced. Yr oedd wedi cyrraedd cartref.

Llonyddodd ei wynepryd ac anghofiodd ein bod ni, Gears a minnau, yn aros am ei ddedfryd.

Edrychodd gŵr y tŷ arnaf. "As 'e gone to sleep?"

"No," meddwn yn dawel. "He's just getting used to his new home."

Heb air pellach, aeth Mr. Gears allan o'r ystafell dan fwmian: "'E's a rare un."

Yr oedd soffa wrth y ffenestr ac ymestynnais arni tra myfyriai Emrys. Gwyliwn gymysgedd y stryd. Peidiasai â bwrw glaw a daethai plant y sgwâr allan i chwarae o gylch y lampau ac i fyny ac i lawr grisiau'r seleryddd. Eisteddodd hen bobl ddistaw ar seti'r gerddi yn y parc a daeth Harri Price y costar i weiddi rhinweddau ei lysiau a'i ffrwythau

ac i gweryla â merched chwim-dafod y sgwâr a ddeuai i brynu ganddo.
Ni wyddai neb ohonynt ddyfod un o feirdd mwyaf eu gwlad i fyw i'r tŷ yn y gornel. Nid oedd ots gan neb....

Ar 29 Awst 1936 ymddangosodd yr hysbyseb hon yn Y Cymro yn cyhoeddi dyfodiad colofn wythnosol hollol newydd yn rhifyn yr wythnos ganlynol o'r papur:

Y BABELL AWEN

Gan ddechrau yn y Rhifyn, MEDI 5, o'r CYMRO, bydd

DEWI EMRYS

(Bardd Coronog a Chadeiriol yr Eisteddfod Genedlaethol)

yn cychwyn cyfres newydd o ddiddordeb i feirdd, dan y pennawd, 'Y BABELL AWEN'.

Hon fydd man cyfarfod beirdd cyfarwydd, a bydd yn athrofa i feirdd ieuainc.

Rhoddir gwersi mewn cerdd dafod, a bydd yn geidwad y safonau diweddaraf mewn barddoniaeth.

Trefnir cystadleuaethau cyson a rhoddir gwobrau sylweddol am sonedau, englynion a thelynegion.

Y mae amryw o Brifeirdd Cymru wedi addo cydweithredu, ac y mae hynny'n sicrwydd o lwyddiant y Babell.

Mynnwch 'Y Cymro' bob Wythnos
Papur Pob Aelwyd.

Ar werth gan lyfrwerthwyr ym mhobman, neu
i'w gael yn uniongyrchol oddi wrth y Cyhoeddwyr:

Hughes a'i Fab, Wrecsam.

Ac felly yn rhifyn 5 Medi 1936 gwelwyd 'Agor Drws y Babell Awen' am y tro cyntaf, gan gychwyn colofn farddol wythnosol a oedd i dyfu y tu hwnt i ddisgwyliadau holl staff a darllenwyr Y Cymro, a disgwyliadau mwyaf gobeithiol Dewi Emrys ei hunan; meddai ef yn rhifyn cyntaf y Babell:

DYMA ddrws 'Y Babell' bellach yn agored. Hi a fydd yn gyfrwng ardderchog o wythnos i wythnos, fel ffenestr siop, i gadw cynhyrchion ein beirdd o flaen llygaid y wlad.
Amcenir ei gwneud yn fan cyfarfod prydyddion cyfarwydd, yn athrofa i brydyddion ieuainc ac yn frawdle diduedd ynglŷn â phynciau cerdd dafod. Yn wir, ambell wythnos, da fydd ei chyfyngu bron yn llwyr i ymdriniaeth â materion felly.

Dymunaf sicrhau ein darllenwyr na chaiff na ffafr na rhagfarn le yn ei thrafodaethau. Teilyngdod yn unig a egyr ei drws i'r neb a fynno amlygrwydd o'i mewn. Diolchaf yn gynnes i'r beirdd a ysgrifennodd ataf eisoes i ddymuno'n dda iddi. Gyda'r Prifardd Eirug, cytunant oll bod gwir angen adran fel hon mewn newyddiadur cenedlaethol fel 'Y Cymro', er diogelu safon ein barddoniaeth. Os bydd yr anturiaeth hon yn llwyddiant, bwriad perchenogion 'Y Cymro', ymhen ychydig fisoedd, yw cyhoeddi casgliad o ddetholion 'Y Babell' yn llyfryn; a rhoddaf fy ngair yn awr na chaiff ysbwriel le yn y casgliad hwnnw. Felly, feirdd, ymarfogwch! Wele i chwi borth agored i anrhydedd ac anfarwoldeb!

CYNNIG GWOBR

Cynigir gwobr o hanner gini yr wythnos hon am yr englyn gorau. Testun: 'Y Cerflunydd.' Anfoner yr englynion (dan ffugenwau'n unig) i Olygydd 'Y Babell' erbyn Medi 26. Cyhoeddir y chwech englyn gorau yr un pryd â'r feirniadaeth.

CLOD I'R PRIFEIRDD

Llongyfarchiadau i fuddugwyr y Goron a'r Awdl yn Eisteddfod Abergwaun, sef y Parch. David Jones, Cilfynydd, a'r Parch. Simon B. Jones, Peniel, Caerfyrddin. Gwelaf fod gohebydd arbennig, mewn newyddiadur arall, yn gresynu mai gweinidogion, flwyddyn ar ôl blwyddyn, sy'n ennill y gwobrau hyn. 'Nid yw llenyddiaeth unrhyw wlad yn iach', ebr ef, 'os y dibynna ei chadwriaeth a'i thwf ar un dosbarth o bobl.' A ysgrifennwyd y fath ffwlbri erioed? Personoliaeth dyn ei hunan sydd yn lliwio'i waith, nid ei berthynas â dosbarth neilltuol. Ond a siarad am ddosbarth, onid y myneich, beth amser yn ôl, oedd ceidwaid celfyddyd yng Nghymru? A dyna'r glêr a'r trwbadwriaid - pobl o'r un dosbarth oll. Ai mantais i lenyddiaeth ein gwlad fyddai gwneud Simon Jones yn forwr drachefn a David Jones yn lowr? Hyn a wn: mai mantais i'r gohebydd dan sylw fyddai rhoi clopa rhesymol ar ei ysgwyddau.

Neilltuir gweddill y Babell gyntaf hon i ddau englyn gan Gwilym Deudraeth, a ddyfynnir isod, hir-a-thoddaid gan y Parch. Morgan Price, soned gan Amanwy a chyfres o benillion wyth-llinell gan S. Gwilly Davies; yn ogystal â hynny ceir ychydig sylwadau ar waith pob un ohonynt. Dyma ddau englyn Gwilym Deudraeth felly, sef y cynnyrch cyntaf erioed i ymddangos yn y Babell Awen, sy'n cyfarch neb llai na 'Golygydd y Babell':

Hir flwyddi gorfoleddus - i'r hyfwyn
Brifardd Dewi Emrys.
Doed y beirdd ar godiad bys
I'w fyddin â gwên foddus!

Os awdwyr medrus ydych, - rhai a hawl
Y rheolau gennych,
Grym enaid fydd gair mynych
Trwy'r 'Cymro' gan Gymro gwych.

Yn rhifynnau dilynol y Babell gwelir patrwm wythnosol yn dechrau cael ei sefydlu: yn gyntaf ceid sylwadau ar gynnyrch beirdd yr wythnos, a fyddai'n eu canmol neu'n eu beirniadu yn ôl yr angen, gan gynnig gwelliannau a hyd yn oed newid llinellau a thynnu ymaith benillion cyfain; yna cyhoeddid cynnyrch y beirdd hynny, fel y'i derbynnid yn wreiddiol drwy'r post os oedd yn plesio Dewi Emrys, neu fel arall wedi'i ddiwygio i ateb gofynion technegol y gwahanol fesurau, neu i ateb gofynion cywirdeb iaith, neu'n syml i ateb chwaeth bersonol Dewi!

Ar y cychwyn fel hyn cyhoeddwyd tua pump i wyth o wahanol gynhyrchion y beirdd yn wythnosol ond fel y cynyddai poblogrwydd y Babell yn y misoedd a'r blynyddoedd dilynol yr oedd yn beth digon cyffredin gweld deuddeg neu hyd yn oed bymtheg a mwy o wahanol gynhyrchion mewn un rhifyn ohoni, gan ddangos ei bod yn golofn farddol gynhyrchiol dros ben, yn enwedig o ystyried iddi barhau'n ddi-dor am gyfnod o un mlynedd ar bymtheg. Yr oedd y mesurau'n amrywio'n hollol o englynion i delynegion ac o sonedau i ganigau, unrhyw beth mewn gwirionedd a âi â bryd y beirdd ac a gyrhaeddai safonau Dewi Emrys; yr oedd yn rheol ganddo fodd bynnag na chyhoeddid emynau yn y Babell ac eithrio yn rhifynnau'r Nadolig a'r flwyddyn newydd. Meddai yn y Babell Awen, 24 Medi 1938:

> *Daeth nifer o emynau i law yn ddiweddar. Er nad wyf yn dibrisio cyfansoddiadau felly, y mae gennyf dri rheswm dros beidio a bod yn chwannog i'w derbyn: (1) Y maent yn fwy pwrpasol i bapur enwad. (2) Y mae gormod o rigymwyr cyffredin yn credu y medrant gyfansoddi emyn. (3) Man cyfarfod awenyddion yw'r BABELL, a digon ohonynt yn perthyn i'r cylch....*

Yr oedd pynciau'r gwahanol gynhyrchion barddol hefyd yn amrywio'n fawr ac ymdrinid â phob pwnc dan haul, unrhyw beth o'r syml hollol i'r astrus a'r athronyddol; serch hynny yr oedd Dewi'n bendant na ddylai'r Babell gynnwys barddoniaeth am bobl neu achlysuron a oedd yn hollol leol ei naws, penderfyniad, fel y gwelir yn y man, a esgorodd ar feirniadaeth lem gan un o Gymry enwocaf yr oes.

Ym Mhabell Awen rhifyn 10 Hydref 1936 o'r Cymro, cyhoeddwyd beirniadaeth ar englyn 'Y Cerflunydd', sef y gystadleuaeth a

osodwyd yn y Babell gyntaf un. Er bod Dewi Emrys ei hunan yn y rhifyn dilynol yn ei galw'n 'gystadleuaeth nodedig', mae'r feirniadaeth yn gwbl ddi-flewyn-ar-dafod:

Y MAE beirdd diweddar Cymru wedi ceisio lladd yr hen syniad ofergoelus mai nodwedd englyn da yw diffiniad cyflawn o'r gwrthrych a roddir yn destun iddo; a dyna'r hen dybiaeth, wrth gwrs, y dylai englyn gynnwys enw'r gwrthrych a ddiffinir.

Fflangell finiog ar y teip hwnnw o englyn yw englyn adnabyddus Gwyddelig, 'Dim':

'Hen hosan a'i choes yn eisie, - ei brig
Heb erioed ei ddechre,
A'i throed heb bwyth o'r ede,
Hynny yw dim, onid e?'

Goddefer i mi dystio nad oes dim mewn englyn yn codi fy ngwrychyn i yn fwy na'r ymgais ynddi i ddweud wrthyf mewn cynghanedd yr hyn yw'r peth a ddisgrifir ynddo, a'r "Dyna fo" neu "Dyna fe" anffaeledig ar ei ddiwedd.

Mi wn yn iawn beth yw Cerflunydd, ac ofer gwastraffu amser a nerth prydyddol i geisio fy atal rhag tybio mai ceffyl neu ynteu ryw greadur arall ydyw. Edrychaf am englyn a rydd i mi ryw syniad aruchel am dano, rhyw awgrym cynhwysfawr o'i gelfyddyd a'i wyrth, rhyw olwg arno a bair i mi ryfeddu at ei gampwaith a throi i'w fawrygu.

BEIRDD Y "DYNA FO"

Fe geir twysged o feirdd y "Dyna fo" a'r "Dyna fe" yn y gystadleuaeth hon; ac y mae'n hyfrydwch gennyf eu cloi gyda'i gilydd yng nghell y trydydd dosbarth, er mai gofid i mi yw darganfod bod cymaint o'r wehelyth yn aros yn yr "oes olau hon"!

Y mae cynifer â chant a hanner a chwech (156) yn ymgiprys am yr hanner-gini; ond dyma nifer go dda ohonynt yn mynd yn syth i'r dosbarth isaf heb roddi i mi ronyn o drafferth barn na phoen cydwybod.

<u>Dosbarth 4.</u> - (CYHOEDDIR 30 O FFUGENWAU)

GALW AM ASTUDIAETH

Gydag eithrio'r pedwar olaf a enwir yn y dosbarth hwn, cystadleuwyr heb rithyn o syniad am ofynion englyn yw'r rhain i gyd; a'r pedwar olaf yn amlygu bod ganddynt lawer i'w ddysgu eto. Gwybydded y bobl hyn fod crefft yr englynwr yn hawlio astudiaeth fanwl o'r gynghanedd, a'r astudiaeth honno yn orchwyl misoedd lawer, heb sôn am yr ymarfer hir sydd yn rhoi i grefftwr ei fedr a'i gyffyrddiad sicr.

<u>Dosbarth 3.</u> - (CYHOEDDIR 93 O FFUGENWAU)

GWALL ACEN

Dichon fod 'H.W.' am i ni ganiatáu iddo drosi'r 'f' yn y gair 'fynwes' heb ei hateb - 'O wres ei fynwes ei hun.' Ond gwan yw peth felly mewn englyn. Y mae gwall acen yn llinell olaf 'Fe'i Gwelais Ef' - 'Echdoe, yn un fflach o dân.'

Ceir prydyddion medrus yn y dosbarth hwn, ond cyffredin yw'r syniadau. Y ddwy linell orau o'u plith yw:

(1) 'Fe lunia faen fel yn fyw.'

(2) 'Hwn o faen a wna feinir.'

Dosbarth 2. - (CYHOEDDIR 22 O FFUGENWAU)

GWAITH CREFFTWYR

Y mae crefftwyr yn y dosbarth hwn, fel y prawf y dyfyniadau canlynol:

'Ei odlau serch a'u delw sydd
Ar ddihûn mewn oer ddeunydd.'

'I'w fyw ddwrn, os ufuddha,
Mae dawn i greu Madonna.'

'Cu'i elfen, grewr celfydd,
Ond ei faen heb enaid fydd.'

'O hen nwyf ei gŷn fe gaid
Y fun deg, Mair Fendigaid.'

Y GORAU

Dosbarth 1. - (CYHOEDDIR 11 O ENWAU)

Cyhoeddir y chwech englyn gorau gyda'i gilydd yn ein rhifyn nesaf gyda nodiad ar bob un ohonynt. Caiff y beirdd hefyd farnu rhyngddynt.
Yn y cyfamser, cânt bwyso a mesur yr englyn buddugol.
Dyma fe:

Myn angel o gêl galon - y garreg
I wirio'i freuddwydion;
Ac o ryfedd arwedd hon
Y dwg enaid â'i gynion.

'Eryr y Graig.'

Anfoned 'Eryr y Graig' ei enw priodol i mi, ar fyrder.
Anfoned hefyd ei lun i ofal Golygydd 'Y Cymro', Wrecsam.
Ar air a chydwybod,
DEWI EMRYS.

(Yr enillydd oedd J. Geufronydd Jones o Dywyn, Meirionydd).

Gwelir felly bod gan Dewi safonau pendant iawn yn y gystadleuaeth hon ac yr oedd hyn yn wir am y Babell yn gyffredinol. Fe ddywedodd yn y Babell gyntaf un mai 'teilyngdod yn unig a egyr ei drws i'r neb a fynno amlygrwydd o'i mewn' ac nid oes amheuaeth na lynodd Dewi at y polisi hwn fel gelen. Gwelir o'r gystadleuaeth hefyd nad oedd yn swil o gwbl o gondemnio ymdrechion y beirdd hynny a anfonodd gynnyrch ansafonol ato ac yr oedd hyn hefyd yn wir am y Babell yn gyffredinol: yn wir, mae'r Babell yn frith o sylwadau ar feirdd nad oedd ganddynt lawer o syniad sut i fynd o'i chwmpas hi, sydd ar y gorau

efallai'n onest ond ar y gwaethaf yn medru bod yn ddigon cas. Wele rai enghreifftiau:

J. E. (Llanasa). - Dymunaf ei galonogi ar ôl ei gynghori i ymwrthod â defnyddio geiriau ac ymadroddion yn ddibwrpas dan ormes y gynghanedd. Dyma'r unig englyn cymeradwy o'r cwbl a anfonodd. Ymadrodd anfoddhaol yw 'bol ystâd', er y gellir dirnad yr ystyr a roddir iddo. Cefais yn englynion J. E. wallau iaith, megis gwilio (yn lle gwylio) a gwallau cynghanedd megis 'Mewn eiliad o'i anelu' (y gytsain m heb ei hateb). Eithr gwaeth fyth y rhysedd a'r gybolfa a bentyrrir blith-draphlith ar arch y gynghanedd. Dengys ei lythyr nad dyn anneallus yw'r J. E. hwn. Eithr gofynnaf iddo, mewn difrif, a oes synnwyr o gwbl mewn pethau fel hyn:

'Pur ei dwyll, e piau'r dydd,
A'i rwbel i ni'n rybydd.'

Dyna'i ddisgrifiad o'r 'Anwir'. Fe wêl pob llenor y gwallau iaith: sillafu rhybydd yn anghywir a threiglo rh ar ôl yn (yn groes i'r rheol). 'I ni'n rhybudd' sy'n gywir, wrth gwrs, sef talfyriad o 'I ni yn rhybudd.' A dyma enghraifft arall o lol cynganeddol (i'r 'Fuwch' y tro yma):

'Fel cri babi i'r bobl
Na chudd frad, ac ni chwydd frol.'

Wel, ie mewn difrif!!

(30 Hydref 1943)

RICHIE ORRITT (Nantyr). - Dilynasoch wersi'r Babell am rai blynyddoedd bellach - yn ddigon hir i beri ichwi osgoi gwallau amlwg y pennill hwn:

'Mi gofia'r diwrnod tra fwyf byw
Cychwynais tua Ffrainc,
Fel sugna'i 'nhad ei getyn clai
Wrth eistedd ar y fainc,
A mam yn fûd yn gwasgu'm llaw,
A'r haul yn gwenu drwy y glaw.'

I ddechrau, 'y diwrnod cychwynais tua Ffrainc,' yn lle 'y cychwynais', etc. Yn ail, 'Fel sugnai 'nhad ei getyn', yn lle 'Fel y sugnai', etc. Yn drydydd, 'gwasgu'm llaw', yn lle 'gwasgu fy llaw', er cymaint a bregethwyd yn y Babell na ddylid sillgolli nac 'm nac 'th ar ôl berf. Amcan cromfach uwchben llafariad yw dangos i ddarllenydd mai sain hir a fwriedir, megis glân (clean) yn lle glan (bank). Dibwrpas hollol yw cromfach uwchben u yn y gair mud. Yr un mor ddibwrpas oedd ei gosod (yn yr ail bennill) uwchben u yn y geiriau prudd a grudd. A dyna 'tra fwyf', yn lle 'tra bwyf', a'r chwithigrwydd 'drwy y glaw', yn lle'r ymadrodd esmwyth 'drwy'r glaw'. Y mae'r ail bennill yn un tyner; ond yr oedd eisiau ail-lunio'r pennill cyntaf yn dost. Nid yw ennill mewn eisteddfod yn esgus yn y byd dros anfon i'r Wasg iaith wallus. Ymddengys i mi na fu'r feirniadaeth yn unrhyw fath o addysg i chwi.

(7 Gorffennaf 1944)

J. R. HUGHES (Lerpwl). - Hyderaf mai cymwynas â chwi fydd dywedyd wrthych mai'r hyn a wyddoch, ar hyn o bryd, am ofynion englyn yw dim fel yr eloch i brynu gwerslyfr ar y cynganeddion. Ni allodd neb erioed, syr, lunio englyn cyn iddo yn gyntaf ddysgu'r rheolau, sef y cynganeddion. Ceir un, ym mysg yr englynwyr a ymddengys yn y Babell heddiw, a anfonodd imi, ryw ddwy flynedd yn ôl, gawdel diamcan fel eich

ymgais chwi. Ar ôl ei rybuddio, mynnodd werslyfr cyfaddas. "Dos a gwna dithau yr un modd."

(7 Rhagfyr 1945)

Yr oedd Dewi Emrys â 'basged' nid anenwog yn ei swyddfa ac i mewn iddi ar ei phen yr âi unrhyw ymgais farddol a oedd yn ei farn ef yn sothach llwyr ac yn gwbl anobeithiol. Er bod ei sylwadau uchod yn ymddangos braidd yn ansensitif, os nad creulon bron, mae'r ddau ddyfyniad isod yn dangos mai cas beth ganddo oedd beirdd 'diog' na thrafferthent i edrych mewn geiriadur hyd yn oed:

....Medraf faddau i fardd ifanc ei ymadroddi chwithig, ei amleiriaeth, ei ormodedd a'i gystrawen wallus, a theimlo'n barod iawn i estyn help llaw iddo, hyd y gallaf; ond af yn grac chwilboeth o weld dernyn o farddoniaeth addawol yn dryfrith o wallau mewn sillafiaeth. Y mae peth felly'n hollol ddiesgus heddiw, heb ddim ond diogi a difaterwch yn cyfrif amdano. Dau lyfr yn unig sydd yn eisiau ar fardd ifanc heddiw i beri iddo sillafu'n gywir - Geiriadur Anwyl (yr argraffiad diwethaf, newydd ei gyhoeddi), a'r Orgraff Gymraeg (llyfryn y Brifysgol). Fe gostiodd addysg rhai ohonom ugeiniau o bunnoedd. Ai gormod yw disgwyl i fardd ifanc (a chaniatáu ei fod o ddifrif) wario ychydig sylltau er ei gynorthwyo'i hunan ac arbed trafferth i hyfforddwr sy'n barod i'w helpu ym mhethau trymaf y gyfraith, yn hytrach na'i fod ef yn disgwyl i hwnnw ddiwygio ffurf anghywir ei eiriau? Yn wyneb y cyfarwyddyd sydd wrth law am bris isel, y mae sillafiaeth rhai o'r beirdd yn warthus. Bron na ddywedwn wrthynt: "Os nad ydych yn fodlon eich helpu eich hunain yn hynny o beth, rhowch y gorau i farddoni yn hytrach na disgwyl i <u>ni</u> estyn ffyn baglau i chwi, a chymorth hawdd ei gael o fewn eich cyrraedd bob dydd o'r flwyddyn!!" Hyfrydwch i bob bardd sydd o ddifrif yw troi i lyfr safonol er sicrhau ffurf gywir i air nad yw'n sicr ohono. Wele i'r darllenydd enghreifftiau o'r sillafiaeth mewn gwahanol ganeuon sydd dan fy llaw y funud hon: Meusydd, hyny, wennoliaid, sonned, diffaethwch, anhawdd, pennyd, atcof, gauaf, malfoden, melus, blwyddi, etto, fflammog, fflamiau, troiog, boreu, goreu, geuafaidd, heyarn, cryd (am 'cradle'), heddyw, trwmgwsg, tyru, anghen, etc. Nid gormod yw dweud bod y gwallau hyn yn waradwydd ar y sawl sy'n euog ohonynt, a hynny am y gellid sicrhau ffurf gywir i bob gair yn y rhestr ond troi i eiriadur Anwyl. Goddefed y troseddwyr fy ngherydd; canys er budd iddynt y llefaraf, tan gofio, hefyd, ein bod oll yn chwannog i lithro. Dyma englynwr cyfrwys (Ben Davies, Trefeglwys, ger Caersws), yn ymhyfrydu braidd yn y llonyddwch a roed i'r beirdd yn ystod fy salwch, a'u rhybuddio i wylio fy fflangell wedi imi wella:

'Ysgrifau heb ysgrafell - ollyngwyd
Yn llengoedd o'r Babell.
A Dewi'n wael, daw yn well
I roi 'ffling' ar ei fflangell!'

Wel, y mae brath ffrewyll yn feddyginiaeth weithiau, ac yn rheitiach gweinidogaeth bob amser na'r sebon meddal y bu cymaint gwastraff niweidiol arno mewn colofnau barddol ledled ein gwlad. Ceir beirdd amlwg yn ddyledus heddiw am y "gwir plaen" a gawsant ar y dechrau dan ddisgyblaeth hen olygyddion barddol fel Llew Llwyfo, Dafydd Morgannwg,

Eilir, Brynfab, Ifano, ac eraill. Pa anrhydedd sydd i awenydd gwir lle bo crachfardd yn cael eistedd yn ei ymyl dan goron o sebon meddal? Ar y llaw arall, pa glod i fardd cyfarwydd yw lladd yn ddiachos ar fardd ifanc addawol? Na sathrer y fesen leiaf rhag digwydd bod ynddi dderwen a gyfyd yn y man yn ogoniant holl brennau'r maes.

(11 Rhagfyr 1937)

AT OHEBWYR Y BABELL. - Hysbys ydyw mai cyfansoddiadau cymeradwy yn unig a gaiff sylw yn ein nodiadau wythnosol. Oherwydd hynny, gofynnir yn barhaus paham nad eglurir y rheswm dros daflu cynhyrchion gwrthodedig i'r fasged; a dadleuir mai trueni yw gadael eu hawduriaid yn y tywyllwch.

Yr ateb yw mai cocosyddion a rhigymwyr moel, diawen yw mwyafrif mawr y gohebwyr a anwybyddir yn Y BABELL. Onid gwastraff ar ofod ac amser fyddai ceisio goleuo'r rhain? Am ail ddosbarth y rhai a wrthodir, traethwyd o'r cychwyn nad lle yw'r BABELL i ryw bethau lleol a phersonol na chodant ronyn yn uwch, o ran teilyngdod barddol, na chofnod neu baragraff o newyddion plwyf. Faint o les fyddai ceisio dangos i'r rhai hyn beth yw barddoniaeth neu afiaith bardd a gân am i awen ei gynhyrfu? Yn drydydd, dyna'r cyfansoddiadau sydd mor amherffaith, o ran iaith a chelfyddyd, er nad ydynt yn amddifad o awen, fel na ellid eu cyhoeddi heb ail-lunio adrannau helaeth a newid ansawdd y gwaith bron yn gyfangwbl. Golygai sylw i'r dosbarth hwn yn unig ddwyn llawer o ofod Y BABELL yn anfuddiol, heblaw trethu fy amser i a phorthi diogi nifer o ohebwyr na thrafferthant i edrych ar werslyfr, er mor aml a rhad y llyfrau sydd ar y farchnad heddiw at wasanaeth llenorion ieuainc. Mynych y derbyniaf oddi wrthynt geisiadau fel hyn: "Os nad yw'r dernyn hwn yn deilwng o'r BABELL, a wnewch chwi ei gywiro a'i ddychwelyd?" a hynny heb gymaint â stamp ceiniog a dimai i dalu am y cludiad, heb sôn am fy amser gwerthfawr i. Aeth pedwar o'r dosbarth hwn i'r fasged ddoe ddiwethaf; ac yno y mae eu lle. Parod wyf bob amser i ateb, hyd yn oed drwy'r post, ofyniadau disgyblion diwyd, addawol ac anrhydeddus; ac fe ddaw imi geisiadau parhaus oddi wrth ddisgyblion ac athrawon ysgolion nos. Un peth arall. Nid teg yw disgwyl imi gyhoeddi cyfansoddiadau na chawsant gymeradwyaeth beirniaid mewn gwahanol eisteddfodau. Daeth yma dwysged o englynion (difrif a digrif) heb sôn am gynhyrchion eraill, a anfonwyd i Eisteddfod Genedlaethol Dinbych. Mi garwn gyhoeddi dau neu dri ohonynt. Ond beth fyddai'r canlyniad? Cawod o bethau cyffelyb yn disgyn arnaf cyn pen ychydig ddyddiau. Nid mêl i gyd yw rhan golygydd! Un peth a wn: gwerth Y BABELL i'w haelodau yw'r ffaith bod ei phorth yn rhy gyfyng i ollwng i mewn iddi ymgeisydd na fedd hawl i eistedd ymysg etholedigion "yr awen wir."

(2 Rhagfyr 1939)

Diddorol hefyd yw sylwi ar y dyfyniad isod o gofiant Eluned Phillips, Dewi Emrys, sy'n sôn amdano'n cydfeirniadu cystadleuaeth y Goron yn Eisteddfod Genedlaethol Llandybie ym 1944:

....Gellid meddwl ei fod wrth ei fodd yn ymosod, ond gŵyr y sawl a'i hadnabu, mai triciau ymfflamychol i ddangos gwybodaeth, oedd fynycha' y tu ôl i hyn, rhagor na'r awydd i fod yn gas wrth gystadleuydd. Ei awydd oedd i helpu, er fod ei ddull o feirniadu, efallai, yn dueddol o godi

gwrychyn y sawl a gâi'r fflangell....

Credaf fod Eluned Phillips wedi taro'r hoelen ar ei phen gyda'r geiriau uchod oblegid er gwaethaf yr holl ddwrdio a'r beirniadu cyson a fu yn y Babell ar hyd y blynyddoedd, a ymylai ar brydiau ar fod yn ffiaidd o blaen, byddai Dewi Emrys yr un cyntaf i annog y beirdd os gwelai fod gobaith ynddynt i wella'u crefft; yn yr un modd yr oedd yn fwy na pharod i ganmol unrhyw waith a oedd yn ei farn ef yn farddoniaeth o safon uchel, a hynny â geiriau o ganmoliaeth hael dros ben. Wele enghreifftiau ohono'n annog rhai o feirdd y Babell a oedd newydd gychwyn barddoni ac felly ymhell o fod yn feistri; yr oedd eu gwaith, er yn amrwd ar hyn o bryd, yn ddigon i berswadio Dewi bod ynddynt addewid mawr yn y dyfodol a'i bod hi'n werth iddo'u calonogi i ddyfalbarhau fel beirdd:

GERALLT DAVIES (Roewen, Conwy). - Y mae'n hyfrydwch gennym gyhoeddi gwaith yr awenydd ifanc hwn nad yw eto'n un ar hugain oed. Dyma ddawn newydd ym myd y delyneg, a honno'n ddawn y bydd sôn amdani maes o law os cyflawnir yr addewid ddisglair a amlygir gan y ddwy delyneg a'r soned a ddaeth i'n dwylo - "ymdrechion cyntaf" yr awdur ifanc ar gyfer y Wasg, yn ôl ei dystiolaeth ef ei hun. Os felly, dyma ddarganfyddiadau hapusaf Golygydd 'Y Babell'. Nid syniad barddonol sy'n penderfynu gwerth cerdd mewn llenyddiaeth, ond syniad barddonol wedi ei fynegi mewn arddull gain. Er bod brychau ar waith y bardd ifanc hwn (a chyfrif y ddwy delyneg a'r soned), megis sillgolli ar ôl cytsain - 'I bridd y bedd'r ei heddiw', sgrifennu 'fferu' yn lle 'fferru', 'ca' ('fe ga'r teithiwr') yn lle 'caiff', 'ble orffwysa' yn lle 'ble y gorffwysa', 'hidil' yn lle 'hidl', a chynnwys yn chwechawd y soned odl a arferwyd yn yr wythawd ('ni-gri' yn y chwechawd, a 'lli-ni' yn yr wythawd), y mae'r awdur yn ymgyrraedd ym mhob llinell o'i eiddo at geinder ymadrodd yn hytrach na bodloni ar fynegiant ystrydebol; hynny'n profi bod iddo chwaeth lenyddol yn ogystal â chynneddf bardd. Y mae'n feddyliwr hefyd fel pob bardd o uchel radd. Tery nodyn cyrhaeddbell yn niweddglo effeithiol ei gerdd - nodyn telynegol, ond nodyn hefyd sy'n cyffwrdd i'r byw â phroblem gwynfyd yr enaid yn yr ystâd tuhwnt i'r llen:

'Os na chei gerdded ffyrdd y nef,
A fydd dy nef yn gryno?'

Dyna gwestiwn a ofynwyd lawer gwaith gan athronwyr yn eu ffordd eu hunain. Ond <u>bardd</u> sydd yn ei ofyn y tro hwn; ac fel bardd y sieryd, er mai fel athronydd y meddylia. Aed Gerallt Davies yn ei flaen gan ymroddi'n ddycnach i feistroli manion gramadeg, a bydd ei le yn sicr iddo ymysg beirdd gorau Cymru Fydd. Caiff y gweddill o'i waith ymddangos ar fyrder.

(16 Ionawr 1937)

AT Y BEIRDD. - Er bod llu ohonoch yn disgwyl eu tro yng nghyntedd Y BABELL, nid wyf yn ymddiheuro am roddi cymaint o sylw yr wythnos hon i dri o ddisgyblion addawol sy'n ceisio meistroli crefft yr englynwr.

Er bod Y BABELL yn gyfrwng cyhoeddusrwydd i waith cymeradwy a chynhyrchion beirdd cyfarwydd, un o'i dibenion pennaf yw cynorthwyo prydyddion myfyrgar sy'n astudio gwerslyfrau yn eu cartrefi heb gymorth athro profiadol. Cytunwyd â mi o'r dechrau mai buddiol, yn awr ac eilwaith, fyddai rhoddi mwy o le i wersi nag i farddoniaeth. Yn wir, prif werth Y BABELL i lawer o feirdd ieuainc yw'r ffaith ei bod yn Ysgol Farddol i werinwyr digoleg....

R. J. DANIELS (Blaenau Ffestiniog). - Soned ragorol drachefn. Fe wêl yr awdur inni newid gair neu ddau er gwell. Gair gwrywaidd yw 'caethiwed'. Felly, 'y caethiwed llym', nid 'y gaethiwed lem'. Hefyd, gwell na 'gwae dy garcharu' yw 'gwae o'th garcharu'. Prin y gellir ysgrifennu 'hwnt i'r barrau'. Ystyr 'hwnt', o'i gyfieithu, yw 'beyond'. 'Hwnt i'r môr' ('beyond the sea'). "Behind bars" y dywedir yn Saesneg, nid "beyond bars". Agosach i'r marc fyddai 'dy garcharu y tu mewn i farrau', neu 'y tu ôl i farrau'. Rhoddais air uchel eisoes i awen y bardd hwn a'i annog i drafferthu mwy ynglŷn â saernïaeth ei gyfansoddiadau. Dengys ei soned deilwng iddo werthfawrogi'r gwersi. Cawsom o leiaf un englyn da o'i eiddo yn Y BABELL, heb sôn am ei delynegion prydferth; ond nid yw'r bardd yn hollol sicr o'i gynghanedd eto. Y mae, er hynny, yn addo mor dda nes haeddu ei gynorthwyo. Wele englyn o'i eiddo a ddaeth i law gyda'r soned:

Y CURLAW.

O'r drum â'i garw dremyn, - draw edrych
Y rhaeadrau'n disgyn
Ag unlliw nôd, genlli gwyn,
Laith ymylwaith y Moelwyn.

Fe welir nad yw'r iaith na'r gynghanedd yn ddifai. Ni welaf fi fawr o ystyr i ymadrodd fel 'draw edrych y rhaeadrau'n disgyn.' Y mae'r gynghanedd, hefyd, yn wallus. Sylwer:

Draw edrych y rhaeadrau, etc.
dr dr r dr

Fe welir nad atebir y d gyntaf yn adran y Cyrch. Hefyd, o'r drwg, ym myd iaith, y mae'r ag yna ar ddechrau'r drydedd linell. 'Yn disgyn unlliw ôd' sy'n iawn. Ond y mae cynghanedd y llinell yn anafus. Sylwer:

Ag unlliw ôd, genlli gwyn.
g nll g nll g

Fe welir ar unwaith nad oes i'r g yn y gair 'gwyn' g yn cyfateb iddi ar ddechrau'r Orffwysfa, sef y gair 'ôd'. Felly, y mae'r llinell yn anghywir. Dyma linellau cywir:

1. Unlliw ôd ei genlli ef.
2. Unlliw gwêr ei genlli gwyn.

Dylid crybwyll, hefyd, mai geiriau unsillafog yw geiriau fel 'garw', 'berw', 'gweddw', etc., i gynganeddwr. Yn awr, fy nghyfaill, treiwch hi eto. "Dyfal donc a dyr y garreg."

(28 Hydref 1939)

R. O. GEORGE (Treuddyn). - Prydydd ifanc yw hwn. Er bod ei waith yn bur amrwd, ceir ynddo elfennau addawol. Cywirais ei wallau amlycaf gan hyderu y bydd i'r awdur fanteisio arnynt a mynd ati o ddifrif i astudio gramadeg a rhoddi sylw i ofynion ymadroddi cymen a chynnil. Nid Cymraeg yw pethau lledfegyn fel eis (yn lle euthum) a ces (yn lle cefais). Ysgrifennodd 'o fy mlaen' yn lle 'o'm blaen', a defnyddio'r un gair ddwywaith yn odl:

'A godai o fy mlaen.'
'A gobaith gwyn o'm blaen.'

Golygfeuydd yn lle golygfeydd; 'a'i gwêl' (am y gwenyn) yn lle 'a'u

gwêl'; 'i nhalon' yn lle 'i nghalon'. A dyma letchwithdod mynegiant:

'Daeth iechyd o'r awelon
Mor fwynaidd drosto chwyth.'

Fel hyn y sieryd y Cymro: "Daeth iechyd o'r awelon a chwyth mor fwynaidd drosto." Ychydig o syniad sydd gan yr awdur sut i gloi cân yn effeithiol. Bodlonodd ar ddiweddglo diafael a rhyddieithol fel:

'A gwn, os caf fy arbed,
Ei groesi eto wnaf
Fel caffwyf brofi eilwaith
O'i swyn, ryw hirddydd haf.'

Nid barddoniaeth yw peth fel yna. Wrth ddisgrifio golygfa brydferth, eled yr awdur i gymundeb dyfnach ag enaid prydferthwch yn hytrach na dal i ebychu bod y peth a'r peth yn hardd neu'n felys. Nid o lygad y bardd y daw barddoniaeth, ond o'i galon. Mynned y prydydd ifanc hwn werslyfrau cyfaddas, a bydd gobaith amdano.

(8 Mai 1943)

EDWIN JONES (Tregaron). - Er mai dechreuwr yw'r amaethwr ifanc hwn ym maes prydyddiaeth, ceir gwell graen ar ei waith y tro yma nag a gafwyd o'r blaen; eithr prentisaidd yw ei arddull ar y gorau, hyd yn hyn. Eto, amlygir elfennau addawol ganddo ym mhob dernyn o rigwm a ddaeth o'i law. Nid oes amheuaeth nad yw'n berchen awen. Ceir yn y delyneg hon gyffyrddiadau sy'n profi hynny. Cymhennais ychydig arni cyn ei throsglwyddo i ofal yr argraffydd. Gormod oedd disgwyl i mi oddef ymadrodd fel 'eu tegwch oll i gyd.' Y mae 'eu tegwch oll' neu 'eu tegwch i gyd' yn ddigon ar y tro. Cofiaf fod 'i gyd oll' yn y Beibl, - 'Pwy bynnag a gadwo y gyfraith i gyd oll' (Iago ii, 20). Rhaid i Edwin ddysgu sillafu'n gywirach. Tybiaf iddo weld y gair 'diflannu' mewn print lawer gwaith, ond 'diflanni' yw ei ffurf herfeiddiol ef, heb sôn am enghreifftiau eraill o'i annibyniaeth fel sillafwr! Eithr y mae hwn yn haeddu ei galonogi, oblegid y mae "gwreiddyn y mater ganddo." Trwy achlesu'r gwreiddyn hwnnw yn ddyfal â defnyddiau dysg, - a thrwy'r moddion hwnnw yn unig, - y cymhellir ef i fwrw allan geinciau bwydlawn a ffrwytho. Caiff telyneg 'Y Wawr' ymddangos ar ôl trwsio ychydig arni. Goddefaf y cyfuniad 'aur-Mair' yn odl, ond cam â'r iaith fyddai ei gymeradwyo. Dylid ei ochel fel gochel haint.

(1 Mehefin 1945)

Ceir dwsinau o enghreifftiau eraill - yn wir, cannoedd dros y blynyddoedd - o Dewi Emrys yn canmol yn fwy uniongyrchol byth, ac yr oedd geiriau megis 'Rhagorol', 'Gwych', 'Hyfryd yn wir', 'Pert odiaeth' ac ati'n britho'r Babell yn rheolaidd iawn. Wele un enghraifft o ganmoliaeth uchel o'r fath:

D. JACOB DAVIES (Llandysul). - Dyma un o'r telynegion mwyaf trawgar a gyhoeddwyd gennym. Fe'i dosberthir ymysg pethau gwerthfawrocaf Y BABELL. Dyma fardd ifanc (myfyriwr yng Ngholeg Abertawe, fel y gwyddom oll erbyn hyn), sydd wedi gwella'n anghyffredin, mewn crefft ac arddull, er pan ymddangosodd ei waith y tro cyntaf ymysg cynhyrchion Pabell Awen 'Y Cymro'. Y mae'n bleser gennyf ei longyfarch ar deilyngdod uchel y delyneg hon. Bu ei darllen yn hyfrydwch; ac fe erys yr un mwynhad i ddarllenwyr eraill a gâr farddoniaeth.

Un o'r beirdd a ganmolid amlaf (a phwysleisiaf mai enghraifft arall yn unig yw ef o sawl bardd a ganmolid droeon) oedd T. Llew Jones o Bentrecwrt, Llandysul, gŵr a ddaeth yn un o Brifeirdd gorau Cymru'n ddiweddarach. Dyfynnaf y darn isod i ddangos tri pheth:

1. Mae'n enghraifft nodweddiadol eto o'r modd hynod gynhesol yr oedd Dewi Emrys, fel wrth drafod gwaith D. Jacob Davies uchod, yn medru canmol beirdd y Babell (cymharer hyn â'r modd digon brwnt yr oedd yn medru diystyru ambell fardd arall);
2. Mae'n enghraifft ohono'n rhoi gwers gynganeddu, rhywbeth arall cyffredin iawn yn y Babell;
3. Mae'n dangos y modd y llwyddai Dewi Emrys i ganmol ei lyfr ef ei hunan, <u>Odl a Chyghanedd</u> (a gyhoeddwyd ym 1938), gan bwysleisio iddo fod yn gymorth mawr i T. Llew Jones i wella'i grefft fel bardd. Yr oedd hyn hefyd yn beth hynod gyffredin yn y Babell, mor gyffredin yn wir fel ei fod yn ennyn gwên yn y darllenydd: wedi'r cyfan, nid oedd gostyngeiddrwydd a gwyleidd-dra ymysg cryfderau mwyaf Dewi!

> *T LLEW JONES (Pentrecwrt). - Bu darllen yr englynion swynol hyn yn hyfrydwch. Y maent yn glod mawr i'r awdur, yn enwedig pan gofiom mai crefft ddieithr iddo, ryw flwyddyn yn ôl, oedd cynganeddu. Gellir cynganeddu'n rheolaidd heb farddoni. Eithr nid diben yw'r Gynghanedd i T. Llew Jones, ond cyfrwng meddwl y bardd. Dwg yr englynion hyn ddelw yr awen bert sydd yn nodweddiadol o'i delynegion. Ni synnais ddim imi orfod unioni ei acen glodd unwaith neu ddwy. Yn wir, fy syndod oedd iddo fedru cynganeddu mor naturiol ac mor newydd mewn cyn lleied o amser; a gellir maddau i mi am deimlo'n falch o'r praw pellach hwn (ymysg llawer) bod fy ngwerslyfr, 'Odl a Chynghanedd', yn unol â thystiolaeth Dr. T. Gwynn Jones, "yn ateb yr alwad" amdano. Gan i nifer o gynganeddwyr ieuainc ofyn am wers o'r fath, budd iddynt fydd dadansoddi llinellau'r englynion hyn. Fe'u dadansoddir yn ôl y dosbarthiad a roddir i'r gwahanol gynganeddion yn y gwerslyfr dan sylw:*
>
> *1. 'Mae'n hafan glyd, raeanog.'*
> *an an*
>
> *Y Lusg Lefn.*
>
> *2. 'Yn hedd y gwyll rhydd y gog.'*
> *dd g dd g*
>
> *Y Draws o Gyswllt (acen ddyrchafedig); gwyll (Gorffwysfa) a gog (Prifodl) yn cydgordio, a'r gytsain dd o flaen yr Orffwysfa yn cael ei hateb o flaen y Brifodl gan yr dd ar ddiwedd y gair rhydd, a honno'n ffurfio cyswllt rhwng cynffon y gair rhydd â phen y gair gog. Goddefir peidio ag ateb yr n gyntaf mewn llinell, megis yn y gair Yn ar ddechrau'r llinell dan sylw.*
>
> *3. 'Ei henaid i Langrannog.'*
> *enaid annog*
>
> *Y Draws Gyferbyn Seml (acen ddisgynedig).*
>
> *4. 'Dwndwr dibaid ei wendon.'*

D nd d nd
- wndwr (Gorffwysfa) yn cydgordio â wendon (Prifodl), a'r gytsain d ar ddiwedd y gair dibaid yn cysylltu â wendon i ateb d flaen y gair dwndwr. Y Draws o Gyswllt (acen ddisgynedig) yw hon.

5. 'A swyn dau yw swn y don.'
s n d s n d
Y Groes Rywiog.

6. 'Dau gymar ym myd gwymon.'
D g m d g m
Y Draws Gyferbyn gymhleth; yr Orffwysfa (gymar) a'r Brifodl (gwymon) yn cydgordio, a'r d o flaen y Brifodl yn ateb y d o flaen yr Orffwysfa.

7. 'Mae'r wylan uwch môr heli.'
M r l m r l
Y Draws Gyferbyn Gymhleth drachefn; wylan (Gorffwysfa) a heli (Prifodl) yn cydgordio, a'r cytseiniaid m r o flaen heli yn ateb yr m r o flaen wylan.

8. 'Rhag oerllais gwg mi geisiaf.'
ais eis
Y Lusg Wyrdro yw hon, sef y sain ai (yn y gair llais) yn troi'n ei yng ngoben y Brifodl geisiaf. Caniateir hyn pan fo ffurf wreiddiol y ddau air yn cyfateb, megis llais - gais yn y llinell dan sylw. Gellir amrywio ffurf yr un gair at bwrpas y gynghanedd hon, megis:

1. Hon ydyw ffair y ffeiriau.
air eir
2. Er fy mai, paod â'm beio.
ai ei

Y Draws Gyferbyn Seml (acen ddyrchafedig) yw'r llinell a ganlyn:

9. 'Ei draeth aur ar drothwy haf.'
dr th dr th
Gorffwysfa, aur; Prifodl, haf. Llafariad yw h i gynganeddwr. Felly, dyna aur a haf yn cydgordio, a'r cytseiniaid d r th o flaen y naill yn cael eu hateb o flaen y llall, yn ôl y gofyn. Yr oedd y llinell 'Swyno dau wna sŵn y don' (y Draws Gyferbyn Seml, acen ddyrchafedig) yn hollol gywir, er bod y mynegiant braidd yn gwmpasog. Y mae'n well fel hyn: 'A swyn dau yw sŵn y don' (y Groes Rywiog). Dengys y wers hon mai'n ofer y cais neb lunio englyn cyn dysgu'r cynganeddion.

(27 Gorffennaf 1940).

Dyna wers fanwl yn y cynganeddion felly, ond nid y cynganeddion yn unig a gâi sylw Dewi Emrys gan y byddai unrhyw agwedd ar farddoni'n derbyn ei sylw yn y Babell. Dyma wers arall ganddo, y tro hwn ar y soned, wrth iddo feirniadu cystadleuaeth soned Y Cymro ar y testun 'Y Trothwy':

....Wrth feirniadu, rhoddaf ystyriaeth i ddwy elfen bwysig ynglŷn â'r soned:
(1) Ei hadeiladwaith, sef ei ffurf allanol. (2) Ei hansawdd, neu 'ei chyflead mewnol', chwedl Parry-Williams yn ei 'Elfennau Barddoniaeth'. Felly, nid fy mympwy fy hun fydd sylfaen fy nedfryd derfynol, ond "nod angen" y soned ei hun. Wele ddadansoddiad o'r soned Shakespearaidd dan ddau bennawd, yn ôl ei ffurf allanol a natur ei chynnwys:

Ei Hadeiladwaith

1. Pedair llinell ar ddeg, a phob llinell yn ddeg sillaf.
2. Dwy adran arbennig - yr Wythawd a'r Chwechawd, a ffin bendant rhyngddynt, sef yr Wythawd yn terfynu mewn diweddnod.
3. Yr Wythawd hithau yn ymrannu'n ddwy adran, gyda saib ar ddiwedd y bedwaredd linell, megis er cymryd anadl; gwahannod (semi-colon) yn hytrach na'r stop bendant a geir ar derfyn yr wythfed linell.
4. Saib drachefn ar ddiwedd pedwaredd linell y Chwechawd, a chwpled cynhwysfawr yn ddiweddglo i'r pennill.
5. Trefn arbennig i'r odlau, fel hyn:

Wythawd.

1..............	llwyn	a
2..............	tir	b
3..............	mwyn	a
4..............	clir;	b
5..............	haf	c
6..............	oed	ch
7..............	claf	c
8..............	coed.	ch

Chwechawd.

1..............	maith	d
2..............	llon	dd
3..............	llaith	d
4..............	ton;	dd
5..............	nef	e
6..............	llef.	e.

Fe welir, wrth y braslun uchod, na ellir arfer yn y Chwechawd odl a ddigwydd yn yr Wythawd. A dylid gofalu hefyd am ddigon o wahaniaeth rhwng odlau ac odlau gwahanol a fyddo'n gymdogion iddynt. Er enghraifft, dolur i glust fyddai pethau fel hyn (a) llwyn (b) llwyd (a) mwyn (b) nwyd, a chaniatáu eu bod yn cynrychioli terfyniadau odlog pedair llinell olynol, y gyntaf yn odli â'r drydedd, a'r ail â'r bedwaredd.

Ei Hansawdd

1. Telynegol yw ansawdd y soned; a gwir y dywaid Parry-Williams mai 'telyneg un pennill' ydyw. Y mae'n canlyn, felly, mai pethau dieithr iawn iddi yw arddull drymaidd, ryddieithol, a rhyw frawddegu cymhleth a llafurus. Yr un mor estronol iddi yw'r ymgais i athronyddu neu bregethu ar fydr. Hynny a wnaeth Milton, i raddau helaeth iawn, wrth fabwysiadu ffurf y soned Eidalaidd yn yr iaith Saesneg, a bardd llai yn ei efelychu ac andwyo ansawdd delynegol y patrwm gwreiddiol.
2. Gan mai telyneg yw'r soned, y mae'n amlwg y dylai rhediad y pennill godi at eithafbwynt tlws ag iddo awgrym cyrhaeddgar. Corfforir yr elfen hon yn y cwpled sy'n ddiweddglo mor nodweddiadol o'r soned Shakespearaidd.
3. Newid cywair rhwng yr Wythawd a'r Chwechawd. Dichon fod hyn yn fwy nodweddiadol o'r soned Eidalaidd. Yn wir, y mae'n hanfodol i'r soned Eidalaidd, yn bennaf am mai yn y mesur hwnnw y cenid yn fynych gydag offeryn cerdd. Ond, fel rheol, y mae Shakespeare hefyd yn gofalu am y cyfnewidiad hwn, yn enwedig yn ei sonedau rhagoraf. Ffwlbri a achosodd lawer o benbleth i sonedwyr ieuainc yw'r "eglurhad" (sic!) mai "symio i fyny" gynnwys yr Wythawd a wneir yn y Chwechawd, fel petai barnwr

diamwys yn y Chwechawd yn rhoi mynegiant cynnil i rywbeth y baldorddwyd yn amleiriog amdano yn yr Wythawd. Y gwir yw mai taro cywair gwahanol a wneir yn y Chwechawd, eithr canu i'r un testun hyd y diwedd. Mewn gair, trawsgyweiriad a geir rhwng y ddwy adran. Er enghraifft, y bardd yn yr Wythawd yn disgrifio gwrthrych ei gân fel rhywbeth o'r tu allan iddo, a throi wedyn yn y Chwechawd i sôn am ryw brofiad arbennig a gafodd yn ei ymwneud personol â'r gwrthrych hwnnw....

(27 Chwefror 1937)

Byddai Dewi hefyd yn cywiro unrhyw iaith ac orgraff, a hynny â'r un manylder a welir uchod. Wele un enghraifft o wers iaith fanwl:

Nid yw 'Disgybl' (Lerpwl) yn sicr pa bryd i ddefnyddio'r fannod yr mewn brawddegau arbennig, na pha bryd i'w gadael allan; a dyfynna frawddegau a rydd anhawster iddo yn hyn o beth. Er na fedraf fanylu ar y pwynt, oherwydd prinder gofod, nid anodd fydd cyfarfod â'i ofynion ef mewn ychydig eiriau. Mewn cysylltiadau fel y rhai y geilw ef sylw atynt, ynglŷn â berf y defnyddir y fannod. Ynglŷn ag enw ac ansoddair y mae ei gadael allan. Wele enghreifftiau sy'n ateb gofynion 'Disgybl':

1. *Rhedeg yr oedd, nid sefyll.*
2. *Ceffyl oedd, nid buwch.*
3. *Melys oedd, nid hallt.*
4. *Gorffwys yr wyt, nid gweithio.*
5. *Caredig wyt, nid creulon.*

Fe gofir imi gywiro telynegwr, yr wythnos ddiwethaf, am iddo gysylltu'r fannod â rhagenw fel hyn: ''Rwyt oerllyd', ''Rwyt greulon', yn lle ysgrifennu, fel y dylai, 'Wyt oerllyd' ac 'Wyt greulon'. Wrth reswm, yr un mor wallus fuasai 'Oerllyd yr wyt'; 'Creulon yr wyt', yn lle'r mynegiant cywir: 'Oerllyd wyt'; 'Creulon wyt'. Ond sylwer ar y ddwy frawddeg a ganlyn:

1. *Ceffyl yn rhedeg oedd.*
2. *Bachgen yn hepian wyt.*

Buasai 'Ceffyl yn rhedeg yr oedd' a 'Bachgen yn hepian yr wyt' yn wallus, er mai berf sy'n rhagflaenu oedd ac wyt yn uniongyrchol. Ceffyl yw gwrthrych y frawddeg gyntaf, (a bod yn fanwl), ceffyl yn rhedeg. Nid y weithred (o redeg) a ddynodir, ond y gwrthrych ei hun, a'r gwrthrych hwnnw yn enw. Felly, oedd, nid 'yr oedd'. Am yr un rheswm, - nad â'r weithred (o hepian) ond â'r gwrthrych y cysylltir wyt, - buasai 'yr wyt' yn wallus yn yr ail frawddeg. Wele frawddegau sy'n dynodi'r weithred, a'r ddwy, o ganlyniad, yn hawlio'r fannod o flaen y ferf:

1. *Y ceffyl, rhedeg yr oedd.*
2. *Fy machgen, hepian yr wyt.*

Hyderaf fod hyn yn ddigon o eglurhad i roi 'Disgybl' ar ben y llwybr; a diolchaf iddo am godi'r pwynt - pwynt sy'n dal i bigo rhai beirdd uchelgeisiol! Sylwer mor fynych y tynnir y pigyn hwn, bob blwyddyn, o gnawd prydyddion sy'n ymgiprys am goron a chadair yr Eisteddfod Genedlaethol.

Ar y dudalen lythyrau yn rhifyn 6 Mehefin 1942 o'r Cymro, ymddangosodd y llythyr canlynol gan un o gyfeillion pennaf Dewi Emrys, J. W. o Lundain, yn mynegi anfodlonrwydd bod Dewi'n gorfod

cywiro'r un gwallau yn y Babell dro ar ôl tro. Pwysleisia nad yw'n anfodlon o gwbl â Dewi ei hunan ac mae'n canmol ei gywiriadau a'i gynghorion; nid yw'n deall yn hytrach pam bod y beirdd yn mynnu gwneud yr un camgymeriadau dro ar ôl tro, er gwaethaf ailadroddion parhaus Dewi:

CYWIRO CYMRAEG

Y mae'n ddirgelwch i mi paham y mae'n rhaid i Ddewi Emrys adrodd yr un cywiriadau fyth a beunydd yn ei lithoedd yn 'Y Cymro' bob wythnos. Gellir dywedyd amdano ei fod yn iawn 99 o weithiau o bob cant, ond gorfyddir arno ail-adrodd yr un pethau o wythynos i wythnos. Dyna 'briallu' er enghraifft; dywedwyd 30 mlynedd yn ôl nad cywir yw 'brieill' na'r un ffurf arall ar luosog, ond 'briallu' fel y dywaid pawb ar lafar.

Yr un modd gyda chynghanedd, gellir dywedyd amdano ei fod yn gywir 97 o bob cant o'i osodiadau neu ei reolau, ac felly fe ddylai pawb sylwi ar ei ddysg. Y mae'n debyg mai disgyblion yr ysgolion sir ydyw'r mwyaf gwallus eu hiaith a'u cynghanedd trwy holl Gymru. Nid oes dim mor gywir a phendant yn y Wasg Gymreig heddiw â chyfarwyddiadau Dewi Emrys, a dylem fod yn ddiolchgar iddo ef a'r 'Cymro' am gyhoeddi ei lithoedd wythnosol.

J. W.
Llundain.

Yn y Babell 15 Awst 1942 wele Dewi'n ateb J. W.:

Gresynai fy hen gyfaill craff, J. W., Llundain, beth amser yn ôl, mewn llythyr yn 'Y Cymro', fy mod dan faich cywiro'r un gwallau beunydd a byth yn y Babell. Disgyblion newydd, gan amlaf, sy'n gyfrifol am hynny. Dywedid am hen athro i mi mai'r un nodiadau oedd ganddo i bob cenhedlaeth o fyfyrwyr a ddôi i'r coleg. Dyna'r gwir, ond odid, am fwyafrif ein hathrawon, a tho ar ôl to o ddisgyblion yn dyfod dan eu cyfarwyddyd....

Crybwyllwyd eisoes bod Dewi Emrys yn medru annog y beirdd a'u canmol mewn modd hynod o gynhesol a chredaf fod y cynhesrwydd hwn i'w weld yn y Babell yn gyffredinol: yn wir, credaf mai un o'r prif resymau dros lwyddiant y Babell ar hyd y blynyddoedd oedd y ffaith bod Dewi'n trin y beirdd fel un teulu mawr ac yn gwneud iddynt deimlo'n gartrefol iawn ynddi. Wele enghreifftiau o'r modd yr oedd Dewi'n croesawu rhai o'r beirdd cynharaf i 'gylch y Babell', gan ddiolch iddynt yn ddiffuant am eu teyrnged iddi. Y mae hefyd yn pwysleisio eto nad 'llydan y[w'r] porth' i gael mynediad iddi, ffordd o argyhoeddi'r beirdd bod eu gwaith o safon uchel:

Hymyr (Congleton). - Dyma'r tri darlun ar fur 'Y Babell'; a da yw edrych ar wynebau gwroniaid a naddwyd o ddeunydd mynyddoedd ein gwlad. Diolch am eich gwerthfawrogiad o'r Babell. Y mae'r frawdoliaeth yn dal i gynyddu; ac ni bydd darostwng ar y safon. Croesaw i'r cylch!

(17 Hydref 1936)

Y Prifardd Edgar Phillips (Coed Duon). - Dewch i mewn yn galonnog. Y mae yma frodyr a all fwynhau cywydd da. Galw yr ydych am 'Yr Hen Bwerau.' Y maent i'w clywed yn y cywydd hwn fel sŵn y môr yn yr ogof. Dyma'r hen broffwydi yn llefaru eto -

Gwŷr difeth a'u pregethau
Yn rhin a balm i'r hen bau.
Dawn y rhain dynnai'r anwir
O'i lety gwael at y Gwir
I weled ceinder eiloes
A mynnu grym yn y Groes.

Diolch am eich teyrnged i'r Babell.

(17 Hydref 1936)

Ifor Davies (Bow Street, Aberystwyth). - Cân swynol, a naws awenyddol iddi o'r dechrau i'r diwedd; a charwn i feirdd ieuainc 'Y Babell' sylweddoli mai cân ydyw, nid telyneg, am fod gwahanol brofiadau yn cael mynegiant ynddi. Newidiwyd peth ar y trydydd pennill am eich bod yn cymysgu amserau ynddo - 'caf' a 'dôi'. Ffurf ar 'deuai' yw 'dôi' (y trydydd person, unigol, amser amherffaith, o'r ferf 'deuaf', neu 'dôf'.) Diolch am eich gwerthfawrogiad o'r Babell. Da gennyf eich bod yn haeddu lle ynddi; canys nid llydan y porth.

(24 Hydref 1936)

R. Ll. Davies (Llanrwst). - Gwnewch le i'r hen brydydd hawddgar a dystia ei fod "ar drothwy'r pedwar ugeinmlwydd oed." Bardd y blynyddoedd a adawodd iddo gyneddf cân a chywreinrwydd crefft y bardd. Hawddamor iddo a chroeso cynnes.

(28 Tachwedd 1936)

Nodwedd arall o'r Babell oedd bod Dewi, lle medrai, yn nodi ychydig o ffeithiau am y beirdd i hysbysu'r darllenwyr ynghylch rhywfaint o'u hynt a helynt: pwy oedd eu perthynasau a'u ffrindiau, beth oedd eu galwedigaeth, eu diddordebau, unrhyw wasanaeth a wnaent i'w cymunedau, unrhyw lwyddiannau eisteddfodol ac ati. Yr oedd hyn hefyd yn hanfodol bwysig i gynnal awyrgylch gynnes, bersonol, y Babell, gan fod Dewi'n amlwg yn eu gwerthfawrogi fel pobl o gig a gwaed yn hytrach na'u bod yn ddim ond beirdd 'mecanyddol' yn unig:

Y Parch. E. Llwyd Williams (Rhydaman). - Telyneg drawgar gan un o awenyddion diweddaraf Dyfed. Fe ŵyr ei gofleidio eisoes gan freichiau cadeiriau barddol. Diolchaf am fy atgoffa iddo gael dwy gadair "dan

feirniadaeth Dewi Emrys." Diolched yntau iddo eu haeddu! Y mae diweddglo'r delyneg hon yn deilwng o'i awen ar ei gorau - ffordd bardd o awgrymu y bydd hiraeth a breuddwyd yn sicr o ddwyn yr alltud beunos yn nes i dref. Dwg clawr y gyfrol fach chwaethus, 'Cerddi'r Plant' (Gwasg Aberystwyth), ei enw ef ac enw Waldo Williams (bardd addawol arall o Ddyfed) fel cyd-awduron. Newydd gymryd gofal Ebenezer, eglwys y Bedyddwyr yn Rhydaman y mae Llwyd ar ôl symud o Faesteg lle'r ordeiniwyd ef. Pob llwyddiant iddo mewn tref sydd yn llawn o draddodiadau awen. Yno y cadwai Watcyn Wyn ei ysgol enwog, a Gwili ac Aman yn ei gynorthwyo ar y diwedd, a'i aelwyd yn gyrchfan beirdd y fro - Gwydderig ac eraill. Yno y trig Amanwy a Gwilym Myrddin heddiw.

(7 Tachwedd 1936)

Parch. J. D. Evans (Talybont). - Englynion cywrain a bachog gan ŵr y mae'r Gynghanedd yn wasanaethferch ufudd iddo. A chyda llaw, efe yw cadeirydd Pwyllgor yr Orsedd ynglŷn ag Eisteddfod Genedlaethol 1937, ym Machynlleth. Teimlwn yn falch o'i dystiolaeth bod 'Y Babell' "yn llenwi bwlch mawr yng Nghymru heddiw."

(21 Tachwedd 1936)

Dofwy (Cwmllinau, Machynlleth). - Dau englyn sydd yn ychwanegiad gwerthfawr at gyfoeth cynganeddol 'Y Babell'. Enillodd englyn 'Yr Eryr' y gamp yn Eisteddfod Talaith Gwynedd yn y flwyddyn 1885, pryd yr enillodd Dyfed y gadair am ei awdl, 'Noddfa'. Y mae hyn yn ein cymell i grybwyll mai yn Eisteddfod Talaith Gwynedd, yn y flwyddyn 1922 (os da y cofiwn) yr enillodd Golygydd 'Y Babell' y gadair am awdl 'Y Ddrycin'; ac fe gofir mai detholiad o'r awdl honno oedd y prif adroddiad yn Eisteddfod Genedlaethol Port Talbot yn 1932. Y mae Dofwy yn gyfaill i Geufronydd, buddugwr yr englyn yng nghystadleuaeth 'Y Babell', a daeth i ddosbarth y concwerwr yn yr ornest honno. Yn wir, croesodd y ddau gleddyfau lawer gwaith, y naill yn ennill heddiw, a'r llall yfory, a siglo dwylo wedyn. Aderyn bach cyfrwys a sibrydodd hyn wrthym!

(5 Rhagfyr 1936)

Gerallt Jones (Coleg y Brifysgol, Aberystwyth). - Cerdd goeth a chelfydd a'i diweddglo'n rhagorol....Mab y Cymro amryddawn, y Parch. Fred Jones, Talybont, yw awdur ifanc y gerdd hon, a'i waith eisoes yn profi iddo etifeddu medr awenyddol ei dylwyth athrylithgar. Fel ei ewythr, y Prifardd Simon B. Jones, hwyliodd yntau o borthladd i borthladd fel morwr cyn setlo i lawr yng Ngholeg Aberystwyth i ymbaratoi ar gyfer y weinidogaeth. Dymunwn iddo wynt teg ar ei yrfa newydd.

(9 Ionawr 1937)

Wm. Lewis Jones (Llanfairfechan). - Cyn-ringyll yn heddlu Caernarfon yw awdur y gân dyner hon; a da gennym ei groesawu i'r Babell am i fab deddf brofi ei fod hefyd, fel y diweddar Bedr Hir, yn fab awen. Y mae'n dwyn sêl mawr dros iaith ei dadau, fel plismyn llengar eraill y medrwn eu henwi; a'i hyfrydwch pennaf heddiw yw cymdeithas ei frodyr barddol. Da fyddai rhoi dan ei ddisgyblaeth ef bob cyd-wladwr lliprynnaidd nad yw'n parchu iaith a thraddodiadau ei genedl ei hun. Cymry felly, yn anad neb, sy'n gyfrifol am y Seisnigeiddiwch rhonc a afaelodd mewn cynifer o gartrefi ac ardaloedd yn ein gwlad.

(13 Chwefror 1937)

Owen Davies (Y Glôg, Penfro). - Dyma un o'r englynion mwyaf naturiol yn yr iaith, a'r ddau ansoddair ynddo yn ffitio i drwch y blewyn. Gair brodorion Dyfed am 'pletio' (plethu) yw 'pleto'. Lled nodweddiadol o'u tafodiaith fireinllais hwy yw troi'r terfyniad io yn o, megis 'hido' am 'hidio', 'swno' am 'swnio', etc. Dilledydd yw awdur llengar yr englyn, a'i siop yn gyrchfan beirdd a llenorion y fro, yn enwedig ddydd Sadwrn ar ôl i'r 'Cymro' gyrraedd.

(13 Chwefror 1937)

Dyna ryw flas felly o'r modd yr oedd Dewi'n croesawu ei braidd i mewn i'r gorlan, ac yntau wedyn fel rhyw fugail yn gofalu amdanynt!

Ym Mhabell Awen 19 Mehefin 1937 ymddangosodd y nodyn canlynol:

RHYBUDD

BYDD cyfarfod arbennig o wŷr Pabell Awen Y CYMRO ym Machynlleth yn ystod wythnos yr Eisteddfod. Cyhoeddir y manylion ymhen wythnos neu ddwy.

Dymunir ar y beirdd sy'n bwriadu bod yn bresennol anfon gair i Olygydd 'Y Babell' cyn gynted ag y byddo modd.

Ar hyn o bryd, ni ellir cyhoeddi amser y cyfarfod; ond gallwn roddi sicrwydd y bydd yn amser cyfleus i bawb.

Erbyn yr wythnos ganlynol mae'n rhaid bod Dewi Emrys un ai wedi derbyn cwyn gan un o feirdd benywaidd y Babell, neu ei fod ef ei hunan neu un arall o staff Y Cymro wedi sylwi iddynt anwybyddu'r merched. Wrth geisio unioni'r cam ym Mhabell Awen 26 Mehefin 1937 ymddangosodd y frawddeg hon, sy'n hynod o ddoniol ac eironig yn ein hoes 'wleidyddol gywir' heddiw:

At Feirdd y Babell. - Nid gwŷr 'Y Babell' yn unig a wahoddir i'r cwrdd ym Machynlleth, ond yr awenyddesau hefyd; a da fydd eu cael i estyn y te i'w brodyr barddol.

Druan ohonynt! Ond er gwaethaf hynny, aeth y trefniadau yn eu blaen, ac meddid ym Mhabell Awen yr wythnos ganlynol eto:

At y Beirdd. - Y mae Mr. J. Rhys Lewis, Ysgrifennydd Cyffredinol Eisteddfod Machynlleth, yn trefnu ystafell ar gyfer cyfarfod Undeb Beirdd y Babell Awen. Ceir yno rydd-ymddiddan a chwpanaid o de a theisen, a'r 'Cymro' yn talu am y lluniaeth. Cyn belled ag y gwelwn yn awr, prynhawn dydd Iau am bump o'r gloch y cyferfydd y cyfeillion; a bydd yn dda gennyf glywed oddi wrth yr awenyddion a'r awenyddesau sy'n

bwriadu bod yn bresennol. Ceir manylion pellach eto.

Yr oedd y cynnig hwn yn agored i unrhyw un yr ymddangosodd ei gynnyrch (neu ei chynnyrch!) yn y Babell ers ei sefydlu, cyn belled ag y câi'r trefnwyr wybod ymlaen llaw faint o feirdd oedd am fod yn bresennol ar y prynhawn Iau er mwyn cael darparu'r swm cywir o luniaeth. Ond nid oedd prynhawn Iau wrth fodd pawb, fel y gwelir o Babell Awen 24 Gorffennaf 1937:

Cyhoeddir y manylion terfynol yn ein rhifyn nesaf; ond bydd tocyn cyn hynny yn llaw pob un sy'n bwriadu bod yn bresennol. Y mae tri o feirdd y De yn achwyn am na threfnwyd ar gyfer dydd Mawrth, a hwythau'n gorfod gado'r Eisteddfod y noson honno. Boed hysbys mai prynhawn ddydd Mawrth, am bump o'r gloch, y cynhelir cyfarfod blynyddol yr Orsedd a Chymdeithas yr Eisteddfod. Dyna ddigon o reswm dros i feirdd 'Y Babell' gwrdd ar adeg wahanol. Y mae'n dyled yn fawr i Mr. Rhys Lewis, ysgrifennydd medrus yr Eisteddfod, am drefnu erom, ac i gyfeillion Capel Maengwyn am roi ystafell a llestri at ein gwasanaeth. A dyna'r boneddigesau caredig a addawodd ofalu amdanom wrth y byrddau. Cawn ddiolch iddynt yn yr ysgoldy. Dyna gyfle i rai o'r englynwyr; a pheidiwch ag anghofio perchenogion 'Y Cymro' am eu nawddogaeth i feirdd eu gwlad.

Ac felly am bump o'r gloch ar brynhawn dydd Iau Eisteddfod Genedlaethol Machynlleth fe gynhaliwyd ymgomwest gyntaf Pabell Awen Y Cymro, gyda'r prif drefniadau yn llaw T. E. Nicholas, Aberystwyth. Wedi'r holl drefniadau, a'r holl edrych ymlaen ati, medrodd Dewi Emrys adrodd ym Mhabell Awen 14 Awst 1937 iddi fod yn llwyddiant aruthrol:

Bu'r Ymgomwest yn llwyddiant hollol. Daeth rhyw hanner cant o'r brodyr ynghyd. Cafwyd byrddau yn llawn o bethau da, a chalonnau yn llawn o bethau gwell yn y gyfeillach a ddilynodd wledd y danteithfwyd. Da oedd clywed Gerallt Jones (mab y Parch. Fred Jones, B.A., B.D.) yn adrodd 'Pwllderi' yn acen soniarus Dyfed. Tystiai John Ellis Williams, y dramodydd (ac fe ddylai ef wybod), i Gerallt roi inni adroddiad celfydd ac effeithiol odiaeth. Amheuthun oedd clywed y beirdd - pob un yn barod yn ei dro - yn ymollwng i rigymu, a'r peiriant prydyddu wedi ei ireiddio'n drwyadl gan hufen a sudd ffrwythau, a melyster awen a brawdgarwch yn peri cynghanedd lwyr rhwng calon a chalon. Teimlai pawb yn ddiolchgar iawn i berchenogion 'Y Cymro' am amlygiad mor sylweddol o'u nawddogaeth i feirdd eu gwlad; a da oedd clywed mai'r bwriad oedd gwneud Ymgomwest Pabell Awen 'Y Cymro' yn rhan flynyddol o hyfrydwch y Brifwyl. Y mae'n dyled yn fawr i'n cyfaill awengar, Mr. T. E. Nicholas, Aberystwyth, am ei wasanaeth rhagorol fel prif drefnydd yr Ymgomwest. Ef a archebodd ddefnyddiau'r wledd a darparu popeth ymlaen llaw ar gyfer y brodyr; a rhan felys o'r gyfeillach oedd ei araith ffraethbert wedi'r te.

Cydymdeimlwn â'r diweddariaid a gyrhaeddodd ar ôl i'r tynnwr lluniau bacio'i daclau a diflannu. Gellir cael y llun yn uniongyrchol,

cymwys i'w fframio, ond anfon swllt i swyddfa'r 'Cymro', Wrecsam. Cydnebydd pawb a'i gwelodd ei fod yn ddarlun rhagorol. Pa ryfedd, a'r fath wynebau barddonol yn addurn iddo! Nid yw'r doniol a'r dawnus Wilym Deudraeth yn edrych mor heulog ag arfer, er iddo gipio'r wobr am gywydd y 'Dafarn Datws'. Tipyn o salwch corff oedd arno, a phawb yn teimlo'n siomedig iddo orfod cilio heb ein diddanu â'i englynion cyfrwysbert. Hyderwn yn fawr ei fod yn holliach erbyn hyn. Gwag oedd sedd Hymyr hefyd, er iddo fwriadu bod yn y gyfeillach. Diolchwn iddo am ei lythyr caredig; a bydd yn llawen ganddo glywed inni oll sylweddoli ei ddymuniadau da.

(Mae'r llun rhagorol hwn o 'Feirdd y Babell' i'w weld yn yr atodiad lluniau ar ddiwedd y traethawd.)

Buan iawn felly y sylweddolwyd bod arbrawf 'Y Babell Awen' yn Y Cymro yn tyfu'n llwyddiant aruthrol, a'r niferoedd a ymatebai iddi uwchlaw pob disgwyl. Derbyniai Dewi Emrys yn ei swyddfa yn 20 West Square, Llundain, S. E. 11, deyrnged ar ôl teyrnged iddo ef a'i Babell ac nid oedd ef yn swil o ddweud hynny! Yn y Babell yn rhifyn 28 Awst 1937, flwyddyn union ar ôl ei sefydlu, meddai Dewi:

....Ein bwriad yw cadw i fyny safon 'Y Babell' a pheri bod pawb a gaffo eisteddfa ynddi yn falch o'r anrhydedd. Cawsom air calonogol iawn y dydd o'r blaen oddi wrth Dr. T. Gwynn Jones yn ein llongyfarch ar y gwersi a roddwn yn 'Y Cymro' i feirdd ieuainc addawol. "Yr wyf yn sicr," ebr ef, "y bydd gennych yn fuan iawn do o ddisgyblion a rydd, yn eu tro, fywyd newydd mewn prydyddiaeth Gymraeg." Ar hynny y mae ein bryd, a'n llawenydd yn fawr inni ddarganfod cymaint o dalent newydd mewn cyn lleied o amser. Cofied y beirdd mor fawr yw eu dyled i berchenogion 'Y Cymro' am yr addysg a'r amlygrwydd a roddir iddynt o wythnos i wythnos, a hynny er mwyn diogelu ein hetifeddiaeth lenyddol fel cenedl.

Ond er bod y Babell Awen ei hunan yn mynd o nerth i nerth, yn anffodus ni ellid dweud yr un peth am Dewi Emrys. Wele'r nodyn annisgwyl canlynol o Babell 6 Tachwedd 1937:

RHAID cyhoeddi'r cyfraniadau i'r Babell Awen yr wythnos hon heb nod nac esboniad gan ei Golygydd, Dewi Emrys.

Nos Sadwrn bu'n rhaid cyrchu Dewi Emrys i un o ysbytai Llundain a bu dan law-weithred feddygol yno. Ei ofal cyntaf oedd am y Babell, ac ar gais a wnaeth, ar y ffordd i'r ysbyty, fe anfonodd yr awdurdodau deligram at gyfaill iddo yn ei alw i'r Brifddinas ar unwaith.

Yn fuan iawn wedi'r 'operation' ar Dewi Emrys sibrydodd wrth ei gyfaill y carai iddo ofalu am y 'Babell' yr wythnos hon rhag bod bwlch ynddi. Rhoddodd allwedd ei swyddfa i'w gyfaill a dywedodd wrtho ymha le i gael gafael ar y defnyddiau.

Da gennym hysbysu bod Dewi Ermys yn gwella'n foddhaol, a hyderwn y

bydd yn ôl wrth ei waith yn fuan.

Ac felly y bu: cyhoeddi cynhyrchion y beirdd yn ôl yr arfer, ond heb y nodiadau arferol arnynt gan Dewi Emrys, tipyn o gamp ynddi'i hunan dan yr amgylchiadau a rhywbeth sy'n dangos mor bwysig oedd y Babell i'w Golygydd. Yr un oedd y patrwm yn y Babell Awen ddilynol, gyda'r nodyn hwn yn rhagflaenu cynhyrchion y beirdd:

AT Y BEIRDD. - Fel cynrychiolydd Golygydd 'Y Babell', da gennyf dystiolaethu ei fod yn gwella'n araf. Medrodd glywed darllen cynhyrchion beirdd gwahanol ar gyfer y rhifyn hwn a chymeradwyo'r detholiad a argreffir heddiw. Trwsiwyd ambell linell yma ac acw ond y mae'n amhosibl manylu. Credaf y bydd Dewi Emrys yn alluog i ddelio'i hunan â gohebiaeth 'Y Babell' at yr wythnos nesaf, er mai gwely yn yr ysbyty fydd ei gadair olygyddol.

Wrth imi ddarllen iddo heddiw (Tach. 6) beth o gynnwys 'Y Babell' am yr wythnos ddiwethaf, sylwodd y Golygydd nad oedd gwŷs (summons) a dwys yn odli; eithr gwŷs - bys, dwys - pwys. Fe ddigwydd y bai yn ail bennill y delyneg 'Hiraeth' (y Parch. Joseff Jenkins). Y mae gwall argraff hefyd yn llinell gyntaf englyn 'Ffrydiau Henllan' (y Parch. J. D. Evans), sef gwybr, yn lle ewybr. Dyma'r llinell fel yr ysgrifennywd hi:

'Ewybr wynllif bri Henllan.'

Ystyr ewybr yw buan.

CYFAILL.

Erbyn yr wythnos ganlynol da oedd gweld bod Dewi Emrys bellach wedi gwella'n ddigonol i ysgrifennu nodiadau'r Babell, er gwaethaf y ffaith ei fod yn parhau ar wastad ei gefn, prawf arall o'i ymroddiad a'i gariad at y Babell. Wrth gyflwyno'i nodiadau mae'n diolch i staff yr ysbyty ac i'r holl gyfeillion a fu mor garedig ag ymweld ag ef neu anfon eu dymuniadau ato yn ei waeledd; mae'n rhoi rhywfaint o oleuni hefyd ar natur y llawdriniaeth:

O'R YSBYTY. - Yr wyf wedi dechrau ar fy nhrydedd wythnos yn yr ysbyty. Canlyniad gwasanaeth yn y fyddin oedd y trwbwl, er mai'n ddiweddar yr aeth yr anaf yn rhy ddrwg i'r moddion cyffredin. Byddaf yn ddyn newydd ar ôl gwella. Ofnwn beswch o'r blaen. Diolchgar iawn ydwyf am fedr y llawfeddyg a weithredodd arnaf ac am y gofal a gefais yn fy salwch. Cefais hefyd nerth yn ôl y dydd a hynawsedd cyfeillion cywir. Mynnodd amryw ohonynt ddarganfod fy nghyfeiriad presennol; a daeth yma ddymuniadau tyner a chymwynasau a fu'n ddiddanwch melys. Ymysg y rhai cyntaf a anfonodd ataf eu hewyllys da yr oedd Prif Olygydd a swyddogion 'Y Cymro', Hymyr, J. W. (Llundain), R. Williams-Parry, heb enwi deiliaid a dilynwyr 'Y Babell' y caf eto gyfle i ddiolch iddynt yn bersonol. Un o'r ymwelwyr cyntaf oedd D. R. Hughes, cyn-ysgrifennydd Cymdeithas yr Eisteddfod Genedlaethol, a fu'n gymaint ysbrydiaeth a

nerth i'r hen ŵyl am flynyddoedd. Dynesodd at fy ngwely â pherth o flodau yn ei ddwylo fel coelcerth haf; ond ei wyneb siriol oedd gogoniant y cwbl. Daeth gorau pob sir yng Nghymru i mewn i'r ystafell gyda'i bersonoliaeth hawddgar ef. Ar ei drywydd, dilynodd y Parch. M. H. Edwards, Falmouth Road - un o feibion disgleiriaf pulpud ein cenedl. Yn goron ar y cwbl, medd ddynoliaeth fawrfrydig sy'n fwrlwm o iechyd i ŵr claf. Nid rhyfedd ei fod mor ddwfn yn serch ei bobl. Da fyddai i ambell gennad wybod mor hawdd y gwêl y cleifion yma drwy'r ffurfioldeb offeiriadol nad yw'n ddim ond meddalwch mwswg ar wyneb craig. Diolch am weinidogion fel yr annwyl "M. H.". Rhyfedd oedd clywed iddo ef fynd trwy'r un brofedigaeth â minnau. Gwir yw'r gair mai'r dioddefwr yw'r diddanydd o hyd.
CYNHYRCHION YR WYTHNOS DDIWETHAF. - Yr wyf yn ddiolchgar iawn i'r cyfaill a ofalodd am 'Y Babell' yn ystod y brofedigaeth na chaniatâi imi godi llaw at ysgrifbin. Gwrandewais, megis, rhwng cwsg ac effro, ar ei ddarlleniad o'r farddoniaeth a gyhoeddwyd yr wythnos ddiwethaf, gan addo ychydig sylwadau ar y detholiad hwnnw yr wythnos hon. Dyma'r rhifyn diwethaf dan fy llaw, a minnau'n ddigon effro bellach (ar fy nghefn yn y gwely) i fedru gweld pob rhinwedd a phob brycheuyn....

Ym Mhabell Awen 27 Tachwedd 1937 mae'n cyfaddef iddo dderbyn sawl rhybudd gan y meddygon a'r nyrsus mai annoeth oedd bod mor brysur yn paratoi'r Babell Awen o'i wely yn yr ysbyty, ond yn unol â'i natur ystyfnig eu hanwybyddu a wnaeth Dewi! Diddorol eithriadol hefyd yw'r cais a wnaeth y meddyg iddo:

O'R YSBYTY. - Dal i wella'r wyf, er mai ar fy eistedd yn y gwely yr ysgrifennaf y sylwadau hyn. Cefais godi deirgwaith yn ystod yr wythnos i roi praw ar fy nghymalau; a medrais gerdded o fur i fur brynhawn ddoe yn weddol hwylus. Ysbeilio'r oriau a wneuthum yr wythnos ddiwethaf i baratoi copi'r Babell, a'r swyddogion yma, yn famaeth a meddyg, yn fy rhybuddio bob tro y digwyddent fy nal "yn trethu fy nerth", chwedl hwythau,; ond teimlaf yn falch iawn i mi, fesul tipyn, gwblhau'r gwaith, a hynny heb deimlo ronyn gwaeth. Peth rhyfedd yw grym ymarfer a disgyblaeth. Fe'm prentisiwyd yn argraffydd a newyddiadurwr, a bûm ynglŷn a'r Wasg am rai blynyddoedd cyn mynd i goleg a dechrau fy mywyd cyhoeddus, a'r hen ddisgyblaeth yn aros o hyd. Dwy reol fawr mewn swyddfa newyddiadur yw: (1) "Rhaid dilyn y copi - allan drwy'r ffenestr, os bydd eisiau!" (2) "Rhaid i'r papur ddyfod allan, deud a ddêl." Rhoir gofal adrannau arbennig i wahanol is-olygyddion; a gwae'r gŵr a esgeuluso'i dasg a gadael twll yn lle sylwedd pan ddibynner arno am fater ei adran ei hun. Nid syn, felly, mai osgoi bwlch yn 'Y Babell' oedd baich fy ngofal ar fy ffordd i'r Ysbyty. Ie, peth rhyfedd yw grym disgyblaeth; a balch iawn oeddwn pan ofynnodd fy meddyg i mi roi copi o'r 'Cymro' diwethaf yn anrheg i'r ysbyty....

Ar ôl bod yno am fis i'r diwrnod cafodd Dewi Emrys ddod allan o'r Ysbyty a dychwelyd i'w Swyddfa yn West Square, Llundain, i baratoi'r Babell. Dyna ddiweddu felly bennod anhygoel yn hanes <u>Y Cymro</u>: paratoi ei cholofn farddol wythnosol mewn gwely yn un o ysbytai Llundai, a'r claf ymhell o fod mewn unrhyw gyflwr

corfforol i allu cyflawni ei dasg. Ond ei chyflawni a wnaeth, a hynny â'r un trylwyredd ag arfer, teyrnged fawr i ddycnwch (os nad ffolineb!) Dewi Emrys.

Er fy mod eisoes wedi rhoi sylw helaeth i'r bennod anhygoel hon yn hanes y Babell Awen, ni allaf beidio dyfynnu'r darn isod o Babell 11 Rhagfyr 1937 sydd yn fy marn i yn ysmala eithriadol ac yn dangos hiwmor Dewi Emrys ar ei orau un:

> *O'R SWYDDFA (Llundain). - Bu cryn lawer o ddyfalu ymysg fy nghymdogion claf yn yr ysbyty pa beth a allai fod diben yr holl ysgrifennu yn fy ngwely a'r chwilio a'r didoli di-ben-draw yng nghanol y cawdel papurau a orchuddiai'r cwrlid. Clywais awgrymu, fwy nag unwaith, mai "gwneud fy ewyllys" yr oeddwn, ond fy mod yn methu'n lân â rhoi pen arni! Tybiai eraill, a barnu wrth y modd tosturiol y syllent ar fy niwydrwydd, mai rhyw benwendid oedd arnaf - ysfa am erlid papurach yn ddibwrpas o un ochr i'r gwely i'r llall a rhwygo ambell dudalen yn ddi-drugaredd ar ôl edrych arni'n sarrug ofnadwy am ennyd neu ddwy. Medrwn egluro nad hawdd oedd ymddangos yn rhesymol iawn a chymaint o wallgofrwydd awen dan fy nwylo! Ond ymatal a wneuthum. Yr oedd fy ngwên foddhaus uwchben ambell ddarn o bapur yn gymaint dirgelwch iddynt â'm cuwch anfoddog uwchben dernyn arall. Medrwn egluro nad hawdd celu gwynfyd pan fo telyneg bert neu englyn trawgar yn goglais y galon. Ond ymatal a wneuthum drachefn am mai Sais oedd pob gŵr a lygadai arnaf....*

Doniol hefyd yw'r englyn hwn, a ddyfynnwyd eisoes, gan Ben Davies o Drefeglwys ger Caersws, sy'n ymhyfrydu mewn ffordd gellweirus am y llonydd a roed i'r beirdd yn ystod salwch Dewi:

> *Ysgrifau heb ysgrafell - ollyngwyd*
> *Yn llengoedd o'r Babell.*
> *Â Dewi'n wael, daw yn well*
> *I roi 'ffling' ar ei fflangell!*

Ni amharodd anhwylder Dewi ar y cynlluniau a oedd eisoes mewn grym i gyhoeddi detholiad o gynnyrch gorau'r Babell Awen. Meddai Dewi ym Mhabell 29 Ionawr 1938:

> *Casglaf, oddi wrth y mynych holi, fod disgwyl brwd am y gyfrol addawedig o farddoniaeth 'Y Babell', a chryn lawer o ddyfalu yn ei chylch. Gallaf sicrhau ein darllenwyr ein bod eisoes wedi dechrau didoli a phigo. Y mae cwmni'r Babell wedi tyfu y tu hwnt i'n disgwyliadau mewn cyn lleied o amser - llai na deunaw mis. Fe synnir, pan gyhoedder rhestr yr enwau, at nifer y beirdd a ddaeth i gylch Pabell Awen 'Y Cymro' oddiar dyddiad ei sefydlu - Medi 5ed, 1936. Aeth y fintai fechan yn dyrfa gref; ac ym mha wlad dan haul y gallai hynny ddigwydd ond yng Nghymru? Y mae ansawdd y canu, hefyd, wedi gwella'n fawr yn ddiweddar - beirdd ieuainc yn amlygu mwy o grefft a chwaeth*

mewn canlyniad i ddilyn y gwersi'n gyson a rheolaidd, a beirdd mwy profiadol yn parhau i ddyfod i'r gyfeillach. Achosodd hyn inni oedi er mwyn sicrhau cyfrol o farddoniaeth aeddfetach nag y gellid ei chael yn ystod y misoedd cyntaf. Ein bwriad yw cyhoeddi cyfres o gyfrolau bychain; a gallaf addo heddiw y bydd y casgliad cyntaf yn un nodedig - yn braw y sylweddolir, yn y dyfodol agos, broffwydoliaeth galonogol Dr. T. Gwynn Jones, sef hon - y bydd i Babell Awen 'Y Cymro', "yn fuan iawn roddi bywyd newydd ym mhrydyddiaeth Cymru." Y mae'n sefyll i reswm na ellir cynnwys yn y gyfrol dan sylw y toreth pethau da a gafwyd yn 'Y Babell'. Rhaid dethol o fysg y cynhyrchion aeddfetaf, yn enwedig ar gyfer casgliad cyntaf, rhag i ormod cymysgedd andwyo blas y cawl! Eithr fe gyhoeddir yn y gyfrol honno restr gyflawn o'r beirdd a berthyn i'r frawdoliaeth, a chydnabod hefyd eu gwasanaeth i lenyddiaeth eu gwlad. Yn wir y mae pawb a ganodd ar lawr 'Y Babell' eisoes yn hysbys i'r cyhoedd, a'i gân yn rhan o gynysgaeth lenyddol y genedl.

Er gwaethaf y geiriau uchod ni chafwyd manylion pendant ynghylch Beirdd y Babell am flwyddyn arall, hynny'n bennaf oherwydd prysurdeb Dewi a'i fympwy personol ef ynglŷn â chynllun y gyfrol; byddaf yn dychwelyd at hanes ei chyhoeddi yn y man.

Ym mis Awst 1938 cyfarfu llu o feirdd y Babell am yr eildro, y tro hwn yn Eisteddfod Genedlaethol Caerdydd. Yn ei chofiant, Dewi Emrys, dengys Eluned Phillips i'r achlysur hwn, fel yr ymgomwest flaenorol ym Machynlleth, fod yn llwyddiant ysgubol; dengys hefyd bod golygydd Y Cymro, ymysg eraill, yn amlwg â meddwl uchel iawn o Dewi a'i Babell:

> ....Gellir tystio ar unwaith mai cyfeillach y bydd sôn amdani yn nyfodol prydyddiaeth Cymru, oedd Ymgomwest Pabell Awen 'Y Cymro', yng Nghaerdydd yr wythnos ddiwethaf; a gwir y dywedodd Caerwyn ei bod yn cynrychioli angel atgof ac angel gobaith - atgof am etifeddiaeth lenyddol y genedl, a gobaith am barhad yr etifeddiaeth honno mewn deiliaid newyddion y goleuwyd eu meddyliau ac y taniwyd eu serch at farddoniaeth eu gwlad drwy gyfrwng 'Y Babell'.
>
> Gwelai o'i gwmpas, ebr ef, gryn nifer o etifeddion y gorffennol - yn feirdd a llenorion. Eithr mwy calonogol oedd canfod o'i amgylch nifer mor addawol o greawdwyr y dyfodol - beirdd ieuainc disglair a ddaeth i'r amlwg oherwydd eu hudo o'r encilion dan ddylanwad golygydd barddol y 'Cymro'. Ar y cyfrif hwnnw, fe ystyriai ef y Prifardd Dewi Emrys yn un o brif gymwynaswyr y genedl heddiw. Nid peth hawdd oedd cyfuno'r hen oruchwyliaeth a'r newydd mewn hyfforddwr ym myd awen, a phriodi angerdd y gwerinwr di-goleg â diwylliant manwl yr ysgolor coeth; ond fe addefai pawb, erbyn hyn, fod yr elfennau hynny yn cyd-gyfarfod, mewn modd arbennig, yng ngolygydd barddol y 'Cymro'. Mawr oedd braint y beirdd ieuainc fod ganddynt ŵr mor gymwys i'w cyfarwyddo; a mawr oedd dyled y genedl iddo eisoes am i'w lafur a'i frwdfrydedd ddwyn cymaint ffrwyth heb sôn am gynhaeaf anweledig y dyfodol.

Cafwyd hwyl yn y wledd yng Ngwesty'r Barry a phawb yn datgan eu diolch i berchenogion 'Y Cymro' am roddi "gofod at wasanaeth beirdd y

genedl a sicrhau golygydd mor gymwys i ofalu am yr adran farddol".
Dyma fel y canodd y Prifardd Trefîn i'r Ymgomwest a Dewi Emrys:

Beirdd diddan o dan dô - a welais
Mewn hwyliau diguro;
Am y wledd bid mawl iddo,
Llyw ein hiaith a'n llên yw o.

Mynnai Mr. Einion Evans, golygydd 'Y Cymro', ddatgan:

....ei hyfrydwch o weld cwmni mor lluosog ac eiddgar yn bresennol. Talodd deyrnged uchel i wasanaeth Dewi Emrys fel golygydd barddol, ac ychwanegodd mai prif amcan 'Y Cymro' oedd uno calon wrth galon o blaid buddiannau aruchelaf ein cenedl. Calondid iddo oedd gweled arwyddion mor bendant fod yr amcan hwnnw yn cael ei werthfawrogi; a theimlai'n dra hyderus y byddai i'r 'Cymro' gefnogaeth helaethach yn y dyfodol agos....

Ym Mhabell Awen 11 Chwefror 1939 cyhoeddwyd y newyddion hir-ddisgwyliedig bod y gyfrol Beirdd y Babell ar fin cael ei chyhoeddi:

Dyma i mi air heddiw oddi wth y cyhoeddwyr. Y bwriad yw dwyn allan gyfrol erbyn Dygwyl Dewi, a'i chyhoeddi ryw wythnos cyn hynny.
Yn wyneb yr hysbysiad hwn, caiff y manylion y bwriadwn eu trafod heddiw aros hyd yr wythnos nesaf. Ond gallaf ddweud yn awr y bydd yn gyfrol ddestlus wedi ei rhwymo'n hardd ac atyniadol. Eithr ei chynnwys teilwng, uwchlaw popeth, a rydd werth arni. Fe ddisgwyl pawb iddi fod yn gyfrol ddiddorol oherwydd na chyhoeddwyd casgliad cyffelyb erioed o'r blaen. Ond fe ellir sicrhau pob darllenydd ymlaen llaw y bydd ei chynnwys yn ychwanegiad gwerthfawr at drysorfa lenyddol ein gwlad. Ceir ynddi delynegion, englynion a sonedau na chynhyrchwyd mo'u gwell yng Nghymru; a gallaf ddweud am gryn nifer ohonynt na dderfydd y gwerthfawrogiad ohonynt gyda'r genhedlaeth hon.

Ym Mhabell Awen yr wythnos ddilynol gwelwyd Dewi Emrys yn gwneud ei orau glas i geisio gwerthu'r gyfrol, nid yn unig trwy ganmol ei chynnwys i'r entrychion a dweud faint o fargen yw hi, ond hefyd trwy gynnig telerau arbennig i feirdd y Babell:

Gellwch ddechrau archebu copïau ar unwaith rhag ofn i chwi golli eich cyfle ar y dwysged gyntaf o'r Wasg. Y mae gweiddi mawr am y gyfrol. Fe'i cyhoeddir gan Hughes a'i Fab, Wrecsam.
Y pris yw hanner coron - pris afresymol o fach am gyfrol sy'n cyfuno dau anhepgor llyfr y medrwch deimlo'n falch ohono, sef harddwch diwyg a chyfoeth cynnwys - tros bedwar ugain o delynegion (gan wahanol feirdd), tros gant o englynion, a deg ar hugain o sonedau, cynhyrchion aeddfetaf beirdd ieuainc gorau'r genedl ynghyd â detholion o gyfraniadau beirdd profiadol i BABELL AWEN 'Y Cymro'. Disgwyliad y cyhoeddwyr ydyw y bydd i amlder y copïau a werthir dalu'r ffordd iddynt am y pris isel a godir am flodeugerdd na chyhoeddwyd mo'i thebyg erioed

o'r blaen. Y mae'n sicr gennyf y dengys holl feirdd Y BABELL - gannoedd ohonynt bellach - eu gwerthfawrogiad o'r anturiaeth hon drwy wneuthur popeth a allont er sicrhau cylchrediad helaeth i'r gyfrol. Peidied neb ohonynt â dibynnu ar y llyfrwerthwyr am ddwyn y gwaith i sylw'r genedl ledled y wlad, eithr gweithredu eu hunain fel dosbarthwyr, yn enwedig mewn ardaloedd gwledig. Eisoes fe'm sicrhawyd gan nifer o feirdd ieuainc y bydd iddynt archebu amryw o gopïau a'u gwerthu eu hunain i'w cyfeillion a'u cymdogion. Dyna'r ffordd amdani os ydynt yn chwennych i'w gwaith ennill poblogrwydd a dwyn mawr glod i'w henwau. Aeth y cyhoeddwyr i gost fawr i gynhyrchu'r gyfrol hon oherwydd teilyngdod uchel y casgliad a'u cred y bydd i'r beirdd eu hunain weithredu fel dosbarthwyr. Ceir enwau dros dri chant ohonoch ar ddiwedd y gyfrol. Yn sicr, y mae gan bob un ohonoch o leiaf bedwar cyfaill y medrech werthu copi iddo.

TELERAU ARBENNIG I FEIRDD Y BABELL.

Fe gewch chwi, feirdd Y BABELL, a chwi'n unig, bump o gopïau am bris pedwar o swyddfa'r cyhoeddwyr yn Wrecsam. Da chwi, manteisiwch ar y cyfle er eich mwyn eich hunain ac er mwyn eich cyfeillion llengar. "Clywaf adrodd fy llinellau drwy'r ardal er pan wyf yn aelod o BABELL AWEN 'Y Cymro'", ebr un bardd ifanc yr wythnos hon. Meddyliwch am yr hysbysrwydd a gewch drwy'r gyfrol. Y mae'n wir nad oedd modd cael gwaith pawb i mewn iddi. Rhaid oedd gadael allan gystal gwaith ag a ddetholwyd. Eithr ein bwriad, os bydd y gyfrol gyntaf yn llwyddiant, yw cyhoeddi ail gyfrol cyn hir, ac un arall drachefn maes o law, a chael cyfres a fydd yn gynrychiolaeth deg o waith gorau beirdd Y BABELL. Dylid egluro inni fedru cynnwys yn rhestr yr enwau ar ddiwedd y gyfrol rai enwau a ddaeth i law ar ôl cwblhau'r detholiad heb fedru cael lle i ragor o farddoniaeth. Fe ddaw cyfle'r cyfeillion diweddar yma yn y gyfrol nesaf. Rhyw dri chant ac wyth o enwau sydd i'r rhestr ar ddiwedd y gyfrol. Ond yn ystod y misoedd diwethaf yma, fe gyhoeddwyd gwaith cryn nifer o ddyfodiaid newydd i'r BABELL; a chredaf fod enwau beirdd Y BABELL erbyn hyn yn tynnu at dri chant a deugain. Cedwir yr enwau diweddaraf i gyd ar glawr; a bydd gwaith rhai o'r beirdd hyn yn sicr o le yn yr ail gyfrol. Ar gynnydd y mae poblogrwydd Y BABELL. Ond, yn well o lawer na hynny, ar i fyny y mae teilyngdod ei chynhyrchion. Y mae rhai a ddaeth iddi'n brentisiaid yn haeddu eu galw'n grefftwyr erbyn hyn. Yn awr, gyfeillion, ar eich gorau glân bob un i werthu'r gyfrol. Cofiwch mai eich cyfrol chwi ydyw.

Ni fu'n hir cyn y manteisiodd y beirdd ar y telerau arbennig hyn a gofynnodd rhai ohonynt a fedrent werthu pump o gopïau yr eilwaith ar yr un telerau! Meddai'r cynhyrchwyr, Hughes a'i Fab, Wrecsam:

Os bydd rhai o'r beirdd yn gallu gwerthu mwy nag un sypyn, ein dyletswydd ni yw rhoddi ychwaneg iddynt ar yr un telerau (sef pum copi am bris pedwar), a diolch iddynt am eu gweithgarwch a'u hewyllys da.

Yr oedd y rhagolygon yn dda dros ben ar gyfer Beirdd y Babell, ac meddid drachefn ym Mhabell 11 Mawrth 1939:

Y mae pawb, bid siŵr, yn falch o'i fargen. Bu medru rhoddi casgliad fel hwn i'r genedl yn fwy o hyfrydwch imi o lawer na chynnig iddi fy ngwaith fy hun.

Cydnebydd gwŷr blaenllaw nad oes amheuaeth am deilyngdod uchel y gwaith, o glawr i glawr. Yn ôl yr arwyddion, bydd eisiau ail argraffiad yn dra buan.

Wedi ei chyhoeddi derbyniodd y gyfrol ganmoliaeth uchel; dyma sylwadau Dr. T. Gwynn Jones yn Y Cymro 1 Ebrill 1939:

"DARLLENAIS waith 'Beirdd y Babell' i gyd eilwaith, ddoe gyda mawr bleser. Y mae'n gwbl sicr fod y casgliad hwn yn un rhagorol, na chafwyd ei gyffelyb o'r blaen yng Nghymru. Er mai gwaith rhai ieuainc yw gan mwyaf, a bod nid ychydig o'r testunau yn rhai y canwyd llawer arnynt o'r blaen o dro i dro, nid oes yma odid un cyfansoddiad na cheir ynddo wreiddioldeb a chynildeb amheuthun, symledd a naturioldeb ac ôl disgyblaeth. Y mae'r iaith yn lân iawn, a'r briod-ddull yn Gymreig, a'r argraff yn sicr ar ddyn fod prydyddiaeth newydd i'w chael yng Nghymru heddiw, heb y gwendidau (anhepgor, wrth gwrs), a fyddai i'w cael ynddi gynt. Credaf fod yma apêl newydd at ddosbarth na byddai'n darllen prydyddiaeth gynt. Da iawn yw gweled enwau merched ymhlith yr awduron, a graen da ar eu gwaith i gyd. Os gellir cadw'r diddordeb hwn, bydd gobaith cadw prydyddiaeth Gymraeg rhag y mympwyon sy'n bygwth hagru'r iaith fel na allo neb roi nemor bris arni mwy."

Yn y gyfrol orffenedig cafwyd 83 o delynegion, 115 o englynion a 30 o sonedau, ac ar ei diwedd enwau 310 o feirdd y Babell, sef yr enwau cydnabyddedig a dderbyniwyd cyn gosod tudalennau diwethaf y gyfrol yn y peiriant argraffu (fel yr eglurir uchod gallesid ychwanegu rhai o'r enwau diweddaraf heb fedru cynnwys rhagor o farddoniaeth). Er bod hyn yn wych ynddo'i hunan, yr oedd Dewi Emrys yn amlwg yn gofidio na ellid cynnwys mwy o amrywiaeth o farddoniaeth yn y gyfrol, fel yr eglura yn ei ragair iddi:

....Cofier mai o fysg cyfansoddiadau a gyhoeddwyd eisoes yn 'Y Babell', o'r cychwyn (Medi 5, 1936), hyd yn awr, y detholwyd pob llinell o brydyddiaeth ar gyfer y gyfrol hon. Mor lluosog ac amrywiol y cyfansoddiadau hynny fel y penderfynwyd cyfyngu'r casgliad i delynegion, englynion sengl a sonedau. Y mae'r penderfyniad hwnnw, er ei fod yn sicrhau undod cynllun i'r gyfrol, yn cau allan gryn nifer o gyfansoddiadau teilwng iawn o nodwedd wahanol, megis canigau, baledi (digrif a difrif), penillion, emynau, darnau o bryddestau, rhesi o englynion, byr-awdlau, hir a thoddeidiau, cywyddau, etc., nifer ohonynt yn gynhyrchion rhai o'n prifeirdd. Eithr, yn wyneb y fath helaethrwydd o farddoniaeth amrywiol, fe sylweddolir, ond odid, mai rhaid arnom oedd pennu ffin a dosbarth yn rhywle. Ein bwriad yw rhoddi cwmpas ehangach i'r detholiad nesaf, a chynnwys ynddo rai pigion y bu'n anodd gennym eu gadael allan o'r gyfrol hon....

Mae gwewyr Dewi Emrys yn amlwg iawn felly, a dyma egluro i raddau helaeth iawn paham y bu cymaint o oedi cyn cyhoeddi'r gyfrol. Nid yw hyn, fodd bynnag, yn tynnu oddi ar y ffaith i Beirdd y Babell fod yn llwyddiant aruthrol, ac yn gyfrol o farddoniaeth a dderbyniodd groeso gwresog a chanmoliaeth uchel o sawl cyfeiriad.

Ond nid pawb a gafodd ei fodloni'n llwyr â'r gyfrol, fel y gwelir o'r adolygiad 'Prifeirdd Neu Feirdd?' gan Saunders Lewis, a ymddangosodd yn Y Faner 22 Mawrth 1939. Ar ôl ychydig frawddegau cyffredinol am y gyfrol, â Saunders Lewis ymlaen i sôn am yr 'hen sefydliad....yn y papurau wythnosol Cymraeg', sef colofn y beirdd, gan gyfeirio at yr hen arfer cyffredin o gynnwys llawer o waith y beirdd yng ngholofnau'r newyddion lleol. Cyfeddyf nad yw'n arbenigwr ar golofn y beirdd, ond meddai:

> *....y lled-argraff sydd ar fy meddwl yw bod colofn y beirdd ers talwm yn nes lawer iawn yn ei naws a'i thestunau at golofnau'r newyddion lleol nag yw hi bellach. Cerdd briodas hwn a hon, penillion marwnad hwn acw, penillion i groesawu wyres gyntaf yr hen nain yn y fan a'r fan, penillion i groesawu'n ôl o'r ysbyty weinidog neu flaenor ar eglwys, - dyna destunau oedd yn gyffredin unwaith, mi gredaf, yng ngholofnau barddol ein papurau lleol; fe'u darllenid gyda'r un diddordeb ag y darllenid y newyddion rhyddiaith am yr unrhyw ardaloedd. Yr oeddynt yn rhan o hanes yr ardal ac yn rhan o fywyd yr ardal, ac fel newyddion neu ddyfarniad priodol ar y newyddion y darllenid hwynt.*
>
> *Pwy oedd y beirdd hyn? Yr oedd rhagor nag un enw arnynt, megis ar y "swbach henllwyd bach" yng Ngweledigaeth Angau Ellis Wynne a elwid gan rai yn Rhywun a chan eraill yn Ffrind neu'n Frân. Gelwid hwythau gan rai yn feirdd y werin a chan eraill yn feirdd gwlad, neu efallai y gelwid ambell un, mewn dull pendantach, yn fardd y pentref. Yr un rhai oeddynt ag a gyfansoddodd y penillion marwnad sydd mewn fframiau duon yn addurno mur y stafell orau mewn llu o fythynnod Cymreig. Crefftwr neu ffarmwr oedd y bardd gwlad yn dilyn ei alwedigaeth yn y fro y ganed ef, yn adnabod pawb yn y gymdogaeth ac yn gwybod eu hachau oll, yn gwybod tafodiaith ei ardal hefyd a phob chwedl a helynt a choel, ac yn arfer dawn draddodiadol a chymdeithasol prydyddiaeth i ddiddanu teulu galarus neu i lonni gwledd briodas neu i gofnodi tro trwstan, ysmala, mewn dychan sir[i]ol faleisus. Yr oedd ei ddawn yn rhan normal o weddusrwydd a digrifwch cymdeithas wledig Gymreig, yn croniclo ei helyntion hi, yn addurno ei muriau a'i cherrig beddau, yn cofnodi ei chymeriadau a'i throeon a'i thristwch a'i llawenydd. Crefft oedd hi; traddodiadol oedd y mesurau a'r eirfa a'r clod a'r geiriau moes. Ni ofynnid iddi fod yn uchelgeisiol nac yn wahanol i'w chyfryw. Digon oedd iddi fod yn ôl y patrwm, yn briodol. Ac os mynnwch chwi ddarllen hanes cynharach y beirdd hyn a gwybod eu tras, y mae'r cwbl wedi ei ysgrifennu yn gampus odiaeth yn llyfr Mr. Tom Parry, 'Baledi'r Ddeunawfed Ganrif'. Ar y cychwyn ni wnaeth colofn farddol y papurau lleol Cymraeg ond lledaenu'n hwylus gylch gwasanaeth y crefftwyr hyn ....*

Dyna ddiffiniad Saunders Lewis o'r bardd gwlad felly, a'i swyddogaeth bwysig yn y gymdeithas. Yna rhydd enghraifft o gyfrol ddiweddar (1932) a gadwai at yr hen draddodiad hwn, sef Pitar Puw a'i Berthynasau gan Thomas Jones, Ysbyty Ifan, cyfrol o farddoniaeth sydd â'i theitl yn awgrymu'r union natur gymdeithasol y cyfeirir ato uchod. Gan ddyfynnu o ddwy gerdd o'r gyfrol hon fel enghreifftiau o farddoniaeth y bardd gwlad, meddai Saunders:

> *....Dyma'r hyn a ddymunwn i ei egluro: fod yr arddull hon yn ei geiriau a'i rhithmau yn dra gwareiddiedig, yn rhoi gwiwdeb ar rithmau a dulliau ymadrodd iaith lafar fyw, iaith pobl wrth eu gorchwylion beunyddiol, ac er hynny'n ddethol ac yn briodol i farddoniaeth. A'r ail bwynt sy gennyf yw bod yr arddull hon yn union y fath y mae barddoniaeth Ewropeaidd heddiw yn ymgeisio amdani unwaith eto, ac y gellir ei chymharu ag iaith Laforgue a'i ddilynwyr yn Ffrainc neu waith T. S. Eliot a'i ddilynwyr yntau yn Lloegr. Oblegid heddiw, cau'r adwy rhwng barddoniaeth a bywyd cymdeithas yw pennaf nod beirdd pwysicaf gwledydd y gorllewin. Y mae cyfnod unigoliaeth fwriadol ar ben am dro ym myd barddoniaeth yn Ewrop....*

Wrth droi'n fwy penodol at y gyfrol Beirdd y Babell fe â Saunders Lewis ati i ddadansoddi geiriau Dewi Emrys yn ei ragair iddi:

> *....Ei farn yw ei fod wedi ei osod yn athro i feirdd gwylaidd y wlad Gymraeg. Disgyblion ydynt hwythau. Ei orchwyl ef yw eu calonogi hwynt, eu harwain ar y ffordd a rhoi iddynt wersi mewn cystrawen, cynghanedd, mesur, arddull, priodoldeb ymadrodd, a'u tywys felly at ragoroldeb:*
>
> *'Fy nhâl mwyaf yw gwerthfawrogiad llawer o ddisgyblion sy'n dal i fynd ar gynnydd a sôn am Babell Awen 'Y Cymro' fel 'Coleg beirdd ieuainc gwerin Cymru.' Mynnwn iddynt sylweddoli fy mod yn cael y fendith o'm hyfforddi fy hun wrth geisio'u cyfarwyddo hwynt....'*
>
> *Yna'n ail, ei bolisi. Cred ef fod dau ddosbarth o feirdd yng Nghymru, sef y beirdd a'r prifeirdd. Ei amcan yntau yw dileu'r gwahaniaeth rhyngddynt drwy dywys y beirdd i ymberffeithio megis prifeirdd a phrofi fod eu cymwysterau'n gydradd:*
>
> *'Ceir yn y gyfrol rai telynegion na luniwyd erioed mo'u rhagorach yng Nghymru - cynhyrchion a rydd daw bythol ar yr ofergoeliaeth, os yw'n bodoli, mai hawlfraint ychydig 'brifeirdd' yw gorau cynhysgaeth delynegol ein cenedl....Credaf fod hoedl i rai ohonynt na dderfydd gyda'r genhedlaeth hon.'*
>
> *Fe welir nad oes dim eithriadol yn safbwynt Dewi Emrys. Diau mai syniadau tebyg sy gan ei gyd-olygwyr yn holl golofnau'r beirdd heddiw. Gan hynny, os byddaf innau'n beirniadu peth ar y safbwynt dealler mai rhedeg yr wyf ar dueddiad sy'n gyffredin drwy Gymru ac nid ar olygydd y gyfrol ddiddan hon.*
>
> *Athro sy'n dysgu beirdd i fod yn brifeirdd, dyna farn y golygydd ar ei swydd. Beth, gan hynny, yw prifardd? Wel, ysgrif ac nid llyfr a ysgrifennaf i'n awr, ac felly rhaid ateb yn gwta. Prifardd yw awdur telynegion cymwys i'w cynnwys yn 'Y Flodeugerdd Gymraeg' a gŵr ydyw*

hefyd nad yw'n byw yn y man y ganed nac ymhlith pobl ei fro. Y mae ail gymal y disgrifiad yn esboniad ar y cymal cyntaf.

Y llyfrau pwysicaf eu heffaith ar farddoniaeth Gymraeg gyfoes yw'r llyfrau a astudir yn y dosbarthiadau Cymraeg yn yr ysgolion canol ac mewn dosbarthiadau eraill tebyg. 'Caniadau Cymru' oedd y cyntaf ohonynt; yna daeth 'Telyn y Dydd', ac yn awr 'Y Flodeugerdd Gymraeg'. Detholion o delynegion rhamantaidd yn bennaf yw'r tri. Hiraeth, medd un o'r golygyddion wrthym, yw eu testun, ac fe wyddom oll mai testun dyn yn ymglywed ag unigedd a choll yw hiraeth. Cais Dewi Emrys ym mhabell awen 'Y Cymro' wneud yr un gwaith ag a wna'r athro Cymraeg yn yr ysgol ganol a fo'n selog yn meithrin disgyblion ar batrwm telynegion y 'Flodeugerdd Gymraeg'. A'i ymffrost ef yw ei fod eisoes wedi cyrraedd y nod:

'Fe ddylai'r gyfrol hon fod ym mhob ysgol yn ein gwlad o Dŷ Ddewi i Fôn....'
Purion....

Yn awr fe ddaw Saunders Lewis at ergyd ei adolygiad, sef dweud bod cyfrol Beirdd y Babell, er yn 'ddawn[us]' a 'phrydferth', wedi colli'r elfen bersonol a oedd yn arfer bod mor bwysig yn yr hen ganu gwlad, a'i bod o'r herwydd yn ddi-gymeriad. Mae ei frawddeg glo'n gondemniad llym iawn ar gyfrol a oedd cyn hynny i bob pwrpas wedi derbyn canmoliaeth unfrydol:

....yr hyn y dymunwn i ei nodi'n awr yw hyn, fod y cyfryw nod a'r cyfryw bolisi yn chwyldro yng ngholofnau'r beirdd yn y papurau newydd Cymraeg, ac yn newid llwyr ar holl draddodiad a swydd y bardd gwlad. Fe geir telynegion rhamantaidd yma a thraw yn 'Pitar Puw a'i Berthynasau', ond nid hwynt-hwy sy'n rhoi eu blas ar y llyfr. Nid awdur telynegion a fu'r bardd gwlad, eithr awdur penillion a cherdd ac englyn. I mi peth trist yw sylwi nad oes pennill telyn na mesur carol na thriban yn y gyfrol hon o 'Feirdd y Babell', a thrist yw gweld mai dynion di-berthnasau yw'r beirdd hyn oll. Nid oes yma gân am briodas nac am eni baban, ac er bod yma lawer iawn o farwolaeth, ychydig sydd o ddynion yn marw. Adar y mynydd a'r enfys a'r unigeddau yw perthnasau'r beirdd hyn. Nid ydynt yn priodi nac yn rhoi mewn priodas, nid ydynt yn ffraeo nac yn gweld digon ar eu cymdogion i ganu dychan amdanynt, - "Wyddan' nhw ddim achau'r cythreuliaid", chwedl y wraig honno a droes yn fud o'i holl ffraeo wedi iddi fynd yn alltud o'i phentref i sir arall. Ac felly gyda beirdd y babell. Cydnabyddaf yn rhwydd eu dawn hwynt, a bod yn y gyfrol lawer darn prydferth. Ond prydferthwch yn ôl patrwm y prifeirdd ydyw, a galaraf innau am golli cymeriad hollol arbennig y bardd gwlad, y bardd a fyddai'n byw ymhlith ei bobl ac yn cyfansoddi barddoniaeth gwareiddiad a chyfannedd, - y bardd a gadwai yng Nghymru hyd yn ddiweddar iawn y peth y mae prifeirdd Ewrop heddiw yn ymbalfalu er dychwelyd ato. Carreg fedd y Bardd Gwlad, dyna yw 'Beirdd y Babell', ac un arall o fuddugoliaethau addysg ar wareiddiad.

Yn dilyn hyn, ysgrifennodd Waldo barodi ar 'Bedd y Dyn Tylawd' gan Ioan Emlyn, yn dwyn y teitl 'Yr Hen Fardd Gwlad', sef ymateb ysgafn i'r adolygiad hwn gan Saunders Lewis; cyhoeddwyd hi yn y gyfrol gyntaf o'i gerddi, Dail Pren (1956):

YR HEN FARDD GWLAD

WRTH gortynnau'r babell eang
Twmpath gwyrddlas gwyd i'r lan
Fel i dderbyn er pob damsang
Unrhyw fawl a ddaw i'w ran.
Pasia llawer yn ddifeddwl
Ar eu taith tua Dewi Dad
Gan ddirmygu'r saith wyth dwbl -
Dyna fedd yr hen fardd gwlad.

Antholegwyr ac athrawon
A'i hebryngodd ef i'r fan
Dan saernïo telynegion
I'r briallu, tua'r llan.
'R ôl hir ganu am gymdeithas
Ni roed iddo ond sarhâd,
Wedi'r angladd ddi-berthynas
Dyma fedd yr hen fardd gwlad.

Mae casgliad Lefi, a'r fân lythyren
Rwymodd rhyw anghelfydd law
Cyn bod Dewi ei hun yn fachgen
Wedi hollti'n wyth neu naw.
Daw nos Sadwrn y papurau
Nid oes neb o'r babell fad
Yn rhoi parch a thywallt dagrau
Ar lwm fedd yr hen fardd gwlad.

Ond er hyn galara'r Awen
Ewropeaidd uwch ei lwch.
Hidla Eliot yn ei niwlen
Oleuedig eiriau trwch.
Ar ei gof rhoir bendith Garmon
Am na chodai'n uwch na'i stad.
Noddfa dawel rhag cyfeillion
Ydyw bedd yr hen fardd gwlad.

Yr oedd Dewi Emrys yn edmygydd mawr o Saunders Lewis ond un o'i brif wendidau oedd na fedrai gymryd beirniadaeth o unrhyw fath: yr oedd gormod o falchder ynddo. Ni all rhywun felly ond dychmygu ei ymateb wrth iddo ddarllen adolygiad o'r fath! Meddai Eluned Phillips yn ei chofiant, Dewi Emrys:

> *....Ni fedrai Dewi Emrys dderbyn beirniadaeth. Gwae'r sawl a feiddiai wrthdaro yn erbyn ei syniadau, yn enwedig os oedd hwnnw yn ysgolhaig. Clywais ef droeon yn cynddeiriogi yn erbyn pobl academaidd, ac yn taro'n ôl yn styfnig a phendant....*

A dyna'n union a wnaeth Dewi yn dilyn yr adolygiad 'Prifeirdd neu Feirdd?': ceisio ateb y feirniadaeth trwy ddangos nad oedd Beirdd y Babell, yng ngeiriau Saunders Lewis, yn 'garreg

fedd y bardd gwlad'. Ym Mhabell Awen 22 Ebrill 1939 ymddangosodd y paragraff hwn yn ymateb i sylwadau Saunders Lewis:

> *LLADD BEIRDD GWLAD. - Oddi wrth ei beirniaid y daeth y gymeradwyaeth uchaf eto i wasanaeth Y BABELL, sef y cyhuddiad ei bod yn lladd y "beirdd gwlad". Os oes rhywbeth yn fwy nodweddiadol o'r Babell na'i gilydd, ei gwerinìaeth yw hwnnw. Beirdd gwlad yw mwyafrif mawr ei deiliaid, ond eu bod (drwy ddilyn gwersi'r Babell) wedi eu gweddnewid mor llwyr nes haeddu lle bellach ymysg beirdd y colegau. Dyna ddigon!*

Dyna Dewi Emrys felly, yn gyfrwys eithriadol, wedi llwyddo i droi beirniadaeth yn ganmoliaeth, ond serch hynny nid yw ei ddadl yn llwyddo'n argyhoeddiadol i ateb haeriadau Saunders Lewis: yn wir, mae'r ffaith mai paragraff a ysgrifennodd, yn hytrach na'r truth arferol wrth ateb ei feirniaid, yn dangos iddo gael ei gornelu, yn union fel ei gri 'Dyna ddigon!'. Y pwynt canolog yma yw'r diffiniad o 'fardd gwlad', a'r hyn mae'r term yn ei olygu i wahanol bobl, oblegid er bod Dewi Emrys yn llygad ei le wrth ddweud bod naws y Babell yn werinol, a'i fod yr un mor gywir, a bod yn deg ag ef, pan ddywed bod y beirdd gwerinol hynny (sef y 'beirdd gwlad' yn ôl ei ddiffiniad ef) wedi gwella'n sylweddol ers pan sefydlwyd y Babell, y gwir yw na roddir lle yn y Babell i'r 'beirdd gwlad' yn ôl diffiniad Saunders Lewis. Wele enghreifftiau o sylwadau Dewi Emrys yn y Babell Awen, a ymddangosodd cyn i Saunders Lewis ysgrifennu ei adolygiad ef, sy'n profi hynny:

> *E. HARKER (ISNANT). - Nid lle i sôn am eni, priodi a marw yw'r Babell, er mor anorfod y digwyddiadau hynny; a gwnaethum ddiofryd i gadw allan y rhigymwyr parod sydd wrth y crud, wrth yr allor ac wrth y bedd yn ôl fel y byddo galw am eu doniau hyblyg. Y mae'n rhyfedd fel y medrant wylo'r un odlau torcalonnus ar ôl pawb dim ond addo iddynt dipyn o inc argraffu yn gymysg â'u dagrau. Y mae porthor 'Y Babell' dan orchymyn i gnocio pob un felly ar ei glopa cyn iddo ddechrau ubain ei farwnadau crochddolefus yn y cyntedd. Ond bardd yn hiraethu o'i enaid am fardd arall a glywir yn yr hir a thoddaid hwn, a chryn lawer o eneiniad ar y llinellau. Felly, goddefer galargan yr awenydd; canys melys y delyn hyd yn oed pan fo trymder hiraeth ar ei thant....*
>
> *(24 Hydref 1936)*
>
> *E. P. JONES (Tumble). - Dyma rywbeth gwahanol iawn i'r rhigymau coffa a welir mor fynych mewn papurau lleol - pethau carbwl, cocosaidd nad ydynt yn glod i'r marw nac yn ddiddanwch i'r byw. Er inni benderfynu na chaffai rhigymau felly dywyllu dôr 'Y Babell', medrwn ddiolch am beth fel hyn - telyneg berffaith, a gwlith awen hiraethus yn eneiniad ar bob llinell. Y mae'n cyffwrdd ag eigion calon, a hynny am ei bod yn taro*

nodyn dwys, cyrhaeddgar rhagor yr ymdrechu gwastraffus a geir yn gyffredin mewn caneuon coffa, a hwnnw mor debyg i hiraeth ag yw "tân shafins" i wir hwyl y pulpud....

(18 Medi 1937)

....Gair yn awr at y beirdd hynny sy'n gofyn i mi draethu fy marn am ddarnau a wrthodir. Pe gwnawn hynny, fe awn â gofod 'Y Cymro' yn gyfan-gwbl! Canys llawer yw y rhai na roddir iddynt olau dydd, nifer ohonynt nid am na feddant awen na chryn deilyngdod, ond fod eu darnau yn hollol amhwrpasol, ac eraill yn rhy faith. Wele i'r beirdd syniad am gyfansoddiadau nad oes iddynt groeso yn 'Y Babell'.

1. *Penillion yn ymwneud ag amgylchiadau lleol, - priodasau, genedigaethau, gwibdeithiau'r Gymdeithas yma a'r Gymdeithas arall, cyfarfodydd, etc.*
2. *Penillion cyfarch i'r darlithydd yma a'r cadeirydd acw a rhywun lleol a gafodd wobr am y llo neu'r ebol gorau mewn arddangosfa anifeiliaid.*
3. *Rhyw hen ffraetheb wedi ei throi'n rhigwm, a honno ganwaith yn fwy blasus yn fyr a chryno fel y dywedwyd hi ar y dechrau nag yn llathenni o stwffiach ar lun prydyddiaeth. Dyma un (mi a'i clywais ryw ychydig oriau wedi fy ngeni): "Nid oes fawr o les mewn baco, William." William yn ateb: "Dyna paham yr wyf yn ei losgi." Eto, yr oedd yn werth gan brydydd da, y dydd o'r blaen, anfon i mi'r donioldeb yna wedi ei rigymu ganddo (a'i ddifetha, wrth gwrs), yn ddernyn hirfaith! Y fath wastraff ar amser! Fe ddylai pawb wybod bellach mai ysgol barddoniaeth bur yw'r 'Babell', ac eisteddfa awenyddion, nid man cyfarfod clecianwyr a rhigymwyr conglau'r heolydd.*

(7 Mai 1936)

'J. J.' (Llangoed, Môn). - Fel y gwyddys bellach, nid wyf yn chwannog o gwbl i groesawu penillion coffa gan cymaint y lol ystrydebol, y dagrau gosod a'r hirwyntogrwydd di-eneiniad (fe drawai 'di-enaid' yn well) a geir ynddynt gan rigymwyr lleol led-led y wlad. Ond dyma ganu cynnil a glân sy'n haeddu lle yn 'Y Babell' yn rhinwedd ei deilyngdod ei hun fel dernyn o farddoniaeth delynegol a ddwg ddelw "yr awen wir"....

(14 Ionawr 1939)

Dyna Dewi Emrys yn dangos yn gwbl eglur nad oedd ganddo lawer i'w ddweud wrth ganu'r 'beirdd gwlad' yn ôl fel y diffinia Saunders Lewis y term hwnnw, ond diddorol eithriadol yw sylwi ar y sylwadau canlynol gan Dewi Emrys a ymddangosodd yn y Babell Awen wedi cyhoeddi adolygiad Saunders, lle gwelir yn union pa fath o fardd yw 'bardd gwlad' i Dewi Emrys, a lle mae'n mynd allan o'i ffordd bron i ddweud bod y Babell wedi bod o werth amhrisiadwy i'r 'beirdd gwlad' yn ôl ei ddiffiniad gwahanol ef o'r term:

DEWI GWYRFAI (Y Waunfawr). - Da iawn. "Bardd gwlad" y'i geilw ef ei

hun, a bardd gwlad o'r iawn ryw. Ni churodd bardd erioed yn ofer ar ddrws Y BABELL....

(29 Ebrill 1939)

JOSEPH HENRY (Drefach). - Dyma hen fardd gwlad (ie, bardd nid rhigymwr) y gŵyr darllenwyr 'Y Cymro' eisoes amdano fel englynwr cywrain a choeth....

(1 Gorffennaf 1939)

JOHN HUMPHREYS (Cwmllynnau). - Yng nghanol llawer o brydyddiaeth goegynnaidd ac aneglur a rydd ar dreth ar amynedd y neb a geisio ddatrys cymhlethdod ei "geiriau dethol", amheuthun yw canu naturiol a di-lol yr hen brydydd hwn - bardd a rydd fynegiant diymdrech i'w deimlad a'i ddychymyg mewn iaith urddasol a glân nad oes iddi na chysgod coegni nac arlliw mursendod.

Dyma un o'r hen "feirdd gwlad" y soniwyd cymaint amdanynt yn ddiweddar, sef un o'r beirdd hynny a'u diwylliodd eu hunain, ag iddynt, wrth reddf, chwaeth dda a chraffter beirniadol a'u dysg i adnabod y gwahaniaeth rhwng rhigwm anghelfydd a'r peth cyfrin hwnnw a elwir yn eneiniad. Pan fo awdur yn ffyddlon i gywair ei feddwl ac yn medru ei fynegi ei hun mewn ffordd a rydd fwynhad i arall, y mae iddo gynhysgaeth y gwir lenor er i'w eirfa gadw o fewn terfynau ei iaith lafar. Yn wir, nid o'i gydnabyddiaeth helaeth â'r geiriadur y daeth neb yn awdur llwyddiannus. Nid mewn pentyrru geiriau y mae grym y llenor, eithr mewn arfer geiriau a fo'n cyfleu i'r dim ei deimlad a'i brofiad ei hun. Ebr yr awdur hwn: "Ni chefais i awr mewn gramadeg erioed, heb sôn am gwrs." Cafodd fwy, sef calon i deimlo a llygad i weld; ac er iddo resynnu "na fuasai ysgol fel hon (Pabell Awen 'Y Cymro') i'r werin flynyddoedd yn ôl", dengys ei waith teilwng iddo fanteisio i'r eithaf ar y cyfleusterau o fewn ei afael....

(2 Medi 1939)

JOSEPH OWEN (Chwilog). - Beth yw ei oedran ef, nis gwn, ond fe nyddodd gerdd ddisgrifiadol sy'n enghraifft deg a dymunol iawn o ganu "bardd gwlad", os wrth hynny y golygir prydydd a'i diwylliodd ei hun yn ôl ei fanteision ac ymhyfrydu mewn prydyddiaeth heb ddilyn na mursendod beirdd yr "iaith ddethol" na dyfais y "beirdd clasur" na "thragwyddol heol" beirdd y mesurau penrhydd, eithr caffael ohoni ei batrymau mydryddol a'i arddull ym myd yr hen emynau Cymraeg.

Ni all fod amheuaeth am allu'r prydydd hwn. Fel yr hen feirdd, rhydd sylw i fanylion wrth ddisgrifio, a gallaf gredu iddo gerdded o gwmpas yr hen fynachlog lawer gwaith, gan graffu ar bob maen yn ei hadeiladwaith, cyn troi adref i brydyddu amdani. Mynnodd gofio, hefyd, fod ei cherrig nadd yn hŷn nag offer dur, rhag inni golli dim o'i ryfeddod ef. Bu darllen ei gerdd yn waith pleserus oherwydd y disgrifio pert a'r arddull gartrefol a chlir. Pethau fel hyn a ennynnodd ddiddordeb mewn prydyddiaeth drwy ardaloedd Cymru Fu; ac ar gefn hyn (ar ôl i Dr. Gwynn Jones ddweud yr un peth ar goedd, ac i Caradog Prichard ei ddweud yn y 'News Chronicle', a Moelwyn ei awgrymu yn y papur hwn), gellir tystio i BABELL AWEN 'Y Cymro' wneuthur mwy tuag at ail-ennyn y diddordeb hwnnw nag unrhyw gymdeithas na sefydliad yng Nghymru heddiw. Fe berthyn iddi, erbyn hyn, ryw 460 o aelodau, os nad rhagor. Dyna'r ffordd i gadw'r iaith yn fyw....

(23 Mawrth 1940)

LLAFAR (Dinas Mawddwy). - Dyma hen fardd gwlad a'n diddorodd droeau â'i englynion teilwng. Telyneg sydd ganddo heddiw am y tro cyntaf yn ei berthynas â'r Babell, a honno'n delyneg a ddengys iddo fedru dilyn camre'r beirdd ieuainc diweddar a'u dal hefyd yng nghyflawnder eu nerth a'u hoenusrwydd.

Hoffaf y delyneg hon yn fawr. Y mae'n ddarluniadol, yn ddwys, yn gynnil ac yn awgrymog dros ben ar y diwedd. Ceir ar y ffeil yma fynydd o lythyrau oddi wrth hen brydyddion yn diolch am wersi'r BABELL a gresynu na chawsant gyfarwyddyd o'r fath flynyddoedd yn ôl. Hyfrydwch mawr i mi yw gwerthfawrogiad yr hynafgwyr hyn. Eithr hyfrydwch mwy yw gweld rhai ohonynt yn ymwregysu megis o'r newydd, gan mai eu hawydd i ymloywi ac ymgydnabyddu â'r dulliau diweddaraf mewn barddoniaeth, a dyfod allan fel cewri i redeg gyrfa yn erbyn gwŷr ieuainc a gafodd y blaen arnynt. Nid lladd hen feirdd gwlad y mae'r BABELL, ond peri iddynt adnewyddu eu nerth a cherdded ysgwydd yn ysgwydd â bechgyn y colegau. Dyna un o ramantau mwyaf PABELL AWEN 'Y Cymro'....

(15 Mehefin 1940)

Mae'r frawddeg olaf ond un uchod yn ateb haeriad Saunders Lewis ar ei ben, ond unwaith eto mae'n rhaid pwysleisio nad am yr un 'bardd gwlad' y sonia Dewi Emrys. Amhosibl felly yw dweud bod yr un ohonynt yn 'gywir' neu'n 'anghywir' yn y cyd-destun hwn: y ffaith syml amdani yw bod Saunders Lewis a Dewi Emrys yn amlwg yn gweld y 'bardd gwlad' trwy ddau lygad pur wahanol, ac er bod eu barn ar y mater yn gwahaniaethu, ar ddiwedd y dydd maent ill dau â phwyntiau dilys y gellid cytuno â hwynt. Cyn cloi â'r 'bardd gwlad', dyfynnaf o ddwy Babell Awen o 1944. Mae'r darn cyntaf yn nodi mai papur cenedlaethol yw'r Cymro, ac nad yw'r math o ganu y sonia Saunders Lewis amdano yn ei adolygiad yn addas iddo; mae'r ail ddarn yn pwysleisio unwaith eto bod y Babell â safonau uchel ac nad oedd y mwyafrif o ganeuon coffa a dderbyniai Dewi Emrys yn ei swyddfa yn ymgyrraedd ato, boed ynddynt apêl genedlaethol ai peidio:

GARMON WYN (Llanberis). - Medrwn oll werthfawrogi ei ddarlun o'r hen of cyhyrog a ddadleuai mor frwd yn "seiat y llenorion" nes chwennych taro'i wrthwynebwyr megis yr ergydiai'r haearn poeth ar yr eingion; ond arnom ni, y darllenwyr cyffredinol ledled y wlad, yn fflat braidd y syrth ergyd y bardd yn niweddglo'i soned oherwydd mai diddordeb lleol yn unig sydd iddo. Bydd y cwpled hwnnw yn dderbyniol, ond odid, gan chwarelwyr Llanberis a adwaenai'r hen of tanllyd "a'i gyfaill Dan." Eithr nid peth i'w galonogi mewn papur cenedlaethol yw prydyddiaeth na fedd ddiddordeb i neb ond i bobl un ardal....

(6 Hydref 1944)

'Y PARCH. GWILYM MORRIS (Penydarren). - Yng nghwrs blwyddyn, derbyniaf bentwr o ganeuon coffa; ond ambell un yn unig a gyhoeddir. Y mae rheswm

da dros hynny. Tywalltiadau rhigymllyd yw'r mwyafrif ohonynt yn llifo'n ddeg neu ddeuddeg o benillion a'r rheini'n llawn o'r hen ystrydebau cynefin a gedwir wrth law megis cynifer o nwyddau parod. Rhaid i bawb a anfono'i gynnyrch i'r Babell ymostwng i'r prawf hwn: A yw ei gyfraniad yn waith y gellir ei gymeradwyo ar gyfrif ei deilyngdod fel dernyn o brydyddiaeth? Deil cyfraniad y Parch. Gwilym Morris y prawf hwnnw. Mid rhigymwr dagreuol a'i lluniodd, ond bardd a allodd beri i bawb ohonom werthfawrogi ei bortread o'i gyfaill Guto, a theimlo gydag ef yr hiraeth a'i dwysbigodd.

Yn gyffredinol felly, fe dderbyniwyd Beirdd y Babell yn bur wresog, ac yr oedd y gyfrol yn brawf arall o lwyddiant digamsyniol y Babell Awen (heb sôn am fod yn bluen arall yn het Dewi Emrys!).

Erbyn y flwyddyn 1939 yr oedd cymylau duon yr Ail Ryfel Byd yn prysur dduo'r ffurfafen ac eisoes yr oedd cynnyrch y Babell Awen wedi cychwyn adlewyrchu'r sefyllfa ryngwladol argyfyngus. Mor bell yn ôl â 8 Hydref 1938 cafwyd dau englyn i 'Hitler' gan John Evans, y Tumble, ac yn rhifyn Nadolig 1938, sef y rhifyn arferol i gynnwys emynau, cafwyd 'Gweddi Dros yr Iddewon' gan J. Lewis Jones , Hen Golwyn, a 'Gweddi Dros Heddwch' gan Emlyn Roberts, Llanelwy. Ar ôl i'r Rhyfel dorri'n swyddogol ym mis Medi 1939 apeliodd Dewi Emrys ar i'r beirdd ganu 'yn felysach nag erioed' fel y byddo'r Babell yn arwydd o oruchafiaeth y pethau gorau mewn bywyd dros erchyllterau rhyfel:

Torrwyd ar heddwch fy swyddfa fechan, fwy nag unwaith, gan oernad y corn rhybudd; eithr, hyd yn hyn, ni ddaeth arnom yr enbydrwydd a ddisgynnodd o'r cymylau ar drefydd eraill.

Y mae gennym ffydd yn ein hamddiffynfeydd, a ffydd gryfach drachefn yn y Gallu Anfeidrol na ad i orthrwm ac anghyfiawnder ddinistrio teyrnas y Gwirionedd. Felly, mewn gobaith tawel y gorffwyswn yng nghanol y dymestl, a'r "llef ddistaw fain" yn yr enaid yn siarad yn huotlach na'r digofaint a ysgwyd y ffurfafen. Cenwch, feirdd, yn felysach nag erioed gan roddi melodedd awen i'r oriau duaf; canys iddi hi, yn ei hiraeth a'i breuddwyd am etifeddiaeth well, y rhodded yr anadl nas diffoddir. Safed PABELL AWEN 'Y Cymro' yn gysegr cân yng nghanol yr ystorm ac yn arwydd arhosol o oruchafiaeth greddfau'r enaid ar ddyfeisiau melltigedig pob gallu materol.

Daeth yr englyn a ganlyn i'm llaw ychydig funudau cyn imi gau dôr Y BABELL am yr wythnos hon. Rhydd fynegiant i'r ysbryd a'r gred a ddylai lywodraethu pawb ohonom yn y dyddiau tywyll hyn. Oherwydd hynny, fe'i cysylltaf â'r nodiad hwn a chymeradwyo ei neges i sylw holl ddarllenwyr 'Y Cymro' lle bynnag y bônt:

YR ARGYFWNG

'Un Brenin yn ein bronnau, - un Ceidwad
A'n cadwo mewn nwyau.
Mil mwy yw Hwn, gwn na'r gau
Annibynnol unbennau.'
J. R. JONES.
Lerpwl.

(16 Medi 1939)

Pythefnos yn ddiweddarach wele ddiolchgarwch y beirdd bod y Babell yn agored o gwbl mewn dyddiau pan y byddai ei chau wedi bod yn llawer haws:

Yr wyf yn ddiolchgar iawn i'r beirdd, fintai ohonynt, a ysgrifennodd ataf i ddiolch i berchenogion 'Y Cymro' ac i minnau am gadw dôr Y BABELL yn agored yn wyneb cwtogi llawer ar ein breintiau arferol yn y dyddiau helbulus hyn.

Pa draddodiad godidocach a feddwn heddiw na'r ffaith inni gadw'r gân yn fyw yn wyneb y goresgyn a fu ar ein gwlad fechan, dro ar ôl tro drwy'r oesoedd? Daliasom rym galluoedd gelyniaethus a wersyllodd rhwng ein mynyddoedd heb golli'r tân Cymreig. Ni pheidiodd y bardd â nyddu breuddwyd yn gynghanedd pan siglodd y nen. Troes y telynor at ei linyn cysurlawn yn yr oriau duaf yn ein hanes. Aeth ei ddiddanwch dros Forfa Rhuddlan megis anadl oddi wrth y pedwar gwynt; ac fel enfys yn y cwmwl y llewyrchodd y gogoniant nas diffoddir. Lle peidiodd cân, pallodd ffydd a chiliodd y weledigaeth. Na ddigwydded hynny i "Gymru, gwlad y gân!"

(30 Medi 1939)

Ym Mhabell Awen 28 Hydref 1939 cafwyd y cyfraniad cyntaf gan filwr oedd yn aelod o'r Babell, T. G. Hughes o Lanllyfni, sef englyn ar y testun amserol 'Y Wifren Bigog'. Yn ei lythyr diddorol, sydd yn nodweddiadol o lythyrau amryw o filwyr a ysgrifennodd i'r Babell yng nghyfnod y rhyfel, mae Mr. Hughes (y Gunner Hughes bellach) yn sôn mor bwysig oedd barddoni a chynganeddu i wŷr ifainc fel yntau am ei fod yn cynnig dihangfa iddynt, dros dro o leiaf, o'u sefyllfa argyfyngus. Mae Dewi Emrys, fel hen filwr, yn medru uniaethu ag ef, ac yn deall yn union mor bwysig oedd barddoni iddo:

T. G. HUGHES (Llanllyfni). - "Rhywle yn Ffrainc" yw ei gyfeiriad presennol; ac fel Gunner Hughes (797499), S. R. Battery, Royal Artillery, yr adwaenir ef gan ei gymrodyr yn y fyddin. Eithr o dan englyn, ac yntau'n llanc ifanc yn astudio'r Mesurau Caeth, yr ymddangosodd ei enw, rai wythnosau'n ôl, yn Y BABELL; a pheroriaeth y gynghanedd yw ei ddiddanwch heddiw pan fo'r magnelau'n cyfarth. Wele ddyfyniad o'i lythyr cyntaf oddi wrth filwr sy'n aelod o'r BABELL: "Dyma fi yng nghanol heldrin arall na ŵyr neb amdani ond y rhai sydd

yma. Trwy'r cwbl, pan geir ychydig eiliadau o seibiant, bydd eich llyfr chwi, sef 'Odl a Chynghanedd', yn falm i liniaru'r rhywbeth hwnnw sydd tu hwnt i hiraeth - yr arswyd a feddianna bob dyn na ŵyr pa bryd y bydd yn wynebu Tragwyddoldeb. Y mae ceisio ymarfer â'r gynghanedd yn help i anghofio llawer o bethau....Edrychaf ymlaen, o wythnos i wythnos, am 'Y Cymro' a'r BABELL AWEN." Fel hen filwr, medraf gydymddwyn ag ef; a gallaf ei sicrhau y byddaf, fel eraill o hen feirdd Y BABELL, yn meddwl llawer amdano ac yn erfyn am ei ddiogelu a'i ddwyn yn ôl yn ddianaf i henfro'i febyd. Testun ei englyn heddiw yw 'Y Wifren Bigog'. (*) Sawl milwr a ddaliwyd ganddi hyd dranc yn y rhyfel mawr o'r blaen?....

(*) Gwe o rwd yn gaer ydyw, - ei cholyn
Gochelwch rhag distryw.
Astrus ei thro, llawn ystryw,
Aruthr ei brath, hir y briw.

Yn rhifyn 2 Rhagfyr 1939 o'r Babell Awen cyhoeddwyd nodyn yn hysbysu'r darllenwyr bod Dewi Emrys wedi gorfod mynd i'r ysbyty unwaith eto:

NODIAD AT Y BEIRDD. - Yn anffodus, fe ymyrrwyd â gwaith Y BABELL yr wythnos hon ar ddiwedd y wers uchod. Cymerwyd Golygydd Y BABELL yn bur wael ac aeth dan driniaeth y llawfeddyg yr eilwaith nos Wener. Mynnai gyhoeddi'r BABELL fel arfer ac erfyn ar i'r beirdd ddal ati. Fe gyhoeddir detholion heb nodiadau am y tro. Hyderwn y caiff Dewi Emrys ddychwelyd yn fuan; yn y cyfamser daliwch i ganu. Gwan iawn yw ei gyflwr ar hyn o bryd ond bydd teyrngarwch ei ddisgyblion yn nerth iddo yn y man.

Ac felly am yr ail dro fe gymerwyd Dewi Emrys i un o ysbytai Llundain, ond unwaith eto, trwy ddyfalbarhad Dewi ynghyd â chydweithrediad llawn ei gyfeillion a staff Y Cymro, ni fethwyd cyhoeddi'r un Babell Awen yn ystod y mis a dreuliodd ar wastad ei gefn. Yng nghanol Rhyfel, braf eithriadol yw darllen sylwadau fel hyn sy'n dangos nad yw dyn yn ddrwg i gyd:

O'R YSBYTY. - Fe ddichon y byddaf adref cyn i'r nodiadau a'r cynhyrchion hyn ymddangos. Cefais godi ddoe (Rhagfyr 18) i gadair freichiau wrth fy ngwely, ac yn y gadair honnno yr ysgrifennaf heddiw dan siars Golygydd 'Y Cymro' a ddeil i wasgu arnaf fod gwyliau Nadolig yn dibynnu ar dderbyn y cyfraniadau arferol yn gynnar yr wythnos hon ar gyfer rhifyn olaf y flwyddyn; a dyma finnau, rhwng breichiau'r gadair gysurus yma, yn ddigon cryf bellach i fedru ufuddhau iddo a pharatoi cynnwys Y BABELL am rifyn Rhagfyr 30 â'm dwylo fy hun, er mai'r bendro a gawn pe ceisiwn ddefnyddio fy nghoesau a cherdded o bared i bared ar y llawr llyfn yma y gwelais wŷr sionc yn llithro arno a syrthio ar wastad eu cefnau.

Bydd eisiau cryn lawer o ysbryd yr anturiaethwr, heb sôn am gadernid ffêr ac asgwrn, cyn mentro yfory ar fy mhererindod gyntaf ar lawr mor bechadurus o lithrig. Paham yr holl "bolisho" yma, bob awr o'r dydd bron, ar lawr coed na welaf fi arno na brycheuyn na chrychni, nis

gwn, os nad i roi praw teg ar sadrwydd pobl obeithiol fel myfi sy'n dechrau cerdded ar ôl eu cadw'n hir dan gwrlid y gwely. Rhoddir y praw hwnnw arnaf fi yfory wedi mis bron o orffwys ar fy nghefn. Os llwyddaf, bydd fy nghydymdeimlad yn fawr iawn â'r brodyr o'm cwmpas a fedr gyfrif oriau eu cyflwr gorweddog wrth y misoedd. Un peth a wn: fe lawenycha'r gwaelaf ohonynt yn fy muddugoliaeth. Rhyfedd fel y mae cyd-ddioddef yn ennyn cariad brawdol, hyd yn oed ym mysg diethriaid a ddaw at ei gilydd fel hyn.

Un o nodweddion cryfaf personoliaeth Dewi Emrys oedd ei barodrwydd i leisio'i farn yn gryf ar unrhyw fater dan haul ac mae hyn i'w weld yn amlwg yn ei sylwadau yn y Babell Awen. Yn rhifyn 10 Chwefror 1940 o'r Babell mae Dewi'n anghytuno'n gryf iawn â'r rhai a ddadleuai bod y ffoaduriaid bach o Saeson a ddaeth i Gymru'n peryglu holl fodolaeth yr iaith Gymraeg a bywyd cenedlaethol Cymru; yn hytrach mae'n llawdrwm iawn ei feirniadaeth ar gynghorwyr a'u tebyg, 'nad ydynt ond Saeson rhonc ar eu haelwydydd eu hunain', am feiddio awgrymu'r fath beth, a dywed nad estroniaid, ond y Cymry eu hunain, sy'n peryglu bywyd cenedlaethol y wlad:

RAY DAVIES (Llanybyther). - ....Ymgymerodd yr eneth ifanc hon â gwaith anodd. Pob clod iddi am fawrygu hen iaith gyfoethog ei gwlad ei hun ac amlygu cymaint medrusrwydd; a phob clod, hefyd, i Ysgol Sir Llandysul am y sylw a rydd i lenyddiaeth Gymraeg. Cynhyrchodd yr ysgol hon nifer o gynganeddwyr addawol ymysg ei disgyblion, a bu ei beirdd ieuainc yn fuddugwyr fwy nag unwaith yn Eisteddfodau'r Urdd. Y mae llafur cyson a diffwdan ysgolion o'r fath yn fwy o werth na'r holl glebran a geir heddiw mewn cynghorau a chynadleddau am gadw'r iaith yn fyw. Siaredir yn y cyrddau hyn gryn lawer o ffwlbri am beryglu'n hiaith a'n bywyd cenedlaethol gan y noddedigion bychain a ddaeth i Gymru. A yw plant Cymru gymaint â hynny'n wannach a mwy gwasaidd na phlant Lloegr? Gormod o fyw iddi ei hunan a fu hanes ein cenedl. Ffordd hunanladdiad yw honno fel y dengys hanes y genedl Iddewig a gredai mewn ymwadu'n llwyr â chenhedloedd eraill a'i chyfrif ei hunan yn etholedig Duw. Er gwaethaf pob anhwylustod ac anghaffael, helaethrwydd daioni fydd ffrwyth amlycaf y gyfathrach agos rhwng plant Cymru a Lloegr ar dir ein gwlad; a rhan o bwysigrwydd pobl ddi-weledigaeth yw'r cicio nyth cacwn a geir heddiw mewn cynghorau yma a thraw. Bu'r iaith Gymraeg fyw yn wyneb pwerau cryfach na dim sy'n ei bygwth heddiw. Y mae gennyf eto ddysgu mai ffwdan ychydig o bwyllgorwyr a'i cadwodd rhag trengi dan draed y Rhufeiniwr, y Norman a'r Saeson. Os na fedr bywyd cenedlaethol Cymru ddal sialens y llochesiaid bach cyfeillgar sydd yn ein gwlad heddiw, y mae'n haeddu marw. Ymhell y bo'r 'inferiority complex' cythreulig yma a fu'n fwy o felltith i Gymru na dim a wnaed i'w herbyn gan elynion o'r tu allan iddi. Hwnnw, pe sylweddolem y gwir plaen, yw gwreiddyn yr holl ffwdan cynadleddol a'r sôn am dranc ein hiaith a'n diwylliant oherwydd dyfod ymfudwyr Seisnig i'n plith - nid i'n lladd, cofier, nac i ymyrryd â'n sefydliadau cenedlaethol, eithr i dderbyn ein hewyllys da. A oes berygl i'r noddedigion Seisnig ddifetha dylanwad Ysgol Sir Llandysul (heb sôn am ysgolion eraill sy'n cynhyrchu Cymru ieuainc eiddgar) ar

blant y fro? Nid estroniaid sy'n peryglu bywyd cenedlaethol ein gwlad, ond ei thylwyth hi ei hunan. Rhoddir amlygrwydd ar y cynghorau ffwdanus yma i wŷr nad ydynt ond Saeson rhonc ar eu haelwydydd eu hunain, a nifer ohonynt na fedrant ysgrifennu cymaint â phwt o lythyr mewn Cymraeg cywir. Y mae ceidwaid ein bywyd cenedlaethol, fel y lefain yn y blawd, yn gweithio'n dawel a dirodres yn eu cylchoedd eu hunain; ac o'u llafur a'u dylanwad hwy y daw ymchwydd ein dyrchafael, a hwnnw'n ymchwydd na ostyngir mono heddiw nac yfory. Chwi, dadau a mamau Cymru, a chwithau athrawon ysgolion ein gwlad, cofiwch eich cyfrifoldeb, a byddwch deilwng o'r hen dywysogion gwlatgar a aeth o'ch blaen - tylwyth y Mabinogion, y Llyfrau Du a'r Llyfrau Coch, gwneuthurwyr eich cerddi a chyfieithwyr eich Ysgrythurau. Pendefigion oedd y rheini a roes anadl einioes i'ch iaith a'ch llenyddiaeth, nid cynffonwyr gwasaidd a lyfai'r llwch wrth draed estroniaid.

Siaradodd â geiriau yr un mor gryf yn rhifyn 10 Awst 1940 o'r Babell, y tro hwn yn erbyn y dreth bwrcasu arfaethedig ar bapurau newydd, cylchgronau a llyfrau. Byddai'r dreth hon yn andwyol iawn i'r Wasg Saesneg ond yn eithriadol felly i'r Wasg Gymraeg; yn wir, gallasai fod yn ddigon i ladd y Wasg Gymraeg, os nad yr iaith ei hunan yn y pen draw:

DANGOS Y GOLAU COCH. - Hynny a wnaeth 'Y Cymro' yr wythnos ddiwethaf wrth rybuddio'r wlad a dangos i gysgod angau ddisgyn ar y Wasg Gymraeg ac ar yr iaith ei hun yn y Dreth Bwrcasu a esyd y Llywodraeth ar bapurau newydd, cylchgronau a llyfrau.

Eisoes y mae Undeb Cyhoeddwyr a Llyfrwerthwyr Lloegr wedi codi ei lais yn erbyn y dreth hon oherwydd y perygl sydd ynddi i lenyddiaeth Saesneg. Ar dystiolaeth llyfrgellyddion a chyhoeddwyr, dangosodd yr 'Evening News' (Llundain) heno (nos Sadwrn, Awst 3), fod mwy o alw am lyfrau heddiw, yn enwedig storïau a barddoniaeth, nag a fu cyn y rhyfel; a gellir priodoli hynny i'r llu mawr o filwyr a gaiff eu diddanwch pennaf mewn darllen yn ystod oriau hamdden, heb sôn am y fagddu sy'n peri i deuluoedd lawer geisio'u hadloniant a'u cysur mewn llyfrau. Eithr beth am filwyr Cymru sy'n ymddiddori yng nghyhoeddiadau'r Wasg Gymraeg? Beth, hefyd, am gartrefi Cymru a gaiff gymaint diddanwch yn eu llenyddiaeth eu hunain? Os yw'r dreth dan sylw yn ergyd mor alaethus i'r Wasg Saesneg ac yn gymaint atalfa ar gyfraniadau beirdd a llenorion Lloegr, ni all y dreth honno lai na bod yn ergyd farwol i'r Wasg Gymraeg ac yn ddifrod i'r iaith sy'n dibynnu cymaint ar y gair argraffedig. Codwch, feirdd Y BABELL (dros bedwar cant a hanner ohonoch), a hynny ar unwaith, i wrthwynebu'r annhegwch drwy ysgrifennu, bob un ohonoch, at ei aelod Seneddol. Codwch chwithau, athrawon ac athrawesau Cymru, yn yr un modd. Chwithau'r Blaid Genedlaethol, dyma i chwi reswm da dros ganu eich cyrn a chrynhoi eich nerthoedd; canys dyma'r fynas berycłaf eto i'r annibyniaeth genedlaethol y soniwch gymaint amdani. Chwithau, Gyngor yr Eisteddfod (rai ohonoch yn aelodau Seneddol), syllwch ar y golau coch sy'n bygwth atal tramwyfa'r cerbyd a ddwg drysorau gwerthfawrocaf ein gwlad, a'r rheini'n drysorau a ymddiriedwyd i'ch gofal chwi. A chwithau'r pwyllgorwyr pererin a fu'n rhedeg o gynhadledd i gynhadledd rhag ofn i'r llocheswyr bychain o Loegr ladd yr iaith Gymraeg, dyma i chwi wir achos brawychu ac ymegnïo; canys pan dderfydd y Wasg Gymraeg, fe dderfydd mwy o lawer na'r cyhoeddusrwydd a fwynhewch, a chewch eistedd

ar adfeilion oer i alaru am i chwi hidlo cynifer o wybed a llyncu cynifer o gamelod! Chwithau, gymdeithasau Cymraeg, yng Nghymru a Lloegr, dyma i chwi reitiach gwaith na chlodfori eich gwlad, gwrando ar areithwyr achlysurol a gwresogi eich sêl Gymreig â berw'r dŵr a phethau cryfach yng ngwleddoedd Gŵyl Ddewi. Fe ddylid ffurfio dirprwyaeth ar unwaith, yn cynrychioli'r Wasg Gymraeg, ein llyfrwerthwyr, yr Eisteddfod, ein cymdeithasau cenedlaethol, ein colegau a'n hysgolion, i osod achos Cymru ynglŷn â'r dreth hon o flaen Canghellor y Trysorlys a'r Prif Weinidog. Yr wyf fi eisoes wedi siarad â chyfeillion personol sy'n cynrychioli Cymru yn y Senedd; a chredaf y bydd i holl olygyddion Cymru brocio'r aelodau Seneddol a'u dwysbigo, er mwyn aberth Cymru a'i theyrngarwch yn yr argyfwng presennol, ac er mwyn bywyd Cymru yfory, trannoeth a thrennydd. Nid cymwynas a geisiwn, eithr tegwch.

Un arall o sgîl-effeithiau'r rhyfel oedd y dreth arfaethedig hon gan mai ei bwriad oedd codi arian i'r Llywodraeth a chyfyngu defnyddiau. Ond yr oedd y rhyfel hefyd yn effeithio'n uniongyrchol ar Dewi Emrys, ac fel y dengys Dilys Cadwaladr yn ei chyfres ysgrifau 'Taith yr Anialwch', yr oedd Dewi'n mynd â llythyrau beirdd y Babell gyda fo pan orfodid ef i lochesu rhag cyrchoedd awyr y 'blitz' ar Lundain:

Y MAE elfen arwr ym mhob dyn. Ond fe'i cleddir mor aml dan gruglwyth mân ofidiau a chyfrifoldeb diramant fel nad hysbys i ddyn faint ei wroldeb nes dyfod prawf sydyn, a'r rhyddid a ddyry cyfyngder i enaid y lleiaf ohonom.

Os credodd Hitler y gallai gynhyrfu ysbryd arswyd drwy daro'n gyson am wythnosau ar dlodion yr Elephant, gwnaeth gamgymeriad mawr.

Yn wir, dyddiau ffug-hoenus oedd y dyddiau hynny. Mae'r Cocni'n debycach i'r Cymro nag i'r Sais a pho fwyaf twrf y bomiau, uchaf yn y byd ei chwerthin.

Ond yr oeddem i gyd yn talu'r pris. Teneuodd yr wyneb o eisiau cwsg a chyn bo hir daeth min amwyll i'r chwerthin.

Ychydig iawn o wahaniaeth a wnâi cyrsiau awyr y dydd i'n bywyd. Arhosai pawb wrth ei orchwyl gan fwngial y geiriau dwl: "If it's got yer name on it, yer gets it." Ond pan seiniai'r corn rhybudd cyn nos, ymarllwysai'r tai i gyd. Daeth llochesu'n gelfyddyd. Ar y dechrau, rhuthrai'r rhan fwyaf heb na chwrlid na gobennydd i orweddach yn anghysurus ar fainc neu lawr pridd drwy'r nos. Cerddai'r lleill, y doethion a'r proffwydi, gan gludo llyfryn neu daclau ysgrifennu. Ond ymhen wythnos darbwyllwyd pawb. Cysgu oedd yn bwysig, rhag llwyddo o'r gelyn yn ei bwrpas a'n difetha yn ein calonnau.

Stori arall, fodd bynnag, yw hanes Twm, Dic a Harri'r Elephant - stori hen-ffasiwn am gyfnod, nes dyfod hanesydd y dyfodol.

* * *

Syrthiodd bomiau yn rhy agos i'r lloches yng ngardd y llety a mynnai Emrys chwilio am well lle. Yr oedd yn rhy glós yn y lloches a threuliai ran helaeth o'r nos yn troedio'r ardd ac yn lladd chwilod. Ni chawn ymateb dyfnach ynddo o gwbl; ciliasai o'm gwydd i bellteroedd ei enaid, ddydd a nos. Ceisiwn ddilyn ei fyfyrdodau ond ffaelwn gael gafael arno. Cadwai draw rhag Dwynwen (*) i raddau fel petai ofn edrych arni.

Penderfynodd o'r diwedd mai'r ysgol ar gornel y sgwâr oedd y lle

gorau i ymochel ynddo. Tybiwn innau yr un fath. Llochesai rhai cannoedd o drigolion y cylch yn y selerydd o dan yr adeilad. Gorweddai rhai ohonom o gwmpas y peiriau dŵr poeth a'r lleill ar y silffoedd. Cafodd Dwynwen wely ar fwrdd y saer a chysgodd heb na si na sŵn am bedair awr bob nos.

Cludai Emrys fag glas yn cynnwys llythyrau beirdd y Babell a thaclau ysgrifennu. Rhai trysorau eraill hefyd, ynghyd â'r ewyllys, hwyrach. Arhosai'r cadeiriau barddol a'n dillad yn y tŷ i gymryd eu siawns....

(Dwynwen yw merch Dewi Emrys)*

Ym mis Medi 1940 drylliwyd cartref a swyddfa Dewi Emrys yn y 'West Square' gan un o fomiau'r gelyn; meddai yn ei nodiadau yn rhifyn 5 Hydref 1940 o'r Babell Awen:

DALIER SYLW. - Y mae ffenestri fy nhrigfan a'm swyddfa yn West Square, Llundain, yn gandryll gan effeithiau'r bomio cyson, a chynnwys yr ystafelloedd yn gruglwyth anial. Llwyddais i achub rhai o'm meddiannau cyn troi ymaith, yn eu plith gynhyrchion anghyhoeddedig y beirdd sy'n aros eu tro.

Hyd yn hyn, erys y tŷ ar ei draed. Felly, y mae gobaith am waredu pethau eraill rhag difrod. Yn y cyfamser, codais fy mhabell mewn pentref nad yw nepell o'r fan lle'm ganed; a'm cymdeithion beunyddiol ar hyn o bryd yw Cymry glân bro Ceredig, a'u gwefusau'n diferu peroriaeth hen iaith odidog eu tadau, a'm cyfaill hoff, Tom Stephens, prifathro'r ysgol leol, - gwladgarwr selog na ellir mesur maint ei wasanaeth fel amddiffynnydd popeth Cymreig, - yn frenin yn eu plith. Llyfrau Cymraeg sydd amlaf ar silffoedd llyfrgell ei ysgol, a'r detholiad yn un helaeth a chwaethus. Chwaer iddo yw Miss E. A. Stephens, un o aelodau'r BABELL, hithau'n rhannu gwybodaeth, yn un o ysgolion tref Caerfyrddin, a'r ddau yn blant tad galluog, sef y diweddar Mr. Dan Stephens, y gellir ei gyfrif yn apostol cerddoriaeth yn y cylchoedd hyn. Aflonyddir hyd yn oed ar yr ardal wledig; a chreithiwyd caeau cyfagos y nos o'r blaen gan eu crafangau tanllyd. Eithr tangnefedd Rhoddwr Mawr pob cynhaliaeth yw nodwedd amlycaf y fro hwsmonnaidd hon a'i phobl fucheddol. Y Saboth diwethaf pregethai dau o feirdd Y BABELL o fewn ei chyffiniau, sef Jacob Davies a D. Gwyn Evans, y ddau yn fyfyrwyr yng Ngholeg Presbyteraidd Caerfyrddin, a'r ddau'n pregethu'n dda. Yn yr ardal hon, bellach, y disgwyliaf am gyfraniadau'r beirdd. Arbedir traul a thrafferth wrth anfon yn uniongyrchol i mi bob gohebiaeth ynglŷn â'r BABELL. Dyma'r cyfeiriad:

Gwynfe,
Talgarreg,
Nr. Llandysul,
Cardiganshire.

Dyna adael y 'West Square' yn Llundain felly, cyfnod hapus ym mywyd Dewi Emrys fel y tystia Dilys Cadwaladr mewn ysgrif arall o'r gyfres 'Taith yr Anialwch':

....Ond hyn a wn ac a daeraf. Dyma flynyddoedd hapusaf Dewi Emrys. Ni ddaeth iddo yn West Square siomedigaethau diweddarach. Yr oedd y frwydr

yn lân a'r fuddugoliaeth yn sicr. Twymodd ei galon at ei bobl a chafodd wybod maint serch ei gyd-lenorion a chariad trwyadl y beirdd syml a'i cyfrifai'n dad iddynt yn y Babell.

Yn West Square, yr oedd ef yn rhydd ac yn ddi-ofid. Pan ddeuai tâl iddo am waith llafurus, yr oedd yn haws byw ar ychydig yno. Ymddiriedai gŵr y tŷ iddo a chadwodd ei air bob amser. Pan wynebai fethiant am gyfnod, lle cymwys ydoedd ei ystafell i lechu ac ail-feddwl. Nid oedd yno neb i ddannod a gwylio gan hanner gwenu pan anobeithiai am ennyd. Cymydog parchus ydoedd i drigolion cyson y sgwâr. Gŵr mawr ydoedd i'r hil gyfnewidiol a ymguddiai am ychydig wythnosau yn yr ystafelloedd cyfrin. Yr oedd ei enw'n ddigon da yn siopau prysur yr ardal a chafodd gyfeillion ymysg y dosbarth parchus yn y rhan hon o'r ddinas.

Ac nid peth hawdd yw ennill parch y Cocni. Mae'n ŵr craff ac nid hawdd taflu llwch i'w lygaid. Yr oedd "Mr. James" yn gymeradwy yn y parc ac ar yr heol. A daeth mwy nag un o'r Saeson ffraeth i wybod am y Babell - "the Babel" fel y galwent hi.

Gwelid Emrys yn rhuthro y funud olaf i bostio ei Babell i'r 'Cymro', a chwarddai ei gymdogion wrth ei weld yn troi'r gongl fel ewig y fforestydd.

Chwarddwn innau'n aml wrth feddwl am lenorion gwledig Cymru yn darllen y Babell gyda'r nos Sadwrn heb wybod dim am gomedi'r postio.

Wrth sôn am arhosiad annisgwyl Dewi Emrys yng nghartref yr ysgolfeistr a'r bonheddwr hael Tom Stephens a'i wraig Maggie (a oedd yn berthynas i Dewi), mae Eluned Phillips yn ei chofiant, Dewi Emrys, yn dyfynnu'n gyntaf o eiriau'r Parch. Gwilym Morris yng nghyfrol deyrnged Tom Stephens, Y Gwron o Dalgarreg:

....Ni chafodd Dewi Emrys fwy o noddwr na Tom Stephens a'i briod annwyl, a phan symudodd Dewi i'r Bwthyn aeth llawer dodrefnyn o Dŷ'r Ysgol i wneud cartre'r bardd yn gyfaneddol. Yr oedd yn rhaid gofalu am Dewi Emrys mewn llawer ystyr, ac ni bu neb yn fwy gofalus ohono na Tom. Cynghorodd ef a'i geryddu pan oedd rhaid, a'i garu hefyd. Tom oedd y prif ysgogydd i'r Dysteb a gafodd y Bardd ar ddiwedd ei oes, a phan ddaw dydd cyhoeddi cofiant Dewi Emrys, nac anghofier nawdd teulu Gwynfe iddo hyd y diwedd.

Ni wna neb a gafodd y fraint o adnabod Tom Stephens ei anghofio, nac yn sicr anghofio yr hyn a wnaeth dros Dewi Emrys. Dywed ei nith, Beti Griffiths, amdano:

Meddylier amdano fel noddwr beirdd yn yr hen draddodiad. Fe roddodd loches i Dewi Emrys rhag y bomiau ac arswyd Llundain. Derbyniodd ef i'w gartref a chafodd hafan a hedd y wlad yn Nhalgarreg.

Meddai Dwynwen:

....Uncle Tom came nearer to the ideal of complete unselfishness than any man I have ever known. All his friends knew, and everyone in Talgarreg knew, that if they wanted any kind of help, or advice on anything under the sun, they had only to come to Tom Stephens; they would never be disappointed. Nobody was ever refused; nothing was ever too much, or too little, for this man to undertake. If anyone ever led a full life - in the true sense - he did.

Trwy gymorth teulu Gwynfe, cafodd y bardd ei "awr bêr ym merw byd", ac yr oedd ardal Talgarreg yn falch o'i groesawu....

Dyna deyrnged haeddiannol iawn i ŵr a gwraig a ddangosodd garedigrwydd eithriadol i Dewi Emrys yn ei gyfyngder, gan ei letya ac edrych ar ei ôl am chwe mis, ond er gwaethaf y caredigrwydd di-ben-draw hwn medrai Dewi fod yn eithriadol o ddifater fel y dywed Dilys Cadwaladr yn y dyfyniad isod. Diddorol iawn hefyd yw'r hyn a ddywed Dilys Cadwaladr am y modd y câi Dewi ei barchu gan bobl Talgarreg, fel yn wir y câi ei barchu gan bobl y 'West Square' yn Llundain; mae'n amlwg felly bod rhywbeth cynhenid yn ei gymeriad a oedd yn ennyn parch mawr gan eraill:

....Fe'i tywyswyd gan ragluniaeth i Dalgarreg. Y mae rhywbeth yn awyrgylch y pentref bach hwnnw yn sir Aberteifi sydd yn gydnaws â bardd.

Daeth pobl Talgarreg yn annwyl i Ddewi. Y maent yn annwyl i minnau hefyd ac ni wn i am well lle ar y ddaear i gilio iddo wedi hir, ffwdanus oes.

Nid yw bardd yn cyfrif dim mewn ambell i bentref, ond yr oedd Talgarreg yn parchu Dewi. Ac yn ei garu fel y dylid caru bardd, nid am ei athrylith ond am ei hunan od, cariadus ac anniben.

Agorodd Tom Stephens, yr ysgolfeistr talentog, ei ddrws led y pen i'r bardd pan gyrhaeddodd hwnnw Dalgarreg o Lundain y 'blitz'. Nid cyfrifoldeb bach oedd rhoi cartref iddo. Yr oedd Emrys yn fonheddwr yn y tŷ ond bonheddwr anghyffredin ydoedd. Tŷ glân, trefnus, yw tŷ Mrs. Stephens, a daw pryd bwyd yn ei amser cyfaddas. Nid unwaith na dwywaith y llethwyd amynedd gwraig y tŷ gan ddifaterwch y bardd. Gwelais hi'n colli dagrau a gwenu'r un pryd o weld difetha ei chinio Nadolig tra erlidiai Emrys betris a chwningod yr ardal.

Yn Nhalgarreg daeth dyddiau ieuenctid yn ôl i'r bardd. Cerddai'n hoywach ar heol y pentref ac ysgafnodd ei gorff i ddilyn llwybrau'r cymoedd a'r moelydd. Dysgais innau saethu a physgota'r eilwaith yn ei gwmni. Yr oedd imi atgofion am Bont Nedd Fechan, ond diolchwn am asur clir y ffurfafen uwch Talgarreg, a'r llewych newydd yn llygaid fy nghyfaill. Yr oedd Emrys yn hŷn, wrth gwrs, ac yr oedd ei wallt yn llwydo ond diflanasai'r cysgod o'i ael a'r chwerwder o'i wefusau....

Ar ôl hynny symudodd Dewi a Dwynwen i'r 'Bwthyn' yn Nhalgarreg gan orfodi beirdd y Babell i anfon eu cynnyrch i gyfeiriad newydd eto! Diddorol eithriadol yw'r dyfyniad isod o gofiant Eluned Phillips sy'n dangos fel yr oedd cymaint o drigolion Talgarreg yn gwneud eu rhan i sicrhau bod y Babell Awen yn ymddangos yn wythnosol yn Y Cymro:

....Amser dedwydd, ond amser caled, hefyd, a fu'r blynyddoedd yn y Bwthyn. Nid yw symud tŷ a newid amgylchfyd yn rhoi siawns i gystadleuydd cydwybodol. Rhaid aros hyd 1943 i'r bardd gael ei wynt yn

ôl.

Y Babell Awen a gâi'r sylw blaenaf; a sylw go helaeth, hefyd, gan y byddai pendemoniwm yn yr ardal gyfan bob tro y deuai adeg postio'r cynhyrchion. Danfonai'r Prifardd deligram i Swyddfa'r 'Cymro' yn rheolaidd bob dydd Mawrth i hysbysu'r Golygyddion y byddai'r pecyn pwysig yn cyrraedd ar y dydd Mercher, a byddai pentrefwyr Talgarreg (a'r Capten Beaufort Williams wrth y llyw) bron i gyd yn cymryd rhan yn y broses o bostio. Cofiaf yn dda gyrraedd Sgwâr Talgarreg un tro a'i weld yn brasgamu'n wyllt ar ôl men y Post, a honno'n diflannu i'r pellteroedd, a'r gyrrwr, druan, yn hollol anymwybodol o'r cam dibrin a wnaethai â beirdd ei genedl. Rhaid oedd cludo'r athro ar frys i Synod Inn ar ei ôl - yna ymlaen i Aberaeron - ac ebychiad o fodlonrwydd y bardd wedi cyflawni ei ddyletswydd, yn ddigon o dâl am ennill y ras. Ie, ffwdan bob tro; ond, rhywun neu'i gilydd, trwy ryw ddirgel drefn, yno ar y funud argyfyngus....

Yn y cyfamser yr oedd beirdd y Babell, yn cynnwys y rhai oedd dramor yn y lluoedd arfog, yn parhau i anfon eu cynhyrchion at Dewi mor rheolaidd ag erioed, ac anhygoel yw meddwl bod rhai o'r telynegion, englynion, sonedau ac ati a anfonwyd i Dalgarreg o bedwar ban byd wedi teithio cannoedd os nad miloedd o filltiroedd cyn y cyrhaeddent ben eu taith. Un o'r milwyr a anfonai gynnyrch yn rheolaidd iawn i'r Babell Awen oedd T. Llew Jones a oedd wedi'i leoli yn yr Aifft, ac mae'r darn isod o Babell 5 Medi 1942 yn dangos bod y broses o anfon ei gynhyrchion yr holl ffordd o'r Dwyrain Canol i'r bwthyn bach yn sir Aberteifi weithiau'n cymryd misoedd lawer ac yn fwy na thebyg yn gorfod mynd trwy bob math o anawsterau; fodd bynnag, yn ôl yr arfer yr oeddynt yn cyrraedd pen eu taith i gael ymddangos yn y Babell Awen yn y diwedd, rhywbeth sydd bron iawn yn wyrthiol:

T. LLEW JONES (Pentrecwrt). - Cynefin yw cyfeillion y Babell â'i awen afaelgar ef. Bu'r cynhyrchion hyn o'i eiddo ar daith am fisoedd rhwng yr Aifft a Thalgarreg. Llesg yw'r gwynt ar dywod-fryniau'r diffeithwch pell. Eithr nid llesg yw awen y bardd, er ei dwysáu gan hiraeth. Duw a'i cadwo - awenydd ieuanc y gellir disgwyl llawer oddi wrtho, pan ddychwelo i "wlâd y gân". Ni wn i am neb a ddaeth yn gynganeddwr mor aeddfed mewn cyn lleied o amser; a gellir maddau imi am grybwyll mai'r gwerslyfr 'Odl a Chynghanedd' a fu ei hyfforddwr....

Â'r Rhyfel bellach yn bedair blynedd oed yr oedd Eisteddfod Genedlaethol Bangor ym 1943 yn un arbennig iawn nid yn unig i Dewi Emrys ac i holl staff Y Cymro ond hefyd i unrhyw un a oedd â diddordeb yn hynt a helynt y Babell Awen. Meddid â balchder ar dudalen flaen Y Cymro 7 Awst 1943 wedi i Dewi ennill cadair arall gyda'i awdl 'Cymylau Amser':

Y GORON I'R DISGYBL - Y GADAIR I'R ATHRO

CADEIRIO a choroni yn Eisteddfod Genedlaethol Bangor eleni - ond dim cadair na choron. A dim Lloyd George. Ymddengys fod Bangor yn lle anlwcus i Mr. Lloyd George; eisteddfodau cenedlaethol Bangor yw rhai o'r ychydig y methodd y Brenin Di-Goron â dod iddynt mewn cyfnod maith iawn ar brynhawn Iau. Eleni fe'i caethiwyd gan annwyd yn Churt.

Enillwyd y gadair ddydd Iau gan Dewi Emrys, golygydd y Babell Awen, y bu gwaith y bardd ifanc, Mr. Dafydd Owen, Dinbych, a enillodd y Goron, ddydd Mercher, ynddi.

Dyma drydedd cadair Dewi Emrys. Enillodd yn Lerpwl yn 1929 ar Dafydd ap Gwilym; yn Llanelli yn 1930 ar Y Galilead, a Choron Abertawe yn 1926 ar Y Ffordd Fawr....

Dyna 'ddwbl' penigamp i'r Babell Awen felly, a chyfle ardderchog i Dewi Emrys gael clochdar ei lwyddiant yn ei ffordd wylaidd arferol! Meddai ym Mhabell Awen 21 Awst 1943:

DIOLCHAF o galon i'r ugeiniau a anfonodd imi eu llongyfarchiadau ar fy llwyddiant yn yr Eisteddfod Genedlaethol eleni. Wele anerchiadau dau brydydd a'm cyfarchodd yn nefod y cadeirio:

Ei awdl bêr yn odlau byw - a ganodd
O geinion uchelryw.
Odiaeth o hapus ydyw,
A "hwrê" gwlad ar ei glyw.

Addas yw'r orsedd iddo, hwn o bawb,
Frenin beirdd ac athro.
Awen fyw ei eiddo fo,
Emrys yw haul "Y Cymro".

MYFYR MÔN.

Ar y blaen wele ŵr graenus - a bardd
Ddeil yn ben heb betrus;
Rhowch le yn yr uchel lys
I dalent mor hudolus.

Hawddamor i'n gororau - yn arwr
Y werin a'i doniau;
O'r drin boeth i'r dirion bau
Am eiliad o'r cymylau.

O ferw'r wlad i fôr o wledd - yn eilun
Hen Walia a'i Gorsedd.
A wêl hau o ddiliau hedd,
A erys yn dy fawredd.

GWYNGYLL.

Fel hen filwr ei hunan cas beth gan Dewi oedd unrhyw un a ddirmygai'r milwr a'i aberth enfawr, fel y darganfu J. H. Bennett

o Lanidloes a fu'n ddigon ffôl i wneud hynny! Er ei bod hi'n amheus iawn gennyf a oedd Mr. Bennett wedi dirmygu'r milwr mor fwriadol a gwenwynllyd ag yr awgryma Dewi Emrys isod, mae'n amlwg o'r sylwadau a dderbyniodd yn ôl iddo bechu'n anfaddeuol gyda'r brawddegau a gyfansoddodd:

> *J. H. BENNETT (Llanidloes). - Gwneir defnydd effeithiol o'r byrdwn 'Aelwyd fach Treddôl', a gellir dywedyd i'r awdur amlygu cryn lawer o fedr yn y modd y cloir pob pennill â'r byrdwn hwnnw. Coll amlwg y gân fel cyfanwaith yw diffyg ymatal, ymollwng yn ddilywodraeth i ryw deimladrwydd cwynfanus a dagreuol nes troi hiraeth y milwr yn feddalwch plentynnaidd. Yr agoriad hwn, er enghraifft:*
>
> *'Heb gâr, na brawd na chyfaill,*
> *Ymhell dros donnog li,*
> *Heb obaith im' gael gweld gwên*
> *Fy Menna annwyl i.'*
>
> *Y mae rhywbeth allan o'i le ar filwr nad oes ganddo, ymysg ei gyfoedion yn y fyddin, na châr na chyfaill. Gan i mi fy hunan fod yn filwr, gallaf ddywedyd o brofiad mai'r cydymddwyn, galon wrth galon, yw'r un peth rhagorol sy'n gwneuthur cymrodoriaeth y fyddin yn batrwm i'r eglwys mewn cariad brawdol a chydweithgarwch. Carwn dynnu fy mhensel goch drwy linellau agoriadol y gân hon oherwydd eu bod yn enllib ar bob milwr gwerth ei halen. Ond rhwng y bardd â'i fater. Dengys pennill arall fod milwr y gân hon yn waeth na bod yn hen fabi mawr. Creadur anynad ydyw, fel nad yw'n rhyfedd yn y byd nad oes ganddo 'gâr na chyfaill' yn y fyddin. Dyma'r pennill:*
>
> *'Rwy'n treulio ambell orig*
> *Yn llesg o dan fy mhoen;*
> *Mae'r khaki sydd amdanaf fi*
> *Yn wenwyn ar fy nghroen.*
> *Disgwyliaf, hwyr a bore,*
> *Ymysg estroniaid ffôl,*
> *Am gael rhyddhad o'r bywyd hwn*
> *A myned i Dreddôl.'*
>
> *Pa les i gatrawd neu i wlad yw milwr o'r fath? A phwy yw'r 'estroniaid ffôl' sydd dan ei lach? Ai ei gydfilwyr? Ofnaf mai ym meddwl awdur y pennill y mae'r gwenwyn. Hyn a wn; nad bechgyn fel ei filwr dagreuol ac anfoddog ef sy'n dwyn gorfoledd heddiw i'r gwledydd a ryddhawyd ganddynt oddi wrth orthrwm bwystfilaidd y Natsïaid. Y mae arnynt oll ddolur calon am ryw aelwyd bell a garant. Y maent i gyd yn hiraethu am y dydd y cânt ddychwelyd iddi. Ond nid fel y creadur meddal a gwenwynllyd hwn y llefarant. Rhwng y bardd â'i fater eto. Wrth ddirmygu ei filwr, nid wyf yn gwarafun iddo ei syniadau ei hun. Eto, dyletswydd bardd yw bod yn "true to nature", chwedl Wil Bryan. Fe ddylai, hefyd, ymgadw rhag gwthio ei syniadau ei hunan ar bobl a ddisgrifir ganddo. Yn y gân hon, anhyfryd i'r eithaf yw'r dywediadau eithafol a briodolir i'r milwr hiraethus....*
>
> *(15 Medi 1944)*

Wrth gwrs, un o'r pethau anoddaf ynghylch bod yn filwr yw gorfod sylweddoli a derbyn y ffaith y gallai ei fywyd ddod i ben unrhyw bryd yr âi ar faes y gâd, a hynny'n aml iawn mewn poen

dychrynllyd. Mae hyn yr un mor anodd i rieni, teulu, perthnasau neu gariad y milwr gan mai hwy sy'n gorfod dygymod â'r brofedigaeth a'r golled enfawr pe digwydd iddo gael ei ladd. Yn rhifyn 6 Hydref 1944 daw holl erchylltra a gwastraff rhyfel yn fyw o flaen llygad y darllenydd pan ddarlleno am farwolaeth gŵr ifanc 24 oed a oedd yn un o feirdd y Babell Awen. Yn ei sylwadau gwelir sensitifrwydd Dewi Emrys wrth iddo gydymdeimlo'n gynnes a diffuant â rhieni'r bachgen anffodus; gwelir hefyd ei gred yn y delfryd Cristnogol o fywyd ar ôl marwolaeth, delfryd y mae'n ei gynnig fel cysur gwirioneddol i'r rhieni yn eu trallod poenus:

> *ER COF. - Torcalonnus, yn wir, yw'r newydd am farw disymwth y prydydd ieuanc James Ellis (Llanfairfechan), yn 24ain oed, argraffydd wrth ei alwedigaeth. Ymunodd â'r Awyrlu ryw ddwy flynedd yn ôl; ac mewn damwain erchyll yn y fyddin yr aeth i'w dranc. Nid oes ond ychydig amser er pan ymddangosodd ei englyn olaf yn y Babell. Derbyniais lythyr oddi wrth ei dad trallodus, a hwnnw'n cynnwys y geiriau tyner hyn: "Diolch o galon i chwi am eich caredigrwydd a'ch diddordeb mawr ynglŷn â'n hunig fab, James Ellis, R. A. F., a gollodd ei fywyd ar y 10fed o Fedi." Daeth imi lythyr arall oddi wrth y Parch. D. Arthur Morgan, Bangor, ac ynghanol fy nhristwch, hyfryd gennyf oedd darllen tystiolaeth Mr. Morgan i'r ymadawedig a ddisgrifir ganddo fel bachgen hawddgar, glân ei fuchedd a chrefyddol ei ysbryd. Cloir y llythyr â'r geiriau hyn: "Y mae'r aelwyd a'r ardal oll mewn hiraeth mawr ar ei ôl." Diolch am yr hiraeth hwnnw y sydd yn dyst mor huawdl i gymeriad hoffus y bardd ifanc a gipiwyd ymaith o derfysg byd i'r tangnefedd di-alar hwnt i'r llen. Afresymol yw tybio bod yr enaid, - hanfod personoliaeth, unig luniwr gwyrthiau awen, - yn mynd i lawr i'r llwch gyda'r corff a ddryllir. Dyna'r diddanwch mwyaf a allaf ei gynnig heddiw i dad a mam James Ellis ac i bawb sy'n galaru ar ôl anwyliaid a groesodd y ffin; a diddanwch yw hwnnw sy'n pwyso nid yn unig ar fy rheswm, ond ar addewid Un a ddioddefodd y farwolaeth greulonaf y gellir meddwl amdani. Dyrchefwch eich llygaid, rieni hiraethus! Ni allodd y pridd erioed garcharu enaid.*

Arwyddocaol uchod yw'r ffaith bod y rhieni hyn yn diolch yn bersonol i Dewi Emrys 'am eich caredigrwydd a'ch diddordeb mawr ynglŷn â'n hunig fab' gan eu bod yn amlwg yn ei weld fel rhyw fath o fugail a ofalai amdano. Yr oedd llawer o bobl eraill hefyd, neb yn fwy na'r milwyr eu hunain, a deimlai'n ddyledus iawn i Dewi am fod ei Babell Awen yn cynnig cysur gwirioneddol iddynt mewn cyfnod anodd ac felly yr oedd y Babell yn wasanaeth gwerthfawr tu hwnt i unrhyw Gymro a oedd yn ddigon anffodus i orfod mynd i'r Rhyfel i frwydro, fel yn wir yr oedd Y Cymro ei hunan yn wasanaeth gwerthfawr iddynt.

Ym mis Ionawr 1945 dangoswyd i'r cyhoedd mor gynhyrchiol

oedd y beirdd hyn a wasanaethai gyda'r lluoedd arfog pan ddarlledwyd rhaglen radio, wedi ei threfnu gan Dewi Emrys, o ddetholiad o'u cerddi. Meddai Dewi ym Mhabell Awen 2 Chwefror 1945:

"CERDDI'R HOGIAU". - Ar y 15fed o'r mis diwethaf, darlledwyd detholiad o waith beirdd y Babell sy'n gwasanaethu gyda'r lluoedd arfog. Cafwyd yn y rhaglen gerddi bechgyn y sydd, ar hyn o bryd, mewn gwledydd tramor, a'u cyfeiriadau'n newid yn barhaus. Hysbys imi yw cartrefleoedd rhai ohonynt. Erys eraill yn anhysbys. Y mae cryn amser er pan glywais oddi wrth rai o'r beirdd y darlledwyd eu cynhyrchion; a gorfu arnaf fynd yn ôl dros rifynnau lawer o'r 'Cymro' i chwilio am eu cyfraniadau ar gyfer ail raglen "Cerddi'r Hogiau". Gan fod y B.B.C. yn chwennych estyn cydnabyddiaeth i'r beirdd dan sylw, y mae'n bwysig iawn fy mod yn cael cyfeiriad pob un ohonynt. Y peth mwyaf hwylus, - gan fod y bechgyn yn dal i symud o fan i fan, - fydd sicrhau cyfeiriad eu cartrefleoedd yng Nghymru. Felly, apeliaf am air buan oddi wrth berthynas agos i bawb o'r beirdd a ganlyn, neu, wrth gwrs oddi wrth y beirdd eu hunain os ydynt o fewn cyrraedd:

J. H. Evans, Blaenau Ffestiniog; Llewelyn Jones, Llanbadarn Fawr; R. G. Jones, Mynytho, Arfon; Gwyndaf Owen, Rhostryfan, Arfon; Howell Jones, Ponterwyd, Ceredigion; T. G. Hughes ("Glan Llifon"), Llanllyfni.

Mae'r paragraff hwn o Babell 27 Ebrill 1945 yn dangos unwaith eto mor bwysig oedd barddoni i'r milwyr Cymreig hyn:

MORGAN D. JONES (Porth, Rhondda). - Dyma fagnelwr yn cofio'n dyner am gyd-filwr a gollodd ei fywyd ar faes y drin. Wrth gyhoeddi ei englynion, fy nyletswydd yw dywedyd wrtho mai llinell heb iddi gynghanedd oedd hon: "Gwae'r arfau a ddwg yr ifanc", a'r Gymraeg, hefyd, yn bur chwithig heb y rhagenw â o flaen y ferf ddwg. Elfen amlwg ym mywyd y milwyr Cymreig heddiw yw eu cariad at brydyddiaeth. Hyfryd o beth yw gweld eu dyrchafu fel hyn o fyd mater i uchelfannau'r ysbryd. Cânt yno, ond odid, ddiddanwch a'u ceidw rhag canfod chwalu'r enaid pan ddryllier y corff gan beiriant rhyfel.

Un elfen sy'n amlwg ym marddoniaeth y Babell Awen yw ysbryd gwrth-ymladd a gwrth-ryfel. Yn ei sylwadau grymus ar waith un o'r beirdd ym Mhabell 10 Awst 1945, yn nyddiau olaf y Rhyfel, pwysleisia Dewi Emrys mor falch ydyw o'r safiad cadarn hwn gan y beirdd:

R. G. JONES (Mynytho). - Mynegiant o deimlad milwr a ddychwelodd o'r gad a'i gyfrif yn arwr gan bobl gysurus ei fro. Yntau, yn hytrach nag ymogoneddu, yn cofio chwerwder y profiad yr aeth drwyddo a synfyfyrio ar yr anhrefn a'r dioddefaint a erys pan dawo griddfannau maes y gad. Ymddengys iddo mai peth ofer yw hyd yn oed yr heddwch a brynwyd â chyrff drylliog ei gymrodyr. Dyna ddarlun effeithiol odiaeth yn gymaint a'i fod yn dinoethi'r hen ofergoel a ddyrchaif fwystfileiddiwch rhyfel

i uchelion arwriaeth. Y mae'n ffyddlonach i deimladau'r milwyr eu hunain na'r rhamant a'r anrhydedd a gysylltir â'u brwydro gwaedlyd gan y newyddiaduron a chan eraill na wyddant ddim am yr enbydrwydd y gorfu arnynt hwy fynd drwyddo yn enw gwladgarwch a rhyddid. Y gwir yw mai uffern yw rhyfel, yn enwedig heddiw, â'r peiriant dieflig yn cyfrif mwy o lawer na'r dyn sy'n ei drafod. O bryd i bryd, cyhoeddwyd yn y Babell nifer helaeth o gerddi a gyfansoddwyd gan fechgyn a ymunodd â'r lluoedd arfog. Eithr yn ofer y chwilir yn y cerddi hynny am gymaint â sillaf sy'n gogoneddu rhyfel, - ffaith arwyddocaol iawn, a ffaith gysurlawn iawn, hefyd. Am yr hiraeth a'r loes, y dwyster a'r artaith, - artaith ddyfnach na dolur cnawd, - y soniant oll. Nid oes ond pythefnos er pan dderbyniais lythyr oddi wrth filwr o Gymro, a aeth drwy lawer ysgarmes, yn tystio mor ddiflas gan y bechgyn eu hunain yw gweld eu clodfori am erchyllterau anochel y gorfydd arnynt eu cyflawni rhag eu trechu ar faes y gad. Wrth reswm, da o beth yw eu gwobrwyo am eu cyndynrwydd diollwng mewn ysgarmes; ond pa un ohonynt a ddewisai ei gyfrif yn arwr o flaen mwynhau'r cysuron a oedd iddo cyn ei alw i uffern y drin? Pwy yw'r uchaf eu clychau am arwriaeth maes y gad? Nid y bechgyn a ddwg faich yr aberth, ond y bobl gysurus sy'n ymgyfoethogi adref ar y prisoedd uchel a lif i'w coffrau. Diau cofio hyn oll yw achos prudd-der "Yr Arwr" a ddychwelodd i dangnefedd ei fro.

Mae llawer o'r sylwadau a ddyfynnwyd eisoes yn cynorthwyo i'n goleuo ynghylch personoliaeth unigryw Dewi Emrys ond cyn cloi hoffwn ymhelaethu ar rai o nodweddion ei gymeriad nad ydynt yn amlwg iawn yn yr enghreifftiau uchod. Yn gyntaf wele dri dyfyniad sy'n dangos hiwmor byw Dewi, hiwmor sy'n gallu bod yn eithriadol o ysmala fel y gwelwyd o'i sylwadau yn yr ysbyty, a hiwmor a ddôi ag ysgafnder cynnes i'r Babell:

J. W. (Llundain). - Dyma 'J. W.' â'i fedr arbennig ei hun, yn cynganeddu awgrym swyddogol a all droi'n orchymyn cyn hir. Ymddengys mai beirdd di-gynghanedd yw'r rheini na ofalant am gysondeb lliw a llun wrth ymbincio ym mhlu'r Orsedd ar gyfer ymddangos yn brydyddion unwaith y flwyddyn. Da gweld awdurdodau'r Orsedd yn ymdeimlo â gwedduster diwyg. Ofnwn, er hynny, nad wrth drwsio'r plu y dyrchefir urddas Gorsedd y Beirdd. Tybiodd cyfaill, beth amser yn ôl, iddo bwrcasu caneri. Ymhen ychydig, darganfu iddo brynu aderyn y to wedi ei baentio'n felyn! Maddeuer inni am lefaru fel hyn mewn damhegion. Ni ddylid goddef cymysgfa felly yn arddangosfa cethlyddion Cymru. Wrth gwrs, ceir elw wrth werthu paent!

(23 Hydref 1937)

DEWI O'R GLYN (Aberystwyth). - Cywydd bach tlws a phersain. Syndod meddwl mai Saesneg oedd iaith gyntaf yr awdur. Fe gofir iddo ddweud hynny wrthom ar goedd yn yr Ymgomwest ym Machynlleth. Nid yn unig y mae'n Gymro da, ond yn gynganeddwr medrus a swynol. Dyna waradwydd ar y boblach yma sy'n anfon imi "englynion" (sic!), a hwythau heb agor gwerslyfr ar y cynganeddion yn eu byw. Fe ddylid eu cloi i fyny heb ddim o'u blaen ond bara a dŵr a llyfr cawliog Iolo Morgannwg, 'Cyfrinach y Beirdd'....

(30 Hydref 1937)

PARCH. L. HAYDN LEWIS (Ton Pentre). - Cawsoch delyneg fach awgrymog gan yr aderyn adnabyddus a'ch llygad-dynnodd am ennyd â'i liwiau benthyg.

Rhaid maddau i chwi, dan yr amgylchiadau, am ysgrifennu canfyddais *yn lle'r ffurf gywir* canfûm. *Diddorol fyddai gwybod yr ystyr a roddwch i'r gair* trwch *yn yr ymadrodd "lemon trwch". Ystyr cyffredin* trwch, *o'i ddefnyddio fel ansoddair, yw* broken. Broken leaves, *yw "dail trwch". "Dail yn drwch" yw'r Gymraeg am ddail yn dew ar goeden.* A broken wall *yw "mur trwch". Mur trwchus yw* thick wall. *Pery'r twyll a gawsoch imi gofio am y masiwn gwledig hwnnw, ar ei ffordd at ei waith ben bore, a ganfu aderyn dieithr yn llechu'n ddigyffro ar goeden ym min yr heol. Cyn i'r masiwn afael ynddo, ar ôl brwydro'n drafferthus yng nghanol y canghennau, "bore da", ebr yr aderyn - parot crwydr. "Begian pardwn, syr," meddai'r gweithiwr syn, gan lithro i'r llawr yn frysiog a brawychus, "fe gredes taw deryn o'ech chi."*

(10 Rhagfyr 1938)

Yr oedd ei sylwadau ar ymdrechion beirdd y Babell, fel ei hiwmor, yn dangos fod ganddo feddwl chwim, a dengys yr enghreifftiau isod fel y llwyddai i egluro ei bwyntiau â throsiadau a chymariaethau clyfar dros ben:

LLANORFAB (Trebanos). - ....Y mae'n gynganeddwr cryf; a cheir yn ei gywydd linellau rhagorol. Gwell llacio'r gynghanedd na goddef i'w chywreinrwydd dreisio naturioldeb ymadrodd. Y mae gweithiau rhai o'r hen feirdd enwocaf yn llawn o'i henbydrwydd hi - ffrwyth ei charu'n rhy llwyr a mynd yn slafiaid iddi; troi'r gynghanedd yn ddiben yn hytrach na'i chyfrif yn gyfrwng mynegiant. Un o gymwynasau mwyaf ein diwylliant diweddar i lenyddiaeth oedd dirymu'r hen eilun-addoliaeth honno. Gwyn ei fyd y bardd a gaffo'r gynghanedd yn wasanaethferch; ond gwae'r neb a wnêl dduwies ohoni!

(10 Medi 1938)

MEIRIONFAB (Llanfaelog). - Croeso iddo yntau'n ôl i'w gadair yn y Babell, hen brydydd medrus a serchog. Wrth reswm, nid ef biau'r ymadrodd "bwrlwm o berlau", er bod ganddo gystal hawl iddo â neb arall. Fel y ffynnon ei hunan, y mae'n hen. Fel y ffynnon ei hunan, y mae'n newydd o hyd....

(6 Mawrth 1943)

ERNIE WILLIAMS (Llanbedrgoch). - Ebr ef: "Hoffwn i chwi ddeall nad oes yma fardd o gwbl, dim ond hogyn o'r wlad yn treio'i law." Hyn oll a ddywedaf: Pan gododd yr hogyn hwn ei law i daro nodyn effeithiol y delyneg hon, ni wyddai, - oherwydd prinder disgyblaeth, - faint ei nerth fel telynegwr. Nid cyn i mi ymarfer yn ddygn a rheolaidd am fisoedd y darganfûm, ar ôl dechrau chwarae golff, sut yr aeth fy mhêl mor bell y tro cyntaf y trewais hi! Dyna rybudd a chyngor i'r dechreuwr addawol hwn ym maes y delyneg....

(5 Chwefror 1944)

Yn ogystal â barddoni a chynganeddu, un arall o ddiddordebau mawr Dewi Emrys oedd pysgota. Yr oedd yn bysgotwr brwd eithriadol ac yn arbenigwr i'r fath raddau fel y bu iddo, yn ystod y blynyddoedd, baratoi llyfr manwl ar y grefft; yn druenus iawn, fodd bynnag, aeth y llawysgrif ar goll ac ni chyhoeddwyd y llyfr erioed. Yn ogystal â'i arbenigrwydd ar bysgod a physgota, yr oedd hefyd â gwybodaeth doreithiog iawn am adar, anifeiliaid, pryfed, planhigion, a bywyd gwyllt yn gyffredinol, fel y gwelir yn y tri dyfyniad isod (yr oedd ar fin cyhoeddi cyfrol fanwl ar bryfed pan ddaeth ei farw annisgwyl ym 1952, ond yn drist iawn, ni chyhoeddwyd hon ychwaith):

AWENYDD TYSUL (Nantyffyllon). - Telyneg y gellir ei chymeradwyo i sylw beirdd ieuainc ar gyfrif ei phatrwm - cyflead cynnil, glân yn gweithio i fyny'n gyson a dyfeisgar at y diweddglo bwriadedig. Ond ofnaf nad yw'r darlun yn "true to nature", chwedl Wil Bryan. Chwarae teg i'r arglwyddi hefyd. Ni bydd neb ohonynt yn saethu aderyn allan o dymor. A phwy a all feddwl am neb, chwaethach "arglwydd glwth", yn gwledda ar ffesant amser deori rhai bach? Fe ŵyr hyd yn oed y potsiar fod ffesant, neu betrisen, yn anfwytadwy yr adeg honno! Cofied Awenydd Tysul i mi gael fy magu ynghanol y wlad; a chofied pob bardd mai peth fflat yw effaith ffug-ddarlunio. Eler at Swinburne i weled cymhariaeth effeithiol. Eler at Wil Ifan i weld manyldeb cywir darluniwr natur.

(15 Ionawr 1938)

W. T. LLOYD (Resolfen). - Dyma gân o glod i edn bach dirodres, carwr yr encilion, na chafodd, hyd y gwn i, gymaint o'i glodfori erioed o'r blaen. Cafodd yr eos, y fronfraith a'r mwyalch lawer o foliant gan feirdd pob gwlad; a rhoddodd Cynan fri ar y nico bach wrth ei ddewis yn llatai a'i anfon yn gennad hiraeth o Facedonia i Fôn. Ond dyma ymwelydd bach cyson â'n glannau na chafodd gymaint sylw hyd yn oed â'r aderyn to. Y mae dau reswm da am hynny: 1. Nid yw'n uchel ei gloch. 2. Unigedd y garn a'r gweundir yw ei hoffter yn ein gwlad ni. Fe all deimlo'n falch o'r gân swynol hon er i'r bardd ei gamenwi. 'Tinwen', wrth gwrs (oherwydd gwynder ei gynffon), yw ei enw, nid 'Tynwen', er ei alw wrth enw mwy swnllyd, sef 'Clochdar y Cerrig' ('Stone-chat' yn Saesneg)....

(14 Hydref 1939)

W. R. JONES (Nantgwynant). - Englyn dymunol, a naturioldeb y mynegiant yn rhinwedd amlwg ynddo. Eithr 'Porth i Golwyn' sy'n gywir, nid i Colwyn. Y mae eich darlun o'r twrch daear ('badger') yn athrod ar y creadur gwasanaethgar a glanwaith hwnnw - 'o fochynnaidd elfen.' Dim o'r fath beth. Ceidw ei annedd yn hollol lân. Nid yw byth yn ymborthi, fel y llwynog, yn ei ystafell wely; a phe codech yn ddigon bore, caech ei weled yn gosod ei wely gwellt allan ar drothwy'r drws i'w awyru. O barch i un o ffrindiau gorau'r amaethwr, ac i greadur nad ymesyd ar neb ond mewn hunan-amddiffyniad, rhof eich englyn athrodus yn y fasged.

(14 Rhagfyr 1945)

Mae'r sylwadau canlynol yn brawf o gydwybod gymdeithasol Dewi Emrys ac yn dangos ei fod â chydymdeimlad mawr â sefyllfa druenus gweithwyr cyffredin y wlad, pobl megis y glowyr. Unwaith eto, mae sylwadau Dewi'n gwbl ddi-flewyn-ar-dafod ac nid yw'n meddwl ddwywaith cyn beirniadu'r Llywodraeth yn hallt:

> *B. REES (Gelliwen). - Newidiwyd gair neu ddau yn y faled hon heb dorri ar rediad y meddwl. Dyma ddarlun torcalonnus o gyflwr y glowr heddiw; ac nid hawdd yw coledd hyder am lewych dyddiau gwell. Clywsom edliw i gryn nifer o lowyr wario'n rhy hael yn ystod y "fedel fawr", ac anghofio darbod ar gyfer y dydd blin. Mae'n wir i'r glowr ifanc fynnu adloniant helaeth heb grebachu ar ei enillion pan oedd pethau'n mynd yn dda. Yr oedd tywyllwch, caledi a pherygl ei oriau gwaith - heb sôn am eu meithder - yn rhesymau da iawn dros iddo geisio cymaint o adloniant ag y medrai ar ddydd gŵyl. Nid ar weithwyr ein gwlad y mae'r bai am yr enbydrwydd sy'n faich corff ac ysbryd iddynt heddiw. Y mae digon o arian yng nghoffrau'r Trysorlys i'w wario'n ddiwarafun ar arfau dinistr. Gresyn na sylweddolai'r Llywodraeth mai ei gofal cyntaf yw'r gweithwyr a wnaeth ddiwydiannau'r wlad yn ffynhonnau ei chyfoeth a'i nerth.*
>
> *(18 Rhagfyr 1937)*

Gwelwyd eisoes fel yr oedd Dewi'n cydymdeimlo'n ddiffuant iawn â rhieni gŵr ifanc a laddwyd mewn damwain yn yr Awyrlu ond i fod yn deg ag ef mae'n rhaid pwysleisio ei fod yn cydymdeimlo yr un mor ddiffuant <u>bob tro</u> yr oedd un o feirdd y Babell, neu unrhyw un arall a fyddai o ddiddordeb i'r darllenwyr, yn marw. Nid oes amheuaeth na fyddai gweld sylwadau addfwyn Dewi, a dalai deyrnged wresog i'r sawl a fu farw, mewn print mewn papur cenedlaethol, yn gysur mawr i berthnasau a chyfeillion yr ymadawedig (nifer ohonynt yn gyfeillion personol i Dewi) ac isod wele dair enghraifft, o sawl un bosibl, sy'n nodweddiadol o'r modd sensitif yr oedd Dewi'n cydymdeimlo â hwynt yn eu profedigaeth:

> *MARWOLAETH UN O FEIRDD Y BABELL. - Nid heb ei wlychu â dylif o ddagrau y darllenais y llythyr a ganlyn (dyddiedig Mehefin 17) oddi wrth Mr. D. R. Hughes, ysgrifennydd Cyngor yr Eisteddfod Genedlaethol: "Annwyl Gyfaill, - Gwn y bydd yn ddrwg iawn gennych glywed am farw un o feirdd Y BABELL, y cyfaill tirion a chymwynasgar, J. M. Edwards, Bermondsey, Llundain. Adwaenwn ef ers dros ddeugain mlynedd, ac anodd meddwl am ŵr mwy caredig. Yr oedd, hefyd, yn wir ddiwylliedig ac wedi ymddiddori yn llenyddiaeth orau Cymru a Lloegr. Dyna, yn wir, ei bleser mwyaf. Brodor o Flaenau Ffestiniog ydoedd, ac yr oedd yn flaenor yn Falmouth Road (Llundain) er 1915. Ar yr un adeg, pregethai (yn gynorthwyol) yn Eglwysi Henaduriaeth Llundain. Rhoddodd wasanaeth mawr, hefyd, i achosion cenhadol Seisnig yn Bermondsey. Bydd y byd yn wag iawn i mi hebddo. Cafodd ei anafu yn un o ymosodiadau y gelyn, a bu mewn ysbyty*

yn Sutton am dair wythnos neu fis; ac yno fe aeth yn aberth i 'pneumonia' ar ôl cael dwy 'operation'. Bu farw ddydd Sadwrn (Mehefin 14), a chleddir ef ddydd Iau (Mehefin 19) yn Llundain."

Prin y medraf ddygymod â chynnwys y llythyr uchod gan mor annisgwyliadwy'r newydd alaethus; a gwaith anodd yw wynebu'r gwir a chredu fy mod wedi colli ffrind annwyl na chaf ei debyg eto ymysg meibion dynion. Bu'n fwy na brawd imi yn ystod y salwch a'm gyrrodd i'r ysbyty a'm gosod dan driniaeth y llawfeddyg. Dyma un o'r ychydig anwyliaid y medrais ymddiried ynddo fy holl galon a chael ynddo ddiddanwch. Os bu bonheddwr Cristnogol ar y ddaear erioed, J. M. Edwards oedd hwnnw. Yr oedd gwasgiad ei law yn foddion gras, a'i wyneb siriol yn heulwen a chwalai'r cwmwl duaf. Yr oedd yn graig o ffyddlondeb i ffrind; a lle barnai eraill wrth y chwyn ar yr wyneb, treiddiai ef at y wythïen aur odditanynt, a honno'n ymledu dan ddylanwad ei fawrfrydigrwydd.

Cyn dyfod i Dalgarreg, bûm yn Llundain am wyth mlynedd o'r bron, yn lletya yn yr unfan, heb fod ar daith yng Nghymru o gwbl ond fel areithiwr cyhoeddus neu eisteddfodwr (pwysleisiaf hyn am resymau a wneir yn fwy pendant cyn hir); ac yn ystod yr amser hwnnw, cefais gryn lawer o'i gwmni, a'i gyfeillach yn felys odiaeth. Y gyfeillach honno a enynnodd ynddo gariad at y cynganeddion; ac ar ôl cyhoeddi'r gwerslyfr 'Odl a Chynghanedd', aeth ati o ddifrif i ddysgu crefft yr englynwr. Os da y cofiaf, englyn i Syr Oliver Lodge oedd ei gyfraniad olaf i'r Babell; a dengys fy nodiadau ar ei waith na chafodd fwy o drugaredd gennyf nag eraill. Yn wir, nid trugaredd a geisiai, ond beirniadaeth ddi-dderbyn-wyneb. Fferyllydd ydoedd wrth ei alwedigaeth, a chanddo fusnes llwyddiannus yn Llundain. Gohebai â mi yn weddol gyson gan addo dyfod i'm gweld yn "Y Bwthyn" yn ystod gwyliau'r haf.

Ni chefais wybod dim am y niwed a ddaeth iddo; a disgwyliwn air oddi wrtho. Llythyr Mr. D. R. Hughes a dorrodd y distawrwydd a thorri dolen annwyl a gyfrifwn i yn gyfan o hyd. Llaith fy ngruddiau y funud hon o orfod credu fy mod wedi colli ffrind mor hoff a cholli'r cyfle i wasgu ei law dirion cyn i'w ysbryd ehedeg i fyd y gynghanedd dragwyddol. Nid yn erbyn cig a gwaed y cyfyd y genedl arfog na rydd werth ar saint fel hwn, ond yn erbyn Duw Ei Hun.

(28 Mehefin 1941)

Y DIWEDDAR J. W., LLUNDAIN. - Ymadawodd ef â'r fuchedd hon pan oeddwn yn unigeddau Gogledd yr Alban yn pysgota a chasglu nerth ar ôl gwaith caled misoedd y gaeaf a chryn dipyn o anhwylder; ac ni chlywais am ei farw nes dychwelyd i Gymru yn ystod y mis diwethaf. Nid oes eisiau i mi adrodd hanes ei yrfa. Manylwyd arno eisoes gan ohebwyr eraill; a chafwyd stori ei fywyd ganddo ef ei hun yn ei lyfr diddorol, 'Hynt Gwerinwr'. Fy nyletswydd i, a'm braint, yw talu fy nheyrnged bersonol i'w enw fel un a fu o'r cychwyn, yn un o gyfeillion cywiraf y Babell. Cyfrannodd iddi, o bryd i bryd, gryn nifer o englynion teilwng. Y mae'n hysbys, hefyd, iddo ddwyn mawr sêl drosti mewn tystiolaethau cyhoeddus. Ysgrifennai ataf yn bur gyson gan gymeradwyo fy ngwaith, a'm hannog i ddal ati "i oleuo gwerinwyr di-goleg." Yr oedd ef ei hun yn un o werinwyr mwyaf nodedig ei wlad yn gymaint ag iddo, yng ngrym ei ddyfalbarhad, ennill safle anrhydeddus yng nghylchoedd diwylliant ei genedl a dwyn gogoniant i'r hen graig ddi-addurn y naddwyd ef ohoni. Nid am ddim y glynodd y gair 'Llundain' wrth enw gwerinwr Cymreig a droes ymaith o'i fro yn chwarelwr ifanc anhyddysg i wynebu dieithrwch trefydd Lloegr. Dringodd i amlygrwydd ymysg masnachwyr y Brifddinas. Yn goron ar y cwbl, daeth yn oleuni ymysg ei bobl ei hun ym Mabylon Fawr. Golygodd 'Y Ddolen', cylchgrawn Cymry Llundain am flynyddoedd; ac erys

hanes ei wasanaeth ardderchog yn gofgolofn i'w enw. Gwisgai gochl o erwinder a guddiai elfennau hawddgaraf ei natur; a gallaf gredu bod cadernid clogyrnog hen fynyddoedd Arfon yn golygu mwy iddo na meddalwch mwsoglyd ei rhosydd. Ymgydnabu â rheolau prydyddiaeth; a barnai'n ddeddfol, yn ôl gofynion ei safon, - uniondra a chyfaddaster. Wrth yr un safon y mesurai goed a cherrig. Nid dyn trahaus mohono, ond dyn cyfiawn, - at eraill ac ato'i hun. Yn ddiymhongar y cynigiai ei englyn i Olygydd heb chwennych trugaredd. Gallai Cymru bwyso ar gryfder hwn. Yr oedd ei galon, bob modfedd ohoni, yn gwbl Gymreig, a honno'n llawn o dân gwladgarwr. Trysoraf ei lyfr a lawnodwyd ganddo cyn ei gyflwyno imi'n anrheg. Heddwch i'w lwch yn y fro a garodd.

(21 Gorffennaf 1944)

MARW MOELWYN. - Prin y mae eisiau argraffu ei enw yn llawn (J. G. Moelwyn Hughes) ac egluro mai gweinidog ydoedd gyda'r Methodistiaid Calfinaidd, a'i fod yn ddoethor mewn athroniaeth; oblegid un Moelwyn oedd yng Nghymru tra'r oedd ef ar dir y byw, a'r enw'n cynrychioli un o feddylwyr mwyaf ein cenedl, pregethwr yr uchelfeydd a bardd y gorwelion tanbaid. Wrth fardd golygaf un mwy o lawer na phrydydd medrus a ddysgodd holl foddau cywreinwaith ei grefft, sef un a fedd enaid bardd, â holl ddyfnderoedd ei natur yn farw gan angerdd gweledydd, yn aflonydd gan ysfa crëwr. Moelwyn, yn anad neb, a allodd roddi i athroniaeth hudlais Awen, ac i feddyliau proffwyd odidowgrwydd ymadrodd. Gorffwys cyfrol o'i bregethau, y funud yma, ar y bwrdd bach wrth fy ngwely, - bwrdd a lwythwyd gan y golud a gyfoethoga'r enaid. Rhof bris uchel ar eiriau cyfeillgar, o'r tu mewn i'r clawr, a ddwg ôl llaw na ddeil ysgrifbin mwy. Rhof bris uwch ar y diddanwch a gaf yng nghynnwys argraffedig y gyfrol: brawddegau sy'n wyrthiau o fireinder, a meddyliau toreithiog yn tarddu o ddyfnder a eilw ar ddyfnder. Oherwydd ei fod yn enaid mawr yr oedd Moelwyn yn ddyn mawr. Ychydig fisoedd cyn iddo ymadael â St. Clears, daeth i gapel Bethlem, yn y pentref hwnnw, i wrando arnaf yn pregethu. Yr oedd yn fy llety nos Sadwrn yn disgwyl amdanaf; ac erys y cymundeb a fu rhyngom, hyd wedi canol nos, yn un o brofiadau melysaf fy mywyd. Yn y sêt fawr, nos Sul, a'r capel yn llawn, sylwodd fy mod yn edrych braidd yn welw, a'r nerfau braidd yn derfysglyd ar ôl salwch yr aethwn drwyddo. Heb i mi yngan gair, daeth ymlaen ataf a sibrwd: "Aros di fan yna i orffwys a chasglu dy nerth at y bregeth", ac i fyny ag ef i'r pulpud i ddechrau'r gwasanaeth! Ie, dyn mawr oedd Moelwyn; a'i genadwri fawr ar hyd ei oes oedd annog pobl i wthio i'r dwfn yn lle "sefyllian ar y traeth". Casglodd y genadwri honno i bennill a erys, tra bo'r iaith, yn sialens odidocach i fentr enaid na holl utgyrn y cadluoedd:

'Efallai mai drylliau yn unig ddaw'n ôl,
Mai'r dyfnder a fydd d'obennydd;
Ond gwell mynd yn gandryll ar foroedd pell
Na phydru ar dywod y glennydd.

(28 Gorffennaf 1944)

I derfynu'r 'atodiad' bychan hwn o sylwadau o'r Babell Awen sydd gobeithio'n rhoi darlun llawnach o gymeriad Dewi Emrys, dyfynnaf o Babell 23 Gorffennaf 1938 sy'n trafod marwolaeth yn fwy uniongyrchol ond sydd yr un mor gymeradwy o ran ei safbwynt:

R. D. ROBERTS (Bedlinog). - Englyn da gan löwr sy'n ymhyfrydu mewn llenyddiaeth a chrefft y prydydd; ac nid dyma'r tro cyntaf i'w waith ymddangos yn Y BABELL. Rhaid iddo newid llinell olaf englyn 'Yr Unben'. Nid Cymraeg yw peth fel hyn:
'A marw'r sawl ymyrryd.'
'A marw i'r sawl sy'n ymyrryd', neu (a rhoi i'r meddwl amgenach mynegiant), 'A marw i'r sawl a ymyrro', sy'n gywir. Gwerthfawrogaf ei eiriau caredig am wersi'r BABELL a'i chynhyrchion. Trueni ei fod yn taro nodyn mor angharedig yn ei gân 'Sul y Blodau'. Nid wyf yn cofio imi ddarllen erioed bethau creulonach a mwy annaturiol o ran eu hysbryd na'r cwpledau a ganlyn:
1. 'Crwydro rhwng gwyrddion dwmpathau,
A dilyn hen arfer ffôl.'
2. 'Paham rhoi mynor i herio
Twmpath bach gwyrddlas di-lun?'
Pob rhyddid i'r awdur gredu yr hyn a fynno am ystâd y meirwon; canys nid oes a fynno cred â barddoniaeth fel y cyfryw; a phriodol y dadleuir bod gormod o wario ar y meirw, a rhy fach ar y byw (er nad dyna bwynt y gân hon); ond mi garwn i'r cyfaill yma sylweddoli bod popeth sy'n taro yn erbyn teimladau dwysaf y ddynoliaeth nid yn unig yn anweddusdra, ond yn drosedd yn erbyn celfyddyd. Nid 'arfer ffôl' mewn neb yw cyfrif yn gysegredig y fan lle gorwedd gweddillion hen ffrind. Y mae'n dda gennyf fi am y gŵr a rydd flodyn hyd yn oed ar lwch hen gi a fu'n gyfaill ffyddlon iddo. Nid i 'herio twmpath bach gwyrddlas di-lun' y rhoddir carreg ar fedd neb, ond o goffa da amdano; a chan nad amlygwyd inni eto beth a fyddwn, onid y peth lleiaf a fedrwn ei wneuthur â chymwynaswr yw cerfio'i enw uwch "man fechan ei fedd"? Gwaelod y fasged yw lle peth mor annynol â'r gân hon. Cam â'r ddynoliaeth fuasai ei galw yn baganaidd. Y mae hyd yn oed anwariaid y ddaear yn parchu llwch eu gwehelyth; ac nid oes a fynno hynny ddim â daliadau crefyddol (os treio amlygu ei glyfrwch fel materolwr y mae'r prydydd hwn); teyrnged cariad ydyw. Yr wyf fi'n codi fy het bob tro yr af heibio i gofadail y milwyr yn Whitehall. Ond meddwl yr wyf, yn bennaf, am Hedd Wyn. Melltith ar gythreuligrwydd y rhyfel a'i lladdodd; ond bendith ar y serch a fedr gyfrif hyd yn oed ei lwch pell yn rhan o Gymru Fach. 'Arfer ffôl', ai e? Ai arfer ffôl yw cariad?

Ar ôl 1945 hwyliodd Dewi Emrys yn weddol ddi-helynt drwy flynyddoedd olaf ei fywyd ond yr oedd hi'n llwm iawn yn ariannol arno. Bu'n cynnal dosbarthiadau llenyddiaeth a barddoniaeth Gymraeg tan fudiad addysg oedolion a bu'r 'Bwthyn' yn Nhalgarreg yn gyrchfan boblogaidd i feirdd a llenorion; yr oedd pysgota yn un o'i brif ddiddordebau eraill fel yr oedd treulio amser yng nghwmni Dwynwen, cannwyll ei lygad. Yn Eisteddfod Genedlaethol Pen-y-bont ar Ogwr ym 1948 enillodd ei bedwaredd cadair gydag awdl 'Yr Alltud'.

Ym 1952 yn Eisteddfod Genedlaethol Aberystwyth, ac yntau'n henwr llesg erbyn hynny, derbyniodd Dewi dysteb ar ran beirdd y Babell Awen, a drefnwyd gan Tom Stephens gyda chymorth T. Llew Jones. Cyn pen deufis yr oedd yn dychwelyd i ysbyty'r dref ac yno

y bu farw yn ŵr 71 oed, gyda Phabell Awen Y Cymro wedi parhau hyd y diwedd un. Ychydig cyn iddo farw ysgrifennodd y geiriau hyn ar ddarn bach o bapur sy'n dweud cyfrolau am ei fywyd anghonfensiynol:

Fy Meddargraff.

Melys hedd wedi aml siom,
Distawrwydd wedi storom.

Y cwpled cofiadwy hwn sydd ar ei garreg fedd ym mynwent Capel Pisgah, ar y bryn uwchlaw'r 'Bwthyn' yn Nhalgarreg.

Yn ei chofiant, Dewi Emrys, mae Eluned Phillips yn sôn am ei angladd a thrist yw ei geiriau dyfynedig sy'n dweud iddo gael 'ei gladdu, fel y bu fyw, yn ŵr unig.' Yn unol â'r cwpled uchod dyma eiriau eraill sydd mewn ffordd gynnil yn dweud llawer am fywyd Dewi: yn gymysg â'r doniolwch yr oedd llawer o dristwch. Gwelir hefyd bod Eluned Phillips yn feirniadol iawn o 'ysgolheigion' y genedl a anwybyddodd ei angladd i raddau helaeth:

> *....Yr oeddwn ar fin cychwyn i'w weld yn yr Ysbyty yn Aberystwyth pan alwodd ei gyfaill Beaufort ar y ffôn i ddweud am ei farwolaeth. Rywsut yr oedd yn gwbl annisgwyl.*
> *Dyfynnaf o 'Deyrnged Prifardd', am ei angladd ym mynwent Capel Pisgah:*
>
> Hanner llawn oedd y Capel, a Dewi yn cael ei gladdu, fel y bu fyw, yn ŵr unig.
> Ychydig berthnasau, ychydig gyfeillion ac ychydig gymdogion. A'r rhai sy'n honni bod yn gynheiliaid llên a diwylliant Cymru, yn rhy brysur gyda'u pethau eraill i ddod ynghyd i ffarwelio ag un o'r tywysogion.
> Bydd y genedl yfory, efallai, yn galw am gwrdd coffa a thrannoeth am gofeb a threnydd am rali o deyrnged. Ond fe gladdwyd Dewi Emrys yr wythnos ddiwethaf ac ychydig a welodd eu ffordd yn gyfleus i ddod i'w gynhebrwng.
>
> *Dyma rai llinellau o Gywydd Coffa Trefîn iddo:*
>
> Herwhela yn nhir aliwn
> Yn friw a noeth fu rhan hwn,
> Ond troi'n ôl i'n tir a wnaeth
> O'i boenau yn wiw bennaeth.
> Mud yrhawg mewn amdo'r aeth
> Ar elor ei hir alaeth;
> Ond o'i ôl eco'i delyn
> Red yn glir o dwyn a glyn
> Tyr ei dant o erwau'i dir

A thristwch y maith rostir.

Byth y bydd ei gywydd gwin
A'i garol ar fin gwerin.

Y werin a fu, hwyrach, yn fwy trugarog tuag ato nag ysgolheigion ei genedl.

Ar dudalen flaen rhifyn yr wythnos o'r Cymro cafwyd y brawddegau canlynol o dan y pennawd syml DEWI a llun ohono:

'DYMA ddrws 'Y Babell' bellach yn agored.

Amcenir ei gwneud yn fan cyfarfod prydyddion cyfarwydd, yn athrofa i brydyddion ieuainc ac yn frawdle diduedd ynglŷn â phynciau cerdd dafod.'

Felly ar Fedi 5, 1936 y gwahoddodd Dewi Emrys y beirdd i'w Babell Awen; felly yr addawodd; ac felly y cyflawnodd.

Un mlynedd ar bymtheg yn athro beirdd, yn gloywi Cymraeg y werin. Yn cywiro eu sillebu - ac yn fflamio darllenwyr proflenni 'Y Cymro'.

Llwyddodd yn ddigon da i fedru cyhoeddi llyfr o waith Beirdd y Babell; gwelodd goronau a chadeiriau cenedlaethol yn dod i hen ddisgyblion.

Ym mhopeth - ond barddoniaeth - yr oedd yn wrthryfelwr. Ond gwrthryfelwr bonheddig. Yr oedd yn gymeriad. Daeth troeon yr yrfa'n felys a chwerw i lanw bryd y gŵr a fu'n trampio'r heolydd ac yn gwisgo gwisgoedd ei ogoniant fel bardd y genedl.

Ni all bod Pabell Awen hebddo. Ef oedd y Babell Awen.

Ac yn awr, mae drws y Babell wedi cau, a'r porthor ar ei daith.

Mesur llwyddiant y Babell

Erbyn diwedd 1945 yr oedd dros 600 o feirdd yn aelodau o'r Babell Awen, ffigwr uchel iawn sy'n rhyfeddod mewn gwirionedd yn wyneb y ffaith nad oedd Dewi Emrys yn fodlon cyhoeddi unrhyw gyfansoddiad nad oedd yn ei farn ef yn safonol a theilwng o'r Babell. Isod dyfynnaf sylwadau gan Dewi sy'n canmol llwyddiant y Babell, ond nid oherwydd y ffaith ei fod yn ei chanmol yr wyf yn eu dyfynnu (wedi'r cyfan, nid Dewi yw'r un mwyaf gwrthrychol i fesur llwyddiant y Babell a byddai'n beth od iawn pe na bai'n ei chanmol!); fe'u dyfynnaf yn hytrach am eu bod yn pwysleisio uwchlaw pob dim mai teilyngdod cynhyrchion y beirdd ac nid eu nifer oedd yn bwysig i Dewi, rhywbeth sy'n rhoi safon ac integredd i'r Babell:

> *....Bu perchenogion 'Y Cymro' yn ddigon haelfrydig i roddi inni bob rhyddid ynglŷn â golygiaeth yr adran farddol; ac ni all neb fy nghyhuddo o osod mwy o bwys ar rifedi nag ar ansawdd y gwaith a gyhoeddwyd o'r cychwyn hyd heddiw. Agorwyd porth Y BABELL ddydd Sadwrn, Medi 5, 1936, - ychydig dros dair blynedd a hanner yn ôl. Er mor lluosog yr aelodau heddiw (lawer ohonynt yn feirdd ieuainc a ddaeth i'r golwg oherwydd y cyhoeddusrwydd a gawsant yn Y BABELL), ni bu'r porth hwnnw erioed yn ddigon llydan i ollwng i mewn rigymwyr diawen. Eithr ni wrthodwyd cyfraniad neb a fedrai farddoni, er i'w iaith a'i grefft ddwyn diffygion y gellid eu priodoli naill ai i brinder dysg neu i anawsterau'r prentis dibrofiad; canys fe osodwyd i lawr ar y dechrau mai un o brif amcanion Y BABELL fyddai gweithredu fel Ysgol Farddol yn unol â'r safonau diweddaraf yn ein llenyddiaeth. Hynny, yn fwy na dim, sy'n cyfrif am ei llwyddiant eithriadol fel y clwb barddol mwyaf llewyrchus a welwyd erioed yn ein gwlad....*
>
> *(27 Ebrill 1940)*

> *Wrth eich cyfarch yn awyrgylch y Nadolig ac ar derfyn blwyddyn arall, diolchaf o galon i chwi am eich ffyddlondeb diollwng i'r Babell ac am eich gwerthfawrogiad eangfrydig o sylwadau wythnosol ei golygydd o'r cychwyn hyd yn awr. Gwyddoch, ond odid, na bu i'm beirniadaethau miniocaf na brath rhagfarn na cholyn pleidgarwch, eithr yr ystyriaeth gydwybodol honno a bair i ffisigwr feddwl mwy am gyflwr y claf nag am flas y moddion. Ar ben hynny, gallaf ddweud, yn hollol ddibetrus, na dderbyniwyd i'r Babell neb na welwyd ynddo arwyddion pur addawol er gwaethaf pob anaf; a lle llithrodd ambell un yn ôl i'r cysgodion, nid o brinder gallu y digwyddodd hynny, ond o ddiffyg dyfalbarhad ac amharodrwydd i fynd dan y driniaeth angenrheidiol. Gellid enwi beirdd a ddaeth i'r Babell ar y dechrau yn ddigon cymhercyn, ond sydd erbyn hyn yn delynegwyr, yn sonedwyr ac yn englynwyr llwyddiannus, a'u buddugoliaethau ym mhrif eisteddfodau'r wlad yn hysbys i'r werin. Cyhoeddodd rhai ohonynt lyfrau, un yn ddiweddar (G. Gerallt Davies, Roewen), dan y teitl 'Yn ieuenctid y dydd' (Gwasg Gomer, Llandysul), - casgliad o ganeuon perorus a thlws y ceir ynddo ddiddanwch i bawb a*

garo iaith y delyneg. Perthyn i'r Babell heddiw dros bum cant o aelodau, - llwyddiant na bu hafal iddo yn hanes adran farddol unrhyw gyhoeddiad ynglŷn â'r Wasg Gymraeg. Ond er mor galonogol y rhif, ansawdd eu gwaith, yn enwedig y goreuon ohonynt, a wnaeth y Babell yn sefydliad a berchir gan brif lenorion ein cenedl; a balch ydym oll o dystiolaeth gyhoedd Dr. T. Gwynn Jones i safon uchel ei chynhyrchion ddiddymu hynny o amarch a gysylltid o'r blaen â "barddoniaeth papur newydd". Yn wir, un o ddibenion cyntaf sefydlu'r Babell (Medi 5, 1936) oedd dileu'r aflwydd hwnnw, ei gwneuthur yn goleg i'r werin lengar, yn foddion addysg ac amlygrwydd i feirdd ieuainc addawol ac yn gyfrwng cyhoeddusrwydd ledled y wlad i gynhyrchion prydyddion profiadol, yn enwedig yn wyneb tranc cyfnodolion poblogaidd fel 'Y Geninen', a roddai le helaeth gynt i gyfraniadau beirdd cyfoes....

(27 Rhagfyr 1941)

Ond hyd yn oed os yw Dewi ei hunan o'r farn bod cyfansoddiadau'r Babell yn deilwng o'r safonau barddol uchaf, y 'prawf asid' yw barn arbenigwyr eraill arnynt, pobl sy'n fwy annibynnol a gwrthrychol eu barn. Un ffordd dda iawn o fesur safon cynnyrch y Babell yw sylwi bod y gyfrol Beirdd y Babell wedi derbyn sylwadau hael a chanmoliaethus gan nifer o arbenigwyr uchel eu parch yn y byd barddol (er enghraifft Dr. T. Gwynn Jones, y dyfynnwyd ei sylwadau eisoes yn y bennod hon). Er mai 'hufen' cynhyrchion y Babell yw cynnwys y gyfrol Beirdd y Babell mae'n rhaid cydnabod ei bod yn eithaf nodweddiadol o safon y Babell yn gyffredinol: mae'n dilyn felly os yw cynnwys y gyfrol yn cael ei ganmol gan Dr. T. Gwynn Jones a'i debyg, bod cynnwys cyffredinol y Babell o wythnos i wythnos yn cael ei ganmol yn yr un modd.

Yn gyffredinol caiff Pabell Awen Y Cymro ei hystyried nid yn unig y golofn farddol fwyaf cynhyrchiol a thoreithiog erioed yn hanes y Wasg Gymraeg ond hefyd yr un fwyaf safonol. Cyfeiriwyd ati gan aelodau Cymdeithas y Ford Gron ym Manceinion unwaith fel "Ysgol Farddol na bu ei rhagorach erioed ynglŷn â'r Wasg Gymraeg", sylwadau sy'n nodweddiadol o'r farn gyffredinol amdani, a dyma deyrnged gan Amanwy, un o feirdd y Babell, sy'n ymddangos yng nghofiant Eluned Phillips, Dewi Emrys/:

> ....Ef oedd y cymwynaswr mwyaf a welodd prydyddion Cymru. Bu ei golofn yn y 'Cymro' yn fwy o werth i ddiwylliant ein cenedl ni na dim byd tebyg ar a wn i amdani. Bu'n ysbrydiaeth i fardd gwlad a phentref ac i feibion y colegau hefyd. Llym oedd ei feirniadaeth ar dro ond ni chlwyfwyd neb yn fwriadol.

> Denodd gannoedd os nad miloedd ohonom i ymddiddori mewn llinell o gynghanedd a ffurf pennill, yr hen hoffterau a fu'n eiddo i werin ein gwlad fach ni drwy'r canrifoedd, yn wahanol i werin unrhyw wlad arall. O, ie, yn y Babell Awen y cyflawnodd Dewi Emrys ei waith gorau a mwyaf arhosol yn ei fywyd....

Arwyddocaol hefyd yw canmoliaeth hael Edwin Williams, un o gyd-olygyddion Y Cymro ar y pryd, a ysgrifennodd y dysteb hon ym 1941:

Y Cymro Office.
Oswestry.

July 14, 1941.

> *Mr. D. Emrys James (Dewi Emrys) has been Poetry Editor of Y Cymro for the past seven years. 'Y Babell Awen', which is his own idea, is not a feature of the ordinary kind associated with Welsh newspapers. It is recognised as the leading School of Instruction for Welsh bards, who vie with one another for a place of honour in its records. The very high standard set for the poetic compositions published, together with its Editor's unimpeachable authority, his lucid gift of imparting knowledge, and his efficient method of constructive criticism, coupled with his masterly understandig of the intricacies of Welsh grammar, has made 'Y Babell Awen' an institution which is recognised by the greatest Welsh scholars as the most authoritative poetry feature of the vernacular Press....*

Mae'r ffaith i gymaint o feirdd y Babell, nifer ohonynt erioed wedi barddoni o'r blaen, fynd ymlaen i gyhoeddi cyfrolau ac ennill mewn eisteddfodau lleol a chenedlaethol, yn brawf arall o'i safon fel colofn farddol ac yn brawf o dalent Dewi Emrys fel athro barddol.

Yn wyneb hyn oll gellir dod i gasgliad pur sicr i Babell Awen Y Cymro fod yn llwyddiant o ran swm a safon ei chynnyrch.

Mae'n rhaid canmol y cannoedd o feirdd, led-led Cymru a'r byd, am eu prysurdeb yn gwneud y Babell Awen mor gynhyrchiol a llwyddiannus, ond nid oes amheuaeth nad yr un a fu'n bennaf gyfrifol am y llwyddiant hwnnw o'r cychwyn cyntaf oedd Dewi Emrys ei hunan, gŵr a roddodd amser ac adnoddau personol anfesuradwy iddi ar hyd y blynyddoedd a gŵr a wnaeth ei orau glas, mewn amgylchiadau a oedd yn aml yn anodd iawn arno, i sicrhau bod y Babell yn un y gellid ymfalchïo ynddi.

Yn Y Cymro, 26 Medi 1952, yn dilyn marwolaeth Dewi Emrys cafwyd ysgrif yn sôn am ei fywyd ac yn talu teyrnged iddo am ei waith gyda'r Babell Awen. Mae teitl yr ysgrif, Mae Dewi yn Gorwedd Rhwng Dau Fardd Gwlad, yn cyfeirio at y ffaith i Dewi gael ei gladdu ym mynwent Pisgah rhwng y brodyr Joni a Jams Jones, dau werinwr diwylliedig a beirdd gwlad ac eisteddfodwyr pybyr; mae hefyd yn deitl arwyddocaol iawn o gofio am yr hyn a ddywedodd Saunders Lewis yn ei adolygiad 'Prifeirdd neu Feirdd?' yn dilyn cyhoeddi'r gyfrol Beirdd y Babell. Dyma a ddywed yr ysgrif am lwyddiant eithriadol y Babell Awen:

> *....Yr oedd 'Y Babell Awen' yn 'Y Cymro' yn rhywbeth mwy na'r golofn farddol draddodiadol. Beth oedd cyfrinach ei llwyddiant a'i phoblogrwydd?*
>
> *Ei agosatrwydd fel athro iaith a barddas a'i ddawn i ennill ymddiriedaeth y prentis. Canmolai bob cynnig cyntaf pa mor eiddil bynnag yr oedd gan newid a chywiro'r gwaith a'i gyhoeddi gyda gwers fach fuddiol uwch ei ben.*
>
> *Fel beirniad adrodd nid oedd yn dangos yr un mesur o amynedd a chydymdeimlad, a chyfrifid ef yn un parod â'i sgrafell ar lwyfan eisteddfod.*
>
> *Ond nid oedd un drafferth yn ormod iddo gyda'r bardd ifanc. Fe gofia un bardd ifanc a disglair amdano'n anfon ei gynnig cyntaf i'r Babell Awen. Credodd fod ganddo englyn er na wyddai ddim am gynghanedd. Ymhen llai nag wythnos dyma air personol oddi wrth olygydd y Babell Awen yn ei gymell i ddysgu'r cynganeddion. Amgaeodd wers hir wedi ei hysgrifennu. Canmolodd y cynnig a chymell i geisio eto. Dyna ddechreuad y bardd hwn, a dyna fesur amynedd Dewi gyda'r beirdd....*

Yr oedd gan Dewi, fel pob un arall ohonom, ei wendidau, ac oherwydd ei arddull a oedd ar brydiau'n rhy ymfflamychol, ynghyd â'r ystyfnigrwydd a'r balchder a'r diffyg gwyleidd-dra yn ei bersonoliaeth, yr oedd yn gallu ymddangos yn ben-galed os nad yn drahaus hyd yn oed. Ond i unrhyw un a ddarllenai'r Babell Awen ac ymddiddori ynddi'n wythnosol ar hyd y blynyddoedd, credaf mai eu prif argraffiadau o Dewi fyddai gŵr sensitif a theimladwy a oedd bob amser yn cydymdeimlo ag eraill, gŵr hefyd oedd yn eithriadol o ddiddorol, i'r graddau ei fod yn ecsentrig, ond gŵr hynod hoffus yn y bôn. Yn ychwanegol at hyn, fel y gwelir uchod, oedd y modd bugeiliol, tadol bron, yr âi ati i ofalu am ei ddisgyblion a nyddu eu crefft, a pha ryfedd felly i gynifer o feirdd a darpar-feirdd o bob oedran ac o bob cwr o Gymru a'r byd gael eu hudo i ymddiddori yn y Babell Awen bob wythnos gan ei gwneud y golofn farddol fwyaf llwyddiannus erioed mewn unrhyw gyhoeddiad Cymraeg.

Yn ngeiriau'r Cymro wedi marwolaeth Dewi, 'Ef oedd y Babell Awen.'

Pennod 6: Hysbysebion yn Y Cymro

Yn ei ffurf symlaf un, mae'r gair 'hysbysebu' yn golygu 'tynnu sylw at rywbeth, neu roi gwybod am rywbeth i rywun'; gellir ei ddiffinio'n fwy cywir fel 'y modd neu'r cyfrwng yr ydym yn rhoddi ar ddeall i rywun bod gennym rywbeth i'w werthu neu i'w brynu.' Wrth gwrs, mae hyn yn gor-symleiddio proses sydd mewn gwirionedd yn eithriadol o gymhleth gan bod hysbysebu'n ymwneud nid yn unig â'r economi ac â'r gymdeithas, dau faes enfawr y gellid eu hastudio'n ddiderfyn i bob pwrpas, ond hefyd â seicoleg ac â'r modd y gellir manteisio ar gryfderau a gwendidau natur dyn er mwyn dylanwadu ar bobl a rhoi gwybodaeth iddynt a'u perswadio yn y modd mwyaf effeithiol posibl, ac yn aml iawn er mwyn defnyddio pobl a'u hecsbloetio.

Ffordd arall o'i ddiffinio yw bod 'hysbysebu'n cyflwyno'r neges werthu mwyaf argyhoeddiadol bosibl fel bo cynnyrch neu wasanaeth â'r rhagolygon gorau un, a hynny am y gost isaf bosibl.' Dyma ddiffiniad fwy proffesiynol, sef diffiniad y diwydiant hysbysebu ei hunan, a phwysleisir mai pwrpas hysbysebu yw cael y canlyniadau mwyaf am y costau lleiaf, neu, o'i roi mewn modd arall, pwrpas hysbysebu yw sicrhau effeithiolrwydd ariannol.

O ran y prynwyr neu'r cwsmeriaid gellir dweud bod 'hysbysebu'n cyflwyno gwybodaeth [iddynt] ynglŷn â chynnyrch neu wasanaeth penodol er mwyn iddynt allu penderfynu a ydynt yn dymuno prynu'r cynnyrch neu'r gwasanaeth hwnnw ac er mwyn iddynt allu cymharu rhagoriaethau a chostau un cynnyrch neu wasanaeth dros gynnyrch neu wasanaeth arall.' Mae hysbysebu felly'n elfen hanfodol mewn cymdeithas ddemocrataidd gan ei fod yn rhoi rhyddid i'r unigolyn benderfynu drosto'i hunan a yw'n dymuno prynu'r cynnyrch neu'r gwasanaeth a hysbysebir.

Dyna rai diffiniadau, yn dibynnu o ba safbwynt yr edrychir ar hysbysebu. Gellid ychwanegu sawl diffiniad arall, gan fod hysbysebu mewn rhyw fodd neu'i gilydd yn dylanwadu ar bob carfan o'r gymdeithas, ac ar bob unigolyn, a gellir dweud hefyd nad oes yr un diffiniad yn fwy cywir na'i gilydd gan fod pob gosodiad a dehongliad yn dibynnu ar sut mae hysbysebu'n effeithio ar wahanol bobl.

Yn naturiol, gan fod hysbysebu mor ganolog yn ein cymdeithas a'n heconomi ers cenedlaethau lawer, mae ei ddylanwad yn bellgyrhaeddol dros ben (ac oherwydd bod ei ddylanwad mor bellgyrhaeddol yn y lle cyntaf y mae hysbysebu mor ganolog yn ein cymdeithas a'n heconomi!). Yr ydym oll yn hoffi meddwl nad ydym yn cael ein dylanwadu gan yr holl hysbysebion a welwn ac a glywn o ddydd i ddydd, ond y gwir amdani yw fod hysbysebu'n gyfrwng eithriadol o bwerus sy'n dylanwadu ar bob un ohonom mewn modd llawer mwy pwerus nag y sylweddolwn. Gallwn ymateb i hysbyseb yn uniongyrchol, e.e. byddwn yn gweld hysbyseb i ryw gynnyrch mewn cylchgrawn neu bapur newydd ac yn penderfynu anfon i ffwrdd am y cynnyrch hwnnw; fel arfer fodd bynnag mae effaith hysbysebion yn fwy cynnil ac anuniongyrchol ac yn dylanwadu arnom yn gyfrwys drwy'r isymwybod heb inni hyd yn oed sylweddoli hynny, e.e. yr ydym lawer yn fwy tebygol o brynu powdrau golchi 'Persil' neu 'Ariel' neu 'Daz' sy'n cael eu hysbysebu'n gyson ar y teledu yn hytrach na phowdr golchi nad ydym erioed wedi clywed ei enw o'r blaen, er efallai bod y powdr hwnnw lawn cystal, os nad gwell, am olchi dillad, ac hefyd yn rhatach!

Wedi dweud hynny mae yr un mor wir dweud ein bod oll wedi hen syrffedu ar hysbysebion diflas a syrffedus 'Persil', 'Ariel' neu 'Daz' (ac yn enwedig 'Daz' gyda'i 'Doorstep Challenge'!) sy'n profi nad yw hyd yn oed yn rhaid i ni hoffi hysbyseb iddo gael effaith arnom: mae'r ffaith ein bod yn gweld ac yn clywed enw'r cynnyrch yn ddigon i'n hysgogi i'w brynu. (Dylid ychwanegu pwynt pwysig yma, sef bod powdr golchi'n gynnyrch sydd yn <u>rhaid</u> i bawb ei gael: mae cynhyrchion neu wasanaethau nad ydynt mor angenrheidiol, ac sydd felly'n fwy moethus o ran eu natur, yn gofyn am dechnegau hysbysebu clyfrach er mwyn ceisio perswadio rhywun y byddai ei fywyd yn well o brynu'r cynnyrch neu'r gwasanaeth hwnnw.) Pwynt hollol amlwg arall, ond un sy'n profi'n ddigamsyniol bod hysbysebu'n dylanwadu'n drwm ar bobl, yw'r ffaith na fyddai hysbysebwyr yn fodlon gwario'r symiau anferthol o arian yn y lle cyntaf pe na baent yn hollol sicr bod hynny o werth ariannol iddynt.

Mae dyn wedi defnyddio hysbysebion ar hyd y canrifoedd (darganfuwyd darn o bapur yn dyddio mor bell yn ôl â 3000 C.C. yn

cynnwys hysbyseb yn gofyn am ddychweliad caethwas oedd wedi dianc) ond dim ond yn y tri chan mlynedd diwethaf, ac yn arbennig felly yn yr ugeinfed ganrif, y datblygodd hysbysebu o ddifrif. Gellir dweud ymhellach bod ail hanner yr ugeinfed ganrif, gyda'i holl ddatblygiadau technolegol, wedi gweld twf aruthrol ym myd hysbysebu, ac erbyn heddiw nid yw'n bosibl i unrhyw un ohonom osgoi hysbysebion di-ri ym mhob agwedd ar ein bywydau.

Ond tra bo hysbysebu bellach wedi datblygu'n ddiwydiant enfawr sy'n effeithio ar bob un ohonom, bu arbenigwyr ar yr economi a'r gymdeithas, ynghyd â seicolegwyr ac athronwyr, ar hyd y blynyddoedd yn dadlau'n ffyrnig ar fanteision ac anfanteision hysbysebu. Nid wyf mewn cyflwyniad byr fel hyn am fanylu ar ddadleuon y gellid ymhelaethu llawer arnynt ond dyma grynodeb byr iawn o rai o'r dadleuon (nid o reidrwydd yn nhrefn eu teilyngdod) sy'n cael eu crybwyll dro ar ôl tro gan y ddwy ochr. Maent gobeithio'n rhoi rhyw argraff o gymhlethdod yr holl gysyniad o hysbysebu (sylwer fod yma ddadleuon economaidd, cymdeithasol, seicolegol a moesol) ac yn gymorth bychan i gychwyn dirnad sut mae hysbysebion yn gweithio a sut maent yn effeithio arnom fel unigolion ac fel cymdeithas:

<u>Y dadleuon dros hysbysebu</u>

1. Mae'n ddull effeithiol a rhad o gyflwyno gwybodaeth ynglŷn â nwyddau ac o symbylu galw eang amdanynt.
2. Mae wedi codi safon nwyddau gan ei fod yn gorfodi cynhyrchwyr i gydymffurfio â rheolau a safonau pendant.
3. Mae'n sefydlogi prisiau gan fod cynhyrchion sy'n cael eu hysbysebu'n cael eu gwerthu am brisiau penodedig yn hytrach na phrisiau a bennir ar hap yn ôl mympwy'r cynhyrchydd.
4. Drwy hysbysebion yn bennaf y daeth y defnyddiwr / prynwr i wybod am fodolaeth yr holl nwyddau a gwasanaethau y mae bellach yn eu mynnu.
5. Mae hysbysebu'n golygu bod nifer enfawr o bobl yn cael eu perswadio i brynu nwydd arbennig. Gall y cwmni sy'n cynhyrchu'r nwydd hwnnw wneud hynny ar raddfa fawr ac felly dorri ar eu costau, sy'n golygu na fydd yn rhaid i'r cwmni werthu'r nwydd am bris mor uchel. Oherwydd hyn gellir dadlau

bod hysbysebu'n gyfrifol am gadw prisiau nwyddau i lawr.

6. Gall hysbysebion ddod â nwydd neu wasanaeth newydd i sylw nifer fawr o bobl mewn mater o wythnosau neu ddyddiau (yn enwedig heddiw gyda chyflymder y dechnoleg ddiweddaraf).
7. Er y byddai nifer fawr o nwyddau newydd yn y pen draw'n ennill eu lle yn ein cartrefi heb hysbysebu, byddai'r holl broses yn cymryd llawer mwy o amser ac yn fwy na thebyg yn costio llawer mwy gan na fyddai cynhyrchwyr yn medru torri ar eu costau drwy gynhyrchu ar raddfa fawr mor fuan. Unwaith eto dyma ddadl bod hysbysebu'n gwneud nwyddau'n rhatach.
8. Ffactor arall sy'n gwneud nwyddau'n rhatach yw'r ffaith bod hysbysebu'n gorfodi gwahanol gynhyrchwyr a gwasanaethau i gystadlu'n erbyn ei gilydd: os yw cwmni A dyweder yn cynnig nwydd yn rhatach na chwmni B sy'n gwerthu'r un nwydd, yna nid oes gan gwmni B ddewis heblaw cynnig y nwydd am yr un pris os yw am fod yn gystadleuol.
9. Heb hysbysebu byddai cwmnïau a gwasanaethau'n gorfod dibynnu llawer mwy ar unigolion i fynd o gwmpas yn gwerthu'r nwydd neu'r gwasanaeth yn bersonol i bobl: byddai costau cyflogi felly'n cynyddu'n sylweddol ac felly'n gyfrifol am wneud y nwydd neu'r gwasanaeth yn ddrutach (yn y mwyafrif o achosion byddai'r costau'n codi i'r fath raddau fel y byddai hyn yn gwbl anymarferol).
10. Hysbysebu gan wahanol gwmnïau a chynhyrchwyr sydd wedi creu'r amrywiaeth eang o nwyddau a gwasanaethau sydd bellach ar y farchnad.
11. Hysbysebu fel arfer yw'r modd mwyaf effeithiol o symbylu ac ymateb i'r galw tymhorol am nwydd neu wasanaeth ar adegau penodol o'r flwyddyn: gan fod hysbysebwyr yn medru rhagweld y galw hwn ymlaen llaw gallant drefnu ymgyrchoedd marchnata effeithiol a chystadleuol, yn ogystal â rhagweld faint o stoc y byddant ei angen. Yn baradocsaidd, gall hysbysebu cyson drwy'r flwyddyn estyn y galw am nwydd neu wasanaeth fel bo pobl yn ei brynu neu ei ddefnyddio ar hyd y flwyddyn yn hytrach nag am dymor byr yn unig.
12. Hysbysebu yw un o'r ffyrdd gorau o sefydlu a chynnal enw da cwmni: mae cwmni sydd ag enw da fel arfer yn medru gwerthu ei nwydd neu ei wasanaeth yn rhwyddach, ac felly'n rhatach, na chwmni nad yw wedi hysbysebu mor helaeth ac nad yw felly ag

enw mor dda yng ngolwg y prynwyr / defnyddwyr.

13. Mae busnes sydd wedi sefydlu enw da yng ngolwg y cyhoedd hefyd yn annhebygol iawn o werthu unrhyw beth nad yw'n cadarnhau'r enw da hwnnw.
14. Mae'r prynwr yn cael mwy o foddhad o ddefnyddio cynhyrchion a ganmolir ac a gymeradwyir gan hysbysebion, e.e. bydd gŵr sy'n prynu siwt a hysbysebwyd fel un a wisgir gan bobl 'lwyddiannus' (yn ystyr faterol y gair) lawer yn fwy tebygol o deimlo fel gŵr 'llwyddiannus' ei hunan, er efallai nad oes mwy o bobl 'lwyddiannus' yn gwisgo'r siwt arbennig yna nag unrhyw fath arall o siwt.
15. Mae hysbysebu wedi codi safonau byw ym mhob sector o'r gymdeithas: mae wedi chwarae rhan amlwg iawn wrth gyflwyno peiriannau sy'n lleihau llafur yn y cartref (poptai, glanhawyr trydan ac ati) i sylw'r cyhoedd; mae hefyd wedi bod yn gyfrifol i raddau helaeth am yr holl amrywiaeth o nwyddau a gwasanaethau yr ydym bellach yn eu cymryd yn ganiataol.
16. Mae hysbysebu'n rhan hanfodol o gymdeithas ddemocrataidd sy'n rhoi gwerth uchel ar ryddid yr unigolyn.

Y dadleuon yn erbyn hysbysebu

1. Mae hysbysebu'n manteisio ar wendidau pobl ac yn ecsbloetio'r cyhoedd.
2. Yn aml iawn bydd pobl wedi cael eu dylanwadu gan hysbysebion i'r fath raddau fel eu bod yn prynu nwydd nad ydynt yn gallu ei fforddio neu nad ydynt ei angen.
3. Mae cwmnïau sydd â'r adnoddau i hysbysebu'n llwyddiannus â mantais dros gwmnïau sydd â llai o adnoddau: gellir dadlau felly bod hysbysebu'n gyfrifol am sefydlu monopolïau. Oherwydd nad oes cystadleuaeth ddigonol i gwmnïau sydd â monopolïau o'r fath yn aml iawn bydd y prynwyr / defnyddwyr yn talu mwy am y cynnyrch neu'r gwasanaeth.
4. Mae hysbysebion fel arfer yn tueddu i bwysleisio ansawdd nwydd neu wasanaeth yn hytrach na'i bris. Mae hysbysebu felly, er yn gyfrifol am godi safonau, hefyd yn gyfrifol am godi prisiau.
5. Mae canlyniadau unrhyw ymgyrch hysbysebu'n eithriadol o ansicr ac mae gwerthiant llwyddiannus unrhyw nwydd neu

wasanaeth yn dibynnu ar amrywiaeth o ffactorau, nid ar ba mor dda y'i hysbysebir yn unig. Weithiau mae llwyddiant hysbyseb yn ymddangos yn hap a damwain hollol, e.e. gall hysbyseb a gynlluniwyd yn ofalus am fisoedd ac am gost uchel gan asiantaeth hysbysebu broffesiynol brofi'n llai llwyddiannus o'r hanner na hysbyseb a wnaed am lawer llai o gost gan gwmni bychan; gall hysbyseb sy'n costio £1,000 mewn un papur newydd fod yr un mor effeithiol â hysbyseb sy'n costio £10,000 mewn papur arall; gall ymgyrch hysbysebu lwyddiannus eithriadol yn America brofi'n fethiant hollol ym Mhrydain, er mai'r un tactegau yn union a ddefnyddir.

6. Yn ogystal mae canlyniadau unrhyw ymgyrch hysbysebu'n anodd iawn, os nad yn amhosibl, i'w mesur yn llwyddiannus: ni fydd rhywun sy'n prynu math penodol o nwydd yn medru dweud yn bendant ai hysbyseb, neu rhyw ffactor arall, a'i hysgogodd i brynu'r nwydd penodol hwnnw; yn aml iawn hefyd mae ymgyrch hysbysebu'n cael ei chynllunio i hyrwyddo enw da cwmni'n hytrach na gwerthu nwydd neu wasanaeth penodol, sy'n golygu na ellir yn gywir fesur llwyddiant yr hysbysebu.
7. Mae ymgyrch hysbysebu'n aml yn cael ei sefydlu ar wybodaeth ac ystadegau anghywir ac anwyddonol, heb ystyried o ddifrif effeithiolrwydd yr ymgyrch. Yn aml hefyd bydd yr ymgyrch ei hunan yn cael ei chynllunio'n wael, e.e. bydd rhywun yn cofio rhyw slogan arbennig ond yn methu cofio beth mae'r slogan yn ei hysbysebu! Mae hysbysebu na chynlluniwyd yn ddigon gofalus felly'n hynod o wastraffus, o ran adnoddau'n ogystal ag arian.
8. Mae hysbysebu'n arwain at gystadleuaeth sydd ynddi'i hunan yn wastraffus, e.e. bydd un cwmni sigaréts yn cael ei orfodi i wario ffortiwn ar hysbysebu dim ond i gystadlu'n uniongyrchol â chwmni sigaréts arall sy'n gwario ffortiwn ar hysbysebu, er bod sigaréts y ddau gwmni i bob pwrpas yn unfath.
9. Yn aml iawn nid yw hysbysebion yn rhoi gwybodaeth ddigonol a dibynadwy ynglŷn â nwydd neu wasanaeth, neu ar y gorau gall hysbysebion fod yn gynnil, h.y. nid dweud celwydd fel y cyfryw ond dewis a dethol rhannau o beth sy'n wir er mwyn creu'r argraff orau ar y darpar gwsmer. Mae hysbysebion hefyd yn aml yn apelio at emosiwn pobl yn hytrach na'u rheswm, yn rhannol oherwydd ei fod yn fwy effeithiol ac yn rhannol

oherwydd ei bod hi'n eithriadol o anodd gyda rhai nwyddau a gwasanaethau i ddyfeisio unrhyw ddadleuon call dros eu prynu.

10. Defnyddir hysbysebion i berswadio pobl i dalu mwy am nwydd un cwmni nad yw fymryn gwell o ran ansawdd na'r un nwydd gan gwmni arall sy'n rhatach.
11. Mae hysbysebion ar y cyfan yn apelio at ochr faterol, egosentrig, hunanol y natur ddynol gan eu bod oll i bob pwrpas yn ensynio y bydd ein safonau byw'n uwch os prynwn y nwydd neu os gwnawn ddefnydd o'r gwasanaeth. Gellir dadlau felly bod hysbysebion yn darostwng safonau a moesau pobl ac felly'n darostwng safonau a moesau'r gymdeithas yn ei chyfanrwydd. Wedi dweud hynny, ni fuasai hysbysebwyr yn apelio'n uniongyrchol at fateroliaeth dyn pe na bai hynny'n llwyddiannus iddynt ac felly mae'n rhaid gofyn ai hysbysebion sy'n creu cymdeithas hunanol, faterol, neu ai natur hunanol, faterol dyn sy'n sicrhau bod hysbysebion o'r fath mor llwyddiannus. Mae'n debyg mai'r ateb i'r cwestiwn hwn yw bod y ddau beth yn bwydo ar ei gilydd, ac yn anffodus, er bod hysbysebu heb amheuaeth yn ecsbloetio gwendidau dyn, y gwir amdani yw mai ein natur ni ein hunain sy'n gyfrifol ein bod yn cael ein hecsbloetio a'n defnyddio yn y fath fodd.

Dyna drin a thrafod rhai agweddau ar hysbysebu, ac er mai dim ond crafu'r wyneb a wna'r dadleuon uchod, o leiaf maent yn rhoi rhyw syniad o gymhlethdod yr holl broses, a'r modd mae hysbysebu'n effeithio a dibynnu ar gymaint o wahanol ffactorau sydd ynghlwm â'i gilydd.

Gellir yn fras iawn ddosbarthu'r gwahanol gyfryngau a ddefnyddir i hysbysebu fel a ganlyn:

1. Y Wasg.
2. Teledu.
3. Radio.
4. Allanol: sy'n cynnwys posteri; hysbysebion o amgylch meysydd chwaraeon; hysbysebion ar grysau chwaraewyr; hysbysebion mewn cyngherddau roc; arwyddion y tu allan i siopau, swyddfeydd a busnesau; hysbysebion trydanol allanol e.e. Syrcas Picadili.
5. Trafnidiaeth: sy'n cynnwys tu mewn a thu allan bysus a threnau

cyhoeddus; tu mewn a thu allan gorsafoedd bysus a threnau cyhoeddus; ar ochrau faniau a lorïau busnesau a chwmnïau preifat.

6. Sinema.
7. Yn uniongyrchol drwy'r post: sy'n cynnwys taflenni; cynigion a samplau am ddim; unrhyw wybodaeth arall.
8. Arddangosfeydd: e.e. yr 'Ideal Home Exhibition'; y Sioe Foduro flynyddol; pob math o arddangosfeydd mewn sioeau amaethyddol a garddwriaethol.
9. Adwerthol: sy'n cynnwys arddangosfeydd mewn ffenestri siopau; bagiau siopau; posteri arbennig; cardiau hysbysebu; arddangosiadau; pacio a lapio e.e.bocsus, poteli a thuniau.

Ond mae'n rhaid pwysleisio eto mai dosbarthu bras iawn yw hyn, ac mewn gwirionedd mae hysbysebwyr yn defnyddio unrhyw gyfrwng y gallant feddwl amdano i hysbysebu eu cynnyrch neu eu gwasanaeth. O fynd o un pegwn i un arall gellir hysbysebu ar flychau matsis a hysbysebu ar falŵns mawr yn yr awyr, a miloedd o enghreifftiau eraill, sy'n dangos eto mor gyffredin yw hysbysebu ym mhob agwedd ar fywyd. Yn naturiol, yng ngyd-destun y traethawd hwn, edrychaf yn benodol ar y wasg fel cyfrwng hysbysebu.

Mae'r wasg wedi bod yn un o'r cyfryngau cynharaf un a ddefnyddiwyd gan hysbysebwyr ac ers ei sefydlu fe sylweddolodd hysbysebwyr ar unwaith ei botensial fel cyfrwng i werthu pob math o nwyddau a gwasanaethau. Mae'r rhestr isod yn nodi rhai o fanteision y wasg i hysbysebwyr a phrynwyr, ac yn anochel yn gwneud hynny trwy gymharu â chyfryngau eraill megis y radio a'r teledu. Er bod sôn am y radio a'r teledu'n ymddangos braidd yn amherthnasol mewn traethawd sy'n ymdrin â chyfnod cyn iddynt ddod yn gyfryngau pwysig a phoblogaidd (yn sicr, mae hyn yn wir yn achos y teledu), rhoddaf sylw iddynt fel hyn er mwyn ceisio dangos paham bod y wasg, er gwaethaf cyfryngau y gellid dadlau sy'n fwy 'bywiog a chyffrous', wedi parhau mor boblogaidd ar hyd y blynyddoedd, nid yn unig o safbwynt hysbysebwyr ond hefyd o safbwynt y rhai sy'n prynu'r cyhoeddiadau.

Mewn gwirionedd, yr hyn y ceisiaf ei wneud isod yw 'deall' y wasg o safbwynt hysbysebwyr a darllenwyr, sef gweld beth yw ei

nodweddion unigryw fel cyfrwng, yn fanteision ac anfanteision, ac mae lawer yn haws gwneud hynny os yw rhywun â chyfryngau eraill, megis radio a theledu, i gymharu â hwynt. Y pwynt canolog yma yw bod y wasg fel cyfrwng, er gwaethaf rhai newidiadau gyda datblygiad technoleg, yn ei hanfod wedi aros yr un fath ar hyd y blynyddoedd, boed hynny ym 1932 neu ar ddiwedd yr ugeinfed ganrif, ac felly mewn gwirionedd nid yw o bwys os y dewisir ei gymharu â chyfryngau mwy 'modern' os yw hynny'n gymorth i geisio deall natur y wasg fel cyfrwng.

Gellir rhestru'r pwyntiau isod fel rhai o brif fanteision y wasg yng nghyswllt hysbysebu:

1. Y wasg yw un o'r dulliau rhataf o gyrraedd nifer enfawr o gwsmeriaid dichonol. Gall y cwsmeriaid dichonol hyn fod mewn tref neu ardal arbennig, neu mewn gwlad arbennig: unrhyw le yn y byd mewn gwirionedd, yn dibynnu ymhle y gwerthir y papur.
2. Gellir llunio hysbysebion papurau newydd yn llawer iawn cynt na hysbysebion teledu, sinema a nifer o gyfryngau eraill: yn wir, gellir llunio hysbyseb papur newydd mewn ychydig oriau a'i gosod yn y papur erbyn y rhifyn canlynol. Mae hyn yn golygu y gall hysbysebion papurau newydd yn aml iawn fod yn fwy cyfoes na hysbysebion teledu, ffaith hynod eironig gan y gall teledu ddarlledu newyddion yn 'fyw' tra bo'r papurau newydd ar y gorau'n gorfod aros am ychydig oriau wedi'r digwyddiad cyn medru cyrraedd eu cynulleidfaoedd â'u newyddion hwy. Mae'r wasg felly, er yn gyfrwng statig, yn un hyblyg a hwylus iawn i hysbysebu ynddo: enghraifft o hynny yw mân-hysbysebion lle y gall pobl ffonio neu ffacsio'u hysbysebion yn uniongyrchol ac ar fyr-rybudd i swyddfa'r papur. Enghraifft arall o'i hyblygrwydd yw'r modd y gellir addasu hysbysebion mewn gwahanol rifynnau, fel y gall cwmni mawr cenedlaethol roi cyfeiriadau canghennau lleol mewn rhifynnau lleol o bapur newydd.
3. Pan fo'r darllenydd yn ymateb yn uniongyrchol i hysbyseb papur newydd trwy anfon i ffwrdd am lyfr neu am dâp, dyweder, gall yr hysbysebwr fesur llwyddiant ei hysbyseb yn uniongyrchol trwy ddefnyddio cwponau sydd â chôd arbennig arnynt. O ddadansoddi'r cwponau hyn gall wedyn gymharu'r ymateb a gawsai

gan ddarllenwyr gwahanol bapurau newydd a gweld pa gyhoeddiadau sy'n cynnig y gwerth hysbysebu gorau iddo. Bydd hyn yn ei gynorthwyo i lunio ymgyrchoedd hysbysebu yn fwy effeithiol yn y dyfodol.

4. Yn ymwneud yn agos iawn â'r pwynt blaenorol, un o fanteision pennaf hysbysebu yn y wasg yw ei fod yn galluogi hysbysebwyr i dargedu pobl yn benodol trwy hysbysebu mewn cyhoeddiadau y byddai'r bobl hynny'n fwyaf tebygol o'u darllen. Er enghraifft, byddai cwmnïau hadau planhigion yn debygol iawn o gael ymateb da pe baent yn hysbysebu mewn cylchgronau garddio, gwneuthurwyr paent mewn cylchgronau D.I.Y., ac ati.
5. Gellir cynnwys llawer iawn mwy o hysbysebion yn y wasg mewn cymhariaeth â hysbysebu ar y radio a'r teledu gan fod y ddau gyfrwng hwnnw'n cael eu rheoli gan gyfyngiadau amser. Meddylier er enghraifft am y nifer enfawr o hysbysebion y gellir eu cynnwys yn y wasg leol: maent fel arfer â thudalennau ar dudalennau o hysbysebion gan werthwyr tai, gwerthwyr ceir ac ati. Unwaith eto, dyma ddangos mor hyblyg yw'r wasg fel cyfrwng i hysbysebu ynddo: os yw'r golygydd yn dymuno cynnwys mwy o hysbysebion yn ei bapur yna yr unig beth sy'n rhaid iddo'i wneud yw cynyddu nifer y tudalennau.
6. Er bod bywyd papurau newydd yn fyr iawn, ac yn cael eu taflu ymaith yn fuan iawn ar ôl cael eu prynu, mae'n ddigon hawdd i ddarllenydd dorri ymaith ryw hysbyseb y mae â diddordeb arbennig ynddi a'i chadw ar gyfer y dyfodol. Mae rhai cyhoeddiadau yn y wasg, megis cylchgronau, sydd â bywydau hir iawn, yn cael eu cadw am wythnosau os nad misoedd ac yn cael eu pasio ymlaen i ddarllenwyr eraill. Nid yn unig hynny, gellir darllen hysbysebion mewn papurau newydd a chylchgronau fwy nag unwaith, sy'n golygu y gall y darllenydd eu hastudio a'u dadansoddi'n fanwl. Sylwer nad yw'r un o'r pwyntiau hyn yn berthnasol ar gyfer y radio a'r teledu: unwaith mae'r hysbyseb wedi cael ei ddarlledu mae wedi 'diflannu' am byth (er, wrth gwrs, bod yr hysbysebwr yn gobeithio nad yw wedi diflannu o gof pobl!).

Gellir crynhoi manteision y wasg felly mewn dau air, sef 'hwylus' a 'hyblyg'. Ac mae hynny yn ei wneud yn gyfrwng effeithiol ac economaidd iawn i hysbysebu ynddo, yn fwy

effeithiol o ran yr ymateb a geir i bob punt a werir na llawer o gyfryngau eraill. Dyma dair enghraifft wir o ba mor effeithiol y gall hysbysebu yn y wasg fod, er mewn gwirionedd mai cyfran fechan o hysbysebwyr sydd mor llwyddiannus â'r tri isod:

1. Gosododd deliwr stampiau o Lundain hysbyseb un golofn 6cm yn adran archebion drwy'r post rhifyn dydd Sadwrn o bapur newydd cenedlaethol Prydeinig, ac adeiladu ei holl fusnes ar yr un hysbyseb hwnnw. Yr oedd yr ymateb a gawsai i'w gynnig o amlenni diwrnod cyntaf o stampiau Nadolig Prydeinig wedi sicrhau bod ganddo gwsmeriaid rheolaidd ar gyfer amlenni diwrnod cyntaf yn y dyfodol; gallodd hefyd ddatblygu gwasanaethau ffilatelig eraill ar gyfer y cwsmeriaid hynny.
2. Lansiwyd gwasanaeth newydd ar gyfer y tŷ gyda hysbyseb arddangos dwbl 18cm yn y Daily Telegraph, ac o gwmni bychan o dri o ddynion sefydlwyd busnes cenedlaethol sydd erbyn hyn wedi datblygu'n fusnes rhyngwladol, a bellach yn cael ei efelychu gan lawer o gystadleuwyr. Dros chwarter canrif yn ddiweddarach, mae'r busnes yn parhau i chwilio am gwsmeriaid newydd trwy hysbysebu yn y wasg, ac yn defnyddio cyfryngau torfol megis y Radio Times.
3. Dymunai cwmni warws talu-a-chario ddenu mwy o gwsmeriaeth i'w 54 o ganolfannau hunanwasanaeth ac fe wnaeth yr asiantaeth hysbysebu argymell hysbyseb un dudalen liw yn y Daily Express ar gost o £10,000. Ar y pryd yr oedd trosiant gwerthu'r cwmni yn £40 miliwn y flwyddyn ond fe gynyddodd yr un hysbyseb hwnnw y masnach wythnosol o 17%.

Dyna enghreifftiau o ba mor effeithiol a phroffidiol y gall hysbysebion yn y wasg fod os cânt eu gosod yn y cyhoeddiadau cywir ac am y pris cywir: gall hysbyseb fechan ychydig o sentimedrau mewn adran mân-hysbysebion fod yn fwy proffidiol na hysbyseb fawr dwy dudalen sy'n costio ganwaith y pris; yn yr un modd gall hysbyseb mewn cyhoeddiad arbenigol â chylchrediad o 200,000, dyweder, fod yn fwy proffidiol na hysbyseb mewn papur cenedlaethol â chylchrediad o ddwy filiwn. Yn ogystal â hynny, mae hysbysebu mewn papur sydd â digon o amrywiaeth o ddarllenwyr, megis Y Cymro, fel arfer yn effeithiol sut bynnag gan bod digon o bobl yn ymateb i hysbyseb i'w wneud yn werth y gost i'r hysbysebwr: er efallai mai dim ond canran fechan iawn o holl

ddarllenwyr y papur sy'n ymateb i'r hysbyseb, mae hynny fel arfer yn ymateb sy'n fwy na digonol i'r hysbysebwr.

Mae'n rhaid pwysleisio bod anfanteision hefyd i hysbysebu yn y wasg, a dyma rai ohonynt:

1. Mae bywyd papur newydd yn fyr iawn, yn enwedig papur dyddiol neu bapur dydd Sul sy'n annhebygol iawn o oroesi am fwy na diwrnod: y rheswm syml am hynny yw nad yw pobl am ddarllen newyddion 'ddoe' sydd bellach yn hen beth. Gall bywyd papur newydd fod yn fyrrach na diwrnod hyd yn oed, megis gyda phapurau a ddarllenir wrth fynd a dod o'r gwaith.
2. Yn sicr yn oes Y Cymro yr oedd ansawdd yr argraffu ar bapurau newydd yn aml yn wael ac yn anodd ei ddarllen: yr oedd y print yn medru bod yn aneglur, ar brydiau mor fach bron fel bod angen chwyddwydr i'w ddarllen, a'r lluniau yn aml yn medru bod o ansawdd wael. Problem arall oedd bod inc o un ochr y dudalen yn tueddu i ymddangos ar yr ochr arall, unwaith eto'n cyfrannu at aneglurdeb y diwyg. Erbyn heddiw, gyda dyfodiad peiriannau argraffu modern, mae diwyg papurau newydd wedi gwella'n aruthrol ac mae'r print ar y cyfan yn gwbl glir ac yn hawdd ei ddarllen; anaml hefyd y daw inc o un ochr y dudalen i'r wyneb ar yr ochr arall. Datblygiad cyffrous arall yn y blynyddoedd diwethaf fu'r defnydd o liw mewn papurau newydd, ac erbyn hyn mae papurau dyddiol ac wythnosol, cenedlaethol a lleol fel ei gilydd yn medru argraffu lluniau lliw o ansawdd rhagorol, hyd yn oed o ryw newydd a ddigwyddodd ychydig oriau ynghynt ac yn unrhyw gwr o'r byd. Cafodd y peiriannau argraffu lliw ansawdd-uchel eu croesawu'n frwd gan hysbysebwyr yn ogystal â darllenwyr, gan eu bod bellach yn medru paratoi hysbysebion sy'n well o ran diwyg ac yn fwy trawiadol nag erioed o'r blaen: erbyn hyn gall papurau newydd gynnwys hysbysebion sydd lawn cystal o ran eu hansawdd â'r rhai sydd mewn cylchgronau.
3. Mae'r wasg yr hyn a elwir yn gyfrwng goddefol, sy'n golygu bod pobl yn gorfod gwneud ymdrech i ddarllen straeon, erthyglau a hysbysebion mewn papurau newydd. Cymharer hynny â chyfryngau y radio, y teledu a'r sinema, lle mae pobl yn cael eu 'bwydo' gan yr hyn a welant ac a glywant heb iddynt orfod ymdrechu'n galed i wneud hynny.

4. Mae hysbysebion mewn papurau newydd yn gorfod cystadlu â gweddill y papur am sylw a diddordeb y darllenwyr, yn wahanol i hysbysebion radio, teledu a sinema gan nad yw hysbysebion y tri chyfrwng hwnnw'n digwydd yr un pryd â'r rhaglen neu'r ffilm. Wedi dweud hynny, erbyn hyn, a ninnau yn oes y teclynnau rheoli-o-bell, mae'n rhaid i hysbysebion teledu a radio hefyd gystadlu'n frwd am sylw a diddordeb eu cynulleidfaoedd gan ei bod hi mor hawdd bellach i newid i ryw sianel arall am ychydig funudau fel ein bod yn gallu osgoi'r hysbysebion. Dyna pam ei bod hi mor bwysig bod hysbysebwyr, boed hwy'n hysbysebu yn y wasg neu mewn rhyw gyfrwng arall, yn cynllunio'u hysbysebion i fod mor apelgar â phosibl i'w gwahanol gynulleidfaoedd.
5. Mae'r wasg yn gyfrwng statig iawn ac yn methu cyfleu 'realaeth' bywyd fel ag y gwna sain a lluniau byw y radio a'r teledu a'r sinema. Er bod hysbysebion papurau newydd cyfoes yn fwy realistig nag erioed gyda'u lliw a'u manylder trawiadol, ni fyddant byth yn medru dod yn 'fyw' i'r darllenwyr fel ag y gall hysbysebion y cyfryngau eraill ei wneud.
6. Gall hysbysebion fod wedi eu cyflwyno'n wael mewn papurau newydd, e.e. gallant fod gyda'i gilydd yn un sypyn mawr fel nad yw'r darllenydd yn sylwi ar bob un ohonynt, onibai ei fod yn gwneud ymdrech benodol i chwilio am hysbyseb unigol. Gyda'r mwyafrif o gyfryngau eraill mae hysbysebion yn cael eu cyflwyno un ar y tro sy'n golygu y gellir sylwi ar bob un yn unigol.

Yn gyffredinol rhennir hysbysebion papurau newydd yn dri dosbarth, sef <u>hysbysebion arddangos</u> (display advertisements), <u>mân hysbysebion</u> (small / classified advertisements) a <u>hysbysebion lled-arddangos</u> (semi-display advertisements).

Mae <u>hysbysebion arddangos</u>, fel yr awgryma'r teitl, yn arddangos gwybodaeth am nwydd neu wasanaeth mewn modd deniadol ac apelgar i'r darllenwyr. Maent yn cynnwys amrywiaeth o deipiau a meintiau ac yn aml â rhyw fath o ddarluniau arnynt; nodwedd arall ohonynt yw eu bod yn tueddu i fod yn benawdau, yn osodiadau a sloganau yn hytrach na brawddegau cyflawn. Cânt eu gosod mewn lleoedd amlwg ymysg gweddill deunydd golygyddol y papur, a'u prif

swyddogaeth yw denu sylw darllenwyr nad ydynt yn chwilio am hysbysebion penodol. Fel arfer caiff hysbysebion arddangos eu gosod yn y papur gan gwmnïau neu gymdeithasau mawr, cenedlaethol, a hynny trwy gyfrwng asiantaethau hysbysebu proffesiynol. Telir am hysbysebion arddangos yn ôl eu maint.

Mae mân hysbysebion ar y llaw arall yn cael eu gosod ar dudalennau arbennig o'r papur ac yn cael eu dosbarthu yn ôl eu natur dan benawdau. Fel arfer byddant yn cael eu darllen yn unig gan bobl sydd â diddordeb arbennig yn y nwydd neu'r gwasanaeth, a'r rheswm y cânt eu dosbarthu yn ôl penawdau yw hwylustod i'r darllenwyr ganfod yr hysbysebion sydd o ddiddordeb penodol iddynt hwy. Yn wahanol i hysbysebion arddangos sy'n cael eu paratoi gan y cwmnïau mawr, cenedlaethol, caiff mân hysbysebion eu gosod yn y papur gan gwmnïau llai a mwy lleol eu natur, neu gan unigolion, a fydd yn paratoi'r hysbyseb eu hunain yn hytrach na chyflogi asiantaeth hysbysebu. Telir am fân hysbysebion yn ôl nifer y geiriau sydd ynddynt.

Gellir dweud felly bod mân hysbysebion yn hollol wahanol i hysbysebion arddangos yn yr ystyr nad ydynt wedi'u llunio mewn modd deniadol er mwyn denu sylw'r darllenydd yn y lle cyntaf. Er mai eu prif nod, yn naturiol, yw gwerthu nwydd neu wasanaeth (neu'n aml, yn achos mân hysbysebion, prynu nwydd neu wasanaeth), nid ydynt yn mynd o'u ffordd i geisio perswadio'r darllenydd yn yr un modd ag y gwna hysbysebion arddangos, ac yn aml iawn yr hyn a geir mewn mân hysbysebion yw gwybodaeth a ffeithiau moel. Gellir dweud hefyd bod mân hysbyseb yn ddim amgenach na hysbysiad sy'n rhoi gwybodaeth i garfan benodol o'r cyhoedd sydd â diddordeb yn y wybodaeth honno, ac oherwydd bod rhyw fath o ddiddordeb 'ar y cyd', fel petai, rhwng yr hysbysebwr a'r darllenydd, mae mân hysbysebu i bob pwrpas yn gyfathrebu rhwng cydraddolion: mae hyn yn arbennig o wir yn achos unigolion sy'n defnyddio mân hysbysebion.

Ceir trydydd math o hysbysebion, sef hysbysebion lled-arddangos, sydd hanner ffordd rhwng hysbysebion arddangos a mân hysbysebion. Mae rhain i'w gweld yn adran mân hysbysebion y papur, ond yn debyg i hysbysebion arddangos yn yr ystyr eu bod yn

cynnwys penawdau a gosodiadau, gwahanol deipiau a meintiau, a lluniau o bosibl.

Arolwg sampl o hysbysebion 'Y Cymro' rhwng 1932 a 1945

Gan y byddai'n gwbl anymarferol gwneud dadansoddiad manwl o hysbysebion bron i 700 o rifynnau o'r Cymro, dyma arolwg sampl o un ar ddeg o rifynnau sydd wedi'u dewis yn fwriadol er mwyn ceisio adlewyrchu amserau penodol ym mlynyddoedd cynnar y papur:

Rhifyn	Pam dewis y rhifyn hwnnw
03 Rhagfyr 1932	Y rhifyn cyntaf.
25 Chwefror 1933	Ar ôl deuddeg rhifyn.
02 Rhagfyr 1933	Ar ôl blwyddyn.
06 Mehefin 1936	Unrhyw rifyn 'yng nghanol' cyfnod y Dirwasgiad.
04 Rhagfyr 1937	Ar ôl pum mlynedd.
02 Medi 1939	Toriad yr Ail Ryfel Byd.
02 Rhagfyr 1939	Tri mis ar ôl toriad y Rhyfel.
07 Medi 1940	Blwyddyn ar ôl toriad y Rhyfel.
07 Mawrth 1942	Canol y Rhyfel.
09 Chwefror 1945	Tri mis cyn diwedd y Rhyfel.
11 Mai 1945	Diwedd y Rhyfel.

Er, yn naturiol, nad yw sampl mor fach yn rhoi darlun llawn o hysbysebion Y Cymro yn y cyfnod penodol, mae'n rhoi syniad bras o'r math o hysbysebion a ymddangosai ynddo ac fel yr oeddynt yn amrywio yn y gwahanol gyfnodau. Mae'n ddiddorol iawn, er enghraifft, sylwi ar yr hysbysebion yng nghyfnod yr Ail Ryfel Byd, a'r modd yr oeddynt yn gwahaniaethu o'r cyfnod cyn y Rhyfel: nid yn unig y rhai swyddogol gan y Llywodraeth megis hysbysebion

ar gyfer Cynilion Cenedlaethol, ond hefyd yr hysbysebion bwyd, meddyginiaethol ac ati a oedd yn aml yn cyfeirio mewn rhyw fodd at y Rhyfel.

Allwedd yr arolwg sampl

TUDALEN - Rhif y dudalen.

HYSBYSEBWR - Pa gwmni / cymdeithas etc. sydd wedi gosod yr hysbyseb yn y papur. Mae'r manylion yn cyfeirio at natur y nwydd neu'r gwasanaeth a hefyd yn dweud ym mhle y lleolir yr hysbysebwr os nodir hynny yn yr hysbyseb.

CYM. / PRYD. - A yw'r hysbysebwr yn Gymreig ynteu'n Brydeinig.

CYM. / SAES. - A yw'r hysbyseb drwy gyfrwng y Gymraeg ynteu drwy gyfrwng y Saesneg (neu'n gyfuniad o'r ddau efallai).

FFURF - Pa ffurf yw'r hysbyseb [A. = ARDDANGOS, M. = MÂN, LL.-A. = LLED-ARDDANGOS. Mae * o flaen y llythyren yn dynodi bod rhyw fath o lun yn yr hysbyseb].

MAINT - Maint yr hysbyseb [c = colofn. Mae pob colofn yn 40cm o hyd, ac yr oedd 5 colofn i bob tudalen ym mhob rhifyn hyd at 28 Tachwedd 1942, sef y naw rhifyn cyntaf yn y sampl isod. O 5 Rhagfyr 1942 ymlaen, sef y ddau rifyn olaf yn y sampl, yr oedd 6 cholofn i bob tudalen, hynny oherwydd prinder papur argraffu].

CANRAN (%) - Pa ganran o'r dudalen gyfan y mae'r hysbyseb yn ei chymryd.

FFYNHONNELL - O ba ffynhonnell y daw'r hysbyseb [ASIANT. = yn dynodi bod yr hysbyseb wedi dod trwy un o'r asiantaethau hysbysebu mawr Prydeinig: gellir cymryd bod hysbysebion pob cynnyrch a werthir mewn siopau ar hyd a lled Prydain, megis Persil, Oxo ac Ovaltine fel yr enghreifftiau mwyaf amlwg, yn hysbysebion a ddaeth trwy'r asiantaethau; LLEOL = yn dynodi bod yr hysbyseb wedi dod yn uniongyrchol gan fusnes neu gwmni lleol, Cymreig gan amlaf, ac nid trwy un o'r asiantaethau: un enghraifft o gwmni o'r fath yw Hughes A'i Fab].

MATH - Pa fath o hysbyseb ydyw. Yr wyf wedi dosbarthu'r hysbysebion i 13 o gategorïau, fel a ganlyn:

ADDYSG. - Hysbysebion addysgol, sef hysbysebion mannau addysg e.e. colegau a phrifysgolion.

AMAETH. - Hysbysebion amaethyddol, sef hysbysebion bwydydd anifeiliaid, gwrteithiau, pryfleiddiaid etc. Hefyd yn y categori hwn mae hysbysebion papurau newydd amaethyddol.

ARIAN. - Hysbysebion ariannol, sef hysbysebion banciau, yswiriannau etc.

BWYD. / DIOD. - Hysbysebion bwydydd a diodydd.

CEIR / BEICIAU	- Hysbysebion yn nodi bod ceir neu feiciau ar werth.
DILL. / DOD.	- Hysbysebion dillad a dodrefn.
EW. DA	- Hysbysebion 'ewyllys da', sef hysbysebion gan gwmnïau yn rhifyn cyntaf Y Cymro yn dymuno'n dda i'r papur.
LLYFR. / CERDD.	- Hysbysebion llyfrau a hysbysebion cerddoriaeth argraffedig.
LLYW. RHYF.	- Hysbysebion gan y llywodraeth adeg yr Ail Ryfel Byd, sef hysbysebion cynilion cenedlaethol, hysbysebion gwybodaeth gan y Weinyddiaeth Fwyd etc.
MEDDYG.	- Hysbysebion meddyginiaethol, sef unrhyw hysbysebion tabledi, pils, tonicau etc.
P. GOL. / GLANH.	- Hysbysebion powdrau golchi a hysbysebion glanhawyr y cartref e.e. 'Vim'.
SEBON. / PAST D.	- Hysbysebion sebonau a phastiau dannedd. Hefyd yn y categori hwn mae hysbysebion coluron.
AMRYW.	- Unrhyw hysbysebion amrywiol eraill nad sy'n dod dan un o'r penawdau uchod.

Yr wyf hefyd wedi gwneud tair is-sampl o'r mân hysbysebion yn Y Cymro, o rifynnau 3 Rhagfyr 1932, 2 Medi 1939 a 11 Mai 1945, ac un is-sampl o hysbysebion 'Bargeinion drwy'r Post' a ymddangosai yn chwe mis cyntaf y papur.

Allwedd yr is-samplau

HYSBYSEBWR	- Fel manylion y prif samplau, cyfeirir at natur y nwydd neu'r gwasanaeth, ac ym mhle y lleolir yr hysbysebwr os nodir hynny yn yr hysbyseb. Gyda'r mân hysbysebion rhoddir y manylion dan benawdau, sef yr union benawdau a ddefnyddir yn adran mân hysbysebion Y Cymro.
CYM. / PRYD.	- A yw'r hysbysebwr yn Gymreig ynteu'n Brydeinig.
CYM. / SAES.	- A yw'r hysbyseb drwy gyfrwng y Gymraeg ynteu drwy gyfrwng y Saesneg (neu'n gyfuniad o'r ddau efallai).
FFURF	- Pa ffurf yw'r hysbyseb [A. = ARDDANGOS, M. = MÂN, LL.-A. = LLED-ARDDANGOS. Mae * o flaen y llythyren yn dynodi bod rhyw fath o lun yn yr hysbyseb].
CANRAN	- Pa ganran o'r dudalen gyfan y mae'r hysbyseb yn ei chymryd. Gyda'r mân hysbysebion rhoddir y canrannau ar gyfer blociau o hysbysebion sydd dan benawdau yn hytrach na hysbysebion unigol.

Rhifyn 3 Rhagfyr 1932

TUDALEN	HYSBYSEBWR	CYM. / PRYD.	CYM. / SAES.	FFURF	MAINT	CANRAN (%)
01	Coleg y Brifysgol, Bangor	CYM.	CYM.	A.	1c, 5.0cm	2.5
01	'Baco'r Aelwyd' - E. Morgan A'i Gwmni, Amlwch	CYM.	CYM.	A.	1c, 5.0cm	2.5
01	'Ovaltine'	PRYD.	CYM.	*A.	2c, 18.0cm	18.0
02	--					
03	MÂN HYSBYSEBION: GWELER YR IS-SAMPL ISOD					65.5
04	'George's Pile And Gravel Pils' - J. E. George M.P.S., Hirwaun, Morgannwg	CYM.	CYM.	A.	1c, 5.0cm	2.5
05	'Dr. Weiss Gland Treatment' - A. S. Howard, Romford	PRYD.	CYM.	A.	1c, 5.0cm	2.5
05	'Devon 3-Piece Suite' - S. Aston & Son, Ltd. - Canghennau Yng Nghymru A Lloegr	PRYD.	SAES.	*A.	3c, 9.5cm	14.0
06	Cotiau - Hodges A'i Feibion (Dilladwyr) Cyf. - Canghennau Yng Nghymru	CYM.	CYM.	*A.	2c, 18.5cm	18.5
07	--					
08	--					
09	'Hughes's Blood Pills'- Jacob Hughes, Manufacturing Chemist, Penarth, Caerdydd	CYM.	SAES.	*A.	2c, 10.0cm	10.0
10	Cerrig Ffyrdd 'Granomac' - Granomac House, Llansantffraid Glyn Ceiriog, Wrecsam	CYM.	CYM.	A.	1c, 10.0cm	5.0
10	Triniaeth Asthma - Asthma Laboratories, Aberystwyth	CYM.	SAES.	A.	1c, 6.0cm	3.0
10	Planhigion 'The Golden Lily Of Peru' - Shorthouse, Hampton, Middlesex	PRYD.	SAES.	A.	1c, 2.5cm	1.0
10	Cerddoriaeth 'Deep Harmony' - Joshua Duckworth Ltd., Colne, Swydd Gaerhirfryn	PRYD.	SAES.	A.	1c, 2.5cm	1.0
11	BARGEINION DRWY'R POST: GWELER YR IS-SAMPL ISOD					

FFYNHONNELL	MATH
LL.	ADDYSG.
LL.	AMRYW.
A.	BWYD. / DIOD.

LL.	MEDDYG.
A.	MEDDYG.
A.	DILL. / DOD.
A.	DILL. / DOD.

A.	MEDDYG.
A	AMRYW.
A.	MEDDYG.
A.	AMRYW.
A.	LLYFR. / CERDD.

12	--					
13	--					
14	Hancesi - Robinson's & Cleaver's, Lerpwl	PRYD.	SAES.	*A.	2c, 23.5cm	23.5
15	National Provincial Bank Ltd., Llundain	PRYD.	CYM.	A.	1c, 15.0cm	7.5
15	Diodydd 'Corona' - Thomas & Evans Ltd. - Canghennau Yng Nghymru A Lloegr	PRYD.	SAES.	*A.	3c, 14.5cm	22.0
16	Cyflenwyr Blociau Papur Newydd (a ddefnyddiwyd gan Y Cymro), Camerâu, Lampiau, etc. - Hunter Penrose Ltd., Llundain	PRYD.	SAES.	A.	1c, 10.0cm	5.0
16	Papur Papur Newydd (Newsprint) - Hunter Penrose Ltd., Llundain	PRYD.	SAES.	A.	1c, 12.0cm	6.0
17	--					
18	--					
19	Nwyddau Amrywiol - H. C. Smith, Ltd., Warehousemen, Birmingham	PRYD.	CYM.	A.	1c, 2.5cm	1.0
19	Llafnau Rasel - The Joyboy Razor Co., Ltd., Llundain	PRYD.	SAES.	*A.	1c, 12.0cm	6.0
19	Inc Papur Newydd - Parsons, Fletcher & Co. Ltd., Llundain	PRYD.	SAES.	A.	2c, 7.5cm	7.5
20	Trydanwyr (defnyddiwyd gan Y Cymro i drydanu eu gwasg argraffu) - C. A. Newton & Co., Derby	PRYD.	SAES.	A.	2c, 7.5cm	7.5
20	Metel Printio 'Fryotype' (a ddefnyddiwyd gan Y Cymro) - Fry's Metal Foundries, Ltd., Llundain	PRYD.	SAES.	A.	2c, 12.5cm	12.5
20	Papur Papur Newydd (Newsprint) (a ddefnyddiwyd gan Y Cymro) - Peter Dixon & Son, Ltd., Llundain	PRYD.	SAES.	A.	3c, 12.5cm	19.0
20	Llyfr 'Who's Who In Wales' - A. G. Reynolds & Co., Ltd., Llundain	PRYD.	SAES.	A.	1c, 3.5cm	2.0
21	Llyfryn 'Music Made Easy' -	PRYD.	CYM. A	A.	1c, 7.5cm	4.0

A.	DILL. / DOD.
A.	ARIAN.
A.	BWYD. / DIOD.
A.	EW. DA
A.	EW. DA

A.	AMRYW.
A.	AMRYW.
A.	EW. DA
A.	EW. DA
A.	EW. DA
A.	EW. DA
A.	LLYFR. / CERDD.
A.	LLYFR. /

	Rev. W. Hughes, Westbury, Wiltshire		SAES.				
21	Llyfrau Cymraeg - Morgan a Higgs, Abertawe a Llanelli	CYM.	CYM.	A.	1c,	10.0cm	5.0
22	---						
23	---						
24	Llyfrau - The Welsh Book Co., Lerpwl	PRYD.	CYM. A SAES.	A.	1c,	3.5cm	2.0
24	Sbectolau - Bonner Morgan Ltd., Caerdydd	CYM.	CYM.	A.	1c,	3.5cm	2.0
24	'Oxo'	PRYD.	CYM.	*A.	2c,	27.5cm	27.5

	CERDD.
LL.	LLYFR. / CERDD.

LL.	LLYFR. / CERDD.
LL.	AMRYW.
A.	BWYD. / DIOD.

Is-sampl: Mân hysbysebion

HYSBYSEBWR	CYM. / PRYD.	CYM. / SAES.	FFURF	CANRAN (%)
ADDYSGOL				12.0
1. Coleg Prifathrofaol Deheudir Cymru a Mynwy, Caerdydd	CYM.	CYM.	LL.-A.	
2. Coleg Prifathrofaol Abertawe	CYM.	CYM.	LL.-A.	
3. Coleg Crefft a Chelfyddyd, Wrecsam	CYM.	CYM.	LL.-A.	
EISTEDDFODAU				6.5
1. Eisteddfod Gadair Môn, Porthaethwy, Meh. 15 a 16, 1933	CYM.	CYM.	LL.-A.	
2. Eisteddfod Talaith Powys, Llanfyllin, Meh. 16 a 17, 1933	CYM.	CYM.	LL.-A.	
3. Eisteddfod y Sarn, Pwllheli, Rhag. 26, 1933	CYM.	CYM.	LL.-A.	
HYFFORDDIANT MEWN CERDDORIAETH, etc.				3.0
1. John Williams, Bangor	CYM	CYM.	LL.-A.	
2. J. Owen Jones, Wrecsam	CYM.	CYM.	LL.-A.	
3. Rhiannon James, Abertawe	CYM.	SAES.	LL.-A.	
SWYDDI GWAG				5.0
1. Cogyddesau / Morynion etc. yn eisiau - Russells Registry, Wrecsam	CYM.	CYM.	M.	
2. Llyfr 'John Noble's Want Organisers Of Weekly Clubs' - John Noble, Ltd., Manceinion	PRYD.	SAES.	M.	
3. Asiantau te yn eisiau - Tea Exchange, Caerdydd	CYM.	SAES.	M.	
4. Clerc yn eisiau - Bocs 100, Swyddfa'r 'Cymro', Wrecsam	CYM.	SAES.	M.	
TAI A THIROEDD AR WERTH				2.0
1. Tŷ sylweddol - Arthur James, Cyfreithiwr, Abertawe	CYM.	SAES.	M.	
LLETYAU GLAN Y MÔR, YSTAFELLOEDD, etc.				1.5
1. Llety yn Clacton-On-Sea	PRYD.	SAES.	M.	

LLÊN, LLYFRAU, etc.				2.5
1. Gwaith gan awduron yn eisiau - Stockwell, Ltd., Llundain	PRYD.	SAES.	M.	
2. Gwerthwyr llyfrau - T. French Downie, Llundain	PRYD.	SAES.	M.	
3. Gwerthwyr a phrynwyr llyfrau - Cymric Book Stores, Rhuthun	CYM.	SAES.	M.	

CEIR MODUR, BEISICLAU, etc.				2.0
1. Atgyweiriwyr a gwerthwyr offer - Taylors, Lerpwl	PRYD.	SAES.	M.	
2. Gwerthwyr yswiriant a beiciau modur - Broceriaid, Southend	PRYD.	SAES.	M.	

AMRYWIOL				10.5
1. Clustogau - W. J. Gibbs, Clacton-On-Sea	PRYD.	SAES.	M.	
2. Teisennau priodas - R. Bolland & Sons, Caer	PRYD.	SAES.	M.	
3. Gwneuthurwyr sglodion tatws - Morgan, Lerpwl	PRYD.	SAES.	M.	
4. Tlws penblwydd - 'Minden', Southport	PRYD.	SAES.	M.	
5. Breichledau / Oriorau - Brook and Co., Wakefield, Swydd Efrog	PRYD.	SAES.	M.	
6. Broetshis - Chiddingford, Surrey	PRYD.	SAES.	M.	
7. Ffa neidio - F. Shearing & Co. - Llundain	PRYD.	SAES.	M.	
8. Blancedi - Cook's, Leeds	PRYD.	SAES.	M.	
9. Gwerthwyr 'overalls' yn eisiau - Maguire, Manceinion	PRYD.	SAES.	M.	
10. Amlenni offrwm - Parkers Printing Works, St. Ives, Huntshire	PRYD.	SAES.	M.	
11. Hancesi - Harry Maxwell, Lurgan, Gogledd Iwerddon	PRYD.	SAES.	M.	
12. Plu hwyaid / gwyddau / ieir yn eisiau - Witton and Co., Birmingham	PRYD.	CYM.	M.	

OFFERYNNAU CERDD, CERDDORIAETH, etc.				3.0
1. Cerddoriaeth - W. J. Gibbs, Clacton-On-Sea	PRYD.	SAES.	M.	
2. Cerddoriaeth - W. J. Gibbs, Clacton-On-Sea	PRYD.	SAES.	M.	
3. Addysg ar gyfer arholiad - Dewi Williams, Aberystwyth	CYM.	CYM.	M.	

PEIRIANNAU, OFFER, etc.				5.0
1. Llif peirianyddol - Canadian Importers, Ltd., Bryste	PRYD.	SAES.	*LL.-A.	
2. Weiren ar gyfer yr ardd - Greens Government Stores, Lytham	PRYD.	SAES.	M.	
3. Ysgolion estyn - Metcalfe, Lamb & Co., Hartlepool	PRYD.	SAES.	LL.-A.	

MEDDYGOL				8.0
1. Pils rhwymedd - Mar-velle Chemical Company, Lerpwl	PRYD.	SAES.	M.	
2. 'Davies's Cough Mixture' - Meistri Hugh Davies a'i Gwmni, Machynlleth	CYM.	CYM.	LL.-A.	
3. Triniaeth ar gyfer epilepsi - J. Redfern, Ltd., Lerpwl	PRYD.	CYM.	LL.-A.	

DI-BENNAWD				3.5 (2.0+1.5)
1. Polisïau Ceir - Invincible Policies Ltd., Caerdydd	CYM.	CYM. A SAES.	LL.-A.	
2. Oriorau - P. Bradman & Co., Doncaster	PRYD.	SAES.	LL.-A.	

Is-sampl: Bargeinion drwy'r post

HYSBYSEBWR	CYM. / PRYD.	CYM. / SAES.	FFURF	CANRAN (%)
1. Esgidiau - Lamdin's, Woking, Surrey	PRYD.	SAES.	*A.	3.5
2. Argraffwyr - The Epwum Service, West Norwood	PRYD.	SAES.	A.	2.5
3. Bateris traed - Johns & Co. - Llundain	PRYD.	SAES.	*A.	2.5
4. Goleuwyr tân - Candida Co., Huddersfield	PRYD.	SAES.	*A.	2.5
5. Conau tân - W. H. Conquest, Llundain	PRYD.	SAES.	*A.	3.0
6. Tlws 'lwcus' - Imperial Trading Co., Llundain	PRYD.	SAES.	*A.	3.0
7. Siwmperi - North British Mail Services, Prescot, Swydd Gaerhirfryn	PRYD.	SAES.	A.	2.5
8. 'Joan the Wad' i ddod â 'lwc' - Joan's Cottage, Looe, Cernyw	PRYD.	SAES.	*A.	3.0
9. Cymorth i glywed - Dent, Caerdydd	CYM.	SAES.	A.	3.0
10. Defnyddiau - Casement Mfg. Co., Manceinion	PRYD.	SAES.	*A.	2.5
11. Cit pynctsiar - Ostrich Puncture Proof, Llundain	PRYD.	SAES.	A.	2.5
12. Miniwr llafnau rasel - Lavrou Trading Co., Hull	PRYD.	SAES.	*A.	2.5
13. Bag llaw / siopa - J. Cowens & Co., Ltd., Newcastle-On-Tyne	PRYD.	SAES.	A.	2.5
14. Gorchuddwyr llawr - A. Y. Hall & Co., Llundain	PRYD.	SAES.	*A.	3.0
15. Clociau - K. P. Clock Co., Llundain	PRYD.	SAES.	*A.	3.0
16. Gwneuthurwyr matiau yn eisiau - Arnolds Ltd., Wellingborough	PRYD.	SAES.	*A.	2.5
17. Hosanau sidan - C. D. Jones & Sons, Wrecsam	CYM.	CYM. A SAES.	*A.	2.5
18. Llyfryn ar berlysiau - H. Darwent, Wrecsam	CYM.	SAES.	A.	2.5
19. Esgidiau - W. E. Miller & Co., Llundain	PRYD.	CYM.	*A.	3.0
20. Capiau gwallt - Nu-Wa Co., Llundain	PRYD.	SAES.	*A.	2.5
21. Cotiau Glaw - Wright's Corner, Wrecsam	CYM.	CYM. A SAES.	A.	2.5
22. Bwrdd a sil lyfrau - Whitefields Utilities Co., Southport	PRYD.	SAES.	*A.	3.0
23. Piliwr tatws - Vitreous Enamelling Works, Llundain	PRYD.	SAES.	*A.	2.5
24. Dawnswyr magnetig -	PRYD.	SAES.	*A.	3.0

Hastings Patents Co., Llundain				
25. Esgidiau glaw - Lamdins, Woking, Surrey	PRYD.	SAES.	*A.	3.0
26. Stensiliau metel - Tucker-Martin & Co., Llundain	PRYD.	SAES.	*A.	2.5
27. Swît ddodrefn - Welsh Comforts Ltd., Caerdydd	CYM.	CYM.	*A.	2.5
28. Esgidiau gardd - C. Aitchs, Llundain	PRYD.	SAES.	*A.	3.0
29. Coed rhosod - Ragworth Nurseries, Ltd., Stockton-On-Tees	PRYD.	SAES.	A.	2.5
30. Llyfr Mawr y Plant - Hughes a'i Fab, Wrecsam	CYM.	CYM.	A.	3.5
31. Pelenni llyngyr defaid - L. Rowland & Co., Wrecsam	CYM.	CYM.	A.	2.5

Dadansoddiad o rifyn 3 Rhagfyr 1932

TUDALEN	CANRAN (%)
01	23.0
02	-
03	65.5
04	2.5
05	16.5
06	18.5
07	-
08	-
09	10.0
10	10.0
11	100.0
12	-
13	-
14	23.5
15	29.5
16	11.0
17	-
18	-
19	14.5
20	41.0
21	9.0
22	-
23	-
24	31.5
CYFARTALEDD	17.0

ADDYSGOL	1
AMAETHYDDOL	-
ARIANNOL	1
BWYDYDD / DIODYDD	3
CEIR / BEICIAU	-
DILLAD / DODREFN	3
EWYLLYS DA	6
LLYFRAU / CERDDORIAETH	5
LLYWODRAETH ADEG Y RHYFEL	-
MEDDYGINIAETHOL	4
POWDRAU GOLCHI / GLANHAWYR	-
SEBONAU / PASTIAU DANNEDD	-
AMRYWIOL	6

NIFER O DUDALENNAU	24
NIFER O HYSBYSEBION	29
CYFARTALEDD HYSBYSEBION I BOB TUDALEN	1.2
CANRAN SY'N HYSBYSEBION	17.0
CYMREIG / PRYDEINIG	9 / 20
CYMRAEG / SAESNEG	13 / 16
LLEOL / ASIANTAETHAU	6 / 23

Rhifyn 25 Chwefror 1933

TUDALEN	HYSBYSEBWR	CYM. / PRYD.	CYM. / SAES.	FFURF	MAINT	CANRAN (%)
01	Coleg y Brifysgol, Bangor	CYM.	CYM.	A.	1c, 5.0cm	2.5
01	'Baco'r Aelwyd' - E. Morgan A'i Gwmni, Amlwch	CYM.	CYM.	A.	1c, 5.0cm	2.5
02	Llyfr 'Caneuon Y Cymry' - Hughes A'i Fab, Wrecsam	CYM.	CYM.	A.	2c, 9.5cm	9.5
03	MÂN HYSBYSEBION					63.0
03	Baco 'Gwalia' / 'Cymro' / 'Cambrian' - E. M. Hughes A'i Gyf., Amlwch	CYM.	CYM.	A.	1c, 10.5cm	5.5
03	'Byddwch Yn Dalach!' - L. G. Ross, Height Specialist, Scarborough	PRYD.	CYM. + SAES.	*A.	1c, 3.0cm	1.5
03	Cystadleuaeth Limerig - The Towy Valley Dairy Co., Caerfyrddin	CYM.	CYM. + SAES.	A.	1c, 20.0cm	10.0
03	Ffisig annwyd 'Tudor Williams Balsam & Honey'	PRYD.	CYM. + SAES.	A.	1c, 10.0cm	5.0
04	------------------------------------					
05	BARGEINION DRWY'R POST					42.5
06	------------------------------------					
07	------------------------------------					
08	------------------------------------					
09	Diodydd 'Corona' - Thomas & Evans Ltd. - Canghennau Yng Nghymru A Lloegr	PRYD.	SAES.	*A.	3c, 18.5cm	28.0
10	------------------------------------					
11	'George's Pile And Gravel Pils' - 'Ar Werth Gan Bob Fferyllydd'	PRYD.	CYM.	A.	1c, 6.0cm	3.0
12	------------------------------------					
13	------------------------------------					
14	------------------------------------					
15	------------------------------------					

FFYNHONNELL	MATH
LL.	ADDYSG.
LL.	AMRYW.
LL.	LLYFR. / CERDD.
LL.	AMRYW.
A.	AMRYW.
LL.	AMRYW.
A.	MEDDYG.

A.	BWYD. / DIOD.

A.	MEDDYG.

16	Llyfrau Newydd - Hughes A'i Fab, Wrecsam	CYM.	CYM.	A.	3c,	16.5cm	25.0
17	--						
18	'Davies's Cough Mixture' - Davies Machynlleth	CYM.	CYM.	A.	1c,	5.0cm	2.5
19	'Armitage's Dry Chick Foods' - Armitage Bros. Ltd., Colwick, yn ymyl Nottingham	PRYD.	SAES.	*A.	1c,	5.0cm	2.5
19	Gwenwyn Tyrchod 'Molrat' - Hugh Davies & Co., Machynlleth	CYM.	CYM.	A.	1c,	5.5cm	3.0
20	Rhoddion 'Oxo' (ar ôl casglu amlenni)	PRYD.	CYM.	A.	2c,	17.5cm	17.5

LL.	LLYFR. / CERDD.

LL.	MEDDYG.
A.	AMAETH.
LL.	AMAETH.
A.	BWYD. / DIOD.

Dadansoddiad o rifyn 25 Chwefror 1933

TUDALEN	CANRAN
01	5.0
02	9.5
03	85.0
04	-
05	42.5
06	-
07	-
08	-
09	28.0
10	-
11	3.0
12	-
13	-
14	-
15	-
16	25.0
17	-
18	2.5
19	5.5
20	17.5
CYFARTALEDD	11.0

ADDYSGOL	1
AMAETHYDDOL	2
ARIANNOL	-
BWYDYDD / DIODYDD	2
CEIR / BEICIAU	-
DILLAD / DODREFN	-
EWYLLYS DA	-
LLYFRAU / CERDDORIAETH	2
LLYWODRAETH ADEG Y RHYFEL	-
MEDDYGINIAETHOL	3
POWDRAU GOLCHI / GLANHAWYR	-
SEBONAU / PASTIAU DANNEDD	-
AMRYWIOL	4

NIFER O DUDALENNAU	20
NIFER O HYSBYSEBION	14
CYFARTALEDD HYSBYSEBION I BOB TUDALEN	0.7
CANRAN SY'N HYSBYSEBION	11.0
CYMREIG /	8
PRYDEINIG	6
CYMRAEG /	10½
SAESNEG	3½
LLEOL /	8
ASIANTAETHAU	6

Rhifyn 2 Rhagfyr 1933

TUDALEN	HYSBYSEBWR	CYM. / PRYD.	CYM. / SAES.	FFURF	MAINT	CANRAN (%)
01	'Baco'r Aelwyd' - E. Morgan A'i Gwmni, Amlwch	CYM.	CYM.	A.	1c, 5.0cm	2.5
01	'Ovaltine'	PRYD.	CYM.	*A.	2c, 20.0cm	20.0
02	'Morris Evans' Household Oil' - Morris Evans A'i Gwmni, Ffestiniog	CYM.	CYM.	*A.	1c, 17.5cm	9.0
03	MÂN HYSBYSEBION					51.0
03	Dillad Ail-Law - N. Gordon, Blackburn, Swydd Gaerhirfryn	PRYD.	CYM.	A.	2c, 6.0cm	6.0
04	------------------------------					
05	------------------------------					
06	------------------------------					
07	'Oxo'	PRYD.	SAES.	*A.	3c, 12.0cm	18.0
08	------------------------------					
09	------------------------------					
10	------------------------------					
11	------------------------------					
12	Cerddoriaeth newydd - Hughes A'i Fab, Wrecsam	CYM.	CYM. + SAES.	A.	2c, 17.0cm	17.0
13	'Geiriadur Charles' (Y Geiriadur Ysgrythyrol)- Hughes A'i Fab, Wrecsam	CYM.	CYM.	A.	2c, 17.0cm	17.0
14	------------------------------					
15	'George's Pile And Gravel Pils' - J. E. George, M.P.S., Hirwaun, Morgannwg	CYM.	CYM.	A.	1c, 5.0cm	2.5
16	Baco 'Archer's Golden Returns'	PRYD.	CYM.	A.	2c, 2.5cm	2.5
16	Midland Bank Ltd. - Llundain	PRYD.	CYM.	A.	2c, 13.5cm	13.5

FFYNHONNELL	MATH
LL.	AMRYW.
A.	BWYD. / DIOD.
A.	MEDDYG.
A.	DILL. / DOD.

A.	BWYD. / DIOD.

LL.	LLYFR. / CERDD.
LL.	LLYFR. / CERDD.

A.	MEDDYG.
A.	AMRYW.
A.	ARIAN.

Dadansoddiad o rifyn 2 Rhagfyr 1933

TUDALEN	CANRAN
01	22.5
02	9.0
03	57.0
04	-
05	-
06	-
07	18.0
08	-
09	-
10	-
11	-
12	17.0
13	17.0
14	-
15	2.5
16	16.0
CYFARTALEDD	10.0

ADDYSGOL	-
AMAETHYDDOL	-
ARIANNOL	1
BWYDYDD / DIODYDD	2
CEIR / BEICIAU	-
DILLAD / DODREFN	1
EWYLLYS DA	-
LLYFRAU / CERDDORIAETH	2
LLYWODRAETH ADEG Y RHYFEL	-
MEDDYGINIAETHOL	2
POWDRAU GOLCHI / GLANHAWYR	-
SEBONAU / PASTIAU DANNEDD	-
AMRYWIOL	2

NIFER O DUDALENNAU	16
NIFER O HYSBYSEBION	10
CYFARTALEDD HYSBYSEBION I BOB TUDALEN	0.6
CANRAN SY'N HYSBYSEBION	10.0
CYMREIG /	5
PRYDEINIG	5
CYMRAEG /	8½
SAESNEG	1½
LLEOL /	3
ASIANTAETHAU	7

Rhifyn 6 Mehefin 1936

TUDALEN	HYSBYSEBWR	CYM. / PRYD.	CYM. / SAES.	FFURF	MAINT	CANRAN (%)
01	Rhestr Testunau Eisteddfod Genedlaethol Yr Urdd, Gwauncaegurwen, Mai 1937 - Hughes A'i Fab, Wrecsam	CYM.	CYM.	A.	1c, 5.0cm	2.5
01	Llyfr 'Crwydro'r Cyfandir' - Hughes a'i Fab, Wrecsam	CYM.	CYM.	A.	1c, 5.0cm	2.5
01	'Sunlight Soap' - Lever Brothers	PRYD.	SAES.	*A.	2c, 26.0cm	26.0
02	Cerddoriaeth - Crane £ Sons, Ltd., Wrecsam	CYM.	CYM.	A.	1c, 20.5cm	10.0
03	MÂN HYSBYSEBION					39.0
03	Rhan-ganau i leisiau meibion - Hughes A'i Fab, Wrecsam	CYM.	CYM. + SAES.	A.	2c, 17.5cm	17.5
03	Baco 'Y Brython' - W. T. Davies & Sons, Caer	PRYD.	CYM. + SAES.	A.	1c, 7.5cm	4.0
04	--					
05	--					
06	--					
07	Midland Bank Ltd. - Llundain	PRYD.	CYM.	A.	1c, 13.0cm	6.5
07	'Hughes Brand Blood Pills' - Jacob Hughes, Manufacturing Chemist, Caerdydd	CYM.	SAES.	A.	1c, 13.0cm	6.5
08	--					
09	--					
10	--					
11	'George's Pile And Gravel Pills' / 'George's American Marvel Rheumatic Liniment' - J. E. George, M.P.S., Hirwaun, Morgannwg	CYM.	SAES.	A.	1c, 5.0cm	2.5
12	National Provincial Bank Ltd. - Llundain	PRYD.	CYM.	A.	1c, 13.5cm	7.0
13	'Y Fordaith Bleser Gymraeg' ar yr R.M.S. 'Orbita' - The Pacific Steam Navigation	PRYD.	CYM.	*A.	1c, 10.0cm	5.0

FFYNHONNELL	MATH
LL.	LLYFR. / CERDD.
LL.	LLYFR. / CERDD.
A.	SEBON. / PAST D.
A.	LLYFR. / CERDD.
LL.	LLYFR. / CERDD.
LL.	AMRYW.

A.	ARIAN.
A.	MEDDYG.

A.	MEDDYG.
A.	ARIAN.
LL.	AMRYW.

	Company, Lerpwl					
14	'Bacco'r Bryniau' - W. Williams & Co., Caer	PRYD.	CYM. + SAES.	A.	1c, 7.0cm	3.5
14	Pryfleiddiad 'Keating's Powder'	PRYD.	SAES.	A.	1c, 2.5cm	1.0
15	'Lifebuoy Soap' - Lever Brothers	PRYD.	SAES.	*A.	3c, 12.0cm	18.0
16	Powdr Stumog 'Maclean'	PRYD.	CYM.	A.	1c, 13.0cm	6.5

LL.	AMRYW.
A.	AMAETH.
A.	SEBON. / PAST D.
A.	MEDDYG.

Dadansoddiad o rifyn 6 Mehefin 1936

TUDALEN	CANRAN
01	31.0
02	10.0
03	60.5
04	-
05	-
06	-
07	13.0
08	-
09	-
10	-
11	2.5
12	7.0
13	5.0
14	4.5
15	18.0
16	6.5
CYFARTALEDD	10.0

ADDYSGOL	-
AMAETHYDDOL	1
ARIANNOL	2
BWYDYDD / DIODYDD	-
CEIR / BEICIAU	-
DILLAD / DODREFN	-
EWYLLYS DA	-
LLYFRAU / CERDDORIAETH	4
LLYWODRAETH ADEG Y RHYFEL	-
MEDDYGINIAETHOL	3
POWDRAU GOLCHI / GLANHAWYR	-
SEBONAU / PASTIAU DANNEDD	2
AMRYWIOL	3

NIFER O DUDALENNAU	16
NIFER O HYSBYSEBION	15
CYFARTALEDD HYSBYSEBION I BOB TUDALEN	0.9
CANRAN SY'N HYSBYSEBION	10.0
CYMREIG / PRYDEINIG	6 9
CYMRAEG / SAESNEG	8½ 6½
LLEOL / ASIANTAETHAU	6 9

Rhifyn 4 Rhagfyr 1937

TUDALEN	HYSBYSEBWR	CYM. / PRYD.	CYM. / SAES.	FFURF	MAINT	CANRAN (%)
01	Llyfr 'Llwybr y Gymraeg' - Hughes A'i Fab, Wrecsam	CYM.	CYM.	A.	1c, 5.0cm	2.5
01	'Llyfr Penblwydd' - Hughes A'i Fab, Wrecsam	CYM.	CYM.	A.	1c, 5.0cm	2.5
01	Te 'Prescription' a Choco 'Lutona' - Siopau Co-Op	PRYD.	SAES.	*A.	2c, 28.5cm	28.5
02	Bargeinion [Llyfrau] Rhagfyr - Hughes A'i Fab, Wrecsam	CYM.	CYM.	*A.	2c, 40.0cm	40.0
03	MÂN HYSBYSEBION					48.5
03	Carolau Nadolig - Hughes A'i Fab, Wrecsam	CYM.	CYM. + SAES.	A.	2c, 15.0cm	15.0
04	Pum Llyfr Y Plant - Hughes A'i Fab, Wrecsam	CYM.	CYM.	A.	2c, 10.0cm	10.0
04	Midland Bank Ltd. - Llundain	PRYD.	CYM.	A.	1c, 13.0cm	6.5
05	----------					
06	'Bacco'r Bryniau' - W. Williams & Co., Caer	PRYD.	CYM. + SAES.	A.	1c, 7.0cm	3.5
06	'Shadforth Bladder Comforters'	PRYD.	SAES.	A.	1c, 8.0cm	4.0
07	Tabledi Stumog 'Milk Of Magnesia' - Phillips	PRYD.	SAES.	*A.	1c, 15.0cm	7.5
07	'Oxo'	PRYD.	SAES.	*A.	2c, 13.0cm	13.0
08	----------					
09	----------					
10	----------					
11	----------					
12	'George's Pile And Gravel Pills' - J. O. George, M.P.S., Hirwaun, Morgannwg	CYM.	SAES.	A.	1c, 5.0cm	2.5
13	Llyfrau - Hughes A'i Fab, Wrecsam	CYM.	CYM.	A.	2c, 12.0cm	12.0
14	Baco 'Y Brython' - W. T. Davies & Sons, Caer	PRYD.	CYM. + SAES.	A.	1c, 7.0cm	3.5

FFYNHONNELL	MATH
LL.	LLYFR. / CERDD.
LL.	LLYFR. / CERDD.
A.	BWYD. / DIOD.
LL.	LLYFR. / CERDD.
LL.	LLYFR. / CERDD.
LL.	LLYFR. / CERDD.
A.	ARIAN.
----------------	----------------
LL.	AMRYW.
A.	MEDDYG.
A.	MEDDYG.
A.	BWYD. / DIOD.
----------------	----------------
----------------	----------------
----------------	----------------
----------------	----------------
A.	MEDDYG.
LL.	LLYFR. / CERDD.
LL.	AMRYW.

14	Papur Newydd 'The Farmer & Stock-Breeder'	PRYD.	SAES.	*A.	2c, 12.0cm 12.0
15	--				
16	'Lifebuoy Soap' - Lever Brothers	PRYD.	SAES.	*A.	3c, 12.5cm 19.0
16	Gwerthwyr Pianos - Crane & Sons Ltd., Wrecsam	CYM.	SAES.	*A.	2c, 19.5cm 19.5

A.	AMAETH.

A.	SEBON. / PAST D.
A.	AMRYW.

Dadansoddiad o rifyn 4 Rhagfyr 1937

TUDALEN	CANRAN
01	33.5
02	40.0
03	63.5
04	16.5
05	-
06	7.5
07	20.5
08	-
09	-
10	-
11	-
12	2.5
13	12.0
14	15.5
15	-
16	38.5
CYFARTALEDD	15.5

ADDYSGOL	-
AMAETHYDDOL	1
ARIANNOL	1
BWYDYDD / DIODYDD	2
CEIR / BEICIAU	-
DILLAD / DODREFN	-
EWYLLYS DA	-
LLYFRAU / CERDDORIAETH	6
LLYWODRAETH ADEG Y RHYFEL	-
MEDDYGINIAETHOL	3
POWDRAU GOLCHI / GLANHAWYR	-
SEBONAU / PASTIAU DANNEDD	1
AMRYWIOL	3

NIFER O DUDALENNAU	16
NIFER O HYSBYSEBION	17
CYFARTALEDD HYSBYSEBION I BOB TUDALEN	1.1
CANRAN SY'N HYSBYSEBION	15.5
CYMREIG / PRYDEINIG	8 9
CYMRAEG / SAESNEG	7½ 9½
LLEOL / ASIANTAETHAU	8 9

Rhifyn 2 Medi 1939

TUDALEN	HYSBYSEBWR	CYM. / PRYD.	CYM. / SAES.	FFURF	MAINT	CANRAN (%)
01	'Scholar's Dictionary' - Hughes A'i Fab, Wrecsam	CYM.	SAES.	A.	1c, 5.5cm	3.0
01	'Davies's Cough Mixture' - Davies's, Machynlleth	CYM.	CYM.	A.	1c, 5.5cm	3.0
02	MÂN HYSBYSEBION - GWELER YR IS-SAMPL ISOD					51.5
02	'Quikheet': Cynheswr / Berwr dŵr - The Universal Patents Co., Caernarfon	CYM.	SAES.	*A.	1c, 6.0cm	3.0
02	Ceir 'Austin' - William Jones, Llanfair P.G.	CYM.	SAES.	A.	2c, 10.0cm	10.0
02	Cyflenwyr llechi toi tai - The Carnarvonshire Crown Slate Quarries, Co., Ltd, Caernarfon	CYM.	SAES.	A.	2c, 3.0cm	3.0
03	----------					
04	Ail Lyfr Mawr y Plant	CYM.	CYM.	A.	1c, 9.5cm	5.0
05	'Persil' - Lever Brothers	PRYD.	SAES.	*A.	2c, 27.0cm	27.0
06	----------					
07	----------					
08	Baco 'Y Brython' - W. T. Davies & Sons, Caer	PRYD.	CYM. + SAES.	A.	1c, 7.0cm	3.5
09	----------					
10	----------					
11	----------					
12	'Golden Stream Tea'	PRYD.	SAES.	*A.	2c, 25.0cm	25.0
12	Baco 'Archer's Golden Returns'	PRYD.	SAES.	A.	1c, 5.0cm	2.5
13	'Bacco'r Bryniau' - W. Williams & Co., Caer	PRYD.	CYM. + SAES.	A.	1c, 7.0cm	3.5
13	Pryfleiddiad 'Keating's'	PRYD.	SAES.	A.	1c, 2.5cm	1.0
14	Powdr Stumog 'Maclean'	PRYD.	CYM.	A.	1c, 10.0cm	5.0
14	Gwm Cnoi 'Wrigley's'	PRYD.	SAES.	*A.	2c, 15.5cm	15.5

FFYNHONNELL	MATH
LL.	LLYFR. / CERDD.
LL.	MEDDYG.
A.	AMRYW.
LL.	CEIR / BEICIAU
A.	AMRYW.

LL.	LLYFR. / CERDD.
A.	P. GOL. / GLANH.

LL.	AMRYW.

A.	BWYD. / DIOD.
A.	AMRYW.
LL.	AMRYW
A.	AMAETH.
A.	MEDDYG.
A.	AMRYW.

15	Bwydydd Moch 'Silcock's' - R. Silcock & Sons Ltd., Llundain	PRYD.	CYM.	*A.	3c,	26.0cm	39.0
16	'Gellir pwrcasu darluniau a dynnir gan 'Y Cymro' am brisiau rhesymol' - Swyddfa'r 'Cymro', Croesoswallt	CYM.	CYM.	A.	1c,	4.0cm	2.0
16	Llyfr 'Welsh Made Easy' - Hughes A'i Fab, Wrecsam	CYM.	SAES.	A.	1c,	4.0cm	2.0

A.	AMAETH.
LL.	AMRYW.
LL.	LLYFR. / CERDD.

Is-sampl: Mân hysbysebion

HYSBYSEBWR	CYM. / PRYD.	CYM. / SAES.	FFURF	CANRAN (%)
AMRYWIOL				2.5
1. 'Armitage's Dry Chick Food' - David Jones & Co., Ltd., Lerpwl	PRYD.	CYM.	M.	
2. Meddyginiaeth pyrsau a thethau gwartheg - Onica Co., Pontyclun, Morgannwg	PRYD.	CYM.	M.	
YN EISIAU				2.5
1. Hen bethau - W. H. Wingett, Wrecsam	CYM.	SAES.	M.	
2. Hen bethau - Percy Goddard, Wrecsam	CYM.	SAES.	M.	
ESTATE AGENTS				4.5
1. Cledwyn Hughes & Co., Lerpwl	PRYD.	SAES.	LL.-A.	
2. W. & J. Venmore, Lerpwl	PRYD.	SAES.	LL.-A.	
3. T. Woosnam Roberts, Bootle	PRYD.	SAES.	LL.-A.	
MEDDYGOL				2.5
1. Pils 'Triumph' i ferched - Le Brasseur Surgical Co., Ltd., Birmingham	PRYD.	SAES.	LL.-A.	
CEIR MODUR &c.				12.0
1. Rowland T. Owen, New Garage, Holland Arms, Môn	CYM.	SAES.	LL.-A.	
2. D. H. Rowlands, Grogan Goch Garage, Amlwch; hefyd yn y Groeslon, Caernarfon	CYM.	SAES.	LL.-A.	
GENI, PRIODI, MARW				2.5
1. MARW - o Treherbert	CYM.	CYM.	M.	
CERDDOROL				5.0
1. Athro Canu - Richard Evans, Manceinion	PRYD.	CYM.	LL.-A.	
2. Arweinydd Cymanfaoedd - O. H. Hughes, Caergybi	CYM.	CYM.	LL.-A.	
3. Cantorion 'Morlais' - Rhosllanerchrugog	CYM.	CYM.	LL.-A.	
LLETYAU, GWYLIAU, Etc.				7.0

1. St. Donats Private Hotel - Llundain	PRYD.	CYM.	LL.-A.	
2. Cartref Cymreig - 'Idris House', Llundain	PRYD.	CYM.	M.	
3. Shaftesbury Hotel - Lerpwl	PRYD.	SAES.	LL.-A.	
4. Llety preifat - Llundain	PRYD.	SAES.	M.	
5. Harewood Hotel - Llundain	PRYD.	SAES.	LL.-A.	
<u>MEMORIALS</u>				2.5
1. Astbury's, Caer	PRYD.	SAES.	LL.-A.	
<u>FUNERALS</u>				5.0
1. Thomas Porter & Sons, Ltd. - Park Road	PRYD.	SAES.	LL.-A.	
2. R. W. Evans - Lerpwl	PRYD.	CYM. + SAES.	LL.-A.	

Dadansoddiad o rifyn 2 Medi 1939

TUDALEN	CANRAN
01	6.0
02	67.5
03	-
04	5.0
05	27.0
06	-
07	-
08	3.5
09	-
10	-
11	-
12	27.5
13	4.5
14	20.5
15	39.0
16	4.0
CYFARTALEDD	13.0

ADDYSGOL	-
AMAETHYDDOL	2
ARIANNOL	-
BWYDYDD / DIODYDD	1
CEIR / BEICIAU	1
DILLAD / DODREFN	-
EWYLLYS DA	-
LLYFRAU / CERDDORIAETH	3
LLYWODRAETH ADEG Y RHYFEL	-
MEDDYGINIAETHOL	2
POWDRAU GOLCHI / GLANHAWYR	1
SEBONAU / PASTIAU DANNEDD	-
AMRYWIOL	7

NIFER O DUDALENNAU	16
NIFER O HYSBYSEBION	17
CYFARTALEDD HYSBYSEBION I BOB TUDALEN	1.1
CANRAN SY'N HYSBYSEBION	13.0
CYMREIG / PRYDEINIG	8 / 9
CYMRAEG / SAESNEG	6 / 11
LLEOL / ASIANTAETHAU	8 / 9

Rhifyn 2 Rhagfyr 1939

TUDALEN	HYSBYSEBWR	CYM. / PRYD.	CYM. / SAES.	FFURF	MAINT	CANRAN (%)
01	'Almanac Y Miloedd 1940'	CYM.	CYM.	A.	1c, 5.5cm	3.0
01	'Davies's Cough Mixture' - Davies's, Machynlleth	CYM.	CYM.	A.	1c, 5.5cm	3.0
02	MÂN HYSBYSEBION					41.5
03	'Bacco'r Bryniau' - W. Williams & Co., Caer	PRYD.	CYM. + SAES.	A.	1c, 7.0cm	3.5
04	Powdr Talc 'Cuticura'	PRYD.	SAES.	A.	1c, 5.0cm	2.5
05	--					
06	Ffisig Stumog 'Bisurated Magnesia'	PRYD.	SAES.	A.	1c, 8.0cm	4.0
07	Past Dannedd 'Phillips' Dental Magnesia'	PRYD.	SAES.	A.	1c, 10.0cm	5.0
08	Baco 'Archer's Golden Returns'	PRYD.	SAES.	A.	1c, 5.0cm	2.5
08	'Sanatogen Tonic Wine' - Genatosan, Ltd., Loughborough, Swydd Gaerlŷr	PRYD.	SAES.	*A.	2c, 21.0cm	21.0
08	Ail Lyfr Mawr y Plant - 'I'w Gael Gan Lyfrwerthwyr Ymhobman'	CYM.	CYM.	*A.	2c, 16.0cm	16.0
09	Eli 'Sloans' ar gyfer y cefn, y cyhyrau etc.	PRYD.	SAES.	*A.	1c, 9.0cm	4.5
09	Hysbysiad gan y weinyddiaeth fwyd i bobl gofrestru gyda siopwyr i gael bacwn a ham, menyn a siwgr - Y Weinyddiaeth Fwyd, Llundain	PRYD.	SAES.	A.	3c, 27.5cm	41.0
10	'Bournville Cocoa' - Cadbury's	PRYD.	SAES.	*A.	2c, 20.0cm	20.0
10	Eli Croen 'Vick Brand Vapour-Rub'	PRYD.	SAES.	*A.	1c, 15.0cm	7.5
11	'Ymgyrch Cynilion Rhyfel Y Genedl' - Pwyllgor Y Cynilo Cenedlaethol	PRYD.	CYM.	A.	3c, 28.0cm	42.0
12	'Ovaltine'	PRYD.	CYM.	*A.	3c, 27.5cm	41.0

FFYNHONNELL	MATH
LL.	LLYFR. / CERDD.
LL.	MEDDYG.
LL.	AMRYW.
A.	SEBON. / PAST D.

A.	MEDDYG.
A.	SEBON. / PAST D.
A.	AMRYW.
A.	MEDDYG.
LL.	LLYFR. / CERDD.
A.	MEDDYG.
A.	LLYW. RHYF.
A.	BWYD. / DIOD.
A.	MEDDYG.
A.	LLYW. RHYF.
A.	BWYD. / DIOD.

Dadansoddiad o rifyn 2 Rhagfyr 1939

TUDALEN	CANRAN
01	6.0
02	41.5
03	3.5
04	2.5
05	-
06	4.0
07	5.0
08	39.5
09	45.5
10	27.5
11	42.0
12	41.0
CYFARTALEDD	21.5

ADDYSGOL	-
AMAETHYDDOL	-
ARIANNOL	-
BWYDYDD / DIODYDD	2
CEIR / BEICIAU	-
DILLAD / DODREFN	-
EWYLLYS DA	-
LLYFRAU / CERDDORIAETH	2
LLYWODRAETH ADEG Y RHYFEL	2
MEDDYGINIAETHOL	5
POWDRAU GOLCHI / GLANHAWYR	-
SEBONAU / PASTIAU DANNEDD	2
AMRYWIOL	2

NIFER O DUDALENNAU	12
NIFER O HYSBYSEBION	15
CYFARTALEDD HYSBYSEBION I BOB TUDALEN	1.3
CANRAN SY'N HYSBYSEBION	21.5
CYMREIG / PRYDEINIG	3 / 12
CYMRAEG / SAESNEG	5½ / 9½
LLEOL / ASIANTAETHAU	4 / 11

Rhifyn 7 Medi 1940

TUDALEN	HYSBYSEBWR	CYM. / PRYD.	CYM. / SAES.	FFURF	MAINT	CANRAN (%)
01	Cyfrol 'Gwybod' - Hughes A'i Fab, Wrecsam	CYM.	CYM.	A.	1c, 5.5cm	3.0
01	'Davies's Cough Mixture' - Davies's, Machynlleth	CYM.	CYM.	A.	1c, 5.5cm	3.0
02	MÂN HYSBYSEBION					33.0
02	Benthyciadau - H. Hennard, Lerpwl	PRYD.	SAES.	A.	1c, 3.0cm	1.5
03	Eli Peils 'Cuticura'	PRYD.	SAES.	A.	1c, 5.0cm	2.5
04	Pryfleiddiad 'Keating's'	PRYD.	SAES.	A.	1c, 2.5cm	1.0
04	Cynilion Cenedlaethol	PRYD.	CYM.	A.	2c, 27.5cm	27.5
04	'The Fifty Shilling Tailors', Wrecsam	CYM.	SAES.	*A.	1c, 4.0cm	2.0
05	--					
06	--					
07	--					
08	Cyfansoddiadau A Beirniadaethau Eisteddfod Genedlaethol 'Yr Awyr' 1940 / Rhestr Testunau Eisteddfod Bae Colwyn 1941 - Gwasg Y Brython, Lerpwl	CYM.	CYM.	A.	1c, 10.5cm	5.0
08	Cynghorion Bwyd - Y Weinyddiaeth Fwyd, Llundain	PRYD.	CYM.	*A.	2c, 27.5cm	27.5
08	Bwyd Ieir 'Karswood Poultry Spice'	PRYD.	SAES.	A.	1c, 3.0cm	1.5
09	Past Dannedd 'Phillips' Dental Magnesia'	PRYD.	SAES.	A.	1c, 9.5cm	5.0
09	'Blanchard's Female Pills' - Leslie Martyn Ltd., Chemists, Llundain	PRYD.	SAES.	A.	1c, 5.0cm	2.5
10	'Bacco'r Bryniau' - W. Williams & Co., Caer	PRYD.	CYM. + SAES.	A.	1c, 7.5cm	4.0
10	Triniaeth Asid Stumog 'Milk Of Magnesia' - Phillips	PRYD.	SAES.	A.	1c, 8.0cm	4.0

FFYNHONNELL	MATH
LL.	LLYFR. / CERDD.
LL.	MEDDYG.
LL.	ARIAN.
A.	MEDDYG.
A.	AMAETH.
A.	LLYW. RHYF.
A.	DILL. / DOD.
----------------	------------
----------------	------------
----------------	------------
LL.	LLYFR. / CERDD.
A.	LLYW. RHYF.
A.	AMAETH.
A.	SEBON. / PAST D.
A.	MEDDYG.
LL.	AMRYW.
A.	MEDDYG.

11	'Oxo'	PRYD.	CYM.	*A.	1c,	7.5cm	4.0
11	'Beechams Pills - Worth A Guinea A Box'	PRYD.	SAES.	*A.	2c,	5.0cm	5.0
12	'Gellir Pwrcasu Darluniau A Dynnwyd Gan 'Y Cymro' Am Brisiau Rhesymol' - Swyddfa'r 'Cymro', Croesoswallt	CYM.	CYM.	A.	1c,	4.0cm	2.0
12	Llyfr 'Welsh Made Easy' - Hughes A'i Fab, Wrecsam	CYM.	CYM.	A.	1c,	4.0cm	2.0

A.	BWYD. / DIOD.
A.	MEDDYG.
LL.	AMRYW.
LL.	LLYFR. / CERDD.

Dadansoddiad o rifyn 7 Medi 1940

TUDALEN	CANRAN
01	6.0
02	34.5
03	2.5
04	30.5
05	-
06	-
07	-
08	34.0
09	7.5
10	8.0
11	9.0
12	4.0
CYFARTALEDD	11.5

ADDYSGOL	-
AMAETHYDDOL	2
ARIANNOL	1
BWYDYDD / DIODYDD	1
CEIR / BEICIAU	-
DILLAD / DODREFN	1
EWYLLYS DA	-
LLYFRAU / CERDDORIAETH	3
LLYWODRAETH ADEG Y RHYFEL	2
MEDDYGINIAETHOL	5
POWDRAU GOLCHI / GLANHAWYR	-
SEBONAU / PASTIAU DANNEDD	1
AMRYWIOL	2

NIFER O DUDALENNAU	12
NIFER O HYSBYSEBION	18
CYFARTALEDD HYSBYSEBION I BOB TUDALEN	1.5
CANRAN SY'N HYSBYSEBION	11.5
CYMREIG /	6
PRYDEINIG	12
CYMRAEG	8½
SAESNEG	9½
LLEOL /	7
ASIANTAETHAU	11

Rhifyn 7 Mawrth 1942

TUDALEN	HYSBYSEBWR	CYM. / PRYD.	CYM. / SAES.	FFURF	MAINT	CANRAN (%)
01	Cyfrol 'Gwybod' - Hughes A'i Fab, Wrecsam	CYM.	CYM.	A.	1c, 5.5cm	3.0
01	'Davies's Cough Mixture' - Davies's, Machynlleth	CYM.	CYM.	A.	1c, 5.5cm	3.0
02	MÂN HYSBYSEBION					29.5
02	'Oxo'	PRYD.	SAES.	*A.	1c, 16.0cm	8.0
02	Cwmni gerddi coffa - Maile & Son, Ltd., Llundain	PRYD.	SAES.	*A.	1c, 3.5cm	2.0
02	Papur newydd 'The Farmers Weekly'	PRYD.	SAES.	A.	1c, 10.0cm	5.0
02	'Golden Stream Tea'	PRYD.	SAES.	*A.	1c, 10.0cm	5.0
02	Gin 'Seagers' - Seager, Evans & Co., Ltd.	PRYD.	SAES.	A.	1c, 14.5cm	7.5
02	Pryfleiddiad 'Keating's'	PRYD.	SAES.	*A.	1c, 3.0cm	1.5
02	Cynilion Cenedlaethol - Pwyllgor Cynilo Cenedlaethol	PRYD.	CYM.	*A.	2c, 21.0cm	21.0
02	'Vick Brand Vapour-Rub'	PRYD.	SAES.	*A.	1c, 9.0cm	4.5
02	Eli croen 'Germolene' - Veno Drug Co., Ltd., Manceinion	PRYD.	SAES.	*A.	1c, 7.5cm	4.0
02	Tabledi 'Milk of Magnesia' - Phillips'	PRYD.	SAES.	*A.	1c, 15.0cm	7.5
03	'Dr. Niblett's Nerve Sedative' - C. P. Niblett, Richmond, Surrey	PRYD.	SAES.	A.	1c, 9.0cm	4.5
03	'Mazo Soap Energizing Tablets' - T. H. Harris & Sons, Ltd., Llundain	PRYD.	SAES.	*A.	2c, 19.5cm	19.5
04	Sebon 'Bodyguard'	PRYD.	SAES.	*A.	2c, 20.0cm	20.0
04	National Provincial Bank, Ltd. - Llundain	PRYD.	CYM.	*A.	1c, 14.5cm	7.0
05	--					
06	--					
07	--					

FFYNHONNELL	MATH
LL.	LLYFR. / CERDD.
LL.	MEDDYG.
A.	BWYD. / DIOD.
A.	AMRYW.
A.	AMAETH.
A.	BWYD. / DIOD.
A.	BWYD. / DIOD.
A.	AMAETH.
A.	LLYW. RHYF.
A.	MEDDYG.
A.	MEDDYG.
A.	MEDDYG.
A.	MEDDYG.
A.	MEDDYG.
A.	SEBON. / PAST D.
A.	ARIAN.

08	'Beecham's Pills - Worth A Guinea A Box'	PRYD.	SAES.	*A.	3c,	28.0cm	42.0
08	'California Syrup Of Figs'	PRYD.	SAES.	A.	1c,	9.0cm	4.5
08	Tabledi Annwyd 'Phensic'	PRYD.	SAES.	*A.	1c,	15.0cm	7.5
09	Bwyd Fitamin 'Vimaltol'	PRYD.	CYM.	*A.	2c,	13.0cm	13.0
09	'Blanchard's Female Pills' - Leslie Martyn Ltd., Llundain	PRYD.	SAES.	A.	1c,	3.5cm	2.0
09	'Ffeithiau Bwyd Rhif 85' - Y Weinyddiaeth Fwyd, Llundain	PRYD.	CYM.	*A.	2c,	31.5cm	31.5
09	Bwyd Ieir 'Karswood Poultry Spice'	PRYD.	SAES.	*A.	1c,	5.0cm	2.5
10	Cawliau 'Poulton & Noel's' - Poulton & Noel Ltd., Southall, Middlesex	PRYD.	SAES.	*A.	2c,	13.5cm	13.5
11	Gwahanol sebonau	PRYD.	SAES.	*A.	2c,	20.0cm	20.0
11	Cyfarwyddiadau / Cynghorion I Amaethwyr - Y Weinyddiaeth Amaethyddiaeth a Physgodfeydd	PRYD.	CYM.	A.	2c,	28.5cm	28.5
11	Glanhawr Dannedd 'Kolynos'	PRYD.	CYM.	*A.	2c,	8.0cm	8.0
12	'Gellir Pwrcasu Darluniau A Dynnir Gan 'Y Cymro' Am Brisiau Rhesymol' - Swyddfa'r 'Cymro', Croesoswallt	CYM.	CYM.	A.	1c,	4.0cm	2.0
12	Llyfr 'Welsh Made Easy' - Hughes A'i Fab, Caerdydd	CYM.	SAES.	A.	1c,	4.0cm	2.0
12	Gwrtaith 'Sulphate Of Ammonia'	PRYD.	SAES.	*A.	2c,	25.0cm	25.0

A.	MEDDYG.
A.	MEDDYG.
A.	MEDDYG.
A.	BWYD. / DIOD.
A.	MEDDYG.
A.	LLYW. RHYF.
A.	AMAETH.
A.	BWYD. / DIOD.
A.	SEBON. / PAST D.
A.	LLYW. RHYF.
A.	SEBON. / PAST D.
LL.	AMRYW.
LL.	LLYFR. / CERDD.
A.	AMAETH.

Dadansoddiad o rifyn 7 Mawrth 1942

TUDALEN	CANRAN
01	6.0
02	99.0
03	24.0
04	27.0
05	-
06	-
07	-
08	54.0
09	49.0
10	13.5
11	56.5
12	29.0
CYFARTALEDD	30.0

ADDYSGOL	-
AMAETHYDDOL	4
ARIANNOL	1
BWYDYDD / DIODYDD	5
CEIR / BEICIAU	-
DILLAD / DODREFN	-
EWYLLYS DA	-
LLYFRAU / CERDDORIAETH	2
LLYWODRAETH ADEG Y RHYFEL	3
MEDDYGINIAETHOL	10
POWDRAU GOLCHI / GLANHAWYR	-
SEBONAU / PASTIAU DANNEDD	3
AMRYWIOL	2

NIFER O DUDALENNAU	12
NIFER O HYSBYSEBION	30
CYFARTALEDD HYSBYSEBION I BOB TUDALEN	2.5
CANRAN SY'N HYSBYSEBION	30.0
CYMREIG / PRYDEINIG	4 / 26
CYMRAEG / SAESNEG	9 / 21
LLEOL / ASIANTAETHAU	4 / 26

Rhifyn 9 Chwefror 1945

TUDALEN	HYSBYSEBWR	CYM. / PRYD.	CYM. / SAES.	FFURF	MAINT	CANRAN (%)
01	Llyfr 'Lessons In Welsh Grammar And Composition' - Hughes A'i Fab, Caerdydd	CYM.	CYM. + SAES.	A.	1c, 4.0cm	1.5
01	'Davies's Cough Mixture' - Davies's, Machynlleth	CYM.	CYM.	A.	1c, 4.0cm	1.5
02	MÂN HYSBYSEBION					50.5
02	'Golden Stream Tea'	PRYD.	SAES.	*A.	1c, 10.0cm	4.0
02	Eli cyhyrau 'Elliman's'	PRYD.	SAES.	*A.	1c, 14.0cm	6.0
02	'Carters Little Liver Pills'	PRYD.	SAES.	A.	1c, 5.0cm	2.0
02	Triniaeth 'Cuticura' ar gyfer traed	PRYD.	SAES.	*A.	1c, 5.0cm	2.0
02	Dwy gyfrol - Llyfrau'r Dryw, Llandebie	CYM.	CYM.	A.	2c, 15.5cm	13.0
02	'Juno-Junipah Salts' ar gyfer merched	PRYD.	SAES.	A.	1c, 15.5cm	6.5
02	Sefydlogwr dannedd 'Kolynos'	PRYD.	SAES.	A.	1c, 6.5cm	2.5
02	Triniaeth 'Kruschen' ar gyfer arennau	PRYD.	SAES.	A.	1c, 12.5cm	5.0
02	Tabledi Asthma 'Silbe' - Llundain	PRYD.	SAES.	A.	1c, 10.0cm	4.0
03	'Beecham's Powders'	PRYD.	SAES.	*A.	2c, 13.5cm	11.5
03	'Kellogg's All-Bran'	PRYD.	SAES.	*A.	2c, 14.0cm	11.5
03	Sebon 'Oxydol' - Thomas Hedley And Company, Ltd., Newcastle-On-Tyne	PRYD.	SAES.	*A.	2c, 10.0cm	8.5
03	Halen Amaethyddol - British Salt Federation	PRYD.	SAES.	A.	2c, 13.5cm	11.5
04	Eli Croen 'Germolene'	PRYD.	SAES.	*A.	2c, 13.5cm	11.5
04	'Sunlight Soap' - Lever Brothers	PRYD.	SAES.	*A.	2c, 13.5cm	11.5
04	'Burdall's Gravy Salt' - Burdall's Ltd., Sheffield	PRYD.	SAES.	*A.	2c, 10.5cm	9.0
04	Ffisig 'Dr. J. Collis	PRYD.	CYM.	A.	2c, 8.0cm	6.5

FFYNHONNELL	MATH
LL.	LLYFR. / CERDD.
LL.	MEDDYG.
A.	BWYD. / DIOD.
A.	MEDDYG.
A.	MEDDYG.
A.	MEDDYG.
LL.	LLYFR. / CERDD.
A.	MEDDYG.
A.	SEBON. / PAST D.
A.	MEDDYG.
A.	MEDDYG.
A.	MEDDYG.
A.	BWYD. / DIOD.
A.	SEBON. / PAST D.
A.	AMAETH.
A.	MEDDYG.
A.	SEBON. / PAST D.
A.	BWYD. / DIOD.
A.	MEDDYG.

	Browne's Chlorodyne'						
04	Cwrw 'Whitbread'	PRYD.	SAES.	A.	2c,	13.5cm	11.5
04	'Dinneford's Pure Fluid Magnesia'	PRYD.	SAES.	*A.	1c,	15.0cm	6.5
05	--						
06	--						
07	Ffisig Anwyd 'Parmint Syrup'	PRYD.	SAES.	A.	1c,	8.5cm	3.5
07	'Thermogene Medicated Wadding' ar gyfer cryd cymalau	PRYD.	SAES.	*A.	1c,	12.5cm	5.0
07	Tabledi Atal Poen 'Phensic'	PRYD.	SAES.	*A.	1c,	15.5cm	6.5
07	Bwyd Ieir 'Karswood Poultry Spice'	PRYD.	SAES.	*A.	1c,	5.5cm	2.5
08	Apelio Am Ddychwelyd Poteli - The Soft Drinks Industry (War Time) Association, Ltd.	PRYD.	SAES.	A.	2c,	14.0cm	11.5
08	Powdr Stumog 'Maclean'	PRYD.	SAES.	A.	2c,	14.0cm	11.5
08	Tabledi Nerfol 'Dr. Cassell's'	PRYD.	SAES.	*A.	2c,	10.0cm	8.5
08	Glanhawyr 'Hoover' - Hoover Ltd., Greenford, Middlesex	PRYD.	SAES.	A.	2c,	10.0cm	8.5
08	Tabledi 'Yeast-Vite'	PRYD.	SAES.	*A.	2c,	14.5cm	12.0
08	Gwinoedd, Port A Sheri 'Whiteway's'	PRYD.	SAES.	*A.	2c,	13.5cm	11.5
09	'California Syrup Of Figs'	PRYD.	SAES.	*A.	2c,	9.5cm	8.0
09	Papur Newydd 'The Sunday Chronicle'	PRYD.	SAES.	*A.	2c,	14.5cm	12.0
09	'Knight's Castile - For Face Appeal' - John Knight, Ltd., Llundain	PRYD.	SAES.	*A.	2c,	8.0cm	6.5
09	Baco 'Archer's Golden Returns'	PRYD.	SAES.	A.	2c,	3.5cm	3.0
09	'Bile Beans'	PRYD.	SAES.	*A.	2c,	14.0cm	11.5
09	'Jeyes' Fluid' - Jeyes' Sanitary Compounds Company Ltd.	PRYD.	SAES.	*A.	2c,	13.5cm	11.5
09	Eli Croen 'Valderma'	PRYD.	SAES.	*A.	2c,	10.0cm	8.5

A.	BWYD. / DIOD.
A.	MEDDYG.

A.	MEDDYG.
A.	MEDDYG.
A.	MEDDYG.
A.	AMAETH.
A.	LLYW. RHYF.
A.	MEDDYG.
A.	MEDDYG.
A.	AMRYW.
A.	MEDDYG.
A.	BWYD. / DIOD.
A.	MEDDYG.
A.	AMRYW.
A.	SEBON. / PAST D.
A.	AMRYW.
A.	MEDDYG.
A.	AMAETH.
A.	MEDDYG.

10	Tonic 'Phyllosan'	PRYD.	SAES.	*A.	2c,	13.5cm	11.5
10	Sebon 'Lifebuoy' - Lever Brothers	PRYD.	SAES.	*A.	2c,	14.0cm	11.5
10	'Milk Of Magnesia' - Phillips'	PRYD.	SAES.	*A.	2c,	10.0cm	8.5
11	Gwrtaith 'Nitro-Chalk' - I.C.I.	PRYD.	SAES.	*A.	2c,	13.5cm	11.5
11	Morgeisi Amaethyddol - Agricultural Mortgage Corporation Ltd., Llundain	PRYD.	SAES.	A.	2c,	14.0cm	11.5
11	Powdr Llau Gwartheg 'Cooper's' - Cooper, McDougall & Robertson Ltd., Berkhamsted, Herts.	PRYD.	SAES.	*A.	2c,	10.0cm	8.5
11	Stwffin 'Paxo'	PRYD.	SAES.	A.	1c,	7.5cm	3.0
11	Glanhawr 'Vim' - Lever Brothers	PRYD.	SAES.	*A.	2c,	13.5cm	11.5
11	Bateris 'Exide'- Chloride Electrical Storage Co., Ltd., Llundain	PRYD.	SAES.	*A.	2c,	8.0cm	6.5
11	'Eno's Fruit Salt'	PRYD.	SAES.	*A.	2c,	8.0cm	6.5
11	Ffisig Peswch 'Pineate Honey Cough-Syrup'	PRYD.	SAES.	*A.	1c,	7.5cm	3.0
11	Ffisig 'Bisurated Magnesia'	PRYD.	SAES.	*A.	1c,	7.5cm	3.0
12	Te 'Brooke Bond'	PRYD.	SAES.	A.	2c,	13.5cm	11.5
12	Llaeth 'Nestlé's'	PRYD.	SAES.	*A.	2c,	13.5cm	11.5
12	Ffisig Peswch 'Beecham's Lung Syrup'	PRYD.	SAES.	*A.	1c,	10.5cm	4.5
12	'Herbax Herbal Laxative'	PRYD.	SAES.	A.	1c,	9.0cm	4.0
12	Eli Peils 'Zam-Buk Suppositories'	PRYD.	SAES.	*A.	1c,	5.5cm	2.5
12	Cymdeithas Adeiladu 'Halifax' - Caer / Caerdydd	PRYD.	CYM.	*A.	2c,	13.0cm	11.0
12	Cynilion Cenedlaethol - Pwyllgor Y Cynilion Cenedlaethol	PRYD.	CYM.	*A.	2c,	27.5cm	23.0
12	'Bovril'	PRYD.	SAES.	*A.	2c,	10.0cm	8.5

A.	MEDDYG.
A.	SEBON. / PAST D.
A.	MEDDYG.
A.	AMAETH.
A.	AMAETH.
A.	AMAETH.
A.	BWYD. / DIOD.
A.	P. GOL. / GLANH.
A.	AMRYW.
A.	MEDDYG.
A.	MEDDYG.
A.	MEDDYG.
A.	BWYD. / DIOD.
A.	BWYD. / DIOD.
A.	MEDDYG.
A.	MEDDYG.
A.	MEDDYG.
A.	ARIAN.
A.	LLYW. RHYF.
A.	BWYD. / DIOD.

Dadansoddiad o rifyn 9 Chwefror 1945

TUDALEN	CANRAN
01	3.0
02	100.0
03	43.0
04	56.5
05	-
06	-
07	17.5
08	63.5
09	61.0
10	31.5
11	65.0
12	76.5
CYFARTALEDD	43.0

ADDYSGOL	-
AMAETHYDDOL	6
ARIANNOL	1
BWYDYDD / DIODYDD	9
CEIR / BEICIAU	-
DILLAD / DODREFN	-
EWYLLYS DA	-
LLYFRAU / CERDDORIAETH	2
LLYWODRAETH ADEG Y RHYFEL	2
MEDDYGINIAETHOL	28
POWDRAU GOLCHI / GLANHAWYR	1
SEBONAU / PASTIAU DANNEDD	5
AMRYWIOL	4

NIFER O DUDALENNAU	12
NIFER O HYSBYSEBION	58
CYFARTALEDD HYSBYSEBION I BOB TUDALEN	4.8
CANRAN SY'N HYSBYSEBION	43.0
CYMREIG / PRYDEINIG	3 / 55
CYMRAEG / SAESNEG	5½ / 52½
LLEOL / ASIANTAETHAU	3 / 55

Rhifyn 11 Mai 1945

TUDALEN	HYSBYSEBWR	CYM. / PRYD.	CYM. / SAES.	FFURF	MAINT	CANRAN (%)
01	Llyfr 'Y Ddinasyddiaeth Fawr' - Hughes A'i Fab, Caerdydd	CYM.	CYM.	A.	1c, 4.0cm	1.5
01	'Davies's Cough Mixture' - Davies's, Machynlleth	CYM.	CYM.	A.	1c, 4.0cm	1.5
02	MÂN HYSBYSEBION: GWELER YR IS-SAMPL ISOD					59.5
02	'Pinkettes Liver Pills'	PRYD.	SAES.	A.	1c, 4.0cm	1.5
02	Eli croen 'Cuticura'	PRYD.	SAES.	A.	1c, 5.5cm	2.5
02	'Bisurated Magnesia'	PRYD.	SAES.	*A.	1c, 7.5cm	3.0
02	Tonic 'Silf' - The Silf Co., Ltd., Llundain	PRYD.	SAES.	*A.	1c, 10.5cm	4.5
02	Triniaeth 'Zam-Buk' ar gyfer traed	PRYD.	SAES.	*A.	1c, 17.0cm	7.0
02	Tabledi gwaed 'Dr. Williams Pink Pills'	PRYD.	SAES.	A.	1c, 8.5cm	3.5
02	Tabledi 'Juno-Junipah' ar gyfer merched	PRYD.	SAES.	A.	1c, 15.5cm	6.5
02	Tabledi 'Milk of Magnesia' - Phillips'	PRYD.	SAES.	A.	1c, 15.0cm	6.5
02	Tabledi babanod 'Bablets'	PRYD.	SAES.	A.	1c, 7.5cm	3.0
03	'Foster Clark's Custard'	PRYD.	SAES.	A.	2c, 13.5cm	11.5
03	Trinydd Gwallt 'Eugène'	PRYD.	SAES.	A.	2c, 13.5cm	11.5
03	Past Dannedd 'Colgate'	PRYD.	SAES.	*A.	2c, 10.0cm	4.0
03	Sebon 'Lifebuoy' - Lever Brothers	PRYD.	SAES.	*A.	2c, 14.0cm	6.0
04	'Royal Naval Benevolent Trust' - Rochester, Kent	PRYD.	SAES.	A.	2c, 13.5cm	11.5
04	Sebon 'Lifebuoy' - Lever Brothers	PRYD.	SAES.	*A.	2c, 13.5cm	11.5
04	Tabledi Asthma 'Silbe' - Silten Ltd., Llundain	PRYD.	SAES.	A.	1c, 10.0cm	4.0
04	Tabledi cryd cymalau 'Celunox'	PRYD.	SAES.	A.	1c, 10.0cm	4.0

FFYNHONNELL	MATH
LL.	LLYFR. / CERDD.
LL.	MEDDYG.
A.	MEDDYG.
A.	MEDDYG.
A.	MEDDYG.
A.	MEDDYG.
A.	MEDDYG.
A.	MEDDYG.
A.	MEDDYG.
A.	MEDDYG.
A.	MEDDYG.
A.	BWYD. / DIOD.
A.	SEBON. / PAST D.
A.	SEBON. / PAST D.
A.	SEBON. / PAST D.
A.	ARIAN.
A.	SEBON. / PAST D.
A.	MEDDYG.
A.	MEDDYG.

04	Midland Bank Ltd., Llundain	PRYD.	CYM.	A.	2c, 10.0cm	8.5
04	Te 'Brooke Bond'	PRYD.	SAES.	A.	2c, 13.5cm	11.5
04	Tabledi / Powdr Cyhyrau 'Koray'	PRYD.	SAES.	*A.	2c, 13.5cm	11.5
05	--					
06	--					
07	--					
08	'Chivers Olde English Marmalade' - Chivers & Sons Ltd., Caergrawnt	PRYD.	SAES.	*A.	2c, 13.5cm	11.5
08	'Bovril' - Bovril Ltd., Llundain	PRYD.	SAES.	*A.	2c, 14.0cm	11.5
08	'Gossard'	PRYD.	SAES.	*A.	2c, 10.0cm	8.5
08	Tabledi 'Yeast-Vite' - Irving's Yeast-Vite Ltd., Watford	PRYD.	SAES.	*A.	2c, 13.5cm	11.5
08	N.A.A.F.I.	PRYD.	SAES.	*A.	2c, 14.0cm	11.5
08	'Mars'	PRYD.	SAES.	*A.	2c, 10.0cm	8.5
09	Powdr Sebon 'Rinso' - R. S. Hudson Ltd.	PRYD.	SAES.	*A.	2c, 14.0cm	11.5
09	Powdr a Thabledi Stumog 'Maclean'	PRYD.	SAES.	A.	2c, 13.5cm	11.5
09	'Milk Of Magnesia' - Phillips	PRYD.	SAES.	*A.	2c, 10.0cm	8.5
09	Glanhawr 'Vim' - R. S. Hudson Ltd.	PRYD.	SAES.	*A.	2c, 14.0cm	11.5
09	Tabledi / Powdr Cur Pen 'Cephos'	PRYD.	SAES.	A.	2c, 10.0cm	8.5
09	Beiciau 'Hercules' - The Hercules Cycle & Motor Co. Ltd.,	PRYD.	SAES.	*A.	2c, 12.5cm	10.5
10	Tabledi / Powdr Cur Pen 'Eezit'	PRYD.	SAES.	*A.	1c, 15.5cm	6.5
10	Powdr Dannedd 'Kolynos'	PRYD.	SAES.	A.	1c, 7.5cm	3.0
10	Halen 'Saxa'	PRYD.	SAES.	A.	1c, 8.0cm	3.5
10	Tonic 'Phyllosan'	PRYD.	SAES.	*A.	2c, 13.5cm	11.5

A.	ARIAN.
A.	BWYD. / DIOD.
A.	MEDDYG.

A.	BWYD. / DIOD.
A.	BWYD. / DIOD.
A.	DILL. / DOD.
A.	MEDDYG.
A.	LLYW. RHYF.
A.	BWYD. / DIOD.
A.	SEBON. / PAST D.
A.	MEDDYG.
A.	MEDDYG.
A.	P. GOL. / GLANH.
A.	MEDDYG.
A.	CEIR / BEICIAU
A.	MEDDYG.
A.	SEBON. / PAST D.
A.	BWYD. / DIOD.
A.	MEDDYG.

10	Tobaco 'C. W. S. Mahogany' - Siopau 'Co-Op'	PRYD.	SAES.	*A.	2c,	14.0cm	11.5
10	Blodau A Llysiau 'Allwood Bros', Haywards Heath, Sussex	PRYD.	SAES.	*A.	2c,	10.0cm	8.5
11	'Compounds' - Gwneuthurwyr National Compound Yn Lloegr A Chymru A Chymdeithas Gwneuthurwyr Scottish Compound Cake And Meal	PRYD.	CYM.	A.	2c,	19.5cm	16.5
11	Triniaeth Llyngyr Defaid 'P.T.Z. Cooper's' - Cooper, McDougall & Roberston, Ltd., Berkhamsted, Herts.	PRYD.	SAES.	A.	2c,	14.0cm	11.5
11	'Kearsley's Female Pills' - C. & G. Kearsley, Ltd., Llundain	PRYD.	SAES.	*A.	1c,	4.0cm	1.5
11	Bwyd Ieir 'Karswood Poultry Spice'	PRYD.	SAES.	*A.	1c,	3.0cm	1.5
11	Peiriannau Godro 'Macford' - Ace Dairy Equipment Company, Cyffordd Llandudno	CYM.	CYM.	*A.	1c,	7.5cm	3.0
11	Gwybodaeth I Fagwyr Ieir - Y Weinyddiaeth Amaethyddiaeth A Physgodfeydd	PRYD.	SAES.	A.	2c,	20.0cm	16.5
11	Pryfleiddiad 'P.P. Flea Beetle Dust'	PRYD.	SAES.	*A.	2c,	10.0cm	8.5
11	'Dinneford's Pure Fluid Magnesia'	PRYD.	SAES.	*A.	2c,	7.5cm	6.5
12	Llyfrau - 'Llyfrau'r Dryw', Llandebie	CYM.	CYM.	A.	2c,	15.0cm	12.5
12	Cynilion Cenedlaethol - Pwyllgor y Cynilion Cenedlaethol	PRYD.	CYM.	*A.	2c,	20.0cm	16.5
12	'Food Facts No. 253' - Y Weinyddiaeth Fwyd, Llundain	PRYD.	SAES.	*A.	2c,	27.5cm	23.0
12	Tabledi 'Phensic'	PRYD.	SAES.	*A.	2c,	7.5cm	6.5

A.	AMRYW.
A.	AMRYW.
A.	AMAETH.
A.	AMAETH.
A.	MEDDYG.
A.	AMAETH.
A.	AMAETH.
A.	LLYW. RHYF.
A.	AMAETH.
A.	MEDDYG.
LL.	LLYFR. / CERDD.
A.	LLYW. RHYF.
A.	LLYW. RHYF.
A.	MEDDYG.

Is-sampl: Mân hysbysebion

HYSBYSEBWR	CYM. / PRYD.	CYM. / SAES.	FFURF	CANRAN (%)
HYSBYSIADAU CYHOEDDUS				16.5
1. Pasture Competitions - Anglesey War Agricultural Executive Committee, Llangefni	CYM.	SAES.	LL.-A.	
2. 'All farmers....who wish to apply for postponement of their calling up for military service....' - Anglesey War Agricultural Executive Committee, Llangefni	CYM.	SAES.	LL.-A.	
3. 'Y mae'n bwysig i amaethwyr sylwi fod yn rhaid wrth ganiatâd oddi wrth y Pwyllgor Amaethu Adeg Rhyfel i gael binder twine eleni....' - Pwyllgor Amaethu Adeg Rhyfel Sir Gaernarfon, Caernarfon	CYM.	CYM.	LL.-A.	
4. 'The above-named Council invite applications for the tenancies of the following small holdings....' - Caernarvonshire County Council, Caernarfon	CYM.	SAES.	LL.-A.	
5. 'Gwahoddir ceisiadau am y swydd o Machinery Foreman yn nosbarth Eifionydd....' - Pwyllgor Amaethu Adeg Rhyfel Sir Gaernarfon, Caernarfon	CYM.	CYM.	LL.-A.	
6. 'As from Wednesday, 9th May, 1945, all Public Air Raid Shelters in the County of Caernarvon will be closed ....' - County of Caernarvon, Caernarfon	CYM.	SAES.	LL.-A.	
SALES BY AUCTION				2.0
1. Bob Parry & Co., Ltd. - Caernarfon, a changhennau ym Mhwllheli a Llangefni	CYM.	SAES.	LL.-A.	
ARDDANGOSFEYDD				1.0
1. Ymrysonfa Cŵn Defaid eang Aelwyd Penmorfa a'r Cylch, Awst 6, 1945 - Penmorfa, Porthmadog	CYM.	SAES.	LL.-A.	

EISTEDDFODAU, Etc.				6.5
1. Gŵyl Aelwydydd Meirion, Sadwrn, Mai 12, 1945 - Dolgellau	CYM.	CYM.	LL.-A.	
2. Eisteddfod Gadeiriol Môn, Llungwyn (Mai 21), 1945 - Llangefni	CYM.	CYM	LL.-A.	
3. Prawf Cyngerdd, Sadwrn, Mehefin 9, 1945 - Llanbrynmair	CYM.	CYM.	LL.-A.	
GENI, PRIODI, MARW				1.0
1. Teulu'n diolch am lythyrau cydymdeimlo a gawsant ar ôl colli rhywun yn y Rhyfel - o Dderwen	CYM.	CYM.	LL.-A.	
HYSBYSIADAU CYHOEDDUS				5.0
1. 'The General Meeting for the adoption of Mr. Craig Parry Hughes as Prospective Candidate for Meirioneth....' - Merionethshire Conservative And Unionist Association, Y Bermo	CYM.	SAES.	LL.-A.	
2. 'Gwahoddir ceisiadau am y swydd o Ddarlithydd Cynorthwyol ar Brawf yn yr adran Gymraeg....' - Coleg y Brifysgol, Bangor	CYM.	CYM.	LL.-A.	
3. 'Merioneth Conservative and Unionist Association require Permanent Organiser forthwith ....' - Y Bermo	CYM.	SAES.	LL.-A.	
AR WERTH				0.5
1. Peiriant trin tir - Brynteg, Môn	CYM.	SAES.	M.	
ARDDANGOSFEYDD				17.5
1. 'Agriculture And Horticulture Show (Open), And Athletic Sports, Monday, August 6, 1945 (Bank Holiday)....' - Bodedern	CYM.	SAES.	LL.-A.	
2. 'Cynhelir Cystadleuaeth Barnu ac Arddangosfa Da Byw yn Fferm Cartref Wynnstay, Rhiwabon, Nos Wener, Mai 25, 1945....' - Pwyllgor Gwaith Amaethyddol Adeg Rhyfel Sir Ddinbych, Rhuthun	CYM.	CYM	LL.-A.	

AMRYWIAETH				2.0
1. 'The Coventry-Eagle Cycle and Motor Co., Ltd., wish to express their sincere thanks ....' - Coventry-Eagle Cycle and Motor Co., Ltd., Coventry	PRYD.	SAES.	M.	
2. Llyfryn 'How to stop smoking' - Stanley Institute, Ltd., Llundain	PRYD.	SAES.	M.	
3. Tabledi tonic 'Oystrax' - ar gael gan fferyllwyr	PRYD.	SAES.	M.	
LLETYAU, GWYLIAU, Etc.				2.0
1. Shaftesbury Hotel - Lerpwl	PRYD.	SAES.	LL.-A.	
2. Cartref Cymreig 'Idris House' - Llundain	PRYD.	CYM.	LL.-A.	
YN EISIAU				1.5
1. Geneth, tua 16-17 oed, mewn tŷ preifat - Llandudno	CYM.	CYM.	M.	
2. Dodrefn hen a newydd - A. Goddard, Bangor	CYM.	SAES.	M.	
3. Dau gar Austin o 1936 - Blwch Rhif 554, 'Y Cymro', Croesoswallt	CYM.	SAES.	M.	
ANGLADDAU, Etc.				1.5
1. W. H. Hallmark & Son - Caer	PRYD.	SAES.	LL.-A.	

Dadansoddiad o rifyn 11 Mai 1945

TUDALEN	CANRAN
01	3.0
02	100.0
03	33.0
04	62.5
05	-
06	-
07	-
08	63.0
09	62.0
10	44.5
11	65.5
12	58.5
CYFARTALEDD	41.0

ADDYSGOL	-
AMAETHYDDOL	5
ARIANNOL	2
BWYDYDD / DIODYDD	6
CEIR / BEICIAU	1
DILLAD / DODREFN	1
EWYLLYS DA	-
LLYFRAU / CERDDORIAETH	2
LLYWODRAETH ADEG Y RHYFEL	4
MEDDYGINIAETHOL	22
POWDRAU GOLCHI / GLANHAWYR	1
SEBONAU / PASTIAU DANNEDD	6
AMRYWIOL	2

NIFER O DUDALENNAU	12
NIFER O HYSBYSEBION	52
CYFARTALEDD HYSBYSEBION I BOB TUDALEN	4.3
CANRAN SY'N HYSBYSEBION	41.0
CYMREIG / PRYDEINIG	4 / 48
CYMRAEG / SAESNEG	7 / 45
LLEOL / ASIANTAETHAU	3 / 49

Tabl 1: Canlyniadau cyflawn yr arolwg sampl

RHIFYN	03Rha 1932	25Chw 1933	02Rha 1933	06Meh 1936	04Rha 1937	02Med 1939	02Rha 1939	07Med 1940	07Maw 1942	09Chw 1945	11Mai 1945
NIFER O DUDALENNAU	24	20	16	16	16	16	12	12	12	12	12
NIFER O HYSBYSEBION	29	14	10	15	17	17	15	18	30	58	52
CYFARTALEDD HYSBYSEBION I BOB TUDALEN	1.2	0.7	0.6	0.9	1.1	1.1	1.3	1.5	2.5	4.8	4.3
CANRAN SY'N HYSBYSEBION	17.0	11.0	10.0	10.0	15.5	13.0	21.5	11.5	30.0	43.0	41.0
CYMREIG /	9	8	5	6	8	8	3	6	4	3	4
PRYDEINIG	20	6	5	9	9	9	12	12	26	55	48
CYMRAEG /	13	10½	8½	8½	7½	6	5½	8½	9	5½	7
SAESNEG	16	3½	1½	6½	9½	11	9½	9½	21	52½	45
LLEOL /	6	8	3	6	8	8	4	7	4	3	3
ASIANTAETHAU	23	6	7	9	9	9	11	11	26	55	49
<u>MATH</u>											
ADDYSGOL	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
AMAETHYDDOL	-	2	-	1	1	2	-	2	4	6	5
ARIANNOL	1	-	1	2	1	-	-	1	1	1	2
BWYDYDD / DIODYDD	3	2	2	-	2	1	2	1	5	9	6
CEIR / BEICIAU	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1
DILLAD / DODREFN	3	-	1	-	-	-	-	1	-	-	1
EWYLLYS DA	6	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
LLYFRAU / CERDDORIAETH	5	2	2	4	6	3	2	3	2	2	2
LLYWODRAETH ADEG Y RHYFEL	-	-	-	-	-	-	2	2	3	2	4
MEDDYGIN.	4	3	2	3	3	2	5	5	10	28	22
POWDRAU GOLCHI / GLANHAWYR	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1	1
SEBONAU / PASTIAU DANNEDD	-	-	-	2	1	-	2	1	3	5	6
AMRYWIOL	6	4	2	3	3	7	2	2	2	4	2

Casgliad

O edrych ar y ffigyrau hyn mae'n hollol amlwg bod Y Cymro, yn unol â'r Wasg yn gyffredinol, wedi derbyn llawer mwy o hysbysebion ym mlynyddoedd yr Ail Ryfel Byd. Yn y blynyddoedd cyn y Rhyfel yr oedd pob rhifyn yn y sampl (ar wahân i'r rhifyn cyntaf) â chyfartaledd o 0.7 - 1.1 hysbyseb i bob tudalen o'r papur ond gwelir bod y ffigwr hwnnw'n codi'n sylweddol yn ystod y Rhyfel a'i fod wedi cyrraedd uchafbwynt yn y sampl o gyfartaledd o 4.8 hysbyseb i bob tudalen yn rhifyn 9 Chwefror 1945. Mae'r canrannau hefyd yn adrodd yr un stori: yn y blynyddoedd cyn y Rhyfel dim ond tua 10% - 15% o'r papur oedd yn hysbysebion, ar wahân i rifynnau a gyhoeddwyd ychydig wythnosau cyn y Nadolig lle gwelir y ffigwr ychydig yn uwch (yr oedd Hughes a'i Fab, er enghraifft, yn hysbysebu'n helaeth iawn yn yr wythnosau cyn y Nadolig). Fel yr âi'r Rhyfel yn ei flaen, fodd bynnag, gwelir bod y canran o'r papur oedd yn hysbysebion yn llawer uwch, yn enwedig erbyn diwedd y Rhyfel lle'r oedd dros 40% o'r papur, bron ei hanner, yn hysbysebion.

Gwelir bod y Rhyfel wedi effeithio hefyd ar gydbwysedd yr hysbysebion Cymreig / Prydeinig gan eu bod yn eithaf cyfartal, tua hanner / hanner, yn y blynyddoedd cyn y Rhyfel; wedi toriad y Rhyfel, fodd bynnag, newidiodd y cydbwysedd hwn yn sylweddol ac ym misoedd olaf y Rhyfel yr oedd dros 90% o'r hysbysebion gan gwmnïau Prydeinig yn hytrach na rhai Cymreig. Mae'r newid yr un mor ddramatig yng nghydbwysedd iaith yr hysbysebion: tra'r oedd canran sylweddol ohonynt, y mwyafrif helaeth yn rhai rhifynnau o'r sampl, trwy gyfrwng y Gymraeg yn y blynyddoedd cyn toriad y Rhyfel, wedi hynny mae'r sefyllfa'n newid yn ddramatig ac erbyn misoedd olaf y Rhyfel mae'r hysbysebion bron yn gyfan gwbl trwy gyfrwng y Saesneg. Mae'r ffigyrau ar gyfer yr hysbysebion a ddaw trwy asiantaethau a'r rhai a ddaw'n uniongyrchol trwy law busnesion lleol hefyd, nid yn annisgwyl, yn dilyn yr un patrwm yn union.

Diddorol eithriadol yw edrych ar y mathau o hysbysebion a geir yn Y Cymro ac mae tabl 2 isod yn nodi cyfansymiau niferoedd pob math o hysbyseb yn y sampl a'u canrannau o gyfanswm y sampl

cyfan, a hefyd yn nodi at bwy yr anelwyd yr hysbysebion. Mae'n rhaid cofio ein bod yn sôn yma am flynyddoedd y 1930au a hanner cyntaf y 1940au ac nad oedd y wraig bryd hynny wedi ennill ei lle cyfartal yn y gweithlu: y patrwm cyffredinol oedd mai'r gŵr a âi allan i ennill bara menyn y teulu tra mai'r wraig a arhosai yn y tŷ i ofalu am y plant a'r cartref. O'r herwydd, yr wyf wedi cymryd bod hysbysebion yn ymwneud â bwydydd a diodydd, dillad a dodrefn, sebonau, powdrau golchi ac ati wedi'u hanelu ar gyfer gwraig y tŷ. Yr wyf wedi cymryd bod unrhyw fath o hysbyseb nas anelwyd yn benodol at garfan arbennig o ddarllenwyr wedi'i anelu at 'y cyhoedd' yn gyffredinol:

Tabl 2: Cyfansymiau niferoedd pob math o hysbyseb a'u canrannau o gyfanswm y sampl cyfan, ac at bwy yr anelwyd y gwahanol fathau

(CYFANSWM NIFER YR HYSBYSEBION YN Y SAMPL CYFAN: 275)

MATH O HYSBYSEB	AT BWY YR ANELWYD YR HYSBYSEB	CYFANSWM NIFER YR HYSBYSEBION	CANRAN O GYFANSWM Y SAMPL CYFAN
ADDYSGOL	Y CYHOEDD	2	1.0
AMAETHYDDOL	YR AMAETHWR	23	8.5
ARIANNOL	Y CYHOEDD	10	3.5
BWYDYDD / DIODYDD	GWRAIG Y TŶ	33	12.0
CEIR / BEICIAU	Y CYHOEDD	2	1.0
DILLAD / DODREFN	GWRAIG Y TŶ	6	2.0
EWYLLYS DA	Y CYHOEDD	6	2.0
LLYFRAU / CERDDORIAETH	LLÊN-GARWYR A CHERDDORION / CANTORION	33	12.0
LLYWODRAETH ADEG Y RHYFEL	Y CYHOEDD	13	4.5
MEDDYGINIAETHOL	Y CLAF DIGLEFYD	87	31.5

POWDRAU GOLCHI / GLANHAWYR	GWRAIG Y TŶ	3	1.0
SEBONAU / PAST DANNEDD	GWRAIG Y TŶ	20	7.5
AMRYWIOL	Y CYHOEDD	37	13.5

O ychwanegu'r cyfansymiau a'r canrannau hyn at ei gilydd ceir y tabl canlynol:

Tabl 3: Cyfansymiau niferoedd y categorïau 'At bwy yr anelwyd yr hysbyseb' a'u canrannau o gyfanswm y sampl cyfan

AT BWY YR ANELWYD YR HYSBYSEB	CYFANSWM NIFER YR HYSBYSEBION	CANRAN O GYFANSWM Y SAMPL CYFAN
Y CYHOEDD	70	25.5
YR AMAETHWR	23	8.5
GWRAIG Y TŶ	62	22.5
LLÊN-GARWYR A CHERDDORION / CANTORION	33	12.0
Y CLAF DIGLEFYD	87	31.5

O edrych ar dabl 2 yn gyntaf gwelir bod canran uchel iawn o'r hysbysebion, 31.5%, sef bron i draean o holl hysbysebion y sampl, yn 'feddyginiaethol' eu natur, canran sy'n sylweddol uwch nag unrhyw fath arall o hysbyseb. Yr wyf yn fwriadol yn rhoi'r gair mewn dyfynodau gan bod llawer o'r hysbysebion hyn yn ymdebygu i'r hysbysebion 'cwac' cynnar ac yn mynd o'u ffordd yn fwriadol, gyda geirio clyfar a thechnegau eraill, i geisio argyhoeddi pobl eu bod yn dioddef o bob math o afiechydon ac anhwylderau. Am yr union reswm hwn hefyd fe ddywedaf bod yr hysbysebion hyn yn cael eu hanelu at y cleifion diglefyd, yr 'hypochondriacs', gan y byddai pobl o'r fath sy'n poeni am eu hiechyd yn barhaus yn debygol o gredu unrhyw gelwyddau ynglŷn â 'meddyginiaethau' a fyddai yn eu 'gwella'!

Gwelir bod hysbysebion bwydydd a diodydd, fel y byddid yn disgwyl, yn ymddangos yn gyffredin iawn ac â chanran uchel, 12.0%, o'r sampl, ond mae hysbysebion llyfrau a cherddoriaeth hefyd â chanran yr un mor uchel ac mae hyn yn bennaf oherwydd bod Hughes a'i Fab yn hysbysebu mor helaeth yn Y Cymro. Nid yw'n syndod ychwaith bod hysbysebion sebonau a phastiau dannedd yn gwneud 7.5% o'r sampl, ond diddorol iawn yw nodi bod canran yr hysbysebion amaethyddol yn y papur yn 8.5%, ffigwr uchel tu hwnt sy'n adlewyrchu natur gymdeithasol cynulleidfa'r papur. Mae'n werth nodi hefyd bod hysbysebion y llywodraeth yn amlwg iawn yn Y Cymro yn ystod blynyddoedd yr Ail Ryfel Byd, gyda ffigwr o 4.5% ar gyfer yr holl sampl: o gymryd ffigwr ar gyfer y rhifynnau yn y sampl ym mlynyddoedd y Rhyfel yn unig, gwelir bod 13 o hysbysebion allan o gyfanswm o 173, sef 7.5% ohonynt, yn hysbysebion gan y llywodraeth. Diddorol yw nodi yma bod Y Cymro, unwaith y torrodd y Rhyfel, yn llwyr gefnogi safiad milwrol y llywodraeth; yr oedd Y Faner, ar y llaw arall, er yn derbyn cryn dipyn o hysbysebion y llywodraeth yn ystod y Rhyfel, yn lladd ar bolisïau Churchill o wythnos i wythnos!

Mae tabl 3 yr un mor ddiddorol ac unwaith eto'n pwysleisio mor amlwg yw'r hysbysebion 'meddyginiaethol' a anelwyd at y cleifion diglefyd. Sylwer bod y ffigwr o 31.5% yn uwch hyd yn oed na chyfanswm y canrannau ar gyfer yr holl fathau o hysbysebion a anelwyd at y cyhoedd yn gyffredinol, 25.5%, sef y mathau hynny o hysbysebion nas anelwyd at ddarllenwyr penodol. O ychwanegu cyfansymiau canrannau'r holl fathau o hysbysebion a anelwyd yn benodol at wraig y tŷ fe geir ffigwr uchel iawn o 22.5%, sef bron chwarter yr holl hysbysebion: mae hyn yn cydfynd â phatrwm y wasg yn gyffredinol oedd yn derbyn llawer iawn o hysbysebion bwydydd, sebonau, powdrau golchi ac ati gan yr asiantaethau mawr.

Un peth eithriadol o ddiddorol yw dychwelyd at Dabl 1 a sylwi ar batrwm niferoedd yr hysbysebion 'meddyginiaethol' o rifynnau'r gwahanol flynyddoedd. Yn gyntaf, sylwer ar y mathau eraill o hysbysebion sydd yn y sampl a gwelir nad yw niferoedd yr un ohonynt yn newid yn ddramatig yn rhifynnau'r gwahanol flynyddoedd. Ond o edrych ar y golofn 'MEDDYGINIAETHOL' gwelir bod rhyw 2 - 5 hysbyseb o'r fath ym mhob rhifyn hyd at rifyn 7 Medi

1940 yn y sampl, sydd ddim yn ffigwr nodedig o uchel ac sy'n ddim mwy na'r ffigwr ar gyfer hysbysebion llyfrau a cherddoriaeth. Fodd bynnag, yn nhri rhifyn olaf y sampl gwelir bod niferoedd yr hysbysebion hyn yn codi'n sylweddol iawn: yn rhifyn 7 Mawrth 1942 gwelir bod 10 allan o gyfanswm o 30 o hysbysebion y rhifyn hwnnw, sef 33.5%, yn hysbysebion 'meddyginiaethol'; yn rhifyn 9 Chwefror 1945 ceir 28 o hysbysebion o'r fath allan o gyfanswm o 58, sef 48.5%, ac yn rhifyn 11 Mai 1945 ceir 22 o hysbysebion o'r fath allan o gyfanswm o 52, sef 42.5%. Yn wir, mae 60 o'r hysbysebion 'meddyginiaethol' hyn, allan o gyfanswm o 87 yn yr holl sampl, sef 69.0% ohonynt, i'w cael yn y tri rhifyn olaf, ac mae hyn yn dangos pam bod cyfanswm nifer a chanran hysbysebion o'r fath mor uchel ar gyfer y sampl cyfan.

Ond yr hyn sy'n fwyaf diddorol yw ei fod yn profi'n ddiamheuol bod yr hysbysebwyr ffisigau, pils, tabledi, tonicau ac ati wedi manteisio i'r eithaf ar gyflwr meddyliol bregus pobl adeg y Rhyfel i werthu eu cynhyrchion. Brawychwyd pobl bod eu hiechyd corfforol a meddyliol mewn perygl oherwydd y straen a roddwyd arnynt gan y Rhyfel ac yr oedd yn rhaid tawelu 'ofnau rhyfel' a 'nerfau blacowt' a chadw'r lluoedd cartref yn weithgar a siriol; dyna'r esgus perffaith felly i hysbysebwyr gael cyhoeddi i'r byd mor 'llesol' oedd eu cynhyrchion i'r corff a'r meddwl. Yr oedd y twf mewn hysbysebion o'r fath adeg y Rhyfel yn nodweddiadol o'r wasg yn gyffredinol ac mae'n dangos mor barod yw hysbysebwyr i ecsbloetio unrhyw sefyllfa, hyd yn oed rhyfel, i werthu mwy o'u nwyddau a thrwy hynny wneud mwy o elw.

Pennod 7: Lluniau yn Y Cymro

Breuddwyd fawr Rowland Thomas oedd cael wythnosolyn Cymraeg poblogaidd i bobl Cymru, papur bywiog a diddorol a fyddai o ddiddordeb gwirioneddol iddynt, papur a fyddai'n diwallu eu hanghenion ac yn gwneud cyfraniad gwerthfawr i'r gymdeithas a'r diwylliant Cymraeg, a phapur a fyddai'n gwerthu degau o filoedd o gopïau bob wythnos. I sicrhau gwerthiant o'r fath yr oedd hi'n gwbl angenrheidiol y byddai'r papur hwn yn apelio at bobl gyffredin mewn modd na wnaeth yr un wythnosolyn Cymraeg cyn hynny, ac i apelio atynt yr oedd Rowland Thomas o'r farn y dylai'r Cymro newydd edrych yn ddeniadol yn ogystal â bod yn ddiddorol i'w ddarllen.

Yr oedd nifer o bapurau wythnosol Cymraeg ar y farchnad yn barod, megis Baner ac Amserau Cymru, Y Genedl Gymreig, Yr Herald Cymraeg, Y Darian a'r Brython (papur Cymry Lerpwl a'r cylch), ynghyd â'r wythnosolion crefyddol megis Y Llan, Y Gwyliedydd, Y Goleuad (papur y Methodistiaid Calfinaidd), Seren Cymru (papur y Bedyddwyr), a'r Tyst (papur yr Annibynwyr). Er bod y rhain oll â'u darllenwyr ffyddlon a fyddai'n prynu'r papur bob wythnos, nid oedd ffigwr cylchrediad yr un ohonynt, o bell ffordd, yn golygu y gellid ei alw'n bapur 'poblogaidd' yn yr ystyr y breuddwydiai Rowland Thomas amdano, a chredai mai un ffactor a oedd yn gyfrifol am hynny oedd diwyg anniddorol y papurau o'u cymharu â'r papurau Saesneg.

Y gwendid mawr yn y papurau Cymraeg oedd eu bod yn tueddu i fod yn golofn ar ôl colofn o brint mân, heb benawdau trawiadol i ddenu llygad y darllenwyr, a heb lawer o luniau, os o gwbl mewn rhai ohonynt, i dorri undonedd y dudalen: yn wir, nid yw'n ormodiaith dweud mai'r unig beth a wnâi'r diwyg ychydig yn fwy diddorol mewn rhai o'r papurau Cymraeg oedd yr hysbysebion! A hyd yn oed yn y papurau a gynhwysai ambell lun yma ac acw, yr oeddynt yn brin iawn mewn gwirionedd ac yn tueddu i fod yn lluniau 'pen ac ysgwydd' yn hytrach na lluniau byw o newyddion gwirioneddol fel a welid yn y Wasg Saesneg: hynny yw, nid oedd y lluniau'n adlewyrchu digwyddiadau cyfoes y dydd.

Yr oedd Y Cymro felly am dorri tir cwbl newydd yn y farchnad bapurau Cymraeg trwy fod yn bapur a fyddai'n ddeniadol i'r llygad

ac yn un a gynhwysai amryw o luniau, nid yn unig y rhai 'pen ac ysgwydd' a geid yn y Wasg Gymraeg eisoes ond hefyd lluniau o newyddion 'go iawn': neu o leiaf, dyna oedd y bwriad. Yn y bennod hon yr wyf am geisio gweld i ba raddau y llwyddodd polisi lluniau'r Cymro, ac i ba raddau y gellid dweud bod y lluniau'n adlewyrchu newyddion cyfoes y dydd.

Arolwg sampl o luniau'r 'Cymro' rhwng 1932 a 1945

Fel gyda'r hysbysebion, byddai'n gwbl anymarferol gwneud dadansoddiad manwl o luniau bron i 700 o rifynnau o'r Cymro, ac felly dyma arolwg sampl tebyg o ddeg o rifynnau sydd unwaith eto wedi'u dewis yn fwriadol er mwyn ceisio adlewyrchu amserau penodol ym mlynyddoedd cynnar y papur ac, yn achos rhifyn 23 Ionawr 1937, wedi'i ddewis yn fwriadol am ei fod yn rhifyn arbennig:

Rhifyn	Pam dewis y rhifyn hwnnw
03 Rhagfyr 1932	Y rhifyn cyntaf.
03 Mehefin 1933	Ar ôl chwe mis.
02 Rhagfyr 1933	Ar ôl blwyddyn.
07 Rhagfyr 1935	Ar ôl tair blynedd.
23 Ionawr 1937	Rhifyn estynedig arbennig wedi achos Saunders Lewis, Lewis Valentine a D. J. Williams yn yr Old Bailey yn Llundain. Dewiswyd y rhifyn hwn yn benodol am ei fod yn cynnwys lluniau cyfoes o newyddion yr wythnos.
09 Medi 1939	Wythnos ar ôl toriad yr Ail Ryfel Byd.
07 Medi 1940	Blwyddyn ar ôl toriad y Rhyfel.
07 Mawrth 1942	Canol y Rhyfel.
10 Tachwedd 1944	Chwe mis cyn diwedd y Rhyfel.
11 Mai 1945	Diwedd y Rhyfel.

Allwedd yr arolwg sampl

TUDALEN - Rhif y dudalen

CYNNWYS - Cynnwys y llun

NATUR - Beth yw natur newyddiadurol y llun. Gweler y categorïau yn yr is-allwedd isod.

MATH - Pa fath o lun ydyw. Gweler y categorïau yn yr is-allwedd isod.

MAINT - Maint y llun [c = colofn. Mae pob colofn yn 40cm o hyd, ac yr oedd 5 colofn i bob tudalen ym mhob rhifyn hyd at 28 Tachwedd 1942, sef yr wyth rhifyn cyntaf yn y sampl isod. O 5 Rhagfyr 1942 ymlaen, sef y ddau rifyn olaf yn y sampl, yr oedd 6 cholofn i bob tudalen, hynny oherwydd prinder papur argraffu]. Sylwer fy mod yn cynnwys unrhyw bennawd sydd uwchben y llun, ac unrhyw ysgrifen sy'n disgrifio'i gynnwys, yn y mesuriad.

CANRAN (%) - Pa ganran o'r dudalen gyfan y mae'r llun (ac, o bosibl, y pennawd a'r ysgrifen ddisgrifiadol), yn ei chymryd.

Is-allweddi

CATEGORÏAU 'NATUR'
Natur newyddiadurol y llun.

NEWYDD. - Llun o newyddion 'go iawn', sef llun o ddigwyddiad yn ystod yr wythnos flaenorol. Mae llun yn y categori hwn yn llun o'r digwyddiad yn union fel ag yr oedd ar y pryd, sef yr hyn y byddai'r Sais yn ei alw'n 'action photo', yn hytrach na'i fod wedi'i osod yn benodol ar gyfer y camera.

NEWYDD. GOSOD - Llun o newyddion yr wythnos, ond un a osodwyd yn benodol ar gyfer y camera yn hytrach na'i fod yn llun o ddigwyddiad fel ag yr oedd ar y pryd.

PERTH. I NEWYDD. - Llun sy'n berthnasol i newyddion yr wythnos ond un na thynnwyd yn yr wythnos flaenorol ac sydd felly wedi dod o lyfrgell luniau'r papur, e.e. llun o A.S. a fu'n siarad yn y Senedd yn ystod yr wythnos.

ARALL - Er na ellir galw lluniau yn y categori hwn yn 'newyddion' fel y cyfryw, eto maent o ddiddordeb i bobl, e.e. llun o rywun a fu'n flaenor ers 40 mlynedd, llun o gyngerdd, eisteddfod etc., sef y lluniau sydd mor gyffredin yn ein papurau bro cyfoes. Hefyd yn y categori hwn mae lluniau sy'n berthnasol i ryw ddigwyddiad yn y dyfodol, e.e. llun o unawdydd a fydd yn perfformio mewn cyngerdd yn y dyfodol agos.

PRIODAS - Llun o gwpl sydd newydd briodi.

MILWYR - Llun o filwr, peilot etc. sy'n gwasanaethu yn y Rhyfel.

CYFF. - Unrhyw lun cyffredinol nad sy'n dod i unrhyw un o'r categorïau uchod.

CATEGORÏAU 'MATH'
Pa fath o lun ydyw.

DIGWYDD. - Llun o ddigwyddiad yn union fel ag yr oedd ar y pryd yn hytrach na'i fod wedi'i osod yn benodol ar gyfer y camera, sef yr hyn y byddai'r Sais yn ei alw'n 'action photo' a llun a fyddai'n dod dan yr is-gategori 'NEWYDD.' uchod.

GOSOD - Unrhyw lun a osodwyd yn benodol ar gyfer y camera, a'r bobl yn sefyll yn ffurfiol ac yn edrych yn uniongyrchol i lygad y camera. Gall hynny olygu lluniau'n ymwneud â'r newyddion, e.e. llun o Saunders Lewis, Lewis Valentine a D. J. Williams yn sefyll yn ffurfiol gyda'i gilydd ac yn edrych tua'r camera; enghreifftiau eraill o luniau a osodwyd yn benodol ar gyfer y camera yw lluniau priodas, lluniau o gorau a enillodd wobrau mewn eisteddfodau, etc.

P. ac Y. - Lluniau 'Pen ac Ysgwydd', sef lluniau ffurfiol, bychain o ran maint, o ben ac ysgwyddau'r person dan sylw (a fawr ddim arall!), ac ef neu hi bron yn ddieithriad yn edrych tua llygad y camera.Yr wyf wedi cyfyngu'r term hwn ar gyfer lluniau o unigolion yn unig; mae unrhyw luniau lle ceir mwy nag un person, er efallai mai eu pennau a'u hysgwyddau'n unig a welir, yn dod dan yr is-gategori blaenorol, 'GOSOD'.

GOLYGFA - Llun o olygfa megis dyffryn, cae, afon etc. Hefyd yn y categori hwn mae adeiladau megis tai ac eglwysi.

ANIFAIL - Llun o aderyn, ci, cath etc. Gall yr anifail fod yn un a fegir ar fferm neu'n un sy'n byw'n naturiol yn y gwyllt.

GWRTH. - Llun o wrthrych nad oes 'bywyd' ynddo megis awyren, car, pladur etc.

INC - Llun a dynnwyd gydag inc neu bensil megis cartwnau a lluniau gan arlunwyr. Sylwer, fodd bynnag, nad wyf yn cynnwys cartwnau neu ddarluniau sydd i'w gweld ar Dudalen y Plant.

Rhifyn 3 Rhagfyr 1932

TUDALEN	CYNNWYS	NATUR	MATH	MAINT	CANRAN (%)
01	D. R. Grenfell, A.S. Gŵyr	PERTH. I NEWYDD.	P. ac Y.	½c, 4.0cm	1.0
01	Dr. G. A. Stephens, meddyg o Abertawe	PERTH. I NEWYDD.	P. ac Y.	½c, 4.0cm	1.0
02	Robin Goch	CYFF.	ANIFAIL	1c, 6.5cm	3.5
03	------------------------				
04	E. M. Roberts, Porthaethwy, blaenor hynaf Môn	ARALL	P. ac Y.	½c, 4.0cm	1.0
04	Côr Cymreig Birkenhead, wedi ennill un o'r prif wobrwyon yn Eisteddfod Gadeiriol Llundain	ARALL	GOSOD	3c, 9.0cm	13.5
04	Mr. a Mrs. Thomas Roberts, Bethesda, sy'n briod ers 62 mlynedd	ARALL	GOSOD	1c, 3.0cm	1.5
04	T. W. Jones, Ponciau, Sir Ddinbych, wedi ei ddewis yn ymgeisydd Seneddol Llafur dros Feirionnydd	PERTH. I NEWYDD.	P. ac Y.	1c, 8.0cm	4.0
05	Llestri Brecwast	CYFF.	GWRTH.	2c, 12.0cm	12.0
05	'Y Mae Trydan Mor lân': llun o stôf	CYFF.	GWRTH.	2c, 19.0cm	19.0
06	------------------------				
07	Ffiord Fjoelands, Norwy: un o'r mannau ar fordaith yr Urdd	ARALL	GOLYGFA	3c, 10.0cm	15.0
07	H. M. S. Orduna, llong yr Urdd	ARALL	GWRTH.	2c, 7.5cm	7.5
07	Miss Betty Pugh, hyfforddwraig canu aelodau'r Urdd, canghennau Caerdydd	ARALL	P. ac Y.	½c, 3.5cm	1.5
08	Y Glöyn Byw Trilliw Bach	CYFF.	ANIFAIL	1c, 6.5cm	3.5
09	Pyrth Coleg Merton Rhydychen gan y gof D. J. Williams o Waith Brunswick, Caernarfon	ARALL	GWRTH.	2c, 9.5cm	9.5

10	--					
11	--					
12	Rhys J. Davies, A.S.: 'Fy Un Mlynedd Ar Ddeg yn y Senedd': llun ohono wedi'i arosod o flaen llun o'r Senedd yn Llundain	ARALL	P. ac Y. + GOLYGFA	4c,	8.5cm	17.0
13	--					
14	Y Parch. J. Penry Thomas, Caerdydd	ARALL	P. ac Y.	1c,	8.5cm	4.5
15	Dr. Wynn Davies, Rhos, llywydd newydd Sasiwn y Methodistiaid Calfinaidd	ARALL	P. ac Y.	1c,	8.0cm	4.0
16	Y Parch. D. Tecwyn Evans	ARALL	P. ac Y.	1c,	8.0cm	4.0
17	--					
18	--					
19	Tom Griffiths, pêl-droediwr yn chwarae dros Gymru	ARALL	INC	1c,	9.0cm	4.5
20	T. I. Ellis: adolygiad o lyfr	ARALL	P. ac Y.	1c,	8.0cm	4.0
21	--					
22	D. Farr Davies, Dowlais, rheolwr cyffredinol yr Amalgamated Anthracite Collieries (Ltd.), a chadeirydd Cymdeithas Perchenogion Glo Deheudir Cymru a Mynwy: Rhif 1 yn y gyfres 'Arweinwyr Masnach Cymru'	ARALL	P. ac Y.	1c,	7.5cm	4.0
23	Moch	CYFF.	ANIFAIL	2c,	8.0cm	8.0
24	Organ yn sinema'r Plaza, Abertawe: bydd Tom Jenkins yn canu'r organ ar y radio ddydd Iau nesaf	ARALL	GWRTH.	2c,	11.5cm	11.5

Dadansoddiad o rifyn 3 Rhagfyr 1932

TUDALEN	NIFER O LUNIAU	CANRAN O'R DUDALEN (%)
01	2	2.0
02	1	3.5
03	-	-
04	4	20.0
05	2	31.0
06	-	-
07	3	24.0
08	1	3.5
09	1	9.5
10	-	-
11	-	-
12	2	17.0
13	-	-
14	1	4.5
15	1	4.0
16	1	4.0
17	-	-
18	-	-
19	1	4.5
20	1	4.0
21	-	-
22	1	4.0
23	1	8.0
24	1	11.5
	CYFANSWM 24	CYFARTALEDD 6.5

'NATUR' Y LLUN

NEWYDD.	-
NEWYDD. GOSOD	-
PERTH. I NEWYDD.	3
ARALL	16
PRIODAS	-
MILWR	-
CYFF.	5

'MATH' O LUN

DIGWYDD.	-

GOSOD	2
P. ac Y.	11
GOLYGFA	2
ANIFAIL	3
GWRTH.	5
INC	1

Rhifyn 3 Mehefin 1933

TUDALEN	CYNNWYS	NATUR	MATH	MAINT	CANRAN (%)
01	Ifan ab Owen Edwards yn derbyn saliwt yr Urdd yn Eisteddfod Genedlaethol Yr Urdd, Caerffili	ARALL	DIGWYDD.	3c, 13.5cm	20.5
02	J. Chas. Mclean, un o'r beirniaid cerdd yn Eisteddfod yr Urdd	ARALL	P. ac Y.	1c, 9.5cm	5.0
02	Miss Medeni Jones, disgybl yn Ysgol Sir Abermaw, Meirion, yn cael ei choroni yn Frenhines y Rhosynnau yn Abermaw ddydd Mercher nesaf	ARALL	P. ac Y.	1c, 10.5cm	5.5
03	------------------				
04	------------------				
05	Bedyddio trwy drochi yn Eglwys Fair, Llanfair Talhaiarn, Sir Ddinbych	ARALL	GOLYGFA	2c, 8.5cm	8.5
06	Gwisg syml 'voile' i eneth fach	CYFF.	GWRTH.	2c, 16.5cm	16.5
07	------------------				
08	Buddugwyr ac eraill o Eisteddfod yr Urdd, Caerffili: chwech o luniau gwahanol	ARALL	GOSOD	5c, 18.0cm	45.0
09	------------------				
10	------------------				
11	Mudiad Mamau a Merched Cymru yn Eisteddfod yr Urdd	ARALL	GOSOD	3c, 14.0cm	21.0
12	------------------				
13	Côr Urdd y Seren Fore, Hebron, Caergybi	ARALL	GOSOD	2c, 7.5cm	7.5
14	------------------				
15	Ci a Chath	CYFF.	ANIFAIL	2c, 13.5cm	13.5
16	------------------				
17	------------------				
18	------------------				

19	--				
20	Trefor Jones fydd yn canu ar y radio Nos Fawrth	ARALL	P. ac Y. 1c,	9.5cm	5.0

Dadansoddiad o rifyn 3 Mehefin 1933

TUDALEN	NIFER O LUNIAU	CANRAN O'R DUDALEN (%)
01	1	20.5
02	2	10.5
03	-	-
04	-	-
05	1	8.5
06	1	16.5
07	-	-
08	6	15.0
09	-	-
10	-	-
11	1	21.0
12	-	-
13	1	7.5
14	-	-
15	1	13.5
16	-	-
17	-	-
18	-	-
19	-	-
20	1	5.0

CYFANSWM 15 CYFARTALEDD 6.0

'NATUR' Y LLUN

NEWYDD.	-
NEWYDD. GOSOD	-
PERTH. I NEWYDD.	-
ARALL	13
PRIODAS	-
MILWYR	-
CYFF.	2

'MATH' O LUN

DIGWYDD.	1
GOSOD	8
P. ac Y.	3
GOLYGFA	1

ANIFAIL	1
GWRTH.	1
INC	-

Rhifyn 2 Rhagfyr 1933

TUDALEN	CYNNWYS	NATUR	MATH	MAINT	CANRAN (%)
01	--				
02	--				
03	--				
04	Clustogau i'r Plant	CYFF.	GWRTH.	2c, 9.0cm	9.0
05	--				
06	--				
07	--				
08	Rhai o'r gweithwyr yn swyddfa'r Cymro ar achlysur pen blwydd y papur	ARALL	GOSOD	3c, 10.0cm	15.0
09	Ci	CYFF.	ANIFAIL	2c, 12.0cm	12.0
09	Diwrnod ffair yn Llanrhaeadr Ym Mochnant, Sir Ddinbych	CYFF.	GOLYGFA	3c, 12.0cm	18.0
09	Y Golffiwr Bach ym Morfa Nefyn	CYFF.	GOSOD	2c, 8.0cm	8.0
09	Cartref Pant y Brad ger Tonyrefail, Morgannwg, lle y dywedir y cadwyd y Brenin Iorwerth yr Ail yn 1326	CYFF.	GOLYGFA	3c, 13.5cm	20.5
09	Teiliwr yn Llundain gyda throwsus wyth troedfedd o hyd ar gyfer dyn sy'n mynd i gerdded ar briciau mewn sioe	CYFF.	GOSOD	2c, 18.0cm	18.0
09	Trin y ffordd rhwng Rhydypandy a Thregaron	CYFF.	GOSOD	3c, 12.0cm	18.0
10	--				
11	--				
12	--				
13	--				
14	--				
15	--				
16	--				

Dadansoddiad o rifyn 2 Rhagfyr 1933

TUDALEN	NIFER O LUNIAU	CANRAN O'R DUDALEN (%)
01	-	-
02	-	-
03	-	-
04	1	9.0
05	-	-
06	-	-
07	-	-
08	1	15.0
09	6	100.0
10	-	-
11	-	-
12	-	-
13	-	-
14	-	-
15	-	-
16	-	-

CYFANSWM 8 CYFARTALEDD 8.0

'NATUR' Y LLUN

NEWYDD.	-
NEWYDD. GOSOD	-
PERTH. I NEWYDD.	-
ARALL	1
PRIODAS	-
MILWYR	-
CYFF.	7

'MATH' O LUN

DIGWYDD.	-
GOSOD	4
P. ac Y.	-
GOLYGFA	2
ANIFAIL	1
GWRTH.	1

INC -

Rhifyn 7 Rhagfyr 1935

TUDALEN	CYNNWYS	NATUR	MATH	MAINT	CANRAN (%)
01	Y Parch. T. Ehedydd Jones, Pumsaint, Caerfyrddin, a sefydlwyd yn weinidog ar Eglwys M.C., Pontrhydfendigaid, Ceredigion	ARALL	P. ac Y.	1c, 10.0cm	5.0
02	Plas Garthewin, Llanfairtalhaiarn	CYFF.	GOLYGFA	2c, 9.5cm	9.5
03	--				
04	Dau aelod o Glwb Plant *Y Cymro* o Fryncrug, Towyn	CYFF.	GOSOD	1c, 11.0cm	5.5
05	--				
06	--				
07	William Evans, Caergybi, a ymddiswyddodd fel Prif Beiriannydd Môr gyda'r L.M.S. ar ôl bod yn gwasanaethu ar longau am 35 mlynedd	ARALL	P. ac Y.	1c, 10.0cm	5.0
08	--				
09	Tamaid i'r Merlyn	CYFF.	GOSOD	2c, 9.5cm	9.5
09	Plant yn Ysgol y Cyngor, Penrhyndeudraeth, Meirion, yn gwrando ar wersi'r radio	CYFF.	GOSOD	3c, 10.5cm	16.0
09	Cofeb William Tell yn yr Yswistir	CYFF.	GOLYGFA	2c, 13.5cm	13.5
09	Chwythu'r Balŵn	CYFF.	GOSOD	3c, 12.5cm	19.0
09	Cwm Pennant	CYFF.	GOLYGFA	4c, 14.5cm	29.0
09	Ffrindiau - merch fach a chi	CYFF.	GOSOD	1c, 14.5cm	7.5
10	--				
11	--				
12	--				
13	--				
14	Dora a Twm y stalwyn	CYFF.	GOSOD	2c, 8.5cm	8.5
15	--				

16

Dadansoddiad o rifyn 7 Rhagfyr 1935

TUDALEN	NIFER O LUNIAU	CANRAN O'R DUDALEN (%)
01	1	8.0
02	1	9.5
03	-	-
04	1	5.5
05	-	-
06	-	-
07	1	5.0
08	-	-
09	6	100.0
10	-	-
11	-	-
12	-	-
13	-	-
14	1	8.5
15	-	-
16	-	-
	CYFANSWM 11	CYFARTALEDD 8.5

'NATUR' Y LLUN

NEWYDD.	-
NEWYDD. GOSOD	-
PERTH. I NEWYDD.	-
ARALL	2
PRIODAS	-
MILWYR	-
CYFF.	9

'MATH' O LUN

DIGWYDD.	-
GOSOD	6
P. ac Y.	2
GOLYGFA	3
ANIFAIL	-
GWRTH.	-

INC -

Rhifyn 23 Ionawr 1937

TUDALEN	CYNNWYS	NATUR	MATH	MAINT	CANRAN (%)
01	Y dorf yn aros i lys yr Old Bailey yn Llundain agor fore dydd Mawrth diwethaf, diwrnod achos llosgi Penyberth	NEWYDD.	DIGWYDD.	3c, 11.0cm	16.5
02	Y Barnwr Charles	PERTH. I NEWYDD.	P. ac Y.	1c, 8.0cm	4.0
02	Mr. W. N. Stable. K.C., a gynrychiolai'r erlyniad	PERTH. I NEWYDD.	P. ac Y.	1c, 8.0cm	4.0
03	Y Prif Weinidog, Mr. Baldwin: ymwelodd dirprwyaeth ag ef yn dadlau yn erbyn symud y prawf i Lundain	PERTH. I NEWYDD.	P. ac Y.	1c, 8.5cm	4.5
04	Tri aelod o Glwb Plant _Y Cymro_: un o Laniestyn, Pwllheli, un o Dregarth, Bethesda ac un o Gwm Cynfal, Ffestiniog	CYFF. CYFF. CYFF.	P. ac Y. P. ac Y. P. ac Y.	1c, 8.5cm 1c, 9.0cm 1c, 6.5cm	4.5 4.5 3.5
05	----------				
06	----------				
07	----------				
08	Saunders Lewis	PERTH. I NEWYDD.	P. ac Y.	1c, 7.5cm	4.0
09	----------				
10	----------				
11	Y Parch. L. E. Valentine	PERTH. I NEWYDD.	P. ac Y.	1c, 8.0cm	4.0
12	Saunders Lewis, Lewis Valentine a D. J. Williams ar eu ffordd i'r llys yng Nghaernarfon, gyda J. E. Jones, ysgrifennydd y Blaid Genedlaethol, ac E. V. Stanley Jones, a ymddangosai ar ran y diffynyddion	NEWYDD.	DIGWYDD.	3c, 15.0cm	22.5
13	Gosod bomiau bychain ar awyren	CYFF.	GOSOD	3c, 14.5cm	22.0
13	Gweirful, merch fach y Parch. L. E. Valentine	CYFF.	GOSOD	2c, 14.5cm	14.5

13	Paratoi'r bomiau i'w gosod yn yr awyren	CYFF.	GOSOD	2c, 12.0cm	12.0
13	Porth Neigwl a Thrwyn Cilan, Llŷn	CYFF.	GOLYGFA	3c, 12.0cm	18.0
13	Un o'r awyrennau a welir maes o law yn hofran uwch broydd tawel Llŷn	CYFF.	GWRTH.	5c, 10.5cm	26.5
14	Y Parch. D. H. Jones, Pentraeth, Môn, a dderbyniodd alwad eglwysi Bethel a Charmel, Llanrwst	ARALL	P. ac Y.	1c, 9.0cm	4.5
15	Y tri chenedlaetholwr o flaen y gwesty yn Llundain	NEWYDD. GOSOD	GOSOD	2c, 10.0cm	10.0
15	Tu allan i'r Old Bailey, Llundain: yn y llun mae nifer o Gymry a deithiodd i Lundain dros nos i fod yn bresennol yn y Llys	NEWYDD.	DIGWYDD.	3c, 7.0cm	10.5
16	Y dorf o amgylch gorsaf yr heddlu ym Mhwllheli, yn aros ymddangosiad y tri chenedlaetholwr a gyhuddwyd o losgi'r ysgol fomio	PERTH. I NEWYDD.	DIGWYDD.	4c, 16.0cm	32.0
16	E. V. Stanley Jones, a ymddangosai ar ran y diffynyddion	PERTH. I NEWYDD.	P. ac Y.	1c, 8.0cm	4.0
17	--				
18	--				
19	--				
20	Herbert Edmund Davies, a ymddangosai ar ran D. J. Williams yn yr achos yng Nghaernarfon	PERTH. I NEWYDD.	P. ac Y.	1c, 7.5cm	4.0
20	Saunders Lewis, Lewis Valentine a'u gwragedd yn cael te ar ôl y prawf yng Nghaernarfon	NEWYDD.	DIGWYDD.	2c, 9.5cm	9.5
20	Y Barnwr Lewis, y barnwr yng Nghaernarfon	PERTH. I NEWYDD.	P. ac Y.	1c, 8.5cm	4.5
20	D. J. Williams	PERTH. I NEWYDD.	P. ac Y.	1c, 8.5cm	4.5
21	--				

22	Mynd i'r ffair	CYFF.	GOSOD	2c,	8.0cm	8.0
23	--					
24	Llys Canol y Troseddwyr, Old Bailey, Llundain	PERTH. I NEWYDD.	GOLYGFA	2c,	9.5cm	9.5

Dadansoddiad o rifyn 23 Ionawr 1937

TUDALEN	NIFER O LUNIAU	CANRAN O'R DUDALEN (%)
01	1	16.5
02	2	8.0
03	1	4.5
04	3	12.5
05	-	-
06	-	-
07	-	-
08	1	4.0
09	-	-
10	-	-
11	1	4.0
12	1	22.5
13	5	100.0
14	1	4.5
15	2	20.5
16	2	36.0
17	-	-
18	-	-
19	-	-
20	4	22.5
21	-	-
22	1	8.0
23	-	-
24	1	9.5
	CYFANSWM 26	CYFARTALEDD 11.5

'NATUR' Y LLUN

NEWYDD.	4
NEWYDD. GOSOD	1
PERTH. I NEWYDD.	11
ARALL	1
PRIODAS	-
MILWYR	-
CYFF.	9

'MATH' O LUN

DIGWYDD.	5
GOSOD	5

P. ac Y.	13
GOLYGFA	2
ANIFAIL	-
GWRTH.	1
INC	-

Rhifyn 9 Medi 1939

TUDALEN	CYNNWYS	NATUR	MATH	MAINT	CANRAN (%)
01	Robert Richards, A.S., Dirprwy Gomisiynydd Adrannol dros Gymru (Amddiffyn Dinesig)	PERTH. I NEWYDD.	P. ac Y.	1c, 10.0cm	5.0
02	--				
03	Dau aelod o Glwb Plant _Y Cymro_: un o Nantlle, Arfon, ac un o'r Groeslon, Arfon	CYFF. CYFF.	GOSOD P. ac Y.	1c, 11.0cm 1c, 8.0cm	5.5 4.0
04	Disgyblion a fu yn Ysgol Haf yr Ysgol Sul yng Ngholeg Harlech	ARALL	GOSOD	2c, 15.5cm	15.5
04	John Roberts, Deiniolen, Arfon, a fu'n gweithio yn chwarelau Dinorwig am 54 mlynedd, a John Hughes, Deiniolen, Arfon, a fu'n gweithio yn y chwarelau am yn agos i 40 mlynedd; mae Mr. Hughes hefyd yn aelod o Gôr Eglwys Llandinorwic ers 52 mlynedd	ARALL	GOSOD	2c, 10.5cm	10.5
04	Priodas Morris John Thomas, Blaenau Ffestiniog, rheolwr y mudiad cydweithredol ym Maentwrog, a Miss Dilys Roberts, Blaenau Ffestiniog	PRIODAS	GOSOD	1c, 13.5cm	7.0
04	W. T. Williams, Glasgoed, Caernarfon, sy'n taro canu yn yr eglwys yno ers 23 mlynedd ac yn flaenor yno ers 18 mlynedd. Bu'n gweithio yn chwarelau Dinorwig am 52 mlynedd; mae hefyd yn fardd o fri dan yr enw 'Coedgas'	ARALL	P. ac Y.	1c, 13.5cm	7.0
04	R. Temple Hughes, Tregarth, Bangor, sydd newydd ymddiswyddo ar ôl bod yn taro canu yn eglwys Annibynwyr Chwarelgoch, ger ei gartref, am 49 mlynedd	ARALL	P. ac Y.	1c, 13.5cm	7.0
04	Richard Jones, Mynydd Llandegai, Bethesda, a basiodd Arholiadau'r Uwch Dystysgrif a Bwrdd Canol Cymru	ARALL	P. ac Y.	1c, 10.0cm	5.0
04	Y Parch. Griffith Rees o sir	ARALL	P. ac Y.	1c, 6.0cm	3.0

	Aberteifi a benodwyd yn athro yng Ngholeg y Bala				
04	Pedwar o Gymry yng ngerddi'r Swyddfa Lafur Gydwladol yn Genefa, lle y buont yr haf hwn yn astudio yn y cwrs blynyddol a drefnir gan Fudiad Addysg y Gweithwyr	ARALL	GOSOD	2c, 10.5cm	10.5
04	John Michael Thomas, criïwr tref Bethesda, yn cyhoeddi gorchymyn o eiddo Cyngor Dosbarth Dinesig Bethesda	ARALL	GOSOD	2c, 12.5cm	12.5
04	Priodas Miss Ann Catherine Williams, Y Bala, a Richard Jones, Talsarnau	PRIODAS	GOSOD	1c, 13.0cm	6.5
04	Miss J. E. Roberts, Maentwrog, Blaenau Ffestiniog, a enillodd bum gwobr gyntaf a dwy ail wobr yn sioe ardd Maentwrog a'r cylch	ARALL	P. ac Y.	1c, 11.0cm	5.5
05	--				
06	Dau o ffoaduriaid ieuanc iawn a adawodd gartref am ddiogelwch yng Nghymru	NEWYDD. GOSOD	GOSOD	1c, 10.5cm	5.5
06	Dau o blant Lerpwl yn cael eu croesawu i'w thŷ gan Mrs. Robert Price, Bethesda	NEWYDD.	DIGWYDD.	2c, 13.5cm	13.5
06	Llochesiaid ieuainc yn cario mygydau nwy	NEWYDD.	DIGWYDD.	2c, 10.0cm	10.0
07	'Gelynion y Cristion': darlun o'r <u>Catholic Herald</u> yn cynrychioli'r nerthoedd Anghrist sy'n awr yn cerdded yn Ewrob, sef y llywodraeth Nazi a'r llywodraeth Soviet	CYFF.	INC	2c, 15.0cm	15.0
08	--				
09	R. Hughes, Llanfairpwll, Môn, sef "Gwyngyll", bardd ac eisteddfodwr selog ac aelod o Orsedd Beirdd Môn	ARALL	P. ac Y.	1c, 6.5cm	3.5
09	R. R. Jones, Amlwch, a etholwyd i gadair Cyfarfod Misol Môn am hanner blwyddyn	ARALL	P. ac Y.	1c, 5.0cm	2.5
09	Dau lun o'r hyn a wneir mewn gwahanol fannau i amddiffyn y	PERTH. I NEWYDD.	DIGWYDD.	3c, 12.5cm	19.0

	bobl rhag peryglon rhyfel: dynion a bechgyn yn gosod i fyny gydau llawn o dywod yn rhagfur; dynion yn torri ffos i wneud amddiffynfa rhag niwed o'r awyr				
09	Agor ysgol newydd ym Metws Gwerfil Goch, Meirion	NEWYDD. GOSOD	GOSOD	2c, 11.0cm	11.0
09	Edward Belton a'i fab Gwilym, 17 oed, o Wilkesbarre, Pennsylvania, oedd ar fwrdd y llong Athena a suddwyd gan suddfad y gelyn nos Sul	PERTH. I NEWYDD.	GOSOD	2c, 10.5cm	10.5
10	'Ymborth y genedl YFORY. Rhaid ei ddiogelu HEDDIW.' : llun o'r cynhaeaf ochr yn ochr ag erthygl yn sôn am y newidiadau a ddaw yn sgîl y Rhyfel	PERTH. I NEWYDD.	DIGWYDD.	2c, 12.5cm	12.5
11	--				
12	Y Capten Geoffrey Crawshey, Dirprwy Gomisiynydd Adrannol dros Gymru a fu'n ymweld â Gogledd Cymru yr wythnos hon, sy'n ymwneud â threfniadau Amddiffyn y Bobl, yn enwedig y trefniadau ynglŷn â'r ffoaduriaid	PERTH. I NEWYDD.	P. ac Y.	1c, 8.5cm	4.5

Dadansoddiad o rifyn 9 Medi 1939

TUDALEN	NIFER O LUNIAU	CANRAN O'R DUDALEN (%)
01	1	5.0
02	-	-
03	2	9.5
04	11	90.0
05	-	-
06	3	29.0
07	1	15.0
08	-	-
09	6	46.5
10	1	12.5
11	-	-
12	1	4.5
	CYFANSWM 26	CYFARTALEDD 17.5

'NATUR' Y LLUN

NEWYDD.	2
NEWYDD. GOSOD	2
PERTH. I NEWYDD.	6
ARALL	11
PRIODAS	2
MILWYR	-
CYFF.	3

'MATH' O LUN

DIGWYDD.	5
GOSOD	10
P. ac Y.	10
GOLYGFA	-
ANIFAIL	-
GWRTH.	-
INC	1

Rhifyn 7 Medi 1940

TUDALEN	CYNNWYS	NATUR	MATH	MAINT	CANRAN (%)
01	W. Stanley Owen, Llanddaniel, Môn, sydd wedi penderfynu derbyn galwad i fugeilio eglwys Annibynnol Jerusalem, Cricieth	ARALL	P. ac Y.	1c, 10.5cm	5.5
01	Priodas Miss Eluned Mason, Caernarfon, a Dr. A. Rees Pritchard, Bethesda	PRIODAS	GOSOD	2c, 9.5cm	9.5
01	Tri o luniau: 2nd Radio Officer Glyn Roberts, Blaenau Ffestiniog, a oedd ar fwrdd y llong 'British Fame' a suddwyd gan long danfor yr Eidal; Sapper David Roberts, Blaenau Ffestiniog, a laddwyd pan oedd gyda'i waith fel 'dispatch rider' yn Lloegr; Morris Roberts, Talwaenydd, sy'n gwasanaethu'r wlad ers rhai misoedd	MILWYR	P. ac Y.	2c, 9.0cm	9.0
02	Dau frawd, Evan Samuel Williams a Caradoc B. Williams, Bodvean, sy'n gwasanaethu'r wlad, un gyda'r R.W.F. yng Nghymru a'r llall gyda'r South Staffordshires yn Lloegr	MILWYR MILWYR	P. ac Y. P. ac Y.	½c, 8.0cm ½c, 8.0cm	2.0 2.0
02	Hugh Eric Hughes, Bodvean, sydd gyda'r Gwarchodlu Cymreig yn Lloegr, a Robert Owen Thomas, Bodvean, sydd gyda'r R.A.S.C. yn Lloegr	MILWYR MILWYR	P. ac Y. P. ac Y.	½c, 6.5cm ½c, 6.5cm	1.5 1.5
03	--				
04	Syr George Stapledon, a ryddhawyd gan adran Amaethyddiaeth Prifysgol Cymru, Aberystwyth, i arolygu'r gwaith o sefydlu Gorsaf Gwella Tir Glas, yn ymyl Stratford-On-Avon	PERTH. I NEWYDD.	P. ac Y.	1c, 7.0cm	3.5
04	Moses Griffith, Cyfarwyddwr Tiroedd y Cynllun Gwella yn Cahn Hill, ger Aberystwyth, a benodwyd yn ymgynghorwr ar Dir Glas yng Nghymru	PERTH. I NEWYDD.	P. ac Y.	1c, 8.0cm	4.0
05	--				

06	Hugh Thomas, Llanddona, Môn, fydd yn hwylio i Awstralia i'w ordeinio yno i waith y weinidogaeth eglwysig	ARALL	P. ac Y.	1c,	7.5cm	3.5
06	Olwen Williams, Llanfairpwll, Môn, a enillodd ysgoloriaeth i Ysgol Sir Biwmares	ARALL	P. ac Y.	1c,	7.0cm	3.5
06	H. P. Morris, Llanddaniel, Môn, sy'n gwasanaethu gyda'r R.A.M.C. yn Iwerddon	MILWYR	P. ac Y.	1c,	7.5cm	4.0
06	Owen Hughes, Bryngwran, Môn, sydd gyda'r "Welsh Guards"	MILWYR	P. ac Y.	1c,	7.0cm	3.5
06	Lance Corporal Iorwerth John Jones, Biwmaris, sydd gyda'r R.W.F.	MILWYR	P. ac Y.	1c,	5.5cm	3.0
06	Pump o'r un teulu, sef tad a'i bedwar mab, o Gaergybi, sy'n gwasanaethu'u gwlad yn y Fyddin: bu'r tad hefyd yn gwasanaethu yn Rhyfel Mawr 1914-1918	MILWYR	GOSOD	2c,	9.5cm	9.5
06	Tri o luniau: Pte. John Thomas a Pte. Sam Thomas, dau frawd o Langoed, Môn, sy'n gwasanaethu eu gwlad; Pte. Jack Williams, Llangoed, sydd hefyd yn gwasanaethu ei wlad ac wedi priodi chwaer i'r ddau frawd	MILWYR	P. ac Y.	2c,	8.0cm	8.0
06	Miss Grace Rowlands, sydd yng Ngoleg Llysfasi, Rhuthun, ac a fu am gyfnod ym Mryntwrog Isaf, Llanerchymedd	ARALL	P. ac Y.	½c,	3.5cm	1.0
07	Dr. Thomas Williams, Gwalchmai, cyn-lywydd Cymdeithasfa Methodistiaid Calfinaidd Cymru, a Llywydd y Gymanfa Gyffredinol yn awr	ARALL	P. ac Y.	1c,	8.0cm	4.0
07	Cwmni drama Gwalchmai, dan ofal y Parch. T. Arthur Jones, a fu'n un o'r rhai mwyaf llwyddiannus yn y sir am gyfnod maith: llun a dynnwyd ar ddiwedd perfformio 'Aelwyd Angharad' rai blynyddoedd yn ôl	ARALL	GOSOD	3c,	11.0cm	16.5
07	Dosbarth darllen Eglwys M.C. Gwalchmai, pan oedd y Parch.	ARALL	GOSOD	3c,	8.0cm	12.0

	T. Arthur Jones yn weinidog yno					
07	Mr. a Mrs. J. P. Williams, a gynrychiolai fywyd cymdeithasol Gwalchmai ar un adeg	ARALL	GOSOD	1c,	9.5cm	5.0
07	Y diweddar Barch. Dr. Thomas Charles Williams, Porthaethwy	ARALL	P. ac Y.	1c,	9.0cm	4.5
07	Y Parch. R. J. Parry, gweinidog St. Paul's a Glanadda, E.F., Bangor, a ymneilltuodd o'r weinidogaeth	ARALL	P. ac Y.	1c,	10.5cm	5.5
08	--					
09	--					
10	--					
11	--					
12	Heddwyn Pughe, Abergynolwyn, a basiodd arholiad yr Uwch Dystysgrif o Fwrdd Canol Cymru	ARALL	P. ac Y.	1c,	10.5cm	5.5
12	Jack V. Hughes yn cwrdd â'i fam, Mrs. Hughes, gynt o Ddolgellau, ond yn awr yn byw yn Nhowyn, Meirionnydd, ar ôl ugain mlynedd heb weld ei gilydd: ymfudodd Jack i Awstralia pan oedd yn 16 oed ond daeth yn ôl i Gymru fel aelod o fyddin y diriogaeth Brydeinig	ARALL	GOSOD	2c,	10.5cm	10.5
12	Priodas A. W. Pritchard, o Lyfrfa'r Methodistiaid Calfinaidd, Caernarfon, a Miss A. E. Pritchard, Fourcrosses ger Pwllheli	PRIODAS	GOSOD	2c,	10.5cm	10.5
12	Priodas Miss Enid Griffith, Blaenau Ffestiniog, a John Edwards, Tanygrisiau	PRIODAS	GOSOD	1c,	13.0cm	6.5
12	Priodas y Llyngesydd Robert Williams, Llanberis, a Miss Annie Owen, Caernarfon	PRIODAS (ond lluniau unigol ohonynt)	P. ac Y. P. ac Y.	½c, ½c,	7.0cm 7.0cm	2.0 2.0
12	Evan Morris, Llanbedr gynt, 'hynafgwr heini' ac yn 'hynod o sionc' er ei fod yn 82 oed	ARALL	P. ac Y.	1c	10.0cm	5.0

Dadansoddiad o rifyn 7 Medi 1940

TUDALEN	NIFER O LUNIAU	CANRAN O'R DUDALEN (%)
01	5	24.0
02	4	7.0
03	-	-
04	2	7.5
05	-	-
06	10	36.0
07	6	47.5
08	-	-
09	-	-
10	-	-
11	-	-
12	7	42.0
	CYFANSWM 34	CYFARTALEDD 13.5

'NATUR' Y LLUN

NEWYDD.	-
NEWYDD. GOSOD	-
PERTH. I NEWYDD.	2
ARALL	13
PRIODAS	5
MILWYR	14
CYFF.	-

'MATH' O LUN

DIGWYDD.	-
GOSOD	8
P. ac Y.	26
GOLYGFA	-
ANIFAIL	-
GWRTH.	-
INC	-

Rhifyn 7 Mawrth 1942

TUDALEN	CYNNWYS	NATUR	MATH	MAINT	CANRAN (%)
01	Priodas Aur Mr. a Mrs. John Jones, Dwyran, Môn; Mr. Jones yw "Iolo Môn"	ARALL	GOSOD	1c, 8.5cm	4.5
01	'Pe deuai Dewi Sant yn ôl': cartŵn gan J. R. Lloyd Hughes	CYFF.	INC	3c, 14.0cm	21.0
02	------------------------------				
03	------------------------------				
04	Yr Henadur Thomas Charles Lewis, Penmaenmawr, a fu farw yn 86 oed: ef a arwyddodd bapur enwi cyntaf Lloyd George fel ymgeisydd dros Fwrdeisdrefi Arfon	ARALL	P. ac Y.	1c, 5.5cm	3.0
05	------------------------------				
06	Miss Catherine M. Roberts, Penrhyndeudraeth, sy'n gwasanaethu gyda'r W.A.A.F.	MILWYR	P. ac Y.	1c, 4.0cm	2.0
06	Priodas Miss Bessie Williams, Trawsfynydd, a'r Awyrenwr Ieuan Roberts, Trawsfynydd	PRIODAS	GOSOD	1c, 8.5cm	4.5
06	Richard Parry, Talysarn, gŵr amlwg iawn ym myd cerdd	ARALL	P. ac Y.	½c, 4.0cm	1.0
06	Jack Llewelyn Thomas, Talsarnau, sy'n gwasanaethu gyda'r Royal Corps of Signals yn y Dwyrain ers dros flwyddyn	MILWYR	P. ac Y.	1c, 4.5cm	2.5
06	Gohebydd Arbennig Y Cymro a ysgrifennodd erthygl 'Cinio Am Lai Na Swllt [mewn unrhyw westy Prydeinig]'	CYFF.	P. ac Y.	½c, 4.0cm	1.0
06	Priodas Miss S. Hughes, Ffestiniog, a Richard Howard, Southport	PRIODAS	GOSOD	1c, 9.0cm	4.5
06	Y Milwr Richard Hughes, Talsarnau, Meirion, sy'n gwasanaethu gyda'r R.A.F.	MILWYR	P. ac Y.	1c, 4.5cm	2.5
06	Yr Awyrenwr Bobbie Hughes, Talsarnau, Meirion, a'i ddiweddar wraig, wedi iddynt briodi yn Birmingham	MILWYR	GOSOD	1c, 8.5cm	4.5

06	Corpl. Ronnie Jones, Porthmadog, a Signaller W. Morris, Prenteg, sy'n gwasanaethu yn y Dwyrain gyda'r Royal Corps of Signals	MILWYR	GOSOD	1c, 10.0cm	5.0
07	Y Milwr E. Emrys Hughes, Llanllyfni, sy'n gwasanaethu gyda'r R.A.S.C.	MILWYR	P. ac Y.	1c, 4.0cm	2.0
07	Miss Annie B. Roberts, Llanystumdwy, sy'n gwasanaethu gyda'r W.A.A.F.	MILWYR	P. ac Y.	1c, 4.0cm	2.0
07	Priodas Owen Lewis, Caergybi, sydd yn adran ymborth catrawd peirianwyr, a Miss M. Roberts, Llanrug, sydd hefyd yn gwasanaethu'r wlad	PRIODAS	GOSOD	1c, 8.5cm	4.5
07	Y Milwr Hughie T. Rees, Garn Dolbenmaen, a gollodd ei fywyd tra'n gwasanaethu ei wlad	MILWYR	P. ac Y.	1c, 4.0cm	2.0
07	Robert John Jones a Hugh Watcyn Hughes, y ddau o Bistyll ger Nefyn, a'r ddau yn yr Awyrlu	MILWYR MILWYR	P. ac Y. P. ac Y.	½c, 7.0cm ½c, 7.0cm	2.0 2.0
07	Thomas D. Davies, Nefyn, y daeth y newydd ei fod ar goll pan ymosodwyd ar ei long yn y Dwyrain Pell	MILWYR	P. ac Y.	1c, 4.0cm	2.0
08	---				
09	---				
10	---				
11	---				
12	Priodas y Milwr Nimrod O. Pugh, R.A.S.C., Caerdydd, a Miss Katie Watkins, Hirwaun, Aberdâr	PRIODAS	GOSOD	1c, 8.5cm	4.5
12	Y Prifathro J. Morgan Jones, y gŵr gwadd yng nghyfarfod a swper Gŵyl Dewi Cymrodorion Bae Colwyn	ARALL	P. ac Y.	1c, 7.0cm	3.5
12	Mrs. A. Lloyd, A.L.C.M., Lerpwl, sydd wedi ei dewis yn drysorydd eglwys y M.C.; hi hefyd yw organyddes yr eglwys ers 33 mlynedd	ARALL	P. ac Y.	1c, 4.5cm	2.5

Dadansoddiad o rifyn 7 Mawrth 1942

TUDALEN	NIFER O LUNIAU	CANRAN O'R DUDALEN (%)
01	2	25.5
02	-	-
03	-	-
04	1	3.0
05	-	-
06	9	27.5
07	7	16.5
08	-	-
09	-	-
10	-	-
11	-	-
12	3	10.5

CYFANSWM 22 CYFARTALEDD 7.0

'NATUR' Y LLUN

NEWYDD.	-
NEWYDD. GOSOD	-
PERTH. I NEWYDD.	-
ARALL	6
PRIODAS	4
MILWYR	11
CYFF.	1

'MATH' O LUN

DIGWYDD.	-
GOSOD	7
P. ac Y.	14
GOLYGFA	-
ANIFAIL	-
GWRTH.	-
INC	1

Rhifyn 10 Tachwedd 1944

TUDALEN	CYNNWYS	NATUR	MATH	MAINT	CANRAN
01	Evan Hughes, Llansantffraid, llywydd cangen Croesoswallt a'r cylch o Undeb yr Amaethwyr, yn trosglwyddo siec am £3,500 i R. F. Watkins, cynrychiolydd Cymru o Gronfa Amaethyddol y Groes Goch (a Gohebydd Amaethyddiaeth Y Cymro)	ARALL	GOSOD	2c, 7.0cm	6.0
01	Bechgyn o Gymru yn aelodau o'r Clwb Cymraeg yn Baghdad, Irac	ARALL	GOSOD	4c, 10.5cm	17.5
02	----------				
03	----------				
04	----------				
05	----------				
06	Dau lun: Guardsman Dennis Jones, a glwyfwyd yn yr Eidal ac yn awr mewn ysbysty yn y wlad honno, a'i frawd, yr Awyrenwr Peter M. Jones, sy'n gwasanaethu ar y Cyfandir; y ddau ohonynt o Eglwys Bach	MILWYR MILWYR	P. ac Y. P. ac Y.	½c, 6.0cm ½c, 6.0cm	1.5 1.5
06	Sapper T. E. Owen, Llanddulas, sy'n gwasanaethu yn yr India	MILWYR	P. ac Y.	1c, 4.0cm	1.5
06	Y Milwr John A. Hughes, Bethesda, sydd yn y fyddin ers yn agos i bum mlynedd: anafwyd ef yn yr Iseldiroedd ac y mae ar hyn o bryd mewn ysbyty yng Nghymru	MILWYR	P. ac Y.	1c, 4.0cm	1.5
06	Y Milwr Lewis T. Owen, Nant Gwrtheyrn, sy'n gwasanaethu yn Ffrainc	MILWYR	P. ac Y.	1c, 4.0cm	1.5
07	Miss Gwen Rees Roberts, Cricieth, sy'n mynd i'r India i fod yn genhades	ARALL	P. ac Y.	1c, 7.0cm	3.0
07	Pilot Officer Stanley Jones, Bethesda, sydd wedi derbyn y D.F.C. am ei ddewrder mewn gweithredoedd peryglus ar Ynysoedd Cos a Leros ym Môr yr Aegean	MILWYR	P. ac Y.	½c, 4.0cm	1.0

07	Y Milwr Eifion Roberts, Tregarth, sy'n garcharor rhyfel yn Yr Almaen	MILWYR	P. ac Y.	1c, 4.0cm	1.5
08	---				
09	Corlan Drochi Defaid Newydd yn Llangynog	ARALL	GOSOD	2c, 10.0cm	8.5
10	---				
11	---				
12	---				

Dadansoddiad o rifyn 10 Tachwedd 1944

TUDALEN	NIFER O LUNIAU	CANRAN O'R DUDALEN (%)
01	2	23.5
02	-	-
03	-	-
04	-	-
05	-	-
06	5	7.5
07	3	5.5
08	-	-
09	1	8.5
10	-	-
11	-	-
12	-	-

CYFANSWM 11 CYFARTALEDD 4.0

'NATUR' Y LLUN

NEWYDD.	-
NEWYDD. GOSOD	-
PERTH. I NEWYDD.	-
ARALL	4
PRIODAS	-
MILWYR	7
CYFF.	-

'MATH' O LUN

DIGWYDD.	-
GOSOD	3
P. ac Y.	8
GOLYGFA	-
ANIFAIL	-
GWRTH.	-
INC	-

Rhifyn 11 Mai 1945

TUDALEN	CYNNWYS	NATUR	MATH	MAINT	CANRAN (%)
01	Aelodau Cymdeithas Gymraeg Lanca, Colombo	ARALL	GOSOD	3c, 8.0cm	10.0
02	-------------------------------				
03	-------------------------------				
04	-------------------------------				
05	-------------------------------				
06	Yr Awyrenwr O. R. Griffiths, Llithfaen, Arfon, yn Ceylon yn gwasanaethu ers tair blynedd	MILWYR	P. ac Y.	1c, 4.0cm	1.5
06	Priodas Nyrs E. Myra Jones, Garn Dolbenmaen, a'r Milwr Charlie W. Jones, Penmaenmawr	PRIODAS	GOSOD	1c, 9.0cm	4.0
06	Priodas y Petty Officer Mary Hughes, W.R.N.S., Amlwch, a'r Morwr Godfrey C. Pask	PRIODAS	GOSOD	3c, 7.5cm	9.5
07	Y Milwr Thos. L. Jones, Aberffraw, yn y fyddin ers dechrau'r rhyfel, ac wedi gwasanaethu yn y Dwyrain Canol	MILWYR	P. ac Y.	1c, 4.0cm	1.5
07	Y Milwr Robert Thomas Parry, Llanllyfni, a gollodd ei fywyd yn y brwydro yn yr Almaen	MILWYR	P. ac Y.	1c, 4.0cm	1.5
08	-------------------------------				
09	-------------------------------				
10	-------------------------------				
11	-------------------------------				
12	-------------------------------				

Dadansoddiad o rifyn 11 Mai 1945

TUDALEN	NIFER O LUNIAU	CANRAN O'R DUDALEN (%)
01	1	10.0
02	-	-
03	-	-
04	-	-
05	-	-
06	3	15.0
07	2	-
08	-	-
09	-	-
10	-	-
11	-	-
12	-	-

CYFANSWM 6 CYFARTALEDD 2.5

'NATUR' Y LLUN

NEWYDD.	-
NEWYDD. GOSOD	-
PERTH. I NEWYDD.	-
ARALL	1
PRIODAS	2
MILWYR	3
CYFF.	-

'MATH' O LUN

DIGWYDD.	-
GOSOD	3
P. ac Y.	3
GOLYGFA	-
ANIFAIL	-
GWRTH.	-
INC	-

Tabl cyflawn o ganlyniadau'r arolwg sampl

Rhifyn	03Rha 1932	03Meh 1933	02Rha 1933	07Rha 1935	23Ion 1937	09Med 1939	07Med 1940	07Maw 1942	10Tac 1944	11Mai 1945
NIFER O DUD.	24	20	16	16	24	12	12	12	12	12
NIFER O LUNIAU	24	15	8	11	26	26	34	22	11	6
CANRAN O'R DUD.	6.5	6.0	8.0	8.5	11.5	17.5	13.5	7.0	4.0	2.5
'NATUR' Y LLUN										
NEWYDD.	-	-	-	-	4	2	-	-	-	-
NEWYDD. GOSOD	-	-	-	-	1	2	-	-	-	-
PERTH. I NEWYDD.	3	-	-	-	11	6	2	-	-	-
ARALL	16	13	1	2	1	11	13	6	4	1
PRIODAS	-	-	-	-	-	2	5	4	-	2
MILWYR	-	-	-	-	-	-	14	11	7	3
CYFF.	5	2	7	9	9	3	-	1	-	-
'MATH' O LUN										
DIGWYDD.	-	1	-	-	5	5	-	-	-	-
GOSOD	2	8	4	6	5	10	8	7	3	3
P. ac Y.	11	3	-	2	13	10	26	14	8	3
GOLYGFA	2	1	2	3	2	-	-	-	-	-
ANIFAIL	3	1	1	-	-	-	-	-	-	-
GWRTH.	5	1	1	-	1	-	-	-	-	-
INC	1	-	-	-	-	1	-	1	-	-

Casgliad

O edrych ar ganlyniad yr arolwg sampl yn ei gyfanrwydd gwelir bod 24 o luniau mewn 24 tudalen yn y rhifyn cyntaf, sef un i bob tudalen ar gyfartaledd, ond flwyddyn yn ddiweddarach nad oedd ond 8 o luniau mewn 16 tudalen, sef un i bob dwy dudalen ar gyfartaledd. Ar doriad yr Ail Ryfel Byd yn y sampl cafwyd 26 o luniau mewn 12 tudalen, cyfartaledd uchel o dros ddau lun i bob tudalen, cyn codi i 34 llun mewn 12 tudalen, sef cyfartaledd uchel iawn o dri llun i bob tudalen, erbyn diwedd blwyddyn gyntaf y Rhyfel. Yng nghanol y Rhyfel yn y sampl cafwyd 22 o luniau mewn 12 tudalen, unwaith eto'n rhoi cyfartaledd uchel o ryw ddau lun i bob tudalen, ond erbyn diwedd y Rhyfel yn y sampl nid oedd ond cyfanswm o 6 o luniau mewn 12 tudalen, sef dychweliad i'r cyfartaledd isaf o ddim ond un llun i bob dwy dudalen.

O sylwi ar y golofn 'MILWYR' mae'n amlwg iawn bod lluniau o filwyr, peilotiaid ac ati wedi cyfrannu'n sylweddol iawn at y cyfanswm uchel o luniau ym mlynyddoedd yr Ail Ryfel Byd. Fodd bynnag, mae'n werth nodi na wnaeth y canran o'r dudalen gyfan y mae'r llun yn ei gymryd godi yn ôl yr un raddfa â'r cyfanswm o luniau, a'r rheswm am hyn oedd mai lluniau pen ac ysgwydd, bychan o ran maint, oedd bron iawn y cyfan o'r lluniau 'MILWYR' hyn.

O edrych ar y golofn 'NEWYDD.' gwelir mai dim ond chwech o luniau yn y categori hwnnw a gafwyd yn y sampl cyfan, a phedwar o'r chwech hynny i'w cael yn rhifyn arbennig achos Penyberth, a ddewiswyd yn benodol oherwydd hynny. Ond mae'n rhaid gwneud y sylw pellach bod achos Penyberth wedi'i drefnu ymlaen llaw, fel ag yr oedd trefniadau'r llochesiaid wedi'u trefnu ymlaen llaw, sef y ddau lun yn rhifyn 9 Medi 1939 sy'n dod dan y categori 'NEWYDD.'. Dyma ddangos yn gwbl eglur felly nad oedd Y Cymro yn bapur ac ynddo luniau o newyddion fel yr oeddynt 'yn torri' a bod unrhyw luniau o newyddion yr wythnos yn lluniau o newyddion yr oedd pobl yn gwybod ymlaen llaw eu bod am ddigwydd, megis yr achos llys yn Llundain.

Mae'r lluniau yn y golofn 'PERTH. I NEWYDD.' hefyd yn brin iawn ar y cyfan, ar wahân i rifyn arbennig yr achos yn Llundain, ac

mae hyn braidd yn siomedig. Gall rhywun werthfawrogi arafwch a chyfyngiadau technolegol y cyfnod i fedru cynnwys lluniau o newyddion 'byw' yn rhifyn yr wythnos ddilynol o'r papur, yn enwedig i bapur megis Y Cymro a chanddo incwm cymharol isel mewn cymhariaeth â'r Wasg Saesneg. Fodd bynnag, byddai rhywun yn disgwyl i'r papur fedru cynnwys mwy o luniau a oedd yn berthnasol i newyddion yr wythnos ond nad oedd yn rhaid eu tynnu ar gymaint o frys, megis lluniau o Aelodau Seneddol a ffigyrau cyhoeddus amlwg eraill a oedd yn y newyddion yn gyson, yn enwedig ym mlynyddoedd olaf y sampl wrth i lyfrgell luniau'r papur gychwyn ehangu fel y câi'r papur ei draed oddi tano.

Wedi dweud hynny sylwer bod pob rhifyn yn y sampl yn cynnwys o leiaf un llun sy'n dod dan y categori 'ARALL', sef y math o luniau a gawn yn ein papurau bro heddiw (cyngherddau, eisteddfodau ac ati), gyda dau rifyn yn cynnwys 13 o luniau yn y categori hwn, a'r rhifyn cyntaf yn cynnwys 16 o luniau. Byddai lluniau o'r fath wedi bod o ddiddordeb mawr i ddarllenwyr yr oes (yn union fel y maent o ddiddordeb mawr i ddarllenwyr cyfoes), ond y pwynt pwysig i'w gofio yw nad oedd lluniau fel hyn yn y Wasg Gymraeg yn flaenorol: dyma welliant sylweddol o'r ddarpariaeth a oedd yn bodoli eisoes yn y Wasg Gymraeg felly, a cham mawr ymlaen i alw papur Cymraeg yn bapur lluniau newyddion, er na chynhwysid yn Y Cymro cynnar newyddion fel yr oeddynt 'yn torri'.

Er mai papur cenedlaethol i Gymru oedd Y Cymro a gynhwysai lawer o luniau y byddem ni heddiw yn eu hystyried yn amherthnasol mewn papur o'r fath (e.e. llun o ryw eisteddfod fechan ym Môn nad sydd o lawer o ddiddordeb i rywun yng nghymoedd y De), y pwynt canolog yw bod lluniau o'r fath yn gam mawr ymlaen mewn Gwasg Gymraeg lle nad oedd unrhyw luniau o'r fath yn bodoli o gwbl; gellid dadlau hefyd y byddai llun o ryw eisteddfod fechan ym Môn mae'n debyg yn creu diddordeb i ddarllenwyr yr oes a oedd yn byw yn rhannau eraill o'r wlad, am y rheswm syml bod lluniau o'r fath yn rhywbeth hollol newydd yn y Wasg Gymraeg ac felly bod unrhyw lun o ddiddordeb iddynt!

O ran categorïau 'math' o lun, mae'r patrwm yn dilyn y

patrwm uchod, gydag ychydig iawn o luniau o ddigwyddiadau o newyddion 'byw' yr wythnos, a'r mwyafrif helaeth yn lluniau a osodwyd yn benodol ar gyfer y camera a llawer iawn hefyd o luniau pen ac ysgwydd a oedd eisoes i'w gweld yn rhai o gyhoeddiadau'r Wasg Gymraeg.

Mae'n rhaid bod yn gwbl deg â'r Cymro hefyd a nodi ei fod yn bapur a oedd yn gyson yn cynnwys llawer o luniau o Eisteddfodau Cenedlaethol yr Urdd ac Eisteddfodau Cenedlaethol Cymru, gyda rhai rhifynnau yn cynnwys lluniau a fyddai'n cymharu'n ffafriol iawn â'r Wasg Gymraeg heddiw (nid oes rhifynnau o'r fath yn y sampl uchod). Dylid nodi hefyd ei fod yn aml yn cyhoeddi lluniau o fardd y Gadair neu'r Goron ar lwyfan yr Eisteddfod Genedlaethol. Dyma ddangos felly bod y papur yn medru bod yn un gwirioneddol genedlaethol o ran apêl ei luniau, rhywbeth na welwyd erioed o'r blaen yn y Wasg Gymraeg a ffaith sy'n sicr yn cyfiawnhau dweud bod darpariaeth luniau'r Cymro yn gam enfawr ymlaen o'r hyn a fodolai eisoes.

Un pwynt diddorol yw na chyhoeddid enwau ffotograffwyr Y Cymro yn ei flynyddoedd cynnar, yn wahanol i flynyddoedd diweddarach: yn y cyfnod dan sylw ni chafwyd unrhyw wybodaeth i ddweud pwy oedd wedi tynnu'r lluniau (ac eithrio lluniau a dynnwyd gan aelodau o'r cyhoedd).

I gloi, dof i'r casgliad bod dyfodiad Y Cymro wedi bod yn ddatblygiad pwysig a chwyldroadol yn yr ystyr bod ynddo lawer mwy o luniau nag a gafwyd erioed o'r blaen yn y Wasg Gymraeg a bod ei ddiwyg felly'n wahanol iawn i bapurau Cymraeg blaenorol; byddai darllenwyr yr oes mae'n debyg wedi rhyfeddu at safon y lluniau. Er bod lluniau o newyddion byw yr wythnos yn brin iawn ynddo, y gwir amdani yw y gellid galw unrhyw luniau o gyngherddau, eisteddfodau ac ati yn 'newyddion' fel y cyfryw oherwydd bod y digwyddiadau'n gyfoes ac yn parhau'n fyw ym meddyliau pobl. Oherwydd hyn credaf y gellid dweud o ddifrif mai'r Cymro yw'r papur lluniau newyddion Cymraeg cyntaf.

Casgliad

Yn y pen draw mae unrhyw bapur newydd yn ddibynnol iawn ar y nifer o ddarllenwyr sydd ganddo gan mai hwy sy'n prynu'r papur ac yn dod ag incwm i goffrau'r cyhoeddwyr; yn gyffredinol hefyd, po fwyaf yw cylchrediad y papur yna mwyaf deniadol yw'r papur hwnnw i hysbysebwyr, sy'n ffynhonnell incwm arall. Ond os yw'r darllenydd yn mynd i brynu papur newydd yn y lle cyntaf mae'n rhaid i'r papur hwnnw apelio ato a bod o ryw werth iddo.

Mae nifer o resymau pam y bydd darllenydd yn dewis prynu papur newydd: y rheswm amlycaf, wrth gwrs, yw er mwyn darllen y newyddion sydd ynddo, ond gall fod nifer o resymau eraill, e.e. am ei fod yn hoffi adroddiadau chwaraeon y papur, am ei fod yn cytuno â daliadau gwleidyddol y papur, am ei fod yn mwynhau rhyw golofnydd arbennig, am ei fod yn hoffi gwneud y croesair, ac ati.

Efallai bod y gosodiadau hyn yn ymddangos yn or-amlwg ond maent yn arwain at bwynt pwysig iawn yng nghyd-destun y traethawd hwn: os yw darllenydd yn prynu papur newydd mae'n amlwg yn teimlo fod ganddo 'rywbeth yn gyffredin' â'r papur hwnnw, neu ni fuasai'r papur yn apelio ato yn y lle cyntaf. O roi'r ddadl hon mewn ffordd arall gellir dweud bod y papur yn adlewyrchu rhyw nodwedd neu nodweddion yng nghymeriad a phersonoliaeth y darllenydd, sy'n golygu <u>ei bod hi'n bosibl dadansoddi natur y darllenydd trwy ddadansoddi natur y papur.</u>

Ym Mhrydain heddiw mae yna amrywiaeth mawr iawn o newyddiaduron Saesneg sy'n golygu bod yna amrywiaeth mawr iawn o ddarllenwyr: mae natur darllenwyr y <u>Sun</u> a'r <u>Mirror</u>, er enghraifft, ar y cyfan yn wahanol iawn i natur darllenwyr y <u>Times</u> a'r <u>Telegraph</u>. Ond o astudio'r rhychwant eang o bapurau newydd Saesneg ym Mhrydain fel un cyfanwaith mawr, yn bapurau dyddiol ac wythnosol, yn bapurau cenedlaethol a lleol, ac astudio natur darllenwyr yr holl bapurau unigol hynny ar lefel dorfol, mae'n bosibl dadansoddi natur a chymeriad y gymdeithas Brydeinig yn ei chyfanrwydd: ei gwerthoedd newyddion, ei diddordebau, ei diwylliant, ei safonau moesol ac ati.

Ar yr olwg gyntaf mae sôn am y Wasg Saesneg yn amherthnasol yng nghyd-destun <u>Y Cymro</u> ond mae'n rhaid cofio mai'r un yw'r

egwyddor gyda'r Wasg Gymraeg: o edrych ar y rhychwant o bapurau Cymraeg a gyhoeddir ac a werthir yng Nghymru mae'n bosibl dadansoddi natur a chymeriad y gymdeithas Gymraeg. Wrth gwrs, mae natur y Wasg newyddiadurol Gymraeg yn hollol wahanol i natur y Wasg newyddiadurol Saesneg o ran yr adnoddau sydd tu ôl iddi, o ran nifer y papurau a gyhoeddir, o ran maint ei chynulleidfa ac ati, ac er bod cymharu'r ddwy Wasg mewn gwirionedd yn gwbl annheg, yr un yw'r egwyddor, sef ei bod hi'n bosibl dod i adnabod natur y gymdeithas Gymraeg trwy ddod i adnabod natur ei Gwasg. Dychwelaf at hyn yn y man.

Bwriad Rowland Thomas wrth sefydlu'r Cymro oedd creu newyddiadur 'go iawn' yn yr iaith, papur a fyddai'n ymdrin â'r straeon diweddaraf yng Nghymru a thu hwnt, papur deniadol a diddorol a fyddai'n boblogaidd yng ngwir ystyr y gair, papur a fyddai'n gwerthu yn ei filoedd, papur a fyddai'n adlewyrchu diddordeb a dyheadau Cymry Cymraeg cyffredin yr oes, papur a fyddai'n cynrychioli barn a safbwynt y Cymry Cymraeg hynny, papur a fyddai â dylanwad mawr ar bob agwedd o fywyd Cymru, a phapur a fyddai'n gallu cystadlu'n uniongyrchol, ac yn llwyddiannus, â'r papurau Saesneg. Ond gellid dadlau mai dyna'n union oedd bwriad Thomas Gee wrth sefydlu ei Faner ef ym 1859, a bod Y Faner i raddau helaeth wedi cyflawni'r bwriadau hynny. Felly beth oedd newyddwch Y Cymro yn ei farchnad?

Efallai mai'r ateb gorau i hynny yw nad y syniad ei hunan, sef papur Cymraeg poblogaidd, oedd yn newydd, ond yn hytrach yr amgylchiadau cymdeithasol y sefydlwyd Y Cymro ynddynt. Pan sefydlwyd Baner Thomas Gee ym 1859 yr oedd nifer helaeth o'r Cymry yn siaradwyr Cymraeg uniaith, yn syml yn methu siarad na darllen Saesneg; os oeddynt felly am ddarllen am newyddion y byd mewn papur newydd nid oedd ganddynt ddewis ond troi at bapur Cymraeg megis Y Faner. Ond yn dilyn Deddf Addysg fawr 1870 dysgwyd Saesneg yn yr ysgolion i holl blant Cymru ac o'r flwyddyn honno ymlaen lleihau'n raddol a wnaeth nifer y Cymry uniaith Gymraeg; erbyn 1932, blwyddyn sefydlu'r Cymro, dim ond ychydig o bobl hynaf Cymru a oedd yn parhau'n ddi-Saesneg.

Bu Deddf Addysg 1870 yn drobwynt yn hanes popeth sy'n

ymwneud â'r iaith Gymraeg, ei newyddiaduron yn gymaint â dim. Byth oddi ar gyflwyno'r Ddeddf cyflyrwyd y Cymry gan eu haddysg Saesneg i feddwl bod popeth Cymraeg yn israddol, gyda'r canlyniad i'r werin yn gynyddol droi at lenyddiaeth Saesneg: hanes llenyddiaeth Saesneg a ddysgent yn yr ysgolion yn hytrach na hanes llenyddiaeth Gymraeg, gan olygu mai buan y collasant eu parch cynhenid at ddeunydd darllen Cymraeg. Edrychid ar y Ddeddf fel cyfle i'r werin Gymraeg ddysgu Saesneg a chodi'i statws yn y byd, rhywbeth digon canmoladwy yn y bôn; yr hyn a wnaeth, fodd bynnag, oedd dyrchafu'r Saesneg uwchlaw'r Gymraeg ym meddyliau'r Cymry gan olygu bod unrhyw ddeunydd darllen Saesneg yn 'well' na deunydd darllen Cymraeg, meddylfryd sydd wedi parhau byth oddi ar hynny ac sydd bellach wedi'i wreiddio mor ddwfn yn y Cymry fel mai amhosibl bron yw ei ddiddymu.

Dylanwad mawr arall ar batrymau darllen y Cymry oedd lansio Daily Mail Northcliffe ym 1896, newyddiadur chwyldroadol yn ei ddydd a osododd y cynsail ar gyfer y papurau newydd poblogaidd Saesneg a ddaeth yn rhan mor amlwg o'r wasg newyddiadurol Brydeinig yn ystod yr ugeinfed ganrif. Yn sgîl dyfodiad y Daily Mail dechreuodd Cymry Cymraeg, yn raddol ond yn gynyddol, ddarllen papur dyddiol Saesneg yn eu miloedd; erbyn 1932, blwyddyn sefydlu'r Cymro, yr oedd yr arfer o ddarllen papur newydd dyddiol Saesneg wedi'i hun sefydlu ei hun ymysg y Cymry Cymraeg.

Profodd hyn yn drychinebus i'r Wasg Gymraeg gan i'r Cymry ddod i feddwl yn isymwybodol mai Saesneg yw iaith papurau newydd; unwaith y plannwyd y syniad hwn yn eu meddyliau yr oedd hi am fod yn anodd iawn i unrhyw gyhoeddiad Cymraeg ennill ei le yn y farchnad. Efallai, pe bai rhywun wedi bod â'r weledigaeth ddigonol i lansio papur newydd dyddiol Cymraeg poblogaidd yn y cyfnod tyngedfennol ar ddechrau'r ganrif, y gellid bod wedi ennill y farchnad ac achub y sefyllfa cyn iddi fynd yn rhy hwyr; ni wnaed hynny, fodd bynnag, a byth ers hynny mae'r wasg newyddiadurol Gymraeg wedi dioddef yn drwm.

Seisnigeiddiwyd a Phrydeineiddiwyd y Cymry ymhellach gyda dyfodiad y Rhyfel Byd Cyntaf, carreg filltir fawr arall yn hanes

dirywiad yr iaith Gymraeg, ac yng nghanol yr holl bropaganda gwladgarol Prydeinig ar y pryd anghofiodd llawer o'r Cymry sut i feddwl yn genedlaethol Gymreig; fe'u cyflyrwyd yn eu miloedd i feddwl yn Brydeinig ac i dderbyn y system Brydeinig gan olygu nad oedd papur newydd Cymraeg ei iaith, na Chymreig ei naws hyd yn oed, am apelio atynt.

Gwelir felly i Rowland Thomas ym 1932 sefydlu Y Cymro yn erbyn llanw cryf o Seisnigrwydd a Phrydeindod a ysgubodd dros Gymru, llanw a oedd mor bwerus nes iddo adael y wlad yn hollol wahanol i'r hyn ydoedd ym 1859 pan sefydlwyd Baner Thomas Gee. Ym 1932, yn wahanol i 1859, yr oedd mwyafrif helaeth pobl Cymru'n medru darllen Saesneg ac wedi hen sefydlu'r arfer o ddarllen papur Saesneg yn rheolaidd; Y Cymro felly oedd y newyddiadur Cymraeg cyntaf a sefydlwyd nid yn unig i fod yn un 'poblogaidd' ymysg y Cymry, rhywbeth digon anodd ynddo'i hunan, ond hefyd i gystadlu'n uniongyrchol yn y farchnad â'r Wasg boblogaidd Saesneg, rhywbeth anoddach o lawer.

Yr oedd yn rhaid i'r Cymro geisio ennill ei le ymysg pobl a estroneiddiwyd cyn belled ag yr oedd eu gwasg gynhenid yn y cwestiwn, ond ni chawsant eu hestroneiddio i'r fath raddau nad oedd Gwasg Gymraeg yn bodoli o gwbl. Dim o'r fath beth. Yr oedd nifer o newyddiaduron Cymraeg a oedd eisoes ar y farchnad pan sefydlwyd Y Cymro ym 1932 ac yn eu plith yr oedd yr wythnosolion enwadol sef Y Tyst (Annibynwyr), Y Goleuad (Methodistiaid Calfinaidd), Seren Cymru (Bedyddwyr), Y Gwyliedydd Newydd (Wesleaid) a'r Llan (yr Eglwys Esgobol), yr wythnosolion bychain lleol megis Y Clorianydd (Môn), Y Dydd (Dolgellau), Y Rhedegydd (Blaenau Ffestiniog), Y Seren (Y Bala), Yr Udgorn (Pwllheli) a'r Brython (Lerpwl), a'r wythnosolion cenedlaethol megis Y Faner, Yr Herald Cymraeg a'r Genedl Gymreig; crynodeb bras o'r wythnosolion yn unig yw hyn ac nid yw'n crybwyll, er enghraifft, y cylchgronau Cymraeg a gyhoeddid bryd hynny.

O amcangyfrif yn fras gellir dweud bod yr holl wythnosolion a enwyd, rhyngddynt, yn gwerthu tua 40,000 o gopïau bob wythnos, sy'n gyfanswm sylweddol iawn; yr oedd nifer o ddarllenwyr y papurau hynny hefyd yn eu darllen ers blynyddoedd, h.y. yn

ddarllenwyr 'sefydlog' iawn. Mae'n bwysig sylweddoli felly nad oedd marchnad yr wythnosolion Cymraeg yn un newydd: yr oedd hi'n bodoli ers blynyddoedd maith. Golygai hynny bod yn rhaid i'r Cymro dorri drwodd a gwneud lle iddo'i hun mewn marchnad a oedd wedi'i hen sefydlu ei hunan.

Yr her fawr a wynebai sefydlwyr Y Cymro oedd creu papur a allai gystadlu nid yn unig â'r papurau Cymraeg eraill ond hefyd â'r papurau poblogaidd Saesneg. Yr oedd y farchnad honno yng Nghymru wedi'i sefydlu i'r fath raddau erbyn hynny, gyda'r Cymry bellach wedi hen arfer â darllen papurau Saesneg, fel y byddai'n rhaid i'r Cymro newydd un ai fod mor wahanol i'r papurau Saesneg fel y byddai'r Cymry'n ei brynu'n ychwanegol at y papurau hynny, neu'n cyflawni'r un swyddogaeth â'r papurau Saesneg fel y byddai pobl yn dewis prynu'r Cymro yn hytrach na'r papurau hynny.

Fodd bynnag, mae'n hunanamlwg na allai'r Cymro gyflawni'r un swyddogaeth â'r papurau Saesneg: wedi'r cyfan, papur wythnosol oedd Y Cymro tra mai dyddiol oedd y rhan fwyaf o'r papurau Saesneg, sy'n golygu na allai'r Cymro gystadlu â'r papurau hynny o ran newyddwch ei newyddion. Os felly, yr oedd yn rhaid i'r Cymro o'r cychwyn cyntaf gynnwys newyddion na fuasid yn ei gael yn y papurau Saesneg, sef newyddion Cymreig.

Gwelwyd yn yr astudiaeth hon fod Y Cymro wedi rhoi llawer o sylw i straeon cenedlaethol Cymreig, sef y straeon na chaent sylw yn y Wasg Saesneg, ac yr oedd hynny'n amlwg yn bolisi gan y papur; yr oedd arwyddair Y Cymro, 'Papur Cenedlaethol Cymru', hefyd yn cadarnhau bod ei sefydlwyr am iddo fod yn bapur oedd â theimlad Cymreig.

Ond yr hyn sy'n ddiddorol yw bod Y Cymro hefyd â pholisi pendant iawn o roi llawer o sylw i newyddion rhyngwladol yr oes (mae'r ffaith bod cymaint o'i dudalennau blaen wedi'u neilltuo i adrodd hynt a helynt yr Ail Ryfel Byd yn profi hyn), ac i raddau llai newyddion Prydeinig (megis adroddiadau o'r Senedd). Hynny yw, yn ogystal â'i fod yn bapur a gynhwysai newyddion Cymreig, sef y newyddion nad oedd i'w gael yn y Wasg Saesneg, yr oedd yna ar yr un pryd elfen fawr yn Y Cymro o gystadlu â'r Wasg Saesneg

trwy gynnwys ynddo newyddion o'r tu allan i Gymru. Yr oedd sefydlwyr y papur yn amlwg felly'n credu y byddai'r Cymry Cymraeg yn dymuno darllen am newyddion Prydeinig a rhyngwladol yn yr iaith Gymraeg.

Bwriadai sefydlwyr Y Cymro iddo fod yn bapur poblogaidd yng ngwir ystyr y gair, yn gwerthu degau o filoedd o gopïau bob wythnos: fe gofir i 80,000 o gopïau o'r rhifyn cyntaf gael eu hargraffu ac yr oedd ei sefydlwyr yn gobeithio o ddifrif am gylchrediad o amgylch 50,000, ffigwr uchelgeisiol iawn a oedd mewn gwirionedd yn gwbl afrealistig gan ei bod hi'n amheus a oedd y Western Mail, hyd yn oed, yn gwerthu llawer mwy. Wedi'r ychydig wythnosau cyntaf yr oedd hi'n edrych yn debygol y gallai'r Cymro, yn anhygoel, gyrraedd y nod: gwerthwyd tua 50,000 o'r rhifynnau cyntaf yn dilyn ymgyrch hysbysebu a oedd yn amlwg yn un effeithiol. Fodd bynnag, disgyn yn frawychus a wnaeth ei gylchrediad ar ôl yr wythnosau cyntaf hyn a chredir iddo lefelu ar tua 7,000.

Yr oedd cylchrediad Y Cymro felly bellter yn is na'r hyn y gobeithiwyd amdano i gychwyn (gan gofio unwaith eto bod y gobeithion hynny wedi bod yn or-uchelgeisiol) ac yn y man byddaf yn ceisio ystyried paham nad oedd y papur yn gwerthu mwy. Fodd bynnag, mae'n rhaid pwysleisio bod Y Cymro ymhell o fod yn fethiant gan ei fod yn gwerthu mwy nag unrhyw bapur Cymraeg arall yn ei ddydd (fel y gwnaeth byth wedyn, o ran hynny) ac am y rheswm hwnnw mae'r papur yn llwyr deilyngu'r teitl o fod y 'prif bapur newydd Cymraeg.'

I fod yn deg â'r Cymro, hyd yn oed o ddiystyru'r ffaith ei fod yn gwerthu mwy nag unrhyw newyddiadur Cymraeg arall, credaf ei fod yn haeddu'r teitl o fod y prif bapur newydd Cymraeg gan ei fod yn fwy cynhwysfawr ac yn fwy amrywiol nag unrhyw newyddiadur Cymraeg arall. Nid yn unig yr oedd ynddo bob math o newyddion: lleol, Cymreig, Prydeinig a rhyngwladol; yr oedd hefyd yn 'llawnach' papur nag unrhyw un o'r newyddiaduron Cymraeg eraill yn yr ystyr ei fod ag amrywiaeth mawr ynddo (soniaf yn benodol yma am newyddiaduron: yr oedd Y Ford Gron, er enghraifft, yn gylchgrawn Cymraeg amrywiol iawn): er enghraifft ceid erthyglau

nodwedd, tudalen i'r merched, tudalen i'r plant ac ati. Yr oedd Y Cymro o ran ei gynnwys yn fwy ym mowld y papur Saesneg poblogaidd nag unrhyw gyhoeddiad Cymraeg cyn hynny, rhywbeth sy'n cadarnhau'r hyn a ddywedwyd uchod ynghylch Y Cymro yn ceisio cystadlu'n uniongyrchol yn erbyn y Wasg Saesneg.

Datblygiad newydd arall yn Y Cymro oedd ei fod yn cynnwys llawer mwy o luniau nag a wnaeth unrhyw newyddiadur Cymraeg o'i flaen, a'i fod yn gwneud defnydd helaeth o benawdau ac is-benawdau trawiadol. Mae'n amlwg felly bod cynllunio mawr wedi bod ar ddiwyg y papur, cysyniad newydd mewn papurau Cymraeg a oedd cyn hynny wedi bod yn brin iawn o luniau, a dyma weld eto bod Y Cymro yn fwy ym mowld y papur Saeseg poblogaidd nag unrhyw bapur Cymraeg o'i flaen.

Nid oes amheuaeth felly na wnaed ymdrech wirioneddol i wneud Y Cymro yn bapur a apeliai at bawb, yn bapur eang ei gynnwys a fyddai'n gwerthu yn ei filoedd a thrwy hynny ddod yn 'boblogaidd' yng ngwir ystyr y gair. Yr oedd mawr angen am bapur Cymraeg o'r fath: wedi'r cyfan, yr oedd yn rhaid cael rhywbeth poblogaidd i frwydro'n erbyn y Wasg Saesneg a fu mor niweidiol i'r iaith Gymraeg dros yr hanner canrif flaenorol, ac os nad oedd y Wasg Gymraeg am gael ei mygu a'i lladd unwaith ac am byth dan ddylanwad y Wasg Saesneg yna yr oedd hi'n hollbwysig cael papur poblogaidd yn yr iaith Gymraeg.

Cawsai'r Cymro ei lansio yn y lle cyntaf er mwyn bod yn bapur poblogaidd a apeliai at drwch y boblogaeth Gymraeg, sef y gymdeithas Gymraeg yn ei chyfanrwydd: cysyniad, yn rhyfeddol, na feddylid amdano'n gyffredinol yng Nghymru. Yr oedd newyddiaduron Cymraeg eraill y dydd yn tueddu i fod wedi'u hanelu at bobl o ryw enwad crefyddol arbennig a phobl a goleddai ddaliadau gwleidyddol penodol a phobl ardaloedd neilltuol, ac yr oedd mawr angen am bapur newydd Cymraeg a anelwyd at y farchnad yn gyffredinol, sef Cymro a Chymraes gyffredin y dydd.

Dof yn awr at bwynt pwysig a diddorol. Soniwyd uchod ei bod hi'n bosibl dod i adnabod natur y gymdeithas Gymraeg trwy ddod i adnabod natur ei Gwasg. Fodd bynnag, gan mai'r Cymro oedd prif

bapur newydd ei ddydd mewn Gwasg Gymraeg a oedd mor fychan ei maint, a'r unig bapur newydd Cymraeg a geisiai fod yn un gwirioneddol boblogaidd i gystadlu â'r Wasg Saesneg, ac a anelwyd at y gymdeithas Gymraeg yn gyffredinol yn hytrach na rhyw garfan benodol ohoni, mae'n gwbl deg a rhesymol dadlau bod Y Cymro yn well adlewyrchiad nag unrhyw bapur arall o wir natur cymdeithas Gymraeg y cyfnod, a'i fod mewn gwirionedd yn faromedr rhagorol o hinsawdd Cymru Gymraeg ei oes.

Papur a anelwyd at Gymro a Chymraes gyffredin y dydd oedd Y Cymro, sy'n golygu ei fod i raddau helaeth yn bapur sy'n adlewyrchu Cymro a Chymraes gyffredin y dydd. Mae'r Cymro felly nid yn unig yn hynod o ddiddorol i unrhyw ddarllenydd cyfoes; mae ar yr un pryd yn ffynhonnell hanesyddol amhrisiadwy o werthfawr i unrhyw un sy'n dymuno gwneud astudiaeth o'r oes.

Yr hyn sy'n rhyfeddol o'r astudiaeth hon yw sylweddoli cymaint y mae'n gwlad a'n cenedl wedi newid ers cyfnod Y Cymro cynnar, rhywbeth a amlygir dro ar ôl tro. Ar bob lefel, yn ieithyddol, yn ddiwylliannol, yn wleidyddol, yn economaidd, yn gymdeithasegol, yn foesol, yn grefyddol ac ati, yr ydym yn edrych ar Gymru Gymraeg sydd bron yn anadnabyddadwy erbyn heddiw, Cymru Gymraeg a fuasai ymhen amser, heblaw am gofnodion ysgrifenedig megis Y Cymro, yn cael ei hanghofio am byth.

Yn sicr, un o'r pethau amlycaf o'r astudiaeth hon yw cymaint yn fwy Cymreig, a chymaint yn fwy Cymraeg, oedd Cymru'r 30au a'r 40au, a'r modd yr oedd papur newydd Y Cymro yn adlewyrchu hynny. Yr oedd rhyw fwrlwm mawr yn bodoli yng Nghymru yn y cyfnod rhywsut, bwrlwm sy'n anodd iawn ei ddisgrifio mewn geiriau heddiw gan ei fod yn gweithredu ar sawl lefel a'r lefelau hynny'n ymblethu i'w gilydd ym mhob agwedd ar fywyd, ond bwrlwm serch hynny sy'n cael ei gyfleu'n rhagorol yn adroddiadau ac ysgrifau'r Cymro.

Ar lefel ddiwylliannol, er enghraifft, mae'n gwbl ryfeddol fel yr oedd Cymry Cymraeg yn yr Aifft adeg yr Ail Ryfel Byd â'r awydd a'r brwdfrydedd i gynnal Eisteddfod yn Cairo a chyhoeddi Seren y Dwyrain mor bell o'u cartrefi, prawf pendant iawn o

ddyfnder eu cariad at iaith a diwylliant eu gwlad. Ac ar lefel wahanol iawn, sef ar lefel wleidyddol, gwelir yr un bwrlwm hwn yn y modd yr unai'r Aelodau Seneddol Cymreig, o bob plaid, a phapur Y Cymro gyda hwynt, gyda brwdfrydedd ac egni i ymgyrchu am Ysgrifennydd i Gymru a thegwch i'r iaith Gymraeg yn y llysoedd, rhywbeth na fyddid yn ei gael gan yr Aelodau Cymreig heddiw.

O gymharu â heddiw, yr oedd llawer mwy o Gymry'r oes yr hyn y byddai rhywun yn ei alw'n 'ddiwylliedig': pobl werinol, gyffredin, o gefndir gweithiol fel arfer, a oedd â diddordeb byw ym mhob agwedd ar y diwylliant Cymraeg. Yr oedd eisteddfodau, er enghraifft, yn bwysig iawn i bobl o'r fath, gyda'r gwahaniaeth mawr sylfaenol bod yr eisteddfodau bach, lleol, megis eisteddfod y capel ac eisteddfod y chwarel, lawn cyn bwysiced iddynt, ac yn bwysicach, nag yw'r Eisteddfod Genedlaethol i ni heddiw. Mae'n rhaid pwysleisio yma bod llawer o Gymry'r oes nad oeddynt yn 'ddiwylliedig', ac i'r Cymry hynny yr oedd treulio noson yn y dafarn yn apelio tipyn mwy nag unrhyw eisteddfod, ond nid yw hynny'n tynnu dim oddi ar y ffaith bod llawer mwy o Gymry cyffredin yr oes yn 'ddiwylliedig' ac yn ymddiddori yn y 'pethe' Cymraeg, nag sydd o Gymry heddiw.

Yr oedd Cymry diwylliedig o'r fath yn aml yn ddarllenwyr brwd ac yn cymryd diddordeb dwfn yn y pethau 'uchaf': llenyddiaeth, gwleidyddiaeth, cerddoriaeth, byd natur, diwinyddiaeth, athroniaeth ac ati: meddylier, er enghraifft, am drafodaethau hynod ddysgedig rhai o'r chwarelwyr yn eu 'seneddau' amser cinio. Mae'r ffaith bod cymaint o bobl yr oes mor hoff o ddarllen yn cael ei adlewyrchu yn adroddiadau maith, manwl a chynhwysfawr Y Cymro: yn wahanol i lawer o ddarllenwyr cyfoes nad ydynt yn fodlon darllen adroddiad sy'n fwy nag ychydig baragraffau o hyd, yr oedd pobl yr oes â'r amynedd a'r amser i ddarllen adroddiadau hirfaith o'r fath.

Un ffactor amlwg iawn a adlewyrchir yn nhudalennau'r Cymro yw crefyddolder llawer o Gymry Cymraeg yr oes, rhywbeth sydd ar drai ers degawdau bellach ac sy'n prysur ddiflannu'n llwyr o'n cymdeithas. Ceir cyfeiriadau mynych iawn yn Y Cymro at y capel, yr Ysgol Sul, y Seiat, y gwahanol enwadau crefyddol ac ati, gyda

bywyd cymdeithasol y bobl hyn i raddau helaeth iawn yn troi o amgylch y capel: mewn oes cyn dyfodiad y teledu yr oedd pobl angen rhywbeth i'w wneud gyda'r nosau, ac yr oedd y capel yn fan cymdeithasu poblogaidd iawn. Gwelir hefyd mor sanctaidd oedd y Sabath Cymreig i'r Cymry ac yr oeddynt yn medru bod yn ffyrnig o wrthwynebus, er enghraifft, i'r syniad o agor y tafarnau neu'r darlundai ar y Sul. Mae'n amlwg bod crefydd yn rhywbeth cynhenid i Gymry Cymraeg y cyfnod, fel yr oedd yn gynhenid i olygyddion ac ysgrifenwyr Y Cymro: ar achlysur diwedd yr Ail Ryfel Byd, er enghraifft, cafwyd salm, a dim arall, yn ysgrif flaen y papur.

Elfen sydd â chysylltiad agos iawn â chrefyddolder y Cymry Cymraeg, ac sy'n hanu o'r un gwreiddyn yn y bôn, sef y Beibl, yw eu teimlad o foesoldeb: yr hyn sy'n iawn ac yn weddus mewn unigolyn a chymdeithas. Yr oedd parch mawr yn bodoli yn yr oes at bob dim rhywsut: parch at werthoedd y Beibl, parch at y capel a'r Sabath, parch at wlad ac iaith a diwylliant, parch at gymdeithas, ac yn y pen draw, hunan-barch, a dyma rywbeth arall a adlewyrchir yn gyson yn nhudalennau'r Cymro. Ar un lefel 'agored', gwelir y papur, fel y gwnâi llawer o Gymry Cymraeg yr oes, yn gwrthwynebu diodydd meddwol, ar y sail eu bod yn gwneud dim byd heblaw drwg a dinistr i unigolyn a chymdeithas; ond ar lefel fwy 'cuddiedig' hefyd, sef y teimlad cyffredinol a geir trwy'r papur, ceir yr argraff bod y genhedlaeth hon â syniad greddfol bron o'r hyn oedd yn 'weddus' ac yn 'gyfiawn'.

Wedi dweud hynny, dyma'r genhedlaeth fwyf afradus o fywyd a fu erioed yn hanes y ddynolryw oherwydd dyma'r genhedlaeth a arweiniodd ei hunan, i raddau helaeth iawn, i'r ddau ryfel mwyaf a welwyd erioed. Ar y naill law dywedai pobl gyffredin eu bod yn 'ffieiddio' rhag Rhyfel ac na fuasent fyth, dan unrhyw amgylchiad, yn mynd i ryfela, ond ar y llaw arall yr union bobl hynny, yn fwy nag arweinwyr y wlad, oedd yn gofyn am ryfela a phan dorrodd Rhyfel allan o ddifrif yr oeddynt yn barod yn eu miliynau i fynd i ladd eu cyd-ddyn.

Yr oedd rhyw ragrith mawr ym mhobl yr oes, bron iawn na ellir dweud bod yna ddeuoliaeth sgitsoffrengig ynddynt, yn 'barchus' iawn ar un lefel ond eto'n dangos y diffyg parch mwyaf

o fywyd, a'r hyn sy'n rhyfeddol yw bod agwedd ein cymdeithas wedi gweld trawsnewidiad llwyr yn y degawdau diwethaf: er bod fandaliaeth, dwyn, trais ac ati, sef yr hyn y byddai rhywun yn syml yn ei alw'n 'ddiffyg parch', wedi cynyddu'n aruthrol, eto i gyd yr ydym fel pobl bellach yn llawer mwy cyndyn o fynd i ryfel nag oedd ein tadau a'n teidiau.

Mae holl agwedd Y Cymro at Ryfel yn adlewyrchu'n hollol y meddylfryd deuol hwn: ym mlynyddoedd cynharaf y papur mae'n fwy brwd na neb dros Heddwch ac yn dweud yn gyson yn ei ysgrifau blaen bethau megis 'mae Rhyfel yn warth ar ddynoliaeth', 'ni ddylid ymladd dan unrhyw amgylchiadau' ac ati; ond buan iawn y newidia ei diwn gyda thoriad yr Ail Ryfel Byd ac ar ôl hynny dywed 'rhaid trechu Hitler ar bob cyfrif' ac 'ni allwn ddeall agwedd y gwrthwynebydd cydwybodol'! Y fath anghysonder!

Yn rhyfeddol, llwydda'r Cymro, fel cymaint o bobl yr oes, i 'gyfiawnhau' yr Ail Ryfel Byd gyda safbwynt sy'n 'foesol' iawn yn y bôn. Er gwaethaf y ffaith bod rhyfela'n golygu lladd a dioddefaint a dinistrio ar raddfa anfesuradwy, mae'r papur yn edrych ar y Rhyfel fel un 'cyfiawn' gan ei fod yn 'ddaioni yn erbyn drygioni', 'goleuni yn erbyn tywyllwch', 'cyfiawnder yn erbyn anghyfiawnder', 'rhyddid yn erbyn gormes a thrais' ac ati, sef yr union safbwynt 'moesol' a ddefnyddir hyd heddiw i 'gyfiawnhau' rhyfeloedd.

Yn naturiol, mae'r Cymro hefyd yn adlewyrchu hinsawdd weithiol ac economaidd yr oes, ac mae caledi'r Dirwasgiad, a dycnwch cyffredinol y Cymry yn wyneb tlodi mawr, yn llinyn cyswllt cyffredin trwy lawer o'r adroddiadau a'r ysgrifau. Un peth sy'n amlwg o'r cychwyn yw bod Y Cymro yn amlwg yn ceisio apelio at weithwyr cyffredin y wlad, megis yr amaethwyr, y chwarelwyr a'r glowyr, nid yn unig trwy troi sylw cyson i unrhyw faterion a oedd yn ymwneud â'r diwydiannau hynny ar dudalennau blaen y papur, a darparu tudalennau penodol ar gyfer masnach ac amaeth, ond hefyd trwy siarad yn gyson o'u plaid yn ei ysgrifau blaen.

Addas iawn yma yw cyfeirio'n benodol at 'Y Fainc 'Sglodion',

colofn wythnosol J. W. Jones, sy'n cwmpasu nifer o'r pwyntiau y sonnir amdanynt uchod. Os oes un agwedd o'r Cymro sy'n adlewyrchu cymeriad uchel Cymro cyffredin gwerinol Cymraeg y cyfnod yn fwy nag unrhyw agwedd arall o'r papur, ei Gymreigrwydd, ei ddiwylliant, ei grefyddolder, ei foesoldeb a'i ddycnwch, 'Y Fainc 'Sglodion' yw honno. Credaf ei bod yn glasur o'i bath sydd yr un mor werthfawr, os nad yn fwy gwerthfawr, o'r safbwynt hanesyddol nag unrhyw beth arall yn Y Cymro. Llwyddodd, yn gwbl anfwriadol, i ddal blas gwirioneddol oes a ffordd o fyw eithriadol o gyfoethog a fyddai fel arall yn prysur fynd yn anghofiedig.

Elfen ddiddorol iawn arall ym mhapur newydd Y Cymro yw ei wleidyddiaeth, a'r modd yr oedd yn adlewyrchu gwleidyddiaeth gyffredinol Cymry'r oes. Fel y gwelir o bennod y Tudalennau Blaen a phennod yr Ysgrifau Blaen, papur y consensws poblogaidd oedd Y Cymro, papur a gynrychiolai farn wleidyddol y mwyafrif o bobl Cymru. Yn y bôn, yr oedd yn bapur Rhyddfrydol: wedi'r cyfan, Rhyddfrydwr oedd Rowland Thomas a gwelir bod Y Cymro y cefnogwr mwyaf brwd dan haul i Lloyd George; mae'n ddiddorol, fodd bynnag, mai dim ond adeg Etholiad Cyffredinol 1945 y mae'r papur yn cefnogi'r Rhyddfrydwyr yn benodol ar draul y pleidiau gwleidyddol eraill, ac yn gyffredinol gwelir bod ei deyrngarwch yn tueddu i hollti rhwng gwerthoedd democrataidd y Blaid Ryddfrydol a gwerthoedd sosialaidd y Blaid Lafur. Y mae hyn yn cydfynd yn hollol â gwleidyddiaeth Cymru yn y cyfnod, a oedd ar y pryd yn mynd trwy broses o drawsnewidiad o Ryddfrydiaeth i Lafuriaeth.

Yr oedd Y Cymro, fel pobl Cymru yn gyffredinol, yn wrthwynebus iawn i'r Blaid Doriaidd Brydeinig, ond yr oedd ar yr un pryd yn Brydeinig iawn ei agwedd mewn sawl ystyr, rhywbeth arall sy'n nodweddiadol o hinsawdd wleidyddol yr oes yng Nghymru. Er ei fod yn bapur a gredai'n gryf iawn yng Nghymru fel gwlad unigol a chanddi ei hawliau cynhenid ei hun, ac yn bapur a hyrwyddai hawliau'r Cymro a'r iaith a'r diwylliant Cymraeg bob cyfle a gâi, eto i gyd yr oedd yn llwyr o'r farn bod Cymru yn wlad a berthynai'n gadarn i Brydain a'i Hymerodraeth ac yr oedd yn falch iawn o hynny.

Nid oes ond angen sylwi ar lein Y Cymro adeg yr Ail Ryfel

Byd unwaith eto i weld fel yr oedd y papur, fel y rhan helaethaf o'r gymdeithas Gymraeg, yn Brydeinig iawn ei agwedd: yr oedd Y Cymro yn amlwg o'r farn mai dyletswydd Cymru, os nad ei braint hyd yn oed, oedd cynorthwyo Prydain yn ei hymdrech ryfel. Rhywbeth arall sy'n dangos 'Prydeindod' y papur yw ei gefnogaeth i'r Frenhiniaeth: fe wnaeth sbloets fawr ar y dudalen flaen adeg Jiwbilî'r Brenin, er enghraifft.

Y ffaith hon bod Y Cymro yn gredwr mor gryf yng Nghymru fel rhan o Brydain yw'r rheswm hefyd paham yr oedd, fel mwyafrif llethol Cymry'r oes, yn gwrthwynebu'n llwyr y Blaid Genedlaethol Gymreig, plaid a ystyriai'n gwbl eithafol ei hagwedd a phlaid ym marn y papur a oedd nid yn unig yn amherthnasol i wleidyddiaeth Cymru ond a oedd mewn gwirionedd yn beryglus i'r wlad. Gellir diffinio safbwynt y papur, fel safbwynt y wlad yn gyffredinol, fel un cenedlaethol Gymreig ond nid un Cenedlaethol Gymreig, h.y. yr oedd y cefnogwr mwyaf brwd posibl i Gymru fel gwlad ond cyn belled â'i bod yn wlad a oedd yn rhan o Brydain. Yn hyn o beth yr oedd Y Cymro yn cyferbynnu'n hollol â phapur newydd Y Faner: ochrodd y papur hwnnw yn gynnar iawn â Saunders Lewis a'r Blaid Genedlaethol Gymreig.

Er bod Y Cymro yn bapur a oedd yn ddigon parod i leisio'i farn yn ddi-flewyn-ar-dafod pan deimlai'n ddigon cryf ar ryw safbwynt, a hynny'n gyson ar hyd y blynyddoedd ac ar nifer o bynciau amrywiol, yr oedd ar yr un pryd yn bapur teg ac yn gyffredinol yn llwyddo i beidio ymosod yn bersonol ar neb. Yr oedd, fodd bynnag, yn medru siarad yn ffiaidd o gryf yn erbyn aelodau'r Blaid Genedlaethol, a Saunders Lewis yn benodol, gan ddangos cymaint yr anghytunai â'u daliadau gwleidyddol.

Un arwydd o degwch Y Cymro yw ei agwedd at losgi'r ysgol fomio. Er cymaint yr oedd yn gwrthwynebu Saunders Lewis a'r Blaid Genedlaethol, yn dilyn llosgi Penyberth yr oedd yn deg a gwrthrychol ei agwedd, a'r agwedd honno unwaith eto'n cyd-fynd ag agwedd llawer iawn o Gymry'r oes: er nad oedd Y Cymro yn cytuno â gweithred y llosgi ei hunan, eto i gyd yr oedd yn medru deall y rhesymeg tu ôl i'r weithred ac yr oedd yn cydymdeimlo â daliadau'r tri gŵr a'i cyflawnodd; yr oedd hefyd yn edmygu'r tri

am eu dewrder a'u haberth yn cymryd y fath safiad ac yn cydnabod iddynt ddeffro teimlad mawr o genedlaetholdeb trwy'r wlad. Yr oedd Y Cymro hefyd gant y cant y tu ôl i safiad y tri dros yr iaith Gymraeg yn y llysoedd.

Yn sicr, y mae'r Cymro yn ymddangos yn ddrych eithaf cywir o Gymru Gymraeg ei oes ac mae hynny'n ei wneud yn ffynhonnell hanesyddol werthfawr tu hwnt i ni heddiw. Fodd bynnag, os oedd yn ddrych cywir o'i oes, ac yn bapur a adlewyrchai bobl gyffredin y cyfnod, mae'n rhaid gofyn y cwestiwn: Paham na fu Y Cymro cynnar yn fwy llwyddiannus nag ydoedd, h.y. paham nad oedd ei gylchrediad yn uwch?

Fel y gwelir ym mhennod gyntaf y traethawd hwn, y mae Robbie Thomas yn ei lyfryn The Advertizer Family yn ymdrin â rhai o'r rhesymau dros werthiant siomedig Y Cymro yn ei ddwy flynedd gyntaf, gan enwi'n benodol y rhwydwaith dosbarthu aneffeithiol, y ffaith bod hysbysebion yn anodd i'w denu gan nad oedd gan y papur un dref neu ddinas gartref, a'r ffaith bod cymaint o Gymry'n cael trafferth i ddarllen Cymraeg. Mae Robbie Thomas hefyd yn sôn am rai o'r 'rhesymau' ym marn John Eilian:

> *....J. T. Jones resigned. Bitterly he blamed the failure of the sales campaign on excessive costs and incompetence in South Wales and the failure of advertisement revenue on there being nobody with a knowledge of Welsh "or the slightest interest in Wales" in a department already over-extended....*

Mae dau baragraff dilynol Robbie Thomas yn The Advertizer Family yn eithriadol o ddiddorol ac arwyddocaol:

> *....Rowland Thomas replied that he was sorry that what they had set out to achieve had fallen so short of the mark. He pointed out that the slump had intervened. The contents, he felt, had been all that could be hoped for "given the lack of news objectives, political, national and religious".*
> *He added significantly: "The fact that Y Cymro has not secured the sale that we hoped for is not due to incompetence in South Wales but to the fact that, whatever the reason, the people do not want to buy it in sufficient quantities or could not afford to buy it...."*

Dyma eiriau dadlennol iawn: yn gyntaf, mae Rowland Thomas yn awgrymu nad oedd yna amcanion newyddiadurol digon pendant yn Y

Cymro; yn ail, dywed yn blwmp ac yn blaen nad oedd digon o bobl Cymru â diddordeb yn y papur.

Felly dyma godi'r pwynt sylfaenol: A oedd pobl Cymru eisiau papur newydd cenedlaethol Cymraeg wythnosol, i'r graddau bod digon ohonynt â diddordeb mewn papur o'r fath i'w brynu a'i wneud yn llwyddiant masnachol i'r cyhoeddwyr?

Efallai mai'r ateb syml i'r cwestiwn hwn yw nad oedd digon o bobl Cymru'n dymuno darllen newyddiadur cenedlaethol Cymraeg wythnosol, ond go brin mai dyna'r holl wirionedd. Y gwir amdani, mae'n debyg, yw bod digon o bobl Cymru a fyddai wedi dymuno darllen papur o'r fath pe bai'r papur hwnnw wedi apelio digon atynt yn y lle cyntaf: cofier bod tua 50,000 wedi prynu rhifynnau cyntaf y papur, sy'n golygu bod 50,000 wedi rhoi cynnig arno o leiaf; am ryw reswm, fodd bynnag, penderfynodd llawer ohonynt yn fuan iawn nad oedd y papur yn werth ei brynu mwyach.

Mae hyn yn arwain yn naturiol at y casgliad anochel nad oedd Y Cymro fel ag yr oedd yn apelio at ddigon o bobl Cymru i'w wneud yn llwyddiant masnachol. Efallai bod gosodiad o'r fath yn ymddangos yn hallt, a chreulon hyd yn oed yn wyneb y gwaith diflino a wnaeth John Eilian a gweddill staff Y Cymro i geisio gwneud y fenter yn un lwyddiannus, ond ni ellir gwadu bod ynddo elfen gref o wirionedd, ac felly mae'n rhaid gofyn ymhellach, paham nad oedd Y Cymro fel ag yr oedd yn apelio at ddigon o ddarllenwyr?

Yn gyntaf, mae'n rhaid cofio unwaith eto yr effaith a gafodd Deddf Addysg 1870, lansio'r Daily Mail ym 1896, a'r Rhyfel Byd Cyntaf, ar y Cymry, i'r graddau eu bod bellach yn genedl o bobl a oedd i raddau helaeth yn anfodlon darllen eu mamiaith eu hunain, ffaith sy'n wir yn gymaint â'i bod yn eironig a thrist. Erbyn 1932 yr oedd cymaint o bobl Cymru wedi arfer cyhyd â darllen newyddiaduron Saesneg a pheidio darllen newyddiaduron Cymraeg fel nad oeddynt erbyn hynny eisiau darllen newyddiadur Cymraeg. Er efallai nad yw'r Cymry Cymraeg yn Geidwadol yn wleidyddol, yn sicr mae rhywbeth yn geidwadol iawn yn eu natur ac yn gyffredinol maent yn amharod iawn i newid eu harferion a'u traddodiadau; yn

anffodus erbyn 1932 yr oedd yr arfer o ddarllen papurau Saesneg wedi'i hen sefydlu'i hun ym mysg y Cymry a'r gwir plaen amdani yw bod lansio wythnosolyn Cymraeg megis Y Cymro wedi bod yn ormod o ysgytwad diwylliannol iddynt.

Yr oedd Y Cymro dan anfantais fawr hefyd am ei fod yn bapur wythnosol yn hytrach na phapur dyddiol. Yr oedd hi'n bolisi o'r cychwyn ei fod yn cynnwys newyddion Prydeinig a rhyngwladol ond yr oedd llawer o'r newyddion hynny am fod yn hen erbyn ei ddiwrnod gwerthu am y rheswm syml mai wythnosolyn oedd Y Cymro ac y byddai nifer o'i ddarllenwyr eisoes wedi darllen newyddion o'r fath yn eu papurau dyddiol Saesneg! Mewn oes mor gyffrous, yn enwedig adeg y Rhyfel pan newidiai'r sefyllfa o ddydd i ddydd, yr oedd pobl yn awyddus i'w papurau fod mor gyfamserol ag oedd yn bosibl fel y gallent fod â'u bysedd ar bŷls y digwyddiadau diweddaraf.

Yn sicr, yr oedd bwriadau a chymhellion sefydlwyr Y Cymro yn gymeradwy a diffuant, sef papur newydd Cymraeg a fedrai drin a thrafod holl ddigwyddiadau'r byd trwy gyfrwng yr iaith Gymraeg, ond y gwir amdani yw nad oedd neb yn dymuno darllen am newyddion a oedd efallai'n wythnos a mwy oed, a hwnnw yn fwy na thebyg yn newyddion yr oeddynt eisoes wedi darllen amdanynt yn y Wasg Saesneg.

Yn dilyn y ddadl hon, efallai y dylasai'r Cymro fod wedi canolbwyntio mwy ar newyddion cenedlaethol Cymreig: wedi'r cyfan, o leiaf ni fyddai'r gynulleidfa wedi darllen am newyddion o'r fath yn y Wasg Saesneg. Yn sicr, yr oedd digon o fwrlwm gwleidyddol yng Nghymru'r oes a digon o newyddion Cymreig y gellid ysgrifennu amdano, ond mae'n rhaid bod yn onest a gofyn, a oedd y Cymry, mewn gwirionedd, gan gynnwys y Cymry Cymraeg, eisiau darllen am Gymru mewn gwirionedd? Onid y gwir amdani yw bod llawer ohonynt a oedd bellach mor Brydeinig eu hagwedd fel bod yn well ganddynt ddarllen am Brydain na Chymru?

Mae ffactor y newyddion cenedlaethol Cymreig yn codi sawl pwynt diddorol arall. Yn gyntaf, nid oedd Y Cymro, er yn proffesu bod yn 'Bapur Newydd Cenedlaethol Cymru', yn bapur gwirioneddol

genedlaethol fel y bwriedid iddo fod o'r cychwyn, a'r hyn ydoedd mewn gwirionedd oedd tipyn o newyddion cenedlaethol wedi ei gymysgu â thalp go dda o newyddion lleol, gyda phwyslais y newyddion lleol hynny yn gryf iawn ar Ogledd Cymru (a gorllewin Gogledd Cymru yn benodol), sy'n egluro efallai paham bod ei werthiant yn siomedig yn Ne Cymru.

Wedi dweud hynny, mae'n debyg mai'r eironi mawr amdani yw nad oedd digon o newyddion lleol yn Y Cymro bryd hynny i apelio at y werin Gymraeg, a phe bai wedi cynnwys mwy o newyddion lleol y byddai ffigwr ei gylchrediad wedi bod yn llawer uwch! Mae'n rhaid cofio ein bod yn sôn am oes cyn y daeth trwch y boblogaeth yn berchenogion ceir, sy'n golygu mai ychydig iawn o deithio a wnâi pobl gyffredin; tueddent i aros mewn cymunedau clós yn eu hardaloedd eu hunain heb lawer o gysylltiad uniongyrchol ag ardaloedd eraill, hyd yn oed, heb sôn am y byd mawr tu allan.

A chofier hefyd ein bod yn sôn am oes cyn dyfodiad y teledu, un o wyrthiau'r ugeinfed ganrif ond y ddyfais fwyaf anghymdeithasol a grewyd erioed. Pan sefydlwyd Y Cymro nid oedd gan y bobl setiau teledu i'w diddanu gyda'r nos sy'n golygu eu bod yn chwilio am ddiddanwch o fath gwahanol; yr oedd y bobl felly'n llawer mwy tebygol o fynd allan o'u tai i gymdeithasu a mwynhau cwmni'i gilydd, boed hynny yn y capel neu'r dafarn neu unrhyw le arall y gallent gyd-gyfarfod, ffactor arall a olygai bod y bobl yn glós iawn i'w gilydd.

Ond nid yn unig fe newidiodd y teledu ein patrymau cymdeithasol, fe newidiodd hefyd ein meddylfryd fel pobl. Cyn dyfodiad y teledu ni fedrai'r bobl 'weld' y byd mawr tu allan a thrwy hynny ddod yn rhan mor uniongyrchol ohono. Mae'n wir bod gan bobl Cymru ar gychwyn y 30au bapurau newyddion Saesneg, ynghyd â'r radio erbyn hynny, i roddi gwybodaeth iddynt am ddigwyddiadau yng ngweddill Prydain a'r byd, dau gyfrwng a wnaeth lawer iawn i 'agor' meddyliau pobl gyffredin a'u cael i sylweddoli bod yna bethau'n digwydd yng ngweddill y byd, nid dim ond yn eu cymunedau bychain eu hunain! Mae'n wir hefyd bod pobl Cymru erbyn hynny wedi profi erchylltra Rhyfel Byd, rhywbeth a ddangosodd iddynt unwaith ac am byth fel y gall digwyddiadau ym

mhellteroedd y byd effeithio ar gymunedau yng Nghymru. Ond dim ond gyda dyfodiad y teledu y daethpwyd â gweddill y byd yn uniongyrchol i gartrefi pobl gan eu cyflyru o ddifrif i deimlo'n 'rhan' o weddill y byd; ehangodd y teledu orwelion pobl ac 'agor' eu meddyliau i'r fath raddau (proses a gychwynnwyd eisoes gyda dyfodiad y Wasg a'r radio) fel nad oeddynt fyth eto am feddwl mewn termau lleol yn unig.

O gyplysu'r holl ffactorau hyn â'i gilydd, gwelir mai mewn newyddion lleol i raddau helaeth yr oedd prif ddiddordeb pobl pan sefydlwyd Y Cymro, yn hytrach na newyddion mwy cenedlaethol a rhyngwladol. Er eu bod yn datblygu'n gyflym iawn ac yn llawer mwy goleuedig ynghylch y byd mawr na'r Cymry a ddarllenai Faner Thomas Gee, mewn oes pan nad oedd y car a'r teledu wedi gwneud eu marc yn gymdeithasol byddai'r bobl yn anorfod am fod â mwy o ddiddordeb mewn newyddion lleol.

Yr oedd Y Cymro felly, trwy fod yn fwy cenedlaethol a rhyngwladol o ran cynnwys, yn amddifadu darllenwyr o lawer o'r newyddion lleol yr oeddynt â'u diddordeb naturiol ynddynt. Pe bai'r papur wedi medru cyflogi gohebydd ym mhob ardal yng Nghymru, a chael colofn neu hyd yn oed dudalen o newyddion bywiog o bob un o'r ardaloedd hynny yn y papur bob wythnos, nid oes amheuaeth na fuasai wedi apelio mwy o lawer at y werin Gymraeg. Er y buasai hynny wedi golygu mwy o dudalennau, ac felly fwy o gostau papur papur newydd *(newsprint)*, nid yn unig y buasai'r papur wedi gwerthu llawer mwy yn y lle cyntaf ond buasai hefyd wedi medru denu mwy o hysbysebwyr lleol i dalu am hysbysebu ynddo. Ni fuasai hynny ychwaith wedi golygu hepgor y newyddion cenedlaethol a rhyngwladol a oedd yn rhan mor bwysig o'r Cymro gan y gellid bod wedi eu cynnwys, yn ôl yr arfer, ar dudalennau eraill y papur.

Mae'n werth sôn yma am lwyddiant ysgubol y papurau bro Cymraeg, rhywbeth sy'n dangos bod newyddion plwyfol, lleol, yn denu darllenwyr. Gellir amcangyfrif bod y papurau bro, rhyngddynt, yn gwerthu tua 60,000 i 70,000 o gopïau bob mis, sy'n llawer uwch na ffigwr cylchrediad Y Cymro pan oedd ar ei uchaf un yng nghyfnod John Roberts Williams. Er bod newyddion y papurau

hyn yn aml iawn wedi digwydd wythnosau, a misoedd weithiau, ymlaen llaw, a'r newyddion hwnnw'n afreal o berffaith ar sawl ystyr (yn wahanol iawn i lawer o ddeunydd y Wasg Saesneg boblogaidd, sy'n gwerthu papurau yn eu miliynau, nid oes unrhyw sôn am ddyn yn cysgu gyda gwraig rhywun arall yn y papur bro!), ynghyd â'r ffaith bod y papurau eu hunain yn cael eu cynhyrchu gan lafur cariad amaturiaid yn hytrach na newyddiadurwyr proffesiynol, eto i gyd mae'r papurau bro yn gwerthu yn eu miloedd ac yn denu llawer o ddarllenwyr na fyddent yn meddwl darllen unrhyw gyhoeddiad Cymraeg fel arall.

Dyma brofi'n bendant bod pobl â diddordeb brwd mewn newyddion lleol ac yn awyddus iawn i ddarllen am bobl y maent yn dod i gysylltiad beunyddiol â hwy yn eu bywydau bob dydd yn hytrach na dim ond gwleidyddion a 'phwysigion' eraill. Dyma brofi hefyd ei bod hi'n bosibl cael pobl na wnaethant erioed ddarllen unrhyw ddeunydd Cymraeg yn flaenorol, i'w ddarllen a'i fwynhau os yw'r cynnwys yn apelio digon atynt.

I ddychwelyd at Y Cymro, gellid gwneud y sylw ei fod, trwy geisio bod mor amrywiol, wedi 'ei saethu ei hun yn ei droed' yn yr ystyr ei fod efallai'n rhy amrywiol. Fel yr oedd yr oedd yn ormod o gymysgfa o newyddion, erthyglau nodwedd, tudalen i'r plant, tudalen i'r merched, tudalen fasnach, tudalen amaeth, tudalennau crefyddol, 'Y Babell Awen' gan Dewi Emrys ar gyfer y beirdd, colofnau gan ysgrifenwyr rheolaidd eraill, rhyw bwt o chwaraeon yn achlysurol, ac ati. Hynny yw, efallai bod Y Cymro wedi ceisio plesio pawb a thrwy hynny fod yn gyhoeddiad poblogaidd a fyddai'n gwerthu'n dda ond ei fod mewn gwirionedd, trwy fod yn gymaint o gymysgfa, wedi plesio neb yn y diwedd.

Ffactor arall, efallai, a oedd yn gyfrifol am ei apêl siomedig oedd ei ddiffyg barn ac arweiniad ar faterion a oedd o bwys ac o ddiddordeb i bobl; soniaf yn benodol yma am wythnosau a misoedd cynharaf y papur, sef y cyfnod allweddol hwnnw pan oedd y cyfle yno i fachu'r darllenydd rheolaidd trwy leisio barn gref ar bynciau'r dydd. Cafwyd yn ddiweddarach, i fod yn deg, lawer mwy o arweiniad ac asgwrn cefn yn ysgrifau blaen Y Cymro, megis yn ymgyrch yr iaith Gymraeg yn y llysoedd ac ymgyrch Ysgrifennydd i

Gymru lle gwelwyd y papur yn cymryd rhan flaenllaw ac uniongyrchol yn yr ymgyrchu cenedlaethol, ynghyd â nifer o ysgrifau blaen cryfion eraill ar bob math o bynciau perthnasol; yn yr wythnosau a'r misoedd cyntaf fodd bynnag yr oedd ei ysgrifau blaen yn eithriadol o wan ac yn dweud dim byd o werth mewn gwirionedd a chredaf fod hynny yn un rheswm pendant paham na lwyddodd Y Cymro i gadw diddordeb mwy o'r 50,000 o bobl a fentrodd ei brynu yn y lle cyntaf.

Ynglŷn â safbwyntiau'r ysgrifau: yn sicr, ni allasai barn Y Cymro fod yn amhoblogaidd ymhlith y werin Gymraeg; dangoswyd uchod bod gwleidyddiaeth a safbwyntiau'r Cymro i bob pwrpas yn cyd-fynd yn union â gwleidyddiaeth a safbwyntiau'r gymdeithas Gymraeg yn y cyfnod. Ond efallai, yn eironig, bod hynny hefyd yn rheswm paham nad oedd y papur yn apelio at bobl: wedi'r cyfan, mae ein natur fel pobl yn golygu ein bod yn hoffi darllen rhywbeth sy'n ennyn ymateb cryf ynom, hyd yn oed os nad ydym o reidrwydd yn cytuno â'r hyn a ddarllenwn, am ei fod yn llawer mwy diddorol na barn ofalus, ragweladwy; nid oes ond angen edrych ar y Wasg Saesneg boblogaidd heddiw i sylweddoli mor wir yw hyn.

Nid oes amheuaeth hefyd bod diffyg ysgafnder yn Y Cymro, y math o ddarllen a oedd mor boblogaidd yn Saesneg ar y pryd ac a gynigiai i bobl ddihangfa o ddiflastod a thristwch eu bywydau go iawn. Mewn oes greulon eithriadol o ddau Ryfel Byd a Dirwasgiad enbyd yr oedd pobl yn dyheu am ddeunydd darllen y gallent ymgolli ynddo mewn difyrrwch ac anghofio am y realiti o'u cwmpas, deunydd ysgafn a diddorol a fedrai dywys eu dychymyg i fyd y ffantasi, a deunydd doniol, dychanol a chrafog a wnâi adfer gwên i'w hwynebau. Yr oedd y Wasg Saesneg yn darparu ar gyfer ei darllenwyr gyda digonedd o ddeunydd o'r fath, gan gynhyrchu miloedd o lyfrau a chylchgronau ysgafn, doniol a difyr; yr oedd y papurau newydd Saesneg hefyd, yn enwedig y rhai poblogaidd, yn cynnwys digon o ddeunydd dihangdod o'r fath. Ychydig iawn o ysgafnder oedd yn Y Cymro, fodd bynnag, mewn oes lle y byddai'r darllenwyr wedi gwerthfawrogi'r ysgafnder hwnnw.

Diau y gellir rhoi'r bai am hynny i ryw raddau ar y traddodiad Piwritanaidd Cymreig, a'r feddylfryd a wreiddiwyd mor

ddwfn yn y Cymry, eu bod yn bobl barchus, grefyddol, nad oeddynt i fod i drafod na darllen unrhyw beth ysgafn a dadlennol, meddylfryd sydd hyd yn oed heddiw, ar ddiwedd yr ugeinfed ganrif, yn parhau i fodoli yng Nghymru. Ond dangosodd llwyddiant Y Ford Gron cymaint yr oedd y Cymry'n gwerthfarogi deunydd darllen ysgafn a difyr yn yr iaith Gymraeg; y trueni mawr oedd i Rowland Thomas benderfynu ei hymgorffori yn Y Cymro am y credai fod cylchrediad Y Cymro yn dioddef, gan ladd cylchgrawn a oedd nid yn unig yn boblogaidd iawn ym mhlith y Cymry ond a oedd hefyd ym marn amryw y cylchgrawn Cymraeg gorau a gyhoeddwyd erioed.

Gallesid mynd ymlaen fel hyn yn ddiddiwedd i ddamcaniaethu ynghylch 'aflwyddiant' ffigwr cylchrediad Y Cymro; y gwir amdani yw na fyddwn fyth yn gwybod yn iawn paham nad oedd mwy o Gymry Cymraeg yr oes eisiau prynu wythnosolyn cenedlaethol Cymraeg. Sylwer fy mod yn ofalus iawn yn rhoi'r gair 'aflwyddiant' mewn dyfynodau oblegid aflwyddiant cymharol oedd y papur yn wyneb disgwyliadau cychwynnol Rowland Thomas a'r sefydlwyr eraill: yn sicr nid oedd yn fethiant.

Mae'n wir bod Y Cymro wedi gwneud colledion ariannol trwm i'r cwmni yn y blynyddoedd cynnar a bod ei werthiant yn y cyfnod hwn yn isel; ym mis Mawrth 1939, fodd bynnag, fel y gwelwyd eisoes yn y bennod gyntaf, gellid adrodd bod Y Cymro, am y tro cyntaf erioed, wedi gwneud elw yn ystod y flwyddyn flaenorol. Gwelwyd hefyd fel y bu blynyddoedd yr Ail Ryfel Byd, yn eironig iawn, yn rhai llewyrchus yn hanes y papur, gan ei fod erbyn hynny nid yn unig yn gwneud elw sylweddol ond hefyd yn cynyddu'n gyson yn ei werthiant. Ac ar ôl yr Ail Ryfel Byd, gyda John Roberts Williams bellach wrth y llyw, gwelodd Y Cymro, gyda chyfuniad o lawer mwy o newyddion, marchnata llawer gwell, heb sôn am y cystadlaethau 'Ble Mae'r Bêl?' a 'Pwy yw'r Berta?', ei gyfnod mwyaf llewyrchus erioed, gyda'r papur ar ei uchafbwynt ym 1949 yn gwerthu tua 26,000 i 28,000 o gopïau bob wythnos. O leiaf yr oedd hyn yn profi ei bod hi'n bosibl cynhyrchu papur Cymraeg 'poblogaidd' ac mae'n sicr hefyd yn gwrthddweud y gosodiad y bu sefydlu'r Cymro yn 'fethiant'.

I ddychwelyd at gyfnod penodol yr astudiaeth hon, ni fuaswn

ychwaith yn dweud bod Y Cymro cynnar yn 'fethiant' o ran ei gynnwys a'i apêl. Fel y gwelwyd uchod, yr oedd ganddo ei wendidau sylfaenol, ond nid yw hynny'n tynnu dim oddi ar y ffaith ei fod hefyd â chryfderau a rhagoriaethau lu. Yr oedd ei adroddiadau newyddiadurol yn wych ar y cyfan: yn ddiddorol, yn fanwl ac wedi'u hysgrifennu mewn iaith goeth; yr oedd nifer o'r colofnau rheolaidd hefyd yn rhagorol, nid yn unig y rhai ffeithiol, megis colofn amaethyddol R. T. Watkins, 'Y Ffermwr Wrth Ei Waith', ond hefyd y colofnau eraill, megis 'Rhyngom Ni a'n Gilydd' John Aelod Jones, 'Y Fainc 'Sglodion' J. W. Jones ac 'Y Babell Awen' Dewi Emrys; datblygodd ei ysgrifau blaen, ar ôl cychwyn difrifol o simsan, i fod yn un o gryfderau mwyaf y papur, nid yn unig oherwydd bod Y Cymro yn fodlon mynegi'i farn yn gryf a di-flewyn-ar-dafod ac yn fodlon ymgyrchu'n uniongyrchol dros Gymru a'i phobl, ond hefyd oherwydd bod y mwyafrif llethol ohonynt, mae'n rhaid cyfaddef, yn siarad llawer iawn o synnwyr; hefyd, cafwyd am y tro cyntaf yn yr iaith Gymraeg bapur newydd a oedd yn edrych yn ddiddorol i'r llygad, gyda defnydd helaeth o luniau a phenawdau trawiadol, datblygiad hynod o dderbyniol ac un a oedd yn hir-ddisgwyliedig.

Yn sicr, ni ellir gwadu bod y bwriadau a'r dyheadau ynghylch papur newydd Y Cymro yn gyfiawn a chanmoladwy o'r cychwyn cyntaf: yr oedd angen newyddiadur poblogaidd yn yr iaith Gymraeg. Ni ellir gwadu, ychwaith, bod John Eilian, Percy Ogwen Jones, Einion Evans, Edwin Williams, J. R. Lloyd Hughes a'r llu o bobl eraill a gyfrannodd mewn unrhyw fodd at fenter Y Cymro, wedi ymdrechu'n eithriadol o galed i geisio cynhyrchu papur newydd safonol Cymraeg a fyddai'n dderbyniol ac yn boblogaidd ymhlith y Cymry. Ni bu eu hymdrech yn ofer: nid yn unig fe gafodd darllenwyr yr oes (cynifer ohonynt a drafferthai ei brynu a'i ddarllen) newyddiadur, er â'i wendidau, a oedd yn gaboledig ar sawl ystyr; fe gafodd cenedlaethau'r dyfodol hefyd ddarlun hynod o werthfawr o oes ddiddorol iawn, oes a oedd yn hynod gyfoethog ym mhob ystyr i'r gair heblaw'r ystyr ariannol, ac oes, mae'n rhaid cofio unwaith eto, a fyddai heblaw am dystiolaeth ysgrifenedig megis Y Cymro, yn cael ei hanghofio am byth.

Wrth gloi, mae'n rhaid talu teyrnged arall i Rowland Thomas,

y gŵr di-Gymraeg a wnaeth gymaint o ymdrech dros yr iaith ond a gafodd gyn lleied o gydnabyddiaeth am ei ymdrechion. Ei weledigaeth fawr ef a fu'n gyfrifol am sefydlu papur newydd Y Cymro yn y lle cyntaf; ef, hefyd, i raddau helaeth a ysbrydolodd Ifan ab Owen Edwards i sefydlu Urdd Gobaith Cymru. Yr ydym ar hyd y canrifoedd fel Cymry Cymraeg wedi bod yn cwyno ynghylch effaith niweidiol y Saesneg ar ein hiaith a'n diwylliant; yr eironi mawr, fodd bynnag, yw bod gŵr di-Gymraeg wedi gwneud cymaint i geisio achub ein hiaith.

Llyfryddiaeth

CYFROLAU O NEWYDDIADURON

Y Cymro (Bangor) 1848.

Y Cymro (Lerpwl) 1890.

Y Cymro (Dolgellau) 1914.
" " 1931.

Y Ford Gron 1931.
" " 1932.

Y Cymro (Wrecsam) 1932-33.
" " 1934.
" " 1935.
" " 1936.
" " 1937.
" " 1938.
" " 1939.
" " 1940.
" " 1941.
" " 1942.
" " 1943.
" " 1944.
" " 1945.

Baner ac Amserau Cymru 1939.
" " " 1942.

Y Ddraig Goch 1942.

Y Cymro 1952.
" 1953.
" 1957.
" 1959.
" 1982.

LLYTHYRAU A DEFNYDDIAU LLAWYSGRIF ERAILL

Casgliad o lythyrau personol Percy Ogwen Jones, sy'n eiddo i'w fab, Mr. Geraint Percy Jones, Bangor.

A/280a(i), Papurau E. Morgan Humphreys, Llyfrgell Genedlaethol Cymru, Aberystwyth.

TRAETHODAU YMCHWIL

Jenkins, Bethan Teify, 'Arolwg o'r Wasg Gyfnodol Gymraeg yn yr Ugeinfed Ganrif', M.A. Prifysgol Cymru, 1977.

Jôb, Aled Gwyn, 'Agweddau ar Syniadau Cymdeithasol a'r Farn Gyhoeddus ym Môn Rhwng y Ddau Ryfel Byd', M.Phil. Prifysgol Cymru, 1990.

Thomas, Richard Maldwyn, 'Y Wasg Gyfnodol yn Nhref Caernarfon hyd 1875, gyda sylw arbennig i Argraffwyr a Chyhoeddwyr', M.A. Prifysgol Cymru, 1979.

LLYFRAU, ERTHYGLAU AC YSGRIFAU

Adamthwaite, Anthony P. The Making of the Second World War (Llundain, 1977).

Aitchinson, James, Writing for the Press: An Introduction (Llundain, 1988).

Bagnall, Nicholas, Newspaper Language (Rhydychen, 1993).

Bassett, Thomas, Braslun o Hanes Hughes a'i Fab, Cyhoeddwyr Wrecsam, atodiad i'r Journal of the Welsh Bibliographical Society (Croesoswallt, 1946).

Bebb, William Ambrose, Calendr Coch (Aberystwyth, 1946).

Bell, Philip Michael Hett, The Origins of the Second World War in Europe (Llundain, 1986).

Bennett-England, Rodney, gol., Inside Journalism (Llundain, 1967).

Blythe, Ronald, The Age of Illusion; England in the Twenties and Thirties 1919-40 (Llundain, 1963).

Bryder, Linda, 'The King Edward VII Welsh National Memorial Association and its Policy Towards Tuberculosis', Cylchgrawn Hanes Cymru 13 (1986).

idem, Below the Magic Mountain: A Social History of Tuberculosis in Twentieth Century Britain (Rhydychen, 1988).

Cadwaladr, Dilys, 'Taith yr Anialwch', cyfres o ysgrifau, Y Cymro, 27 Chwefror - 7 Awst 1953.

Carr, William, Poland to Pearl Harbour: The Making of the Second World War (Llundain, 1985).

Campbell, John, Lloyd George: The Goat in the Wilderness, 1922-31 (Llundain 1977).

Chapman, Theodore Robin, W. J. Gruffydd (Caerdydd, 1993).

idem, W. Ambrose Bebb (Caerdydd, 1997).

Clarke, Tom, My Northcliffe Diary (Llundain, 1931).

Cranfield, Geoffrey Alan, The Press and Society from Caxton to Northcliffe (Llundain 1978).

Cynan, Wedi Storom: Cyfrol Goffa Dewi Emrys (Llandysul, 1965).

Davies, Aneirin Talfan, Darlledu a'r Genedl (Llundain, 1972).

Davies, D. Hywel, The Welsh Nationalist Party, 1925-1945: A Call to Nationhood (Caerdydd, 1983).

Davies, D. J. a Noelle, Cymoedd dan Gwmwl (Aberystwyth, 1938).

Davies, Ebenezer Thomas, Religion in the Industrial Revolution in South Wales (Caerdydd, 1965).

Davies, George M. Ll., Pererindod Heddwch (Dinbych, 1943).

Davies, Geraint Talfan Davies, Darlledu a'r Genedl (Darlith radio flynyddol BBC Cymru, 1972) (Llundain, 1972).

idem, Darlledu a'r Celfyddydau yng Nghymru (Bangor, 1994).

Davies, Gwilym, Y Byd - Ddoe a Heddiw: Trem ar y Cefndir Cydwladol (Aberystwyth, 1938).

Davies, John, 'Y Gydwybod Gymdeithasol yng Nghymru Rhwng y Ddau Ryfel Byd', Cof Cenedl IV, gol. Geraint H. Jenkins (Llandysul, 1989).

idem, Hanes Cymru (Llundain, 1990).

idem, Broadcasting and the BBC in Wales (Caerdydd, 1994).

Davies, Pennar, Gwynfor Evans (Abertawe, 1976).

Davies, Picton, Atgofion Dyn Papur Newydd (Lerpwl, 1962).

Davies, Rhys John, Seneddwr ar Dramp (Lerpwl, 1934).

Davies, William Anthony (Llygad Llwchwr), gol. J. Ellis Williams, Berw Bywyd (Llandysul, 1968).

Dewey, Peter E., War and Progress: Britain 1914-1945 (Llundain, 1997).

Dodge, John a Vidner George, gol., The Practice of Journalism (Llundain, 1963).

Edwards, Huw T., Tros y Tresi (Dinbych, 1956).

idem, Troi'r Drol (Dinbych, 1956).

Evans, Dyfed, Bywyd Bob Owen (Caernarfon, 1977).

Evans, Eric J., The Contentious Tithe (Llundain, 1976).

Evans, Gwynfor, Rhagom i Ryddid (Bangor, 1964).

idem, Aros Mae (Abertawe, 1971).

idem, 'Hanes Twf Plaid Cymru 1925-1995', Cof Cenedl X, gol. Geraint H. Jenkins (Llandysul, 1995).

Evans, R. Alun, Stand By!: Bywyd a Gwaith Sam Jones (Llandysul, 1998).

Falls, Cyril, The Second World War, a Short History (Llundain, 1948).

Ferris, Paul, The House of Northcliffe, The Harmsworths of Fleet Street (Llundain, 1971).

Foot, Michael, Aneurin Bevan I (1897-1945) a II (1945-1960), Llundain (1962-73).

idem, 'The Case for Beelzebub: Beaverbrook', Debts of Honour (Llundain, 1981).

George, William, Atgof a Myfyr (Wrecsam, 1948).

idem, My Brother and I (Llundain, 1958).

Gilbert, Martin, Second World War (Llundain, 1989).

Graves, Robert ac Alan Hodge, The Long Weekend: A Social History of Great Britain, 1918-1939 (Llundain, 1941).

Griffith, R. E., Urdd Gobaith Cymru, Cyf. 1, 1922-45 (Aberystwyth, 1971).

Griffiths, James, Pages From Memory (Llundain, 1969).

idem, Glo (Lerpwl, 1945).

Griffiths, Thomas Elwyn, Seren y Dwyrain: Hanes Dechreuad y Cylchgrawn a'r Bywyd Cymreig yn y Dwyrain Canol (Y Bala, 1955).

Gruffydd, W. J., Owen Morgan Edwards: Cofiant (Aberystwyth, 1937).

Gunther, John, Inside Europe (Llundain, 1936).

Hall, George M., gol., How to Write a Paper (Llundain 1994).

Hammond, John Lawrence, C. P. Scott of the Manchester Guardian (Llundain, 1934).

Hart, Basil Henry Liddell, History of the Second World War (Llundain, 1970).

Hartley, John, Understanding News (Llundain, 1982).

Hincks, Rhisiart, E. Prosser Rhys: 1901-45 (Llandysul, 1980).

Hornby, Robert, The Press in Modern Society (Llundain, 1965).

Howard, James Henry, Which Jesus?: Young Britain's Choice (Dolgellau, 1926).

idem, Winding Lanes: A Book of Impressions and Recollections (Caernarfon, 1938).

Hudson, Derek, British Journalists and Newspapers (Llundain, 1945).

Hughes, Mathonwy, 'Atgofion Cydweithiwr', Cyfrol Deyrnged Kate Roberts, gol. Bobi Jones (Dinbych, 1969).

Humphreys, Edward Morgan, Cymru a'r Wasg (Traethodau'r Deyrnas - 10) (Wrecsam, 1924).

idem, David Lloyd George (Llandebie, 1943).

idem, Y Wasg Gymraeg ('Cyfres Pobun' Rhif 3), gol. E. Tegla Davies (Lerpwl, 1945).

idem, Gwŷr Enwog Gynt I & II (Gwasg Aberystwyth, 1950, 1953).

Humphreys, Robin, Lloffion o Ddyddiaduron Ambrose Bebb: 1920-1926 (Caerdydd, 1996).

James, David Emrys (Dewi Emrys), Odl a Chynghanedd: Gwerslyfr ar Reolau Barddoniaeth (Llundain, 1938).

idem, Beirdd y Babell (Wrecsam, 1939).

Jenkins, Dafydd, Tân yn Llŷn: Hanes Brwydr Gorsaf Awyr Penyberth (Aberystwyth, 1937).

Jenkins, David Clay, Welsh Rural Communities, gol. Elwyn Davies ac Alwyn D. Rees (Caerdydd, 1960).

Jones, Aled Gruffydd, Press, Politics and Society: A History of Journalism in Wales (Caerdydd, 1993).

Jones, Bedwyr Lewis, 'Blynyddoedd Mawr John Eilian 1930-34', Y Faner, 29 Mawrth 1985.

Jones, Beti, Newsplan: Adroddiad ar Gynllun Newsplan yng Nghymru (Aberystwyth, 1993).

idem, Etholiadau'r Ganrif; 1885-1997 (Talybont, 1999).

Jones, Dafydd Glyn, 'Aspects of His Work', Presenting Saunders Lewis, gol. Alun R. Jones a Gwyn Thomas (Caerdydd, 1973).

Jones, Glyn Penrhyn, Newyn a Haint yng Nghymru a Phynciau Meddygol Eraill (Caernarfon, 1963).

Jones, Gwilym R., 'Cwrs y Byd', Saunders Lewis, Ei Feddwl a'i Waith, gol. Pennar Davies (Dinbych, 1950).

idem, 'Kate Roberts a'r Faner', Cyfrol Deyrnged Kate Roberts, gol. Bobi Jones (Dinbych, 1969).

idem, Rhodd Enbyd: Hunangofiant Gwilym R. Jones (Y Bala, 1983).

Jones, Ieuan Wyn, Y Llinyn Arian: Agweddau o Fywyd a Chyfnod Thomas Gee (1815-1898) (Dinbych, 1998).

Jones, Ifano, A History of Printing and Printers in Wales to 1810, and of Successive and Related Printers to 1923. Also, a History of Printing and Printers in Monmouthshire to 1923 (Caerdydd, 1925).

Jones, John Edward, Tros Gymru (Abertawe, 1970).

Jones, John Elwyn, Pum Cynnig i Gymro: Anturiaethau Carcharor Rhyfel (Y Bala, 1971).

Jones, John Herbert, O'r Mwg i'r Mynydd (Lerpwl, 1913).

idem, Swp o Rug (Lerpwl, 1920).

idem, Moelystota (Lerpwl, 1932).

idem, Gwin Y Gorffennol (Wrecsam, 1938).

Jones, John Tudor (John Eilian), 'Genedigaeth y Ford Gron - yna'r Cymro', Y Casglwr, Awst 1977.

idem, '"Barddoniaeth yw Curiad y Galon"', Barn 264 (Ionawr 1985).

Jones, John William, Y Fainc 'Sglodion (Blaenau Ffestiniog, 1953).

Jones, Pryderi Llwyd, Lewis Valentine yr Heddychwr (Caernarfon, 1986).

Jones, Tegwyn, 'Etholiad y Brifysgol 1943', cyfres o ysgrifau, Y Faner, 2 Medi - 23 Medi 1977.

Jones, Thomas, Lloyd George (Llundain, 1951).

Jones, Thomas Artemus, Without my Wig (Lerpwl, 1944).

Jones, Thomas Gwynn, Cofiant Thomas Gee (Dinbych, 1913).

Jones, Thomas Morris, Llenyddiaeth fy Ngwlad: sef Hanes y Newyddiadur a'r Cylchgrawn Cymreig yng Nghymru, America, ac Awstralia, ynghyd â'u dylanwad ar fywyd cenedl y Cymry (Treffynnon, 1893).

Jones, Thomas William, Fel Hyn y Bu (Dinbych, 1970).

Jones, Tommy Eyton, Cyw o Frid: Atgofion Newyddiadurwr (Dinbych, 1985).

Junor, Penny, Newspaper (Llundain, 1979).

Kimball, Warren F., Forged in War: Curchill, Roosevelt, and the Second World War (Llundain, 1997).

Lewis, Saunders, 'Prifeirdd neu Feirdd?', Baner ac Amserau Cymru, 22 Mawrth 1939.

Lloyd, David Tecwyn, 'T. E. Nicholas', Gwŷr Llên: Ysgrifau Beirniadol ar Weithiau Deuddeg Gŵr Llên Cyfoes, gol. Aneirin Talfan Davies (Llundain, 1948).

idem, 'Llenyddiaeth Cyni a Rhyfel', Ysgrifau Beirniadol IV (Dinbych, 1967).

idem, 'The Welsh Language in Journalism', The Welsh Language Today, gol. Meic Stephens (Llandysul, 1973).

idem, 'Newyddiaduraeth', Y Traddodiad Rhyddiaith yn yr Ugeinfed Ganrif (Llandysul, 1976).

idem, Gysfenu i'r Wasg Gynt (Llundain, 1980).

idem, Llên Cyni a Rhyfel a Thrafodion Eraill (Llandysul, 1987).

idem, John Saunders Lewis, y Gyfrol Gyntaf (Dinbych, 1988).

idem, 'Newyddiaduraeth yng Nghymru', Barn 121, 122, 123 (Tachwedd 1972 - Ionawr 1973).

Loades, Judith, gol., The Life and Times of David lloyd George (Bangor, 1991).

Llwyd, Alan, 'Colli John Eilian - Newyddiadurwr a Bardd', Barddas 97 (Mai 1985).

MacDonald, Gordon, Atgofion Seneddol (Llundain, 1949).

McLachlan, Donald, In the Chair: Barrington-Ward of The Times (Llundain, 1971).

Morgan, Dyfnallt, gol., Babi Sam yn Dathlu Hanner Can Mlynedd o Ddarlledu o Fangor, 1935-1985: Atgofion a Gobeithion Pen Blwydd (Caernarfon, 1985).

Morgan, Herbert, 'Diwydiant yng Nghymru', Traethodau'r Deyrnas 3 (Wrecsam, 1924).

Morgan, Kenneth O., Modern Wales: Politics, Places and People (Caerdydd, 1995).

idem, David Lloyd George: Welsh Radical as World Statesman (Caerdydd, 1963).

idem, The Age of Lloyd George (Llundain, 1971).

idem, Wales in British Politics, 1868-1922 (Caerdydd, 1980).

idem, David Lloyd George, 1863-1945 (Caerdydd, 1981).

idem, Rebirth of a Nation: Wales 1880-1980 (Efrog Newydd, 1981).

idem, The Red Dragon and the Red Flag: The Cases of James Griffiths and Aneurin Bevan (Aberystwyth, 1988).

Morgan, T. J., W. J. Gruffydd (Cyfres Writers of Wales) (Caerdydd, 1970).

Morris, William, gol., Tom Nefyn (Caernarfon, 1926).

Mowat, Charles Loch, Britain Between the Wars, 1918-1940 (Llundain, 1955).

Muggeridge, Malcolm, The Thirties: 1930-1940 in Great Britain (Llundain, 1940).

Owen, Frank, Tempestuous Journey: Lloyd George, His Life and Times (Llundain, 1954).

Owen, Glyn Russell, Stori Dda: Atgofion Newyddiadurwr o Lŷn (Talybont, 1984).

Owen, John Dyfnallt, Ar y Tŵr: Cyfrol i Ddathlu Chwarter Canrif Golygu'r 'Tyst' (Abertawe, 1953).

Parker, Robert Alexander Clarke, Struggle for Survival: The History of the Second World War (Rhydychen, 1989).

idem, Chamberlain and Appeasment: British Policy and the Coming of the Second World War (Basingstoke, 1993).

Parry, Cyril, David Lloyd George (Dinbych, 1984).

Parry, Thomas, Hanes Llenyddiaeth Gymraeg Hyd 1900 (Caerdydd, 1944).

Peate, Iorwerth C., W. J. Gruffydd: Astudiaeth (Llandybie, 1966).

Pelling, Henry, Britain and the Second World War (Llundain, 1970).

Pemberton, Max, Lord Northcliffe, a Memoir (Llundain, 1922).

Phillips, Luned, Dewi Emrys (Llandysul, 1971).

Pretty, David A., Rhyfelwr Môn: Y Brigadydd-Gadfridog Syr Owen Thomas, A.S., 1858-1923 (Dinbych, 1989).

Price, Emyr, Cymru a'r Byd Modern ers 1918 (Caerdydd, 1979).

idem, Megan Lloyd George (Caernarfon, 1983).

idem, Lloyd George y Cenedlaetholwr Cymreig: Arwr Ynteu Bradwr? (Llandysul, 1999).

Prichard, Caradog, Afal Drwg Adda : Hunangofiant Methiant (Dinbych, 1973).

Revill, Lindsay a Colin Roderick, The Journalist's Craft (Llundain, 1965).

Robbins, Alan Pitt, Newspapers To-day (Llundain 1956).

Roberts, Brynley F. ac E. D. Jones, gol., Y Bywgraffiadur Cymreig 1951-1970 Gydag Atodiad i'r Bywgraffiadur Cymreig Hyd 1940 a'r Bywgraffiadur Cymreig 1941-1950 (Llundain, 1997).

Robson, Walter, The Second World War Era (Rhydychen, 1993).

Roshwald, Aviel, Estranged Bedfellows: Britain and France in the

Middle East During the Second World War (Efrog Newydd, 1990).

Smith, Harold L., War and Social Change: British Society in the Second World War (Manceinion, 1986).

Smith, Robert, 'Y Papur a Afaelodd yn Serchiadau'r Bobl: John Roberts Williams a'r 'Cymro' 1945-62' (Aberystwyth, 1996).

Soames, Jane, The English Press (Llundain, 1963).

Steed, Wickam, The Press (Middlesex, 1938).

Stephens, Meic, gol., Cydymaith i Lenyddiaeth Cymru (Caerdydd, 1986).

Stevens, Catrin, Iorwerth C. Peate (Caerdydd, 1986).

Stevenson, John, Social Conditions in Britain Between the Wars (Llundain, 1977).

idem, British Society, 1914-45 (Harmondsworth, 1984).

idem a Chris Cook, The Slump Society and Politics During the Depression (Llundain, 1977).

idem a Chris Cook, Britain in the Depression: Society and Politics, 1929-1945 (Llundain, 1994).

Taylor, Alan John Percivale, The Origins of the Second World War (Llundain, 1961).

idem, Churchill, Four Faces and the Man (Llundain, 1969).

idem, Beaverbrook (Llundain, 1972).

idem, The History of England 1914-1945 (Rhydychen, 1992).

Thomas, Robbie, The Advertizer Family: A History of North Wales Newspapers Limited (Croesoswallt, 1988).

Thomson, Malcolm, David Lloyd George: The Official Biography (Llundain, 1948).

Valentine, Lewis, Lewis Valentine yn Cofio: Y Cyfweliad Rhwng Lewis Valentine a John Emyr, gol. John Emyr (Dinbych, 1983).

Watkins, Percy Emerson, A Welshman Remembers: An Autobiography (Caerdydd, 1944).

Williams, Francis, Press, Parliament and People (Llundain, 1946).

Williams, Griffith John, Y Wasg Gymraeg Ddoe a Heddiw (Y Bala, 1970).

Williams, John Ellis, Inc yn fy Ngwaed (Llandybie, 1965).

Williams, John Roberts, Gemau Y Cymro 1932-1959 (Croesoswallt, 1959).

idem, Annwyl Gyfeillion (Llandysul, 1975).

idem, Dros fy Sbectol (Penygroes, 1984).

idem, 'John Eilian - Y Gloyn Byw', Y Casglwr, Pasg 1985.

idem, O Wythnos i Wythnos, gol. Guto Roberts (Penygroes, 1987).

idem, Nos Wener, Bore Sadwrn, gol. Guto Roberts (Penygroes, 1989).

idem, Yr Eiddoch yn Gywir (Penygroes, 1990).

idem, Pum Munud i Chwech, ac i Wyth: John Roberts Williams yn Edrych Dros ei Sbectol (Caernarfon, 1993).

idem, Mil a Mwy: y Pumed Detholiad o Sgyrsiau Dros fy Sbectol (Penygroes, 1996).

Williams, Tom Nefyn, Yr Ymchwil (Dinbych, 1949).

Williams, Waldo, **Dail Pren** (Aberystwyth, 1956).

Wilmot, Chester, **The Struggle for Europe** (Llundain, 1952).

Wrench, John Evelyn, **Geoffrey Dawson and our Times** (Llundain, 1955).

Atodiad Lluniau

Gobeithiaf fod y dyfyniadau yn y traethawd hwn, nifer ohonynt yn adroddiadau ac ysgrifau cyfain, wedi rhoi blas pur dda i'r darllenydd o naws Y Cymro yn y cyfnod dan sylw; ni fyddai unrhyw astudiaeth o'r papur yn 'gyflawn', fodd bynnag, heb roi syniad yn ogystal o'i ddiwyg, a'i ddefnydd o luniau. Ystyrir Y Cymro fel y newyddiadur lluniau Cymraeg cyntaf: dylid cofio bod Rowland Thomas o'r cychwyn eisiau cael papur a fyddai'n ddeniadol i'r llygad yn ogystal â bod yn ddifyr i'w ddarllen. Yn yr atodiad hwn felly ceisiaf roddi blas o naws gweledol Y Cymro, gyda chyfres o lungopïau o dudalennau'r papur o'r cyfnod dan sylw; ar y diwedd hefyd ceir lluniau o rai o'r prif bobl a fu'n ymwneud ag ef yn ei flynyddoedd cynnar.

Mae rhan helaethaf yr atodiad yn cynnwys 79 o lungopïau o'r Cymro, mewn trefn gronolegol ac oll wedi'u rhifo: mae pedwar ohonynt o argraffiadau o'r Cymro cyn dyfodiad Cymro Wrecsam ym 1932, un o'r Cymro o 1959 yn dilyn marwolaeth Rowland Thomas, a'r 74 sy'n weddill o gyfnod yr astudiaeth hon, sef rhwng 1932 a diwedd 1945. Tudalennau blaen cyfain yw'r rhan fwyaf ohonynt, yn dangos fel yr adlewyrchodd Y Cymro rai o brif ddigwyddiadau'r oes yng Nghymru, Prydain a'r byd (straeon sydd oll wedi derbyn sylw yn y penodau blaenorol); hefyd ceir tudalennau sy'n rhoi blas ar agweddau eraill o'r papur, megis 'Y Babell Awen' gyntaf, 'Y Fainc 'Sglodion' gyntaf, tudalennau o hysbysebion, tudalennau o luniau ac ati, gyda'r bwriad o roi'r darlun mwyaf cyflawn bosibl i'r darllenydd o ddiwyg Cymro'r oes. Yn ogystal â thudalennau cyfain ceir rhai lluniau unigol a ymddangosodd yn y papur, megis lluniau o'r rhifyn arbennig a ymddangosodd ym mis Ionawr 1937 yn dilyn achos y tri chenedlaetholwr a losgodd yr ysgol fomio, yn yr Old Bailey yn Llundain.

Ar y cyfan mae'r lluniau'n siarad drostynt eu hunain a phrin bod angen i mi ychwanegu dim; yr unig beth a geir yn y 'rhestr gynnwys' isod yw ychydig o wybodaeth ychwanegol amdanynt. Ychydig iawn o wybodaeth a geir yn y rhestr ynghylch dyddiadau'r lluniau, a'u tudaleniad yn Y Cymro, oherwydd bod y manylion fel arfer i'w gweld yn y llungopïau eu hunain; rhoddir manylion ynghylch rhai lluniau unigol, fodd bynnag, nad sy'n dangos dyddiad na thudaleniad.

Ar ddiwedd y lluniau hyn ceir cyfres o ddeuddeg o luniau ychwanegol yn dangos wynebau'r prif bobl a fu'n ymwneud â'r Cymro yn ei flynyddoedd cynnar ac y soniwyd amdanynt yn y traethawd hwn.

Hoffwn ddiolch i staff Llyfrgell Genedlaethol Cymru, Aberystwyth, am eu cymorth wrth lunio'r Atodiad Lluniau hwn.

Rhestr gynnwys

Rhif y Llun

1	Rhifyn cyntaf Cymro Bangor.
2	Rhifyn cyntaf Cymro Lerpwl.
3	Rhifyn cyntaf Cymro Dolgellau.
4	Rhifyn olaf Cymro Dolgellau yn cyhoeddi dyfodiad Cymro Wrecsam.
5	Rhifyn cyntaf Cymro Wrecsam.
6	Negeseuon lwc dda i'r Cymro newydd gan rai o ffigyrau cyhoeddus amlycaf y genedl.
7	Colofn gyntaf 'Oddi wrth Ferch at Ferch' gan M. E.
8	Colofn gyntaf 'Papur y Plant' gan Gwyn ap Nudd.
9	Tudalen o hysbysebion yn rhifyn cyntaf Y Cymro.
10	Colofn gyntaf 'Y Byd Heddiw' gan J. H. Howard.
11	Colofn gyntaf 'Y Ffermwr wrth ei Waith' gan R. F. Watkins, gohebydd amaethyddiaeth Y Cymro.
12	Hanes diddorol methiant Ocsiwn Ddegwm ar fferm ger Wrecsam; hon oedd y dudalen flaen gyntaf i gynnwys lluniau o newyddion yr wythnos flaenorol.
13	Rhifyn canol-wythnos arbennig Eisteddfod Genedlaethol Wrecsam 1933.
14	Llun gwych o'r crefftwyr Tsieineaidd a gerfiodd Gadair hardd Eisteddfod Genedlaethol Wrecsam.
15-18	Cyfres o dudalennau lluniau nodweddiadol o ganol pedwar rhifyn dilynol o'r Cymro; yr oedd y dudalen luniau hon (lluniau amrywiol, cyffredinol, nifer ohonynt gan y darllenwyr eu hunain), yn elfen newydd yn y Wasg Gymraeg ac ystyrir yn gyffredinol mai'r Cymro yw'r newyddiadur lluniau Cymraeg

cyntaf.

19 Llun o staff Y Cymro ar dudalen 8 rhifyn penblwydd cyntaf y papur. Y pedwerydd o'r chwith yw John Eilian, golygydd cyntaf Y Cymro; y chweched o'r chwith yw Percy Ogwen Jones, yr is-olygydd. Einion Evans, y gŵr a fyddai ymhen ychydig fisoedd yn dod yn olygydd newydd y papur, a dynnodd y llun.

20 Hanes trist tanchwa Gresford.

21 'Clwb Plant Y Cymro' cyntaf, dan ofal Elidyr.

22 Deiseb Genedlaethol Y Cymro yn hawlio mwy o degwch yn y llysoedd.

23 Llun o aelodau o'r Ddirprwyaeth a gyflwynodd Ddeiseb yr Iaith i Gomisiwn y Llysoedd; y cyntaf ar y dde yw Einion Evans, golygydd Y Cymro; yr ail ar y dde yw R. F. Watkins, gohebydd amaethyddiaeth y papur.

24 Rhifyn cyntaf Y Cymro wedi iddo ymgorffori'r Ford Gron: sylwer yn benodol ar deitl y papur.

25 Marwolaeth y Brenin Siôr V.

26 Pennawd nodweddiadol yn dangos gwallgofrwydd trefn ddosbarthu bwydydd yr oes, un o sgîl-effeithiau niferus methiant y gyfundrefn economaidd.

27 'Y Babell Awen' gyntaf gan Dewi Emrys.

28 Torri'r newydd am losgi'r ysgol fomio, un o ddigwyddiadau Cymreig mwyaf arwyddocaol y ganrif.

29 Y Brenin Edward VIII yn ymweld â rhai o fannau mwyaf dirwasgedig De Cymru; ofer fu'r ymweliad fodd bynnag gan y torrodd y newydd am ei berthynas â Mrs. Simpson ychydig ddyddiau'n ddiweddarach.

30 Arwyddion cryf bod achos llys y tri chenedlaetholwr a losgodd yr ysgol fomio am gael ei symud i Lundain.

31 Tudalen flaen rhifyn estynedig arbennig o'r Cymro yn dilyn yr achos llys hanesyddol yn yr Old Bailey.

32 Llun ar dudalen 12 y rhifyn arbennig yn dangos y tri chenedlaetholwr ynghyd â J. E. Jones, Trefnydd Cyffredinol y Blaid Genedlaethol Gymreig, ac E. V. Stanley Jones, cyfreithiwr y tri, yn gwenu ar y ffordd i'r llys yng Nghaernarfon yn y mis Hydref

blaenorol.

33 Llun ar dudalen 15 y rhifyn arbennig yn dangos y tri chenedlaetholwr yn sefyll o flaen y gwesty yn Llundain.

34 Llun ar waelod yr un dudalen yn dangos y dorf tu allan i'r Old Bailey.

35 Coroni'r Brenin a'r Frenhines newydd, Siôr VI ac Elizabeth.

36 Llun trawiadol o feirdd Pabell Awen Y Cymro a gyfarfu mewn Ymgomwest arbennig adeg Eisteddfod Genedlaethol Machynlleth. Yr ail ar y chwith yn y rhes gyntaf yw Dewi Emrys, golygydd y Babell.

37 Colofn gyntaf 'O Fyd y Werin' gan T. E. Nicholas.

38 Un o dudalennau canol 'Rhifyn Iechyd' arbennig Y Cymro yn dangos lleoedd iacháu'r pla gwyn yng Nghymru.

39 Y Cymro yn mynegi ei anfoddhad wedi i Bwyllgor Addysg Sir Gaerfyrddin ddewis Sais di-Gymraeg i fod yn Gyfarwyddwr Addysg y sir. Ar waelod y dudalen ar y dde mae hysbyseb ar gyfer seidr an-feddwol: yr oedd Rowland Thomas yn ddirwestwr o argyhoeddiad.

40 Y Cymro yn holi paham fod cymaint o wahaniaeth rhwng y prisiau a dalai'r cyhoedd am eu llaeth, a'r prisiau a delid i'r ffermwyr amdano.

41 Y Prif Weinidog Neville Chamberlain yn gwrthod cais y Ddirprwyaeth Gymreig a fu'n ceisio ganddo sefydlu Ysgrifennydd i Gymru.

42 Llun cartŵn o Neville Chamberlain, arwr mawr y dydd, yn dilyn y 'Cytundeb' hanesyddol ym Munich, cytundeb yn ôl Y Cymro ar y pryd a olygai bod 'galanastra rhyfel byd-eang wedi ei osgoi dros amser, dros amser maith, o bosibl, - pwy a ŵyr, am byth.'

43 Rhifyn cyntaf Y Cymro wedi iddo ymgorffori'r Brython: sylwer yn benodol ar deitl y papur.

44 Tudalen gyntaf yr atodiad Saesneg 8-tudalen arbennig yn dilyn ymchwiliad manwl Clement Davies i broblem enfawr y pla gwyn yng Nghymru.

45 Un o ysgrifau blaen mwyaf arwyddocaol Y Cymro

erioed yn mynegi parodrwydd y papur i gefnogi gweithredu milwrol gan Brydain i wrthsefyll bygythiad Hitler; yn y blynyddoedd cyn hynny bu'r Cymro'n siarad yn gryf yn erbyn pob math o filwriaeth.

46 Arwydd pendant bod Rhyfel ar ei ffordd.

47 Lluniau o feirdd y Babell Awen, ynghyd â'u henwau, gyda Dewi Emrys yn dilyn Ymgomwest arall adeg Eisteddfod Genedlaethol Dinbych 1939.

48 Cwestiwn tyngedfennol gan Y Cymro ychydig ddyddiau'n unig cyn toriad yr Ail Ryfel Byd.

49 Pennawd brasach na'r arfer i ddynodi toriad yr Ail Ryfel Byd.

50 Golygydd Y Cymro yn dangos ei anghytundeb llwyr â T. E. Nicholas, awdur 'O Fyd y Werin', colofn Gomiwnaidd y papur.

51 'Y Fainc 'Sglodion' gyntaf gan J. W. Jones.

52 Ysgrif arbennig gan E. Morgan Humphreys i ddynodi achlysur hanner can mlwyddiant Lloyd George yn y Senedd.

53 Diswyddo Dr. Iorwerth Peate o'i waith yn Geidwad Adran Diwylliant a Diwydiannau Gwerin Amgueddfa Genedlaethol Cymru; nid oedd rheswm swyddogol dros ei ddiswyddo ond y gwir amdani oedd bod Dr, Peate yn wrthwynebydd cydwybodol.

54 Y Rhyfel yn datblygu'n Rhyfel Byd o ddifrif yn dilyn ymosodiad Japan ar Pearl Harbor.

55 Y Cymro yn holi beth oedd gwir gymhellion y Blaid Genedlaethol Gymreig; nid oedd y papur, fel y mwyafrif o drigolion Cymru'r oes, yn cytuno â'r Blaid yn ei dyddiau cynnar.

56 Pasio Mesur y Llysoedd ym 1942: carreg filltir, ond Mesur nad âi mor bell o dipyn â'r hyn a ofynnwyd amdano.

57 Ethol W. J. Gruffydd yn Aelod Seneddol newydd dros Brifysgol Cymru, yn dilyn yr is-etholiad hanesyddol ym 1943.

58 Llythyr agored Saesneg i'r Prif Weinidog Winston Churchill yn hawlio Ysgrifennydd i Gymru.

59 Llwyddiant aruthrol i Dewi Emrys yn Eisteddfod Genedlaethol Bangor 1943: enillodd ef y Gadair ac enillodd Dafydd Owen, un o 'ddisgyblion' y Babell Awen, y Goron.

60-64 Cyfres o bump o dudalennau o rifynnau dilynol o'r Cymro i ddangos ei hysbysebion yn ystod y Rhyfel. Diddorol iawn yw natur yr hysbysebion: hysbysebion tonics a 'meddyginiaethau' yn gyffredin iawn wrth i hysbysebwyr fanteisio ar gyflwr meddyliol bregus pobl adeg y Rhyfel; hysbysebion Cynilion Cenedlaethol hefyd yn ymddangos yn rheolaidd ac yn defnyddio technegau propaganda megis y 'Pry Afradu' ac arno swasticas (Llun 64) i ddylanwadu ar bobl i gynilo; sylwer hefyd bod llawer o hysbysebion ar gyfer nwyddau bob dydd hyd yn oed yn defnyddio'r Rhyfel i werthu'r cynhyrchion, megis sebonau sy'n 'gwneud y mwyaf' o rasiynau Rhyfel y Llywodraeth.

65 Adroddiad rhyfeddol ar yr Eisteddfod Gadeiriol a gynhaliwyd yng Nghairo gan y Cymry Cymraeg a wasanaethai yn y lluoedd yn y Dwyrain Canol.

66 Adroddiad Saesneg, er mwyn i'r Prif Weinidog fedru ei ddarllen, wedi iddo wrthod sefydlu Ysgrifennydd i Gymru.

67 Ysgrif flaen Saesneg yn yr un rhifyn.

68 Y Cymro yn adrodd hanes byddinoedd y Cynghreiriaid yn glanio ar arfordir Normandi ar 6 Mehefin 1944, 'D-Day'.

69 Lluoedd y Cynghreiriaid wedi cyrraedd yr Almaen.

70 Marwolaeth Lloyd George.

71 Angladd Lloyd George yn Llanystumdwy.

72 Marwolaeth Hitler.

73 Pennawd brasach na'r arfer i ddynodi bod y Rhyfel yn Ewrop drosodd wedi i'r Almaenwyr ildio i'r Cynghreiriaid.

74 Ysgrif flaen y rhifyn hanesyddol hwn o'r Cymro, ar ffurf salm, rhywbeth sy'n dangos crefyddolder yr oes.

75 Neges uniaith Saesneg gan Y Cymro i Ryddfrydwyr Cymru cyn Etholiad Cyffredinol 1945; yr oedd

Rowland Thomas yn Rhyddfrydwr mawr.

76 _Y Cymro_ yn adrodd am fuddugoliaeth enfawr y Blaid Lafur yn Etholiad Cyffredinol 1945.

77 Tudalen ôl yr un rhifyn yn dangos lluniau rhai o'r Aelodau Seneddol Cymreig a etholwyd i'w seddau yn yr Etholiad Cyffredinol.

78 Tudalen flaen _Y Cymro_ wedi diwedd yr Ail Ryfel Byd: llun gwych o Brifardd y Gadair, Tom Parry Jones, yn eistedd gyda'r Archdderwydd Crwys ar lwyfan Eisteddfod Genedlaethol Rhosllannerchrugog, ond ychydig iawn o sylw i'r ffaith bod yr Ail Ryfel Byd wedi dod i ben ar ôl i Japan ildio i'r Cynghreiriaid yn dilyn gollwng y ddau fom atomig.

79 _Y Cymro_ yn cyhoeddi marwolaeth Rowland Thomas, y gŵr di-Gymraeg a oedd tu cefn i'r papur o'r cychwyn ac a wnaeth gymaint o aberth ac ymdrech i geisio achub iaith na fedrai ei siarad.

Y Cymro

"Religious controversy has often been made interesting to the public when it was strongly seasoned with gross abuse, slanderous misstatements, amusing or romantic narrative, wit, sarcasm, highly wrought eloquence, or other attractions which the public taste admires. But religious argument, composed with sobriety, and put forth in the spirit of truth and peace, has no right to expect popular favour."—Bishop Hopkins.

RHIF 1. BANGOR, IONAWR 1, 1848. PRIS 3C.

CYNNWYSIAD.

	TUDAL.
Annerchiad	1
ADDRESS	2
Y Cymro yn Dysgu Saesneg	3
Iawn Ddefnydd Gwybodaeth	3
Masnach—Arian—Banciau	4
Yr India Ddwyreiniol a Juggernaut	4
Achos Tymhorau'r Flwyddyn	5
Nodiadau y Mis	5
Y Senedd Ymerodrol	6
Newyddion Cartrefol a Thramor	7
Y Blygain Nadolig—Englynion i'r Cymro	7
Hysbysiadau—Marchnadoedd	8

Dymunir ar y sawl a dderbyniant y Rhifyn hwn heb anfon am dano, hysbysu y Cyhoeddwr os chwennychant ei gael yn rheolaidd: ac os bydd rhywrai yn dewis ei ddychwelyd, gallant wneuthur hyny yn ddigost o fewn yr wythnos.

Mae cyfieithad o'r Annerchiad i'r Saesneg, a hanes gweithrediadau y Senedd wedi cau allan lawer o Newyddion o'r Rhifyn hwn. Ymdrechwn grynhoi llawer mwy i'r nesaf, a byddwn ddiolchgar i'n Goruchwylwyr am ohebu yn rheolaidd ac yn gyson.

AT EIN GOHEBWYR.

CYMREIGYDDION CAERLUDD.—*Eu Llythyr at y Cymry yn y nesaf.*

REES REES *(Rhymney).—Disgwylir i bawb dalu y llythyrdoll. Bydded i bawb ysgrifenu hefyd mor amlwg ag y byddo modd, yn enwedig enwau priodol, rhag i ni anfon i'r man na ddylem.*

JETHRO.—*Ni roddir lle yn y Cymro i unrhyw ysgrifau dan ffug-enw, oni anfonir yr enw priodol i'r Golygydd. Hoffem gael ein Gohebwyr yn gadael heibio y ffug-enwau; mae rhywbeth llechwraidd yn yr arferiad. Ceisied pawb ddarparu pethau onest, yna ni bydd achos celu eu henwau priodol; bydd llawer mwy o bwys yn yr hyn a ysgrifenant, a byddant lawer mwy gofalus pa beth a ysgrifenant. Ar ol darllen ein rhifyn cyntaf, gwel Jethro nad yw ei ysgrif yn ysbryd ein Cyhoeddiad.*

MICROTATOS *yn y nesaf.*

Ni chyhoeddir Genedigaethau a Phriodasau yn y Cymro heb awdurdod y sawl y perthyn iddynt.

Cyfarwydder pob Gohebiaeth fel hyn:—To the Editor of the Cymro, Bangor, North Wales.

Gweler pob taliadau i Mr. Hugh Williams, Cymro Office, Union Street, Bangor. Ystyrir pob taliadau cyn diwedd Ionawr megys tal yn mlaen llaw; a rhaid i'r taliadau chwarterol gael eu gwneuthur cyn diwedd Ebrill, Gorphenhaf, a Hydref. Post-Office Orders ydyw y rhwyddaf, lle bo yn gyfleus. Pris y Cymro yn flynyddol ydyw 6s. os telir yn mlaen; 6s. 6c. yn chwarterol; a 7s. yn mhen y flwyddyn.

TO ADVERTISERS.

The CYMRO *is offered as an eligible means of Advertising. It is circulated among all classes—Clergy, Gentry, Farmers, Tradesmen and Mechanics, and forms a constant book of reference in a family, thereby presenting the Advertisement oftener to the eye than productions of a more perishable character.*

TERMS:—	£	s.	d.
Six lines and under	0	4	6
Every additional line	0	0	3
Half a Column	0	12	6
A Column	1	2	0
A full Page	3	0	0

Considerable reduction is made on Advertisements repeated, especially if they exceed three months.

AGENTS IN LONDON:—
H. Hughes, Bookseller, St. Martin's-le-Grand.
W. Adams, Bradshaw's Publishing Office, Fleet Street.
J. Petheram, Bookseller, 94, High Holborn.

ANNERCHIAD.

MAE llawer o anhawsderau ar ffordd cael allan y gwirionedd; yn mysg y penaf o honynt, gellir enwi, diffyg ysbryd diragfarn, chwilio am dano gydag amcan annheilwng, a defnyddio moddion anghymwys. A rhaid addef bod y wasg, drwy y dylanwad helaeth sydd iddi yn y dyddiau hyn, wedi ei defnyddio, mewn mesur mwy neu lai, i ychwanegu yr anhawsderau hyn, yn hytrach na'u lleihâu—yn enwedig yn Nghymru. Etto yr ydym ni yn tybied yn ostyngedig y gellir, hyd yn nod yma, trin pyngciau o bwys mewn ysbryd rhydd a diragfarn, heb un amcan mewn golwg ond lles cyffredinol, a thrwy foddion hollol deg a chyfreithlon.

Ein hamcan blaenaf a phenaf ydyw meithrin "brawdgarwch," fel y cam cyntaf i gyrhaedd y gwir, a dwyn i mewn "ysbryd tangnefeddus" i lenyddiaeth ein henwlad. Nis goddefwn i un sarhad ein troi oddiar y llwybr hwn. Ymddengys i ni mai nid rhyw orchest fawr ydyw ynnill parch y doeth a'r da, er fod gwahaniaeth barn rhyngom ar lawer pwngc. Mae gan bobl gywir a gonest wahanol olygiadau ar bethau; ond balchder ac ystyfnigrwydd sydd yn troi y gwahaniaeth hwnw yn ddifriaeth, yn gasineb, ac yn elyniaeth. Ymdrechwn sefyll yn wrol dros y gwirionedd; ac os methwn argyhoeddi ein darllenwyr, hyderwn na chollwn ronyn o'r parch a haedda boneddigeiddrwydd.

Ymddengys i ni fod y tir a ddewisasom yn awr yn wag; a chan y bydd yn ein Cyhoeddiad lawer o bethau newyddion, yr ydym yn hyderu y cawn dderbyniad croesawgar gan y rhai sydd ar y maes yn barod.

Daw pethau politicaidd o angenrheidrwydd dan ein sylw: ond siomir y sawl a feddyliant ein cael yn nhresi unrhyw blaid. Ein harwyddair yw, "Nid gwŷr, ond gweithredoedd." Pan fyddo mesur o bwys ger bron y wlad, ein hamcan ni fydd rhoddi i'n darllenwyr *wybodaeth gyflawn a chywir* am dano.

Ymdrechwn gyfaddasu pob hysbysiaeth fasnachol, mewn egwyddor ac ymarferiad, at amgylchiadau ac angenrheidiau y wlad; a chedwir mewn golwg yn wastadol lesoldeb a chywirdeb ynghylch marchnadoedd cartrefol a thramor.

Bydd y *Cymro* yn gyhoeddiad gwasanaethgar i'r Ffarmwyr. Rhoddir derbyniad croesawgar i'w cwynion, a cheisiwn eu llesâu yn mha beth bynag a ymddangoso yn welliant. Dygir dan eu sylw y darganfyddiadau diweddaraf tuag at ychwanegu cynnyrch gwahanol fath o diroedd, yr anifeiliaid goreu mewn gwahanol fanau, arfau a chelfi newyddion, &c. &c.

Ymdrechir gwneuthur y dosparth cerfluniol o'r *Cymro* mor wasanaethgar ag y byddo modd i agor y deall, a rhoddi dirnadaeth gywir o'r hyn yr ymdrinir ag ef. Mapiau, er deall daearyddiaeth, a chymhwysiad o'r wybodaeth honno at hanesyddiaeth. Cymerir i mewn anianyddiaeth, a'r celfyddydau mwyaf gwasanaethgar i angenrheidiau dyn. A rhoddir bywgraffiadau dynion a fuont nodedig a defnyddiol yn eu hoes, ac a adawsant ddylanwad llesol ar y byd.

Mewn perthynas i Addysg yn gyffredinol, a'i gymhwysiad at amgylchiadau Cymru yn neillduol, nid ydym annheimladwy o bwys a chanlyniadau y pwngc. Mae cefnogwyr addysg yn Nghymru yn barod yn effro gyda'r gwaith o alw sylw at hynyma, a bydd dda genym estyn iddynt bob gwasanaeth yn ein gallu. Ond nis gorphwyswn ar hyny. Bu yn ofid calon i ni lawer gwaith, na allem ganfod yn ein gwlad ddim o'r addysg hwnw ag y mae Bedydd babanod nid yn unig yn rhoddi iddynt hawl iddo, ond hefyd yn cynnwys adduned a mechniaeth ar iddynt ei gael. Dygir y plentyn yn yr ordinhad honno i afael moddion iechydwriaeth—y sawl a'i cyflwynant i eglwys Crist a ymrwymant i wylio dros agoriad a thyfiad ei feddwl, ac i reddfu yn ei serch a'i fryd benderfyniad i fyw yn dduwiol, ac i gyrhaeddyd y nef fel diwedd ei yrfa. Ond, Oh! mor groes i hyn y mae yn digwydd: esgeulusir y plentyn hyd oni syrthio yn ysglyfaeth i'r pechod a dyf gydag ef. Ni feithrinir ond anfynych hyd addfedrwydd gonest a chywir yn y dyn, y diniweidrwydd plentynaidd hwnw a hoffid ac a ganmolid gan ein Hiachawdwr; ac y mae'r cyfansoddiad moesol fel hyn yn gwywo cyn i'r weinidogaeth gyhoeddus gael cyfle i ddyfrhau y planhigyn, a dwyn y dyn i fucheddu yn gyfiawn, yn ofn Duw, yngobaith nef, ac arswyd uffern.

Mae yn llon genym fod ein llywodraeth i ryw raddau wedi cydnabod yr angenrheidrwydd o wneuthur crefydd yn sylfaen addysg, ac arwain hyn ni yn naturiol i ystyried y pwngc o grefydd yn gyffredinol.

Ymdrinir â phethau crefydd yn ein Cyhoeddiad gyda'r symlrwydd sydd deilwng i bwngc mor bwysfawr; ac ymosodwn yn egniol yn erbyn yr ysbryd anffyddiog sydd yn codi ei ben yn ein gwlad. Mae yn destyn gofid i feddwl pob Cristion difrifol weled crefydd yn colli ei dylanwad ar y genedl sy'n cyfodi, a'r modd y mae pob tref a phentref yn myned yn bentyrau o anfoesoldeb, yn llygredig ac yn llygru'r wlad o'u hamgylch. Nid prinder Biblau ydyw yr achos o hyn; nid am na fedr ein hieuengctyd adrodd pennod ar ol pennod o honynt; nid am nad ydyw gwirioneddau gogoneddus yr efengyl yn cael eu cyhoeddi gydag aiddgarwch, dawn, ac athrylith; canys mewn llawnder o'r breintiau hyn y dygwyd yr oes bresennol i fynu. Pa fodd, gan hyny, y diflasodd yr halen! Onid megis surdoes i lefeinio yr holl does y gosododd Crist ei eglwys yn y byd hwn? Nid dyma fel y gwelir ei bod: ac y mae yn rhaid fod rhyw achos i hyn. Cael allan yr achos sydd ymchwiliad o fawr bwys; ac yn yr ymchwiliad hwnw y ffaith gyntaf a'n cyferfydd ydyw diffyg *Undeb Cristionogol*,—yr undeb a ddysgwyd gan Grist ei hun—undeb fel moddion i argyhoeddi'r byd, ac o ganlyniad, undeb corphorol a gweledig, fel y gallo'r byd ei ganfod a'i deimlo. Yn unol â hyn nis gallwn lai na chredu fod cysylltiad megis achos ac effaith rhwng y diffyg ffydd a'r diffyg undeb a welir yn ein plith; ac am hyny yr ydym yn ddibetrus yn gwneuthur UNDEB CRISTIONOGOL ein safon cyntaf mewn pethau eglwysig. Ac annogwn bawb i ystyried yn ddifrifol a chwilio, ai nid diffyg undeb ydyw

Llun 1

REDUCTION OF TEA DUTY.

ALL PRICES REDUCED 2D. PER LB.

8, DALE ST., 52, BOLD ST.,

ROBT. ROBERTS & Co. Ltd.,
LIVERPOOL.

All Orders carriage paid.

"Caledonian House,"
282 to 290, GREAT HOMER ST.,

JOHN R. CARMICHAEL,
Proprietor.

The Leading House at the North End for Best Value at Popular Prices.

Give us a visit.

DEPARTMENTS.

Household Drapery,
Carpets and Bedding,
Upholstery, Curtains,
Silk, Satins,
Dress Goods, Gloves,
Shirts, Scarfs,
Hosiery and Millinery,
Haberdashery and Fancy Goods,
Ribbons, Flowers, Feathers, Laces,
Mantles, Shawls, Furs,
Costumes, Underclothing,
Millinery, Dressmaking,
etc., etc.

Dining Room, Drawing Room, & Bedroom Furniture.

JOHN R. CARMICHAEL,
282 to 290, Great Homer Street.

Peirianau Gwnio, Basinedau, Rugs, Beisyclau, Treisyclau, Cyfrwyau, Rubbers, Lampau, Clych, Bagiau, &c., &c. *Gan y Gwneuthurwyr goreu.*	Sefydlwyd 1872. 110, Kirkdale Road, HARVIE. Newyddia pob math o Beirianau Gwnio, Beisyclau, Treisyclau, Basinedau, &c. Amrywiaeth mawr o *Fittings* at yr uchod bob amser ar law.	Adgyweirir pob math o Beirianau Gwnio, Beisyclau, Treisyclau, Basinedau, &c., gan Weithwyr hollol ymarferol. *Sicrheir gwaith a defnydd da.*

L. BLAKEY,
BOOT MAKER and REPAIRER,
20, COUNTY ROAD,
LIVERPOOL, N.

WHITSUNTIDE.

McDONALD & RICHMOND,
(Successors to M. ARCHDEACON),
49 & 51, LONDON ROAD,
FOR
Costumes, Silk and Plush Mantles, Beaded Visites, Black and Coloured Jackets, Waterproof Travelling and Dust Cloaks, at strictly Moderate Prices. Fur Capes and Victorias, all choicest Picked Skins at Summer Prices.

NOTE ADDRESS:—
McDONALD & RICHMOND,
49 & 51, LONDON ROAD.

THE "IRWELL" SAFETY, balls all over, including pedals. List £18 10s.
THE "BELSIZE" SAFETY, perfect frame, balls all over, including pedals. List £18.
Liberal Discount for Cash; or any machine may be purchased on easy payment system.
N.B.—I only sell Cycles that will pass muster with old and experienced riders, and will not sell the rubbish that is too frequently palmed upon inexperienced riders and beginners.
Note Address—A. MASON, 80, RENSHAW STREET, LIVERPOOL (Late 191, Bold Street).

PEIRIANAU GOLCHI A MANGLO,
O £2 12s. 6ch. uchod.

J. A H. KEYWORTH A'U CYF.,
35, TARLETON STREET,
LERPWL.

Gofynwch am Efrâm restredig gref a chadarn KEYWORTH.

Taliadau yn gyfranol neu yn ol y Drefn Logi os dymunir.

Y CYMRO
(THE WELSHMAN).
A National Newspaper for Welshmen at Home and Abroad.

Arwyddair:—"FY NGWLAD, FY IAITH, FY NGHENEDL."

RHIF. 1.—CYF. I]. DYDD IAU, MAI 22, 1890. [PRIS CEINIOG.

DELIGHTFUL SEA EXCURSIONS
To NORTH WALES.
"BONNIE PRINCESS" (Captain M'PHEDRON),
Leaves Princes Landing Stage, Liverpool, for LLANDUDNO, BEAUMARIS, BANGOR, and MENAI BRIDGE, DAILY (Sundays excepted), weather and circumstances permitting, 10 30 a.m., arriving back in LIVERPOOL about 7.30 p.m.
On and after THURSDAY, 22nd inst., the "BONNIE PRINCESS" will leave at 9 45 a.m., returning as above.

WHIT MONDAY & TUESDAY. SPECIAL SAILINGS.
"BONNIE PRINCESS" leaves at 9.45 a.m., arriving back in Liverpool about 7.30 p.m.
"PRINCE ARTHUR" leaves at 9 a.m., arriving back in Liverpool about 8.30 p.m. On Wednesday, 28th instant, this Steamer leaves MENAI BRIDGE at 6 a.m.; BEAUMARIS, 6.20; LLANDUDNO, 7.30, arriving in Liverpool about 10.15 a.m.
For further particulars, apply in Manchester to Swan & Leach, Ltd., Albert Square, or at the Offices of the Liverpool, Llandudno, and Welsh Coast Steamboat Company, Limited, 8a, Old Church Yard, Liverpool.
GEO. LOBLEY, Secretary.

O LERPWL A NEW BRIGHTON I GYMRU
Ac yn ol yr un dydd.
Dwyawr ar y daith. O ddwyawr i dair yn Mostyn.

Bydd i'r agerddlong gyflym y
"SWIFTSURE"
(Capten ROBERT LOWE) hwylio fel y canlyn:—

DYDDIAU.			O LERPWL.	O FOSTYN.
GWENER,	MAI	23,	10-0 bore	3-15 nawn.
SADWRN	,,	24,	12-30 nawn	3-30 ,,
LLUN Y SULGWYN	,,	26,	11-0 bore	5-30 ,,
MAWRTH	,,	27,	12-30 nawn	6-30 ,,
MERCHER	,,	28,	2-0 ,,	—
IAU	,,	29,	5-30 ,,	8-30 bore

Lluniaeth ar y Bwrdd. Pris un ffordd, 1/6 a 2/6; Yn ol a blaen, 2/- a 3/-.

"TEGORRA."
THE BEST VALUE IN PACKET TEAS.
At 1/10, 2/-, 2/4, 2/6, 2/10, 3/- per lb.
In ¼lb., ½lb., and 1 lb. Lead Packets.

TEGORRA
BLEND OF THE CHOICEST INDIAN, CHINA & CEYLON TEAS
EXQUISITE IN FRAGRANCE AND QUALITY AND RICH IN LIQUOR.

Buy "Tegorra" where you buy your Groceries. If not buy your Groceries where you buy "Tegorra."

To be obtained from the principal Tea Dealers and Grocers in North and South Wales.

ELLIS DAVIES AND CO.
GIVE FULL EFFECT TO THE ALTERATION OF THE TEA DUTY BY REDUCING ALL THEIR PRICES 2D PER LB.

PRICES, 1/2 TO 2/10 PER LB.
COMMON CONGOU 1s PER LB.

The CHANCELLOR of the EXCHEQUER said—"Now, if tea were sold as it should be sold, to the consumer at something like the cost price, it would at once appear what an enormous relief 2d in the pound would be. But the relief is concealed by the fact that the middleman walks away with a large proportion of the price paid by the working-classes for their tea. Will it be believed that in many villages the working-classes pay as much as 2s, 2s 6d, and 3s for the tea which practically, with all costs included, does not cost more than 11d or 1s, and which many people in good circumstances buy at 1s 6d?"

AVOID THE MIDDLE PROFITS BY BUYING DIRECT FROM THE IMPORTERS,

ELLIS DAVIES AND CO.,
44, LORD-STREET.
CHESHIRE DEPOT: 94, HAMILTON-STREET, BIRKENHEAD.

EDWARD LLOYD,
WHOLESALE AND RETAIL
WOOLLEN & LINEN DRAPER,
200 & 202, FALKNER STREET,
LIVERPOOL.

SAUNDERS & ROBERTS,
(Wm. Saunders & O. P. Roberts),
MERCHANT TAILORS,
22, LORD STREET, AND 19, CABLE STREET,
LIVERPOOL.

Bydd yn dda gan O. P. ROBERTS weled ei hen gyfeillion.

SUNLIGHT SOAP

HEBER. H. CHAMBERS, PRINTER, STATIONER and NEWS AGENT, 31, HALL LANE, LIVERPOOL. ... LITERATURE.

(From the Painting by W. P. FRITH, R.A., Exhibited at the Royal Academy, London, 1889, the property of the Proprietors of "SUNLIGHT SOAP.")

SIR C. A. CAMERON, M.D., Ex-President of the Royal College of Surgeons, Chief Medical Officer of Health for Dublin, &c., reports on "SUNLIGHT SOAP":—"The points in the composition of this Soap that are most valuable are its freedom from free alkali, the large percentage of fatty acids which it contains, and the purity of the materials employed in its preparation. I EMPLOY THE SOAP, and from my actual experience of it can strongly recommend it. (Signed) CHARLES A. CAMERON."

CELEBRATED TEA

ROBT. ROBERTS & Co. Ltd.,
8, DALE ST. 52, BOLD ST.
LIVERPOOL.

All Orders carriage paid.

Everton Drapery & Furnishing Warehouse.
W. GOSLING,
48, HEYWORTH STREET.

Your inspection is earnestly invited to my NEW SEASON'S GOODS, as below:—
English and French Prints, Ginghams, &c.,
BEAUTIFUL DESIGNS.
Coloured French Cashmeres, Beiges, &c.,
THE NEW SHADES.
The NOTED HOUSE for "HOME MADE SHIRTS."

W. H. STEVENS,
PRACTICAL TAILOR, & TAILORS' TRIMMING WAREHOUSE,
WALTON ROAD CLOTH MARKET,
9 & 11, WALTON ROAD,
LIVERPOOL.

JAMES DORWARD,
Chandler & Ironmonger,
396, STANLEY ROAD,
KIRKDALE, Liverpool.

STYLE, FIT & ECONOMY.
Our OFFICE SUIT ... at 50/-
AND
Our TOURIST SUIT ... at 50/-
The Best Value in the City.
THOMAS ROBERTS & Co.,
MERCHANT TAILORS,
7, SOUTH CASTLE STREET.

HOLMES'S CAFE,
135, Walton Road,
Manufacturer of the Celebrated "MILK BROWN BREAD."

WALTER J. HOLMES,
Purveyor & Refreshment Contractor,
153, WALTON ROAD.

PIC-NICS—
SOIREES—
EXCURSIONS &
CLUBS,
Supplied in Town or County—best style and lowest prices.

DR. ELLIS, L.R.C.P., F.C.S., *Hon. Sec. of the Liverpool Naturalists' Field Club,* writes:—
"We are all highly pleased with your catering, the good quality of what you provide us with, and the cleanliness and order with which everything is served,—qualities so essential to the success of social gatherings."

WRITE FOR QUOTATIONS BEFORE ORDERING ELSEWHERE.

ISAAC BLACK,
Gwneuthurwr Dodrefn. Upholsterer,
GWNEUTHURWR GWELYAU,
A THY DDODREFNYDD CYFFREDINOL,
66 a 68, STANLEY ROAD, Bootle,
GER LIVERPOOL.
Rhoddir amcan bris am bob math o Adgyweirio.

E. S. NORMAN,
MANUFACTURER OF
Portmanteaus, Bags, & Ladies' Basket Trunks,
Wholesale and Retail,
Roscoe Arcade, St. Luke's Place,
LIVERPOOL.
All kinds of Trunks and Bags Repaired. Orders by Post punctually attended to.

WILLIAM BURNET,
43, HARDMAN STREET,
Near PHILHARMONIC HALL, LIVERPOOL,
Pianos, Organs, Harmoniums, Violins, &c.,
ON SALE OR HIRE.
Tuner to the principal Professors of Music and Concerts of Liverpool and District.
Tuning singly or by contract, on reasonable terms.
Pianos, &c., on easy terms of payment. Orders by Post punctually attended to.

Llun 2

Y Cymro:

NEWYDDIADUR WYTHNOSOL

At wasanaeth Crefydd, Llenyddiaeth, Gwleidyddiaeth a Moesau.

CYF. I. RHIF 1. DYDD MERCHER, GORFFENAF 1, 1914. PRIS 1C.

NODION CYMREIG.

"Y Cymro" ydyw yr enw a ddewiswyd, allan o lawer o ugeiniau a gynygiwyd, i fod yn enw ar y papyr newydd sydd yn awr yn moesgrymu i'r darllenydd ar ei ymddanghosiad cyntaf. Paham "Y Cymro"? Yn gyntaf, ac yn bwysicaf, am mai Cymro ydyw, yn apelio am gefnogaeth Cymry, ac yn addaw eu gwasanaethu hyd y mae yn ei allu. Heblaw hyny, dyma ddewisol enw y mwyafrif o'r darllenwyr, ac y mae yn hyny brawf fod y pwyslais yn symud oddiar enwad a phlaid i aros ar genedl a gwlad. Mae "Y Cymro" yn enw persain, cynefin, a digon o led ynddo i gymeryd i mewn neges ac amcan y papyr, heb eisieu rhagor o eglurhad.

✦ ✦ ✦

Enillydd y gini o wobr yw Mr. J. Bennett Jones, Brynyfelin, Penrhyndeudraeth. Efe a anfonodd y cerdyn cyntaf a'r enw "Y Cymro" arno, ac a ddaeth i law y golygydd ar y 18fed o Fehefin. Mae y wobr wedi ei hanfon i Mr. Jones. Derbyniwyd lliaws o enwau, yr hyn sy'n dangos fod dyddordeb cyffredinol yn cael ei gymeryd yn yr anturiaeth. Derbyniwyd, hefyd, ugeiniau o lythyrau yn dymuno yn dda i'r "Cymro," ac addawa llawer estyn eu cynorthwy a'u cefnogaeth. Am yr oll, yr ydym yn dra diolchgar, a hyderwn y bydd gyrfa y papyr, bydded hir neu fyr, yn deilwng o'r ymddiriedaeth a'r cydymdeimlad sydd wedi ei ddangos â'r golygydd a'r *staff* yn y cyfwng presenol.

✦ ✦ ✦

Bydd ein nod yn nghyfeiriad undeb a chydweithrediad gyda phethau goreu a phwysicaf y genedl,--Crefydd, Llenyddiaeth, Addysg, Masnach, a Gwleidyddiaeth. Bydd y papyr yn rhydd, yn ystyr eangaf y gair, a chroesaw i bawb i ddweyd eu barn ar bob agwedd i fywyd Cymru. Bydd prif symudiadau pob enwad crefyddol yn cael sylw mawr, ac amcenir hyrwyddo brawdgarwch, cyd-ddealltwriaeth, a chydweithrediad, nid yn unig rhwng y gwahanol enwadau Ymneillduol, ond hefyd rhwng pob cangen o Eglwys Crist.

✦ ✦ ✦

Dygwyd y rhifyn hwn allan heb gymaint o amser ag a fuasai yn ddymunol ei gael i'w barotoi. Bydd llawer o welliantau mewn rhifynau dyfodol. Bwriedir mabwysiadau yr orgraff newydd, a rhoddir sylw neillduol i lenyddiaeth, yn enwedig i lyfrau a chylchgronau Cymru. Gyda hyn mae gwasanaeth rhai o lenorion blaenaf y genedl wedi ei sicrhau, ac yn raddol dygir i mewn rai nodweddion sydd hyd yma yn ddieithr i newyddiaduron Cymru. Nid oes na phwyllgor nac arian pobl eraill y tu cefn i'r anturiaeth, ac felly rhaid i ni ymddiried yn llwyr a hollol ar ein darllenwyr. Atynt hwy yr ydym yn ddibetrus yn apelio am gefnogaeth.

✦ ✦ ✦

Gwelir mewn colofn arall lythyr oddiwrth yr Hybarch Evan Jones, Caernarfon, ar helynt y "Goleuad." Gan fod y "Goleuad" wedi myned yn ol i Gaernarfon, ac i gael ei gyhoeddi yno yr wythnos hon, nid oedd dim i'w wneyd ond cyhoeddi llythyr Mr. Jones yn y "Cymro." Mewn atebiad iddo, dymunwn ddweyd dau neu dri o bethau yn fyr ac yn glir. 1. Ni chyhoeddwyd yr un gair o lythyrau oedd wedi eu marcio yn breifat. Hysbyswyd Mr. Jones ar y cychwyn ein bod yn bwriadau cyhoeddi yr holl drafodaeth, ac ni ddywedodd air yn erbyn. Pe buasem yn dymuno cyhoeddi y llythyrau preifat, buasem yn gofyn ei ganiatad. 2. Mae y cyfan a gyhoeddwyd wedi eu sylfaenu ar lythyrau sydd yn ein meddiant. Yr unig gamgymeriad a wnaed oedd, codi yr hyn oedd wedi ei argraffu yn mhapyr Mr. Evan Jones, ac nid nyni oedd yn gyfrifol am y camgymeriad hwnw, tybed? 3. Am gysylltiad Mr. Evan Jones a'r "Welsh National Press," ni wnaed dim ond nodi y ffeithiau.

✦ ✦ ✦

Gweithredai Mr. Evan Jones yn y busnes hwn: (1) Fel Cadeirydd yr hen Gwmni yn gofyn i mi ar y 14eg o Fehefin, 1904, brynu y "Goleuad"; yna yn cymell gwerthu y papyr heb yn wybod i mi i'r Cyfundeb. (2) Gwerthwyd y "Goleuad" am £150 pan yr oeddwn yn barod i roi £750 am dano rhag i arall gael manteisio ar fy llafur. Ai teg hyny tuag at gyfranddalwyr yr hen gwmni heb son am yr hen denant? (3) Mr. Evan Jones oedd un o'r rhai oedd yn prynu y "Goleuad" dros y Cyfundeb. Ei enw ef sydd yn gyntaf o'r rhai weithredent dros y Cyfundeb yn y weithred a arwyddwyd Rhagfyr 16eg, 1912, i drosglwyddo y "Goleuad" i'r Cyfundeb. (4) Mr. Evan Jones oedd un o'r Pwyllgor a wnaeth y trefniadau gyda golwg ar ddyfodol y "Goleuad," ac a basiodd "yn unfrydol,"—ac enw Mr. Jones yn gyntaf ar y rhestr,—i roi y gwaith i'r 'Welsh National Press Co.' Felly yr oedd Mr. Jones yn werthwr, yn brynwr, yn drefnwr, yn edrych ar ol buddianau y Cyfundeb, yn gyfaill yn y llys i'r hen gyhoeddwr yn Nolgellau, ac yn 'shareholder' yn y cwmni a gafodd y 'contract' yn Nghaernarfon.

✦ ✦ ✦

Gwelaf fod dwy golofn yn y *Genedl* ar Helynt y *Goleuad*, gan ddau berson sydd mewn cysylltiad agos a'r 'Welsh National Press Co.' Ond gan nad yw y naill na'r llall yn gallu nodi cymaint ag un camgymeriad yn y ffeithiau a gyhoeddwyd genym, gadewir iddynt. Anghofia'r *Genedl* ddweyd un ffaith ddyddorol, sef fod Mr. Thomas Jones, un o ddau 'director' y 'Welsh National Press Co.' yn nai i'r Parch. Evan Jones, ac yn ol *return* swyddogol y 'Welsh National Press Co.', y mae "Thomas Jones, Bryn Powys, Victoria Road, Caernarvon," yn dal 947 o *shares* yn y cwmpeini.

✦ ✦ ✦

"Arhoswch, i chwi gael clywed yr ochr arall," ebai gŵr blaenllaw yn y Cyfundeb y dydd o'r blaen wrth geisio atal i Gyfarfod Misol ddangos ei gydymdeimlad a hen gyhoeddwr y "Goleuad." O'r goreu fe arhoswn, gyda dweyd fy mod yn ddiolchgar am y cydymdeimlad sydd wedi ei ddangos, mewn o leiaf haner Cyfarfodydd Misol y Cyfundeb, a hyny heb i mi ofyn am help neb. Clywais ddarfod i'r Parch. John Williams, Brynsiencyn, ddweyd rhywbeth yn y Gymanfa Gyffredinol, nad yw wedi ei gofnodi, am lythyrau oeddwn wedi anfon at rywrai. Ni ddanfonwyd yr un gair o'r swyddfa i ofyn am gefnogaeth neb yn y Gymanfa Gyffredinol, ac am yr ohebiaeth rhyngof a'r Parch. John Williams, ag y cytunodd Mr. Williams i'w hanfon i Mri. James Venmore, U.H., Liverpool, John Owens, U.H., Caerlleon, a Richard Jones U.H., Caersws, er cael eu barn hwy am yr hyn a wnaeth Pwyllgor y "Goleuad," yr wyf wedi gofyn caniatad Mr. Williams i gyhoeddi yr ohebiaeth yn llawn, gyda barn y tri boneddwr arni. Nid wyf wedi cael atebiad i'r cais er ei fod wedi ei anfon ar yr 11eg o Fai. Mae cryn lawer i'w ddweyd eto ar hyn, ac ar yr hyn a gymerodd le yn Mhwyllgor y Cenadwriaethau yn Bootle.

✦ ✦ ✦

Pwy fydd darllenydd hynaf y rhifyn cyntaf o'r Cymro? Rhoddir gwobr o haner gini am ei ddarlun ac ysgrif fer o'i hanes i'w osod mewn rhifyn dyfodol o'r Cymro, i fod yn llaw y Golygydd erbyn Gorffenaf 13eg.

Cynhelir gwasanaeth crefyddol yn yr awyr agored mewn gwahanol ranau o'r dref yn Nhreffynon bob nos Fercher, y gweinidogion yn cymeryd eu tro.

✦ ✦ ✦

Yn nghyfarfod blynyddol Coleg y Bedyddwyr, Bangor, hysbyswyd fod y casgliadau am y flwyddyn yn 1,013p., yr holl dderbyniadau yn 1,602p., a'r gweddill mewn llaw yn 16p.

✦ ✦ ✦

Dywed y "Llan" fod gwasanaeth y Cymun Bendigaid o'r Llyfr Gweddi Cyffredin wedi ei ddefnyddio yn un brif gapelau y Methodistiaid yn Sir Gaernarfon, a hyny er mawr foddhad i'r cymunwyr, ac yn eu plith brif leygwyr yr enwad.

✦ ✦ ✦

Dywed Proffesor J. M. Davies, Caerdydd, fod gan y Bedyddwyr 750 o eglwysi yn Nghymru. Mae 200 o honynt heb fod dan ofal bugeiliaid am nas gallant gynal bugail. Mae tua chant o fugeiliaid yr enwad yn derbyn llai na 70p. y flwyddyn, a 70 dan 60p. y flwyddyn.

✦ ✦ ✦

Sibrydir fod yn mwriad pregethwr adnabyddus a gŵr sydd wedi profi ei hun eisoes yn llenor gwych, ddwyn allan gofiant i'r Parch. Edward Matthews. Eled ati yn ddiymdroi, a sicr yw y derbynia bob cefnogaeth. Gyda llaw, y fath drueni yw fod y beddargraff sydd ar gareg fedd y gwron hwn yn Mhenybont eisoes mor aneglur fel ag i fod bron yn annarllenadwy. Oni wna rhywun ei wella?

✦ ✦ ✦

Llawer o ysgrifenu sydd heddyw am berthynas yr Eglwys a chwestiynau cymdeithasol, ac mewn llawer cyfeiriad teimlir nad oes weledigaeth eglur. Ond wele un wedd ar y mater nad oes angen petruso arno, sef rhwymedigaeth yr Eglwys i daflu drysau ei Hysgoldai yn agored i gynal gwahanol Gymdeithasau. Paham y rhaid i'r Dafarn fod yr unig gynullfan gyhoeddus mewn ardal? Sonia'r hen bobl am grefydd *round*, ond crefydd haner lleuad yw hono sydd yn darparu ar gyfer anghenion ysbrydol dyn, ac yn llwyr esgeuluso ei anghenion cymdeithasol.

✦ ✦ ✦

Haedda y Dirprwywyr Cymreig gael eu cefnogi yn galonog am osod eu gwyneb mor gryf yn erbyn yr arferiad ffol o gynal Cymdeithasau Dyngarol yn nhafarndai y wlad. Nis gall dim fod yn fwy anghyson, peryglus a niweidiol. Gwir y ceir yn y lleoedd hyn ystafell glyd, aelwyd gynes, a phob cysur, a'r cyfan yn ymddangosiadol yn ddidâl, ond da cofio fod yna amcan o'r tu ol i'r cyfan. Dywedai rhywun mai nid er mwyn cysur y pysgod yr oedd y wraig yn procio'r tân, ond er mwyn eu rhostio. Goleuni'r dydd a ddaw yn unig ddengys pa nifer o feddwon y wlad gymerodd y cam cyntaf i'r llwybr sydd yn arwain i fedd y blys y noson y croesasant drothwy'r dafarn i'r Clwb.

✦ ✦ ✦

Taerir gan wŷr da a llygadgraff fod y Ddrama wedi dod i aros yn Nghymru, ac mai ofer fydd pob ymgais mwy i'w gyru ymaith. Amser a ddengys a gaiff y broffwydoliaeth hon ei gwiro. Ond os yw, rhaid diwygio llawer arni. Clywir cwyno eisoes o lawer o gyfeiriadau ar y Dramodau sydd yn cael eu chwareu, ac a broffesant fod yn gynrychiolaeth deg o'r bywyd Cymreig, ond pell ydynt o fod felly. Beth bynag oedd nodwedd crefydd hen bregethwyr a blaenoriaid y wlad yma, nid trwy bwysleisio eu gwendidau y dyrchefir y wlad, a sicr yw fod gan Gymru ormod o barch i'r hen wroniaid hyn ag y maent mor ddyledus iddynt i neb wneyd cam a'u coffadwriaeth.

Llun 3

E.W. EVANS LTD. DOLGELLEY

REPRESENTED THROUGHOUT THE PRINCIPALITY AND LARGEST ENGLISH TOWNS BY OVER 2000 AGENTS

TELEPHONE 13 DOLGELLEY

Y Cymro!

CYHOEDDIADAU

Y CYMRO Dydd Mercher, 2g
Y DDOLEN Yn Fisol, 2g
Y GYMRAES Yn Fisol, 2g
YR HAUL Yn Fisol 4c

TELEGRAMS CYMRO DOLGELLEY

NEWYDDIADUR WYTHNOSOL.

AT WASANAETH CREFYDD, LLENYDDIAETH, GWLEIDYDDIAETH A MOESAU.

CYF. XVIII. RHIF 38. DYDD MERCHER, MEDI 23, 1931. PRIS 2G.

DYFODOL "Y CYMRO."

Hysbysiad Pwysig.

Y mae'r CYMRO wedi ei brynu gan Mri. Hughes a'i Fab, y Cyhoeddwyr, Wrecsam a Chaerdydd.

Hwn yw'r rhifyn olaf o'r CYMRO fel y mae.

Fe'i cyhoeddir cyn hir ar ddull hollol newydd, yn bapur newyddion cyffredinol i genedl y Cymry.

GAIR AT Y DERBYNWYR.

Eglurhad.

Wedi darllen yr hysbysiad uchod, disgwylia'r darllenydd esboniad arno, a bwriadaf ddefnyddio gofod y tudalen yma i roddi eglurhad personol ar y datblygiadau newydd hyn, ac i ddywedyd ffarwel wrth fy narllenwyr. Aeth sibrwd allan rai misoedd yn ôl parthed dyfodol Y CYMRO, a lledaenwyd storïau lawer. Bu raid cadw'r gyfrinach hyd yn awr.

* * *

Siom.

Gwn y teimla miloedd o ddarllenwyr Y CYMRO yn siomedig oherwydd colli ohonynt newyddiadur a fu'n gymeradwy yn eu golwg. Teimla'r staff yn y Swyddfa yn siomedig hefyd oherwydd torri'r cysylltiadau a wnaed rhyngddynt â'r darllenwyr a'r ysgrifenwyr.

* * *

Rhagolwg.

Ond rhaid yw edrych ymlaen. Teimlwyd ers llawer dydd angen newyddiadur Cymraeg gwir genedlaethol, a dyhead llawer oedd am i'n cenedl gael newyddiadur a allai ymdrin â phob agwedd o'r bywyd Cymreig, ac a roddai i Gymru wybodaeth ac arweiniad arbennig ynglŷn â materion Prydain a'r byd. Ceisiodd amryw sefydlu newyddiadur o'r fath, ond syrthiodd y cynlluniau i'r llawr cyn iddynt gael eu cwblhau.

Gweledigaeth.

Felly, pan dderbyniasom awgrym oddi wrth Mri. Hughes a'i Fab parthed eu hawydd am sefydlu papur o'r fath, cafodd ystyriaeth ffafriol gennym, a da oedd gennym allu cyflwyno hawlfraint Y CYMRO i'r cwmni adnabyddus hwn. Mawr yw dyled Cymru i Wasg Wrecsam am yr hyn a wnaeth eisoes i lenyddiaeth Gymreig. Ond bydd ein dyled iddi yn fwy fyth am yr hyn a wna gyda'r CYMRO newydd.

* * *

Bwriad.

Bwriad y cwmni yw dwyn allan Y CYMRO yn nulliau newyddiadurol diweddaraf yr oes. Bydd yn wahanol i ddim a welodd Cymru erioed o'r blaen. Nid yw dydd cyhoeddi'r papur wedi ei benderfynu eto, ond fe'i cyhoeddir cyn gynted ag y bydd yn bosibl; hysbysir y dydd ymhellach ymlaen. Fe ganiateir imi ddywedyd yn y fan hon i'r perchenogion newydd roddi swydd gyfrifol i minnau ar y staff olygyddol.

* * *

Diolch.

Bydd yn chwith torri hen gysylltiadau. Dangoswyd teyrngarwch anghyffredin i'm diweddar dad o 1914 hyd 1925, ac i minnau ar ôl hynny. Mawr yw fy nyled i'r ysgrifenwyr, y darllenwyr, a'r dosbarthwyr. Derbynied y cwbl fy niolchgarwch puraf am eu ffyddlondeb.

Y Staff.

Dymunaf hefyd ddiolch yn gyhoeddus i weithwyr ffyddlon y Swyddfa—o'r Is-Olygydd i lawr—am eu cydweithrediad parod. Cefais hwynt bob amser yn barod i gyd-weithio i'r eithaf er mwyn llwyddiant Y CYMRO.

* * *

Anghofio.

Bu gan Y CYMRO ei wrthwynebwyr er ei gychwyniad. Bu rhai yn barod bob amser i wneuthur eu gwaethaf drosto. Efallai iddo greu gwrthwynebwyr trwy'r hyn a gyhoeddwyd ar ei dudalennau. Erfyniaf yn garedig am i hyn oll gael ei anghofio yn awr. Ymha le bynnag y coleddwyd drwg-deimlad, gadawer iddo ddiflannu. Ni ddywedwn ychwaneg ar y mater hwn, ond yn unig datgan yr hyder yr anghofir yn llwyr yr holl anghydweld a fu.

* * *

Ffarwel.

Dyletswydd anhapus yw dywedyd ffarwel wrth hen gyfeillion. Bydd yn chwith gennym beidio â chyfarch ein darllenwyr wythnos ar ôl wythnos, ond edrychwn ymlaen yn eiddgar at allu adnewyddu'r cysylltiad cyn hir. Y gair olaf sydd gennyf yw cyflwyno eto fy niolchgarwch dyfnaf i bawb a'm cynorthwyodd i wneuthur Y CYMRO yn gymeradwy i'w ddarllenwyr.

Y GOLYGYDD.

Llun 4

COLEG Y BRIFYSGOL, BANGOR.
Prifathro, D. EMRYS EVANS, M.A., B.Litt.
[illegible]
W. P. WHELDON
Cofrestrydd

Y CYMRO
The Welsh National Weekly — Papur Newydd Cenedlaethol Cymru

Smociwch a .. wynhewch
BACO'R AELWYD
SIA? digy. ar am y Pris
yr owns. 8d. yr owns.
Hanner owns 4d
E. MORGA., A'I GW INI. A LLWC?

RHIF 1 — DYDD SADWRN, RHAGFYR 3, 1932 — DWY GEINIOG (2D.)

CAM AT ORCHFYGU CANCR

"Fy Llythyr Olaf Cyn Troi'n Dramp"

CYMRO IEUANC A'I "ABERTH OFER."

"Y mae byw i mi yn boen. Bore dydd Mawrth nesaf cychwynnaf i'r hynt. . ."

DYNA ran o lythyr rhyfeddol a gafodd Golygydd "Y Cymro" y diwrnod o'r blaen oddi wrth Gymro ieuanc talentog o un o ardaloedd gweithfaol Cymru.

Y mae'n dangos teimlad llu o Gymru ieuainc heddiw sydd yn yr un adfyd ag ef.

Bu'r dyn ieuanc hwn am gwrs addysg yn un o golegau Cymru. Ond wedi gorffen, ni allai gael gwaith.

Y mae ganddo dalent neilltuol at ysgrifennu, ac fe ofynnodd Golygydd "Y Cymro" iddo anfon ysgrifau arbennig i'r papur newydd hwn. Dyma'i ateb, air am air:—

Rhag eich siomi, credaf mai teg i mi ydyw eich hysbysu na allaf anfon dim o'r cylch hwn am resymau atgas gennyf eu hadrodd i neb.

Aberthais hynny o arian oedd gennyf, er prinned oeddynt, i geisio gwella f'amgylchiadau. Aeth y cwbl yn ofer. Heddiw ceisiaf ddyrnu'r blaidd i ffwrdd oddi wrth fy nôr.

Nid oes neb gennyf i ddibynnu arno, ac ni fynnaf weled gweithiwr tlawd yn rhannu ei fara i mi sy'n segur.

CERDDED Y BRIFFORDD.

Bore dydd Mawrth nesaf derbyniaf y ddogn olaf o'r "dole." Yna, cychwynnaf i'r hynt a fagodd ddynion fel W. H. Davies, Patrick McGill a Francis Thompson. Fy nghymdeithion fydd y "Superb Tramp," "Children of the Dead End," a "Bytheiad y Nef."

Bellach ni'm rhwystrir gan ffugbarchusrwydd rhag cerdded y briffordd a diolch am bob crystyn a gaf i gadw deufur fy stumog rhag gwasgu ar ei gilydd.

Fel y mae'r amgylchiadau yn fy hanes, y mae byw i mi yn boen. Megis saeth ydyw tipiadau eiliadau'r cloc—a'r distawrwydd llethol rhwng pob tip yn fy ngyrru'n wallgof.

FY NODYN OLAF.

Hwn fydd y nodyn olaf a anfonaf trwy'r llythyrdy, eithr nid oferwaith ydyw gwario'r geiniog-a-dimai olaf i ddymuno'n dda i'r antur sy'n sylweddoli rhan o'm breuddwyd o'r diwedd.

Diolchaf hefyd am eich ymddiriedaeth ynof parthed anfon rhywbeth amgenach na'r straeon gwragedd-ar-bennau'r-drysau sy'n llanw ein newyddiaduron lleol.

Gwelaf fod gan "Y Cymro" weledigaeth, ac y medr lanw'r bwlch mawr yn maes newyddiaduron Cymru heb fod yn falchwybodus.

Pan ddelo'r cyfle, cofiaf mai'r "Cymro" roddodd y cyfle i mi i'w wasanaethu.

MEDDYG O GYMRO AR Y TRAC.

ADRODDIAD I'R SWYDDFA GARTREFOL.

Gan ein Gohebydd Arbennig.

ABERTAWE, Dydd Gwener.

Y MAE Dr. G. Arbour Stephens, y meddyg adnabyddus o'r dref hon, a chadeirydd Pwyllgor Addysg y dref, wedi anfon adroddiad i'r Swyddfa Gartrefol ar ganer gwaith ('industrial cancer'), ac y mae' ei gasgliadau yn gam pwysig tuag at ddeall a choncro'r haint ofnadwy hwn.

Ceisio cael at yr achosion y mae. A dengys am y tro cyntaf, trwy ffigyrau di-droi'n-ôl, fod a wnelo'r gas "carbon monoxide" lawer â phob achos o ganer gwaith.

Y mae'r nwy hwn yn y "tamp gwyn" sy'n fath elyn i'r glowr, ac y mae hefyd yng ngas cyffredin tai.

Dywedodd Mr. D. R. Grenfell, yr A.S. dros Gower, wrthyf:

"Efallai mai trwy chwilio am achos cancr gwaith y ceir gafael ar achos cancr cyffredinol, sy'n blino dynion ym mhob gwlad wareiddiedig trwy'r byd. Nid yw'n bod ymhlith 'anwariaid.'"

ANADLU NWY SY'N GWANHAU.

"Y MAE llawer math o gancr gwaith," meddai Dr. Arbour Stephens wrthyf, "ond ymhob un presenoldeb carbon monoxide ydyw'r un elfen bwysig.

"Unwaith yr â carbon monoxide i gyfansoddiad dyn, y mae'n andwyo gallu celloedd y gwaed."

"Y mae magu cancr yn dibynnu," meddai, "ar:

1. maint y gwres yn y gwaith;
2. llid ('irritation');
3. bwyd anaddas, a phrydau afreolaidd.
4. nwy carbon monoxide.

GWAITH YN Y GAEAF.

"Dywedir bod mwy o ganer diwydiannol yn digwydd yn y gaeaf nag yn yr haf. Dyna a ddisgwyliwn i, oherwydd yn y gaeaf nid yw'r [illegible]

..., D. R. Grenfell. Dr. G. A. Stephens.

('ventilation') yn agos cystal ag yn yr haf, gyda'r canlyniad fod tarth carbon monoxide yn crynhoi ac ymgadw yn yr ystafelloedd lle mae'r dynion yn gweithio; a'r dynion eu hunain yn tynnu'n nes at y tân a'r ffwrneisi."

CASGLU FFEITHIAU.

Er mwyn medru ystyried ym mha fodd y mae perthynas rhwng ei sylwadau ar ganer gwaith a chancr yn gyffredinol, fe gasglodd Dr. Arbour Stephens restr o bob dyn dan 60 oed a fu farw yn ardal weithfaol fawr Abertawe yn ystod 1900 a 1931, ynghyda'u galwedigaethau.

"Yr oedd y rhan fwyaf o'r rhain," meddai, "yn gweithio lle mae'n fwy na thebyg eu bod yn agored i berygl anadlu ychydig carbon monoxide dros hir amser, a thrwy weithio mewn mannau twymn yn poethi yn ystod eu gwaith.

"Rhaid nodi marwolaethau ieuainc y gweithwyr glo, ac y mae'n sicr fod cyflwr di-waed llawer o'r glowyr yn ganlyniad anadlu ychydig nwy carbon monoxide dros amser neilltuol.

BWYDO GWAEL.

"Y mae pobl sy'n cael rhy ychydig o fwydydd calch—megis llaeth, caws ac wyau—a'u gwaed yn wan, yn mynd yn wannach pan anadlant carbon monoxide gas, gyda'r canlyniad fod celloedd y corff yn mynd yn ddi-faeth.

"Celloedd fel hyn sy'n gadael i'r gwenwyn dyfu a thyfu. Wrth ymdrechu am oxygen y maent yn heitil, ac nid yw hyn ond rhagarweiniad i'r pethau llidiog sy'n tyfu.

Y MERCHED A'R GAS TY.

Dywedodd Dr. Arbour Stephens fod y gosodiadau hyn o'i eiddo yn codi holl bwnc twymo a goleuo â gas glo.

"Y mae'n ddilys ddiamau," meddai, "fod llawer o garbon monoxide yn cael ei ledaenu felly, ac y mae hyn ar ôl blynyddoedd yn gostwng cymaint ar nerth pobl sydd eisoes yn wan oherwydd bwydo anaddas nes bod llid neilltuol yn arwain i ganer.

"Y mae nifer mawr y gwragedd sy'n bwydo'n anghywir ac yn agored i anadlu gas carbon monoxide wrth goginio bwyd, yn peri nifer mawr o ferched sy'n dioddef gan ganer.

HAEARN A DUR.

"Yn y gweithfeydd haearn a dur," meddai, "y mae ffiguran'n profi mai'r gweithwyr sy fwyaf agored i gas carbon monoxide sy'n fwyaf tueddol i fagu cancr.

"Yn ddiweddar," meddai, "fe gafwyd bod dynion a weithiai mewn gwaith dur gerllaw Abertawe yn dioddef gan wenwyn plwm. Yr oeddent wedi bod yn trin mwn haearn yn cynnwys plwm yn y ffwrneisi blastio.

"Yr oedd y dynion i gyd yn agored i darth carbon monoxide o'r ffwrnais.

Hyn a niweidiodd y gwaed nes gwanhau celloedd y corff ac arwain i wenwyn plwm."

Y mae tri chant a hanner o ddynion allan o waith yn Aberystwyth.

Trefnir cynlluniau gwaith ac adloniant ar eu cyfer, yn cynnwys troi cae yn faes chwarae i blant, sicrhau adeilad i'w ddefnyddio fel gweithdy a lle adloniant, a chael darn o dir i'w droi'n erddi.

Ddydd Nadolig lledaenir neges gan y Brenin i bob rhan o'r Ymerodraeth.

"RUGBY" AR I FYNY.

TIM O'R GOGLEDD I WYNEBU'R DE.

Y MAE Undeb Pêl Droed Rygbi Gogledd Cymru yn trefnu i gael dwy gêm brawf y diwrnod ar ôl y Nadolig,—y naill yn y Trallwm (Welshpool) a'r llall ym Mangor.

Fe drefnir y rhain er mwyn dewis chwaraewyr i wynebu tim o'r De.

Dyma fydd y ddwy gêm brawf:

Yn y Trallwm: Cylch y Drefnewydd (Newtown) a'r Trallwm yn erbyn cylch Wrecsam a Rhuthin.

Ym Mangor: Cylch Rhyl, Colwyn a Thref Bangor yn erbyn Coleg Bangor, Porthmadog, a Chaergybi.

Fe benderfynwyd hyn yng nghyfarfod pwyllgor gwaith yr Undeb nos Iau, a Mr. Richard Davies, Wrecsam, yn llywyddu. Mr. Ieuan Williams, Wrecsam, ydyw'r ysgrifennydd.

Bydd chwaraewyr Rygbi ysgolion y De yn cyfarfod chwaraewyr ysgolion y Gogledd yn Rhuthin Rhagfyr 19.

Y mae Norman D. Guest wedi ei ddewis i chwarae yn y treial Rygbi yng Nghaerdydd heddiw.

Y mae'n debyg mai ef yw'r chwaraewr cyntaf o Ogledd Cymru ers 40 mlynedd. Mab yw i'r Prifgwnstabl Guest, Wrecsam.

Bydd Tywysog Cymru yn yr ornest Rugby rhwng Heddlu Morgannwg a Bataliwn 1 y Welch Regiment ym Mhontypridd ddydd Mercher.

Dim Cynhadledd Fyd.

Gan Ein Gohebydd Gwleidyddol.

NID yw'n debyg y bydd Cynhadledd Economaidd i'r Byd wedi'r cwbl.

Dylasai hon fod yn gweithio yn Llundain cyn y Nadolig.

Pwrpas y gynhadledd oedd ystyried sefyllfa economaidd y byd, gan gynnwys anawsterau cyllid a thollau. Ond fe ddryswyd y paratoadau.

Y cwbl a wnaeth y pwyllgorau o wŷr cyfarwydd a ddylasai fod wedi trefnu rhaglen y gynhadledd, oedd ymgecru a dadlau ai gwell y safon aur na'r safon arian, ai gwell cael tollau neu beidio.

Y mae'r holl bwyllgorau wedi gohirio'r trafod a'u haelodau wedi mynd yn ôl i'w gwledydd eu hunain.

Syr John Simon oedd cadeirydd y pwyllgor trefnu, ac ni wybu ef ddim am y gohirio nes bod y cynadleddwyr ar eu ffordd adref.

Nid oes dim gobaith ail-gynnull y gynhadledd hyd fis Ebrill nesaf. Y mae aelodau pwysig o'r gynhadledd yn credu y bydd yn ddi-fudd y pryd hwnnw, ac y bwrir y cynllun ymaith i gyd.

Efallai mai cynhadledd newydd a geir, gwahanol ei natur.

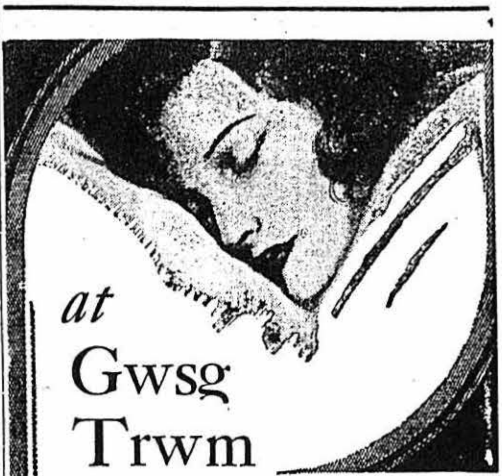

dim ond y Gorau a wna'r tro

I SICRHAU cwsg trwm—i greu egni parhaol—'does dim i'w gymharu ag "Ovaltine" blasus. Fe gydnabyddir ei ansawdd aruchel ym mhob rhan o'r byd.

Dim ond yn y diodfwyd perffaith a chyflawn hwn y gellwch chwi ddyfod o hyd i'r maeth cyfoethog sydd i'w gael mewn brag haidd, llaeth ac wyau—heb ddim defnyddiau rhatach fel siwgr a choco wedi eu cymysgu ynddo. Y mae mor hawdd ei dreulio nes bod ei ddaioni coeth pan gymerwch ewpanaid cyn mynd i orffwys, yn pasio'n gyflym drwy'r corff gan liniaru ac ail-adeiladu'r nerfau treuliedig a chymell hûn orffwyslon.

'OVALTINE'

Prisiau ym Mhrydain Fawr a Gogledd Iwerddon,
1/1, 1/10 a 3/3 y tun.

Llun 5

LWC DDA I'R *CYMRO*—UGAIN NEGES

"CYRDDAU CUDD" GENEVA

Protest yn Nhy'r Arglwyddi

Gan Ein Gohebydd Seneddol.

TY'R ARGLWYDDI, Dydd Mawrth.

"Camgymeriad yw cynnal cymaint o gyfarfodydd dirgel yn Geneva," meddai Arglwydd Cecil yn y Tŷ hwn heddiw.

"Y mae pobl y byd yn hawlio bod eu barn hwy yn cael lle ynglŷn â'r cwestiynau pwysig hyn. Fe ddaeth yr amser i fwy o drafodaethau agored."

Cyfeiriodd Arglwydd Cecil at eiriau un o brif swyddogion y Royal Air Force, ac meddai:

"Gwaith y swyddogion yw gweithio polisi'r Llywodraeth, nid dadlau dros eu polisi eu hunain."

UN RHWYSTR RHYFEL.

Un o'r rhwystrau rhag rhyfel, meddai Arglwydd Ponsonby, yw y byddai'r rhai a achosa ryfel yn y dyfodol eu hunain mewn perygl. I yddai'r rhai a reola yn y brifddinas mewn mwy o berygl na'r rhai a anfonid allan i'r ffosydd.

Dywedodd Arglwydd Hailsham fod yr Ysgrifennydd Tramor, ers pan aeth yn ôl i Geneva, yn gwneud ei orau i gael Germany yn ôl yno.

BYGWTH CYFLOGAU 500,000

GWEITHWYR Y LEIN

Y MAE'N bosibl y clyw dros hanner miliwn o weithwyr Prydain un o'r dyddiau nesaf fod eu cyflogau i gael eu gostwng tua deg y cant.

Gweithwyr y rheilffordd ydynt. Y mae'r Bwrdd Cyflogau yn Llundain wedi bod yn chwilio i'r mater trwy'r wythnos.

Nid yw'r gostyngiad a ofynnir yn llawn ddeg y cant ar gyflogau heddiw. Gofynnant am ostyngiad o ddeg y cant yn lle'r gostyngiad a wnaed ym mis Mawrth diwethaf.

Yr adeg honno gostyngwyd 2½ y cant ar gyflogau i fyny i £2 yr wythnos, a 2½ y cant arall ar gyflogau dros £2 yr wythnos. Gostyngwyd 4 y cant yng nghyflogau dynion yng ngweithfeydd y cwmnïau.

Ceisir gostwng y safon isaf o 40s. i 38s. yr wythnos.

Y mae undebau'r gweithwyr yn gwrthwynebu'r cais. Nid oes i ddyfarniad y Bwrdd rym cyfraith, ond ni wrthodwyd ef erioed.

Y mae'r cais yn ymwneud â chyflogau dros hanner miliwn o weithwyr.

Dadl y cwmnïau yw fod eu derbyniadau yn is oherwydd y dirwasgiad masnachol.

TREF EFFRO.

A OES UN ARALL CYSTAL?

'Sawl tref yng Nghymru o'r un maint, sy mor effro ag Abermaw, Meirionnydd, gyda materion diwylliant?

Dyma ...anes Abermaw y gaeaf hwn:

1. Cymdeithas Lên y dref — pob enwad yn cydweithio.
2. Urdd yr Hogiau i bob enwad.
3. Côr unedig o dan arweiniad Dr. Heath yn paratoi ar gyfair Gŵyl Harlech.
4. Côr meibion o dan ofal Mr. Angel Jones.
5. Urdd Gobaith Cymru.
6. Sgowtiaid a Girl Guides.
7. Cangen lewyrchus iawn o Undeb Cynghrair y Cenhedloedd.
8. "Women's Institute" a'r llu dosbarthiadau ynglŷn ag ef.
9. Dosbarth allanol o dan ofal yr Athro D. J. Jones, Coleg Harlech.
10. Cymdeithas Ddrama (dau gwmni) Fe astudir Feddyleg yn Gymraeg eleni, ar ôl gorffen tair blynedd ar Lên y Beibl.

Y mae gan yr enwadau drachefn eu cymdeithasau ac fe gynhelir amryw o gyfarfodydd gan Gyngor yr Eglwysi Efengylaidd.

GAELEG GYDA'R DELYN

Bu Miss Lexie Matheson yn annerch Cymdeithas Cymry Ieuanc Llundain nos Sadwrn diwethaf, a chanu caneuon Gaeleg, gan gyfeilio iddi ei hun ar delyn yr Alban.

Miss Matheson oedd y brif delynor yn "Mod" yr Alban y llynedd, yn Fort William.

ARWEINWYR Y WLAD YN EI DDISGWYL

"Dros Gymru — Dynoliaeth —a Heddwch y Byd"

Oddi wrth ARGLWYDD DAVIES, Llandinam

POB dymuniad da am lwyddiant "Y Cymro." Gobeithiaf y bydd iddo ddehongli delfrydau'r Cymry mewn ffordd a fydd yn gyfraniad i les economaidd, cynnydd diwylliant, a datblygiad ysbrydol dyn.

DAVIES.

ARGLWYDD CLWYD

DIDDOROL i mi yw gwybod bod "Y Cymro" yn dechrau ei yrfa ar Rhagfyr 3, a'i fod yn amcanu mynegi delfrydau uchaf Cymru mewn llenyddiaeth a phopeth o bwys i fywyd y bobl. Yr wyf yn anfon fy nymuniadau gorau am iddo lwyddo i sylweddoli'r amcanion hyn.

CLWYD.

Mr. LLOYD GEORGE, A.S.

CROESO cynnes i chwi yn eich anturiaeth gampus. Gwn y gwnewch eich gorau fel papur i Dde a Gogledd, nid yn unig i gadw'n fyw ein llenyddiaeth a'n traddodiadau a'n hysbryd cenedlaethol, ond hefyd i annog ein dyletswydd fel cenedl i wneud ein rhan i godi'r ddynolryw ym mhob gwlad.

D. LLOYD GEORGE.

Syr WILLIAM JENKINS, A.S.

Y MAE angen papur Cymraeg cenedlaethol. Y mae'n bwysig i'w gynnwys fod o ddiddordeb i'r bobl ieuanc. Mae lliaws ohonynt yn darllen Cymraeg, ond nad ydynt yn arfer ei siarad. Teimlaf fod rhyw ysfa am wybodaeth yn eu plith. Dymunaf lwyddiant mawr i'r "Cymro."

WILLIAM JENKINS.

Syr ALFRED LEWIS, cyfarwyddwr a phrif reolwr y National Provincial Bank

RHAID i bob un sy'n caru Cymru groesawu papur yn yr iaith Gymraeg fydd yn apelio at bob cylch, ac a fydd yn help i gadw diddordeb yr ieuanc yn iaith a hanes gogoneddus Cymru.

ALFRED LEWIS.

Syr PERCY WATKINS

FEL y mae'n digwydd, cyhoeddir rhifyn cyntaf "Y Cymro" ar ddydd fy mhen blwydd.

Pan gyrhaeddo'r "Cymro" ei ben blwydd ymhen tua thrigain mlynedd hyderaf y geill edrych yn ôl ar gyfnod o gynnydd yn niwydiant Cymru a fydd yn rhagori ar hyd yn oed ddatblygiad godidog y trigain blynedd diwethaf.

PERCY WATKINS.

Dr. THOMAS JONES, dirprwy-ysgrifennydd i'r Cabinet gynt

DYMUNAF i'r "Cymro" fywyd helaeth o wasanaeth i Gymru.

THOMAS JONES.

Mr. C. BRYNER JONES, ysgrifennydd Adran Gymreig y Bwrdd Amaeth, Aberystwyth

DYMUNAF i'r "Cymro" oes hir a defnyddiol. Ymhlith materion eraill o bwys i Gymru, gobeithiaf y caiff amaethyddiaeth a buddiannau'r amaethwr le amlwg yn ei golofnau.

C. BRYNER JONES.

Mr. R. T. JONES, ysgrifennydd Undeb y Chwarelwyr, Caernarfon

ANGEN mawr Cymru yw papur di-sect a di-blaid i roddi i'r bobl bob gwybodaeth am faterion cyhoeddus a hanes pob mudiad mor ddi-ragfarn a di-duedd ag y mae modd, gan brisio a barnu pob peth yn ôl eu gwerth ac nid yn ôl mympwy, cysylltiadau a phersonau.

Os ceidw'r "Cymro" 'r nod yna o'i flaen, gwyn ei fyd a phob llwyddiant iddo.

R. T. JONES.

Mr. IFAN AB OWEN EDWARDS

DYLIFA papurau newyddion Saesneg i'n gwlad. Methodd ein papurau lleol a rhanbarthol ni hyd yn hyn ag wynebu'r llifeiriant. Pob llwyddiant i'r "Cymro" i uno Cymru i droi'r gorlif yn ôl—a buan y byddo'n bapur bob dydd.

IFAN AB OWEN EDWARDS.

Mr. A. E. W. HAZEL, Prifathro Coleg Iesu, Rhydychen

Y MAE Coleg Iesu, mam goleg llawer Cymro enwog, yn dymuno i'r "Cymro" ddyfodol defnyddiol a llwyddiannus i hyrwyddo diwylliant Cymreig, barn Gymreig a chenedlaetholdeb Cymreig iach.

A. E. W. HAZEL.

Prifathro D. EMRYS EVANS, Bangor

DYMUNAF estyn croeso cynnes iawn i'r "Cymro." Boed iddo oes hir i wasnaethu Cymru gyfan, ac i ddehongli a chyfleu ei meddwl a'i thraddodiad a'i dyhead gorau. Y mae'r papur newydd mewn dwylo diogel; boed dwylo pob Cymro oddi tano i'w gynnal.

D. EMRYS EVANS.

Yr Athro T. GWYNN JONES, Aberystwyth

Y MAE cyhoeddiad "Y Cymro" yn sicr yn ddigwyddiad gwir bwysig yn hanes bywyd Cymreig, yng Nghymru ac ymhobman drwy'r byd lle caffer Cymry'n byw ac yn parhau i gynnal cyfathrach â'i gilydd.

Nid oes un amheuaeth am fod nac am rym y bywyd hwnnw, wrth gwrs, ond y mae yn gwbl eglur fod angen am foddion i'w gysylltu ynghyd fel y gallo yntau ffurfio barn oleuedig gref, a fyddo mewn gwirionedd yn farn Gymreig, ar bethau a berthyn iddo ef ei hun a phethau a fo'n effeithio arno.

Y mae bellach yn ddigon eglur i bawb deallus na ellir dim llywodraethu Cymru fel pe bai iddi hanes a gofynion yn perthyn iddi hi ei hun, ac mai ei haberthu i eraill fydd ei hanes fel gwlad oni fyn hi ddyfeisio a chario allan ddulliau ei hiechydwriaeth ei hun.

Yr wyf yn sicr bod "Y Cymro" yn dyfod ar yr union amser pryd y mae mwy o angen nac erioed o'r blaen am wasanaeth gwasg ddeallus a byw, a honno yn feistr ar ddulliau diweddaraf y wasg y bydd raid iddi gystadlu â hi. Dymunaf bob llwyddiant i'r "Cymro."

T. GWYNN JONES.

Yr Athro W. J. GRUFFYDD, Caerdydd

Y MAE papur fel "Y Cymro" yn un o'r pethau y bûm yn gobeithio amdanynt ers blynyddoedd lawer.

Dylech gael cefnogaeth Cymru gyfan yn eich anturiaeth, canys y wasg wythnosol yn y gorffennol a wnaeth fwyaf i gadw'r Gymraeg yn iaith diwylliant.

Gwelaf eich bod yn amcanu cynrychioli ynddo holl agweddau ein bywyd cenedlaethol, a gwir mai hyn yw angen mawr y wlad heddiw.

Hawdd iawn fydd i chwi guro'r papurau Saesneg a ddarllenir gan filoedd o Gymry Cymreig, a thrwy roddi peth amgen iddynt byddwch nid unig yn gwasanaethu llenyddiaeth Cymru, ond yn cyfoethogi ei diwylliant cyffredinol hefyd.

Yr wyf o'r calon yn dymuno i chwi lwyddiant mawr yn eich anturiaeth ddewr.

W. J. GRUFFYDD.

Yr Athro E. ERNEST HUGHES, Abertawe

Ar gyfrif y nod a'r amcan a osododd o'i flaen, rhoddwn groeso calon i'r "Cymro" newydd.

Bydd ei lwyddiant yn yr amcanion sy'n dyheu am weld Cymru newydd—cenedl yn wynebu ar gyfleusterau a chyfrifoldeb yr oes yn ysbryd ei thraddodiadau gorau ac yng ngrym cenedlaetholdeb eang a diffuant.

E. ERNEST HUGHES.

GWILI, Yr Archdderwydd

BU gennym fwy nag un papur newydd yn dwyn yr enw "Y Cymro," ond er eu cystal hwy, ni ellir haeru iddynt amcanu at fod yn bapurau i wasanaethu'r holl genedl, fel y bwriada'r "Cymro" newydd hwn.

Y mae gennym amryw bapurau newydd wythnosol hefyd a wasanaethodd eu cylchoedd eu hunain yn rhagorol iawn, ac a wnânt hynny eto, mi obeithiaf.

Ond dyma ymgais i wasanaethu Cymru gyfan, ac i ddwyn yr holl genedl Gymreig yn nes at ei gilydd nag y bu erioed.

Dyma ymgais, nid i hyrwyddo rhyw agweddau ar fywyd ein pobl, ond i ddwyn yr holl brif agweddau a berthyn iddi ger ein bron, o wythnos i wythnos, a hynny gan olygydd a wyr yn dda am ddatblygiadau diweddaraf y wasg a'r argraffwasg, a thrwy gymorth newyddiadurwyr a fedd wybodaeth arbennig, bob un yn ei gangen—gwŷr o ysbryd effro a phrofiad mawr.

Nid oes gennyf ddim heblaw dymuno i'r "Cymro" newydd hwn lwyddiant uniongyrchol a gyrfa anrhydeddus a maith.

J. GWILI JENKINS.

Y Prifathro MAURICE JONES, Coleg Dewi Sant, Llanbedr

POB llwyddiant i'r anturiaeth newydd. Os bydd "Y Cymro" cystal â'r "Ford Gron," mi fydd yn fendith sylweddol inni fel gwlad ac yn symbyliad egniol i bob amcan cenedlaethol.

MAURICE JONES.

Y MAE'R GAEAF wedi dod, a'r Robin bach yn fwy dof nag erioed.

DARGANFOD HEN ARF

Darganfuwyd hen, hen arf gan ddyn wrth dorri ffôs ar dir Penygurn, Llanegwad, Sir Gaerfyrddin.

Callestr caboledig yw defnydd yr arf, yn lledu o'r carn i'r min. Perthyn i oes y Pres, ac mae'n bosibl ei wneuthur yng Ngogledd Iwerddon. Bwriedir ei roddi yn Amgueddfa Cymdeithas Hynafiaethol Sir Gaerfyrddin.

SAIS A NODDODD GYMRU

Pan ymwelodd Cymdeithas y Cymry Ieuanc ag Eglwys y Beddrod Santaidd, Holborn Viaduct, Llundain, fe ddywedodd Mr. D. R. Hughes fod Thomas Gouge, fu'n ficer yn yr eglwys honno o 1638 i 1662, yn un o gymwynaswyr pennaf Cymru, er mai Sais ydoedd, ac wedi ei fagu yn y traddodiad mwyaf Seisnig.

Ef oedd y cyntaf i osod sylfeini addysg yng Nghymru, ac efe a gychwynnodd y gwaith a wnaed yn fwy trylwyr Cymreig gan Griffith Jones, Llanddowror.

Lt.Col. E. O. Skaife fydd llywydd cinio blynyddol y 15th R.W.F. ddydd Llun, Rhagfyr 12.

Nid yw Cyngor Addysg Sir Faesyfed yn bwriadu codi tâl mynediad i'r Ysgolion Canolradd yn ôl Papur 1421 y Bwrdd Addysg.

Yr Athro D. MIALL EDWARDS, Aberhonddu

LLONGYFARCHION calonnog ar eich anturiaeth newydd. Gobeithio y llwyddwch i ddifyrru, i oleuo, ac i arwain.

Ni ellwch gyflawni gwasanaeth pwysicach ar hyn o bryd na chynorthwyo i osod heddwch y byd ar seiliau cadarn, yn unol â phroffwydoliaeth Hiraethog:

"Y wasg hithau wisg weithion—ei nerth,
A gwna wyrthiau mawrion;
Hi ryda'r egr gyflegron,
A rhydd daw ar eu gwrdd dôn,

Rhodder i hon ei rhyddid,
Hi a ladd ryfel a'i lid;
Y fagnel a'i chryf egni
O'i sedd bell ddiswydda hi."

Yn nesaf at achos heddwch, hyderaf y rhoddwch eich cefnogaeth eiddgar i ddiwylliant a chenedlaetholdeb Cymreig yn ei holl arweddau.

D. MIALL EDWARDS.

Y Parch. PETER HUGHES GRIFFITHS, Llundain

LLWYDDIANT mawr i'r "Cymro" ac i Gymru drwyddo. Amgylchiad mawr yn hanes gwlad a chenedl yw cychwyniad papur cenedlaethol, yn enwedig o bydd enaid iddo yn gystal â chorff. Diau hefyd yr ymetyb Cymru i'w chyfle newydd yn "Y Cymro."

PETER HUGHES GRIFFITHS.

Y Parch. D. TECWYN EVANS, Bangor

DIDDOROL iawn i mi, fel un a sgrifennodd gryn dipyn i'r "Cymro" pan oedd ei breswyl yn Nolgellau, yw deall ei fod yn ail gychwyn ar newydd wedi o Wrecsam —ac o'r Wasg y mae Cymru mor dra dyledus iddi.

Ni allaf beidio â llawenychu oblegid hyn a dymuno'n dda i'r "Cymro" pe na byddai am ddim ond am y bydd eich papur yn help i roi i'r iaith Gymraeg "ychwaneg estyn."

Ac er bod gennym eisoes nifer o bapurau rhagorol, lleol mewn cymhariaeth yw cylchrediad nifer go fawr ohonynt, a chredaf fod lle i bapur cenedlaethol, a olygir yn fedrus ac effeithiol, fel y gwasanaetho'r wlad yn gyffredinol gan wneuthur llawer—fel y credaf y gwna'r "Cymro"—i'n dwyn i adnabod ein gilydd yn well, i feithrin ysbryd undeb a chyd-ddeall, ac i hyrwyddo buddiannau a delfrydau gorau'r genedl.

D. TECWYN EVANS.

Llun 6

AST—siapiau diweddar, mewn ...s china lliw blaned

...yd, a
...w byd

...yw ei
...am y
...int fel
...r fam
...a bu-
...rynt.
... hyng-
...nae yr
...i ag i
...oron.
...rched
...ag o
...ysgol-
...holeg.
...ac y
...thydd.
... hegni
...nath.
...merch
...swydd
... " Y
...wneud
...yr, a'i

...ifennu
...wn fod

...n galed

...n

... i ni'r
...aith i'r

...io n wan
...ae eisiau
...iand
...ett tion
...oedd
...10 fynnu
...TMENT

Oddi wrth

FERCH AT FERCH

Dyma'r ddalen orau yng Nghymru i ferched

Gaeaf caled — Perygl Dillad — Iechyd — Miss Amy Johnson

Y mae'n ymddangos i mi fod y dynion yn bodloni ar aros heb wneud dim, er ei bod yn hollol glir na bydd dim gwaith i filoedd o feibion a merched hyd yn oed pe bai masnach yn gwella yn fuan.

Gymaint haws fuasai hi arnom pe bai pob ardal wedi gofalu tyfu digon o foron *(carrots)* ac o erfin neu faip *(turnips)* a llysiau tebyg, yn ogystal â phytatws. Yn lle bod arian prin y "dole" yn mynd i dalu am ymborth siop, buasai felly ddeunydd prydiau iachus rhad wrth law.

Beth pe bai Sefydliadau'r Merched gyda'r cymdeithasau dirwestol a'r cyffelyb, yn arfer dawn merch i ddylanwadu ar yr awdurdodau ynglŷn â'r tir ym mhob man?

Fe ellid o leiaf beri rhoddi cyfle i'r di-waith dyfu eu hymborth eu hunain fel hyn at y flwyddyn nesaf.

Rhagorol hefyd fyddai dangos i'r gwragedd mor hawdd ydyw paratoi prydiau blasus, maethlon â llysiau, heb gig o gwbl.

Dillad Papur

Pe bai pobl yn ddoeth, meddai Mr. H. G. Wells, fe fuasent yn gwisgo dillad papur, a'u llosgi bob nos wrth fynd i'r gwely.

Y mae hadau afiechyd yn cuddio mewn dillad. Er hynny, gymaint o ddillad sy'n cael eu cadw am flynyddoedd, oherwydd hen syniad o gynildeb, heb wybod y perygl!

Gwelais fod rhywun wedi penderfynu cael pocedi gosod, er mwyn medru eu symud i'w golchi. Tebyg gen i, pe gwelid ambell boced drwy chwydd-wydr, y buasai'n peri dychryn!

Rhaid cadw nid yn unig ein cyrff yn lân, ond hefyd ein dillad.

Araf iawn y cwyd safon iechyd, hyd yn oed yng Nghymru brydferth a'i holl awyr iach. Mae'r meddygon, yn enwedig y swyddogion meddygol, yn gweithio'n ddistaw a dygn i'n gwneud yn genedl iach. Fe ddylem ninnau wrando arnynt.

Mae'r darfodedigaeth yn ysbeilio'r wlad o'i hienctid, a llawer afiechyd arall yn peri blinder a dioddef ym mhob man.

Fe ddywed y meddygon wrthym y gallwn wneud llawer i atal selni trwy ofalu am fwyd maethlon, digon o awyr iach, haf a gaeaf, ymarfer y corff, a chysgu digon.

Ni allwn fod yn rhy ofalus, gan mor hawdd ydyw, trwy ddiofalwch, beryglu bywyd rhai sy'n annwyl inni.

Cyngor arall a roddir gan y meddygon ydyw peidio defnyddio yr un lliain ymsychu rhwng teulu. Ac y maent yn casau'r tywel roler sydd, fel rheol, yn hongian tu ôl i'r drws cefn.

Drwy'r Awyr Unig

Pwy na theimlodd yn falch o Amy Johnson (Mrs. J. A. Mollison) pan lwyddodd i hedfan i Dde Affrica ar ei phen ei hun, yn gynt na neb?

Fe saif ei henw hi drwy'r oesoedd am ei hysbryd di-droi'n-ôl.

Gymaint fu'r gwaith a'r disgyblu cyn iddi fedru gwneud yr hyn a wnaeth!

Un ifanc ydyw, a heb fod yn gryf o gorff i edrych arni. Er ei bod yn amlwg fod ynddi rywbeth nad yw ym mhawb ohonom, nid ymddiried i hynny yn unig a wnaeth. Ar ôl graddio yn B.A., fe dreuliodd dair blynedd yn dysgu crefft peiriannydd, cyn dechrau dysgu hedfan. Dyna paham y gallodd hi, pan ddisgynnodd mewn lle go anghysbell yn Affrica, lle nid oedd offer priodol, fynd ati i wneud ei hoffer ei hun.

Ond un peth yw'r llaw gelfydd. Beth am y galon i wynebu'r siwrnai hirfaith, unig? Beth a gymerai un ohonom ni am fynd i faes anial ganol nos a chysgu yno, hyd yn oed yn ein gwlad a'n cynefin ni ein hunain?

Beth sy'n peri'r gwahaniaeth? Tybed a yw'n bosibl i ysbryd merch ddylanwadu ar gynherfau'r corff a'i ddisgyblu nes cael cytgord perffaith? Ai dyna gyfrinach Amy Johnson?

Bod yn Siriol

Y mae sirioldeb yn ddawn werthfawr yn y dyddiau dyrys hyn. Gwyn fyd y ferch a'i medd. Mae heulwen bywyd ganddi. Ond ni raid i neb ohonom dynnu wyneb hir.

Weithiau, y mae popeth fel pe bai'n ymroi i'n croesi. Ar fore oer, gwlyb, dyna'r plant yn afreolus, y simdde'n mygu, a phopeth o chwith, ac yn ben ar y cwbl, dyna gwpan o'r set orau yn cwympo'n deilchion.

Beth eto, tybed, meddwn, bron wylo.

Beth, ynte? Ffordd y doeth ydyw myned i ystafell arall, a chau'r drws. Eistedd i lawr. Ymhen munud neu ddau fe fydd distawrwydd yr ystafell yn disgyn fel balm ac yn lleddfu pob blinder. Daw meddyliau tawel, digyffro a hapus i lenwi'r galon.

Hawdd meistroli pob problem, a hynny gyda gwên, pan feistrolwn ni ni'n hunain.

M.E.

PWDIN DYFED.

2 owns o siwed mân.
2 owns o resins heb y cerrig.
4 llond llwy fwrdd o friwsion bara.
$\frac{1}{2}$ peint o laeth (llefrith).
2 llond llwy fwrdd o farmled oraens.
3 owns o siwgr mân.
2 ŵy.
$\frac{1}{2}$ llond llwy fwrdd o flawd reis.

Iro mold neu ddysgl yn dda a'i haddurno â'r resins. Wedi cymysgu'r defnyddiau, eu tywallt i'r fasn wedi ei haddurno. Chwi gewch fod y cymysgiad yn denau iawn. Yna rhoddi gorchudd drosto a'i stemio am ddwy awr. Ei syrfio gyda chwstard neu rhyw saws melys arall.

PWDIN ALBAN.

8 owns o flawd wedi ei hidlo.
4 owns o resins heb y cerrig.
1 ŵy ac ychydig lefrith.
8 owns o ymenyn.
4 owns o siwgr mân.
2 llond llwy de o "baking powder," nytmeg neu fanila wedi ei ratio.

Rhwbiwch yr ymenyn i mewn i'r blawd, yna dodi'r siwgr, y resins, a'r "baking powder" arno. Wedi i chwi guro'r ŵy a rhoi'r llefrith a'r nytmeg neu fanila arno, eu cymysgu gyda'r defnyddiau eraill. Eu tywallt i fold wedi ei iro â menyn a rhoi gorchudd arno. Ei stemio am ddwy awr. Ei syrfio gyda saws melys.

PWDIN JAM.

14 owns o flawd.
7 owns o siwed mân.
$1\frac{1}{2}$ llond llwy de o "baking powder."
1 pwys o jam.
Dŵr ; Halen.

Rhoi dŵr am ben y blawd, y siwed a'r "baking powder," a'u cymysgu'n does. Rholio traean (un rhan o ddau) o'r toes yn gylch go fawr. Dodi hwn mewn dysgyl wedi ei hiro â menyn, gan ofalu ei fod yn wastad ddi-blyg. Dodi haen o jam ar y gwaelod. Rhannu'r gweddill o'r toes yn bedwar darn, a llenwi'r ddysgl â haenau o does a jam bob yn ail. Rhoi gorchudd arno a'i stemio am dair awr. Ei syrfio gyda saws gwyn.

Y MAE TRYDAN MOR LAN

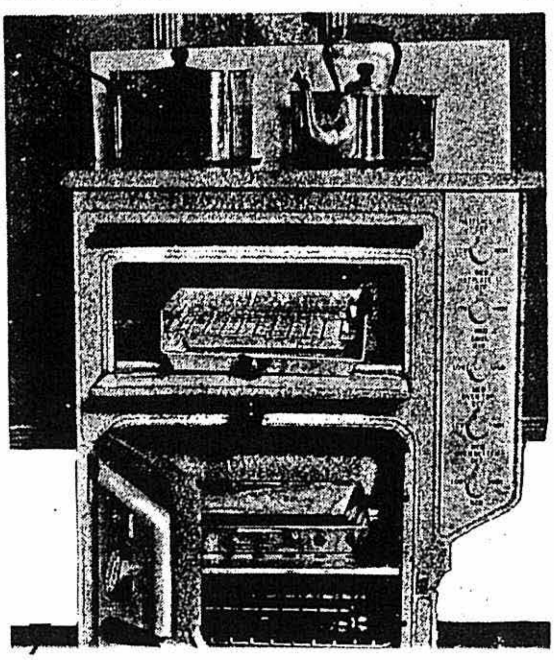

VERED FREE TO YOUR HOME
...Y ONE OF OUR FOURTEEN BRANCHES

The "DEVON" 3-PIECE SUITE

Y Gleyn Byw Trilliw Bach, syn ymguddio mewn lle cysgodol dros y gaeaf.

Llythyrau gan y Plant.

Annwyl Mr. Golygydd,

Y MAE'R dyn sy'n gwerthu'r CYMRO yma yn dweud eich bod chwi'n barod i ateb cwestiynau oddi wrth blant, ac os felly, y mae dadl boeth yma, rhwng Twm Pant-y-gors a minnau.

Y mae gan dad Twm fotor ac mae gan fy nhad innau un hefyd. Ond rywsut, mae car fy nhad yn llithro mwy ar ffyrdd gwlyb na char tad Twm, ac mae Twm yn edliw mai 'nhad sy'n yrrwr gwael.

Wel, Mr. Golygydd, mae hyn bron iawn yn fwy nag a alla'i sefyll, er bod Twm yn hen fôl iawn. Be wna i?

Pwllheli. JOHN.

Ateb y Golygydd:

Chwarae teg i chwi. Nid ar eich tad y mae'r bai, 'debygwn i.

Gall car lithro, y mae'n wir, am fod ei yrrwr yn yrrwr gwael, ond y mae rhesymau eraill:

(1) Gall fod breciau ar bedair olwyn car tad Twm, a dim ond ar ddwy olwyn ôl car eich tad chwi.

(2) Gall bod olwynion car eich tad chwi wedi ystumio ychydig.

(3) Gall bod teiars olwynion car eich tad wedi gwisgo.

Pe bawn i yn eich lle mi, wnawn ymchwil i gar eich tad, i weld beth sy o'i le arno, gan fy mod i'n berffaith sicr mai ar gar eich tad y mae'r bai ac nid ar eich tad ei hun.

Annwyl Mr. Golygydd,

NID oes gan neb Brifathro gwell yng Nghymru na Mr. Roberts, ein prifathro ni, ac efe ei hun sy'n dysgu Hanes Cymru inni.

Ond syms ydyw fy mhrif ddiddordeb i, a thwp iawn ydwyf i ar hanes, ond mae gen i eisiau deall Hanes Cymru.

Y mae un peth na allaf mo'i ddeall. Y mae Mr. Roberts yn sôn am ryw ddau Lywelyn, Llywelyn ap Iorwerth a Llywelyn ap Gruffydd.

A wnewch chwi ddweud beth yw'r gwahaniaeth rhwng y ddau yma?

Llanelli. HELEN.

Ateb y Golygydd:

Mae'n haws o lawer cofio y bobl yma fel hyn, sef galw Llywelyn ap Iorwerth yn "Llywelyn Fawr," a Llywelyn ap Gruffydd yn "Llywelyn ein Llyw Olaf."

Yr oedd y ddau yn wŷr mawr iawn, ond yr oedd gwaith Llywelyn Fawr dipyn yn haws na gwaith Llywelyn ein Llyw Olaf. Cadwodd Llywelyn Fawr Annibyniaeth Cymru tra'r oedd Lloegr yn wan tan y brenin John; collodd Llywelyn ein Llyw Olaf annibyniaeth Cymru tra'r oedd Lloegr yn gryf tan Edward I, a dyna pam y gelwir ef hyd heddiw yn "Llywelyn ein Llyw Olaf."

Ond y tywysogion newydd sy'n bwysicaf i ni wybod amdanynt—Griffith Jones, Thomas Charles, Ieuan Gwynedd, S.R., Henry Richard, ac eraill.

Yr ydych yn ffodus iawn i gael y fath athro. Gwnewch yn fawr ohono.

• • •

Annwyl Mr. Golygydd,

BU gennym ni ganmlwyddiant Islwyn a Cheiriog yn ein hysgol ni y flwyddyn hon.

Canmlwyddiant pwy fydd y flwyddyn nesaf, os gwelwch yn dda.

Cwm Rhondda. MAIR.

Ateb y Golygydd:

Mae'n dda iawn gennyf weld i chwi gofio am Islwyn a Cheiriog eleni. Y flwyddyn nesaf bydd un canmlwyddiant o leiaf, ond canmlwyddiant mudiad a fydd hwnnw ac nid canmlwyddiant dyn, a bydd drwy'r holl fyd, sef can-mlwyddiant rhyddhau'r caethion o'u caethwasiaeth.

Dyma chwi beth rhagorol i gofio'i gan-mlwyddiant a bydd Urdd Gobaith Cymru yn gwneud trefniadau arbennig y flwyddyn nesaf i'w gofio. Cewch bob manylion ar dudalennau'r Cymro.

Gyda llaw, a ydych yn aelod o'r Urdd? Os nad ydych, dylech fod.

PAPUR Y PLANT

Llythyr at y Plant.

Annwyl Ffrindiau

HYFRYD i mi yw ysgrifennu gair atoch chwi, blant Cymru.

Yr ydym am gael tudalen gyfan o'r "Cymro" i ni'n hunain, a bydd yn dda gennyf os anfonwch ataf i ddweud eich anhawsterau, ac am y pethau hoffech chwi eu gweld, a byddaf yn falch iawn o'ch helpu.

Bydd rhai o'r llythyrau hyn yn cael eu hargraffu ar y tudalen hwn.

Gyda'n gilydd, fe wnawn dudalen da, onl wnawn ni?

Bydd gennym gystadleuaeth yn aml. I gychwyn, rhoddaf lyfr am y map gorau o Gymru, oddeutu chwech i wyth modfedd o hyd, yn dangos y siroedd, eu prif dref, a'r afonydd. Ond rhaid i chwi fod dan 11 oed i gystadlu yn y gystadleuaeth hon. Anfonwch y map i mi, yn Swyddfa'r Cymro, Wrecsam, erbyn dydd Sadwrn, Rhagfyr 10.

Yn awr, pob hwyl i chwi i sgrifennu llythyr ac i dynnu llun y map.

Yn ddiffuant,

GWYN AP NUDD.

WY COLUMBUS.

YR oedd Christopher Columbus yn cael cinio un diwrnod gyda gŵr goludog yn Sbaen, wedi iddo ddyfod yn ôl o'i fordaith enwog, pryd y daeth o hyd i'r America.

Yr oedd cwmni wrth y bwrdd yn dadlau nad oedd dim rhyfeddol yn ei ddarganfyddiad—mai'r cwbl oedd raid oedd meddwl am y peth.

Cymerodd yntau ŵy a gofyn,

"Foneddigion, pwy ohonch chwi sy'n credu y medr wneud i'r ŵy hwn sefyll ar ei ben?"

Ceisiodd pob un, a methu. Cymerodd Columbus yr ŵy, ei daro'n ysgafn ar ei blât, a'i osod i sefyll ar ei ben yn gryno.

"'Dyw hynna ddim yn anodd!" ebe pawb dan floeddio.

"Nag ydyw," ebe yntau, â gwên wawdlyd, "ond yr oedd yn rhaid meddwl amdano."

Fe sonia'r Sbaenwyr hyd heddiw am "ŵy Columbus," wrth siarad am rywbeth na fedrwyd ei wneud on yr edrychid arno yn beth hawdd wedyn.

Beth a ddigwyddodd i Columbus?

Fe adawodd y Brenin Fferdinand ef i farw gan ofid a thlodi; ar ôl ei waradwyddo yn y llys.

GWERTH EI PHRES.

Mam: Mi rois i geiniog iti ddoe, Tomi, am fod yn fachgen da. Heddiw 'rwyt ti mor ddrwg ag y gelli fod.!

Tomi: 'Rwy'n ceisio dangos ichwi gael gwerth eich pres ddoe.

CYNGOR I FAB.

COD y bore ar y wawrddydd,
Am y cyntaf â'r uchedydd;
Hyn a'th helpa i gael hir iechyd,
Dysg a dawn a chyfoeth hefyd.

Gwisg yn esgud dy holl ddillad,
Dod y rhain yn gryno amdanad;
Boed dy drwsiad oll yn drefnus,—
O flaen Duw, mae hyn yn weddus.

—Y Ficer Prichard.

PWY?

Pwy sy'n gwneud ichwi dynnu'ch het iddo bob amser?

Y Barbwr.

CYMRU.

Y MAE tair sir ar ddeg yng Nghymru, wyth mil o filltiroedd sgwâr, a 2,657,700 o bobl.

Amaethu yw'r prif ddiwydiant gyda gweithiau glo, haearn a llechi yn dilyn,

POS CEINIOGAU.

Pos: A ellwch drefnu pedair ceiniog i wneud ysgwâr? Y mae'n ddigon hawdd ei wneud, er bod ceiniogau'n grwn onid ydynt?

Ateb: Y mae llinell syth uwchben y dyddiad. Dodwch y pedair ceiniog ochr yn ochr nes bo'r llinellau hyn yn gurfio ysgwâr. (Wrth ofyn hwn i'ch cyfeillion, dodwch rai o'r ceiniogau a'u hwyneb i lawr a'r lleill fel arall—mae'n edrychy n fwy anodd felly.)

SAMBO.

SAMBO, Sambo'r goliwog du,
Ymhle y buost 'nawr o'r tŷ?
Yn siop y teiliwr yn canu'r gloch
I 'mofyn trywsus glas a choch.

Sambo, Sambo'r goliwog du,
Paham y buost ti mor hy'?
Er mwyn cael mynd i lan y môr—
Rhag ofn im weld y brenin Siôr.

MARIAN E. WILLIAMS.

Un o Chwedlau Grimm.

Yr Hedydd

UN tro yr oedd dyn ar fin mynd ar daith hir, ac fe ofynnodd i'w dair merch cyn cychwyn, beth a hoffent hwy iddo ei ddwyn yn ôl iddynt. Fe ofynnodd yr hynaf am berlau ganddo, a'r ail am emau, ond dyma'r drydedd yn dweud:

"Dada bach, mi garwn i gael hedydd sy'n hedeg a chanu."

"Os medraf i ddyfod o hyd i un, ti a'i cei ef," ebe fe, ac ar ôl eu cusanu ill tri, fe aeth ymaith.

Pan daeth yr amser iddo fynd adref, fe brynodd berlau a gemau i'r ddwy hynaf, ond er iddo chwilio ym mhob man am hedydd yn hedeg a chanu, ofer fu ei gais. Yr oedd yn ddrwg iawn ganddo am hyn, achos dyma'i blentyn mwyaf hoffus.

Yr oedd ei lwybr yn ei arwain drwy goedwig, ac yng nghanol y goedwig hon yr oedd castell godidog. Yn ymyl y castell yr oedd coeden, ac i fyny ym mhen ucha'r goeden, fe welodd hedydd yn hedeg a chanu.

• • •

"Da iawn," ebe fe'n llawen, "yr wyt ti'n cyrraedd mewn adeg dda!"

Ac fe archodd i'w was ddringo a dal y creadur. Ond wrth iddo fynd tuag at y goeden, dyma lew yn llamu ar ei draws, yn hochian a brefu cymaint nes bod dail y coed yn crynu.

"Y dyn sydd am ladrata fy hedydd hedeg-a-chanu i," ebe fe dan floeddio, "fe gaiff hwnnw ei ddifa gennyf i."

"'Wyddwn i ddim," ebe'r dyn," fod y 'deryn yn perthyn iti. Yr wyf i am wneud iawn am fy nhrosedd, a'm prynu fy hun am fy mhwysau o aur. Yn unig, gad imi fyw."

"'All dim byd d'achub di," ebe'r llew," ond iti addo rhoi i mi am byth y peth y deui ar ei draws gyntaf wrth gyrraedd dy dŷ. Os gwnei hynny, yr wyf i'n rhoi dy fywyd iti a'r 'deryn i'r ferch."

Fe betrusai'r dyn.

"Efallai," meddai, "mai fy merch ieuengaf a fydd, sy'n fy ngharu uwchlaw pob peth ac sydd bob amser yn rhedeg i'm cyfarfod pan af i'r tŷ."

Ond dywedodd ei was, yn llawn pryder.--

"Pam yr ydych mor siwr mai eich merch a gyfarfyddwch? Y mae'n llawn mor debyg o fod yn gath neu gi.'

Cymerodd y dyn ei berswadio, a derbyn yr hedydd, gan addo i'r llew y rhoddai iddo, am byth, beth bynnag y deuai ar ei draws gyntaf wrth fynd adref.

• • •

Wrth fynd i mewn i'w dŷ pwy a welodd gyntaf ond ei ferch ieuengaf, fwyaf hoff. Daeth ato dan redeg, ei gusanu a chwarae ag ef, a phan welodd ei fod wedi dyfod â hedydd yn hedeg-a-chanu, ni wyddai beth i'w wneud gan lawenydd. Ond ni fedrai'r tad ddim bod yn llon. Yn wir fe ddechreuodd wylo, gan ddweud y cwbl o'r hanes.

"Dada bach," meddai, "mae'n rhaid cadw pob addewid. Mi af i, ac mi hudaf y llew mor dda nes dof yn ôl atoch yn fyw ac iach."

Y diwrnod wedyn fe ddangoswyd y ffordd iddi. Canodd yn iach a'i thad a mynd i'r goedwig yn hyder i gyd.

"Dyma fi wedi dyfod," ebe hi wrth y llew, gan fynd i fyny ato a'i gofleidio a'i gusanu. Ond nid cynt y cusanodd hi ef, na throdd yn llanc ifanc hardd.!

Eglurodd y llanc ifanc wrthi mai mab i frenin ydoedd ef wedi cael ei swyno, a'i bod hi wedi tynnu'r swyn oddi arno wrth ei gusanu.

Cawsant briodas ddisglair, a buont fyw yn hir a hapus gyda'i gilydd.

Mewn Dwy Iaith.

LE VOLEUR.

UN jour, devant une pauvre maison étaient assis un vieil homme avec sa femme. Ils voulaient se reposer un peu de leur travail. Tout d'un coup approcha une magnifique voiture attelée de quatre chevaux. Un seigneur, richement vêtu, en descendit. Le paysan se leva, s'avanca vers le seigneur, lui demanda ce qu'il désirait et en quoi il pourrait le servir. L'étranger tendit la main au vieillard:

'Je ne souhaite rien d'autre, dit-il, que de m'asseoir à votre table et de manger de vos mets de la campagne."

(à suivre).

Y LLEIDR.

UN diwrnod, o flaen tŷ tlodaidd, fe eisteddai hen ŵr gyda'i wraig. Dymunent orffwys ychydig oddi wrth eu gwaith. Ar drawiad, dyma gerbyd gorwych yn nesáu, wedi ei dynnu gan bedwar ceffyl. Disgynnodd gŵr bonheddig mewn gwisg ddrudfawr ohono. Cododd y gwerinwr, cerdded at y gŵr bonheddig, a gofyn iddo beth oedd yn ddymuno, a sut y medrai ef ei wasnaethu. Estynnodd y gŵr dieithr ei law i'r henwr.—

"Ni wyf i'n dymuno dim," meddai ef," heblaw cael eistedd wrth eich bwrdd a bwyta o'ch bwyd gwlad."

(I barhau.)

LOCSI A LIS

AR fferm yn y mynyddoedd y gweithiai Locsi a Lis. Gwaith caled iawn oedd ar y fferm honno, a bwyd gwael. Aeth pethau mor ddrwg nes i'r ddau benderfynu dianc.

Peth hawdd iawn oedd dianc. Y gwaith anodd wedyn oedd sut i ennill bwyd. Ni wyddent i ble i fynd.

Ac yr oedd Lis ar torri ei chalon, pan ddywedodd Locsi wrthi,—

"Paid â thorri dy galon, Lis fach; paid â phryderu. Y mae gennyf i gynllun,—codi syrcas."

"Syrcas?" ebe Lis mewn syndod, "ni wn i ddim am syrcas. 'Fûm i erioed mewn un."

"Pa bwys? Na hidia. Tyrd," ebe Locsi, ac aeth y ddau i mewn i siop a phrynu dwy fedel yno. Wedi dyfod allan, dyma Lis yn gofyn,—

"Pam y prynaist ti'r medalau hyn, Locsi?"

"Weli di, mi godwn syrcas a dweud mai gan y brenin y cawsom y medalau am wneud campau o'i flaen."

Ar y dechrau, nid oedd Lis yn hoffi'r syniad o gwbl, ond hi ddilynodd Locsi i gae mawr, ac yno fe gododd Locsi ddarn o bren mawr, a dechrau gweiddi dros y lle. Dyma'r eiriau oedd ar y pren ac a waeddai Locsi,—

Syrcas Frenhinol
Locsi a Lis
Y Campwyr Byd-enwog.
Dowch yn Llu.

Fe ddylifodd yr anifeiliaid i weld y fath ryfeddod. Pan oedd tyrfa fawr wedi dyfod, dyma'r syrcas yn dechrau.

Dyma Lis yn rhoddi ei dwy het glown ar ei chynffon, ac yn codi Locsi ar flaen ei thrwyn a'i droelli'n gyflym o amgylch.

Chwi synnech at y brefu a'r rhuo mawr a ddilynodd y camp hwn!

Ni welwyd y fath hwyl, na'r fath lu mewn syrcas erioed o'r blaen.

Wedi gorffen y camp cyntaf, a bodloni pawb, dyma fynd at yr ail gamp.

(I'w barháu yr wythnos nesaf.)

TEILIWR Y GWYDDAU.

MI glywais heddiw fod y clagwydd
Yn y parlwr gyda'i nodwydd
Wrthi'n gwnïo siaced sidan
I'w dodi am y clagwydd bychan.

MARIAN E. WILLIAMS.

Llun 8

REAL VALUE

The neatest Shoe ever made, at 3/9 PER PAIR. C.O.D. if preferred. Outlasts three pairs at double the price. Neat and comfortable fitting. Patent leather appearance. Rubber soles and Heels moulded to flexible rubber uppers. Entirely Damp proof. Beautifully made throughout. Xmas Free Offer every purchaser, 2 handkerchiefs 1 pr. socks.

LAMDIN'S Dept. YC. Woking, Surrey. Mail Order Specialists. Established 50 Years.

PRINTING THAT PAYS

250 MEMOS, 250 POST CARDS, 250 BUSINESS CARDS, 250 ENVELOPES. For £1 The Lot.

Good Quality. Any Style. Free Delivery by Return. Any Item separately. Samples Free. Billheads, Order Books or Counter Check Books instead of Post Cards if desired.

The EPWUM Service, Paxton Place, West Norwood, S.E.27. Telephone: Sydenham 6750.

FOOT BATTERIES.

WEAR OUR MAGNETIC INSOLES

RHEUMATISM, HEADACHE, GOUT, NEURALGIA, NERVOUS DISORDERS. You will never complain of cold feet. Results with astound you. WE CAN PROVE THAT HUNDREDS HAVE BEEN MADE TO WALK.

EXTRA STRONG ELASTIC TRUSSES.

JOHNS & CO., DEPT. Y.C., 2, Belsfield Road, Brixton, London S.W.9.

Revolution in Firelighting

A Fire for a Farthing.

Candida Paraffin Poker. Lights coal or coke. Even without wood. Revives fires in a moment. CHEAP! CLEAN! UNBREAKABLE!

3/- Post free.

CANDIDA CO., 58, New North Road, Huddersfield.

CUT YOUR COAL BILL!

Fires at Lower Cost. Conquest Fire Cones banish the drudgery of chopping wood and laying fires. You need no wood. The fire lights quickly and evenly and burns up immediately without flying sparks endangering your carpet. A REMARKABLE SAVING IN COAL IS EFFECTED. Practically no cinders. A definite economy. 2/6

W. H. CONQUEST, London.

Where's Luck & Money

Mysterious Power of "Lucky Scroom," from Ceylon said to bring Good Fortune. If unlucky in Money, Games, Love or Business, then carry the "LUCKY SEROOM." They are carried by SOCIETY PEOPLE as a POWERFUL LUCKY MASCOT to prevent BAD LUCK, EVIL and MISFORTUNE, and bring GOOD LUCK, LOVE, HAPPINESS and PROSPERITY.

7 Charms in 1

Send P.O. 2/6 and the "Lucky Seroom" in REAL ENAMEL and GILT with 12 predictions sent by return. Money returned if not satisfied.

Imperial Trading Co. (Dept. 50), DEVEREUX COURT, STRAND, LONDON, W.C. FREE to every purchaser of the "Lucky Seroom" twelve predictions for 1933 sent free.

Jumper Bargains.

GUARANTEED HEAVY KNIT JUMPERS, in a large selection of colours, and positively latest designs.

Money back next post if not delighted.

DEPT. 16, North British Mail Services, PRESCOT, Lancs.

BARGAINS Bargeinion drwy'r POST Post BY

JOAN THE WAD

SEND 3d only stamped envelope

Queen of the Lucky Charms. Luck and Good Health. You have read these advertisements for weeks. Now accept this great offer of History.—FREE FOR A STAMP. Send 3d stamp and 1d stamped addressed envelope to address below.

Won £1,000.

"Joan the Wad has made a remarkable change in my life. This is now first win, £1,650." —A.B.

76, JOAN'S COTTAGE, LOOE, CORNWALL.

EAR-TRUMPETS DISCARDED!

The Sensation of the Century!!

OLD WAYS GIVE WAY TO NEW!!! Middle-Ear (catarrh), Nerve (head noises), slightly (hard-of-hearing), or very (or even stone) deaf in young or old, and EVEN CASES HITHERTO REGARDED AS HOPELESS NOW BENEFITTING. Having made this great discovery in the interests of suffering deaf humanity, he discoverer wants you to benefit. No matter what you have tried—treatment or instruments with whatever result, you will greet this marvellous super sound. "ONE-SENSE-RENEWING" method as the find of your life and as joy. Ask for "Medical Commendations."

CALL NOW PHONE OR WRITE

DENT (Suite 13), 9, DUKE ST., CARDIFF. Phone No. 5626.

Casement Curtaining & Cretonne and Lace Nets.

19,000 Yds.

FROM 3D. Per Yard.

P.C. brings PATTERN BOOK

WE SELL ON EASY PAYMENTS Post Free. Actual Samples of all kinds.

CASEMENT MFG. CO. (Dept. D.35), Bungalow Mills, Mason Street, MANCHESTER.

Cretonnes and Fadeless Casement 4½D

No more punctures

2/- PER TUBE Post 6d. or C.O.D.

for Motor Cars, Motor Cycles and Cycles

Easy to use. Just fit valve and squeeze. One injection lasts lifetime of tube. Automatically seals punctures without loss of air—with not valves nor perish tubes. Non-poisonous—non-inflammable—non-explosive and entirely British. Trade enquiries invited.

OSTRICH PUNCTURE PROOF, 168 High Street, Penge, London S.E.20.

ONE BLADE LASTS MONTHS

Only 5/- post free.

LAVROU RADINE

The "Ideal" Combined Hand and Shopping Bag.

Made in finest quality leather-cloth, guarantee not to crack when folded. Makes handsome Xmas gift. Real value, 6/1. Offered at bargain price namely 3/11, postage 6d. extra C.O.D. Selling hundreds weekly. Send order now to:

J. COWENS & CO. LTD., Dept. YC., NEWCASTLE-ON-TYNE.

Money back if not satisfied. Organisers Home-to-Home canvassers wanted. Liberal terms offered.

Tudalen Gwerth Eich Sylw

HALL'S LUXOLEUM

FLOOR COVERING

All BRITISH 15/- for 108 SQ. FEET.

SPECIAL OFFER.

Write now for Free Samples of this wonderful damp-proof and rot-proof floor covering. Suitable for any floor, as it lies quite flat. Will stand any amount of hard wear. Many suitable designs. No rest colours. Also Stair Covering.

A. Y. HALL & CO., 8, Howards Buildings, Central Street, Old Street, London, E.C.1.

SPECIAL XMAS OFFER!

Real Swiss Make FANCY BOUDOIR CLOCKS WITH PENDULUM

ACCURATE TIMEKEEPERS. 30 HOUR MOVEMENT. Unbreakable mounts in all colours and shades to match practically any surrounding. Size of clock 2¼" x 2¼".

Price, 6/9. Carriage paid. When ordering state colour required.

K.P. CLOCK Co., 66, Shoe Lane, LONDON, E.C.4.

Good Money

CAN BE EASILY EARNED AT HOME IN SPARE TIME. Making "Everlast" Leather Matting for us and at the same time building up a good, steady permanent business that will pay you a steady income all the year round. No experience required; suitable either sex.

WRITE TO-DAY for particulars of this new and interesting occupation and start turning your spare time into money.

Dept. 570, ARNOLDS (Wellingborough), Ltd., WELLINGBOROUGH. Money returned if not satisfied.

Sender. The best value obtainable today in service weight PURE SILK STOCKINGS. The full fashioning is secured by special process which ensures immaculate fit. With dainty lace clox—in all correct hosiery shades. 4/11 pair. Postage, 3d. Dainty Gift Boxes free with hose.

Rhoddir Stycibs hardd yn rhad gyda'r sanau.

C. D. JONES & SONS, LTD. WREXHAM

POST

Gan ein bod wedi talu 1,500 ... 6/6

ESGIDIAU BYDDIN DE AFFRICA

W. E. MILLER & CO., 287C, North End Road, Waltham Green, London S.W.6.

BEAUTIFUL WAVY HAIR

NO HEAT, CURLERS OR LOTION REQUIRED. Hundreds of Testimonials from Delighted Users. Easy way to permanently wavy hair. Just pin it setter over the head within a short time you will have lovely waves. Fitting Waves. Used in Slumber Cap it hold waves in exact position. Morning. For Ladies and Gentlemen. Long or short hair. Pays for itself in a ... 2/9 post free with full instructions. Superior quality 2/9. Send to-day stating model required.

NU-WA CO., Dept. Y.C., 13, Gutter Lane, London, E.C.2.

GLAW neu HEULWEN.

Buy a "Wrightstyle" Raincoat

In a beautiful shade of Fawn for LADIES & GENTLEMEN TOO.

SMALL SIZES.

Ladies', 42, 44, 46, 48, 52 inches long (measurement taken from back of collar). Gentlemen's, 32, 34, 36, 38, 40, 42 inches (Chest measurement).

1 GUINEA, Post Free.

WRIGHT'S CORNER, WREXHAM.

OAK ADAPTABLE TABLE and DETACHABLE BOOKREST

Patent Pending

Fixes in any conceivable position round about or over chair, settee or bed. By slipping the cup-shaped foot under castor or foot of chair the table is secured. Firm and cannot knock over and slides easily along when the chair is moved. Send postcard for free illus. descriptive booklet. Table complete with bookrest and swivel ash tray. Carriage paid, 15/9.

WHITEFIELDS UTILITIES CO., 155a, Hampton Rd., SOUTHPORT.

THE "IDEAL" RAPID PATENT POTATO PEELER

Up to 12lbs. of potatoes peeled in three minutes—without effort—without dirtying your hands—The Peeler can be used ... carrots, &c. 25/-

35/- and 55/- (Hotel Size). Carriage Paid. Obtainable from ironmongers and General Stores.

VITREOUS ENAMELLING WORKS, 21-33 St. Bride Street, LONDON, E.C.4. Enquiries or Agencies invited.

GRAMOPHONE DANCERS

THE "TANGO TWO" MAGNETIC DANCERS

Simply place them on your Gramophone, when they will WALTZ, FOX TROT or ONE STEP to the music. Requires NO fixing and fits ALL models. Charmingly dressed and lifelike, they cause endless amusement. Usual Price—6/6. Complete satisfaction or money returned. Complete Set. SPECIAL OFFER 1/11

Send per return. Post 3d. 2 for 3/6. Post 4d.

HASTING PATENTS CO. (Dept. 69), 121 122 Wilton Road, London SW1.

Rubber-All Purpose WELLINGTONS

8/6 per pair Post 6d.

Heavy rubber coated, dull finish. Ideal for farm and estate garage, out-door and all general work of a rough nature. Extra thick sole with non-slip tread, warm-lined throughout, reinforced at vital points. ABSOLUTELY WATERPROOF. Usual Price 15/-. Sizes Men's 6-11. Boys' and Ladies' 2-5. Send p.c. for illustrated Catalogue of Footwear.

LAMDINS Dept. Y.C. Woking, Surrey. Established 50 years.

BRITISH MADE TUCKER

Any NAME or NUMBER can be put up with Interlocking Stencils.

We are offering a few Packets of Metal Stencils at 21/- a packet (until sold). Comprising 100 2in., 100 1½in., and 100 1in., all letters and figures. A splendid chance for Business houses and all institutions. Ink and brush 1/6 extra. 'Phone Clerkenwell 8302.

21/- NOT ONE THIRD THE VALUE

TUCKER-MARTIN & CO. (Est. 1875), 26, Hoxton Square, London, N.1.

£7-7-0 VALUE SUITE for £4-17-6

Gwarantir Boddhad

The Wizard

"DUREX"

WELSH COMFORTS LTD., 285a NEWPORT ROAD, CARDIFF.

REDUCED PRICE FOR GARDEN BOOTS

Real Leather Uppers and last for years. Lined Warm Felt Strong Boot Soles.

Get ready for Wet, Damp, and Colder weather. New Goods. ALL GUARANTEED Perfect. Best Quality. The Ideal boot for Farm Garden Garage Yard, Factory Laundry. No Buckle or Laces. from 5/9 Soles and Heels extra.

ALL SIZES. Men and Women. Usual boot size. If preferred sent C.O.D. Pay postman on delivery.

5/9 Post 9d. extra. FREE Buy direct from Manufacturers.

C. AITCHISON, 11 & 12, Fenchurch St., London E.C.3.

30,000 GOLD MEDAL ROSE TREES

IN ALL LEADING VARIETIES. BUSH.

12 for 10/-. 6 for 5/6.

CLIMBERS AND RAMBLERS.

12 for 12/-. 6 for 7/6.

Carriage Paid.

ALSO LARGE STOCKS OF FRUIT AND ORNAMENTAL TREES, SHRUBS, ETC. CATALOGUES FREE.

THOS. FEWSTER & SONS (Ragworth), RAGWORTH NURSERIES, Ltd., STOCKTON-ON-TEES.

Est. 1850.

RHOWCH

Lyfr Mawr y Plant

YN ANRHEG NADOLIG.

Storiau Diddorol a Lluniau a Ddarlun'au Campus.

DRWY'R POST AM 4/3 ODDI WRTH

HUGHES A'I FAB,

WREXHAM.

FLUKE CAPSULES.

Pob peleu wedi ei gwarantu o un C.C. o detrachlorid carbon pur, sydd yn cael ei gydnabod yn awr yn fwyaf diogel a boddhao at atal neu wella

PRYF YR AFU AR DDEFAID.

1 000 am 30/-

3/9 Yn rhad crwyr Post, arian gyda'r archeb neu C.O.D. 100

L. ROWLAND & CO., Fferyllwyr Amaethyddol. WRECSAM.

Tyledd rhoi o'r busnes mor yn ddechrau gyda hysbysiad ...

Beth am eich Busnes Chwi?

Manylion oddi wrth THE ADVERTISEMENT MANAGER, "Y Cymro," Principality Press, Wrexham.

ORDER from this Page through the Post —— with Confidence

"Health for the Million"

Don't Suffer

A copy of 64 page Book on diets including "How to make home-made Wines" will be sent FREE on receipt of a Post Card to the author

H. DARWENT, M.N.A.H., Qualified Herbalist (Dept. B.15), WREXHAM, North Wales.

Gellwch ordro o'r ddalen hon drwy'r post gyda pherffaith ddiogelwch ——

Llun 9

Llythyrau at fy Mab yn y Coleg

i. DDOE A HEDDIW

Gan ATWEBYD

Fannwyl Huw,

YMAE gorfod sylweddoli bod gennyf fab mewn Coleg sy'n ddifrifol ystyried problemau bywyd a byd, yn fy nharo fel ergyd weithiau. Nid yw ond fel petae ddoe pan oeddet mewn dillad baban. Mewn amrant, bron, dyma ti'n ddyn.

Cofiaf yn burion pan oeddwn innau'n fyfyriwr mewn Coleg i minnau benderfynu, am y tro cyntaf, fy marn am y byd. Wrth daflu fy meddwl yn ôl, gallaf gofio'r gwahanol ddylanwadau fu'n gweithio arnaf ar y pryd. Gallaf i raddau, beth bynnag, ddychmygu'r dylanwadau a weithia arnot tithau heddiw, ac nid wyf heb sylweddoli y gwahaniaeth anhygoel bron rhwng problemau'r byd heddiw a phroblemau'r byd pan oeddwn i'n fyfyriwr ifanc.

• • •

Os ymddengys fod cryn wahaniaeth rhwng myfyriwr heddiw a myfyriwr yr oes o'r blaen, yr wy'n rhyw feddwl mai ar yr wyneb y mae'r gwahaniaeth yn hytrach nag yn y sylfaen. Haera myfyrwyr heddiw:

"Nid oes arnom ni ofn meddwl drosom ein hunain."

Fe ymhyfrydai'r myfyriwr ddoe hefyd yn ei farn "annibynnol" — a pho mwyaf anuniongred y farn, hapusaf y myfyriwr.

Ymddengys i mi mai yn mharodrwydd y gŵr ifanc heddiw i gyhoeddi ei farn y mae'r gwahaniaeth amlycaf. Yr oedd y gŵr ifanc 30 mlynedd yn ôl yn swil, ond odid, i gyhoeddi ei anuniongrededd. Heddiw gwaedda ar bennau'r heolydd—po mwyaf anerllyng ei dôn, cryfaf y tybia ei fod.

Er, efallai, fod rhywbeth i'w ddweud dros yswildod ieuenctid yr oes o'r blaen yng nghymdeithas pobl brofiadol, yr wyf i, o'm rhan fy hun, yn croesawu'r mynegiant pendant a ddyry'r ifanc i'w syniadau. Adroddodd cyfaill o feddyg i mi am hen wraig a roddodd ei hysgwydd o le:

"Bydd yn rhaid i mi," meddai wrthi, "roddi ysgytiad cas i'r ysgwydd i'w chael yn ôl i'w lle, a bydd raid eich dolurio am funud."

"Arhoswch," ebe hi, "gadewch i mi yn gyntaf oll siarad, a phan fyddaf wedi codi i hwyl — rhowch yr ysgytiad."

Ac felly y bu. Ac mi gredaf mai'r peth gorau i'r ifanc yw gadael iddynt weiddi'n groch eu sôn am chwyldroadau a ffolineb yr hen tra y bydd y byd—yn ei ffordd greulon ond sicr—yn eu rhoddi hwythau yn eu lle.

• • •

Ebe myfyriwr un o'r hen Brifysgolion un diwrnod:

"Never before has youth felt so deeply or so sincerely about the great issues of human life."

Gorau oll!

Na thybiwch er hynny fod ar wŷr canol oed diwylliedig ofn y myfyriwr heddiw — yn hytrach ymfalchïwn fod gwŷr ieuanc yn rhoddi eu meddwl ar waith, gan y gwyddom y bydd problemau'r dyfodol yn llawer anos na'r rhai a fu.

Byddai'n odid yn wir pe bai'n rhaid credu nad yw arweinwyr y dyfodol yn pwyso a mesur yn ddifrifol yr hyn a ddaw. Nid oes ar y canol oed a fynodd barhau'n fyfyriwr ronyn o ofn. Gŵyr nad oes dim i symbylu meddwl y canol oed fel haeriadau y delfrydol ifanc—a gŵyr hefyd nad oes neb yn wanach na hwynthwy o ran cytbwysedd a phrofiad.

• • •

Pa hawl y rhaid inni ofni os gwnaethom ein dydd gwaith yn onest? Mae'r dyfodol yn eich dwylo chwi—ac nid yw ond pleser digymysg gweld eich bod yn "meddwl" am y dyfodol. Rhydd pob oes broblemau na all neb eu datrys ond y genhedlaeth honno—a chwi ac nid nyni a fydd raid trefnu'r dyfodol. Gadewch inni gyfaddef yn ddigon gonest mai cawl cymedrol a wnaethom ni ohoni—hei lwc i chwi i wneuthur yn well!

Wedi ysgrifennu hynyna, rhaid imi gyfaddef, Huw, er hynny, mai ergyd trwm imi yw gweld dy fod yn herio fy nhaliadau i mewn llawer cyfeiriad, a hynny ar faterion sylfaenol.

• • •

Anodd i'r ifanc sylweddoli "tragedy" y canol oed. Ni wna hynny chwaith, nes iddo yntau gyrraedd yr oedran a gweld (fel y gwna'r mwyafrif mawr) mor ychydig o ddelfrydau ieuenctid a sylweddolir.

Y mae dy syniadau gymaint yn erbyn fy rhai i ar lawer pwnc nes eu bod yn her imi ail-feddwl uwchben problemau bywyd.

Nid oes angen dweud mai tasg anodd i'r eithaf yw hyn. Ychydig yn gymharol a newidia eu syniadau sylfaenol ar ôl pasio'r deg ar hugain oed. Gwn am rai o'm cyfoedion yn y coleg nad ŷnt wedi symud fawr yn feddyliol er gadael y coleg. Gwn am wŷr rhwng yr hanner cant a'r trigain, er iddynt ymddangos yn fachgennaidd ar gae'r golff, na thyfasant o ran meddwl ar ôl y chwarter canrif cyntaf. Gwastraff amser a fyddai gofyn i'r cyfryw ail ystyried athroniaeth eu bywyd.

• • •

O'm rhan fy hun, mi fynnais barhau'n fyfyriwr—a pharhâf yn ddigon beiddgar heddiw i geisio meddwl drosof fy hun. 'Rwy'n hyderu nad aeth un diwrnod heibio wedi imi adael yr hen goleg heb imi ddysgu rhywbeth am fyd a bod.

Nid yw felly mor anodd imi ddeall fy safbwynt ag y tybi. Er fy mod yn dadlau'n gryf â thi dros fy safbwynt i, byddaf ar yr un pryd yn aml yn [illegible] i gyfeiriad dy syniadau di.

[illegible] am i ti sylweddoli gym[illegible] [illegible] yga dy her i mi. Golyga [illegible] imi ail-feddwl uwchben egwyddorion sylfaenol fy mywyd, ac i fod yn barod i osod o'r neilltu syniadau a gedwais ac a gerais — rhai, ond odid, y seiliais fy mywyd arnynt ac y bûm byw er eu mwyn. Rhaid imi daflu pob dim i'r cawg.

• • •

Un o'r cynulliadau mwyaf dramatig y bûm i ynddo erioed oedd un a gynhaliwyd yn Llundain adeg y rhyfel, pan oedd badau tanfor y gelyn yn suddo'n llongau ni beunydd, a'r argoelion yn ofnadwy ddu. Yr oedd gwŷr mwyaf y Llywodraeth yno. Nid anghofiaf byth rai o frawddegau Bonar Law.

"Dywed y Caisar," meddai, "y bydd iddo ein hymladd hyd at y llong olaf, ac at y dyn olaf! I'r her hwnnw fy ateb syml yw 'Boed felly'!"

• • •

Yr wyt tithau yn fy herio i i roddi holl longau fy syniadau a'm hargyhoeddiadau ar fôr ansicr. Mae'n ddigon tebyg y bydd i ti suddo rhai ohonynt ar amrant — ond gobeithiaf ymdrechu hyd yr eithaf dros y rhelyw. Os na all fy argyhoeddiadau ddal bwledi'r gwir, gorau po gyntaf y distrywir hwy, ac os na all y canol oed gredu ym muddugoliaeth derfynol y gwirionedd pa hawl sydd gennym i gwyno oherwydd anghredininaeth yr ifanc? Pan wyt ti'n fy herio felly i roddi fy holl longau ar y môr agored, atebaf innau'n syml "Boed felly!"

Dy dad,

ATWEBYD.

Y BYD HEDDIW. PYNCIAU CYMDEITHASOL.

Moli Gormod ar y Dyddiau Gynt

RHAMANT MR. WINSTON CHURCHILL — MILWR, LLENOR, GWLEIDYDD

Gan

Y Parch. J. H. Howard

BYDD miloedd darllenwyr yr hen wythnosolyn hyglod o Ddolgellau yn estyn croeso calonnog i'r "Cymro" newydd; canys erys bwlch mawr mewn llenyddiaeth Gymreig, ac yn yr ymwybyddiaeth genedlaethol oddi ar ddistewi cenadwri arbennig Meirion, a fu, am flynyddoedd maith yn diddori ac yn ysbrydoli'n cenedl.

Nid enwadol, sectyddol ac eiddo dosbarth ydoedd y papur hwnnw. Amcanai, a llwyddai, i fod yn wythnosolyn gwlad gyfan, ac apeliai at bob math a dosbarth.

Gwyddem am Gymry o aml enwad ac mewn llawer o wledydd yn ei ddarllen yn gyson; a phan aeth ar encil, cafodd yr ysgrifennydd hwn lawer o lythyrau yn datgan gofid ac yn crefu arno ef ymgymryd a rhedeg colofn mewn rhyw gyhoeddiad Cymraeg arall. Ond newyddiaduron Saesneg sydd wedi derbyn ffrwyth ei ysgrifbin yn y cyfamser. Ymegyr drysau fyrdd i'r "free-lance" y tuhwnt i Glawdd Offa.

PAPUR BYW.

SERCH hynny, pan ddaeth cais Golygydd "Y Cymro" newydd i law, methais yn lân a'i wrthod; ac ymgymeraf a'r golofn hon eto yn galonnog gan hyderu y byddaf, fel hyn yn cyfrannu rhywbeth at adeiladaeth a diddordeb fy nghydwladwyr.

Un peth sydd sicr, y mae i'r papur hwn ragolygon disglair a gobeithiol. Medd y Golygydd brofiad eang, neddfed, ac amhrisiadwy. Cynorthwyir ef gan staff medrus a brwdfrydig, ac y mae adnoddau cwmni cyhoeddwyr cryfaf Cymru y tu ôl i'r anturiaeth. Gellir gwneud "Y Cymro" newydd yn allu mawr.

Nid clebar cyfundebol, neu glecyddiaeth sectyddol, neu adroddiadau tra sych, a storïau plentynaidd a ddisgwylir mewn wythnosolyn byw; ac nid hynny a geir yma, mi wn. Mentraf aralleirio rhagfynegiad ail-adeiladydd arall:—

"Bydd mwy gogoniant "Y Cymro" diwethaf hwn na'r cyntaf. Braenarwyd y tir yn dda; y mae cyhoedd awyddus ac enfawr yn ei aros; ac o drugaredd nid yw yn gaeth i hualau cyfundeb, nac yn ddarostyngedig i [illegible] golygyddol enwad."

[illegible] DYDD NI.

CEISIO deall ac esbonio mudiadau heddiw fydd gwaith y golofn hon. Nid diwybod hollol ynghylch Hanes yw'r ysgrifennydd. Bu Hanes yn nwyd ganddo er ei febyd. Yn nhudalennau Gibbon a Green, Momsen a Macaulay, Lecky a Lloyd y mae ef wedi darganfod rhamantau mwyaf amser; ac yno y trŷ eto am gyfarwyddyd ac ysbrydiaeth "in the maddening maze of things" ys dywedai Whittier.

Ond y mae digon o chwilotwyr athrylithgar ar y maes hwnnw yng Nghymru. Hynafiaetheg yw arbenigrwydd llenyddiaeth Gymreig y cyfnod hwn. Byw ar draddodiad, dathlu canmlwyddiantau, moli'r gorffennol, yr ydym Sul gŵyl a dydd gwaith.

Purion hyn yn gymhedrol; gall bedydd dros y meirw iachau ysbryd y byw; ac y mae codi colofnau a gwyngalchu beddau'r proffwydi yn gymorth i ymgysegriad gwyliadd wrth allorau cewri Ffydd.

Ond ofnwn weithiau i'r holl ynni, y brwdfrydedd, a'r sêl a dreulir yn y cyfeiriad hwn anghymwyso'n cenhedlaeth ni i weld dwyfoldeb y cyfnod presennol. Y mae yn ei plith eto Un sydd fwy na Solomon a mwy na'i deml, a mwy na Moesen.

I LAWR AT DDYNION.

CARAI Sinclair Lewis, y nofelydd enwog, weld Iesu yn dod allan. Hanes tri amryliw y brif-eglwys, lawr i ganol miri dynion. Hoffem ninnau ddilyn ei gam Ef ym mywyd gwerin yn awr.

Heddiw yw dydd iachawdwriaeth i ni; am ein cyfnod yr ydym yn gyfrifol i ddyn ac i Dduw. Y mae deall arwyddion yr amseroedd yn fwy angenrheidiol na darllen yr wybren, a dathlu'r hyn a fu.

Wrth gwrs, bydd eisiau ffydd ac anturiaeth i wneud hyn: ac yr ydym yn debyg o wrthdaro yn erbyn elfennau a thueddiadau ceidwadol. Diddorol yw hynafiaethydd, ac nid yw yn tramwyddo neb; peryglus yw llwybr archwiliwr i'w gyfnod ei hun. Meddylier am y rhai fu'n dinoethi trais y ffatrioedd a'r glofeydd, ac anfadwaith caethwasiaeth ffyrnicaf y Congo a Putemazo. . . .! Y mae'r driniaeth gafodd E. T. Stead, G. R. Sims, E. D. Morel, etc., a fewn cof llawer iawn o ddarllenwyr "Y Cymro."

Serch hynny, nid ffyddlon y wasg i'w chenhadaeth uchaf os metha yn y cyfeiriad hwn. Nid cyfnodolyn hynafiaethau fydd "Y Cymro" newydd; goleuni hydreiddia i gonglau cymdeithas ydyw. Ceisir gweld a deall, ac esbonio ysgogiadau mawr y dydd.

Pwysig yw ffaith, ond egwyddor sydd fwy. Trwstfawr fydd digwyddiad; nid yw ond megis damwain mewn mudiad. Colli brwydr ac ennill rhyfel; croeshoeliad ar y llwybr i orsedd y bydysawd; bedd yn ddrws i fywyd mwy—dyma ychydig o drawsddodiaid (antitheses) gorymdaith gwareiddiad.

TALLEYRAND.

AMHOSIBL i ohebydd fod yn ddi-duedd. Meddi pob dyn rywbeth ar angorfa enaid ac egwyddorion llywodraethol: a daw y rhai yma i'r golwg mewn osgo, a thuedd a phwyslais—bron yn ddiarwybod canys aethant yn rhan o bersonoliaeth. Afraid i mi felly addo bod yn amhleidiol yn y golofn hon mwy na mewn cysylltiadau eraill.

Daeth tri llyfr i'm llaw yn ddiweddar, sydd yn cyffwrdd a gogwydd ysbryd. Bywgraffiad newydd Talleyrand gan Duff-Cooper yw'r cyntaf. Gwladweinydd mwyaf Ewrop am ddeugain mlynedd oedd y Ffrancwr hynod yma. Gwasanaethodd fel Ysgrifennydd Tramor o dan y Frenhiniaeth, yn ystod y chwyldroad; ac yn enw'r ymerodraeth. Efe roddodd ei gyfle i Napoleon; efe hefyd fu'n gyfrwng amlwg yn niorseddiad y gŵr oedd yn ddychryn i'r byd. Gweithiodd yn egniol i sicrhau annibyniaeth Awstria, undod Poland, ac i ennill cyfeillgarwch a chyfathrach Prydain a Ffrainc.

Ei freuddwydion ef gan mwyaf a sylweddolwyd gan mlynedd yn ddiweddarach yng nghytundeb Versailles. Ond dyfarnai Talleyrand na ellir cysylltu moeseg a gwladweiniaeth. Credwn ni, ar y llaw arall, mai'r ysgariad yma sydd wedi achosi barbariaeth, anwareidd-dra a chreulonderau Hanes.

BYWYD MR. WINSTON CHURCHILL.

"THOUGHTS and Adventures" Mr. Winston Churchill oedd yr ail lyfr; ac fel popeth o'i ysgrifbin ef, darllen fel rhamant; canys bwrw dros ei yrfa gynhyrfus ei hun y mae: y milwr, y llenor, a'r gwleidydd sydd yn prancio o'n blaen.

Cyfeddyf i gamsyniadau, ond diolch a wna am arbrawf bywyd sydd eto yn dal gobeithion disglair. Teyrngarwch i weledigaeth yr awr yw ei ddeffiniad o gysondeb (yr un fath ag Emerson).

Nid ymlyniad gwaraidd wrth y gorffennol sydd eisiau.... Newidier plaid, eglwys a mudiad os bydd y weledigaeth yn galw. "Consistency is the last weakness of a noble mind." Bydd ffyddlon i weledigaeth heddiw, a gâd i'r meirwon gladdu'r meirw.... Y mae newid barn mor naturiol a newid dillad weithiau.... ... ...

"The Church and the World," gan Esgob Durham oedd y drydedd gyfrol. Byrdwn y llyfr ydyw gweriniaeth Gristnogol fel gobaith byd ac eglwys—gweriniaeth mewn bywyd a chymdeithas, addysg a gwladweiniaeth, llafur a chyfalaf. Delfrydau Crist yn cael eu gweithio allan ym mudiadau gwerin a rydd i ni wareiddiad iach a saif.

Moeseg efengylaidd a mudiadau'r cyfnod, gweledigaeth gymdeithasol yn y presennol, ynghyda safbwynt gweriniaeth gristnogol a ddyry gyweirnod i'r golofn hon.

Y Ffenestr Liw

"Pregethwr Mawr"

Gan Ianto Ifans

NID Ffenestr Rôs Notre Dame ym Mharis mo honno i mi, er tario ohonof rai gweithiau yng ngolau gwan closydd yr eglwys enwog ar lannau'r Seine, a synnu'n enbyd at frodwaith gleiniog y miragl gwydr hwnnw.

Ffenestr liw dlotach, symlach o lawer mewn lle tra gwahanol i Notre Dame, sef yw hwnnw, capel Ymneilltuol yng Nghymru.

Wedi tyfu i fyny, ac oeri 'ngwaed rhag rhuthr pob tymestl esthetig, y gwelais y Ffenestr Rôs; ond y peth cyntaf a gofiaf ymron yw Ffenestr Liw ein capel ni. Goglais ar wyneb yr is-ymwybod a wna ffenestr Paris, ond yn y gwaelodion, yn rhywle yn haenau isaf enaid plentyn bach y mae ffenestr liw y capel, a deil o hyd—fe'm daliodd heddiw â'i chwarae hudol—i liwio beunydd ddefnyddiau bywyd â lliwiau hoenus oriau'r bore bach.

• • •

Nid un ffenestr liw oedd yno mewn gwirionedd ond dwy, un o boptu'r pulpud ar bared gorllewinol y capel, ond gan mai ar yr oriel chwith yr eisteddwn i, un o'r ffenestri lliw oedd biau fyfi.

Pan ddaeth yr amser i symud y ffenestr i wneuthur lle i lofft yr organ, ychydig a faliwn beth a ddigwyddai i'r ffenestr chwith, ond symud y ffenestr dde — fy ffenestr i! Yr achlod iddyn' hw' a'u crandrwydd!

• • •

Nid lliw i gyd oedd y ffenestr chwaith; buasai gorwychter felly yn ormod i'w ofyn oddi ar gydwybod anghydffurfiaeth ddeugain mlynedd yn ôl. Ffiniau'r ffenestr oedd yn lliw, ei deuparth o wydr llwydwelw ac arno wawl rhew, ac o'i chwmpas y bordor amryliw.

Swynwr tri chwarter awr [illegible] y bregeth oedd y ffenestr liw i blentyn bach. Chwaraeodd pelydrau'r haul, wrth eu gogru trwy'r naill chwarel wydr neu'r llall o'r ffenestr liw, lawer ystryw ddoniol ag wynebau patriarchaidd y sêt-fawr. Fe'u gwisgodd â'r "golau na chaed ar dir na môr."

Wyneb garw y pen-blaenor deddfol—aeth hwnnw'n wyneb llariaidd dan hudlath y ffenestr liw, ac er cymaint huodledd y pregethwr yn disgrifio'r "Berth yn llosgi," fe'i curwyd yn nhôb un o'r plant gan haul y machlud yn hidlo trwy'r gwydr coch: ac fe baentiwyd barf laes Siôn Jones y Trysorydd nes ei fod yn fflamio.

• • •

Ffenestr [illegible] Heddiw y deallaf mai hi oedd pregethwr mawr yr oedfaon plentynnaidd hynny. Oni roddodd fenthyg ei lledrith annwyl i lond sêt fawr o ddynion digon cyffredin a'u cyffwrdd â hud yr anghyffredin?

"Lliwiau benthyg,"—ie, mae'n debyg, ond diolch amdanynt i lareiddio llwyn ar ewinedd plaen einioes.

Bûm yn gwrando un o'r beirniaid llenyddol rhyw noson, yn darlithio ar Realaeth a Rhamant mewn Llenyddiaeth. Cyn gynted ag y dechreuodd y doethawr sôn am ramant, yr oeddwn, rhwng cwsg ac effro, yn ôl yn fachgen wrth ochr mam yn y capel, a'r golau'n smician trwy'r ffenestr liw.

"Rhamant," meddwn, rhyngof â fi fy hun, "dyna ef — ffenestr

(Diwedd ar dudalen 20.)

Llun 10

YN YR ARDD.

DEWIS COED AFALAU

Gan T.J.

GYFLE I DREFNU.

GYDA'R nosau'n hir fe geir cyfle i edrych dros waith yr ardd yn ystod y flwyddyn a aeth heibio, mewn gobaith cael ail-gynnig pan ddaw'r gwanwyn. Dyma gyfle i lunio cynllun sut i drefnu'r gwahanol gnydau at y tymor nesaf fel na byddo'r un math o lysiau yn tyfu yn yr un rhan o'r ardd o flwyddyn i flwyddyn.

TROI'R TIR.

Cymerwch fantais ar bob hindda i droi neu balu'r tir y bo cnydau'r haf wedi eu clirio ohono.

Y cynllun gorau yw'r hyn a elwir yn balu dwbl. Tybier fod y darn y bwriedir ei droi yn bedair llath o led, dechreuer yn un pen trwy agor ffôs 18 modfedd o led ar draws hanner y darn, sef dwy lath o hyd. Tafler y pridd yn bentwr allan o'r ffôs gyntaf.

Os caniatâ natur y pridd gellir eu hagor yn 15 neu 18 modfedd o ddyfnder. Yna mynd ymlaen o ffôs i ffôs i'r pen, gan ddychwelyd ar hyd yr hanner arall i'r darn. Daw'r pentwr a godwyd o'r ffôs gyntaf i mewn i lenwi'r ffôs olaf.

Peidier â chodi'r haen isaf o'r pridd i'r wyneb, yn enwedig os yw'n ralanog neu gleiog; yn unig ei lacio'n dda.

CLADDU CHWYN.

Os bydd rhyw chwyn ar gael gellir eu claddu yng ngwaelod y ffôs, ac eithrio'r mathau nad oes marw arnynt, megis tafol, dant y llew, crafanc y frân. Fe dŷf y rhain yn rhwydd trwy 18 modfedd o bridd.

Os dewisir gellir ychwanegu haen denau o wrtaith rhwng y ddwy haen uchaf.

Gadawer yr wyneb heb ei lyfnhau. Fe wna'r tywydd hynny.

Dylai oddeutu un rhan o dair o'r ardd gael y driniaeth hon bob blwyddyn. Y mae'n syndod gymaint gwell cnydau a geir, yn hytrach nac ar ôl rhyw grafiad arwynebol bryslog yn y gwanwyn.

PLANNU COED.

Dyma'r adeg orau i blannu coed ffrwythau, a chaniatau bod y tywydd yn ffafriol.

Pigo Coed Afalau.

Mewn gardd cymhedrol ei maint nid doeth cael gormod o fathau o brennau afalau. Dylid gwneud yn siwr pa fathau sy'n ffynnu orau yn yr ardal.

Y mae'r mathau canlynol yn rhai y gellir dibynnu arnynt os cânt chwarae teg. Enwir hwy y nôl trefn eu haddfedrwydd:

AFALAU PER.

Early Victoria.
Mr. Gladstone
Lady Sudeley
Worcester Pearmain.
James Grieve
Allington Pippin

AFALAU COGINIO.

Early Victoria
Grenadier
Lord Derby
Bismark.
Lane's Prince Albert
Bramley's Seedling.

Y CYFF YN BWYSIG.

Pren mwyaf hwylus mewn gardd fechan yw'r twmpath neu'r berthen, gyda thua dwy droedfedd o foncyff. Y mae'r cyff yr impiwyd y coed arno yn effeithio'n rhyfedd ar dwf a ffrwythlondeb y pren.

Y mae'r afal Lane's Prince Albert, yr hwn sydd o dyfiant gwan, yn well o'i impio ar rhyw fath o afal sur. Symbyla hynny ef i fwy o dyfiant. Os impir y math yma ar deip arall o gyff, a elwir yn deip IX (Paradise), daw i ffrwytho yn llawer cynt, ond ni thyf i ateb hynny. Y canlyniad yw y bydd iddo'n fuan ffrwytho'i nerth i gyd allan.

SUT I BLANNU.

Wrth blannu, gofaler torri'r tyllau yn ddigon helaeth i ledaenu'r gwraidd. Peidier plannu'r coed yn rhy ddwfn. Gochceler rhoddi gwrtaith o dan y coed.

Os bydd y pridd o ansawdd diffrwyth, gellir rhoddi ychydig ddail pwdr yn gymysg a'r haen uchaf.

Gofaler am roddi cynhaliaeth i'r pren rhag i'r gwynt ei ysgwyd.

YR ARDD BACH.

Prysurwch i blannu'r ardd fach flodau.

Blodau'r fagwyr (Wallflowers), nâd fi'n ango ('Forget me Not'), a briallu o bob math yw'r planhigion mwyaf cyffredin a phwrpasol i sirioli'r ardd flodau yn y gwanwyn, gyda help y planhigion sefydlog.

Y FFERMWR WRTH EI WAITH

PESGWCH Y MOCH YN HANNER TEW

GAN EIN GOHEBYDD AMAETHYDDIAETH

DYDDIAU'R prisiau drwg yw'r dyddiau hyn i ni. Sŵn cwyno sydd ym mhobman, ac nid heb reswm.

Edrychir arnom fel cwynwyr campus bob amser, ond, yn rhyfedd, fe'n coelir ni ar hyn o bryd. Prin yr agoraf bapur newydd na ddeuaf ar draws ysgrif neu adroddiad am drueni amaethyddiaeth. Yr ydym yn dod ymlaen!

DISGWYL MAWR.

Y mae disgwyl mawr wrth y Gweinidog Amaethyddiaeth newydd, Major Elliot. Os methiant fydd, nid o ddiffyg dysg y bydd hynny, canys y mae yn ddoethor mewn mwy nag un gangen o addysg.

Rhaid wrth fwy na hynny, a gobeithiwn fod y "rhywbeth ychwaneg" gan Major Elliot.

GWAELOD Y FARCHNAD.

Y mae prisiau yn y marchnadoedd yn dal yn dorcalonnus o isel. Hwyrach ein bod wedi cyrhaedd y gwaelod, os nad ydyw ein marchnadoedd heb un gwaelod o gwbl.

Fy mhrofiad i ydyw mai po fwyaf digalon y bydd y farchnad, agosaf yn y byd yw'r cyfnewidiad er gwell.

PRISIAU CIG OEN.

Fe ddywedodd cyfaill ym mis Mehefin diwethaf y byddai pris cig oen yn sicr o ddod i chwe cheiniog y pwys cyn diwedd yr hâf. Deg ceiniog a swllt ydoedd yr adeg honno. Bron na chwarddwn am ei ben.

Daeth cig oen i lawr nid yn unig i 6c. y pwys, ond i 4½c. Gwir nad arhosodd am y pris olaf, ond bu cryn brynu arno am 5c. a 6c.

Y mae'n sicr o godi o'r pris yma; y mae'n rhy agos at bris cig tramor.

EFFAITH TYWYDD AR BRISIAU.

Wrth gwrs y mae a wnelo'r tywydd lawer iawn â phris cigoedd.

Tua diwedd mis Medi cawsom dridiau eithriadol o glôs a chynnes. Yr oeddwn yn sgwrsio a chigydd o Manchester ychydig ddiwrnodiau ar ôl hynny, a dyma ei stori:

"Bu colled drom acw yr wythnos ddiwethaf gyda chigoedd yn myned yn ddrwg. Bore dydd Iau yr oedd y cig ar y stolion yn edrych yn burion, ond erbyn prynhawn dydd Gwener yr oedd tunelli ohono wedi duo. 'Welais i erioed y fath olwg ar gig ffres mewn cyn lleied o amser.

"Pan ddaeth yr arolygwyr heibio fe gondemniwyd tunelli o gig ganddynt—llawer iawn ohono yn dod o Gymru."

"Wel," meddwn, 'fe fyn y gwerthwyr cig y golled yna yn ôl yn bur fuan.'"

"Fydd prisiau ddim cystal yma yr wythnos nesaf, gellwch benderfynu!" meddai yntau.

Ac felly y bu. Y mae'r tywydd yn effeithio yn drwm iawn ar brisiau, mwy nag mae llawer o amaethwyr yn ei feddwl.

STORI NADOLIG.

Adwaenwn ychydig flynyddoedd yn ol fasnachwr oedd yn delio llawer oddeutu'r Nadolig mewn da pluog. Arferai brynu ar fentar gannoedd o'r da pluog hyn o wledydd tramor cryn amser cyn y Nadolig.

Un flwyddyn yr oedd wedi prynu yn eithriadol o drwm, gan ddisgwyl, pan ddeuai'r amser, y byddai yn cael marchnad dda.

Torrodd y tywydd ychydig cyn y Nadolig (oedd cynt yn oer a sych).

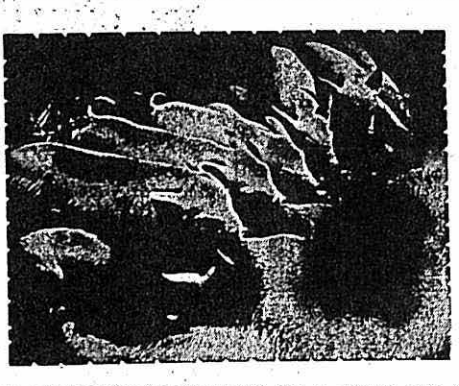

Trodd pethau yn hollol i'w erbyn, a bu raid iddo losgi pentyrrau o'r adar blasus ddiwrnod ar ol y Nadolig.

Yr oedd cannoedd ohonynt wedi myned yn ddrwg, a'i golledu yn erchyll.

Yr unig ateb oedd gennyf i'w gwyn "Pryn gartref y tro nesaf."

COLLI'R FARCHNAD FACWN.

Ymroddwch ati i besgi'r moch ar unwaith, ond peidiwch a'u gwneud yn rhy dew. Rhyw "hanner tew" (fel y byddai'r hen bobol yn dweud)—dyna sydd eisiau heddiw—porc a bacwn fel ei gilydd. Nid oes dim yn fwy sicr na'n bod wedi colli'r farchnad facwn yn hollol oherwydd ein bod mor benderfynol o besgi'r moch yn rhy dewion.

"Fel hyn yr wyf wedi arfer gwneud, ac felly——" dyna gai'r cigyddion o Loegr pan fyddent yn ceisio darbwyllo ynglŷn a hwy.

Nid oeddym yn ddigon hirben i wrando'r ochr arall, sef "fel arall y mynnwn ni eu cael."

A'r cigyddion, wrth gwrs, a aeth a'r maen i'r wal, a ninnau'n golledwyr.

Gwaith anodd fydd eu cael yn ol i brynu os na ddeffrown, a newid ein dulliau.

Y MERCHED A'R NADOLIG.

Y mae gobaith y bydd gwyddau a thyrcod, hwyaid a chywion yn gwerthu yn bur dda.

Y rheswm am hynny ydyw fod toll o 40 y cant ar y da pluog a ddaw o'r Iwerddon.

Nid oes dim yn boddio'n merched yn well na chael pris go sylweddol yr adeg yma. Maent yn cyfrif am wythnosau ymlaen llaw beth a ddaw eu llafur iddynt yr adeg hon.

Gwae i'r gŵr na ddyry gyfrif i'r wraig am bob dimai o arian y da pluog ym marchnad y Nadolig.

1,000 ACER O BYS GLEISION.

Clywir weithiau am ein ffermydd mawr yng Nghymru. Druan ohonom. Ar fferm yn Spalding, Lincoln, eleni, fe dyfwyd saith gan acer o bŷs gleision. Ac y mae'n paratoi i blannu mil o erwau y flwyddyn nesaf, ac wedi eu gwerthu yn barod.

TORRI COESAU ADAR TRAMOR.

Awgrymodd Arglwydd Dorchester y dylid gorfodi torri i ffwrdd un goes i bob da pluog a ddaw i'r wlad hon o wledydd eraill i'w gwerthu. Gallai'r prynwyr felly wybod nad cynnyrch cartref mohonynt!

Mae llawer i'w ddweud dros y syniad.

EISIAU DYSGU LLUNDAIN.

Aeth cyfaill imi drwy farchnad fawr y Smithfield yn Llundain yr wythnos ddiwethaf, ond ni welodd yno gymaint ag un celain. Dylid dangos i'r Llundeinwyr y fantais o gael cig defaid ac eidionau Cymreig ar ei byrddau. Ni ddylid colli dim amser.

BETH YW'R GWIR AM RWSIA?

Beth yw'r gwir am Rwsia? Nid hawdd gwybod. Adroddwyd y dydd o'r blaen fod chwech o Rwsiaid o ardal y Caucasus wedi eu dedfrydu i farwolaeth am werthu ŷd yn groes i reolau'r Llywodraeth. Os gwir hyn, credaf fod Cymru fach yn lle go braf i fyw ynddi wedi'r cwbl.

PRIS PORC AM GODI.

Dyma newydd da. Mae lle cryf dros ddweud bod porc yn debyg o gyrraedd pris sylweddol iawn o hyn i'r Nadolig. Credaf mai oddeutu diwedd yr ail wythnos o Ragfyr fydd yr adeg orau i werthu eleni.

GAIR CYN CLOI.

Wrth gloi, hoffwn ofyn i chwi amaethwyr, eich gwragedd a'ch plant, a hefyd eich gweision a'ch morwynion gymryd diddordeb yn nhudalen amaethyddiaeth yn "Y Cymro."

Disgwyliaf air oddi wrth rai ohonoch yn aml. Os bydd gennych ryw newydd, anfonwch ef. Os bydd arnoch eisiau gwybodaeth ar unrhyw fater ynglŷn ag amaethyddiaeth peidiwch ag ofni gofyn amdano. Bydd rhai sy'n awdurdod ar bynciau amaethyddol yn barod i roddi eu gwasanaeth gorau i chwi.

Os oes gennych luniau allan o'r cyffredin o ddyn, anifail, neu olygfa amaethyddol, bydd yn dda gennym eu derbyn.

Os bydd arnoch eisiau gwas neu forwyn,—gwraig gadw tŷ, neu felly, bydd colofnau hysbysebu "Y Cymro" yn sicr o ateb eich gofynion. Ac os bydd dyn neu ferch eisiau lle, y mae lle da i hysbysu hynny yng ngholofnau "Y Cymro."

Geill pawb gymryd yn ganiataol y bydd gohebiaeth gyfrinachol yn cael ei chadw'n gyfrinach.

CADW IEIR.

DETHOL A DIDOL

Gan D.M.R.

OS ydych am lwyddo ym myd cadw ieir rhaid bod yn ddigon craff i ddidoli'r rhai sy'n dodwy ond ychydig oddi wrth y lleill.

Cyn gynted ag y gwelwch fod unrhyw iâr yn ddi-broffid didolwch hi a'i symud o'r neilldu ar unwaith pa dymor bynnag ar y flwyddyn fo hi.

Yn gyntaf peth, dylid ymadael â phob aderyn sydd wedi troi ei ddwyflwydd oed, ac eithrio'r ychydig sydd o werth arbennig i'r bridiwr ac yn tra rhagori fel tein i'w dangos mewn siou a phreimin. Nid ydyw iâr dros ddwyflwydd oed o werth fel cynyrchydd wyau.

Cyn gynted y gwelir bod yr iâr ddwyflwydd yn tynnu at ddiwedd ei thymor dodwy dylid ymadael â hi ar unwaith cyn iddi ddechrau bwrw ei phlu a theneuo. Os na wneir hynny fe fwyty fwyd na thâl am dano, a cheir llawer gwell pris amdani yn raenus nag mewn gwaelach cyflwr ymhellach ymlaen.

GWAHANU'R IEIR DI-BROFFID.

Y mae pigo allan y rhai di-broffid yn golygu trefnu bod math o drap yn cau ar yr iâr bob tro yr â i'r nyth, fel na all fynd allan ar ôl dodwy nes y gollyngir hi.

Fel hyn gellir cadw cyfrif o ddydd i ddydd o wyau pob iâr, gan yr adwaenir pob aderyn wrth y rhif ar fodrwy ar y goes.

Lle y defnyddir nythod trapio nid ydyw pigo allan yr ieir gorau lawn mor anodd ag ydyw lle na ddefnydder y nythod hyn.

Dylid cadw cyfrif gofalus o'r wyau a geir gan y gywen yn ei blwydd. Fel rheol fe ddeil y gywen sy'n dodwy'n dda yn ei blwydd yn ei chyfrif am yr ail dymor hefyd.

Heb y nythod trapio mae'r gwaith o ddidol yn llawer mwy anodd, a rhaid i'r ffarmwr ddibynnu'n gyfangwbl ar ei graffter cyffredinol i ddewis.

ADERYN BALCH.

Pwysig neilltuol yw cadw ymlaen y teip gorau ymysg y rhai sy'n dodwy. Y teip delfrydol ydyw'r un cryno a chytbwys, corff bychan a'r rhan ôl wedi datblygu'n dda. Y mae'n cario'r gynffon yn syth a balch, y grib yn goch disglair, a'r dagell gyda'r plu yn dynn ar ei gilydd; y goes yn weddol fer, a'r aderyn yn ei gario ei hun yn ysgafn a gosgeiddig.

Fel rheol un gwael am ddodwy ydyw aderyn mawr bras ac y mae aderyn bychan ar y llaw arall yn llai ei egni ac yn dodwy wyau bychain.

At fridio rhaid rhoddi cryn ystyriaeth i faint y corff. Dyma'r safonau cyffredin:

(1) Brid trwm, megis Rhode Island Red, i fod o 5 i 5½ pwys.

(2) Brid ysgafn, megis Leghorn, i fod yn 4 pwys.

Y ffordd arall o ddewis y gorau ydyw sylwi ar y gynffon. Mae cynffon yr iâr dda yn fer, o ganlyniad i rwbio yn estyll y nyth.

BWRW PLU.

Dylid sylwi hefyd ac ystyried yr amser yr â'r gywen i fwrw ei phlu.

Arwydd ddrwg ydyw bwrw plu yn gynnar, oherwydd fe â maeth y bwyd i gynhyrchu plu yn lle wyau. Fe erys yr iâr dda yn hwy cyn bwrw ei phlu, gan droi maeth ei bwyd yn wyau ac nid yn blu.

Ieir da am ddodwy ydyw'r rhai â drwy dymor bwrw plu yn fuan a diymdroi.

Unwaith mewn deunaw mis y cyll iâr ei phlu, felly ni ellir disgwyl i'r gywen sy'n bwrw ei phlu yn gynnar ddod i ddodwy at y gaeaf.

NEWID LLIW'R CROEN.

Y mae'n haws didol ieir a chroen melyn ganddynt. Cyn gynted ag y dechreua'r gywen ddodwy'n dda, fe â'r coesau a rhannau eraill o'r corff oedd gynt yn felyn yn llwyd. Felly gellir yn hawdd bigo'r rhai gorau am ddodwy.

Dywed hen air bod lladdwr da yn gwneud magwr da ym myd yr ieir, a diamau fod llawer o wir yn hyn. Y mae'n bwysig felly ymadael â'r rhai diwerth, a hynny'n gynnar ar y tymor. Ni ellir cael toreth o wyau na chywion da heb ddidol y gau oddi wrth y gwir yn nechrau'r tymor.

GOSTWNG RHENTI TYDDYNNOD

Fe benderfynodd pwyllgor mân-dd[illegible]dau Ceredigion ostwng y rhenti. [illegible]gythiai amryw o'r tyddynwyr roddi eu lleoedd i fyny am nad oeddynt yn talu.

Y mae'r gostyngiadau o bump i ddeg y cant.

Beth Ddywed y Gyfraith.

CWESTIYNAU CYFRAITH.

Gyda phob cwestiwn y dymunir ateb iddo yn "Y Cymro," amgaewch amlen a stamp arni.

Cyfeiriwch bob cwestiwn i Swyddfa'r "Cymro," Wrecsam, a dodi'r gair "Tai," "Amaethyddiaeth," "Pensiynau," "Ewyllysiau," "Treth Incwm," etc.

Peidiwch ag anfon unrhyw bapurau gwerthfawr gyda'r cwestiwn.

Rhoddir cyngor ar y ddealltwriaeth nad ydym yn ymgymryd ag unrhyw gyfrifoldeb cyfreithiol ynglŷn â'r atebion.

Torrwch y darnyn hwn allan a'i anfon gyda'ch cwestiwn—Rhagfyr 3.

TAI.

T. O. (Llanelli).—Nid yw'r tai yn dod dan Ddeddf Rhenti. Os na thalwch y codiad yn y rhent gellir eich gorfodi i ymadael.

M. H. (Aberystwyth).—Yr oedd gan y perchennog berffaith hawl i werthu'r tŷ.

PENSIYNAU.

Mrs. P. (Abertawe).—Os bu eich priod farw'n ddiweddar, a mynd allan o yswiriant yn 1924, nid oes gennych hawl i bensiwn.

R. L. (Caergybi).—Bydd gan y wraig hawl i bensiwn pan fydd y gŵr yn 65. Nid oes ganddi hawl i bensiwn cyn hynny.

TRETH INCWM.

J. H. (Caernarfon).—Nid treth ar eich incwm yw'r dreth ar log "mortgage," ond treth ar incwm yr un roddodd yr arian. Dylech ddal y swm wrth dalu'r llog.

R. T. (Merthyr).—Y mae £150 ac un rhan o bump o enillion gŵr priod yn rhydd o dreth. Nid yw eich incwm chwi felly'n ddigon i dalu treth arno.

Llun 11

SATURDAY, FEBRUARY 25th, 1933

COLEG Y BRIFYSGOL, BANGOR.
Prifathro:
D. EMRYS EVANS, M.A., B.Litt.
[illegible]
Ceir pob manylion gan
W. P. WHELDON,
Ysgrifennydd a Chofrestrydd.

Y CYMRO

The Welsh National Weekly — Papur Newydd Cenedlaethol Cymru

Smociwch a Mwynhewch
BACO'R AELWYD
SIAG digymar am y Pris
yr owns. 8d. yr owns:
Hanner owns 4d.
E. MORGAN A'I GWMNI, AMLWCH

RHIF 13. DYDD SADWRN, CHWEFROR 25, 1933 DWY GEINIOG (2D.)

METHIANT YR OCSIWN DDEGWM

YR ARWERTHWR YN TROI GYDA'R FFERMWYR

"Y GENEDL Y TU OL I NI"

MILOEDD YN CANU'R 'EMYN'

Gan Ein Gohebydd Arbennig
PERCY OGWEN JONES

METHIANT fu'r ocsiwn ddegwm yn Gwersyllt Hall Farm, ger Wrecsam, ddydd Mercher, y gyntaf o'i bath yng Nghymru ers 50 mlynedd.

Yn lle gwerthu'r gwartheg oedd wedi eu marcio, fe'u gadawyd yn y beudy ac fe addawodd yr arwerthwr ar ddu a gwyn i beidio â chynnal ocsiwn ddegwm yn Gwersyllt Hall nac yn unman arall byth eto.

Ymhell cyn amser dechrau yr oedd y ffyrdd sy'n arwain i'r ffermdy hynafol yn frith gan bobl.

Yr oedd miloedd o amaethwyr yn llenwi pob cornel o'r buarth eang.

Yr oeddynt wedi dod yno, o bob rhan o'r wlad nid i brynu, ond i brotestio yn erbyn annhegwch y degwm.

"PWY SY GYDA NI?"

"Pwy sy gyda' ni?" gofynnai Mr. Richard Edwards, yr amaethwr y ceisiai awdurdodau'r degwm werthu'i stoc.

"Pawb," meddai'r dorf fawr ag un llais.

"Pwy sydd gyda'r arwerthwr?"

"Neb," ebe'r dyrfa, a hwtio'r arwerthwr.

Arwr y dorf oedd Mr. Richard Edwards, a rhoed cymeradwyaeth iddo bob tro y safodd i fyny i'w annerch.

"Onid yw'n gywilydd bod y rhain yn dangos eu hwynebau yma?" meddai, wrth gyfeirio at y rhai a ddaeth yno i werthu'r stoc.

"Cywilydd," atebodd y dyrfa, a phan ofynnodd Mr. Edwards am iddynt gael chwarae teg, er eu bod yn erbyn y ffarmwr, bu cryn hwtio a gwneud twrw gyda chlamp o ratl hen.

NEB AM BRYNU.

Fe welwyd yn fuan nad oedd y miloedd a safai ym mhob cwr o'r buarth eang wedi dod i brynu.

Dywedodd Mr. Wm. Aston, yr arwerthwr, eu bod am beidio â chynnal ocsiwn.

Mynnai Mr. Edwards iddynt fyned ymlaen, i ddangos yn glir beth oedd barn y cyhoedd.

"Dowch a'r gwartheg allan," gwaeddodd lliaws o'r dorf.

"Yr wyf yn falch ohonoch i gyd," meddai Mr. Edwards. "Yr wyf yn falch o'r arwerthwr am alw fy nghyfeillion ynghyd."

Canodd y dorf "For he's a jolly good fellow," ond hwtiwyd yr arwerthwr pan geisiodd siarad.

"Rhowch ddau neu dri munud iddo," meddai Mr. Edwards.

"Fedrwn ni ddim caniatau hynny," meddai llais o'r dorf.

"Gadewch iddo siarad os myn, ond nid dros y ffermwr."

BRWYDRO GLAN.

Pwysodd Mr. Edwards ar i bawb fod yn heddychlon. Eu hamcan oedd protestio'n effeithiol yn erbyn y baich annheg o dalu'r degwm yn ôl safon blynyddoedd prisiau uchel.

Dywedodd Mr. Edwards ei fod wedi cynnig talu hanner y degwm, ond fe wrthodwyd ei gynnig.

"Yr ydym yma a'n gwaed Cymreig yn berwi," meddai, "ond gadewch iddi fod yn frwydr lân."

Gwahoddodd bawb i ddod i'r tŷ am fwyd, a dywedodd "Gwell gennyf borthi'r pum mil na thalu dimai o ddegwm."

LLEISIAU'R DYRFA.

Yr oedd Mr. Edwards wedi derbyn telegram oddi wrth amaethwyr Sussex yn dymuno'n dda iddo ym mrwydr y degwm.

"Yr wyf i'n falch o fod yma i gefnogi fy nghyfaill," meddai Mr. John Davies, Rhuthin.

"Yr ydym i gyd yma i'w gefnogi," meddai'r dyrfa.

"Baich annheg yw'r degwm," meddai Mr. Davies. "Dengys y dyrfa yma fod y genedl y tu ôl i ni. Ni waeth gennyf pwy fydd i'n herbyn os bydd amaethwyr Cymru o'n tu."

Yr oedd yr arwerthiant wedi troi'n gyfarfod protest.

YR ARWERTHWR YN TROI.

Fe roddwyd cyfle i Mr. Aston, ac eglurodd ef iddo ddod yno rhag taflu gwaith annymunol ar un o'i ddynion.

"Fe wna eich mudiad fwy o les na dadleuon," meddai. "Ni wrandawodd y Llywodraeth erioed ar ddadleuon. Gobeithiaf yr enillwch. Yr wyf yn sicr y bydd i'r ewyllys dda a'r brwdfrydedd ennill yn y diwedd."

"Ymladd am ein bara beunyddiol yr ydym," meddai Mr. R. H. Jones, Merllyn, Rhuthin. "Addawsai'r Llywodraeth warantu prisiau, ond fe dorrodd ei haddewid. A ydym am oddef baich annheg y degwm?"

Lleisiau: Nac ydym.

Mr. Richard Edwards: Mae'r degwm yn farw er heddiw.

Mr. Jones: A ydym am i'n cartrefi fynd yn nythle i'r dylluanod i fodloni cyfraith anghyfiawn?

Lleisiau: Nac ydym.

Dywedodd Mr. Davies, Rhuthin, eu bod yn gwrthwynebu'r degwm ar egwyddor; am nad oedd ganddynt arian i dalu; ac am ei fod yn annheg.

"Y mae gennym Undeb, ac yr ydym am ymladd rhyfel y degwm i'r eithaf," meddai.

"Fe'n gorfodwyd i brynu'n ffermydd neu adael ein cartrefi," meddai Mr. Robert Roberts, Llanrhaeadr.

I dudalen 2, colofn 1.

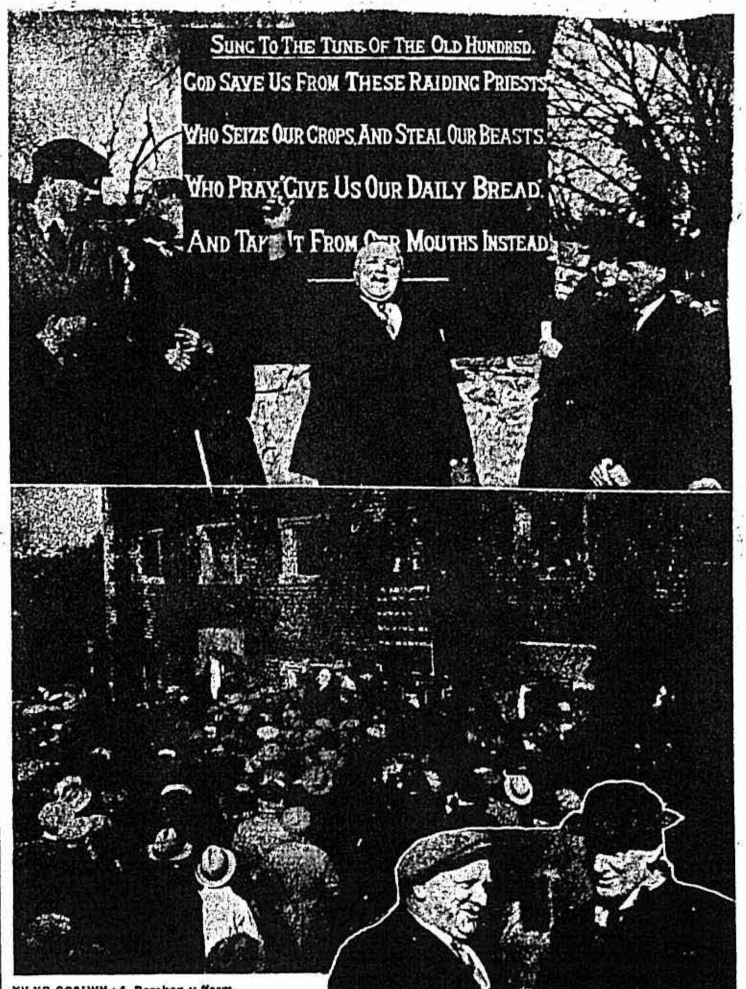

YN YR OCSIWN: 1, Perchen y fferm, Mr. R. Edwards, yn canu'r emyn ddegwm. 2, Y dyrfa yn y buarth. 3, Mr. Edwards a'r Parch. S. Aurelius Jones, Ficer Gwersyllt, yn canu'r emyn, "Duw gwared ni o ddwylo'r haid."

COSB Y DYN A'R CI

BETH PE BAI CYMRO YN FARNWR?

Gan Ohebydd "Y Cymro."

TY'R CYFFREDIN, Dydd Gwener.

Ni chafwyd fawr o gysur oddi wrth yr Ysgrifennydd Cartref, Syr John Gilmour, ar y cwestiwn a gododd Mr. Rhys Davies ynglŷn â charcharu William Thomas Lewis o Aberystwyth am ddweud anwiredd yn oedran ei gi.

Teimlodd pawb, er hynny, fod deufis o garchar yn llym o ddedfryd. Fel rh... coron fydd y gosb am beidio codi trwydded; ond cafodd y Cymro o Aberystwyth wybod fod ganddo ffrindiau led-led y wlad.

Gofynnwyd fwy nag unwaith a fyddai y gosb mor llym pe bai Cymro o farnwr ar y faine.

GWYL LYFRAU CYMRAEG

Cynhelir Gwyl Lyfrau Cymru yn Neuadd y Ddinas, Caerdydd, yr wythnos nesaf, pryd y dangosir nifer fawr o lawysgrifau a llyfrau Cymraeg yn ymwneud â bywyd crefydd Cymru o ddyddiau Derwyddon hyd ddyddiau'r Piwritaniaid.

DAWNS GYMREIG ETO

Y mae Clwb Cymreig newydd Caerdydd, am gynnal dawns arall nos Lun nesaf yn y Café Mayfair, o wyth hyd ddau.

CYFLOGAU'R GLOWYR

Y mae perchenogion glo De Cymru wedi gwrthod caniatau cais y glowyr i drafod cynllun cenedlaethol i setlo cyflogau'r glowyr.

Bydd cynhadledd o'r glowyr yn Llundain dydd Mercher i ystyried y sefyllfa.

GWYL DDEWI YN DERBY.

Dr. T. David Jones, llywydd Cymdeithas Gymraeg Stoke-on-Trent, yw gŵr gwadd Cymdeithas Cymry Derby i'w cinio Gwyl Ddewi nos Fawrth nesaf.

Llun 12

WEDNESDAY, AUGUST 9th, 1933

RHIFYN COFIO'R EISTEDDFOD

Y CYMRO

The Welsh National Weekly — Papur Newydd Cenedlaethol Cymru

Smociwch a Mwynhewch
BACO'R AELWYD
SIAG digymar am y Pris
yr owns. 8d. yr owns;
Hanner owns 4d.
E. MORGAN A'I GWMNI, AMLWCH

RHIFYN ARBENNIG YR EISTEDDFOD GENEDLAETHOL

RHIF 37. DYDD MERCHER, AWST 9, 1933 DWY GEINIOG (2D.)

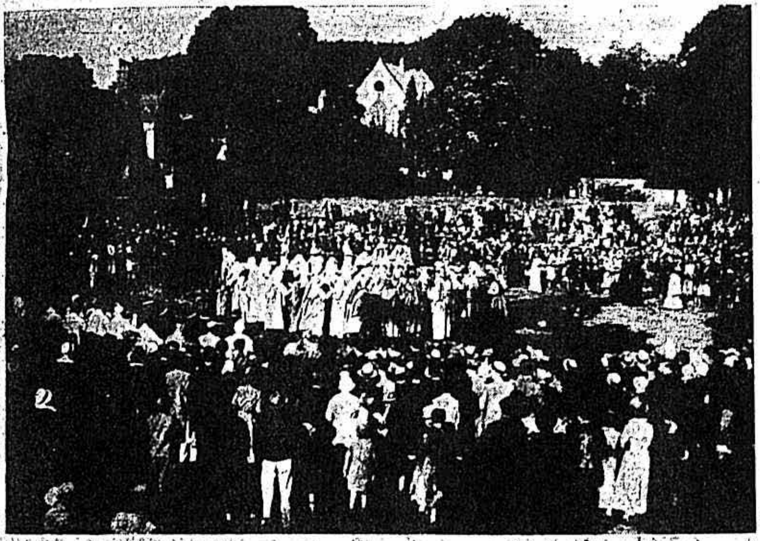

Defodau Gorsedd y Beirdd ar Faes Bodhyfryd, Wrecsam, wyth o'r gloch fore Mawrth. 1, Yn y cylch. 2. Cyflwyno'r aberthged i'r Archdderwydd.
[Darluniau'r "Cymro."

MILOEDD CYMRU YN YR EISTEDDFOD

Gan MEIRION LLOYD JONES

NI welwyd ers ugain mlynedd gymaint o bobl yng nghyfarfod cyntaf yr Eisteddfod Genedlaethol ag a welwyd yn Wrecsam ddydd Llun.

Pan ddaeth Maer Wrecsam a'i osgorddlu i mewn, ar ôl gorymdaith drwy'r heolydd, cododd tua phum mil o bobl ar eu traed.

Y mae'r Eisteddfod hon, o bob safbwynt, eisoes yn llwyddiant eithriadol.

Ni welais hen dref Wrecsam erioed mor brydferth â deniadol ag yr oedd fore Llun.

Yr oedd banerau amryliw yn hongian ar draws ei hystrydoedd poblog, ac yr oedd pob dinesydd, Sais neu Gymro, yn awyddus iawn i groesawu'r dieithr-ddyn.

Yn wir yr oedd miloedd yn gwau ar hyd yr heolydd ymhell cyn amser yr orymdaith.

Anodd, wrth weled croeso ac ysbryd llednais y dref oedd peidio â phroffwydo y deuai mawr les i Wrecsam o'r ŵyl.

Y PLANT YN EU COCH A GWYRDD.

Golygfa i gynhyrfu calon pob Cymro ydoedd gweled tua 800 o blant mewn coch a gwyrdd yn gorymdeithio drwy'r dref.

Amhosibl ydoedd darganfod cerdded simsan a diamcan ymysg y miloedd plant. Eithr gyda thraed pendant a chamau penderfynol y cerddasant.

Hawdd iawn hefyd ydoedd sylweddoli bod y Maer (Mr. W. Emyr Williams) yn ei wisg ffllamgoch yn ymfalchïo yn ei dref. Gwyddai y'n dda bod llygaid Cymru ar Wrecsam, yn wir fod y byd Cymreig am ddod yno yn ystod yr wythnos.

Breuddwyd nad anghofir ydoedd—gwyrdd yr Urdd a melyn yr haul—y plant yn cerdded o dan bontydd o faneri.

Aeth iâs ryfedd o frwdfrydedd drwy lawer wrth weled y Maer yn arwain dyfodol Cymru trwy'r dref.

CANU I'R DORF.

Yn y pafiliwn bu pob un o'r siaradwyr yn fyr ac i bwrpas. Dyma Mr. Ellis Hughes i'r llwyfan yn ddiymdrol, a rhoddwyd ugain munud o ganu alawon adnabyddus gan yr Urdd i'r dorf fawr.

Eisteddai llawer o'r plant ar lawr y llwyfan canys nid oedd le i'r un plentyn arall. Yn sydyn fe oleuwyd y llwyfan â goleuni llachar trydan, a gwelwyd y plant yn eu gogoniant. Yr oedd eu lleisiau yn swnio fel hen glychau mwyn.

Agorwyd yr Eisteddfod yn ffurfiol ac yn Saesneg gan Mr. Aled Roberts, A.S. Siaradwyd ymhellach gan y Maer a Maer Croesoswallt. Hyfryd iawn ydoedd gweled y Faeres mewn gwyrdd.

Aeth y tân oer yn un fflam angerddol pan alwyd ar Mr. Ifan ab Owen Edwards i ddweud gair ar ran yr Urdd.

YR ENILLWYR CYNTAF

GORNEST Y SEINDYRF

Gan T.A.J.

NID wyf yn cofio gweled cymaint o wrandawyr ym mhabell yr Eisteddfod yn gwrando ar y prif gystadleuaeth i fandiau ag a oedd ddydd Llun.

Credaf mai un rheswm am hyn oedd fod y gwaith y cystadleuwyd arno, sef "I Capulette" (Bellini), yn bleserus iawn i'w wrando—y melodïau yn rhai ysgafn a thlws. Dyma'r buddugwyr:—

1, Ystalyfera Public; 2, Ystalyfera Town; 3, Royal Oakley, Ffestiniog; 4, Melin Gruffydd, Caerdydd.

Canai seindyrf pres, dosbarth C "Happy Memories" (Greenwood), a dyma fel y'u cloriannwyd:

1, Penmaenmawr; 2, Llanrwst; 3, Dolgellau.

"OLD WALES."

Hynod o ddiddorol oedd dewisiad darn newydd spon gan Joseph Holbrooke,—sef "Old Wales" ar gyfer cystadleuaeth y Seindyrf Pres, Dosbarth B. Pur anaml y ceir cystal safon yn yr adran yma o gerddoriaeth yr Eisteddfod. Oherwydd rhyw reswm neu'i gilydd, nid oes caniatad i'r beirniaid yn y cystadleuthau hyn gael gwybodaeth o gwbl pa fand sydd ar y llwyfan. Traddodwyd y feirniadaeth yn Gymraeg gan Mr. Haydn Morris a dyfarnodd fand y Rhos yn gyntaf; 2, Tuff Merthyr; 3, Ystradgynlais.

Gorymdeithgan o ddewis yr ymgeiswyr oedd y gystadleuaeth gyntaf.

I dudalen 2, col. 5.

At Brydau Haf Ysgafn

NI fydd prydau ysgafn yr haf yn rhoi digon o faeth creu egni. Bydd "Ovaltine" blasus yn gwneud hyd yn oed y pryd ysgafnaf yn gyflawn o rin maethlon.

Y mae "Ovaltine" yn gyfoethog ym mhob cynneddf fwyd anhepgor, ac y mae'n llawn mor flasus fel llymaid poeth neu lymaid oer.

Yn wahanol i efelychiadau, nid oes mewn "Ovaltine" ddim siwgr teulu i chwyddo'i faint a lleihau ei gost. Ni cheir ynddo chwaith gyfartaledd mawr o goco. Gwrthodwch ddynwarediadau.

Yfwch y blasus

'OVALTINE'

Prisiau ym Mhrydain a Gogledd Iwerddon, 1/1 1/10 a 3/3.

Llun 13

'ies.

HAU,
LLAD

Street,
M.

Cadair yr Eisteddfod, gyda'r gwŷr a'i gwnaeth

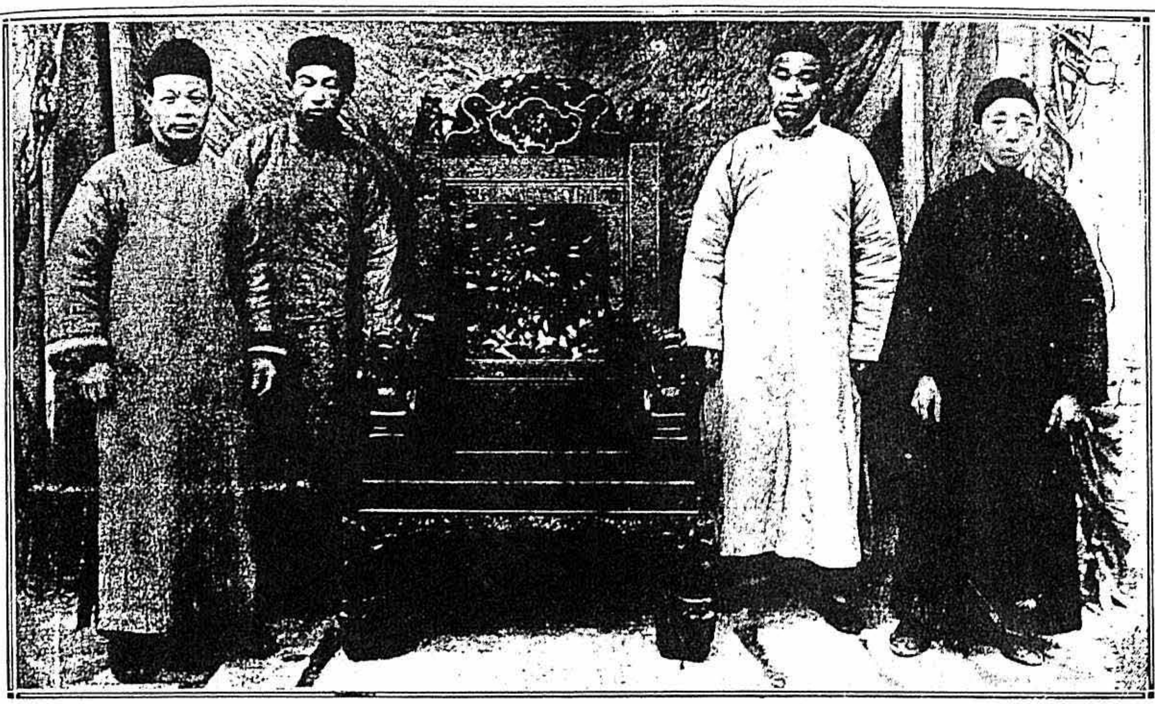

Cadair yr Eisteddfod, gyda'r crefftwyr a'i gwnaeth, sef Sicca Wei a'i gymdeithion yn Shanghai, China. Rhodd Cymry Shanghai ydyw'r gadair, trwy law Major J. R. Jones, brodor o Lanuwchllyn, Meirionnydd, i'r bardd buddugol a gadeirir brynhawn dydd Iau.

Llun 14

Sasiwn, Priodas a Gwyliau

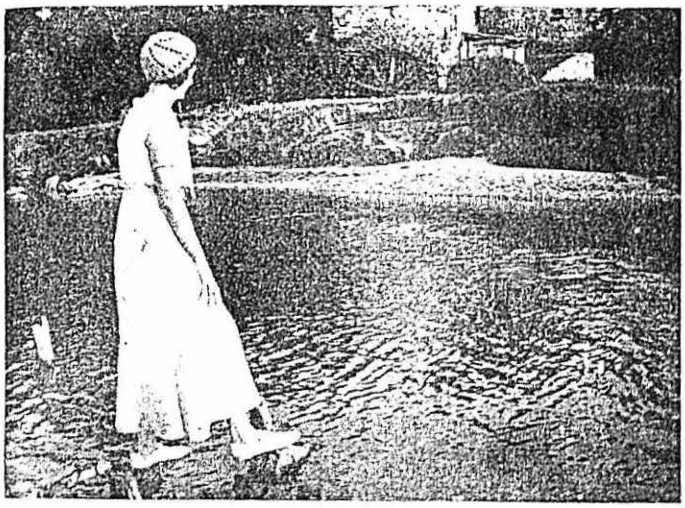

MERCH Y MELINYDD. Dyma lun a dynnwyd ar lan afon Ystwyth gan Miss Nansi Rowlands, The Pioneer, North Parade, Aberystwyth, a'i anfon i gystadleuaeth "Y Cymro."

Anfonwyd i gystadleuaeth "Y Cymro" gan Mr. T. Ellis Jenkins, Penlan Blaenpennal, Llanilar, Ceredigion.

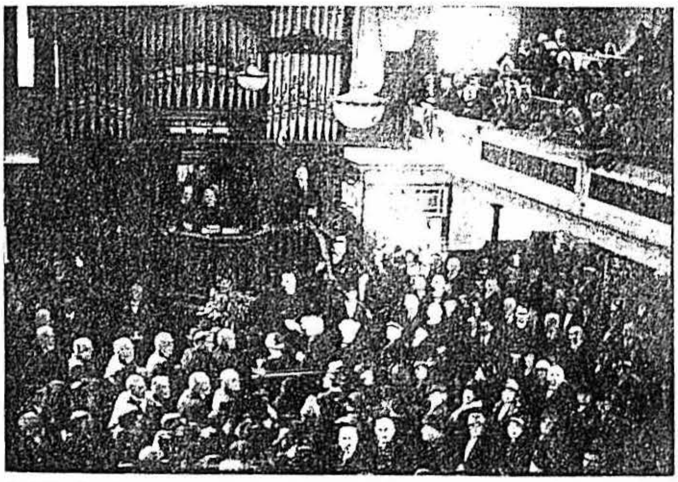

SASIWN: Golygfa o gyfarfod prynhawn Iau yn Sasiwn y De a fu yng Nghapel y Tabernacl, Aberaeron, Ceredigion.

Y GWTA FACH. Dyma lun a enillodd wobr gyntaf i Wallace P. Jones, 3, Park Terrace, Llangoed, Môn, yn nosbarth plant ysgol yng nghystadleuaeth "Y Cymro."

PRIODAS Y PARCH. J. PRYSE WILLIAMS, gweinidog eglwys [illegible] a Miss Edith G. Owen, merch [illegible] y diweddar Mr. Stephen Owen a Mrs. Owen, [illegible] [illegible]

MYND A'R DEFAID I'R MYNYDD, AR OL EU CHEIFIO. Tynnwyd y [illegible] gan Miss M. M. [illegible] Hall [illegible] i gystadleuaeth "Y Cymro."

Llun 15

Lluniau Gwaith a Gwyliau

Prynhawn braf yn Llandudno. Dyma lun a enillodd wobr gyntaf i Mr. R. M. Powell, Pewys, South Beach Pwllheli.

Meddwl am y wobr. Dyma lun a enillodd wobr gyntaf i Miss E. Olwen Jones, Brynawel, Llanarth, Ceredigion, yn adran plant ysgol yng nghystadleuaeth "Y Cymro."

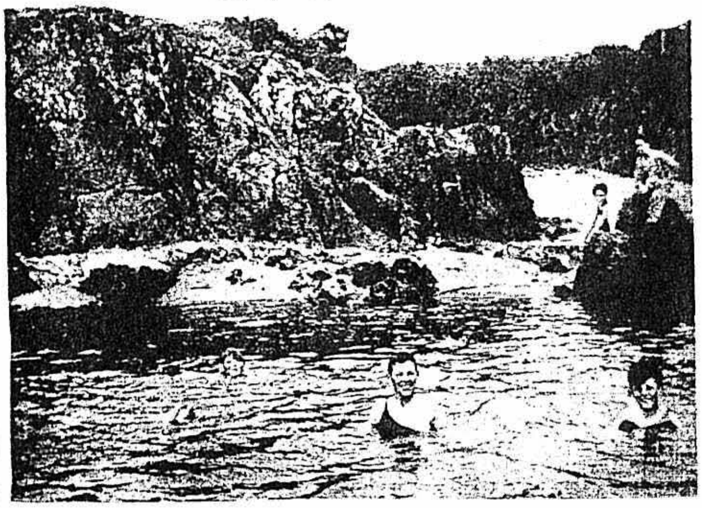

Trochfa ola'r Tymor. Anfonwyd y llun hwn i gystadleuaeth "Y Cymro" gan Miss Edyth Williams, Green Hill, Penrhyndeudraeth.

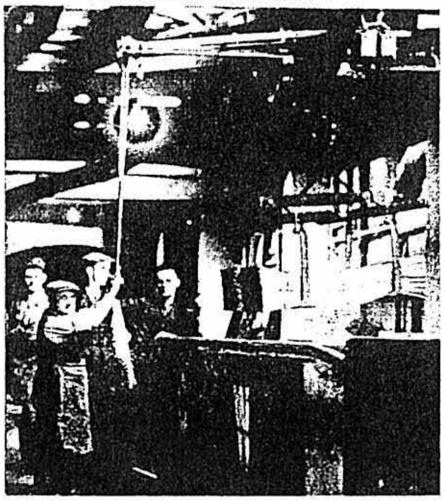

Dyma weithwyr Mri. W. Gilbertson, Pontardawe, gerllaw Abertawe, yn llwytho dalennau sinc, rhan o archeb gwerth £600,000 o'r Argentina. Defnyddir hwy i ymladd locustiaid.

Tynnu'r Rhwyd yn Afon Dyfrdwy, [illegible] Anfonwyd y llun hwn i gystadleuaeth "Y Cymro" gan Miss Enid Elias, 29, Skerries-rd., Anfield, Lerpwl.

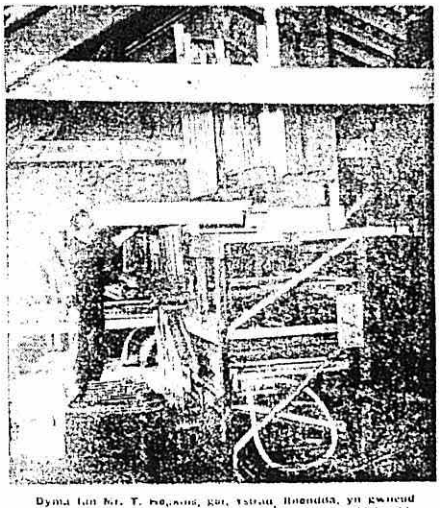

Dyma lun Mr. T. Hopkins, gof, Ystrad, Rhondda, yn gwneud organ i'w eglwys. Bydd 600 pibell i'r organ, ac fe ddefnyddiwyd 28 o gwyn defaid i wneud y [illegible]. Y mae Mr. Hopkins wrth y gwaith ers tair blynedd.

Llun 16

Darluniau Oddi Wrth Ein Darllenwyr

HWYL WRTH DAFLU'R BEL.—Blwydd a hanner oed yw Margaret Owena Williams, Llety Llwyd, Tanycoed, Llanrug, Arfon. Enillodd y llun wobr gyntaf i Miss Nell M. Ellis, Cartrefle, Llanrug, Arfon.

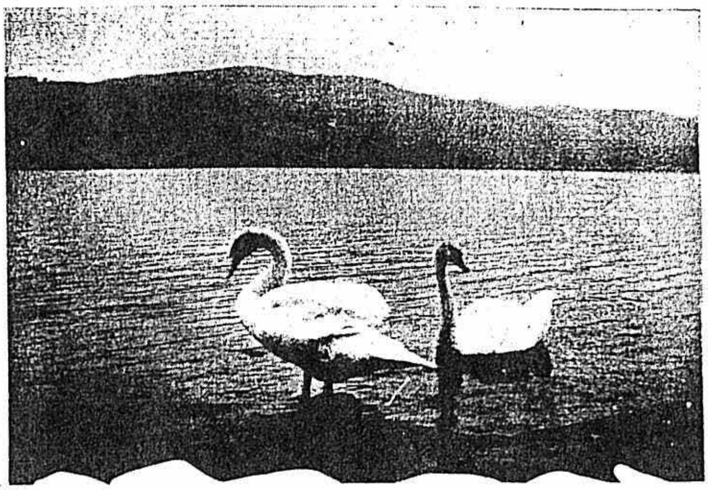

YR ALARCH AR EI WIWLYN.—Ger Llyn Tegid. Anfonwyd y llun hwn i gystadleuaeth "Y Cymro" gan Miss Ceri Hughes, Awelfryn, Bala, Meirionnydd.

DYSGU CANU'R DELYN.—Dyma lun Miss A. Pallant, o Feddgelert, Arfon, a anfonwyd i gystadleuaeth "Y Cymro" gan Miss Edith M. Evans, Cwmcloch, Beddgelert, Arfon.

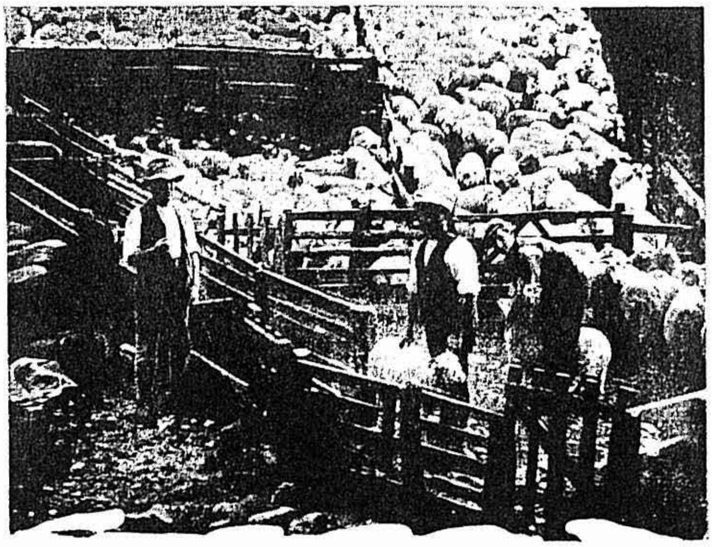

DIWRNOD DIPIO.—Tynnwyd y llun hwn gan Miss Minnie Davies, Gorsaf yr Heddlu, Llanrhaeadr, ger Croesoswallt, ym Moelyllyn, Llanrhaeadr ym Mochnant, i'w anfon i gystadleuaeth "Y Cymro."

NOS DAWEL YN [illegible], a'i anfon i gystadleuaeth "Y Cymro" gan Miss Mildred Meredith, Bryn Derw, Llwynhendy, Llanelli.

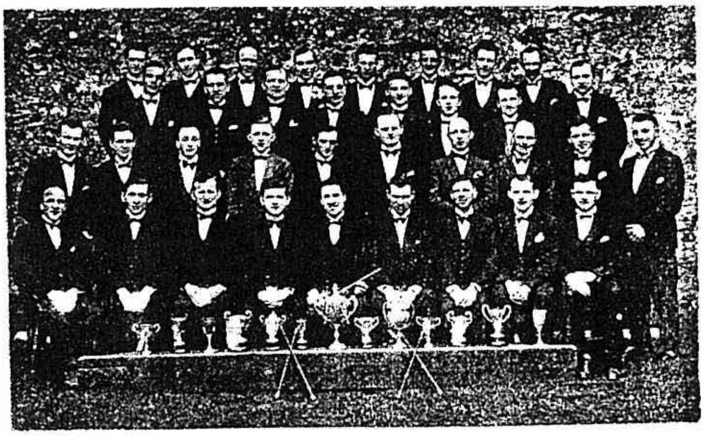

COR MEIBION CASTELLWYR CYDWELI, fydd yn darlledu mewn cyngerdd nos Iau dan arweiniad Mr. J. Islwyn Evans.

Llun 17

Gwaith Cwmni Cymro yn yr Aifft

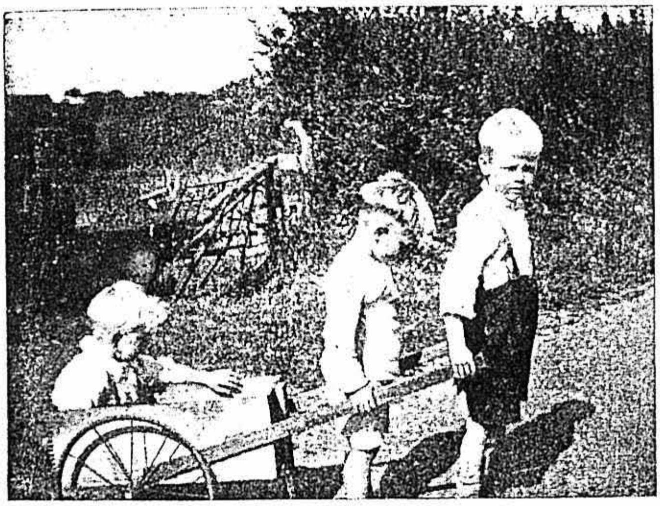

TRI O BLANT CWM GWILI, sef Geraint Thomas, Danny Jenkins, ac Ieuan Thomas. Anfonwyd i gystadleuaeth "Y Cymro" gan Mr. F. Thomas, Cross Hands, Llanelli.

LLYN Y FANOD. Anfonwyd gan Mr. Jack Davies, Isfryn, Tregaron, Ceredigion, a chafodd y wobr gyntaf.

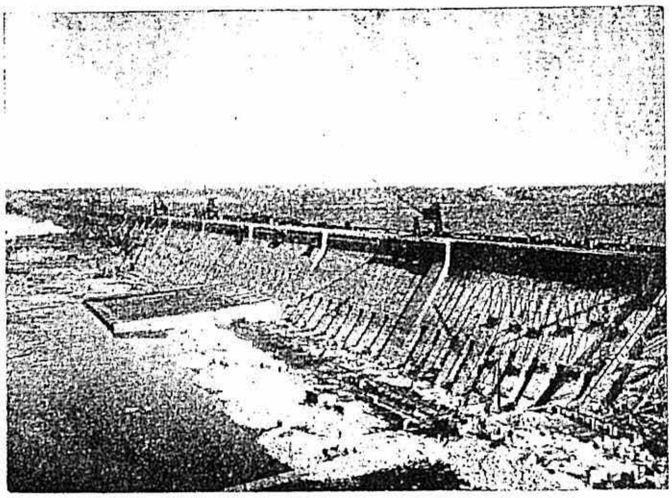

ARGAE ASWAN, ar afon yn yr Aifft, sy wedi ei hail-godi gan gwmni o Lundain, sef Topham, Jones a Railton, Cyf., Westminster. Cymro, sef Syr Evan D. Jones, ydyw pennaeth y cwmni hwn.

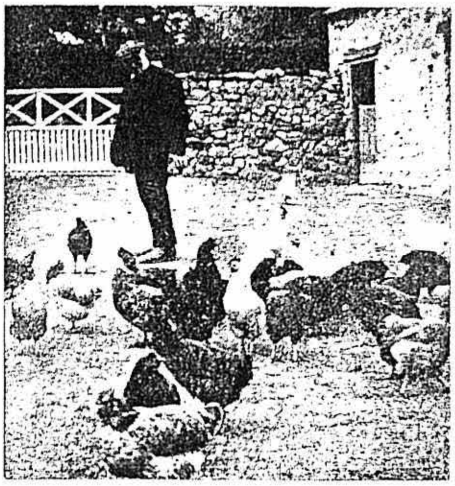

YN Y WLAD. Dyma lun wedi ei dynnu yn Cilcain, Wyddgrug, a'i anfon i gystadleuaeth "Y Cymro" gan Mr. Edward Humphrey Jones, 113, Dacy Road, Everton, Lerpwl.

DATHLU [illegible] Yn y gadair, y gweinidog, y Parch. D. Rhys Thomas (un o blant Cwm-llynfell); siaradwyr yn y darlun: Y Parchn. J. C. Lloyd, Brynrhiwgaled; Wern Williams, Wern; E. Pryce Davies, Caerffili; G. C. Williams, Gwynfe; — Pugh Brynhafod; Jenkin E. Evans; Onllwyn; Enoch Davies, Soar, Aberdar; Mr. James Evans, 83 mlwydd oed; Mr. Daniel Jones, ysgrifennydd; Mr. D. Davies, trysorydd; y Parchn. — Jones, Pen-ycae, E. Evans, Tynygwndwn; ac Ellis Williams, Pisgah.

AR Y LLYN. Dyma lun a enillodd wobr gyntaf i Mr. Dewi Jones, 4, Lle'r Farchnad, Castellnewydd Emlyn, yn adran plant ysgol yng nghystadleuaeth "Y Cymro."

Llun 18

LWYDD "Y CYMRO"

Gan Y GOLYGYDD

Rhai o bobl swyddfa'r "Cymro." Y mae pob un o'r rhai a enwir isod yn y llun hwn ond Mr. Einion Evans —ef oedd yn tynnu'r llun.

og ganddynt at y bwriad i roddi hwb da i'r disgwyliad amdano yn eu har-

Nghaernarfon. Cystal critig â neb yng Nghymru ar bynciau gwlad ac

ydd Masnach, sydd yntau'n feistr ei faes ac yn tynnu sylw darllenwyr "Y

Llun 19

SATURDAY, SEPTEMBER 29th, 1934.

FOYLE'S
AM BOB MATH O LYFRAU YN GYMRAEG, YN SAESNEG YN YMWNEUD A CHYMRU, NEU LYFRAU GAN AWDURON CYMREIG ANFONWCH I
FOYLE'S
GEDWIR POB LLYFR NEWYDD, A STOC HELAETH O LYFRAU AIL-LAW. 'RYDYM HEFYD YN PRYNU LLYFRAU FEL YR UCHOD.
Anfonir Rhestrau Atoch Yn Rhad.
121, CHARING CROSS ROAD, LONDON, W.C.2.

Y CYMRO
The Welsh National Weekly — Papur Newydd Cenedlaethol Cymru

Smociwch a Mwynhewch
BACO'R AELWYD
SIAG digymar am y Pris
yr owns. 8d. yr owns;
Hanner owns 4d.
E. MORGAN A'I GWMNI, AMLWCH

RHIF 97. DYDD SADWRN, MEDI 29, 1934. DWY GEINIOG (2D.)

COLLI 264 O FYWYDAU MEWN TANCHWA

Selio'r Pwll Heb Achub Neb

DIM OND CHWECH YN CAEL ALLAN

FE gollodd 264 eu bywydau mewn tanchwa yng nglofa Gresford, ger Wrecsam, fore Sadwrn diwethaf.

Yr oedd hwn y trychineb gwaethaf a fu yn hanes glofeydd y wlad hon er tanchwa Senghennydd, yn 1913, pan gollwyd 439 o fywydau.

Bu'r ffrwydriad tua 2.30 yn y bore, a lledodd y tân yn gyflym a bu llawer o gwympiadau, gan ddal y rhai oedd yn gweithio rhag medru cyrraedd gwaelod y pwll.

Dim ond chwech a fedrodd gael allan o'r pwll, ac fe laddwyd wyth wrth geisio dianc o'r danchwa.

Prysurodd llu mawr o lowyr i'r lle, a gwnaethant ymdrechion dewr i geisio achub eu cyd-weithwyr, ac fe gollodd tri eu bywydau yn yr ymdrechion hynny.

Buwyd wrthi'n ceisio cael at y glowyr a gaewyd i mewn drwy'r dydd Sadwrn a dydd Sul. Erbyn nos Sul penderfynwyd cau'r pwll gan nad oedd obaith i'r un o'r rhai oedd i lawr fyw yn y fath le.

Glowyr yn Dangos Dewrder

YR oedd mwy nac arfer yn gweithio ym mhwll glo Gresford nos Wener, gan fod amryw yn awyddus i wylio'r bel-droed yn Wrecsam ddydd Sadwrn.

Taflodd y trychineb gysgod dros holl fywyd y cylch, a thrist yw'r adroddiadau am y cartrefi lle y mae tadau a meibion wedi eu colli gyda'i gilydd.

Dangoswyd dewrder mawr gan y glowyr a brysurodd i'r lle ar ôl y ffrwydriad, ac er gwybod y perygl, yr oeddynt am y cyntaf yn cynnig eu hunain i fynd i lawr i'r pwll i waredu eu cydweithwyr.

Casglodd lliaws mawr o berthynasau ar ben y pwll, i ddisgwyl rhyw newydd am eu hanwyliaid. Daeth cannoedd o edrychwyr eraill yn fuan i'r lle, ac yr oedd yr heddlu'n brysur ddydd Sadwrn a dydd Sul yn rheoli'r lle [illegible] a ddaeth yno.

BRWYDRO A'R TAN.

Gwnaed ymdrechion dewr i gael y llaw uchaf ar y tân oedd yn ennill tir yng ngwaelod y pwll, ac wedi deuddydd o frwydro caled gwelwyd bod yn rhaid rhoi pob gobaith i fyny am achub neb, ac fe seliwyd y pwll i fyny.

Y mae'r pwll seliedig hwnnw yn fedd i dros ddau gant a thrigain o lowyr cylch Wrecsam.

FFRWYDRIADAU WEDYN.

Bu ffrwydriadau wedyn ddechrau'r wythnos hon, ac fe laddwyd un dyn drwy i garreg a hyrddwyd gan y ffrwydriad dorri asgwrn ei ben.

Erbyn hyn y mae rhestr swyddogol y rhai a laddwyd yn y danchwa yn cynnwys enwau 264 o lowyr.

Fe obeithiai'r awdurdodau y gellid ail-agor y pwll ar ôl cau i fyny'r Dennis Deep, lle bu'r ffrwydriad cyntaf, yn weddol fuan. Ond ar ôl y ffrwydriadau pellach a ddigwyddodd yn ystod yr wythnos nid oes modd dweud pa mor fuan y gellir ei ail-agor.

DINISTR ANNISGWYL.

Clywid hanesion cyffrous a thorcalonnus gan y rhai a ddiangodd o'r lle yn union wedi'r ffrwydriad cyntaf.

Daeth y dinistr mor annisgwyl fel na chafodd ond ychydig gyfle i ddianc, ac er rhedeg o rai ohonynt fe'u daliwyd gan y nwyon a'u gwenwyno i farwolaeth.

Nid oedd ball ar nifer y rhai oedd yn barod i ddisgyn i'r pwll i geisio rhoi hynny o gynorthwy a allent.

"Yn wir," meddai prif oruchwyliwr y gwaith glo, "gallasem gael 100 neu 150 o wirfoddolwyr i fynd i lawr unrhyw funud."

Y PWLL.

Fe berthyn Glofa Gresford i'r United Westminster and Wrexham Collieries Ltd. Suddwyd y pwll yn 1908, ac yr oedd yno 1850 o weithwyr. Y mae'r pwll yn 820 o latheni o ddyfnder ac ar y gwaelod y mae'r brif ffordd o'r siafft yn ymestyn am oddeutu tri-chwarter milltir, ac yna'n graddol ddyfnhau.

Y mae'r man y lladdwyd y glowyr gan y ffrwydriad yn gorwedd ar ochr ddwyreiniol Gresford ac yn ymestyn filltir a hanner neu ddwy filltir o'r siafft.

Ar dudalen arall cyhoeddir apêl ar ran y rhai sy'n dioddef fel canlyniad i'r ffrwydriad, a rhoir manylion am y gronfa a gychwynir gan "Y Cymro."

ARFBAIS BWRDEISDREF NEWYDD

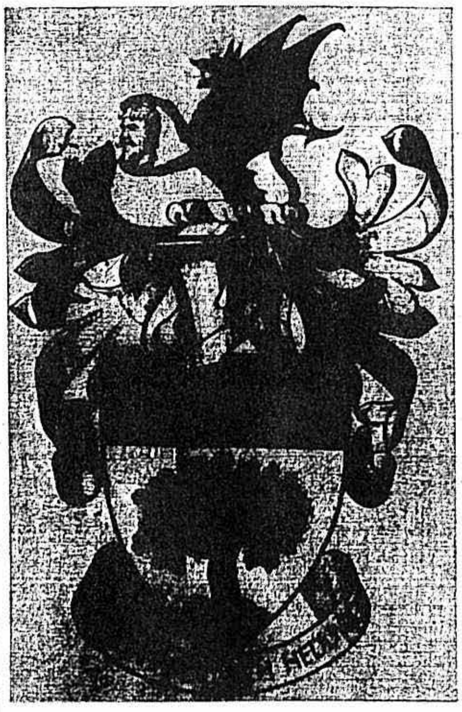

Y mae arfbais Colwyn, sydd newydd gael braint bwrdeisdref, yn gwbl Gymreig. Ar y darian ceir derwen ar gefndir arian yn codi oddi ar fryn gwyrdd, a'i ffrwythau'n aur, o dan lun llew yn mynd heibio dan wylio. A'r helm yw torch ag arni hanner Draig Goch yn dal pen dyn rhwng ei phalfau.

Gobaith I Ofaint Gwlad

"Y MAE dyfodol eto i'r gofaint ond iddynt ymroi i wneud gwaith gwlad celfydd a defnyddiol," meddai Mr. Elwood, cynrychiolydd Adran Diwydiannau Gwlad, wrth nifer mawr o ofaint De Arfon.

Daeth i Bwllheli i roi arddangosiad o waith a phatrymau newydd o gelfi gwlad a ellid eu gwneud yn efail y gôf a dangosodd y dulliau diweddar o blygu haearn a'i dorri.

Anogai'r gofaint i wneud gwell defnydd o'r efail drwy ddangos eu gwaith o'r tu allan, ac felly dynnu sylw pobl at eu nwyddau.

"Y mae'r Swyddfa yn Llundain at eich gwasanaeth," meddai, "a rhoddir cyfarwyddyd ynglŷn a phrisiau'r nwyddau ynghyd a chyflenwi'r patrymau am brisiau rhesymol iawn. Yr oedd yn syn gennyf ddeall fod yn agos i drigain gefail gôf yn Lleyn ac Eifionydd."

Dywedodd Mr. Bob Owen, Croesor, trefnydd Cyngor Gwlad Sir Gaernarfon, a drefnodd yr arddangosiad, fod ymdrechion arbennig yn cael eu gwneud i adnewyddu diwydiant celfi gwlad.

GWASANAETH DR. EDWARDS I'R EGLWYS

Hyrwyddo Pedwar Mudiad

TEYRNGED I'W WAITH

FE wnaed Dr. Alfred George Edwards, cyn-Esgob Llanelwy a chyn-Archesgob Cymru'n aelod tra fydd byw o Fwrdd Llywodraethu'r Eglwys yng Nghymru yn y cyfarfodydd blynyddol yn Llandrindod.

Talwyd teyrnged uchel i waith mawr Dr. Edwards gan yr Esgob hynaf, Dr. Green, Bangor, a lywyddai.

Cyfeiriodd at ei lafur ynglyn â phedwar mudiad mawr a gyrhaeddodd eu hamcanion yn ystod yr hanner can mlynedd o 1870 i 1920. Pa beth bynnag oedd eu syniad am y canlyniadau, yr oedd y mudiad datgysylltu wedi gorfodi Eglwyswyr o bob oedran ymhob plwyf i astudio athrawiaeth a hanes yr Eglwys. Yr oedd yn rhaid cael disgyblaeth yn yr ymgyrch i ddwyn Eglwyswyr yn un a'i gilydd ac i gydio'n dynn yn egwyddorion eglwysyddiaeth.

HUNANGYNHALIAETH.

Cyfeiriodd Dr. Green hefyd at hunangynhaliaeth yr Eglwys drwy benodi cynadleddau esgobaethol. Bu i'r rhai hyn sefydlu ac ychwanegu cyfleusterau cydweithio rhwng yr esgob, yr offeiriaid a'r lleygwyr. Yn llaw Dr. Edwards daeth y gynhadledd esgobaethol yn gyfrwng sicr i uno a datblygu'r esgobaeth.

Fe welwyd cyflawni amcanion y mudiad dros well addysg ac yn hyn yr oedd Dr. Edwards yn benderfynol y caffai'r Eglwys y lle a haeddai yn y gyfundrefn addysg.

Y pedwerydd mudiad yr ymroddodd Dr. Edwards o'i blaid oedd y rhaid i bob esgob yng Nghymru fod yn Gymro wedi ei eni yng Nghymru ac yn gallu siarad Cymraeg. Daeth y galw am esgobion Cymreig nid oherwydd fod yr esgobion yn esgeulus neu'n ddifater ond yn syml am nad oeddynt Gymry. Ymroddodd esgobion Cymru yn ystod yr hanner canrif cyn 1870 (Burgess, Copleston, Thirwall, Short, Ollivant, a Campbell) i waith yr esgobaethau yn ddiarbed yng Nghymru, ond yr oedd Cymru'n anfodlon oherwydd mai Saeson oeddynt.

Yr oedd Dr. Edwards ei hunan yn gynnyrch y mudiad dros gael esgobion Cymreig, a phan yn anterth ei nerth a'i awdurdod mynnodd ei lle i'r rheol hon.

I golofn 4.

"'Rwyf yn ddyn gwahanol"

ASPREES yw'r dull diweddaraf i ryddhau Cur Pen, Anwydwst, Niwralgia, Poll Gwag, Twymyn, Niwritus, Gryd-cymalau, a phob ANHWYLDER GIEUOL.
(Gwahoddir ymholiadau masnach).

Gofynnwch bob amser am
ASPREES
Os na allwch ei gael gan eich Fferyllydd neu'r Groser, ysgrifennwch am Sampl Rhad i ASPREES (Distributing) Co., Ltd., 16, Camomile Street, London, E.C.3.

Annwyl Syr,
Am flynyddoedd bum yn dioddef oddi wrth boenau'r pen hyd nes i mi gael cyngor i geisio ASPREES. Cefais ryddhad ar unwaith ganddynt na chefais ei debyg gan unrhyw dabled arall at gur pen. Yr wyf yn ddiolchgar i chwi am y nosweithiau rhagorol o orffwys a gaf yn awr.
Yn ffyddlon,
Mr. C.F. (Clapham).

CYNRYCHIOLYDD LLEOL—
R. T. WILLIAMS, Meirion House, FFESTINIOG, GOGLEDD CYMRU.

Llun 20

Dan Olygiaeth Elidyr

F'annwyl Ffrindiau

FE welsoch yn "Y Cymro" yr wythnos ddiwethaf fod Clwb Plant "Y Cymro" i'w ffurfio.

Bydd y Clwb hwn yn agored i fechgyn a genethod dan 18 oed drwy Gymru gyfan a thu allan i Gymru lle bo'r "Cymro" yn cael ei ddarllen.

Gan mor eang y gall cylch y Clwb fod nid oes fodd cael unrhyw adeilad mewn safle cyfleus i ni gyfarfod ac adnabod ein gilydd. Felly fe edrychwn ar y tudalen hwn o'r "Cymro" fel man cyfarfod. Yma fe gawn newid ein syniadau a darllen beth a feddyliwn am wahanol bethau, a'r ffordd i wneud hynny yw i bawb o'r aelodau ysgrifennu eu hanes eu hunain a hanes yr ardaloedd lle y maent yn byw, a chymryd rhan yn y cystadleuaethau fydd yn cael eu trefnu o dro i dro yn "Y Cymro."

Deuwn felly i adnabod ein gilydd a safyll gyda'n gilydd, fel un, i wneud popeth a allwn dros ein gwlad a'n hiaith.

PA FODD I FOD YN AELOD.

Y ffordd i ddod yn aelod o'r clwb hwn yw arwyddo'r cwpon isod a'i anfon i "Elidyr," Swyddfa'r "Cymro," Wrecsam.

Fe anfonir tystysgrifau aelodaeth hardd dau liw i bob aelod newydd ac fe eilir cael tlws bychan del i'w wisgo ar lapel y got i ddangos eich bod yn aelod o'r Clwb. Fe gewch y rhai hyn am bris rhad. Fe hysbysir eto pryd y gellir anfon am y tlws.

Yr ydym yn awyddus iawn i bawb ddeall nad amcan y Clwb hwn yw mynd ar draws gwaith unrhyw sefydliad plant arall yng Nghymru. Clwb yw hwn i ennyn diddordeb darllenwyr ieuainc yn "Y Cymro," yr unig bapur newydd Cymraeg sy'n trefnu tudalen gyfan ar gyfair y plant.

Fe gedwir enwau'r aelodau fel y deuant i mewn i'w cael ar gof a chadw yn y swyddfa.

RHODD I'R 20 AELOD CYNTAF.

Fe anfonir rhodd o bin ysgrifennu (fountain pen) i ugain o'r rhai fydd yn ymuno a'r clwb yr wythnos hon. Cesglir yr amlenni fydd wedi dod i law erbyn bore Mercher nesaf, Hydref 17, a chyn eu hagor dewisir ugain o'r bwndel ac fe anfonir y pin ysgrifennu i bob un o'r ugain hyn.

Yn ystod yr wythnosau sy'n dilyn fe drefnwn gystadleuaethau i'r plant hyn ac fe roddir gwobr o dyweder set ysgrifennu yn gyntaf, pin ysgrifennu yn ail, a phensil yn drydydd, ac fel y daw'r atebion i'r cystadleuaethau i law a phenderfynu ar y goreuon fe fyddwn yn anfon at y rhai buddugol am eu lluniau a gofyn iddynt ysgrifennu eu hanes eu hunain megis faint o frodyr a chwiorydd sy ganddynt; pa waith y maent fwyaf hoff ohono yn yr ysgol; beth yw prif nodweddion yr ardal y maent yn byw ynddi, etc., a chyhoeddir y cyfryw gyda'r llun o'r aelod yn "Y Cymro" fel bo'r cyfle.

Yr wyf yn gobeithio y byddwch i gyd yn dod yn aelodau o'r Clwb hwn ac yn dweud wrth eich cyfeillion amdano, ac hefyd yn cymryd rhan yn y gwahanol gynlluniau sydd yn debyg o fod ynglŷn a Clwb Plant "Y Cymro."

Yr eiddoch yn gywir iawn,

Elidyr.

Ar ei Trecidfa Ola'r Tymor. Anfenwyd gan Mrs. W. J. Williams, [illegible], Brynsalem, Penygraig, Bethesda, Arfon.

Barn Gwyn ap Nudd ar Waith y Plant

DYMA feirniadaeth Gwyn ap Nudd ar y gystadleuaeth profiad rhyfedd ar eich gwyliau.

Bu amryw ohonoch yn ddiwyd wrthi yn ysgrifennu hanes eich gwyliau i mi ond ychydig sy wedi llwyddo i gyfleu beth oedd eisiau—sef profiad cyffrous neu anarferol.

Eithr y mae tri ohonoch wedi gwneuthur hyn ac fe anfonir gwobr i bob un o'r rhai a ganlyn:—

BUDDUGWYR.

Nansi Jones, 58, Ffordd y Cilfach, Tonyrefail, Morgannwg.

Myra Thomas, Isfryn, Garn, Dolbenmaen, Arfon.

Namora Williams, 6, Callender Road, Fairfield, Lerpwl, 6.

GYDA'R HWYR.

DAU angenrhaid mawr gwersyll yn y wlad yw gwn a genwair. Fy nhad wrth gwrs fydd yn defnyddio'r cyntaf ond bydd rhyddid i Dyfrig a minnau ddisgyn i ymyl yr afon i chwilio am frithyll erbyn y bore.

A ninnau'n dychwelyd o siwrne o'r fath un hwyr-ddydd haf, dechreuais yn fy meddwl boblogi'r dyffryn rhamantus y teithiwn drwyddo ag arwyr traddodiadol yr hen fro.

Yr oedd y nos eisoes yn dechrau taflu ei mantell dros y wlad, ac wrth gerdded yn ofnus wrth droed hen gaerfa Dinas Ceri, trodd pob cysgod yn elyn anghymodlawn. Ceisiais newid cwrs fy mreuddwydio i gylch mwy materol. Meddyliais am y [illegible] diwethaf y bum yn ei ddarllen.

Yn ddisymwth teimlwn fod [illegible] ciaid erchyll y llyfr yn fy ngwyddd[illegible] yn fy nghanlyn drwy dywyllwch y coed. Wrth ddal fy anadl [illegible] glywed wrth ei anadliad ddwfn [illegible] yn cyflym agosáu ataf.

Ni fedrwn edrych yn ôl,—yr [illegible] ofn wedi fy nhrechu, ond gwyddwn wrth ei swn parhaus ei fod yna,—[illegible] dafod allan, a'i ffroen ar fy [illegible].

Ni chawswn help o fewn hyd [illegible] a pharatois i gyfarfod fy [illegible] gyda pheth hunan-feddiant [illegible] ddewrder. Esgynnais i fan [illegible] agored, a chan droi o amgylch i [illegible] ebu'r bwystfil, gwelais rywbeth [illegible] a dau lygad yn fflamio, yn [illegible] ataf o'r cysgodion.

Disgynnodd ei bawennau ar fy [illegible] wydd ddiymadferth a syrthiais [illegible] llewyg i'r llawr. Dychwelais o [illegible] cysgodion i glywed "Bob" [illegible] heirn yn cyfarth yn ei bryder [illegible] mhen.

Llyfai'r hen gyfaill fy wyneb [illegible] yn ail. Yr wyf yn credu i [illegible] lyfu ei wyneb yntau gan [illegible] am y waredigaeth. Yr oedd yr [illegible] ffyddlon wedi fy ngholli o'r [illegible] ac wedi fy nghanlyn gyda'r [illegible] hyd lan yr afon.

Gan Nansi Jones, 58, Ffordd y Cilfach, Tonyrefail, Morgannwg.

Fe gyhoeddir ymgais Myra Thomas a Namora Williams yn "Y Cymro" yr wythnos nesaf.

STORI FER

Modrwy'r Hen Feudwy

ANODD iawn, meddyliai Del, oedd gwneud llawer peth. Anodd iawn oedd gwneud tasg,—rhifo ac ysgrifennu a dysgu allan. Ond beth oedd hynny wrth wneud pontydd, a ffyrdd, a thai mawr, a llongau? A thybiai Del,—tybed a oedd rhyw ffordd i wneud y pethau hyn mewn munud, ac heb ddim trafferth. Ac wrth dybio hynny, rhoddodd y bellen wrth ei glust a chlywodd stori.

Ryw dro yr oedd dyn melynddu'n crwydro drwy un o heolydd Caerdydd, ac yr oedd bron a diffygio gan eisiau bwyd. Daeth at ddrws, a gofynnodd a gai droi i'r tŷ i orffwys. Dywedodd y gwas eiriau garw wrtho, gan beri iddo fynd i ffwrdd. Ond daeth bachgen bychan yno, mab y tŷ, a gwnaeth i'r gwr gwael ddod i'r tŷ. Yr oedd yn amlwg na fedrai'r dyn dieithr fyw yn hir. "Bum yn dywysog yn yr India," meddai, "ac yn awr yr wyf yn chwilio am le i farw."

SWYN YN Y FODRWY.

Cafodd y tywysog lawd le i orffwys yng nghartref Iefan Hopcin, ac yno y bu farw. Yr oedd wedi hoffi Iefan, galwai amdano at ei wely yn barhaus, a chyn marw rhoddodd iddo fodrwy. "Y mae swyn yn y fodrwy hon," meddai, "modrwy hen ddewin ydyw, rhoddodd inni wrth farw yng ngwlad fy nhadau. A hyn ydyw ei rhinwedd,—pa beth bynnag a ewyllysio yr hwn a'i gwisg, fe a fydd iddo. Ond ni ellwch ail ewyllysio â hi heb roddi ei benthyg i rywun arall, i'w defnyddio unwaith."

Bu'r tywysog farw, a chladdwyd ef, a rhoddodd Iefan y fodrwy am ei fys ei hun. Ymhen yr wythnos yr oedd Iefan yn mynd i'r ysgol i Loegr. Yr oedd yr athro yn wr nwyd-wyllt, creulon, ac wedi curo Iefan lawer gwaith ar gam. Pan ddaeth y bachgen i'r ysgol yn ol, dyma'r athro yn dweud—"Dacw'r bachgen drwg yn dod yn ol." Ac ebe fe wrtho,—"Iefan Hopcin, gwyddwn lawer o'r drwg a wnaethost cyn iti fynd adre; ond, wedi i ti fynd, gwelais nad oeddwn wedi ei wybod i gyd. Tydi laddodd fy nghywion ieir i yn yr ardd, onide? Y peth cyntaf a wnaf â thi yw dy chwipio."

Yr oedd Iefan mewn ofn mawr. Nid efe oedd wedi lladd y cywion. Ond gwyddai y cai ei gosbi, a gwyddai beth oedd y wialen yn dda, er mai bachgen diniwed oedd.

"Iefan Hopcin," ebe'r athro cyn hir, "dos i'r ystafell nesaf i gael dy chwipio. Daw'r is-athraw Phillips i osod y wialen arnat." Dyn cam hyll oedd Phillips, dyn â llygaid croes, a hen chwipiwr heb ei fath. Aeth y plant yn ddistaw i gyd, a disgwylient bob munud glywed llais Iefan yn gweiddi dan y wialen. Ond cyn i'r chwipiwr fynd â'i wialen, aeth yr athro at Iefan.

"Helo," meddai, "yr wyt wedi mynd yn falch. Pwy hawl sydd gen ti i wisgo modrwy am dy fys? Tyn hi, mewn munud, a dyro hi i mi."

Tynnodd Iefan y fodrwy, dan wylo, a rhoddodd hi i'r athro.

TROI'R ATHRO YN FACHGEN.

"Wylo'r wyt ti," meddai'r athro, a'r fodrwy yn ei law. "Ffei ohonot yn wylo; a thithe mewn ysgol mor dda. Gwna'n fawr o dy fraint, 'doedd yr un ysgol fel hyn pan oeddwn i'n fachgen. O na chawn i fod yn dy le di!"

Gydag iddo ddweud y gair, drwy rin y fodrwy, aeth yr hen athro fel y bachgen, a gallasech feddwl fod dau Iefan Hopcin yn yr un ystafell.

"Beth ydi hyn, beth ydi hyn?" ebe'r athro, mewn cyffro mawr.

Esboniodd Iefan natur y fodrwy oedd yn ei law, gan ddweud y doi y peth bynnag a ewyllysiai i'r hwn a'i gwisgai. Yna cymerodd y fodrwy o law yr athraw, gan ddweud mai ei dro ef oedd y nesaf i ewyllysio.

"O'r gorau, fy machgen i," ebe'r athro, "dywed wrth y fodrwy am fy rhoi yn fy llun fy hun, fy machgen pert i."

Ond y peth a wnaeth Iefan oedd ewyllysio bod fel yr athro. A dyna'r bachgen a'r athro wedi newid llun. Aeth Iefan o'r ystafell chwipio i'r ysgol, ac at ddesc yr athro. Rhoddodd wydrau'r athro ar ei lygaid, a meddyliai'r plant i gyd mai'r athro oedd. Ond yr oedd yr athro, druan yn yr ystafell chwipio. Aeth y chwipiwr yno; a chlywodd y plant waeddi mawr. Toc daeth y chwipiwr allan, a chan foesymgrymu tua'r ddesc, dywedodd,—

"Syr, y mae Iefan Hopcin o'i go. Dywed mai efe ydych chwi, syr. Ac am hynny, syr, mi a'i chwipiais ef yn waeth o'r hanner."

"Dos yn ol eto," ebe Iefan, "a dywed y caiff ei chwipio'n waeth eto os dywed mai y fi ydyw. A ydyw wedi cyfaddef mai efe laddodd y cywion ieir?"

"Na, syr, y mae'n gwadu'n waeth nag erioed. 'Nid y fi ddaru,' meddai, 'ond Iefan Hopcin.' A beth mae hynny'n feddwl, syr, ni wn i ddim yn wir. Yr ydych chwi'n hen ac yn gall, hwyrach y gwyddoch chwi."

"Gwn yn dda," ebe Iefan, "dywed wrtho am beidio dweud gair wrth neb, a phâr iddo ddyfod i ysgrifennu 'Kindness is the highest virtue' gan waith."

Synnai'r plant pam yr oedd yr hen athro mor fwyn, ac yntau yn un mor greulon gynt. Ond ni wyddent hwy ddim am y fodrwy.

(Allan o "Llyfr Del" rhodd Owen Edwards).

O NEWYDDION Y DYDD

Dyma hanes diddorol i'w gael o newyddion y dydd. Nid dychymyg mohono ond hanes gwir, wedi ei weld gan bobl sy'n trefnu newyddion fel hwn i'r papurau newyddion.

YR ALARCH A'R PLISMYN

FE wyddoch chwi, yr wyf yn siwr, mai un rhan bwysig o waith y plismyn yn enwedig yn y trefi mawr yw gofalu am hwylustod i bawb symud hyd yr heolydd yn ddiogel a di-rwystr i eraill. Wel fe gafodd y plismyn yn ninas brysur Caerdydd brofiad go ryfedd y dydd o'r blaen. Pan oedd yr heolydd brysuraf dyma alarch mawr gwyn yn disgyn yn un o'r strydoedd prysur ac yn cerdded yn araf rhwng llinellau'r tramiau. Ceisiodd y plismyn eu gorau i gael gan yr alarch symud oddi rhwng y llinellau yn lle'i fod yn dal y traffig.

Gwrthod yn bendant wnaeth yr alarch a rhaid bod ei draed yn brifo oblegid gorweddodd i lawr yn ffordd y tramiau i orffwys am oddeutu deng munud gan ddal yr holl stryd heb symud. Yna cododd ar ei draed lledodd ei adenydd ac ehedodd ymaith er mawr ryddhad i feddwl y plismyn a phobl brysur y dref.

CLWB PLANT "Y CYMRO."

CAIS AM AELODAETH.

At "ELIDYR," SWYDDFA'R "CYMRO," WRECSAM.

Yr wyf yn dymuno bod yn aelod o Glwb Plant "Y Cymro," ac yr wyf yn addo cadw'r ymrwymiad a ganlyn:

I garu fy ngwlad ac i hyrwyddo'r iaith Gymraeg ymhob modd.

I anrhydeddu fy rhieni ac i fod yn ufudd iddynt bob amser.

I barchu f'athrawon ac i wneud fy ngorau yn yr ysgol.

I fod yn garedig at bawb ac i fod yn dyner wrth anifeiliaid.

Enw ....

Cyfeiriad ....

Oedran ....

Dydd Pen Blwydd ....

Ysgol ....

Llun 21

Y Cymro

GWASG Y DYWYSOGAETH, WRECSAM.

Teleffon: Wrecsam 622. Telegramau: "Cymro, Wrecsam."

Swyddfa Llundain: Thanet House, 231-2, Strand, W.C.2.

DYDD SADWRN, EBRILL 13, 1935.

CYFLE'R GENEDL

YR wythnos hon y mae "Y Cymro" yn cyhoeddi'r Ddeiseb y dywedasom amdani yr wythnos ddiwethaf, er mwyn rhoddi cyfle i bob Cymro selog i ddatgan barn bendant dros i'r Gymraeg gael ei gosod ar yr un tir â Saesneg yn ein llysoedd barn.

Yr ydym hefyd yn cyhoeddi penderfyniad fel y gallo gwahanol gyfarfodydd neu gynadleddau ei fabwysiadu er mwyn hyrwyddo'r ymgyrch hon, a gadael i'r Comisiwn Brenhinol wybod ein dymuniad fel cenedl.

Fel yr adroddwyd yn barod, y mae dau o farnwyr Cymru wedi tystio o flaen y Comisiwn hwn, a hawlio yr hyn y gofynnir amdano yn y ddeiseb. Y mae'r ddau farnwr hyn, yn ogystal ag amryw o aelodau Seneddol, wedi cymeradwyo ymgyrch "Y Cymro" ynglŷn â hyn.

Wrth roddi ei dystiolaeth o flaen y Comisiwn, dywedodd y Barnwr Syr T. Artemus Jones fod yr anwybyddu bwriadol sydd ar y Gymraeg yn llysoedd barn Cymru yn gamwri, a'i bod yn bryd rhoddi terfyn arno, a chael cyfundrefn llysoedd lle byddai'r Gymraeg a'r Saesneg ar yr un tir.

"Yn gyfansoddiadol," meddai Syr Thomas, "y mae gan Gymro yr un hawl â Sais i dystio yn ei iaith ei hun yn ei wlad ei hun, ond yn nhrefn y brawdlysoedd nid oes gydnabyddiaeth swyddogol o iaith y genedl y gweinyddir cyfiawnder y Brenin yn ei mysg."

Cyfeiriodd Syr Thomas hefyd at y ffaith fod costau uchel cyfreithio yn peri cryn anfodlonrwydd yng Nghymru.

"Mewn rhai achosion," meddai, "y mae anghyfiawnder yn rhatach na chyfiawnder."

Awgrymai eangu awdurdod y llysoedd sirol fel y gallont ddelio ag achosion neilltuol a dyfarnu mewn achosion hyd £500 o iawn.

UN CYLCH CYMREIG

Awgrymodd, hefyd, fod Cymru i'w gwneud yn un Cylch Brawdlys. Ar hyn o bryd y mae Gogledd Cymru'n gysylltiedig â Chaer, a Sir Fynwy yn gysylltiedig â Rhydychen. Yr awgrym yw tynnu Sir Fynwy o gylch Rhydychen, a'i rhoi ynghlwm wrth Gymru, a bod Sir Gaer yn cael ei hychwanegu at gylch Rhydychen, yn lle Sir Fynwy. Buasai pob ardal Gymreig wedyn o dan Gylch Cymru.

Un o effeithiau gosod y Gymraeg a'r Saesneg ar yr un tir yn llysoedd barn Cymru fuasai fod Barnwyr yr Uchel Lys, Swyddogion y Brawdlysoedd, Barnwyr y Llysoedd Sir, Cadeiryddion y Llysoedd Chwarter a Chofnodwyr Llaw-fer yn medru'r ddwy iaith. Er hynny, priodol fyddai sicrhau gwasanaeth cyfieithwyr cymwys yn y llysoedd i gyfarfod ag unrhyw anhawster a allai godi.

Fe roddodd y Barnwr H. W. Samuel dystiolaeth o flaen y Comisiwn ychydig ddyddiau'n ddiweddarach, a chytunodd yn hollol â barn Syr Artemus Jones.

"Y mae medru Cymraeg yn hollol angenrheidiol mewn rhai siroedd yng Nghymru," meddai'r Barnwr Samuel.

Ychwanegodd y dylai llawer o'r achosion sydd ar hyn o bryd yn cael eu hanfon i'r brawdlysoedd gael eu trin gan y llysoedd chwarter, ac y dylai cadeiryddion y llysoedd hynny fod yn fargyfreithwyr o brofiad.

"Dylid trefnu," meddai, "i farnwyr y llysoedd sir wrth fyned ar gylch wrando ar achosion o droseddau sydd ar hyn o bryd yn cael eu hanfon i'r llysoedd chwarter, rhag cadw neb yng ngharchar yn hir i ddisgwyl ei brawf.

Teimlwn fod y ddau Farnwr yn mynegi barn a theimlad y genedl.

MYNNU HAWLIAU CENEDL

Fe rydd y Comisiwn Brenhinol hwn gyfle i Gymru fynnu ei hawliau fel cenedl a gosod urddas ar ein hiaith. Os collir y cyfle hwn, fe all y bydd yn rhaid aros am flynyddoedd lawer cyn cael cyfle tebyg.

Y mae "Y Cymro" am geisio gofalu fod Cymry yn cael cyfle i fynegi eu barn yn bendant ger bron y Comisiwn.

Gyda'r amcan hwn mewn golwg, ceisir:—

(1) Gasglu tystiolaeth i'w roddi ger bron y Comisiwn ynghylch anghyfiawnderau a ddioddefwyd gan Gymry (a) oherwydd eu hanallu i roddi eu hachosion yn glir gerbron Llysoedd Barn am nad oeddent yn gwbl gyfarwydd â Saesneg, a (b) oherwydd eu hanallu i sicrhau cyfiawnder am y buasai hynny'n costio mwy nag y gallent ei dalu.

2. Casglu llawnodau'r rhai sy'n cytuno â'r Ddeiseb Genedlaethol.

3. Casglu penderfyniadau, yn cynnwys hawliau'r Ddeiseb, gan gymdeithasau, eglwysi, a sefydliadau o bob math.

Trefnir i gyflwyno'r tystiolaethau, y penderfyniadau a'r Ddeiseb yn ffurfiol i'r Comisiwn Brenhinol ar ran Cymru.

Gofynnwn i bob Cymro wneud ei ran dros yr ymgyrch hon:

drwy arwyddo'r Ddeiseb, a cheisio gan eraill wneud hynny;

drwy anfon pob tystiolaeth sydd ganddo am unrhyw anghyfiawnderau a ddioddefwyd (fe gedwir enwau'r personau'n hollol gyfrinachol);

a thrwy ofalu fod pob sefydliad yn ei gylch yn pasio'r penderfyniad a gyhoeddir ar dudalen 2 heb oedi, a'i anfon i Swyddfa'r "Cymro."

Dyma gyfle gwych inni wneuthur rhywbeth ymarferol o blaid yr iaith. Na fydded i'r cyfle gael ei golli oherwydd difaterwch.

DEISEB GENEDLAETHOL CYMRU

I'w chyflwyno, drwy gyfrwng "Y Cymro", i'r Comisiwn Brenhinol sy'n ystyried y modd y gellir prysuro a hwyluso gwaith y Llysoedd ym Mhrydain Fawr.

YR YDYM NI, sydd â'n henwau isod, yn cynrychioli pobl o wahanol farnau yng Nghymru, yn dymuno'n ostyngedig ddod â'r ystyriaethau a ganlyn ynglŷn â gweinyddu'r Gyfraith yng Nghymru i sylw'r Comisiwn Brenhinol sy'n ystyried pa fodd y gellir prysuro a hwyluso gwaith y Llysoedd ym Mhrydain Fawr.

1. Y dylai Cymraeg fod ar yr un tir â Saesneg yn y Llysoedd Barn.
2. Y dylid sefydlu un Cylch i Gymru, yn cynnwys Sir Fynwy.
3. Y dylai Barnwyr yr Uchel Lys, Swyddogion y Brawdlysoedd, Barnwyr y Llysoedd Sir, Cadeiryddion y Llysoedd Chwarter, a Chofnodwyr Llaw-fer fedru'r ddwy iaith.
4. Y dylid penodi cyfieithwyr cymwys, a thalu'n briodol iddynt.
5. Y dylid rhoddi hawl i'r Llysoedd Sir i ddelio ag achosion hyd £500.
6. Y dylid ad-drefnu'r cynllun presennol er mwyn sicrhau gweinyddu'r gyfraith yn fwy dioedi drwy drosglwyddo mathau arbennig o achosion i'r Llysoedd Sir.

ENW	CYFEIRIAD

SYLWER:

Ni ddylai neb sydd dan 21 oed arwyddo'r Ddeiseb.

Ni ddylai neb arwyddo'r Ddeiseb fwy nag unwaith.

Dylid anfon y Ddeiseb, wedi ei harwyddo i'r

GOLYGYDD,
"Y CYMRO",
WRECSAM.

Bydd stamp dimai yn ddigon ar amlen agored ond peidio ag amgau dim arall ynddi.

Gellir cael rhagor o gopiau o'r ffurflen hon yn rhad drwy'r post, wrth lenwi'r cais a ganlyn:

Anfonwch .... copi o'r ffurflen hon i mi—

Enw ....

Cyfeiriad ....

Llun 22

o Deiseb yr Iaith i Gomisiwn y I

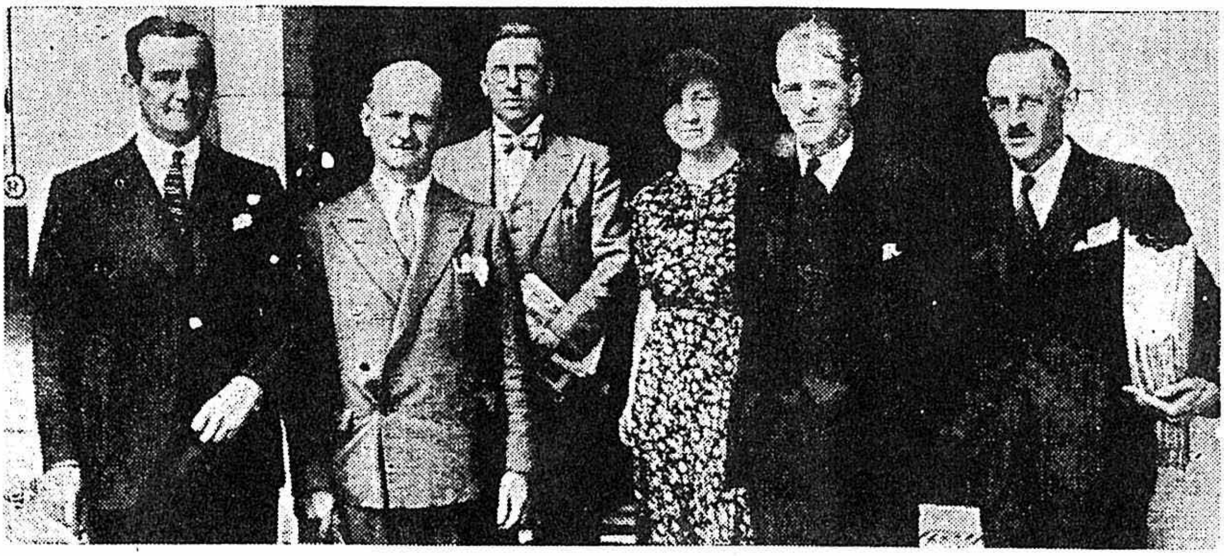

Aelodau o'r Ddirprwyaeth—Mr. Ronw Moelwyn Hughes, Mr. Morgan Jones, A.S., Mr. Ithel Davies, Miss Cassie Davies, Mr. R. F. Watkins, a Mr. Einion Evans.

TYR LA TAVAS

TREFNU GWASANAETH CERNYWEG

GWEINIDOGION YN SYMUD

Penodwyd y Parch. T. Walter James curad eglwys Sant Paul y

PENODIADAU'R B.B.C.

LLENWI WYTH O'R

Llun 23

SATURDAY, OCTOBER 5th, 1935.

SYLWCH!
... T. E. ROBERTS,
PALESTEINA 2/6
"LLYFR YR ACTAU"
Gan y Parch. W. J. JONES.
Foyle's Welsh Co. Ltd
CHARING CROSS ROAD, LONDON, W.C.2.

Y CYMRO
The Welsh National Weekly
Yn corffori "Y Ford Gron."

Smociwch a Mwynhewch
BACO'R AELWYD
SIAG digymar am y Pris
yr owns. 8d. yr owns;
Hanner owns 4d.
E. MORGAN A'I GWMNI, AMLWCH

RHIF 150. DYDD SADWRN, HYDREF 5, 1935 DWY GEINIOG (2D.)

Llafur yn Galw Am Fesurau Gwasgu Yn Erbyn Yr Eidal

Hyderu Na Raid Cymryd Arfau

NODYN TRIST ARAITH Mr. LANSBURY

DWY FARN AR WERTH GRYM

YMAE'R Blaid Lafur, gyda mwyafrif ysgubol, wedi penderfynu cefnogi rhoddi mewn grym gosbau eithaf cyfamod Cynghrair y Cenhedloedd yn erbyn yr Eidal os bydd iddi ymosod ar Abysinia.

Y pwnc hwn oedd y pwysicaf dan ystyriaeth yn y gynhadledd flynyddol yn Brighton, fe gafodd sylw'r llywydd yn ei araith o'r gadair, ac fe roddwyd diwrnod a hanner i'r drafodaeth. Yr oedd y drafodaeth yn fwy na thrafodaeth plaid, yr oedd yn drafodaeth gwlad.

Fe bleidleisiodd 2,168,000 o blaid y penderfyniad yn cymeradwyo mesurau gwasgu, ac yr oedd 102,000 yn erbyn. Buddugoliaeth i farn yr Undebau Llafur oedd maint y mwyafrif.

Amlygodd y drafodaeth wahanol farnau, ac yn y feirniadaeth ar yr arweinydd (Mr. George Lansbury), na fyn gyfiawnhau grym arfau dan unrhyw amgylchiad, fe amlygwyd peth chwerwedd.

Fe gred y Blaid Lafur mai ei dyletswydd yw cefnogi gweinyddu cosbau eithaf Cynghrair y Cenhedloedd yn erbyn Troseddwr er i'r mesurau eithaf efallai arwain i ymyriad milwrol. Ond amlygai rhai o'r siaradwyr eu hyder na raid i'r cosbau olygu ymyriad milwrol, a'u cred y byddai mesurau economaidd pendant a dioedi yn ddigon i rwystro rhyfel.

Dyna farn y llywydd newydd (Mr. W. A. Robinson), a ddywedodd yn ei araith o'r gadair: "Y mae gan y Cynghrair ffordd bell i'w cherdded cyn y bydd raid cymryd arfau. Pe torrai rhyfel allan, fe gredaf i y buasai atal nwyddau, ond gwneud hynny'n drwyadl, yn dwyn y rhyfel i ben yn fuan."

Ychwanegodd Mr. Robinson nad oedd Llafur yn dymuno rhyfel, eithr gweddïai am heddwch, ond ni chredai fod mesurau gwasgu yn golygu rhyfel.

BEIRNIADU'R ARWEINYDD.

Traddodwyd areithiau cryfion yng nghwrs y ddadl, a llym a miniog oedd cyfeiriad Mr. Ernest Bevin at Mr. Lansbury, arweinydd y Blaid, ac edliwiodd iddo nad oedd yn ei gydweithio â'i gyfeillion yn y mudiad Llafur wedi byw i fyny a'r nod a bregethai, sef gwneud i eraill fel y dymunai i eraill wneud iddo ef.

Cyfeiriad oedd hwn at waith Mr. Lansbury, ar ôl cynhadledd yr Undebau Llafur ym Margate, yn hysbysu'r wasg y gallai fod yr amser wedi dod pryd na allai barhau'n arweinydd y Blaid Lafur.

Er i'r gynhadledd yn Brighton gymryd yr un agwedd a chynhadledd Margate, fe roddwyd i Mr. Lansbury dderbyniad brwd pan gododd i siarad a chymeradwyaeth hir ar derfyn ei araith.

FFYDD MR. LANSBURY.

Yr oedd nodyn tristwch yn amlwg yn araith Mr. Lansbury. "Hwyrach," meddai, "na bydd i mi eich cyfarch ar y llwyfan hwn eto," — sylw a barodd i lawer ddangos yn groyw na ddymunent hynny.

"Arhoswch funud," meddai Mr. Lansbury, "fe ddaw pethau i fywyd yn gwneud cyfnewidiadau yn anochelaidwy." Ac meddai:—

"Ond y mae un peth y mae arnaf angen ei wneud—yr un peth sy'n werth heddiw—sef rhybuddio'r ffanatigiaid sy'n ...lerygion grym a gorfod." ...

"Yn ystod y rhyfel diwethaf," meddai, "fe laddwyd dynion ifanc fy nghenhedlaeth bron bob un, ac yn awr canfyddaf y byd yn rhuthro i ddistryw a barbareiddiwch. Pe bawn yn unig lais yn y wlad ac yn y gynhadledd hon, fe ddatganwn yn enw'r ffydd a goleddaf bod Duw wedi bwriadu i ni fyw yn heddychlon ac yn dawel gyda'n gilydd, ac os oes rhai pobl na adawent i ni wneud hynny, yr wyf yn barod i sefyll fel y Cristionogion cyntaf, a dweud: 'Dyma'n ffydd; dyma lle safwn, ac os rhaid, dyma lle y byddwn farw.'"

Ynghwrs ei araith dywedodd Mr. Lansbury na bu ef erioed yn fwy argyhoeddedig ei fod yn iawn a bod y mudiad yn gwneuthur camgymeriad difrifol.

"Credaf," meddai "**na all grym grym byth ddod â heddwch parhaol ac ewyllys da i'r byd.** Fe ddywedodd y mwyaf mewn hanes y byddai'r neb a gymero gleddyf farw â chleddyf. Profodd hanes hynny. Y mae rhyfel yn mynd yn fwy bwystfilaidd bob dydd, ac ni welaf ddim gwahaniaeth rhwng llofruddiaeth ar raddfa eang gan y Cynghrair a llofruddiaeth ar raddfa eang gan genhedloedd unigol."

Yr oedd chwerwedd a gwawd yn araith Mr. Bevin, a'i dilynodd, a chyfeiriodd at Mr. Lansbury fel un yn mynd a'i gydwybod o gylch i gylch gan holi beth ddylai wneud, a dywedodd fod anheyrngarwch i benderfyniad yn cael mwy o sylw na theyrngarwch.

Dywedodd Mr. Bevin y dylasai rhai o'r areithiau a wnaed yn y gynhadledd fod wedi eu traddodi flwyddyn yn ôl. Gofynnai am bleidlais unol y gynhadledd, a gadael i'r rhai na allent ddilyn fyned i'w ffordd ei hunain.

I dudalen 2, colofn 3.

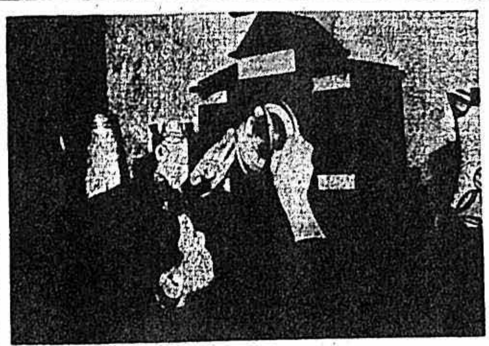

Gofalwch droi'r cloc awr yn ôl cyn myned i'r gwely heno! Llun gan Mr. W. D. Jenkins, 169, Boston Road, Hanwell, Llundain.

America a Chosbau

ER nad yw Taleithiau Unedig America yn perthyn i'r Cynghrair, fe all, yn unol â Deddf Amhleidgarwch 1935, gydweithredu â rhai mesurau gwasgu yn erbyn gwlad a droseddo yn erbyn cyfamod y Cynghrair. Fe all:—

(1) Alw'i chynrychiolwyr diplomatig yn ol o Rufain;

(2). Wrthod cydnabod unrhyw safle a greir yn Ethiopia gan yr Eidal yn groes i'r Cyfamod a Chytundeb Paris;

(3). Atal anfon pob math ar nwyddau rhyfel i'r Eidal;

(4). Gytuno i'r Cynghrair flocadio'r Eidal;

(5). Gytuno i gau Camlas y Suez.

Ni all atal nwyddau o'r Eidal gael eu hanfon i'r Taleithiau, na gwahardd gyrru arfau cyn i ryfel dorri allan.

Ni ddiffinir beth yw nwyddau rhyfel.

A'r Iesu a Aeth i Genefa

ADDASU PENNOD O IOAN

A all Cristion gyfiawnhau a chefnogi gosod cosbau'r Cynghrair ar wlad a ystyrir wedi troseddu?—Dyna gwestiwn y mae llawer yn ceisio'i ateb heddiw. Yr ateb a ddyry'r Parch. Leon Atkin, Eglwys Sant Paul, Abertawe, yw addasu Ioan viii, 1—11, at amgylchiadau heddiw. Wele gyfieithiad o'r addasiad hwnnw:—

A'r Iesu a aeth i Genefa.

Ac arweinwyr y cenhedloedd a ddygasant ato ef ŵr, yr hwn a ddaliesid yn lladrata drwy drais ac wedi ei osod ef yn y canol,

Hwy a ddywedasant wrtho, Athro, y gŵr hwn a ddaliwyd ar y weithred o ladrata drwy drais.

Yn awr, y mae Cyfamod Cynghrair y Cenhedloedd yn gorchymyn i ni osod cosbau ar y cyfryw, hyd at ollwng pelenni ffrwydrol o'r awyr; ond beth gan hynny yr wyt ti yn ei ddywedyd?

A hyn a ddywedasant hwy, gan ei demtio ef fel y gallent gael ei gefnogaeth ef. Eithr yr Iesu, wedi ymgrymu tua'r llawr, ac â'i fys efe a wnaeth ddaearlen o'r byd, heb gymryd arno eu clywed.

Ond fel yr oeddynt hwy yn parhau yn gofyn iddo, efe a ymuniawnodd, ac a ddywedodd wrthynt, Yr hwn sydd ddibechod ohonoch, tafled yn gyntaf belen ffrwydrol ato ef.

Ac wedi iddo eilwaith ymgrymu tua'r llawr, efe a ysgrifennodd ar y ddaear enwau'r India ac Affrica.

Hwythau, pan glywsant hyn, wedi helyd eu hargyhoeddi gan eu cydwybod, a aethant allan o un i un, gan ddechrau o'r Ymerodrolwr hynaf hyd yr olaf; a gadawyd yr Iesu yn unig, a'r gŵr yn sefyll yn y canol.

A'r Iesu wedi ymuniawni, ac heb weled neb ond y gŵr, a ddywedodd wrtho, Ha, Mussolini, pa le mae dy gyhuddwyr di? Oni chondemniodd neb di?

Yntau a ddywedodd, Nadde neb, Arglwydd. A dywedodd yr Iesu wrtho, Nid wyf innau yn dy gondemnio di, dos ac nac ysbeilia mwyach.

WYTHNOS DDRAMA.

Dechreuodd Wythnos Ddrama Aberfan, dan nawdd Trinity, Merthyr Vale, nos Sadwrn, pan y perfformiwyd cwmni drama Coed-duon "The Rose without the Thorn" (Clifford Farr), nos Lun, Trecynon, "Payment Deferred" (Geoffrey Dell); nos Fawrth Caerdydd, "Baby Cyclone" (G. M. Cohan); nos Fercher, Bari, "Heart Break House" (Shaw); nos Iau, Treodyrhiw, "Facing the Music"; nos Wener, Maerdy, "First Blood" (Allan Monkhouse); nos Sadwrn, Maesteg, "The late Christopher Bean" (Emlyn Williams). Y beirniad oedd Mr. C. S. Fox, Caerdydd.

"Llawer gwell na llaeth, Mami"

Gwerthir "OVALTINE" yn awr mewn Cafes a Restaurants.

MAE plant na hoffant laeth yn edrych arno fel peth hollol wahanol pan ychwanegir 'Ovaltine.' Yn wir, y mae hefyd! Gwna 'Ovaltine' laeth yn wir hyfryd, a llawer mwy maethlon a threuliadwy.

Ymhob modd, 'Ovaltine' yw'r ddiodfwyd berffaith i blant. Ceir ynddo broteins i ffurfio cnawd a gewynau cadarn, halen mwnawl a chalcium i wneud esgyrn a dannedd cryf, phosphorus organig i gael nerfau cadarn, carbohydrates at egni i weithio a chwarae, a'r vitamins angenrheidiol at iechyd.

Felly cyflenwa 'Ovaltine' yr holl elfennau maeth a ddylai i sicrhau iechyd a bywiogrwydd perffaith. O achos hyn, gwnewch 'Ovaltine' yn ddiod-fwyd bob dydd eich plant. Ond byddwch sicr mai 'Ovaltine' yw—nid oes dim arall 'bron cystal.'

Y Blasus
'OVALTINE'
At Ynni a Iechyd Cryf.
Prisiau ym Mhrydain Fawr a Gogledd Iwerddon, 1/1, 1/10 a 3/3 y tun.

Llun 24

SATURDAY, JANUARY 25, 1936

YR EISTEDDFOD GENEDLAETHOL
ABERGWAUN
AWST, 1936.
RHESTR TESTUNAU
1/-. Trwy'r Post 1/2.
Gan unrhyw Lyfrwerthwr
HUGHES A'I FAB

Y CYMRO
a'r Ford Gron
The Welsh National Weekly ∴ Papur Cenedlaethol Cymru

EISTEDDFOD GENEDLAETHOL YR URDD.
BLAENAU FFESTINIOG
MEHEFIN, 1936.
RHESTR TESTUNAU
6ch. Trwy'r Post 7c.
Gan unrhyw Lyfrwerthwr
HUGHES A'I FAB.

Rhif 166. DYDD SADWRN, IONAWR 25, 1936 DWY GEINIOG [2D.]

MARW'R BRENIN YM MLWYDDYN EI JIWBILI

Colli Nerth yn Gyflym

PEDWAR YMWELIAD A CHYMRU

CYHOEDDI ESGYNIAD IORWERTH VIII

GYDA gofid dwys y derbyniodd y wlad hysbysiad am farw'r Brenin Siôr V, yn ei gartref yn Sandringham, am bum munud i ddeuddeg o'r gloch, nos Lun, yng ngwyddfod y Frenhines, Tywysog Cymru, Duc Efrog, y Dywysoges Frenhinol, a'r Duc a Duces Caint.

Ymhen ychydig ddyddiau ar ôl y Nadolig canfuwyd nad oedd ei iechyd cystal ag arfer, ac er iddo deimlo'n ddigon da i fynd allan am ychydig ddydd Mercher, gwybu'r byd erbyn nos Wener iddo gael ymosodiad o'r ... a bod amhariad ar guriad ei galon.

Erbyn dydd Llun, ymollyngai i ysbeidiau o anymwybyddiaeth, a phallodd ei nerth yn gyflym. Am 9.25 y nos hysbyswyd fod ei yrfa yn dirwyn i'r pen. Nid oedd yn dioddef unrhyw boen, a daeth y diwedd yn hollol ... bum munud i hanner nos.

Yr oedd y Brenin Siôr yn 70 oed ar Fehefin 3 diwethaf, a bu'n frenin am chwarter canrif.

Yn fuan wedi ei goroni yn 1911, ymwelodd y teulu brenhinol â Chymru. Ar Orffennaf 13 y flwyddyn honno fe wnaed y Tywysog Iorwerth yn Dywysog Cymru mewn arwisgiad arbennig yng Nghastell Caernarfon.

Ar ei ymweliad â Bangor, ar yr un daith, agorodd Ei Fawrhydi adeiladau newydd Coleg y Brifysgol yno, ac yna aeth i Aberystwyth i osod carreg sylfaen y Llyfrgell Genedlaethol. Ymwelodd â Choleg y Brifysgol yno yr un pryd.

Ym Mehefin, 1912, ymwelodd y Brenin a'r Frenhines â Chaerdydd i osod carreg sylfaen Amgueddfa Genedlaethol Cymru. Datganodd Ei Fawrhydi yr amser honno awydd am ... dod i agor yr adeilad, a chafodd ... yn 1927.

Ymwelodd Eu Mawrhydi â Llangefni, Sir Ddinbych, ym mis Gorffennaf, 1920, i agor ysbyty newydd o eiddo Cymdeithas Goffa'r Brenin Iorwerth VII, ac oddi yno aethant i Abertawe i osod carreg sylfaen Coleg y Brifysgol. Ymwelwyd â dociau Abertawe ac ag Ysbyty Talgarth, Brycheiniog, yn ystod yr un daith.

Y tro diwethaf y bu'r Brenin a'r Frenhines yng Nghymru oedd i agor Amgueddfa Genedlaethol Cymru yng Nghaerdydd, Ebrill 22, 1927.

Drwy orchymyn y Brenin, bydd y ... yn gwisgo galarwisgoedd am naw ..., hyd Hydref 21 nesaf.

Cyhoeddwyd esgyniad y Brenin Iorwerth VIII i'r orsedd brynhawn ... mewn cyfarfod arbennig o'r ... Gyngor, pryd y cymerodd ef y ... o ffyddlondeb. Cyhoeddwyd ef yn ... gyda'r gorchian hynafol arferol yn Mhalas Sant Iago am 10 o'r gloch ... Mercher.

EI FAWRHYDI BRENIN SIOR V.

Cymru Heb Ei Thywysog

BRENIN DIBRIOD PRYDAIN

OHERWYDD marw'r Brenin Siôr V, fe esgyn ei fab hynaf, Tywysog Cymru, i'r orsedd, dan y teitl Iorwerth VIII, a chan mai dibriod yw, nid oes yn awr Dywysog Cymru am y tro cyntaf ers 1301, pan arwisgodd y Brenin Iorwerth I ei etifedd yn Dywysog Cymru.

Dyma'r tro cyntaf ers 1760 i Brydain gael brenin dibriod.

Ar Fehefin 23, 1894, y ganwyd y Brenin newydd. Yn 1907 aeth i'r Coleg Morawl Brenhinol yn Osborne, ac yna i Dartmouth. Crewyd ef yn Dywysog Cymru ar Fehefin 23, 1910, ac arwisgwyd ef yng Nghastell Caernarfon ar Fehefin 13, 1911.

Wedi diwedd y rhyfel ymwelodd â gwahanol rannau o'r byd fel Llysgennad Prydain, gan ymgymysgu'n rhydd â phob dosbarth o bobl nes ennill poblogrwydd eithriadol.

YR OLYNIAETH FRENHINOL.

Ar hyn o bryd dyma'r olyniaeth frenhinol: Yn gyntaf, Duc Efrog; yn ail, y Dywysoges Elizabeth; yn drydydd, y Dywysoges Margaret Rose; yna Duc Caerloyw; Duc Caint, y Tywysog Iorwerth; y Dywysoges Frenhinol, a'r Is Iarll Lascelles.

Pe priodai'r Brenin Iorwerth VIII a bod plant o'r briodas fe newidiai hynny'r drefn uchod.

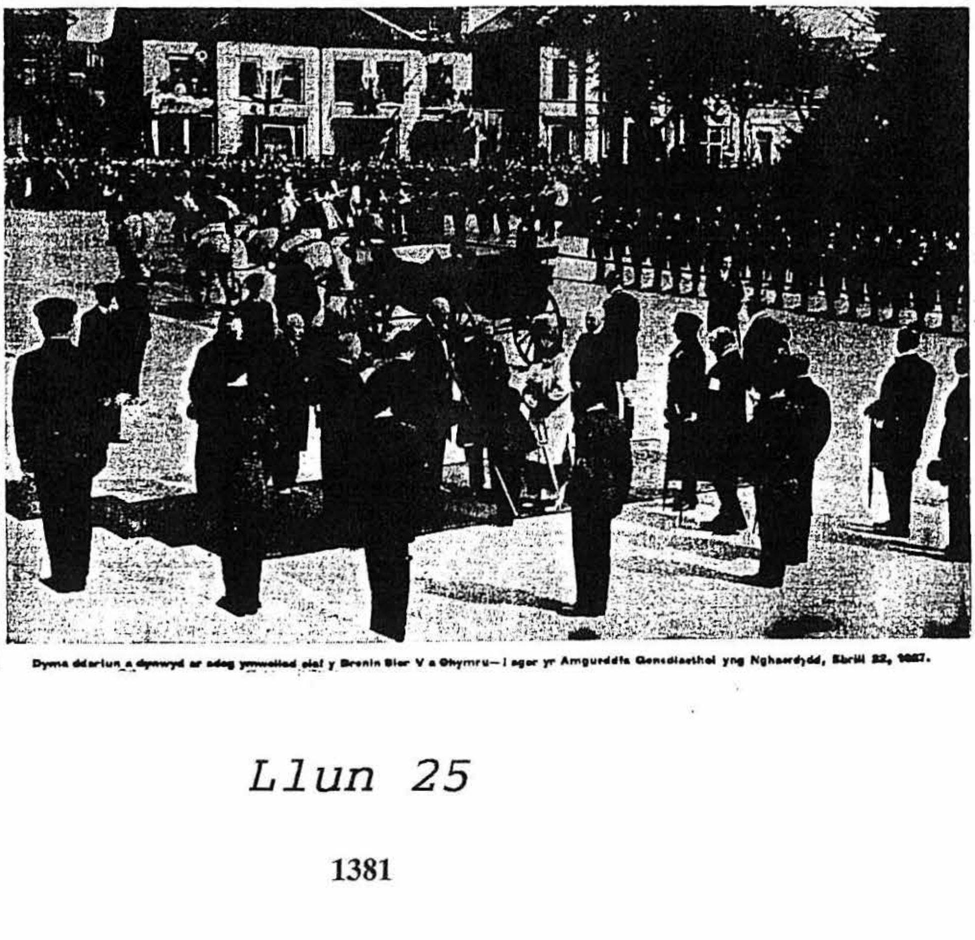

Dyma ddarlun a dynnwyd ar adeg ymweliad olaf y Brenin Sior V a Chymru—i agor yr Amgueddfa Genedlaethol yng Nghaerdydd, Ebrill 22, 1927.

Llun 25

SATURDAY, FEBRUARY 22, 1936.

YR EISTEDDFOD GENEDLAETHOL.
ABERGWAUN
AWST, 1936.
RHESTR TESTUNAU
1/-. Trwy'r Post 1/2.
Gan unrhyw Lyfrwerthwr
HUGHES A'I FAB

Y CYMRO
a'r Ford Gron
The Welsh National Weekly •.•. Papur Cenedlaethol Cymru

EISTEDDFOD GENEDLAETHOL YR URDD.
BLAENAU FFESTINIOG
MEHEFIN, 1936.
RHESTR TESTUNAU
6ch. Trwy'r Post 1c
Gan unrhyw Lyfrwerthwr
HUGHES A'I FAB.

Rhif 170. DYDD SADWRN, CHWEFROR 22, 1936 DWY GEINIOG [2D.].

Gyrru'r Llaeth I'r Trefi A'r Ardaloedd Gwledig Heb Ddim

Y "CYNLLUN" DAN FEIRNIADAETH

DADLAU DROS GYFLENWAD RHAD I YSGOLION

FE anfonir llaeth o Gymru i drefi poblog Lloegr a gadael yr ardaloedd gwledig sydd yn ei gynhyrchu yn brin.

Yn y Senedd yr wythnos hon cyfeiriodd Mr. Robert Richards at ysgol yn Sir Drefaldwyn lle na ellid cael llaeth o gwbl.

Datganodd Mr. Clement Davies a Mr. Daniel Hopkin eu hunain o blaid rhoddi llaeth rhad i blant ysgol.

Y mae'r Senedd wedi penderfynu dal i estyn cymorth tuag at y cynllun marchnata llaeth, ac amlygodd y drafodaeth nad problem ar ei phen ei hun yw'r "gormodedd" sy'n blino'r Bwrdd Llaeth.

"Ni all fod yna ormodedd nes bo pob un yn cael digon," meddai Mr. Tom Johnston, a ddywedodd y byddai eisiau rhagor o 800,000 o wartheg godro pe bai pob teulu yn cael pedwar peint o laeth bob wythnos.

Dangosodd *Y Cymro* yr wythnos ddiwethaf mai achos y "gormodedd" sy'n blino'r Bwrdd Llaeth yw fod y lliaws yn methu fforddio digon o fwydydd maethlon i ddiwallu eu hangen, a rhoddir sylw i'r un pwnc yn wyneb trafodaeth y Senedd yn ein hysgrif flaen yr wythnos hon.

Dengys ein Gohebydd Amaethyddiaeth yn ei nodiadau arferol, fod ffermwyr Cymru heddiw'n troi i gynhyrchu llaeth.

AGWEDD SENEDDWYR CYMRU

"NI all fod yna ormodedd hyd nes y bydd pob un yn cael digon," meddai Mr. Johnston (Stirling), wrth siarad yn y drafodaeth yn y Senedd nos Lun ar gynigiad i barhau cymorth y wladwriaeth tuag at y cynllun marchnata llaeth.

Wrth gynnig y penderfyniad ac amddiffyn polisi'r Llywodraeth, gofalodd Mr. Ramsbotham, Ysgrifennydd Seneddol y Bwrdd Amaethyddiaeth, fod cymaint â 2,800,000 o blant ysgol nad oeddynt yn cymryd llaeth yn yr ysgolion, ac mai yn y parthau gwledig yr oedd llawer o'r achosion hyn.

BEIO'R BWRDD.

Dywedodd Mr. Robert Richards (Wrecsam), nad oedd dim ond 30 y cant o blant sir Aberteifi yn manteisio ar y cyflenwad llaeth, dim ond 36 y cant yn sir Drefaldwyn, a 40 y cant yn sir Benfro.

Beiai ef y Bwrdd Llaeth am y safle druenus yma, ac ychwanegodd fod un ysgol yn sir Drefaldwyn lle nad oedd cael llaeth o gwbl. Er pan ddaeth y Bwrdd Llaeth i rym yr oedd y llaeth yn cael ei anfon i Lerpwl a threfi eraill. Yn ei etholaeth ef yr oedd tyddynnwr a gadwai un fuwch yn gorfod talu 10/- y flwyddyn am ei fod yn gadael i ddau gymydog gael hanner peint y dydd.

Y DOSBARTHU.

Dadleuodd Mr. Richards fod y Gweinidog Amaethyddiaeth wedi trefnu'r diwydiant allan o fod mor bell ag yr oedd rhanbarthau gwledig yn y cwestiwn. Ni ellid byth ddatrys problem gor-gynnyrch a rhy fychan o ddefnyddio hyd oni wneid rhywbeth ynglŷn â'r dosbarthu.

Ni wnaed dim mewn llawer ardal wledig, meddai Mr. Richards, i wella ansawdd y llaeth, ac yr oedd beudai cyn aflaned ag o gwbl. Hoffai ef weled rhywbeth yn cael ei wneud i sicrhau bod llaeth yn cael ei gynhyrchu dan amodau glân.

Cytunai Mr. Clement Davies (Maldwyn), fod eisiau galw sylw at y modd y cedwid gwartheg a chynnyrch llaeth mewn rhai siroedd, ond gobeithiai y byddai i'r Gweinidog gofio fod yr amaethwyr yn gwneud eu gorau mewn amgylchiadau anodd iawn. Yr oedd yr ardaloedd gwledig wedi eu dihysbyddu o gyfalaf ac yr oedd adeiladau mewn cyflwr sâl. Yn fynych nid oedd gyflenwad dŵr.

LLAETH RHAD.

Dywedodd Mr. Clement Davies ei fod o blaid rhoddi llaeth yn rhad i'r ysgolion.

Dadleuodd Mr. D. J. Hopkin (Caerfyrddin), yntau dros roddi llaeth rhad i blant ysgolion elfennol. Ni chytunai ef â'r rhai oedd yn beirniadu gallu aelodau'r Bwrdd Llaeth. Ystyriai ef eu bod yn ddynion galluog a phrofiadol.

Amddiffynwyd polisi'r Llywodraeth gan Mr. Ramsbotham, a dywedodd ei fod yn llwyddiant, ond nid oedd y safle'n llai anodd nag oedd yn 1934. Hyd yn oed pe dyblid y swm a gymerid mewn ysgolion, byddai wedyn weddill a beryglai'r farchnad. Rhwng Mawrth a Hydref diwethaf aeth nifer y plant ysgol oedd yn manteisio ar y cyflenwad llaeth i lawr o 51 i 47 y cant.

"DINASYDDION Y DYFODOL."

Dywedodd Mr. Tom Johnston y buasai eisiau rhagor o 800,000 o wartheg pe bai pob teulu yn defnyddio 4 peint y pen bob wythnos, y swm a ddefnyddid mewn cartrefi oedd â'u hamgylchiadau yn dda.

I waelod colofn 3.

Penodwyd Mr. J. Victor Evans, Coleg y Brifysgol, Aberystwyth, yn Warden y Sefydliad Addysgol newydd yn Aberdar.

Mab yw Mr. Evans i'r diweddar Mr. H. H. Evans, Llwynypia.

Drama Gyffrous Cymro

EI HACTIO DROS 300 TRO

Gan Y SEDD FLAEN.

YR wythnos hon cafwyd y tri chanfed perfformiad o "Night Must Fall," yn Chwaraedy'r Duchess, Llundain.

Drama gyffrous wych o waith y Cymro talentog, Emlyn Williams, ydyw, ac y mae'n denu tyrfaoedd bob nos.

Y mae'r awdur yn un o actorion a dramawyr mwyaf swil y brifddinas, ac nid yw wedi colli ei acen Gymraeg, ychwaith.

"DIO WHITTINGTON."

Heno fe wneir arbraw arbennig yng Nghwm Ogwr, ger Penybont. Bydd plant Ysgol Hynaf Nantymoel yn perfformio'r ddrama "Dio Whittington" yn Gymraeg. Miss Beti Rhys, merch Ap Nathan, fydd yn cynhyrchu, a bydd yr elw er budd Cymrodorion Cwm Ogwr. Y mae'r plant fydd yn cymryd rhan i gyd yn aelodau o adran ysgol o Urdd Gobaith Cymru. Bwriedir cyflwyno'r ddrama bedair act hon yn Nantymoel cyn hir er mwyn cael arian i gynorthwyo'r plant i fynd i Eisteddfod Genedlaethol yr Urdd ym Mlaenau Ffestiniog.

Wrth gloi'r drafodaeth ar ran y Llywodraeth dywedodd Mr. Elliott (Gweinidog Amaethyddiaeth), fod 2,750,000 o blant ysgol yn cael llaeth heddiw na buasent yn ei gael oni bai am y cynllun llaeth. Dylid edrych ar y plant fel dinasyddion y dyfodol ac nid fel caniau i dywallt unrhyw weddill o laeth iddynt.

Ynglŷn â chyflenwi llaeth yn rhad i ysbytai, ni chredai y byddai'n deg gwneud hynny ar draul diwydiant y llaethdai heb gynllun ehangach a sicrhai fod pethau eraill i'r ysbytai yn cael eu cynnwys.

Achub Cant o Weithwyr

OSGOI TRYCHINEB MEWN CHWAREL

BU galwad amserol gyriedydd ager-beiriant am help i osod ei beiriant yn ôl ar y ffordd haearn yn un o bonciau uchaf Chwarel Dinorwig, Llanberis, prynhawn dydd Mawrth diwethaf, yn foddion i osgoi trychineb ofnadwy.

Sylwodd rhai o'r gweithwyr fod rhan o'r bonc oddi tanynt yn symud yn raddol, ac fod chwalfa anferth yn anocheladwy. Rhybuddiwyd eu cydweithwyr oedd yn gweithio yn y ponciau islaw, ac ymhen ugain munud, wedi i bawb ymgynnull i ddiogelwch, hyrddiwyd miloedd o dunnelli o'r graig, ynghydag offer a gwageni na ellid eu harbed, i'r dyfnder islaw.

Yr oedd oddeutu 100 o weithwyr yn gweithio yn y fan lle syrthiodd y graig, a'r tebyg yw y buasai pob un ohonynt wedi eu lladd oni bai iddynt gael eu rhybuddio mewn pryd.

LLAWLYFR NEWYDD

Yn Llawlyfr newydd yr Eglwys yng Nghymru, sydd ar fin cael ei gyhoeddi, bydd hysbysrwydd pendant am yr oll o'r offeiriaid ar lleygwyr a wasanaethant yr Eglwys yn y meysydd cenhadol tramor. Dyma'r tro cyntaf i'r fath restr gael ei chyhoeddi gan yr Eglwys Esgobol.

FOUR MEN WHO FEARED TO EAT

Your job depends on good digestion, for it is food that makes muscle and keeps you strong. At this very moment thousands of stomach sufferers are half-starved and unable to do a good day's work because of the agony that follows each meal of nourishing food. YOU cannot afford to suffer from stomach trouble, nor is it necessary, for 'Bisurated' Magnesia stops pain instantly, heals the sensitive stomach and so restores good digestion.

READ THESE HUMAN DOCUMENTS FROM MEN WHO HAVE CONQUERED STOMACH TROUBLE

"I am writing to tell you of the great benefit I have received from 'Bisurated' Magnesia after suffering many years from dyspepsia. At times it has been most terrible, but 'Bisurated' Magnesia has worked wonders. I strongly recommend it to all stomach and gastric sufferers." G. S.

"For 9 years I was suffering from acute pains in the stomach—I could not eat without terrible suffering. I tried a bottle of 'Bisurated' Magnesia, and the results were marvellous. The pain stopped in a few minutes, and since then I have been able to eat my food without pain." F. R. H.

"Suffered indigestion for ten years . . . the pains were like knives in my chest. I took 'Bisurated' Magnesia and the pains went. Now I can eat as I like. 'Bisurated' Magnesia was the making of me." A. H. B.

"This morning I was nearly mad with stomach pain; I took a dose of 'Bisurated' Magnesia and it was wonderful how the pain left me. I am not afraid to eat anything, because a dose puts me right in a minute or two." T. G.

NOW ENJOY EACH MEAL

'Bisurated' Magnesia is amazingly effective for indigestion and stomach disorders because it goes straight to the root of the trouble. Recent medical research and X-ray experiments prove that the ingredients of 'Bisurated' Magnesia are the quickest-acting and most effective that science has yet discovered for the treatment of digestive troubles. Don't suffer again with your stomach, get a 1/3 bottle of 'Bisurated' Magnesia, or the new trial size, 6d. for 24 tablets in handy tin.

'Bisurated' Magnesia
For the Stomach

Llun 26

Agor Drws y Babell Awen

HANNER GINI O WOBR AM ENGLYN

Dan Olygiaeth DEWI EMRYS

DYMA ddrws "Y Babell" bellach yn agored. Hi a fydd yn gyfrwng ardderchog o wythnos i wythnos, fel ffenestr siop, i gadw cynhyrchion ein beirdd o flaen llygaid y wlad.

Amcenir ei gwneud yn fan cyfarfod prydyddion cyfarwydd, yn athrofa i brydyddion ieuainc ac yn frawdle diduedd ynglŷn â phynciau cerdd dafod. Yn wir, ambell wythnos, da fydd ei chyfyngu bron yn llwyr i ymdriniaeth â materion felly.

Dymunaf sicrhau ein darllenwyr na chaiff na ffafr na rhagfarn le yn ei thrafodaethau. Teilyngdod yn unig a egyr ei drws i'r neb a fynno amlygrwydd o'i mewn. Diolchaf yn gynnes i'r beirdd a ysgrifennodd ataf eisoes i ddymuno'n dda iddi. Gyda'r Prifardd Eirug, cytunant oll bod gwir angen adran fel hon mewn newyddiadur cenedlaethol fel *Y Cymro*, er diogelu safon ein barddoniaeth. O bydd yr anturiaeth hon yn llwyddiant, bwriad perchenogion *Y Cymro*, ymhen ychydig fisoedd, yw cyhoeddi casgliad o ddetholion "Y Babell" yn llyfryn; a rhoddaf fy ngair yn awr na chaiff ysbwriel le yn y casgliad hwnnw. Felly, feirdd, ymarfogwch! Wele i chwi borth agored i anrhydedd ac anfarwoldeb!

CYNNIG GWOBR.

Cynigir gwobr o hanner gini yr wythnos hon am yr englyn gorau. Testun: "Y Cerflunydd." Anfoner yr englynion (dan ffugenwau'n unig) i Olygydd "Y Babell" erbyn Medi 26. Cyhoeddir y chwech englyn gorau yr un pryd â'r feirniadaeth.

CLOD I'R PRIFEIRDD.

Llongyfarchiadau i fuddugwyr y Goron a'r Awdl yn Eisteddfod Abergwaun, sef y Parch. David Jones, Cilfynydd, a'r Parch. Simon B. Jones, Peniel, Caerfyrddin. Gwelaf fod gohebydd arbennig, mewn newyddiadur arall, yn gresynu mai gweinidogion, flwyddyn ar ôl blwyddyn, sy'n ennill y gwobrau hyn. "Nid yw llenyddiaeth unrhyw wlad yn iach," ebr ef, "os y dibynna ei chadwriaeth a'i thwf ar un dosbarth o bobl." A ysgrifennwyd y fath ffwlbri erioed? Personoliaeth dyn ei hunan sydd yn lliwio'i waith, nid ei berthynas â dosbarth neilltuol. Ond a siarad am ddosbarth, onid y mynaich, beth amser yn ôl, oedd ceidwaid celfyddyd yng Nghymru? A dyna'r glêr a'r trwbadwriaid—pobl o'r un dosbarth oll. Ai mantais i lenyddiaeth ein gwlad fyddai gwneud Simon Jones yn forwr drachefn a David Jones yn lowr? Hyn a wn: mai mantais i'r gohebydd dan sylw fyddai rhoi clopa rhesymol ar ei ysgwyddau.

Gwilym Deudraeth.—Diolch am yr englynion (rhaid maddau "blwyddi" am y tro!); hefyd am gopi o'ch awdl "Mai" (cyhoeddedig gan J. D. Davies a'i Gwmni, Blaenau Ffestiniog). Nid anaml ei thrawiadau cofiadwy. Y mae gwerth ar gwpledau tlysion fel y rhai hyn:

. . . "Fe ŵyr pâr
O seingar adar pwy sy'n garedig."

"Trwy fieri a gwiail,
Diddan yw dydd yn y dail."

"Rhosyn claf mewn ystafell,
Meillion Mai allan ymhell."

DEWI EMRYS.

Y Parch. Morgan Price (Abercwmboi).—Fel chwithau, gofidiwn na chanodd neb yn Eisteddfod Abergwaun i goffadwriaeth Dr. Dan Protheroe, "un o fechgyn Cwm Tawe, a cherddor gwych a wnaeth gymaint i Gymru ac i'r byd." Da cael hir-a-thoddaid fel hwn i lenwi'r bwlch. Englyn grymus. Y lleill yn eu tro.

Amanwy.—Soned liwgar, goeth, gan grefftwr a ŵyr ei waith. Hir y cofir y soned "Memrwn," a enillodd iddo'r gamp yn Eisteddfod Genedlaethol Castell Nedd, 1934. Bardd aml ei fuddugoliaeth yw Amanwy; a bu yn ymyl y goron fwy nag unwaith.

S. Gwilly Davies.—Y mae ôl cŷn llenor gofalus ar holl gynhyrchion y bardd hwn; a chasbethau ganddo yw ystrydebau rhwydd. Cofir iddo ef a David Jones (bardd y goron eleni) ddwyn allan rhyngddynt gyfrol o farddoniaeth lân dan y teitl, "Criafol"; a disgwylir y bydd i Gwilly yntau wisgo talaith y Brifwyl cyn hir. Croeso i'r Babell.

Beirdd Eraill.—Yn eich tro, gyfeillion. Bydd Y Babell ar ei thraed yn hir, mi hyderaf.

Golygydd y Babell

Hir flwyddi gorfoleddus—i'r hyfwyn
Brifardd Dewi Emrys.
Doed y beirdd ar godiad bys
I'w fyddin â gwên foddus!

Os awdwyr medrus ydych,—rhai a hawl
Y rheolau gennych,
Grym enaid fydd gair mynych
Trwy'r "Cymro" gan Gymro gwych.

Gwilym Deudraeth.

Dwrn

Gwas y fraich, dwg oes ei fri,—cwffiwr dig
Gaiff o'r dwrn wir ynni.
Rhywfodd mae'n anodd i ni
Ar ciliad ei reoli.

Morgan Price.

Yr Awr Dawel

Dros lôn a llechwedd gorffwys syrthni trwm
Dechreunos haf. Saif rhengoedd hir y pin
Ar drum y fforest megis delwau plwm
Rhyw gynnar oes mewn myfyr dwfn a blin.
Mae'r gwartheg yn gweru dan y gwrych
Ger pwll y felin unig gefn ynghefn,

I golofn 3.

LLWYDDIANT MYFYRWYR COLEG

MARW "TAD" ANNIBYNIA

GWR FFYDDLON I'W EGLWYS

TRIGAIN MLYNEDD YN WEINIDOG

BU farw y Parch. D. C. Jones, Boro, Llundain, nos Fawrth ar ôl pum diwrnod o gystudd. Bu yn y weinidogaeth am 60 mlynedd. 37 ohonynt yn y Boro, ac efe oedd y gweinidog Annibynnol Cymreig hynaf.

Ganwyd Mr. D. C. Jones ym Mhantyroliad, Moriah, Ceredigion. Addysgwyd ef ar gyfer y weinidogaeth yn Ysgol Palmer, Aberteifi, a Choleg Aberhonddu, ac ordeiniwyd ef yn Nefynnog, a bu yno am 14 mlynedd. Bu ym Metheeda, Merthyr, am 9 mlynedd cyn dod i Lundain, lle y treuliodd weddill ei oes yn llafurio'n ddiwyd a llwyddiannus.

DYN EI EGLWYS.

Dyn ei eglwys oedd Mr. D. C. Jones. I'w eglwys y bu fyw ac i'w eglwys y rhoddodd ei orau. Yr oedd yn pregethu yn gyson ddwy waith bob Sul. Yn ystod y 37 mlynedd y bu yn y Boro ni chollodd un cymundeb ond pan gafodd ddamwain rai blynyddoedd yn ôl.

Yr oedd yn fawr ei ofal dros Gymry Llundain, yn enwedig y rhai oedd wedi eu goddiweddyd gan dywydd blin, neu wedi myned ar gyfeiliorn. Edrychid arno fel rhyw Apostol yr Anffodusiaid.

CADW DYDDIADUR.

Dywedir ei fod wedi gwneud mwy o ewyllysiau i bobl eraill na'r rhan fwyaf o gyfreithwyr, ond bu farw heb wneud yr un ei hun. Gadawodd gasgliad gwerthfawr o lyfrau a dywedir ei fod wedi cadw dyddiadur o'i holl fywyd.

Bu farw ei briod flynyddoedd lawer yn ôl, a'i unig fab, Mr. Campbell Jones, rhyw bum mlynedd yn ôl. Gedy un brawd ar ôl, sef Mr. William Jones, Rhydlewis.

Bydd gwasanaeth yn y Boro nos yfory (Sul) cyn myned a'r gweddillion i Paddington, a chleddir yn Gideon, Dinas Cross, Penfro, am 11 fore Llun.

O golofn 2.

A rhyw enweiriwr diog sy'n y crych
Yn bwrw ei blufyn dros yr afon lefn.

Draw ym mhellterau'r ceunant taen y tes
Ei filmil gweoedd o anghyffwrdd hud
Heb dorri breuddwyd edn; ac yn y gwres
Mae'r byd yn feichiog gan ryw ddisgwyl mud
Cyn ysgrifennu o Dduw ei gyfraith lân
Ar gynfas llwyd y nef â phin o dân.

Amanwy.

Y Dyfnder Tawel

Mi gofiaf am y nefoedd
A gydiai wrth y rhos,
A minnau'n gweld, heb ganfod,
Ei llewyrch ar y clos;
Heb deimlo dim o sicrwydd
Y llinell gadarn gref
A'm cadwai beunydd beunos
Mor agos at y nef.

A chofio'r clwstwr coedydd
Ar war y Wenallt Fawr,
A ddaliai'r gwynt puredig
A gwreichion cynta'r wawr;
A'r fintai ddu a hedai
O dan ei bedydd gwyn,
A'r crawcian gorfoleddus
Yn agor drysau'r glyn.

A mwg y mân allorau
Yn llawer colofn wen,
Yn codi ac yn chwalu
Heb dduo'r nef uwchben;
Caniadau'r ysgafn lwyni
Ac esmwyth liw a llun,
Heb glywed onid lleisiau
A greodd Duw ei Hun.

Ac wedi llafur diwrnod
A phawb yn codi cefn,
Yn gwylio'r fintai uchel
Yn croesi'r glas drachefn;
Yn croesi'r dyfnder tawel
Yn syth i'r Wenallt Fawr,
I glwydo'r nos a disgwyl
Am wreichion cynta'r wawr.

S. Gwilly Davies.

(Cyfeiriad Golygydd y Babell Awen yw: Dewi Emrys, 20, West Square, Llundain, S.E.11.)

ENNILL GRADD NEWYDD

RHEOL YNGLYN A PHRIODI

BU pob un o'r 15 myfyriwr o Goleg Diwinyddol Aberystwyth a eisteddodd yr arholiad cyntaf, a'r 14 a eisteddodd yr ail arholiad, am radd newydd y Brifysgol—Diploma mewn Diwinyddiaeth, yn llwyddiannus, medd adroddiad y Prifathro H. Harris Hughes, a gyflwynwyd i Fwrdd yr Athrofa Unedig ac a ystyrrir yng Nghymdeithasfa M.C. Gogledd Cymru, sydd i fod ym Mhwllheli yr wythnos nesaf. Hefyd, aeth pedwar drwy arholiad terfynol B.D. yn llwyddiannus.

Traddodwyd darlithoedd yn ystod y tymor gan y Parchn. Oliver Thomas a John Owen. Cydnabu'r Prifathro rodd o £100 gan Mrs. Edward Davies eleni eto, ynghyd â rhoddion eraill, llyfrau yn bennaf, gan garedigion y Coleg.

COLEG Y BALA.

Yr oedd 17 o efrydwyr, 8 o'r De a 9 o'r Gogledd, yng ngholeg y Bala, medd y Prifathro David Phillips a'r Athro G. A. Edwards, yn eu hadroddiad hwy. Er bod y Prifathro'n absennol am ran helaeth o'r flwyddyn, gwnaed gwaith da gyda chynhorthwy y Parchn. G. Nantlais Williams, Llandrindod; E. Gwyn Evans, Caerdydd; James Humphreys, Bae Colwyn; a D. Francis Roberts, y Bala. Traddodwyd cyfres o ddarlithoedd bob un hefyd gan y Parchn. G. Roberts Jones, Pwllheli; J. J. Thomas, Llanofer, a'r Dr. George Jackson. Gosododd y Parch. Oliver Thomas hawliau'r Genhadaeth gerbron yr efrydwyr, a rhoes Mr. Emlyn Davies, hyfforddiant mewn lleisio a siarad cyhoeddus.

DDIM I BRIODI.

Hysbyswyd y Bwrdd bod Cymdeithasfa'r De wedi anfon y genadwri a ganlyn i'w hystyriaeth:

"Nad yw ymgeiswyr am y Weinidogaeth sydd yn ymbriodi yn ystod eu cwrs addysg i'w hystyried felly mwyach, a gofynnir i'r Henaduriaethau ddileu eu henwau oddi ar restr yr ymgeiswyr ar braw."

Teimlai'r Bwrdd mai mater i gorff Llywodraethol yr Eglwys yw hwn ac nid i Fwrdd yr Athrofa Unedig.

CANMLWYDDIANT COLEG.

Galwyd sylw at y penderfyniad y cytunwyd arno y llynedd ynglŷn â chanmlwyddiant Coleg y Bala. Gofynnir i'r Athro Edwards gynnull y pwyllgor a benodwyd ac ymddiriedwyd i'r pwyllgor hwnnw drefnu amser y dathlu a gwneuthur pob trefniadau angenrheidiol ar ei gyfer.

Cyflwynwyd adroddiad Coleg Clwyd i'r Bwrdd gan y Parch. R. Dewi Williams. Bu 34 o efrydwyr yn yr ysgol yn ystod y flwyddyn—19 yn ymgeiswyr wedi eu cymeradwyo gan y Bwrdd, dau arall yn bwriadu bod yn ymgeiswyr am y Weinidogaeth yn y Cyfundeb; pump yn Annibynwyr ac yn pregethu, ac wyth yn paratoi i gyfeiriadau eraill.

EISIAU CYMORTH.

Galwyd sylw at y ffaith na fanteisiodd Coleg Clwyd ddim eleni eto ar gasgliad yr eglwysi am nad oedd y casgliad yn ddigon i gyfarfod ag ymrwymiad y Gogledd i Gronfa'r Athrofa Unedig.

Gofynnir i'r Gymdeithasfa awdurdodi'r Ysgrifennydd i apelio eleni eto at yr Henaduriaethau am iddynt roddi cyfraniad arbennig at Goleg Clwyd a phwyso ar yr holl Henaduriaethau i roddi'r cyfraniad hwn.

Ymhlith y cenadwriau o'r Henaduriaethau, hysbysir o Gaer, Fflint a Dinbych bod y Parch. A. E. Dalton wedi ymddiswyddo o fugeiliaeth Golfftyn a Gwepre, Connah's Quay, ac wedi ei dderbyn i weinidogaeth Eglwys Bresbyteraidd Lloegr.

CAIS HENADURIAETH.

Dyma gais oddi wrth Henaduriaeth Trefaldwyn ac Amwythig: "Gan fod y Gymdeithasfa, yn ôl y trefniant presennol, i ymweld â'n Henaduriaeth, ni yn y gaeaf, 1937, dymunwn

COLLEDION AR GODI GLO

PUMP A DIMAI AR BOB TUNNELL

COLLI MARCHNAD DRAMOR

YR oedd colledion glofeydd Deheudir Cymru yn ystod y chwarter yn diweddu diwedd Gorffennaf yn £182,056, yn ôl y ffigurau sydd newydd eu cyhoeddi gan y cyd-gyfrifwyr. Y mae hyn yn golled o 5.56c. ar bob tunnell o lo a godwyd.

Yn ystod y chwarter cynt bu colled o £163,260, neu 4.88c y dunnell.

Yn ystod y chwarter fe godwyd 7,853,462 tunnell o lo, llai o 176,7[illegible] na'r chwarter cynt.

Talwyd mewn cyflogau £2,5[illegible].

Cynnyrch pob dyn bob twrn oedd 51.46 cant.

Y pris a gafwyd, ar gyfartaledd, am y glo ar ben y pwll oedd 13s. [illegible] y dunnell, ac yr oedd cyflogau yn myned â 8s. 11.77 y dunnell.

TALU [illegible]

Yn ystod y chwarter fe dderbyniwyd £41,600 yn rhagor am y glo fel canlyniad talu rhagor [illegible] fodd, ond yr oedd yr arian a dderbyniwyd o'r ffynhonnell hon yn fyr o £56,781 i gyfarfod yr [illegible] cyflogau.

Dywed Mr. Finlay Gibson, ysgrifennydd Cymdeithas y Perchenogion, fod prysurdeb mwy yn y diwydiannau haearn a dur wedi peri fod galw am 100,000 yn rhagor o lo i'r farchnad gartref. Ond fe gollodd Deheudir Cymru fwy nag unrhyw ranbarth arall o'r farchnad dramor. Dyma rai o'r marchnadoedd y collwyd mwyach ynddynt: Itali, 508,000 tunnell; Ffrainc, 128,000; Aifft, 127,[illegible]; Canada, 100,000.

MARW ARWEINYDD SEINDYRF

Bu farw Mr. T. J. Rees, a fu'n arweinydd Seindorf Arian Gwaun-cae-Gurwen am 22 mlynedd, yng Nghlydach, Cwmtawe, yn 61 oed.

Bu hefyd yn arwain seindorf y Peirianwyr Brenhinol am bedair blynedd, ac hefyd yn gyfarwyddwr seindorf Gwaith Mond Nickel am bum mlynedd.

Rhoddwyd yr anrhydedd i Mr. Rees o feirniadu gyda Syr Edward Elgar yng ngornest peirianwyr y Seindyrf yn y Plas Grisial, yn 1930. Bu hefyd yn beirniadu mewn gwyliau pwysig eraill yn y wlad hon ac yn y trefedigaethau.

SIOMI MYFYRWYR

Rhoddwyd ar ddeall ychydig amser yn ôl yn Henaduriaeth M.C. Gogledd Caerfyrddin y byddai grant yn cael ei rhoi i'r myfyrwyr ynglŷn â'r Henaduriaeth, ond yng nghyfarfod yr Henaduriaeth yn Nhalyllychau yr wythnos ddiwethaf penderfynwyd, oherwydd sefyllfa ariannol yr Henaduriaeth ar hyn o bryd, i ohirio'r mater hyd y cyfarfod misol nesaf.

Croesawyd y Parch. T. Cr[illegible] Davies, sydd wedi ei sefydlu'n fugail eglwysi Pumsaint, Cwrtycadno, a Seion, Cwmtwrch; a rhoddwyd tysteb i'w cyflwyno i Mr. Emrys Cleaver, Llanlluan, sydd wedi derbyn galwad i fugeilio eglwys M.C. Bodffari, yn Nyffryn Clwyd.

ofyn iddi ail-ystyried y trefniant yn wyneb y ffaith ddarfod cynnal y Gymdeithasfa o fewn y sir derfyn gwaith yn ddiweddar a chynnwys y Gymanfa Gyffredinol yng Nghroesoswallt."

CYMDEITHASFA'R GAEAF.

Gwahoddir yn gynnes iawn Gymdeithasfa'r Gaeaf i gapel Pendleton, Salford, Tachwedd 10, 11 a 12, 1936. Hydera'r Henaduriaeth y gellir trefnu'r cyfarfod ordeinio nos Fercher, am 6.30 o'r gloch, a'r Seiat Gyffredinol brynhawn Mercher neu Iau.

Yn ail eisteddiad y Gymdeithasfa yr hwn a fydd yn gyfarfod cyhoeddus yng Nghapel Salem, bydd Mr. Robert Richards, A.S., a'r Parch. Peter Hughes Griffiths, Llundain, yn annerch ar "Meddwl Crist a Phroblemau Cydwladwriaethol."

Llun 27

SATURDAY, SEPTEMBER 12, 1936

TROEON BYWYD
Detholiadau o waith Daniel Owen.
Gan T. Gwynn Jones.
Lliain, ∴ 2/-
"Y rhagarweiniad safonol i waith Daniel Owen." *Y Faner.*
Gan unrhyw Lyfrwerthwr
Hughes a'i Fab, Wrecsam

Y CYMRO
a'r Ford Gron
The Welsh National Weekly ∴ Papur Cenedlaethol Cymru

DRAMAU NEWYDD
CNOI AWEL:
Gan Howel T. Evans, 2/6
YMWARED: (UN ACT
Gan J. D. Jones, 1/3,
YMADO: (UN ACT)
Gan J. D. Jones, 1/3.
Danfoner am ein Rhestr Dramâu.
Hughes a'i Fab, Wrecsam

Rhif. 199. DYDD SADWRN, MEDI 12, 1936 DWY GEINIOG [2D.]

CYHUDDO TRI CHYMRO O LOSGI'R GWERSYLL BOMIO

Dau Lythyr Llywydd y Blaid

TORF GYNHYRFUS YN TROI AR WEINIDOG

YR YDYM NI, sy'n arwyddo'r llythyr hwn, yn cydnabod ein cyfrifoldeb am y difrod a wnaethpwyd ar adeiladau'r Gwersyll Bomio y nos hon, Medi 7.

Er pan gyhoeddwyd gyntaf y bwriad i adeiladu gwersyll bomio Llŷn, gwnaethom ni a llu o arweinwyr bywyd cyhoeddus Cymru bob dim a allem i gael gan y Llywodraeth Seisnig ymatal rhag gosod yn Llŷn sefydliad a beryglai holl ddiwylliant a thraddodiadau un o'r broydd Cymreicaf yng Nghymru. Ond er ein holl erfyn, er anfon llythyrau a phrotestiadau oddi wrth gannoedd o gymdeithasau crefyddol a lleygol drwy Gymru oll, ac er i filoedd o etholwyr Llŷn ei hunan arwyddo deiseb yn crefu am rwystro'r anfadwaith, eto gwrthododd y Llywodraeth Seisnig hyd yn oed dderbyn dirprwyaeth oddi wrth Gymru i ymddiddan ynghylch y peth. Methodd dulliau cyfreithiol a heddychol ennill i Gymru hyd yn oed gwrteisi cyffredin oddi ar law Llywodraeth Loegr.

Gan hynny, er mwyn gorfodi sylw i'r trais anfoesol hwn ar hawliau sicr a naturiol y Genedl Gymreig, cymerasom y dull hwn, yr unig ddull a adawyd inni gan lywodraeth sy'n sarhau Cenedl Cymru.

Yr eiddoch, yn rhwymau Cymru,

(Arwyddwyd gan) SAUNDERS LEWIS
(Darlithydd ym Mhrifysgol Cymru).

LEWIS E. VALENTINE
(Gweinidog yr Efengyl, Llandudno).

D. J. WILLIAMS
(Ysgolfeistr, awdur "Hen Wynebau," Abergwaun).

COPI yw'r uchod o'r llythyr a roddodd y Parch. L. E. Valentine i'r Arolygydd yng ngorsaf yr Heddlu, Pwllheli, ychydig wedi 2.30 bore Mawrth diwethaf. Gyda Mr. Valentine yr oedd Mr. Saunders Lewis, Abertawe, a Mr. D. J. Williams, Abergwaun. Galwodd y tri Chymro adnabyddus hyn yng ngorsaf yr heddlu gan ofyn am yr Arolygydd. Dywedasant wrtho iddynt ddod yno i'w hysbysu fod adeiladau'r Ysgol Fomio ym Mhenyberth, gerllaw'r dref ar dân.

Cadwyd y tri yn yr orsaf a chyhuddwyd hwynt ychydig oriau'n ddiweddarach o achosi difrod maleisus i adeiladau'r Ysgol Fomio, a dygwyd hwynt gerbron yr Ynadon. Gohiriwyd yr achos hyd ddydd Mercher nesaf.

Derbyniodd *Y Cymro* ddatganiad maith oddi wrth Mr. J. E. Jones, ysgrifennydd Plaid Genedlaethol Cymru, Caernarfon, a roddai'r rhesymau am weithred y tri a nodwyd, ond, oherwydd fod y mater yn awr o flaen Llys Barn, ni allwn gyhoeddi'r datganiad hwn.

Anfonodd Mr. Saunders Lewis y llythyr a ganlyn i Mr. J. E. Jones—postiwyd ef yng Nghaernarfon yn hwyr nos Lun, y noson y bu'r tân. Dyma'r hysbysiad cyntaf a gafodd Swyddfa'r Blaid am fwriad y tri arweinydd.

Medi 7, 1936.

Annwyl J. E. Jones,

Amgaeaf yn awr gopi o lythyr yr wyf yn ei gymryd gyda mi heno i Swyddfa'r plismyn ym Mhwllheli ynghyd a chyfieithiad Saesneg o'm gwaith fy hun.

Drwg gennyf na fedrwn roi gwybod i chwi am y bwriad a amlygir yn y llythyr o flaen llaw, ond pe gwnelswn hynny diau y rhewn Swyddfa'r Blaid Genedlaethol mewn peth perygl ac amheuaeth. Gan hynny cadwodd Valentine a minnau a D.J. y cwbl yn gyfrinachol rhyngom a'n gilydd hyd at yr awr hon.

Ond yr wyf yn dawel eior ein bod yn ein hymgyrch heno yn gwneud yr hyn sy'n ddyletswydd ac yn rheidrwydd arnom er mwyn y wlad y rhoisom ein dyddiau gorau i geisio ei hamddiffyn a'i chodi a'i rhyddhau. Gan fod yn rhaid i rywrai ddioddef dros Gymru mynasom yr anrhydedd o gael bod ymhlith y rhai cyntaf.

Teliffoniaf atoch yn y bore os caniateir hynny imi o swyddfa'r plismyn ym Mhwllheli.

Cofion ar beth brys,
SAUNDERS LEWIS.

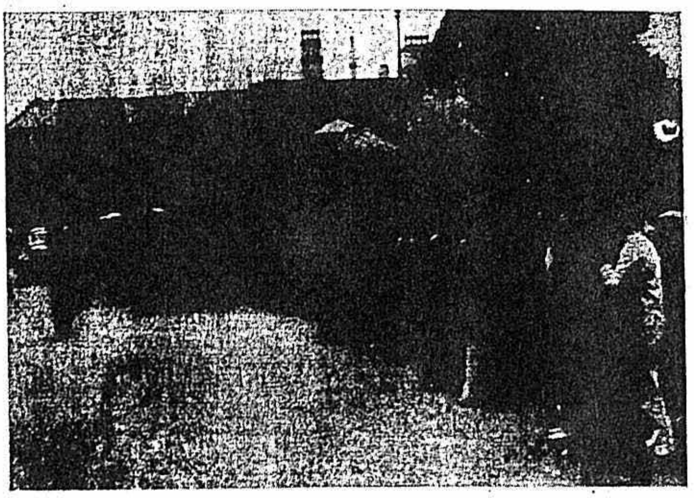

Dyma ddarlun o'r dorf a ymgasglodd o amgylch y Llys ym Mhwllheli ddydd Mawrth. Arhosai'r dorf am ymddangosiad y tri diffynydd.

Ymweliad Ein Gohebydd a Phenyberth

Llywydd y Blaid Genedlaethol yw **Mr. John Saunders Lewis**, a mab i'r diweddar Barch. Lodwig Lewis, gweinidog M.C. Seacombe, ac ŵyr i'r Parch. Ddr. Owen Thomas, Lerpwl.

Mr. Saunders Lewis.

Ganwyd Mr. Saunders Lewis yn Liscard, a chafodd ei addysg ym Mhrifysgol Lerpwl.

Y mae'n ddarlithydd yn yr iaith Gymraeg yng Ngholeg y Brifysgol, Abertawe, yn feirniad llenyddol ac awdur cyfrolau safonol ar faterion o ddiddordeb i Gymru.

Yn Etholiad Cyffredinol 1931, safodd fel ymgeisydd annibynnol dros Brifysgol Cymru, ond trechwyd ef gan Ryddfrydwr Cenedlaethol.

Y mae'r **Parch. Lewis E. Valentine** yn weinidog eglwys Gymraeg y Bedyddwyr yn Llandudno, ac y mae ers blynyddoedd yn aelod o'r Blaid Genedlaethol.

Safodd ef fel cynrychiolydd y Blaid yn Arfon yn Etholiad Cyffredinol 1929, ond fe'i trechwyd.

Yr oedd yn fyfyriwr yng Ngholeg y Brifysgol Gogledd Cymru ym Mangor pan dorrodd y Rhyfel allan. Ymunodd â'r fyddin a bu'n gwasanaethu yn Ffrainc. Wedyn, gorffennodd ei gwrs yn y coleg, lle yr oedd yn Llywydd Cyngor Cynrychioladol y Myfyrwyr. Ymbriododd yn 1925 yn Llandudno â merch y diweddar Mr. William Jones a Mrs. Jones, Ormonde, Pen y Gogarth, hyhi'n wyres i Rico Edwards, y Bala, yr hwn, meddir, oedd y gwreiddiol o Rhys Lewis yn nofel Daniel Owen.

Brodor o Sir Aberteifi yw **Mr. D. J. Williams**, ac y mae ei enw'n hysbys fel awdur nofelau a storiau am hen gymeriadau. Y mae ei briod yn chwaer i'r Parch. William Evans (Wil Ifan), Penybont ar Ogwr.

Y mae Mr. Williams yn athro yn Ysgol Sir Abergwaun ers tua 20 mlynedd. Hyd flwyddyn yn ôl yr oedd yn athro Saesneg yn yr ysgol, ac yna penodwyd ef yn athro Cymraeg.

Y mae "D.J.", fel ei gelwir gan y rhai a'i hadwyn, yn ŵr poblogaidd yn Abergwaun, ac yn Eisteddfodwr pybyr. Yr oedd yn aelod o Bwyllgor Gwaith Eisteddfod Genedlaethol Abergwaun ac y mae wedi llywyddu, arwain a beirniadu mewn amryw eisteddfodau llai.

Y mae'r lle i'r Ysgol Fomio ychydig i'r gogledd o'r ffordd a arwain o Bwllheli i Lanbedrog—rhyw ddwy filltir o'r dref. Nid yw'n agos at Borth Neigwl, a ddaeth i amlygrwydd yn ddiweddar oherwydd bwriad yr Awyrlu i godi Ysgol Fomio yn Llŷn. Bwriedir adeiladu lle i'r awyrwyr fyw, a lle i gadw'r awyrennau ym Mhenyberth. Ym Mhorth Neigwl ei hun y bydd y nodau i anelu atynt gyda bomiau, ac ychydig o gutiau bychain i'r gwylwyr.

Pan ymwelais â Phenyberth ymhen ychydig oriau wedi i'r tân gael ei ddarganfod, nid oedd ond ychydig weithwyr yno. Cyflogwyd rhai ohonynt gan awdurdodau'r Awyrlu i adeiladu ffordd o'r ffordd fawr, drwy'r caeau, at y gwersyll ei hun. Ni amharodd y tân ddim ar eu gwaith

Y Parch. L. E. Valentine.

hwy—gweithwyr dan reolaeth y Weinyddiaeth Awyr ydynt.

Wedi cyrraedd y gwersyll cyfarfûm ag un o swyddogion Mri. Cowieson,

I dudalen 2.

Llun 28

SATURDAY, NOVEMBER 21, 1936

TROEON BYWYD
Detholiadau o waith Daniel Owen
Gan T. Gwynn Jones.
Lliain, ∴ 2/-
"Y rhagarweiniad safonol i waith Daniel Owen." *Y Faner.*
Gan unrhyw Lyfrwerthwr
Hughes a'i Fab, Wrecsam

Y CYMRO
a'r Ford Gron
The Welsh National Weekly ∴ Papur Cenedlaethol Cymru

1937 1937
Almanac y Miloedd
80 TUDALEN
DWY GEINIOG
Prif Arweinydd Amser Cymru ers dros 70 Mlynedd
GYDA STORI FER.
Hughes a'i Fab, Wrecsam.

Rhif 209. DYDD SADWRN, TACHWEDD 21, 1936 DWY GEINIOG [2D.]

Dangos i'r Brenin Beth yw Gwir Gyflwr Cymoedd De Cymru

CROESO BRWD Y TRIGOLION

"DISGWYL I'R WAWR DORRI"

Gan Ein GOHEBYDD ARBENNIG

DENWYD y bobl yma i'r ardal gan y gweithfeydd hyn, ac yn sicr fe ddylid gwneud rhywbeth i roddi gwaith iddynt."

Yng nghysgod hen weithfeydd dur Dowlais y dywedodd y Brenin y frawddeg hon—o'i amgylch yr oedd adfeilion gweithfeydd a roddasant waith cyson i ddeng mil ychydig flynyddoedd yn ôl. Edrychai'r Brenin ar y ffwrneisi rhydlyd, a safant fel cofgolofnau enfawr i'r llwyddiant diwydiannol a berthynai i'r lle gynt. Gerllaw safai miloedd o drigolion y cylch—pobl sy'n gwrthod gollwng gafael ar eu hyder y daw eto ddyddiau gwell i ardal sydd wedi dioddef yn enbyd oddi wrth effeithiau'r dirwasgiad.

Derbyniwyd ei Fawrhydi â brwdfrydedd mawr ym mhob cylch yr ymwelodd â hwynt ddydd Mercher a dydd Iau. Bu llawer yn amau teyrngarwch glowyr y De i'r Goron yn ystod y blynyddoedd diwethaf; eithr ni amheuodd y Brenin erioed y fath beth, ac os profodd yr ymweliad hwn â Deheudir Cymru rywbeth, profodd fod y trigolion mor deyrngar ag erioed. Hawdd oedd gweled fod y derbyniad cynnes a roddwyd i'r Brenin yn effeithio'n fawr ar ei deimladau personol.

Yn ystod yr ymweliad hwn, gwelodd miloedd o drigolion cymoedd y cysgodion obaith y byddai'r wawr yn torri cyn bo hir. Bydd y Brenin yn dwyn gydag ef i Lundain ddarluniau trist, a disgwylia'r trigolion y bydd iddo ddylanwadu ar arweinwyr cyfundrefn sy'n caniatau i gynifer o weithwyr a'u teuluoedd ddioddef y fath galedi ag a ddioddefwyd gan drigolion Dowlais, Merthyr, Aberpennar, Cwmafon, Abertileri a'r lleoedd cyfagos yn ystod y deng mlynedd diwethaf.

TEITHIO DRWY'R CYMOEDD.

Cychwynnodd y Brenin ar ei daith ychydig funudau wedi deg o'r gloch fore Mercher, a modurodd o Lanilltyd Fawr i Dre Boverad. Yma, sefydlwyd trigain o lowyr a'u teuluoedd ar y tir dan gynllun y Gymdeithas Gymreig sy'n trefnu i sefydlu dynion di-waith ar y tir.

Eglurodd J. Dalton, un o'r gweithwyr ar y fferm yn Nhre Boverad, i'r Brenin y telir cyflog o 30/6 yr wythnos iddo, ond nad oedd ganddo ond ??mint yr wythnos tuag at ei gynhaliaeth ef a'r teulu ar ôl talu'r rhent. "Rhaid inni eistedd yn y tywyllwch ambell waith," meddai Dalton wrth y Brenin, "oherwydd na allwn fforddio'r hanner coron yr wythnos a godir am drydan."

Sgwrsiodd y Brenin ag amryw o'r dynion, a galwodd yn nhŷ Mrs. Newman, gwraig un a weithiai yng nglofa Gelligaer cyn y dirwasgiad. "A ydych yn hapus yma?" gofynnodd i Mrs. Newman. "Ydwyf, eich Mawrhydi," meddai hithau, "ond a wnewch chwi gofio am deuluoedd y glowyr eraill sy'n dioddef yn y cymoedd?"

Adeiladwyd pont o gennin wrth y fynedfa i'r fferm a gofynnodd y Brenin a ellid trefnu i anfon rhai ohonynt i Lundain iddo ef—yr oedd yn hoff o gennin.

Wedi treulio hanner awr ar y fferm hon, sy'n un o 640 acer, teithiodd y Brenin a'i ganlynwyr i Ddinas, yng ngwaelod Cwm Rhondda. Ymgasglai trigolion y cylchoedd drwy ba rai y teithiai ar ochr yr heolydd a rhoddwyd derbyniad brwd i'w Fawrhydi ym mhobman.

ADDURNO CAE CHWARAE.

Treuliwyd hanner awr yn Ninas. Yr oedd cae chwarae'r cylch wedi ei addurno'n hardd, ymgasglodd miloedd o'r trigolion o amgylch ac ar y cae ei hun yr oedd cynrychiolwyr o'r cynfilwyr ac aelodau Cymdeithas Ambiwlans St. Ioan. Cyflwynwyd amryw o'r swyddogion lleol i'r Brenin ac yna aeth i sgwrsio â'r dynion sy'n brysur droi mannau hen weithfeydd yn gaeau chwarae.

Cafodd David Williams, un o'r arolygwyr, gyfle i ddweud wrth y Brenin ei fod allan o waith ers saith mlynedd, ac yna dywedodd Cliff Baker nad oedd ef wedi gweithio ers 13 mlynedd. Dilynwyd y ddau yma gan Phil Evans (allan o waith ers wyth mlynedd), a Thomas a William Newman oedd heb weithio ers chwe blynedd.

Nid eithriadau oedd profiadau'r dynion hyn. Y mae cannoedd yn yr un cylch wedi dioddef segurdod gorfodol am yr un tymor. Yn wir, rhyfeddai pob un ohonom a ddilynai'r Brenin ar ei daith at frwdfrydedd a theyrngarwch trigolion y cylch yn wyneb yr hyn a ddioddefasant yn ystod y deng mlynedd diwethaf.

Ymysg yr edrychwyr yn y Dinas yr oedd Mrs. E. Jones, 120, Ynyscynon

I dudalen 16.

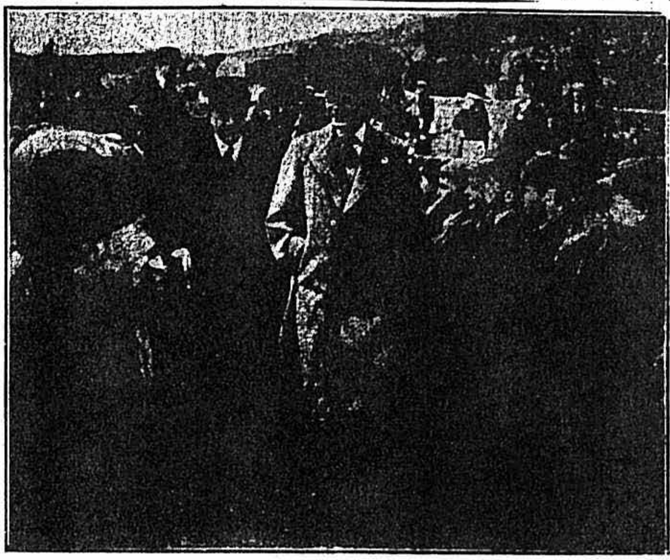

Rhoddwyd croeso cynnes i'r Brenin pan ymwelodd a Dinas, Morgannwg, un o'r lleoedd sydd wedi dioddef fwyaf yng Nghwm Rhondda oddi wrth y dirwasgiad.

Cymro yn Rheithor Prifysgol

CYMRO yw'r Llyngesydd Syr E. R. G. R. Evans, a etholwyd ddydd Sadwrn yn Rheithor Prifysgol Aberdeen.

Ei enw a'i deitl yn llawn yw'r Llyngesydd Syr Edward Ratcliffe Garth Russell Evans, K.C.B., D.S.O., ond deallir nad yw ef ei hun yn hoffi'r enw hwn. Y mae'n fwy adnabyddus fel "Evans of the 'Broke.'" Cafodd yr enw hwn oherwydd ei wrhydri yn ystod y Rhyfel Ewropeaidd.

Ar noson Ebrill 20, 1917, daeth y llongau Prydeinig, y Swift a Broke, i wrthdrawiad â chwech o longau'r Almaen rhyw saith milltir y tu allan i Dover. Suddwyd dwy o longau'r gelyn a gyrrwyd y lleill ar ffo a dychwelodd y Swift a'r Broke i dir yn ddiogel.

GYDA SCOTT.

Y mae'r Llyngesydd yn 55 mlwydd oed, a bu ar ddwy fordaith antur i Begwn y De. Efe oedd yr ail mewn awdurdod yn anturiaeth Scott ac efe oedd yr olaf i weld Scott pan ymadawsant â'i gilydd 154 milltir o Begwn y De.

Y mae wedi ysgrifennu nifer o lyfrau ar ei anturiaethau ar y môr, ac yn awdur storiau i fechgyn.

Bu'n foddion i achub cant o bobl pan ddrylliwyd llong yn nhueddau Hong Kong.

LLUNDAIN A CHYFLOG ATHRO

EI DDAL HYD Y PRAW

CODWYD cwestiwn cyflog Mr. D. J. Williams, un o'r tri Chenedlaetholwr a gyhuddir o losgi'r Ysgol Fomio yn Llŷn, ac a ataliwyd fel athro yn ysgol Sir Abergwaun tra bo'n aros ei brawf, gan Mr. Robert Richards yn y Senedd ddiwedd yr wythnos ddiwethaf.

Gofynnodd Mr. Richards i Lywydd y Bwrdd Addysg a ydoedd y Bwrdd wedi penderfynu'n derfynol ddal ei ran o gyflog Mr. D. J. Williams, ac ar ba awdurdod y gwneid hynny yn wyneb y ffaith nad oedd y llysoedd eto wedi dyfarnu ar achos y cyhuddiad yn ei erbyn.

Atebodd Mr. Oliver Stanley fod Mr. D. J. Williams wedi ei atal gan yr awdurdod addysg lleol i aros canlyniad y praw, ac yr oedd y Bwrdd Addysg wedi hysbysu'r Awdurdod lleol na allent dalu eu cyfran at ei gyflog yn ystod tymor ei ataliad. Yn ôl arfer y Bwrdd fe arhosai ganlyniad y praw cyn dod i benderfyniad terfynol.

Mewn atebiad i Mr. Garro Jones (Aberdeen), dywedodd Mr. Stanley fod yr awdurdod lleol wedi atal Mr. Williams tra yr oedd yn aros ei brawf am ei bod yn eglur nad oedd modd iddo ddal ati yn y cyfamser.

Cymanfa Ddydd y Coroni?

Y MAE awgrym wedi ei wneud yn Llundain mai priodol a fydd trefnu Cymanfa Ganu Gymraeg yn Abaty Westminster, nos diwrnod Coroni'r Brenin Edward VIII.

Os y gellir trefnu felly, ystyrrir y priodoldeb o wahodd y Brenin i fod yn bresennol yn y gymanfa.

Nid oes dim eto wedi ei wneud ond teimlo'r ffordd megis, ac nid oes eto sicrrwydd y cefnogir y cynllun gan holl Gymry'r Brifddinas.

Mewn ymgom â gohebydd *Y Cymro*, datganodd Mr. D. Owen Evans, A.S., Aberteifi, ei farn o blaid y bwriad. Y mae ef wedi arfer arwain Cymanfa Ganu Gymraeg yng Nghapel Westminster bob blwyddyn ar ddiwrnod y Cadoediad ers y dechrau. Cred ef bod yr awgrym yn un rhagorol, ac ni allai feddwl am ffordd ddymunolach i'w gydwladwyr gymryd rhan yng ngweithrediadau'r Coroni. Os y gellir gwneud y trefniadau'n iawn ni all na byddai'r syniad yn troi allan yn un llwyddiannus dros ben.

Ni byddai'n amhosibl trefnu i niferoedd detholedig o gantorion o bob sir, ac hyd yn oed o bob plwyf yng Nghymru, i ddod i'r gymanfa a'i gwneud yn ddigwyddiad arbennig yn hanes Cymru.

Y mae mwy o Gymry nag erioed yn byw yn Llundain yn awr, ac ychwanegir at eu nifer yn sylweddol amser y Coroni gan Gymry o bob rhan o'r byd.

Llun 29

SATURDAY, NOVEMBER 28, 1936

TROEON BYWYD
Detholiadau o waith Daniel Owen.
Gan T. Gwynn Jones.
Lliain, 2/-
"Y rhagarweiniad safonol i waith Daniel Owen." Y Faner.
Gan ganiatâd Llyfrwerthwr
Hughes a'i Fab, Wrecsam

Y CYMRO
a'r Ford Gron
The Welsh National Weekly • Papur Cenedlaethol Cymru

1937 1937
Almanac y Miloedd
80 TUDALEN
DWY GEINIOG
Prif Arweinydd Amser Cymru ers dros 70 Mlynedd
GYDA STORI FER.
Hughes a'i Fab, Wrecsam.

Rhif 210. DYDD SADWRN, TACHWEDD 28, 1936 DWY GEINIOG [2D.]

Y Goron Eisiau Profi'r Cenedlaetholwyr Mewn Llys yn Llundain

RHESYMAU DROS Y CAIS

MILOEDD YN GYRRU PROTEST AT SENEDDWYR

MR. BALDWIN YN GWRTHOD GWELD DIRPRWYAETH

BYDD yr Uchel Lys yn penderfynu wythnos i ddydd Llun nesaf (Rhagfyr 7) pa un a symudir achos y tri chenedlaetholwr a gyhuddir o losgi'r Ysgol Fomio yn Llŷn o Frawdlys Caernarfon i Lundain.

Gwnaed y cais ynglŷn â symud yr achos gan y Twrne Cyffredinol (Syr Donald Somervell, K.C.) o flaen yr Arglwydd Brif Farnwr a'r Barnwr Branson, ddydd Llun diwethaf.

Caniatawyd y cais am orchymyn *nisi*, a bydd yr Uchel Lys ar Ragfyr 7, yn ystyried gwneud y gorchymyn yn un terfynol.

Y mae'r ymgais i symud yr achos i Lundain wedi peri bod miloedd o negesau wedi eu hanfon at aelodau Seneddol Cymru yn protestio yn erbyn hynny.

"Yr ymgyrch fwyaf ers cenedlaethau," oedd diffiniad un aelod Seneddol o'r ymgyrch ynglŷn ag achos yr Ysgol Fomio.

Bu cyfarfod arbennig o'r Blaid Gymreig yn y Senedd nos Iau i ystyried y datblygiadau newydd a phenodwyd dirprwyaeth i drafod y mater gyda'r Prif Weinidog. Yn hwyr nos Iau daeth gair oddi wrth ysgrifennydd Mr. Baldwin i'r perwyl na allai'r Prif Weinidog gyfarfod y ddirprwyaeth oherwydd fod y mater dan ystyriaeth gan Lys Barn.

Bydd Mr. Robert Richards, yr aelod dros Wrecsam, yn gofyn i'r Twrne Cyffredinol, ddydd Mercher nesaf, am ei resymau dros geisio symud yr achos i Lundain.

GOHIRIO CYFARFOD.

Oherwydd fod y Goron yn ceisio symud praw y tri chenedlaetholwr i Lundain, penderfynodd y Blaid Genedlaethol beidio â chynnal y cyfarfod mawr y bwriedid ei gynnal yng Nghaernarfon ddydd Sadwrn nesaf i brotestio yn erbyn yr Ysgol Fomio yn Llŷn, rhag i'r cyfarfod hwnnw mewn un modd beryglu achos y tri arweinydd.

Hysbyswyd *Y Cymro* o hyn gan Mr. J. E. Jones, trefnydd ac ysgrifennydd y Blaid Genedlaethol, ar ôl cynhadledd o gyfreithwyr y Mri. Saunders Lewis, L. E. Valentine, a D. J. Williams ganol yr wythnos hon.

Ynglŷn â gwaith awdurdodau Coleg y Brifysgol yn Abertawe yn atal Mr. Saunders Lewis dros dro, pleidleisiodd mwyafrif myfyrwyr Abertawe yn erbyn mynod ar streic dau ddiwrnod fel protest. Yr oedd 427 yn erbyn a 110 o blaid streic.

PWRPAS DEDDF.

Wrth ofyn am orchymyn *nisi* o flaen Mainc y Brenin yn Llundain am i'r praw gael ei symud i Lundain, dywedodd y Twrne Cyffredinol mai pwrpas y Ddeddf y seiliai ei gais arni oedd symud achosion lle yr oedd teimladau lleol yn gyfryw ag a achosai gymeradwyaeth neu anghymeradwyaeth ffyrnig o ddyfarniad y naill ffordd neu'r llall.

Nid oedd caniatau'r cais, meddai, mewn un modd yn adlewyrchiad ar y rheithwyr, Cymry neu Saeson.

"Hyd yn oed po bai'r rheithwyr i gyd yn ddigon cadarn i beidio â chael eu symud o gwbl gan deimladau cryfion y rhai yr oeddynt yn byw neu'n gweithio yn eu mysg—a phwy ohonom a all ddweud yn sier y byddent mor gadarn â hynny—gellid wedyn, mewn amgylchiadau o'r fath, credu iddynt gael dylanwadu arnynt, ac os gellir dangos hynny, er mwyn cyfiawnder, dylid symud yr achos i le arall," meddai'r Twrne Cyffredinol.

Yr oedd y Twrne Cyffredinol wedi egluro mai o dan adran 2 o'r Central Criminal Act, 1856, yr oedd yn gwneud ei gais.

TEIMLADAU LLEOL.

Dywedodd Syr Donald fod cryn deimlad lleol wedi ei amlygu yn erbyn yr erodrôm, ac fod tyrfa fawr wedi ymgasglu yng nghyffiniau'r llys adeg y prawf yng Nghaernarfon. Addefai'r diffynyddion eu bod wedi rhoddi'r lle ar dân, a bu i'r rheithwyr fethu cytuno ar eu rheithfarn.

Cyflwynodd Syr Donald ddatganiadau ysgrifenedig ar lw oedd yn dangos fod teimladau cryfion wedi eu hamlygu ddiwrnod y llys yng Nghaernarfon, pryd, meddid, yr oedd y dyrfa un adeg yn rhifo 2000, ac y canwyd "Hen wlad fy nhadau." Pan wybu'r dorf ganlyniad y prawf rhuthrodd ymlaen at y llys, a chyda thrafferth y cadwyd hwy'n ôl. Dywedwyd hefyd fod dros 5000 o gopïau o bamffled, "Paham y llosgwyd yr Ysgol Fomio" wedi eu gwerthu.

Wrth ganiatau'r cais, sydd i'w benderfynu ar Rhagfyr 7, sylwodd Arglwydd Hewart mai gorau po leiaf i'w ddywedyd ar yr achos ar y pryd.

GWRTHOD MYND AR STREIC.

Bu i 537 allan o 630 o fyfyrwyr Coleg y Brifysgol, Abertawe, bleidleisio ar gynigiad i fynd ar streic am ddau ddiwrnod fel protest am fod awdurdodau'r Coleg wedi atal Mr. Saunders Lewis fel darlithydd dros dro.

Yr oedd 427 yn erbyn streic a 110 o blaid.

Derbyniodd Mr. Robert Lewis, Gerlan, Bethesda, y newydd yn ddiweddar fod ei chwaer, Mrs. Mary Jones, Efrog Newydd, a dybiai fuasai farw flynyddoedd yn ol, yn fyw. Nid oedd y naill wedi clywed dim am y llall ers 25 mlynedd. Bwriada Mrs. Jones ymweled a Chymru ddechrau'r flwyddyn nesaf.

Deiseb De Cymru i'r Senedd

CYFLWYNWYD y ddeiseb fwyaf cynrychioladol a roddwyd erioed gerbron y Senedd, yn Nhŷ'r Cyffredin, ddydd Iau, gan Syr William Jenkins, A.S., ar ran ardaloedd y cynl.

Ffrwyth cynhadledd o awdurdodau cyhoeddus a fu yng Nghaerdydd beth amser yn ôl yw'r ddeiseb hon, a chafodd gefnogaeth holl aelodau Seneddol De Cymru yn y Tŷ.

Ymhlith y rhai a'i harwyddodd y mae Arglwydd Faer Caerdydd, cynrychiolwyr perchnogion glo, a gwneuthurwyr dur a thunplat, amaethwyr, cynghorau sir Forgannwg, Mynwy, Caerfyrddin, a Brycheiniog, Corfforaeth Caerdydd, a chynrychiolwyr yr Eglwys yng Nghymru, a'r Ymneilltuwyr.

GOFYN CYMORTH.

Erfynir yn y ddeiseb ar i'r Llywodraeth brysuro i roi cymorth i'r ardaloedd arbennig, a gofyn am i Bwyllgor o'r Cyfrin Gyngor gael ei benodi i ddelio â'r hyn a gymeradwya'r Dirprwywyr dan Ddeddf 1934.

Mynegir nad yw darpariadau'r Ddeddf, cyn belled ag y mae â wnelont â De Cymru, yn ddigonol i gyrraedd ei hamcanion. Er eu bod yn gwerthfawrogi ymdrechion y Dirprwywyr, ar ran yr ardaloedd arbennig, i gyfarfod gofynion y Ddeddf, myn y rhai sydd wedi arwyddo'r ddeiseb, bod awdurdod y Dirprwywyr wedi ei gyfyngu gymaint nes gwneuthur y Ddeddf yn anymarferol.

Y mae'r anghyflogaeth yn Ne Cymru, medd y ddeiseb, wedi dal yn gyson ers naw mlynedd, er gwaethaf y ffaith fod er 1921, leihad o 280,000 yn y boblogaeth oherwydd symud i ardaloedd eraill, ac y mae'r symud parhaus hwn o lafur a phobl o Dde Cymru yn rhwym o amharu'n ddifrifol ar les y genedl.

At present you think your washing's all right -but until you use Persil *it can't be white*

When you see Persil whiteness you'll lose the confidence you had in your experience with other soaps and powders. Because there is only one standard of whiteness in washing—the standard set by Persil! Persil, with its soap-plus-oxygen action, gets out all dirt, grime, and even stains, leaving your things perfectly *clean* and so, of course, perfectly *white* too. Don't just "think" your wash is white: be *certain*—use Persil!

THE AMAZING Persil OXYGEN WASHER

PER 842 201-96

LLWYDDO I DDYSGU CYMRAEG I SAESON

Daeth dros hanner cant o athrawon Caerffili a'r cylch i Ysgol y Twyn, Caerffili, i wrando ar Mr. D. O. Roberts, Aberdâr, yn rhoddi darlith ar ddulliau diweddar o ddysgu Cymraeg.

Daeth dosbarth o blant uniaith Seisnig yno, a bu Mr. Roberts yn llwyddiannus iawn wrth ddysgu'r rhain.

Y gyntaf yw hon o gyfres o dair darlith a gynhelir o dan nawdd Undeb Athrawon Cymreig. Trefnwyd y gyfres gan Mr. J. P. Richards.

Llun 30

SATURDAY, JANUARY 23, 1937.

CANEUON Y GYMANFA
(Welsh Community Songs)
Casgliad o
Emyn-Donau ac Alawon Cenedlaethol ar gyfer Pedwar llais
gan
W. S. Gwynn Williams
Geiriau Cymraeg a Saesneg
Staff: 1/- Solfa: 4d.
Hughes a'i Fab Wrecsam

Y CYMRO
a'r Ford Gron
The Welsh National Weekly • Papur Cenedlaethol Cymru

COFIWCH MACHYNLLETH!
DAVIES'S
COUGH MIXTURE
"DYNA GANU!
LLAIS CLIR!
Gwellhaodd fy FLU',
ANNWYD, a'm PESWCH"
1/3 a 3/- gan Fferyllwyr Boots' Stores

Rhif. 218. DYDD SADWRN, IONAWR 23, 1937 DWY GEINIOG [2D.]

Gyrru'r Tri Chenedlaetholwyr i Garchar Am Naw Mis

MUNUD I'W CAEL YN EUOG

RHWYSTRO DAU I SIARAD EU HIAITH

TORF O GYMRY WRTH DDRWS Y LLYS

Gan Ohebydd Arbennig

NI chymerodd ond un munud i ddeuddeg o reithwyr o Saeson gael y tri Chenedlaetholwr yn euog mewn achos a fu yn Llys Canol y Troseddwyr (yr Old Bailey) yn Llundain ddydd Mawrth.

Y tri a gyhuddid oedd:

John Saunders Lewis (42), darlithydd;
Lewis Edward Valentine (42), gweinidog; a
David John Williams (51), athro ysgol ganolradd.

Yr oedd dau gyhuddiad yn erbyn y tri, sef:

(1) Gwneud niwed maleisus ar eiddo; a
(2) Lloegi eiddo'r Goron

ym Mhenyberth ar Fedi 8, 1936.

Yr oedd yr achos wedi ei ystyried ym Mrawdlys Arfon, Hydref 13, pryd y methodd y rheithwyr a chytuno ar ddyfarniad. Gohirlwyd yr achos hyd y Frawdlys ddilynol, ond yn y cyfamser llwyddodd awdurdodau Llundain i gael caniatâd yr Uchel Lys i'r achos gael ei ystyried yn Llundain, oherwydd y teimladau lleol oedd yn bod yn y cylch o ba un y gelwid rheithwyr i'w ystyried yng Nghaernarfon.

Gwrandawyd yr achos gan y Barnwr Charles; ymddangosai Mr. W. N. Stable, K.C., a Mr. Bertram Reece dros yr erlyniad, ond nid oedd gan yr un o'r tri diffynnydd neb i'w cynrychioli.

Daeth llawer o Gymry i Lundain i fod yn bresennol yn y llys, ac yr oedd mintai gref o Gymry Llundain a'r cylch yno. Ni lwyddodd chwarter y rhai a ddymunai ddod i'r llys gael mynediad, ac yr oedd aelodau'r heddlu'n brysur iawn yn archwilio tocynnau y rhai a geisient fynd i'r adeilad. Yn wir, teimlai pawb fod heddlu'r Brifddinas yn amau pob un a glywid yn siarad Cymraeg. Yr oedd digon o aelodau'r heddlu i'w gweled pa bynnag yr ymgasglai'r Cymry.

YSBRYD NEWYDD.

Profiad pawb oedd na welwyd y fath ysbryd cenedlaethol ers llawer dydd; yr oedd pawb, heb eithrio'r tri diffynnydd mewn hwyliau rhagorol, ac, hyd yn oed wedi i'r Barnwr gyhoeddi'r ddedfryd ac i'r tri Chymro ddiflannu i gylch y celloedd, teimlai pawb yn falch fod rhywrai, o'r diwedd, wedi dangos eu hunain yn barod i aberthu cymaint dros yr hyn a gredant ynddo.

Daeth Mrs. Valentine i Lundain gyda'r "agyrsion" â ddaeth o Gymru. Cyrhaeddodd Llundain, gyda'r Cymry eraill, am bump o'r gloch y bore a gwelwyd hi yng nghyffiniau'r Old Bailey cyn naw o'r gloch y bore. Gyda hi yr oedd ei chwaer, Miss Lena Jones a chwaer Mr. Valentine, Mrs. Hunt.

Nid oedd gwragedd y ddau ddiffynnydd arall yn bresennol; rhwystrodd gwaeledd hwynt rhag dod i'r Brifddinas. Gwaeledd hefyd a rwystrodd Mr. J. E. Jones a Mr. E. V. Stanley Jones, trefnydd a chyfreithiwr y Blaid Genedlaethol rhag bod yn bresennol. Chwith oedd pawb o'u colli, gymaint fu eu gwaith gyda'r achos hwn.

GWYR Y PAPURAU.

Gwelwyd llawer o Gymry amlwg yng nghyffiniau'r llys, ac yr oedd cynrychiolwyr ugeiniau o bapurau newydd Lloegr yn bresennol. Anfonodd rhai ohonynt eu prif ysgrifenwyr i roddi eu hargraffiadau, a chafodd hanes yr achos sylw gan bob papur Saesneg yn y wlad.

Cadwodd y tri diffynnydd gyfrinach eu hamddiffyniad hyd y diwedd. Ni wyddai hyd yn oed eu cyfeillion agosaf pa agwedd fwriadent ei chymryd. Ond pan ddaeth ei dro i roeli, gweithredodd y Barnwr Charles yn union ac yn bendant, yn unol â thraddodiadau Cyfraith Lloegr. Wedi iddo gael ei sicrhau fod dau o'r diffynyddion yn hyddysg yn iaith llywodraeth Lloegr, gwrthododd ganiatau iddynt ddweud yr un gair yn Gymraeg. Ac yn wyneb hyn, gwrthododd y ddau gymryd rhan yn yr achos. Nid oedd

I golofn 5.

Y dorf yn aros i'r llys agor fore dydd Mawrth diwethaf.

Cymry yn Dangos eu Hochr ym Mhrifddinas y Sais

YCHYDIG cyn chwech o'r gloch nos Fawrth, ymgasglodd nifer dda o Gymry yn Hyde Park, ac agorwyd y cyfarfod drwy ganu "Hen Wlad fy Nhadau."

Safai plismon yn ymyl y llwyfan, a chymerodd enw pob un o'r siaradwyr. Ond yr oedd yn amlwg mai Sais ydoedd, oherwydd ni fu'n abl i gymryd nodiad o ddim a ddywedwyd gan y gwahanol siaradwyr.

Yn y dorf yr oedd nifer o guddswyddogion mewn gwisg gyffredin. Eithr ofer a fu eu hymgais i geisio cael gwybodaeth oddi wrth yr hyn a ddywedai aelodau o'r dorf—yr oedd pawb yn ofalus i beidio â siarad gair o Saesneg.

"Eiddo Cesar i Cesar," meddai'r Parch. J. Victor Thomas, Walthamstow, "ac eiddo Cymru i Gymru." Nid oes gan neb hawl i wneuthur yr hyn a fynno â thir Cymru—ein heiddo ni yw. Y mae tir Cymru yn gysegredig i ni.

"Daeth yr awr i ni weithredu, oherwydd y mae'r tri gwron wedi rhoddi arweiniad pendant inni. Na fydded inni ganiatau i aberth y tri Chymro fod yn ofer."

NATUR Y CYMRO.

Dywedodd Mr. T. Morgan Jones, Bayswater, fod y Cymro yn ddyn heddychlon. Ni charai dorri'r gyfraith, ond, ambell waith, yr oedd amgylchiadau yn ei orfodi i gymryd mesurau eithafol. "Nid yw'n talu inni atal ein hunain bob amser," meddai.

Pwysleisiodd yr Athro J. E. Daniel, Bangor, fod y gweithrediadau yn y llys yn hollol gyfreithiol. Fel yr oedd y gyfraith ar hyn o bryd, nid oedd ganddynt gwyn i'w gwneud. Ond dadleuai fod pwnc yr iaith yn un gwahanol iawn. "Dylai pob Cymro fod â hawl i ddefnyddio ei iaith ei hun wrth geisio ei amddiffyn ei hun mewn llys barn.

Terfynwyd y cyfarfod drwy ganu "Hen Wlad fy Nhadau," a gwahanodd y dorf heb i'r heddgeidwaid ymyrryd â neb.

BU cyfarfod o Gymry yng nghaffe Chequers, Strand, Llundain, am naw o'r gloch nos Fawrth, a daeth torf fawr ynghyd.

Safai Arolygydd a Rhingyll yr heddlu y tu allan i'r caffe yn ystod y cyfarfod, ond ni ofynnwyd yr un cwestiwn i ac ni ddywedwyd yr un gair wrth yr un o'r rhai oedd yn bresennol yn y cyfarfod.

Llywyddwyd gan Mr. W. P. Hughes, a siaradwyd gan yr Athro J. E. Daniel, O. Llew Owain, Alun Davies, Caradog Pritchard, Aneurin Davies, Einion Evans, ac Aylmer Phillips.

Terfynwyd y cyfarfod am chwarter wedi deg o'r gloch drwy ganu "Hen Wlad fy Nhadau," ac ymwahanodd y Cymry mewn ysbryd rhagorol—Cymry Llundain i'w cartrefi a'r rhai a deithiodd o Gymru i wrando'r achos am orsaf Euston i ddal eu trên gartref.

CEISIO GORSAF AWYR I DREF

Hysbyswyd mewn cyfarfod o Gyngor Rhyl, sir Fflint, bod ymdrech i'w wneud i sicrhau tir addas i orsaf awyr.

Bu'r Pwyllgor Ffyrdd, gyda chynrychiolwyr yr Utility Airways, Cyf., y cwmni sy'n bwriadu sefydlu gwasanaeth awyr rhwng Lerpwl a Gogledd Cymru, yn trafod y cynllun, a chymeradwywyd fod cadeirydd y Cyngor (Mr. Joseph Brookes), cadeirydd y pwyllgor (Mr. Albert Barnes), a Mr. Davison, pennaeth y cwmni yn ystyried lleoedd addas i adeiladu gorsaf awyr.

WEDI i'r achos yn erbyn y tri Chenedlaetholwr orffen brynhawn dydd Mawrth ymgasglodd y Cymry ar yr heol y tu allan i'r brif fynedfa i Lys Canol y Troseddwyr, Old Bailey, Llundain.

Pan ddaeth Mrs. Valentine allan o'r adeilad, croesawyd hi gyda chymeradwyaeth mawr. Ffurfiwyd cylch o amgylch y drws a chanwyd "Hen Wlad fy Nhadau" gyda brwdfrydedd mawr.

Stopiodd cannoedd o Lundeinwyr pan glywsont y canu, ac yn fuan iawn yr oedd yn amhosibl i drafnidiaeth fyned ar hyd yr heol.

GWEIDDI "HWRE."

Wedi'r canu galwyd am "Hwrê" i'r tri Chymro bob yn un, a boddwyd gorchmynion aelodau'r heddlu oedd, erbyn hyn, wedi dod allan o'r adeilad, gan y banllefau.

Sylweddolodd Arolygydd yr heddlu bod y sefyllfa'n datblygu a galwyd rhagor o heddgeidwaid. Llwyddwyd i wahanu'r dorf Gymreig, ond nid cyn i'r Athro J. E. Daniel gyhoeddi y byddai cyfarfod arbennig o Gymry yn Hyde Park am chwech o'r gloch.

Ceisiodd Isander, Llandudno, ddadlau â'r Arolygydd, ac ofnai rhai y buasai'n cael ei gymryd i'r ddalfa. Wedi iddo annerch yr Arolygydd ar ran y Cymry yn mrwydr Bosworth, bodlonodd, ac aeth o gyffiniau'r llys.

O golofn 2.

neb wrth law i dystio fod Mr. D. J. Williams yn deall ac yn gallu siarad Saesneg, a rhoddwyd cyfieithydd iddo. Drwy hyn, cafodd gyfle i egluro ei agwedd i'r Barnwr oherwydd ni wyddai'r Barnwr beth a ddywedodd hyd nes y cyfieithiwyd ei eiriau i'r llys.

Creodd hyn gam-argraff ym meddwl y Barnwr; yr oedd dan yr argraff mai Mr. D. J. Williams yn unig oedd yn gwadu hawl y llys i ystyried yr achos!

Nid oedd y ddedfryd o naw mis yn yr ail ddosbarth yn un drom. Ofnid yr anfonid hwy i garchar am dymor hwy o lawer. Daw amser eu rhyddhau'n fuan, ac y mae trefniadau ar droed eisoes i roddi derbyniad tywysogaidd iddynt pan ddychwelant.

Llun 31

gynhesach atynt nag at yr hen darw a'r hwch fawr. Yn wir, sylwaf y caiff merched bach, twt, petite, fwy o anwes na'r chwiorydd mawr, cyhyrog!

thau. Fe gai pobl Môn eu hynys glodfawr yn well na mwg y Sowth. Mae degau—oes, cannoedd, mi goeliaf—o Gymry yn Llundain a grêd yn ddiysgog mai ar Dregaron a Llan-

ei thaws, o Fôn i Gŵyr, o Langefni i Abertawe, mewn pum awr ac ychydig funudau. Gwelais Gymru Gymreig bron i gyd mewn llai na chwarter diwrnod, a daeth pennill Eifion Wyn

GWENU AR Y FFORDD I'R LLYS

Tynnwyd y darlun hwn pan yr oedd y tri chenedlaetholwr ar eu ffordd i'r llys yng Nghaernarfon. Gyda hwynt y mae Mr. J. E. Jones a Mr. E. V. Stanley Jones.

Llun 32

I AMSER I WRANDO'R ACHO

CYMRY
ETH O
ELL

EISIAU
CHIAU

IYDD AM
THNOS

DD y Barnwr
yn Llys yr Old
Llundain, fore Mer-
3, i wrando'r achos
Chenedlaetholwr y
dilynol (Ionawr 19)
l y tri ar eu cyfrif-
in, hyd hynny.
am un ar ddeg o'r
Barnwr Charles i'r
s Canol y Troseddwyr,
ıdain, a galwyd enwau
Lewis, Lewis Edward
)avid John Williams
o'r tu allan i'r Llys.
neu ddau daeth y tri
ryd eu lle yn y doc.
! nifer y gwrandawyr
lys bychan yw, ac ni
lle y caniateir i'r cy-
ond rhyw 35.
naw o'r gloch y bore,
o'r teithwyr a ddaeth
lros y nos, wedi ym-
rysau'r cyhoedd. Yn

Y TRI CHENEDLAETHOLWR O FLAEN Y GWESTY YN LLUNDAIN.

GORCHYMYN SYMUD Y PRAW

DYFARNIAD LLYS

DYFARNODD Llys y Fainc

Mr. Valentine, a'i fod wedi cael croeso eithriadol ym mhobman—yr hyn a arwyddai na edrychid arno fel troseddwr.

Dywedodd Mr. Birkett na ddylid sôn am y ffaith bod y rheithwyr wedi anghytuno. **"Os dyna yw sail y cais hwn ofer yw dweud nad ydych yn adlewyrchu'n anffafriol ar reithwyr**

"Nid

CWRD

"

"YR oeddwn
meddwl f
gweddol d
weddolais y bore
wn mor ddewr a
meddai'r Parch.
tine wrth fintai
a ymgasglodd
bychan yn Llunc
Ionawr 12, y n
ymddangos gyn
Bailey.

Cyfeirio yr oedd
ffaith iddo orfod
yn Llandudno, e
blentyn, a theithi
sefyll ei braw yn y

Ni welais ysbryc
unman erioed ag a
hwn. Yr oedd o
Gymry eiddgar wed
i glywed y "gair
Chymro a gafodd s
y misoedd diwetha

Llun 33

dywedodd Arglwydd Hewart nad oedd y Llys am ofyn i'r Twrne Cyffredinol ateb.

Ond cododd Syr Donald Somervell i ddweud nad oedd ganddo ef wrthwynebiad pe dymunai'r Llys i'r achos gael ei symud i Gaerdydd.

"Awgrymir," meddai ymhellach, "bod y cais hwn yn golygu na ellid cael praw teg yn unman yng Nghymru. Nid wyf i'n awgrymu hynny o gwbl."

Ystyriodd y Barnwyr y mater am rai munudau, ac yna dywedodd Arglwydd Hewart y gwneid y rheol yn derfynol. "Yr wyf yn fodlon," meddai, "fod y tystiolaethau a gyflwynwyd i'r Llys yn profi y gweinyddid y Gyfraith yn fwy cyfiawn pe caniateid y cais. Nid oes sail o gwbl i'r gŵyn bod yr achos i'w symud o Gymru i Loegr. Ni ymddengys i mi bod gennym hawl i newid y rheol a symud yr achos i Gaerdydd, ac ni chredwn fod galw am hynny.

Cytunodd y ddau Farnwr arall, a gwnaed y rheol yn derfynol.

cyfarfodydd Prifwyl y genedl Gymreig.

"Y mae'n rhaid i'r Blaid Genedlaethol," meddai Mr. Owen, "ofalu na chaiff yr un o'r ddau ŵr bonheddig hyn ddweud gair ar lwyfan yr Eisteddfod. Bydd rhaid inni drefnu ymlaen llaw i'w rhwystro—a phan fyddant wedi blino ar geisio annerch y dorf ym Mhafiliwn yr Eisteddfod, fe ofalwn ninnau ddistewi'n ebrwydd a chaniatau i weithrediadau'r Eisteddfod fynd ymlaen yn dawel."

Derbyniwyd yr awgrym hwn gyda chymeradwyaeth mawr.

EFFAITH Y DIGWYDDIAD.

Siaradodd y Parch. J. P. Davies, Porthmadog, ar effaith y digwyddiad ym Mhenyberth ar feddwl trigolion y cylch.

"O'm rhan fy hun," meddai, "yr wyf yn argyhoeddedig na fydd eu haberth yn ofer; gall ein cyfeillion, yn eu hunigedd mawr, deimlo'n dawel y byddwn ni yng Nghymru yn cario'r frwydr ymlaen. A phan ddeuant yn ôl atom, cânt weled eu bod wedi

calonnau. Y cwbl allaf ddweud wrth ych yw, 'Na wylwch o'n plegid n ond, yn hytrach, wylwch drostoc eich hunain.'

Cyrhaeddodd Mr. Saunders Lewis cyfarfod pan yr oedd Mr. Valentin yn siarad, a galwyd arno i ddweud gai

Dywedodd Mr. Lewis nad oed ganddo ddim i'w ddweud; bwriada ddweud yr hyn oedd ganddo i' ddweud yn y Llys. Diolchodd am derbyniad caredig a roddwyd iddynt a dywedodd fod yn dda ganddo gae y cyfle i gyfarfod Cymry Llundai unwaith eto.

"Gobeithio y daw'r dydd yn fuan," meddai, "pan y bydd y Saeson yn eic hel oddi yma ac y deuwch yn ôl Gymru. Pryd hynny, bydd gennym Lywodraeth Gymreig i'ch croesaw i'r Hen Wlad."

Wedi ychydig eiriau gan Mr. E. V. Stanley Jones, Caernarfon, a Mr. J. E. Jones, Trefnydd y Blaid Genedlaethol, terfynwyd y cyfarfod drwy ganu "Hen Wlad fy Nhadau."

Tu allan i'r Old Bailey, Llundain. Yn y darlun y mae nifer o Gymry a deithiodd i Lundain dros y nos i fod yn bresennol yn y Llys.

Llun 34

SATURDAY, MAY 15, 1937

YN BAROD
RHESTR TESTUNAU
EISTEDDFOD GENEDLAETHOL YR URDD.
ABERYSTWYTH
MEHEFIN 10, 11, 1938
6ch. trwy'r post 7c.
Gan unrhyw Lyfrwerthwr
HUGHES A'I FAB

Y CYMRO
a'r Ford Gron
The Welsh National Weekly • Papur Cenedlaethol Cymru

Yn Barod.
PROGRAM TREFN
EISTEDDFOD GENEDLAETHOL YR URDD
GWAUN-CAE-GURWEN
Mai, 17, 18, 19, 1937.
6ch. Trwy'r Post 7c.
Gan unrhyw Lyfrwerthwr
HUGHES A'I FAB

Rhif 234. DYDD SADWRN, MAI 15, 1937 DWY GEINIOG [2D.]

Miloedd Allan Drwy'r Nos i Groesawu Gorymdaith y Coroni

RHWYSG MAWR YN YR ABATY

GOLYGFA YSBLENNYDD DAN Y BWAU HEN

CYMRU'N UNO YN Y DATHLU

CORONWYD George VI a'r Frenhines Elizabeth yn Abaty Westminster ddydd Mercher, ac yr oedd rhwysg a symledd, traddodiad a dyfais, yn cydgyfarfod i wneuthur y seremoni hen yn amlygiad newydd o deyrngarwch unol.

Yr oedd seremoni draddodiadol yn cysylltu'r Coroni hwn â rhestr hir o Goroniadau mil o flynyddoedd yn hanes y deyrnas, a dyfais y diwifr yn ei gysylltu â miliynau o ddeiliaid teyrngar dros yr ymherodraeth fyd-eang, trwy ei gwneuthur yn bosibl iddynt wrando pob symudiad yn y rhialtwch a dynnodd y miloedd i'r Brifddinas. Gorau golud yr ugeinfed ganrif yn cael ei ddangos yn y lliwiau llachar a'r goreuro gwych, a mawredd syml bwâu hen yr Abaty cysegredig yn ychwanegu at urddas yr achlysur.

Seremoni'r genedl oedd y Coroni, a mawr oedd brwdfrydedd y tyrfaoedd anferth a wyliodd yn orymdaith ysblenydd drwy heolydd y Brifddinas, a bonllefau'r miloedd pan ddaeth y Brenin a'r Frenhines allan ar falconi'r Plas, a chyda hwy'r Tywysogesau Elizabeth a Margaret, yn faen clo ar orohïan brwd.

Drwy'r wlad i gyd, a thrwy'r ymerodraeth, bu dathlu brwd ar y Coroni. Yr oedd baneri ac addurniadau lliwgar yn dangos fod pob tref a phentref yn cydlawenhau, coelcerthi ar lawer bryn yn mynegi'r teimladau cynnes.

CYMRU'N DATHLU.

Nid oedd un dref yng Nghymru nad oedd yn y miri trwy drefniadau lleol. Mewn aml i le rhoddwyd te i'r hen; trefnwyd chwaraeon a gwleddoedd i'r plant, a'u hanrhegu; bu gwasanaethau yn yr addoldai yn y rhan fwyaf o leoedd; ac yn yr hwyr bu gollwng tân gwyllt.

Yr oedd baner Cymru, y Ddraig Goch, yn chwifio ochr-yn-ochr â baneriau gwledydd eraill yr Ymerodraeth yn y Brifddinas. Yr oedd iddi le amlwg yn addurniadau aml i dref heblaw'r Brifddinas yn Lloegr, ac ym mhob cwr o Gymru.

Cynheuwyd coelcerth ar ben y mynydd yn Ynys Enlli, anrhegwyd y plant a rhoed gwledd i'r holl ynyswyr.

BYD AC EGLWYS.

Amlygwyd urddas a rhwysg Eglwys a Gwladwriaeth yn y seremoni yn yr Abaty. Yr oedd urddasolion byd ac eglwys yno yn eu hysblander, a chynrychiolwyr gwledydd Prydeinig yn cael eu lle yn yr orymdaith. Yr oedd yno gynrychiolwyr yr Eglwysi Rhyddion ac Eglwys Sgotland.

Hwn oedd y Coroni cyntaf ar ôl datgysylltu'r Eglwys yng Nghymru, ac yr oedd Esgobion Cymru yno gyda'r Esgobion eraill.

Cyn y seremoni aeth y Brenin a'r Frenhines ar eu gliniau i offrwm gweddi bersonol cyn eistedd yn eu cadeiriau yn yr Abaty.

Yn gweini ar y Frenhines yr oedd Esgob Blackburn (Dr. Herbert) ac Esgob St. Albans (Dr. Furse), ac yn gweini ar y Brenin yr oedd Esgob Bath a Wells (Dr. Willson) ac Esgob Durham (Dr. Henson).

CYFLWYNO'R BRENIN.

Safai Archesgob Caergaint wrth yr Allor, a daeth ymlaen i gyflwyno'r Brenin i'w bobl i gael ei gydnabod. Pedair gwaith y cyflwynodd yr Archesgob y Brenin i'w bobl, mewn llais croyw, a gofyn a oeddynt yn ei dderbyn i'w wasanaethu a thalu eu teyrnged iddo. A phedair gwaith yr atebwyd gan y dorf eu bod, a'r Brenin yn cydnabod eu hateb.

Dodwyd y teyrndlysau ar yr Allor, yn arwydd fod symbolau awdurdod tymhorol dros dro yng ngofal yr Eglwys. Ond ni chyflwynodd Cludwyr y Cleddyfau mo'r rheini, ac yr oedd ystyr symbolaidd i hynny hefyd.

"GWEINYDDU CYFIAWNDER."

Gofynnodd yr Archesgob i'r Brenin a oedd yn fodlon i gymryd y llw, a chafodd yr ateb ei fod. Yna gofynnodd am ei ymrwymiad i lywodraethu ei bobl yn ôl eu cyfreithiau a'u harferion, i weinyddu Cyfraith a Chyfiawnder, ac i gadw cyfreithiau Duw a phroffes yr Efengyl, a diogelu'r Eglwys. Rhoddodd y Brenin ateb cadarnhaol i bob cwestiwn.

Y BRENIN A'R FRENHINES.

ARWISGO AG ARWYDDION AWDURDOD

Safodd y Brenin yn bennoeth gerbron yr Allor, a chyda'r Beibl yn ei law cymerodd ei lw. Dychwelodd i'w gadair, gwnaeth ei Ddatganiad a'i arwyddo.

Bellach yr oedd y Gwasanaeth Coroni yn wasanaeth Cymun, a'r Brenin o hyd yn bennoeth.

YR ENEINIO.

Rhan gysegredig y seremoni oedd yr eneinio. Yn hwn diosgai'r Brenin ei fantell wych. Arweiniwyd ef i Gadair y Sant Iorwerth, a chysgodwyd ef yn ystod yr eneinio. Yna aeth at yr Allor a phenlinio.

Ar ôl yr eneinio arwisgwyd y Brenin â Chleddyf, a fendithiwyd ar yr Allor, "i wneuthur cyfiawnder, rhwystro cynnydd anghyfiawnder, ac amddiffyn Eglwys gysegredig Duw." Wedyn yr arwisgo a mentyll ag arwyddion awdurdod y Frenhiniaeth.

DODI'R GORON.

Yr oedd tawelwch mawr pan ddaeth yr adeg i osod y Goron ar ben y Brenin. Yr oedd yn eistedd ar Gadair Sant Iorwerth. Yr oedd y Goron ar yr Allor. Cymerodd yr Archesgob hi, a nesaodd at y Brenin. Gwyrodd yntau ei ben, a dododd yr Archesgob hi ar ei ben.

Canwyd "Duw gadwo'r Brenin." A boddwyd y cyfan ym manllefau llawen y dorf oddi allan. Dyna sŵn utgyrn arian yn uwch na'r cyfan.

Bendithiwyd y Brenin gan yr Archesgob. Canodd y côr, rhoddwyd Beibl i'r Brenin, a chodwyd ef i'r Orsedd. Yr oedd George VI wedi cymryd meddiant o'i deyrnas, a datganodd yr Archesgob a'r Esgobion a'r Prif Arglwyddi eu ffyddlondeb iddo a'u hymlyniad wrtho.

Y FRENHINES.

Wedyn eneiniwyd a choronwyd y Frenhines.

Torwyd y bregeth allan o'r gwasanaeth yn yr Abaty.

Golygfa ysblenydd ydoedd, a'r Abaty hen wedi ei addasu i ddal tua saith mil o edrychwyr. Yr oedd drysau'r Abaty wedi eu hagor chwech o'r gloch y bore, a dechreuodd y bobl gyrchu i'w lleoedd yn union ar ôl hynny.

Bu'r orymdaith o'r Abaty drwy strydoedd gorlawn, dim llai na thair miliwn o bobl yn y Brifddinas yn cydlawenhau yn y miri brwdfrydig. Yr oedd miloedd wedi bod allan drwy'r nos, er mwyn bod yn sicr o weled rhan o'r rhialtwch gwych. A thrwy'r nos dylifai'r ymwelwyr i'r Brifddinas.

37,000 O BLANT.

Ar hyd yr Embankment gwylid yr Orymdaith Frenhinol gan 37,000 o blant ysgol. Yr oeddynt wedi dechrau cyrraedd yno yn fuan wedi naw yn y bore, ac erbyn 11.15 a.m. yr oedd pob mintai o blant yn ei lle. O'r miloedd plant dim ond dau oedd heb gyrraedd erbyn yr adeg benodedig—ac un ohonynt ar ôl oherwydd afiechyd. Ond dygwyd y ddau i'w lleoedd priodol cyn i'r orymdaith gyrraedd.

Aeth un bachgen deuddeg oed oedd yn aelod o'r côr yn yr Abaty yn wael yn ystod y gwasanaeth, a chludwyd ef i ysbyty Westminster.

Mynych y clywid twr o Gymry ymhlith y tyrfaoedd a ddisgwyliai'r Orymdaith yn torri i ganu "Hen wlad fy nhadau."

Llun 35

AELODAU O BABELL AWEN "Y CYMRO" a gyfarfyddodd yng Nghapel Maengwyn, Machynlleth, ddydd Iau. Yr ail ar y chwith yw Dewi Emrys, golygydd y "Babell."

Llun 36

SEINTIAU CYMRU—XIX.

GWENFFREWI—WYRYF A MERTHYR

Gan Mrs.
M. P. Thomasset

NI welir enw Gwenffrewi yn yr un o'r hen achau Cymreig' felly y mae'n amlwg nad oedd yn hannu o linach frenhinol fel llawer o saint Cymreig eraill.

Dywed un o'r cofiannau cynnar mai merch ydoedd i ŵr goludog o'r enw Tenyth, a drigai yn Nhegeingl (sir Fflint). Gwenlo, ferch Bugi, a chwaer i Feuno Sant, oedd ei mam. Beuno oedd y sant a wrthododd ddilyn galwedigaeth frenhinol ei dad ar ôl ei droedigaeth.

Yn Nhegeingl, un o siroedd lleiaf Cymru, y treuliodd Gwenffrewi ddyddiau ei mebyd. Bro sy'n enwog yn hanes Cymru ydyw Tegeingl. Ym Maes Garmon, gerllaw hen dref yr Wyddgrug, y bu buddugoliaeth fawr yr Haleliwia, pan orchfygodd Garmon holl luoedd barbaraidd y Pictiaid a'r Scotiaid. Yn y 7fed ganrif bu cyflafan erch "perllan Fangor," sef Bangor-is-y-Coed, pan laddwyd "1,200 o fyneich a gwŷr golychwydol (crefyddol)" gan wŷr Aethelffrith, Brenin Caint. I'r fro hon y daeth Offa, Frenin Mersia, ac adeiladodd ei glawdd enwog dros rannau helaeth ohoni. A phwy na chlywodd am frwydr Morfa Rhuddlan, ym mha un y syrthiodd Caradog ddewr. Yma hefyd y cyflawnodd y Tywysog Llewelyn bethau dewr yn nyddiau Iorwerth I.

Rhed Moryd y Ddyfrdwy rhyngddi â Lloegr i'r Gogledd Ddwyrain, ac fe olchir ei chwr Ogleddol gan Fôr Iwerddon, ac i'r De a'r Gorllewin saif sir Ddinbych.

Yma, rhwng mynydd a môr, yr hyfforddwyd hi gan ei rhieni. Ond pan welsant brydferthwch ei chymeriad a chanfod ei grym ysbrydol, penderfynasant geisio gwell hyfforddiant iddi nag y gallent hwy ei roddi. Perswadiodd Gwenlo ei brawd, Beuno, i ddod yno i addysgu ei merch.

DYFODIAD BEUNO.

Daeth Beuno i aros gyda hwy am beth amser, a phan gydsyniodd i weithredu fel athro i Wenffrewi, gofynnodd am rodd o dir i drigo arno. Rhoes Tenyth dir iddo yn Sychnant, ac adeiladodd Beuno gell a chapel yno.

Un bore Saboth ym Mehefin yr oedd Gwenffrewi yn ei chartref yn aros i'w rhieni ddychwelyd o'r Offeren, pan glywodd sŵn curo ar ddrws eu bwthyn. Agorodd Gwenffrewi y drws a gwelodd o'i blaen ŵr ieuanc mewn gwisg heliwr. Yr oedd y gŵr ieuanc yn boeth a sychedig a gofynnodd am ddwr i'w yfed.

Caradog (nid y sant) fab Alanc, oedd enw'r gŵr ieuanc. Gŵr ieuanc diegwyddor ac o nwydau dilywodraeth ydoedd. Pan welodd y riain brydferth camodd dros y trothwy i mewn i'r llety bach heb ofyn caniatâd.

Pan welodd nad oedd neb arall yno taflodd ei gap oddi ar ei ben a'i gawell saethau a'i bicell ar y bwrdd, a cheisiodd gofleidio Gwenffrewi a'i chusanu. Ceisiodd hithau ei osgoi, a theimlai ei anadl boeth ar ei gruddiau gwelw.

Gweddïodd Gwenffrewi yn daer am help a cheisiai ddyfalu pa fodd y gallai ddianc. Ofer oedd ceisio ymdrechu yn erbyn y fath ŵr cyhyrog. Rhaid iddi geisio ei dwyllo.

EI DWYLLO.

Ceisiodd wenu, a dywedodd wrth Garadog: "Syr, yr wyf wedi'm gwisgo yn fy nillad gwaith. Rho imi ychydig funudau fel y gallwyf wisgo fy ngŵn Saboth."

"O'r gorau," meddai, ond siarsiodd Gwenffrewi i fod mor gyflym ag y gallai.

Ciliodd y santes ieuanc i'r ystafell arall, ac agorodd y drws cefn yn ddistaw, a rhedodd am ei bywyd i lawr yr allt tua chapel ei hewythr.

Yn y man, blinodd Caradog ar aros, ac agorodd ddrws yr ystafell. Mawr oedd ei syndod pan welodd ei bod yn wag. Camodd yn gyflym at y drws cefn ac agorodd ef, a gwelai Wenffrewi yn rhedeg yn y pellter.

Rhegodd yn huawdl pan welodd ei fod wedi ei dwyllo. Ond dechreuodd redeg ar ôl Gwenffrewi, a phan ganfu hithau fod Caradog yn ei dilyn, ceisiodd redeg yn gyflymach. Yr oedd ei gwallt yn gorwedd i lawr ei chefn fel darn o aur llathraid. Ond er mor gyflym y rhedai, yr oedd Caradog yn dod yn nes ac yn nes o hyd. Yr oedd bron a'i dal pan gyrhaeddodd dir sanctaidd.

GWAEDD AM HELP.

Rhoes Gwenffrewi waedd am help, ond pan oedd Beuno yn dod allan o'r Capel, tynnodd y llanc ei gleddyf o'i wain a tharawodd ei phen i ffwrdd.

Edrydd y stori fod y pen wedi treiglo i lawr yr allt tua'r Eglwys, ac ar y fan y safodd y pen tarddodd dŵr "sydd yn parhau i lifo hyd y dydd heddiw, gan ddwyn iechyd i fyd o bobl afiach."

Safodd Beuno am foment, ac yna trodd at y gŵr ieuanc oedd yn syn a chrynedig ger ei fron, a thyngodd y Sant lwon ac anudon uwch ei ben. Gallai Saint y dyddiau hynny dyngu llwon mor groyw ag y gallent fendithio. Dan rym llwon a rhegfeydd Beuno fe ddywedir i Garadog doddi fel cŵyr, ac ni welwyd ef mwy.

Yna cododd Beuno ben Gwenffrewi yn dyner a chan ei gario at y corff, dododd ef arno, ac yn ebrwydd fe unwyd y ddau ran ac fe ddaeth bywyd yn ôl i Wenffrewi.

Gafaelodd Beuno yn ei llaw ac aeth y ddau i mewn i'r Capel, a phenliniasant gerbron yr Allor. A'i chalon yn llawn o ddiolchgarwch a mawl, fe gyflwynodd y santes ieuanc ei bywyd yn gyfangwbl i Dduw. Penderfynodd baratoi ei hun i fynd yn lleian.

"O, fy ewythr annwyl," meddai'r eneth ieuanc, "pa fodd y gallaf roi praw o'm diolchgarwch i chwi am yr hyn a wnaethoch? Y mae un peth y gallaf wneud; anfonaf abid o'm gwnïad fy hun i chwi bob blwyddyn."

Dywed y chwedl nad oedd gan Gwenffrewi un ffordd i anfon yr abid y flwyddyn gyntaf, gan fod Beuno wedi dychwelyd i Glynnog Fawr. Ond fe wnaeth becyn destlus o'r wisg a dododd ef ar garreg yn y ffynnon a chariwyd ef i'r Ddyfrdwy, ac ymhen deuddydd wedyn fe ddaeth gyda'r llanw i'r lan yn agos i drigfod Beuno yng Nghlynnog.

Gwelodd Beuno y pecyn ar y lan tra'r oedd yn cerdded ar hyd y traeth o'r eglwys. Plygodd a gwelodd mai'r abid a addawodd Gwenffrewi wneud iddo ydoedd.

CARADOG YN CEISIO DAL GWENFFREWI.
Darlun gan Katherine Thomasset.

Wedi i Beuno adael Tegeingl, anfonwyd Gwenffrewi at feudwy o'r enw Lleifer, a drigai ym Modfari, i dderbyn rhagor o hyfforddiant. Anfonodd yntau hi at Sadwrn Sant, yn Henllan, sir Gaerfyrddin. Bu yno am ysbaid—mewn mangre lle rhuthra'r Teifi drwy ganol coedwig fawr rhwng dwy eegair hir o graig. Ar bob llaw y mae coed criafol a'r iorwg glas yn gwau o gylch eu canghennau.

YN ABADES.

Fe'i hanfonwyd oddi yno at santes o'r enw Eleri, ac fe'i gwnaed yn abades pan fu farw yr Abades Theonia.

Yr oedd yn bresennol yn Rhufain pan basiwyd canon yn gorfodi y saint a drigent fel meudwyaid i ymgynnull mewn mynachlogydd.

Dychwelodd i Gymru a sefydlodd gwfaint i wyryfon yn eglwys Beuno, Treffynnon, y fan lle daeth bywyd yn ôl iddi mewn ffordd mor wyrthiol. Yr oedd yn bennaeth dros un ar ddeg o wyryfon yng Ngwytherin, a bu farw yno rywbryd rhwng 650 a 660, a chladdwyd hi gan Eleri. Nodir man ei bedd gan bedwar maen. Dywedir y symudwyd ei gweddillion i Abaty'r Amwythig yn 1138. Myn eraill mai yng Nghlynnog y claddwyd hi.

Un o saith ryfeddod Cymru ydoedd ffynnon Gwenffrewi. Dywedir bod rhinweddau gwyrthiol yn ei dyfroedd. Y mae arogl peraidd iawn ar y mwswgl a dŷf gerllaw y ffynnon. Dywedir fod 24 tunnell o bwysau o ddŵr yn llifo i'r ffynnon bob munud ac ni effeithir dim ar y llif gan na sychder na llifogydd, ac ni newidia fawr yn ei dymherodd ychwaith.

CYRCHFAN LLUOEDD.

Deuai pobl yno yn lluoedd yn y canol oesoedd i geisio gwellhad, a gadawent eu ffyn-baglau a'u cadeiriau yno fel arwydd o'r budd a gawsent. Fe adeiladwyd adeilad Gothic bach dros y ffynnon gan Fargred, Iarlles Richmond, mam Harri'r Seithfed. Ar nenfwd yr adeilad y mae cerfiadau yn darlunio'r chwedlau a adroddir am Gwenffrewi.

Y mae capel uwchben, ond ysgol ydyw yn awr. Mewn agen yn yr adeilad y mae cerflun o Wenffrewi yn dal cangen palmwydden mewn un llaw a gwialen esgob yn y llaw arall.

Cysegrwyd Eglwys Blwyf Treffynnon i Wenffrewi, a hefyd ddwy eglwys ym Morgannwg, un yn Nyfneint, ac un arall yn Slaunton, swydd Efrog.

Gorchmynwyd yn 1415 fod ei dygwyl i'w gadw ar Mehefin 22, sef dydd ei merthyrdod, a Thachwedd 3 fel dyddiad ei hail farwolaeth.

O FYD Y WERIN.

RHWYSTRO UNDEB YMYSG Y GWEITHWYR

"Y Dall yn Arwain y Rhai Sy'n Gweled"

Gan T. E. NICHOLAS

Yn unol a'i bolisi o roddi'r un cyfle i bob Plaid, y mae'r "Cymro" heddiw yn agor ei dudalennau i gyfres o ysgrifau ar Fudiadau'r Werin. Nid yw'r "Cymro," o angenrheidrwydd, yn cytuno a sylwadau awdur yr ysgrifau hyn eithr croesawir hwynt am eu bod yn rhoddi gerbron y darllenwyr agwedd cylch arbennig o Gymdeithas at wahanol bynciau.

"MEWN undeb y mae nerth" sydd wir ym mhob cylch. Y mae'n fwy gwir am y dosbarth gweithiol nac am neb. Pob rhyddid a ffyniant sydd gan y gweithiwr heddiw, fe a'i cafwyd drwy undeb. Gallu gwan yn erbyn gormes yw gwerin ranedig. Un o frwydrau mawr cymwynaswyr y werin oedd dod â'r gweithwyr at ei gilydd.

Yr oedd llu o bethau yn rhwystro undeb; bu enwadaeth yn allu mawr i dorri rhengau'r gweithwyr. Yng nghof y rhan fwyaf ohonom sydd tua'r canol oed, dyna'r prif gyfrwng i rannu. Gweithia dynion o bob enwad gyda'i gilydd tan y ddaear neu ar y ddaear, ac ni ddeuai ymryson i gylch eu gwaith. Trinient bynciau'r dydd mewn tangnefedd, ond pan ddeuai etholiad, wele hwynt yn rhannu ar unwaith. Dyna gyfnod brwd y datgysylltiad a'r dadwaddoliad. Enillwyd llawer etholiad gan y gormeswyr drwy rannu'r gweithwyr ar bwnc hollol ddiwerth iddynt hwy. Codai sêl eglwysig ac ymneilltuol yn uchel iawn, a chwerw fu llawer brwydr oherwydd rhannu'r gweithwyr. Yr unig rai a enillai ddim o'r rhannu hwnnw oedd y mawrion.

CWERYLON CREFYDDOL.

Drwy lafur caled arweinwyr y gweithwyr, daeth y mwyafrif ohonynt i weld ffoledd y cwerylon crefyddol. Deallodd y werin nad oedd gwahaniaeth rhwng y pleidiau gwleidyddol; fod pob plaid allan i ysbeilio'r gweithwyr. Cymerodd amser hir i weld hynny. Pan unwyd y gweithwyr, bu gorfod ar y mawrion uno hefyd.

A daeth dydd trane rhyddfrydiaeth fel gallu gwleidyddol am fod yr angen am ddwy blaid wedi peidio â bod yn gymorth i'r cyfalafwyr.

Pan ddechreuwyd gweithio am undebau llafur bu rhywrai yn dioddef o'r herwydd. Carcharwyd ac alltudiwyd llawer o ddynion gorau'r wlad oherwydd iddynt bregethu undeb i'r gweithwyr. Araf iawn y tyfodd yr undeb hwn. Yr oedd gan y mawrion foddion i rannu'r gweithwyr o hyd. Deuai rhyfel, rhyfel sanctaidd, rhyfel i roddi terfyn ar ryfel, rhyfel dros hawliau cenhedloedd bychain, a chymerai'r gweithwyr blaid y rhyfelwyr ac anghofient mai eu gelynion hwy oedd y rhyfelwyr. Codid y gri am "genedlgarwch," fel petae hynny yn amhosibl heb ryfel. Gallu'r mawrion i dwyllo'r werin dro ar ôl tro gyda'r un celwyddau yw un o ryfeddodau mwyaf hanes. Y mae cyfryngau twyll yn ei dwylo wrth gwrs. Mawrion segur y byd sydd yn llywodraethu ym myd addysg; yr hyn a ewyllysir ganddynt a ddysgir i'r gweithwyr. Hanes rhyfeloedd a brenhinoedd oedd holl hanes gwlad pan oeddwn i yn yr ysgol. Codi gwladgarwyr na allant ddangos eu gwladgarwch ond ar faes y gad, dyna brif amcan addysg.

Llywodraethir y wasg gan yr un dynion, a phapurau newydd y wlad sydd yn rhoi syniadau gwleidyddol i'r mwyafrif. Dilyn y wasg fel deillion a wna'r werin fel rheol. Gall y wasg greu brwdfrydedd o blaid diwygiad crefyddol neu ryfel neu gwffiwr pryd y mynno.

BRWYDR Y CLYBIAU.

Erbyn hyn y mae radio wedi dod yn was mawr a llwyddiannus i'r mawrion, a'r un dosbarth sydd yn dal yr awenau ym myd crefydd. Y mae clybiau yfed wedi cael mwy o sylw yng nghynadleddau'r enwadau crefyddol yr haf hwn, na Sbaen ac Abyssinia a China. Y mae gweld dinistrydd mawr yn y tafarnwr a gweld cymwynaswr mawr yn y rhyfelwr a'r dyn sy'n byw yn fras ar arfau rhyfel a mwy gwenwynig yn dangos dibrisiad ar werthoedd pethau.

Am y grefydd sefydledig, crefydd y mawrion ydyw honno. Nid oes un rhyw anghyfiawnder na chefnogir gan Archesgobion yn rhinwedd eu swydd. Wrth ddweud hyn, nid wyf yn taflu unrhyw anfri ar gymeriadau personol aelodau o'r eglwys sefydledig, ond dangos bod y peiriant crefyddol hwn yn gwbl at wasanaeth y llywodraethwyr sydd yn gwneud rhyfeloedd ac yn tragwyddoli tylodi'r miliynau.

Rhwng yr holl bethau hyn y mae'n anodd uno gweithwyr. Y mae'r frwydr fawr yn erbyn undeb wedi dod yn y gorffennol o gyfeiriad y rhai sydd yn byw ar y gweithwyr. Ond y mae galluoedd economaidd y wlad wedi troi wynebau'r gweithwyr at ei gilydd erbyn hyn. A syndod sôn, fe ddaw'r gwrthwynebiad i undeb gweithwyr o fan annisgwyliadwy iawn, o gyfeiriad arweinwyr y gweithwyr eu hunain. Pan orchfygwyd y cynigiad o blaid undeb yr holl bleidiau gwleidyddol a sydd yn gweithio dros heddwch a chyfiawnder cymdeithasol, torrodd banllefau mawr o gymeradwyaeth allan yng nghynghrair yr Undebau Llafur.

Wrth weld perygl gweithwyr y byd oddi wrth ryfel ac ysbail, anodd deall hyn. Ond digwyddodd yr un peth yn yr Almaen. Gweithiodd Plaid Llafur a'r Undebau Llafur yno yn erbyn undeb y pleidiau gwleidyddol, a bu rhai o'r arweinwyr a fu'n rhoi uchel gymeradwyaeth i'r polisi hwnnw farw dan fwyall Hitler. Gall Bevin a Citrine gwrdd â'r un dynged. Nid am fod y mawrion yn eu caru fel arweinwyr cymhedrol y clodforir hwynt yn y wasg, ond am eu bod yn rhannu'r gweithwyr.

"Gwae chwi pan ddywedodd pob dyn yn dda amdanoch."

"RHYWBETH O'I LE."

Y mae i arweinwyr gwerin gael cymeradwyaeth gan ormeswyr y tlawd yn awgrymu bod rhywbeth allan o'i le. Pan fydd un o bapurau'r gweithwyr yn cefnogi rhaniadau ymysg y werin, y mae'n bryd i'r gweithwyr edrych i mewn i bethau. Sonnir yn rhywle am y "dall yn arwain y dall," gyda chanlyniadau go annymunol.

Ond y mae pethau yn waeth pan fo'r dall yn arwain dynion sydd yn gweld.

Dyna gyflwr pethau heddiw ym myd yr undebau llafur. Gwêl y gweithwyr yr angen a'r anghenraid am undeb, ond cedwir hwynt ar wahân. Bu'r un peth yn China am ddeng mlynedd, gwerin China yn

I dudalen 12.

Llun 37

D

Os y
fel a
a gar
falaf-
mil-
wled-
r di-
Os yr
ldiw,
r, a'i
w ar
zwar..

y cloc
hyn,
uni a
elwen

arae â
iaeth,
bedair
yn ol

lybed
f, neu
i ganu
maith
helley.
dd na
ıymyg
am yr
bawb
ad,"—
nw, o
w fan-

ol yw
nser i,

idwl a
o fore

g arn-
g oddi

r unig
Amod
ld croes
angau
roddes
au ar y
ffwrdd
aberth,
aberth

au neu

dd a'u
ywbeth,
a gwag
hwy,"
ynt i

wrthod
na fach-

r Eidal i
ymer-
am " le
ul pob
idd-dra

ni clym-

i'r Pasg
nog,—yn
d. Ond

v chwan-
d ar yr
minnau.

LLEOEDD IACHAU'R PLA GWYN

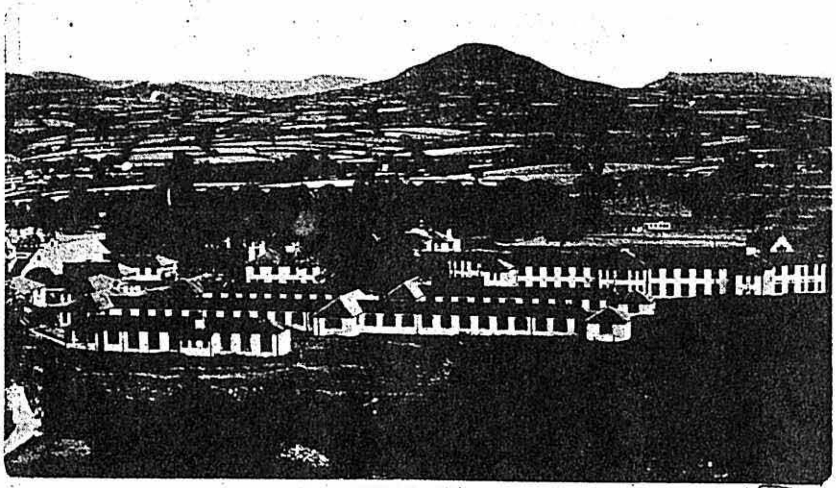

Ar Fryniau Brycheiniog. Iechydfa De Cymru, Talgarth.

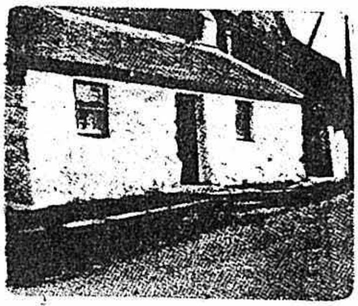

Bwthyn yng Ngogledd Cymru.

Bwthyn arall yn y Gogledd.

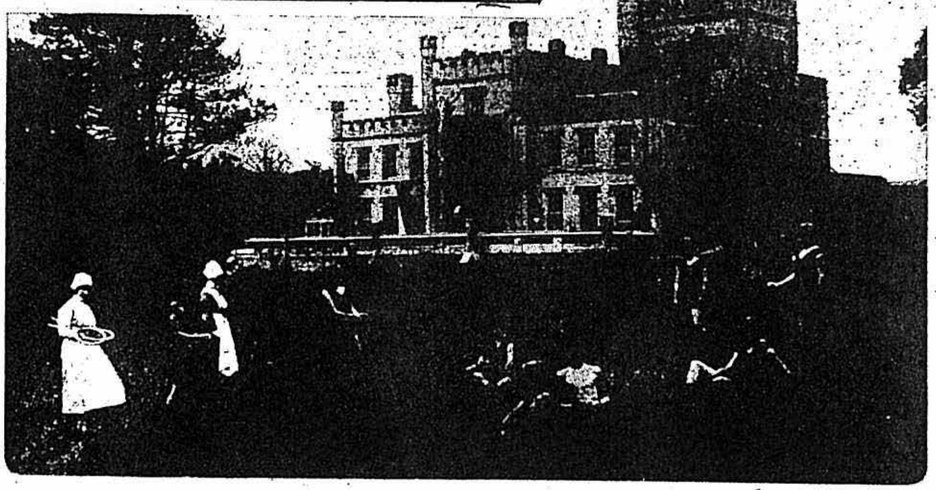

Penfro

Chwarae ar y lawnt o flaen Ysbyty Kensington, St. Bride's, Morgannwg.

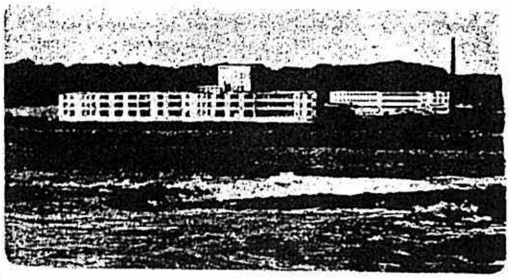

Yn y Fro, sef Bro Morgannwg, Ysbyty Sully.

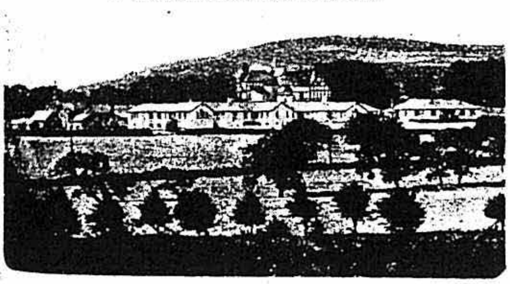

Ysbyty Meadowslea, yn Sir Fflint.

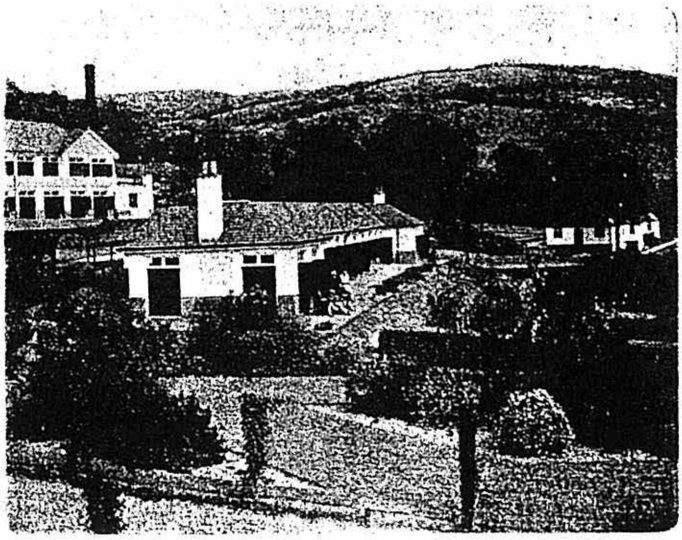

Rhan o Brydferthwch Dyffryn Clwyd, Iechydfa Gogledd Cymru.

Llun 38

SATURDAY, MAY 28, 1938.

[illegible]EWYDD EI GYHOEDDI
STORIAU I BLANT
Pris 6ch.
Chwedlau Aesop wedi eu cyhoeddi i blant ieuainc.
[illegible]UGHES A'I FAB, WRECSAM

Y CYMRO
a'r Ford Gron
The Welsh National Weekly • Papur Cenedlaethol Cymru

NEWYDD EI GYHOEDDI
LLYFR BACH DIGRIF
Pris 6ch.
Yn llawn darluniau lliw a du a gwyn.
HUGHES A'I FAB, WRECSAM

Rhif 288. DYDD SADWRN, MAI 28, 1938 DWY GEINIOG [2D.]

CAMGYMERIAD PWYLLGOR ADDYSG SIR GAERFYRDDIN

Teimlad Lleol yn Rhedeg yn Uchel

CYMRY YMHOBMAN YN DDIG

Gan Ohebydd Arbennig

CAERFYRDDIN, dydd Iau.

[illegible]NUS i'r neb a gâr Sir Gaerfyrddin yw troi a thrafod yma [illegible] a thraw ar hyd-ddi'r dyddiau hyn. Nid oes gan neb air da i'r [illegible] Addysg. Ebe un dyn blaenllaw yn y Sir wrthym, "Wel, y [illegible] un peth i'w ddweud, gallwn feddwl, sef bod y Pwyllgor Addysg [illegible] ethol heb dynnu gwifrau." Yr oedd tôn a chlec y dywediad fel [illegible] hynny'n wyrth bron, ond meddai wedyn, "nid yw hyd yn [illegible] hynny yn lleihau gwaradwydd y weithred o benodi Sais i [illegible] dros fuddiannau addysg Plant Shir Gâr."

[illegible] unig air o amddiffyn, pe [illegible] hefyd, i weithred a gyf-[illegible] yn isel-wael gan bawb yn ei [illegible] a thyfu y mae'r teimlad [illegible] yn erbyn yr apwyntiad.

RHITH-RESWM.

"[illegible]," meddwn wrth un o [illegible] Pwyllgor Addysg, [illegible]eddwch imi y rhith-reswm [illegible] yn gochl dros y gwarth." [illegible] ar ei eran, er mwyn [illegible], "Y gwir amdani yw [illegible] gael eu cipio dracd a phen [illegible], clyfer, rhwydd y Sais [illegible] y cwestiynau. Yr oedd yn llawer [illegible] ei lafar na'r ymgeiswyr o [illegible]. Gall unrhyw un ddeall seicoleg [illegible], a chofiwch seicoleg sy'n [illegible] Pwyllgor Addysg fel baid [illegible] yr haid, ac nid moeseg. [illegible] y genedl y tyf [illegible] ymgeisydd yn ddigon cyflym [illegible] y cwestiwn olaf yn gyntaf, sef ei [illegible] i'r gwaith oherwydd na wyddai'r [illegible] dim o hanes y wlad."

CYFADDEFIAD AGORED.

[illegible] gonest ac wyneb-agored, [illegible] ei barchu am hynny. Mewn gair, [illegible] ei ateb i'r trydydd cwestiwn yn [illegible] o'r gystadleuaeth yn ol y [illegible] posibl mewn llanw swydd Cyf-[illegible] Addysg Sir Gymreig. Gwyddai [illegible] hynny, a chydnabu hynny, ond [illegible] ei gyfaddefiad agored yn fantais [illegible] ac nid yn anfantais, am fod ei [illegible] yn dibynnu ar ei ddawn [illegible] ac nid ar egwyddor cymwysterau. [illegible] mewn ateb i'r cwestiynau [illegible] dylid brysio i fabwysiadu cyn-[illegible] a threfniadau newyddion [illegible] addysg a materion o'r fath, yr oedd [illegible] o'r aelodau yn llygaid ac yn [illegible] i gyd, a bron yn barod i guro [illegible]. Onid oedd y Cyfarwyddwr new-[illegible] yn wr doeth, pwyllog? Ar y llaw [illegible], yr oedd yr ymgeiswyr Cymraeg yn [illegible] mwy sifyl a chloff yn eu hatebion. [illegible] un ohonynt dro yn ol yn siarad [illegible] y gynulleidfa mewn cwrdd [illegible], ond yn awr, am ei fod ar ei [illegible] o flaen ei bobl ei hun, yr oedd yn [illegible] mwy cynnil ac araf ei atebion. Ac, [illegible], dyna'r gwir am y pedwar Cymry, [illegible] yr oedd y Sais yn hollol ddirwystr. [illegible] neb, a choronwyd ei antur â [illegible] y Cymry a wnaeth eu genedig-[illegible] yr un funud. A dweud y gwir [illegible], mi fygais fy mhen mewn cywilydd [illegible] gwaelydiad y pleidleisio, a [illegible] dros y bont newydd fel ysbryd [illegible] y cefais gefn y neuadd."

COLLI CYDBWYSEDD.

[illegible] y gwr fwrw pob aelod arall [illegible] rhag cael ei gario gan y [illegible] oedd yn chwythu. Nid oes un ddadl nad colli pob ymdeimlad o gydbwysedd a fu'n achlysur y trybini. Nid oedd y peth ym meddwl neb cyn y cyfarfod. Aeth y mwyafrif yno gan lawn bwriadu penodi Cymro i'r swydd, ond cododd awel sydyn y brain gyda'i gilydd fel ergyd o wn,—"digwyddodd darfu."

Felly y mae tynged addysg Sir yn dibynnu ar yr awel a chwytho ar y pryd. Yr oedd cymwysterau pob un o'r ymgeiswyr, cronicl eu cyflawniadau, mewn du a gwyn o flaen llygaid pob aelod er yn dyddiau cyn y penodi; yr oedd yno dystiolaethau uchel mewn graddau prifysgolion,—graddau uchaf Cymru, Caergrawnt a Rhydychen.

Gŵr wedi graddio ym Mhrifysgol Leeds yw'r Cyfarwyddwr newydd. Nid ydym am dynnu dim oddi wrth ei raddau academig, dim ond nodi mai gŵr gradd o Brifysgol Leeds ydyw.

[illegible] COLLI FFYDD.

Nid oes neb, am wn i, yn achwyn arno ef am gynnig, ond y mae pobl sir Gaerfyrddin wedi eu hysigo'n llwyr o ran eu ffydd yng nghymwyster mwyafrif aelodau'r Pwyllgor Addysg i weini ym mhethau Addysg.

Profasant eu bod allan o bob cydymdeimlad â meddwl diweddar ar bwnc Addysg, ac nad ydynt yn alluog i farnu haeddiant a chymwyster ymgeisydd.

Gwnaethant dro angharedig i'r eithaf â dyn dieithr hollol i deithi meddwl a bywyd y Sir. Meddylier amdano'n galw mewn ysgol fach ar lechweddau Sir Gaerfyrddin lle y mae'r plant wedi eu magu yn nhraddodiadau'r Sir ac yn canu emynau Pantycelyn yn yr ysgol bob dydd ac yn y capel, ac yntau heb wybod dim am afiaith y peth. Yna, y plant yn tosturio wrtho, a hynny i gyd am fod eu pobl hwy eu hunain wedi taflu'u breintiau i'r pedwar gwynt. Ni chododd tymer y Sir i gywair mwy blin er ys blynyddoedd.

GEIRIAU CRYFION.

Mewn cwmni o bump o wyr deallgar y Sir ddoe, llefarwyd geiriau eithafol o gryf. Dyma rediad y siarad o enau un ohonynt,—"Gwerinwr wyf fi, ond ar bwnc Addysg yr wyf wedi colli pob ffydd mewn Pwyllgor Addysg. Pam, yn enw rheswm, na etholid dynion sy'n gwybod am wir ofynion yr alwedigaeth—cynrychiolydd o'r Bwrdd Addysg, o'r Brifysgol, o brif athrawon yr ysgolion, o'r Cyngor Sir, ac nid ymddiried mater fel hwn i ddynion na wyddant ddim am hanfodion addysg a gwir gymwysterau swyddogion addysg."

Rai blynyddoedd yn ol, aeth Sir Gaerfyrddin yn gyff gwawd gwlad pan gyfeiliornodd yn wleidyddol. Dyma hi eto yn destun dirmyg i frodor a phob estron diwylliedig.

Rhodd Gan y Brenin

COFIO'I YMWELIAD A THREF

YN ei adroddiad i Lys Llywodraethwyr Llyfrgell Genedlaethol Cymru, yn Llangefni, cyfeiriodd Mr. W. Ll. Davies, y llyfrgellydd, at rodd a dderbyniwyd oddi wrth y Brenin er cof am ei ymweliad ag Aberystwyth i agor y Llyfrgell ar y pymthegfed o Chwefror y llynedd.

Llawysgrif yn cynnwys hanes Tywysogion Cymru ydyw'r rhodd. Dyma deitl y gyfrol: "The Princes of Wales of the Blood Royal of England with their Armorial Ensigns deduced from MCCLXXXIV to His Royal Highness George Augustus Frederick Prince of Wales Regent of the United Kingdom of Great Britain and Ireland."

CYFROL WERTHFAWR.

Galwodd y Llyfrgellydd sylw at gyfrol a ddarparwyd yn arbennig ar gyfer y cyfarfod, yn cynnwys rhestr o lawysgrifau a chofnodion o sir Fôn sydd yng nghadw yn y Llyfrgell Genedlaethol. Cawsai ef y fraint o ddwyn i'r Llyfrgell ychwanegiadau helaeth at y casgliad o siroedd Cymru ac o leoedd y tu hwnt i Glawdd Offa. Yr oedd llawer o drysorau eto i'w casglu, ac apeliai am fwy a mwy o lawysgrifau a chofnodion, er mwyn eu cadw mewn man cyfleus i'r rhai sy'n chwilota i hanes y gorffennol. Ei arwyddair oedd, "Melys, moes mwy."

Eleni gwneir arddangosiad yn y Llyfrgell o wrthrychau—hen gopïau a lluniau—sy'n galw i gof fod trichant a hanner o flynyddoedd er pan gyfieithwyd y Beibl i'r Gymraeg.

LLYN WEDI SYCHU

PYSGOD MEIRW AR Y GLANNAU

ER syndod mawr cacd fod un o lynnoedd Gogledd Ceredigion—Craig-y-Pistyll—wedi sychu. Saif y llyn yn y mynyddoedd rai milltiroedd o Aberystwyth, a thua mil o droedfeddi uwchlaw arwynebedd y môr. Cuddia bum erw o dir, ac fel rheol y mae ei ddyfnder yn agos i ddeugain troedfedd. O'r llyn hwn y trefnodd Cyngor Dosbarth Gwledig Aberystwyth i ddwyn dwr i bentrefi gogledd y sir ar draul o £47,000, ac y mae'r gwaith wedi cychwyn.

Methai pysgotwyr ar afon Leri a deall paham yr oedd y dwr yn llwyd a physgod marw ar y glannau. Dilynasant yr afon i Lyn Craig-y-pistyll, ac wedi cyrraedd yno gwelsant fod y dwr wedi llifo allan i'r afon a mynd a thunelli o laid yr un pryd.

Bwriedid sychu'r llyn yn raddol er mwyn ei addasu fel cronfa ddwr i gyflenwi anghenion y pentrefi. Gan fod y dwr yn llifo allan yn rhy araf, chwythwyd y llifddor i fyny. Wedi hynny rhedai'r dwr allan yn foddhaol, ond syndod mawr i'r rhai sydd a gofal y gwaith arnynt oedd gweled y llyn yn sych dydd Mawrth.

Cwympai dwr ugain modfedd o'r llyn i'r afon Leri, ac mae'n debyg mai rhuthr y dwr a laddodd y pysgod.

ADDEWID LL.G.

Addawodd Mr. Lloyd George lywyddu yng nghwrdd coffa Canmlwydd Christmas Evans yng nghyrddau blynyddol Undeb Bedyddwyr Cymru yng Nghaernarfon yn niwedd Awst. Bu Christmas Evans yn weinidog yn y dref honno am y chwe mlynedd olaf o'i oes.

CATRAWD GYMREIG YN 250 OED

APEL CYRNOL YR R.W.F.

CYNNIG GWOBR I'R EISTEDDFOD

Y MAE Syr Charles Dobell, fel Cyrnol y gatrawd, wedi cyhoeddi llythyr yn gosod allan y trefniadau a fwriada'u gwneud i ddathlu dau gant a hanner pen blwydd y Royal Welch Fusiliers.

Ar ol dangos bod y gatrawd wedi ei chychwyn yn 1689, bydd felly yn 1939, a chyfrif didor o wasanaeth i'r Goron ac ynglŷn â'r Dywysogaeth am 250 mlynedd, amlinella Syr Charles ei drefniadau bwriadedig. Yn fyr y maent fel y canlyn:—

1. Arddangosiad o'r R.W.F. yn Aldershot, ac os gellir trefnu

2. Cyflwyno baneri newydd i'r 4, 5, 6 a 7fed Bataliynau.

3. Brigad y Royal Welch Fusiliers i wersyllu yng Nghaernarfon ac i uno a hwy rhan fwyaf posibl o'r Frigad gyntaf i ymdeithio drwy'r dref i'r Castell, a chyda chydolygiaeth y Cwnstabl, byddai'n seremoni briodol gydag efallai gyhwfan hen faneri y 6 Bataliwn.

4. Cyngerdd mawreddog yn y Pafiliwn.

5. Gwasanaeth Crefyddol arbennig yn y Castell ar y Sul.

6. Gosod yn eu gwahanol ardaloedd hen faneri'r 4, 5 a 7 bataliynau.

7. Cofio am y 2 Bataliwn a fyddai efallai ar wasanaeth tramor.

8. Cyrddau arbennig o gyn-aelodau o'r Royal Welch Fusiliers ac adrannau o Gymdeithas y Cymrodyr a chyrnol a swyddogion eraill a fu ac y sydd, ac un o seindyrf y gatrawd yn bresennol.

9. Arddangosfa yn Eisteddfod Genedlaethol Dinbych o greiriau, darluniau, etc., o'r Gatrawd.

10. Cyflwyno i'r Eisteddfod Genedlaethol her gwpan barhaus i'r ail gorau meibion' i'w galw'n "Gwpan 250 Penblwydd y Royal Welch Fusiliers."

Ychwanega Syr Charles drwy wneud apel am danysgrifiadau i gronfa 250 penblwydd i drefnu'r moddion difyrrwch lleol, ac yn arbennig at bawb a fu'n perthyn i'r gatrawd. Dylid cyfeirio pob tanysgrifiad i'r Brigadier E. O. Skaife, O.B.E., The Barracks, Wrecsam, sydd yn garedig wedi cydsynio i weithredu fel cadeirydd pwyllgor y 250 penblwydd.

WHITEWAY'S CYDRAX REGD.
An-Feddwol
Y PENNAF O DDIODYDD FFRWYTH—PRYDEINIG HEFYD

Er nad yw cyfartaledd alcohol yn ein mathau o Seidr yn uchel, mynn llawer ddiod ffrwyth debyg ond heb alcohol o gwbl. Cydnabyddir yr afal bob amser fel y ffrwyth gorau, a chynnwys Cydrax ei adnoddau gwerthfawr i sicrhau iechyd. Canolig yw ei felyster ag ynddo flas siarp a disychedu yr afal, a'r fflach hyfryd sydd ynddo—mor llawn a ferw bywyd—dyna a'i gwna yn ddiod ddirwestol berffaith.

HANNER-MELYS, DISGLAIR

Chwaer Fach Seidr.

PARATOWYD O SEIDR DYFNEINT WHITEWAY

Llun 39

SATURDAY, JULY 2, 1938.

Y CYMRO
a'r Ford Gron

The Welsh National Weekly • Papur Cenedlaethol Cymru

Rhif 293 DYDD SADWRN, GORFFENNAF 2, 1938 DWY GEINIOG [2D.]

A GEOGRAPHY OF WALES
By J. IDWAL JONES, B.Sc.
Absorbingly Interesting. Comprehensive and Systematic. First-Hand Information. Copiously Illustrated.
2/6.
From any Bookseller or Hughes & Son, Wrexham.

CAMPWAITH DANIEL OWEN
GWEN TOMOS
wedi ei diwygio gan TOM PARRY, M.A.
5/-
Gan eich Llyfrwerthwr, neu Hughes a'i Fab, Wrecsam.

Llaeth: Pris Gorffennaf i'r Yfwr 7g. y Chwart
Caiff y Ffermwr - 3c. " "
Pwy Gaiff y Gweddill? 4c. " "

GOSODIR y broblem hon, sy'n effeithio ar bob cartref yng Nghymru, ac sydd o bwys arbennig i'r ffermwr llaeth Cymreig, yn glir, yn y ffigurau syml uchod.

Mewn geiriau eraill, cyflenwa'r ffermwr laeth i'r Bwrdd Llaeth a chaiff 3c. y chwart, gorfodir y cyhoedd i dalu 7c., a chaiff rhywun arall rôt yn glir arno. Allan o hyn rhaid tynnu allan gostau dosbarthu, ac, wrth gwrs, gostau'r Bwrdd Llaeth.

Yng Ngorffennaf fe ddylai'r pris haf fod yn 6c. y chwart. Cafodd y ffermwyr, gydag anhawster, oherwydd y sychder yr hyn yn naturiol a olygodd ychwaneg o gostau ymborth, oddefiad, sef bod pris gaeaf o 1g. y chwart yn parhau dros y pris haf am fis Gorffennaf. Nid yw'r dosbarthwyr a'r Bwrdd Llaeth am sefyll dros golli dim, ac yna yn ddiatreg gosodasant 1g. y chwart arall i'w thalu gan yr yfwr.

Rhoddwn yn awr safle'r ffermwyr gan ein Gohebydd Amaethyddol. Eto erys y [illegible] o bwy sy'n cael y 4c. a delir gan y cyhoedd am bob chwart a brynant a [illegible] y mae'r ffermwr yn cael dim ond 3c. y chwart?

[illegible] bod y Bwrdd Llaeth yn sefydliad [illegible] ofnadwy i wario 4c. allan o bob 7c. a gaif gan y cyhoedd, ac y mae'n [illegible] i'r ffermwr, ar un llaw, gael [illegible] decach, ac i'r cyhoedd, ar y llaw arall, beidio gael eu twyllo.

Gan Ein Gohebydd Amaethyddiaeth.

Y mae pris llaeth yfed i'r cyhoedd yn saith ceiniog y chwart y mis hwn. Yn [illegible] mae Golygydd *Y Cymro* [illegible] i, ar ran y ffermwr sydd yn cynhyrchu llaeth, egluro yn fyr beth yw'r rhesymau a fynegir i gyfiawnhau'r codiad yn y pris.

Yn gyntaf, dyma'r pris a gafwyd am laeth gan y ffermwr am fis Mai diwethaf: *Dwy geiniog y chwart!*

[illegible] o gynhyrchwyr llaeth [illegible] dwy geiniog y chwart am eu llaeth. Yr oedd y "Pool Price" yn ddeg ceiniog y galwyn (dwy geiniog a dimai y chwart).

Dyna'r pris uchaf oedd yn bosibl ei gael am laeth yfed cyffredin gan y cynhyrchydd. Ond nid oedd un o bob mil o ffermwyr yn derbyn y pris hwn.

Yr oedd y cost cludo i'w dynnu ohono yn gyntaf ac yr oedd hwnnw rywle o [illegible] geiniog a ffyrling. Yna yr oedd [illegible] i'w dynnu—sef y doll a godir gan y Bwrdd Llaeth, â hon dan yr enw "[illegible]"

EGLURO TERM.

Y [illegible] hyrraf a allaf ei roddi ar [illegible] yw "Pris cludo eilwaith," sef, [illegible] yn gyffredinol, y gost o ail [illegible] llaeth yma ac acw fel y bydd galw [illegible] cludo cyntaf gan y ffermwr.

[illegible] am hynny, y mae'r doll yn [illegible] ceiniog a dimai y galwyn [illegible] pedwar a bymtheg o bob ugain o [illegible] llaeth Cymru.

[illegible] rhoddi'r olwg orau ar bethau, [illegible] ddwy geiniog i'w tynnu i [illegible] deg ceiniog, sef y pris a benderfynwyd arno gan y Bwrdd Llaeth fel "Pool Price," pris cyffredin dros [illegible] i'w dalu allan gan y Bwrdd am [illegible] o laeth a anfonwyd i ffwrdd [illegible] Bwrdd o ffermydd Cymru.

Gydol fis Mai yr oedd y cyhoedd yn talu chwe'cheiniog y chwart am y llaeth hwn; mewn rhai trefi yr oedd yn saith geiniog.

Dyma'r gwir yn fyr iawn. *Y ffermwr yn derbyn dwy geiniog y chwart a'r cyhoedd yn talu chwe cheiniog y chwart am dano.*

Yn y cyfamser talai'r dosbarthwyr dair ceiniog a ffyrling amdano i'r Bwrdd Llaeth.

Oherwydd gerwinder y tywydd yn ystod y gwanwyn; y sychder; a'r oerfel parhaus, bu i gost cynhyrchu llaeth godi yn arw, yn y gwanwyn, yn enwedig felly yr Ebrill a Mai, oherwydd bu rhaid i'r ffermwr borthi yn ystod y misoedd hyn—a mis Mehefin hefyd—yn llawer trymach nag arfer. Mewn geiriau eraill, estynnwyd tymor y gaeaf hyd y misoedd hyn.

Yn lle bod pris gaeaf i'w gael am y llaeth, yr oedd, yn ol y cytundeb a wnaed ddechrau Hydref diwethaf dan y deuddeng mis, i ostwng bedair ceiniog y galwyn o ddechrau Mai i ddiwedd Gorffennaf. Yn wyneb yr amgylchiadau celyd ac anffafriol yn ystod yr amser a nodwyd, gwnaeth y Bwrdd Llaeth apel at y dosbarthwyr i geisio ganddynt gytuno i bris llaeth yfed am fisoedd Mehefin a Gorffennaf barhau yr un ag a ydoedd am fis Ebrill, sef, yn lle swllt a cheiniog y galwyn, iddo fod yn swllt a phump ceiniog y galwyn.

Gwrthodwyd y cais yn bendant gan y dosbarthwyr.

ACHOS CYFIAWN.

Aed â'r mater ymhellach gan y Bwrdd Llaeth, sef gofyn i wr canol, yr hwn nad oedd a wnelo ddim ag na ffermwr na dosbarthwr llaeth, benderfynu a oedd gan y ffermwr achos cyfiawn, ac yr oedd ef i benderfynu yn hollol yn ol y ffeithiau a fyddai'n cael eu rhoddi o'i flaen gan y naill ochr a'r llall.

Wedi ystyried y mater a gwrando ar y ddwy ochr penderfynodd y gwr canol fod yr achos yn un teilwng a phenderfynodd y dylai pris llaeth yfed godi bedair ceiniog y galwyn yn ystod mis Gorffennaf. Penderfynodd y dosbarthwyr ar unwaith godi'r pedair ceiniog oddi ar y cyhoedd. Y canlyniad yw fod pris llaeth yfed i'r cyhoedd yn uwch o geiniog y chwart am fis Gorffennaf.

Yr wyf yn gadael y mater yn y fan yna, gan hyderu y gwel y cyhoedd a ddarllen yr eglurhad yma nad yw'r ffermwr yn derbyn pris annheg am y llaeth a gynhyrchir ar ei fferm drwy lawer o lafur, gofal a chost.

(Sylw Golygyddol Tud. 8.)

DARLLENNWCH HWN A DANGHOSWCH EF I'CH CYFEILLION

"Y mae'r CYMRO wedi gwella'n ddirfawr yn ddiweddar. Ni byddaf yn esmwyth nes cael fy nghopi bob wythnos; a dyna yw nôd angen papur newydd,—creu anesmwythyd yn y darllenydd am y rhifyn dilynol! Pob llwyddiant a bendith."

SGWRS YN Y BEUDY

Gwenno'r Fuwch: A wyt ti'n fy ngodro i am 3c. y chwart, mistar?
Ffermwr: Ydwyf, merch i, a 'chai me hynny.
Gwenno: Ond mae'r Bwrdd Llaeth yn pennu a'r wlad yn gorfod talu 7c y chwart, mistar.
Ffermwr: Ydyw, merch i. Y nhw'n gosod 7g. am fy nhair ceiniog i.
Gwenno: Wel, yn wir ionaddi paham na chei di rôt a rhei'r 3c. iddyn' nhw, mistar?
Ffermwr: Ie, merch i, cyhyd ag y talif y cyhoedd 7g. fe ddylwn i gael grôt. Rhedodd Lloyd George, ffermwr adnabyddus yn Lloegr, a chynt yng Nghymru, unwaith 9c am rôt. Y mae'r Bwrdd Llaeth yn pennu 7g. am 3c. a chyn pen hir, merch i, fel y mae pethau 'rwan bydd y Bwrdd Llaeth a'i ffrindiau yn d'odro di a finnau,—a'r cyhoedd,—yn hesb.

LEWIS'S
SALE
BEGINS THURSDAY
JULY 7th.
PRICES
SLASHED
LEWIS'S, RANELAGH ST., LIVERPOOL
Lewis's Ltd.

Llun 40

SATURDAY, JULY 30, 1938.

A
GEOGRAPHY OF
WALES
By J. IDWAL JONES, B.Sc.
Absorbingly Interesting.
Comprehensive and
Systematic.
First-Hand Information.
Copiously Illustrated.
2/6.
From any Bookseller or
Hughes & Son, Wrexham.

Y CYMRO
a'r Ford Gron
The Welsh National Weekly • Papur Cenedlaethol Cymru

CAMPWAITH
DANIEL OWEN
GWEN
TOMOS
wedi ei diwygio gan
TOM PARRY, M.A.
5/-
Gan eich Llyfrwerthwr, neu
Hughes a'i Fab, Wrecsam.

Rhif 297 | DYDD SADWRN, GORFFENNAF 30, 1938 | DWY GEINIOG [2D.]

CHAMBERLAIN YN GWRTHOD CAIS CYMRU

Ei Ateb i'r Aelodau Seneddol

"NID DYNA'R GAIR OLAF"

Gan Ohebydd Arbennig

O'R diwedd, y mae Mr. Neville Chamberlain, y Prif Weinidog, wedi ateb cais y Ddirprwyaeth Gymreig a fu'n ceisio ganddo sefydlu Ysgrifennydd i Gymru ac y mae ei ateb yn un a achosa siomedigaeth fawr i bob Cymro a Chymraes.

Ymwelodd y Ddirprwyaeth, a gynhwysa aelodau o'r Blaid Gymreig yn y Senedd, â'r Prif Weinidog Mehefin 30 ac eglurwyd iddo y pryd hynny fod Cymru bron yn unol yn ei chais am Ysgrifennydd.

"Cynrychiola'r ddirprwyaeth hon Gymru gyfan," meddai Mr. Morgan Jones, A.S., wrth y Prif Weinidog, "ac y mae'r wlad yn unfryd unfarn yn ei dymuniad am gynrychiolydd swyddogol yn y Senedd. Y mae i Gymru ei anghenion arbennig ei hun, a dylai bod rhywun wrth law, pan lunir polisi'r Llywodraeth, â gwybodaeth uniongyrchol o safle Cymru ar wahanol faterion."

Cyhoeddwn ateb y Prif Weinidog yn Saesneg fel y derbyniwyd ef gan Mr. Morgan Jones, Cadeirydd y Blaid Gymreig.

I send you this letter in fulfilment of my promise to the deputation from the Welsh Parliamentary Party which I received at the House of Commons on the 30th June.

As you will remember, I undertook to consider the arguments advanced on that occasion in support of the request for the establishment of a Welsh Office with a separate Secretary of State for Wales and to communicate my decision in due course.

I have had an opportunity of thinking the matter over and I can now give you my considered reply.

HIS SYMPATHIES.

Let me say at once that I am not lacking in sympathy for the argument from national sentiment which was presented by yourself and others, and that I recognise the existence in certain quarters of a feeling that the administration of Welsh affairs should, as far as possible, be concentrated in a single department.

But it is my duty in considering the matter to have regard also to the practical considerations, and after examination of all the governing factors I have reached the conclusion that the request is not one which can be sustained.

THE ARRANGEMENTS MADE.

Under the present system, while Welsh affairs are dealt with in the appropriate Government offices in London, arrangements have been made—where this is possible—for their concentration in a separate division, and there are, of course, offices in Wales itself which handle individual questions of a nature to be dealt with locally.

To this extent, therefore, Wales is receiving the special treatment which was one of the objects of the deputation. I am satisfied of the efficiency of these arrangements and I do not consider that Wales would receive any practical advantages from co-ordination of the various activities in a single department.

THE EXPENSE.

Such co-ordination would, moreover, involve considerable expense in the establishment of a new office, the provision of staff, etc., and I do not feel, particularly at the present time, when the calls on the Exchequer are many and heavy, that Parliament could justly be asked to vote money for it.

The analogy of Scotland has been advanced not only by the deputation but on other occasions. I think, however, that it must be recognised that the two cases are not parallel.

For Scotland has always had different systems of law and administration from those in force in England. Indeed, even before the institution of the Scottish Office most of the Scottish administrative work was performed in Scotland and the Lord Advocate was for all practical purposes the head of a distinct Scottish Department in London.

"INCORPORATING" WALES.

Wales, on the other hand, since Henry VIII's Act of 1535 has been closely incorporated with England and there has not been and is not now any distinct law or administrative system calling for the attention of a separate Minister.

In these circumstances, while I fully appreciate the motives which led the members of the deputation to approach me, I fear that I must ask you to inform them that I do not feel able to comply with the request which they made when we met.

Yours sincerely,
(Signed) N. Chamberlain.

BARN MR. CLEMENT DAVIES

"TEIMLAF yn siomedig iawn oherwydd ateb anfoddhaol y Prif Weinidog," meddai Mr. Clement Davies, K.C., A.S., sydd wedi bod yn arwain yr ymgyrch o blaid cael Ysgrifennydd i Gymru, wrth "Y Cymro." "Dywed nad yw'n amddifad o gydymdeimlad â dyheadau cenedlaethol y Cymry, a dyna'r unig gyfeiriad sydd yn ei lythyr at y ffaith fod Cymru'n genedl â'i hiaith ei hun sydd mor fyw heddiw ag erioed. Y mae'r Prif Weinidog yn rhoddi'r gorau i'r ffaith honno ag un frawddeg ddisylw.

"Nid yw'n cydnabod bod yr ymdeimlad Cenedlaethol sy'n bod heddiw yn deilwng o gynrychiolaeth yng nghynghorau pwysicaf y wlad wrth ymdrin â pholisi cartref neu dramor. Edrycha Mr. Chamberlain ar Gymru fel yr edrycha ar Nottingham, Northumberland neu Norfolk, yn deilwng yn unig o ychydig sylw lleol oherwydd rhyw amgylchiadau neu ofynion lleol. Y mae'n anwybyddu Cenedlaetholdeb Cymru'n llwyr, ei hanes gwych a'i hawl i ystyriaeth arbennig.

Miss JEAN WEAVING, Llandeilo, Sir Gaerfyrddin, a benodwyd yn Frenhines Carnifal Ysbyty Llanymddyfri.

CYMHARIAETH ANNHEG.

"Y mae'r Prif Weinidog yn cymharu Cymru â'r Alban; nid yw hynny'n deg â Chymru. Dywed fod gan yr Alban ei chyfraith ei hun a bod hynny'n rhoddi'r wlad honno ar dir gwahanol i Gymru. Y mae'r cyfaill yn anghofio bod gan Gymru ei chyfreithiau ei hun hyd nes y diddymwyd hwynt gan Harri VIII yn 1535. Y mae'r cyfreithiau a ddiddymwyd y pryd hynny yn meddyliau a chalonnau'r Cymry hyd heddiw.

"Y mae'n agos i filiwn o bobl yng Nghymru yn siarad yr iaith Gymraeg, sy'n meddwl yn Gymraeg. Nid oes ond deng mil yn yr Alban a all honni eu bod yn siarad hen iaith y wlad honno. Heblaw hyn, y mae'r Gaeleg yn farw y tu allan i'r Alban, ond fe siaredir Cymraeg gan Gymry ym mhob rhan o'r byd. Yn Llundain yn unig y mae'n agos i 40 o addoldai lle'r addolir yn Gymraeg bob Sul drwy'r flwyddyn. Ar wahân i rai lleoedd anghysbell yn Ucheldiroedd yr Alban, ni chynhelir yr un gwasanaeth yn y Gaeleg. Faint o bobl sy'n siarad Gaeleg pan gyfarfyddant â'i gilydd? Faint o bapurau newydd a gyhoeddir yn y Gaeleg? Faint o lenyddiaeth a gyhoeddir yn y Gaeleg bob blwyddyn? Carwn i'r Prif Weinidog ateb y cwestiynau hyn.

PAPURAU A LLENYDDIAETH.

"Gallwn ni ddweud wrtho fod papurau Cymraeg yn cael eu cyhoeddi, nid yn unig yng Nghymru a Lloegr ond yn America a Phatagonia, ac y cyhoeddir bob blwyddyn ugeiniau o gyfrolau o lenyddiaeth Gymraeg. Y mae'r Cymry dros wyneb daear yn siarad Cymraeg â'i gilydd.

"Pam na chymharodd y Prif Weinidog Gymru a'r Alban yn y cyfeiriad hwn? Petai wedi gwneud hynny, dichon y sylweddolai gryfder yr ymdeimlad cenedlaethol y dywed fod ganddo gydymdeimlad ag ef.

"Sonia Mr. Chamberlain am y costau. Tybed a feddyliodd am foment am y costau a ddisgyn i ran Cymru oherwydd bod y swyddfeydd sy'n ymwneud â hi mor wasgarog? Ni fyddai'r draul o sefydlu Ysgrifennydd i Gymru ond peth bychan iawn o'i gymharu â'r mantrision a ddilyna'r penodiad.

"Dywedaf eto—siom fawr i mi oedd darllen ateb y Prif Weinidog. Credaf fy mod yn datgan barn Cymry ym mhobman wrth ddweud hyn. Y mae Cymru'n teilyngu cydnabyddiaeth. Cyn bo hir fe glywir llais Cymru ym mhrif gynghorau'r wladwriaeth, er gwaethaf Mr. Chamberlain a'i gynghorwyr."

Dywed Mr. Will John, A.S., Ysgrifennydd y Blaid Gymreig yn y Senedd, mewn neges i'r *Cymro*, nad yw'r Aelodau Cymreig yn debyg o fodloni ar ateb y Prif Weinidog.

"Y peth cyntaf a wneir ar ddechrau'r tymor nesaf o'r Senedd yw galw cyfarfod o'r Aelodau Cymreig i drafod yr holl fater ac i benderfynu'r cam nesaf yn yr ymgyrch," meddai.

Dau Hysbysiad Pwysig !

1 Cyhoeddir Llyfr Gwybodaeth i Ieuenctid Cymru Mewn Rhannau Misol

GWYBOD

Bydd rhifyn cyntaf "GWYBOD" ar werth yn yr Hydref, ac fe gyhoeddir rhifyn bob mis o hynny ymlaen, a cheir cyfle i rwymo'r deuddeg rhifyn yn un llyfr.

Bydd "Gwybod" yng ngofal E. Curig Davies a Tom Parry, ac y maent hwythau drwy eu brwdfrydedd eisoes wedi llwyddo i gael ysgrifau gwerthfawr gan ysgrifenwyr blaenaf y genedl ar bob math o destunau, megis

Rhyfeddodau'r Cread | Darlun a Cherflun
Beth yw Barddoniaeth? | Dynion Mawr y Byd
Y Beibl a'i Hanes | Hanes yr Oesoedd
Dyn wrth ei Waith | Storïau'r Byd

a llawer o destunau eraill.

Y Wybodaeth Ddiweddaraf mewn Iaith hawdd ei deall.

Digon o Ddarluniau ac ambell lun trilliw.

Pris: 6c. y Rhifyn.

2 Tua Dechrau'r Flwyddyn Ail-Gychwynnir Cyhoeddi'n Fisol

y FORD GRON

Dan ofal y Dr.
Gwynn Jones

Misolyn i'w gofio oedd y "FORD GRON." Y mae ei ddarllenwyr yn sgrifennu hyd yn oed y dyddiau hyn i'w ganmol, a bydd yn dda gan filoedd wybod ei fod yn yr arfaeth.

HUGHES A'I FAB . CYHOEDDWYR
CARTREF LLEN CYMRU . WRECSAM.

Llun 41

SATURDAY, OCTOBER 8, 1938.

Cewch fwy na gwerth 1/6 wrth weled hwyl a hapusrwydd eich plant gyda

DARLLEN A CHWARAE

Llyfr newydd awduron LLYFR MAWR Y PLANT
Gan bob Llyfrwerthwr, 1/6

Y CYMRO
a'r Ford Gron
The Welsh National Weekly • Papur Cenedlaethol Cymru

I ddysgu Cymraeg i blant anodd curo

LLWYBR Y GYMRAEG

Gan D. O. Roberts.

LLYFR I, Pris, 1/-.
LLYFR II, Pris, 1/2.
LLYFR III, Pris, 1/2.

Gwersi syml a darluniau.
HUGHES A'I FAB.

Rhif 307 DYDD SADWRN, HYDREF 8, 1938 DWY GEINIOG [2D.]

OSGOI GALANAS RHYFEL BYD

GWAITH Y PRIFWEINIDOG

BETH AM GYMRU?

CYRHAEDDWYD cytundeb a geidw heddwch Ewrob, rhwng arweinwyr Prydain, yr Almaen, Ffrainc a'r Eidal ym Munich yn gynnar fore Gwener wythnos i ddoe, Medi 30. Dug y cytundeb gân o ddiolchgarwch ar unwaith o galon corff y bobl dros wyneb y ddaear, nid llai yn y wlad hon nag ym mhob man arall.

Ar y naill law, rhoed canmoliaeth uchel i'r cytundeb; a beirniadaeth a chondemniad llym, ar y llaw arall. Yn ein barn ni yr ydym yn rhy agos i'r digwyddiad i iawnfarnu ei arwyddocad gwirioneddol, nid yn unig i'r wlad hon ond i Ewrob a'r byd yn gyffredinol.

DYLEDUS I UN DYN.

Ond beth bynnag fo ein syniad personol am effeithiau terfynol y cytundeb, y ffaith oll-bwysig yw bod galanastra rhyfel byd-eang wedi ei osgoi dros amser, dros amser maith, efallai,—pwy a ŵyr, am byth.

Y mae Ewrob, a Phrydain yn arbennig, yn ddyledus am yr orchest aruthrol hon i un dyn, a hwnnw yw Mr. Neville Chamberlain.

Hawdd iawn ar ol y digwyddiad i feirniaid ddweud mai hyn neu arall a ddylesid ei wneuthur, ac na ddylesid gweithredu fel a'r fel. Cofier am y gymeradwyaeth angerddol a ddaeth o galon y Senedd pan gyhoeddodd Mr. Chamberlain i Dy'r Cyffredin y newydd am y gynhadledd ym Munich, y bu'n llwyddiannus i'w threfnu. Mynegiant ydoedd o obaith y wlad y *gellid osgoi rhyfel*. *Llwyddwyd i osgoi rhyfel.* Syrthiodd cenedl a ofnai weled dileu ei hieuenctid, a dinistrio diogelwch popeth sy'n annwyl a gwerthfawr yn ei golwg, ar wddf y gwr a gadwodd ryfel oddi wrthym, a thrwy ei egni a'i ddyfalwch dros Heddwch a achubodd Ewrob ar ymyl y pwll diwaelod, a rhyfel yn rhythu arnom oll. Cipiodd ni i ddiogelwch, a rhoddi inni obaith newydd i'r dyfodol.

BETH OEDD Y CYFWNG?

Beth oedd y safle y gelwid arno i'w wynebu? Yn syml, Rhyfel neu Heddwch. Pa faint bynnag fo'n hoffter, neu'n amheuaeth fel unigolion ac fel gwlad yn gyffredinol, o delerau'r heddwch hwnnw; pa mor ddwfn bynnag fo'n hatgasedd at unbenaethau a gorthrwm, gwyddom yn dda na ddug rhyfel erioed heddwch. Y mae gennym ryw syniad hefyd beth a fyddai rhyfel gyda'r arfau modern a ddefnyddid heddiw. Ymfwrw fyddai i'r pwll, ac ni ddeuai dim da i neb o hynny.

Un o'r ffeithiau mwyaf trawiadol a wnaed yn amlwg yn yr argyfwng ydyw awydd pobloedd y byd am heddwch, a'u hatgasedd o ryfel. Y mae hon yn ffaith arwyddocaol i'r unbeniaid yn ogystal â'r gwledydd gwerinol.

Wrth dalu'r deyrnged hon i'r ymdrech a wnaeth Mr. Chamberlain i osgoi rhyfel byd-eang, ni fynnem i neb feddwl ein bod am anghofio'r camgymeriadau a wnaeth y Llywodraeth Genedlaethol, na chaniatau iddo ef a'i lywodraeth geisio gosod ar y wlad hon iau unrhyw fath ar gyfundrefn dotalitaraidd.

Mesurir onestrwydd ei amcanion yn nhrafodaeth y problemau mawr a'n wynebodd yn yr argyfwng, nid yn unig wrth y moddion a ddefnyddia i'w dadrys, a sierhau heddwch â'r Unbeniaid, ond hefyd wrth ei barodrwydd i gydnabod hawliau lleiafrifoedd wrth ei ddrws ei hun.

CAIS CYMRU.

Er enghraifft, rhaid ail-ystyried y cais am Ysgrifennydd swyddogol i Gymru, cais a gadd gymaint o gydymdeimlad, a chyn lleied o ystyriaeth wir, ychydig wythnosau'n ôl. Rhaid i'r Llywodraeth fod yn wir ddemocrataidd gartref yn ogystal ag ar y cyfandir. Os teimlir, wrth feddwl a gwylio'n dawel heddiw ac yfory, nad yw'r heddwch a sicrhaodd Mr. Chamberlain yn gam tuag at heddychu'r byd a chadw anrhydedd, eithr yn hytrach mai rhan a chyfran ydyw yn y cynllun i "werthu'r bwlch," yn olyniaeth Abysinia, Manchukuo, Sbaen, Mr. Eden a'r Cynghrair Cenhedloedd,—yna rhaid ymladd y frwydr dros ryddid ac iawnder yma gartref, cyn y gallwn obeithio sicrhau heddwch gydag anrhydedd ar lwyfan y byd.

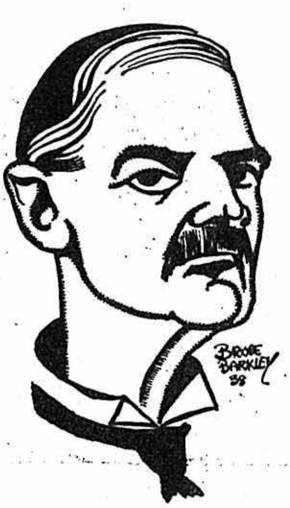

Llythyr Cyn-A.S. ar y Sefyllfa

YSGRIFENNODD Mr. Ellis W. Davies, Caernarfon, cyn A.S. dros y Sir, lythyr i'r wasg ganol yr wythnos yn gwneud nifer o sylwadau ar y sefyllfa, ac yn gofyn cwestiwn neu ddau. Y mae ef yn wr o wybodaeth a barn ar broblemau rhyngwladol.

"Sylwaf," meddai, "i'r Prif Weinidog ddweud na thynnid yr Ymerodraeth Brydeinig, o angenrheidrwydd, i mewn i amddiffyniad gwlad fechan. Ond gwelaf i bapur Siec, y *Pravo Lidu*, wneud y gosodiad syn a ganlyn,—'Yr ydym yn ddigon cryf i lusgo Ewrob i gyd i ryfel' (Medi 18, 1938.)

"A ofynnodd y rhai a alwai am ryfel iddynt eu hunain beth a ddigwyddai i Awstralia pe gwneid ymosodiad arni gan lynges Japan? Ond rhaid bod y trefedigaethau a'r taleithiau dibynnol ym meddwl y Prif Weinidog a'r Ysgrifennydd Tramor yn ystod yr oriau pwysig hynny.

"A ydym ni i gymryd rhan ym mhob cweryl a fygwth ddiogelwch Ffrainc fel canlyniad ei chytundebau hi? Y mae gan Ffrainc gytundeb â Sofiet Rwsia. Pe byddai rhyfel rhwng Rwsia a'r Almaen, ac i Ffrainc gymryd rhan i gyflawni ei haddewid, a ydym ni i fynd i ryfel â'r Almaen? Neu a arbedir ni rhag y trychineb hwnnw gan gytundeb Munich Mr. Chamberlain? Os yr ail, mae'n amlwg iddo adeiladu'n rhagorach nag y gwyddai'r wlad."

ANRHYDEDDU'R PRIFWEINIDOG

Penderfynodd Cyngor Dinas Bangor yn unfrydol "fod Rhyddfreiniad y Ddinas i'w gynnig i'r Prif Weinidog fel cydnabyddiaeth o'i wasanaeth digymar i'r genedl a'r holl fyd drwy ei ymdrechion gwrol, cofn, a llwyddiannus i osgoi erchyllterau rhyfel byd-eang."

Trefniadau 'Steddfod Dinbych

CEISIO EI GWNEUD YN UN GYMREIG

Gan Ein Gohebydd Arbennig.

Y MAE Swyddogion a Phwyllgorau Eisteddfod Genedlaethol Dinbych, 1939, yn gwneuthur popeth yn eu gallu i gael Eisteddfod wir Gymreig ac i ddangos i'r wlad nad yw'n rhaid i'r Wyl Genedlaethol ymostwng i'r safon Seisnigaidd a welwyd adeg Eisteddfod Caerdydd eleni.

Tra'n cydnabod nad yw'n ymarferol gwneuthur yr Eisteddfod yn gwbl Gymreig o'i dechrau i'w diwedd, y mae arweinwyr Dinbych am roddi ei lle priod i'r Gymraeg a mentraf broffwydo na fydd lle i neb gwyno ar derfyn yr Eisteddfod hon mai Saesneg oedd y brif iaith ynglyn â hi.

Nos Iau, sef prif noson yr wythnos, bydd cyngerdd cwbl Gymreig; ni fydd yno hyd yn oed Gerddorfa Seisnig, a chenir yno y "Storm" ac un cyfanwaith Cymraeg arall. Pan fu'r mater hwn dan ystyriaeth amheuai rhai o aelodau'r Pwyllgor Gwaith a oedd digon o ddarnau Cymraeg cymwys i'w cynnwys mewn rhaglen mor bwysig. Ond yr oedd Dr. Lloyd Williams yn bresennol a llwyddodd i roddi taw ar y gwrthwynebiadau hyn ag un frawddeg!

Nid yw'r Eisteddfod am wahodd yr un Gerddorfa Seisnig i chwarae yn ystod yr wythnos—ymddiriedir y cwbl i Gerddorfa Gwynedd, a gŵyr y sawl sydd mewn safle i farnu na siomir neb gan y Gerddorfa hon.

Nos Fawrth llwyfennir y Ddrama Gymraeg fawr—nos Fawrth, sylwer, ac nid nos Lun, fel y gwnaed yn ystod y blynyddoedd diwethaf. Ceisiodd cyfeillion Dinbych gyfarfod â'r gŵyn nad oedd llawer wedi cyrraedd yr Eisteddfod mewn pryd i allu bod yn bresennol mewn drama nos Lun. A theimlir bod cysylltiad y Ddrama â'r Eisteddfod yn un mor bwysig fel ag y dylid rhoddi cyfle i'r lliaws fod yn bresennol yn y perfformiad.

Drama Gymraeg a Chymreig a berfformir—drama yn ymwneud a Hanes Cymru yn amser Llewelyn ap Gruffydd. Disgwylir sicrhau gwasanaeth actorion Cymreig—gwir Gymreig—a enillodd safleoedd o fri ar y llwyfan yn Llundain i gymryd y prif gymeriadau ac actorion lleol a gymer y cymeriadau eraill. Un noson yn unig a roddir i'r ddrama hon yn ystod wythnos yr Eisteddfod ond disgwylir gallu ei pherfformio drachefn yr wythnos ddilynol.

Nid yn aml y ceir gwahanol bwyllgorau Eisteddfodau Cenedlaethol yn cario'r gweithrediadau ymlaen ac yn cadw'r cofnodion i gyd yn Gymraeg. Ond dyna a ddigwydd ynglŷn ag Eisteddfod Dinbych. Y mae hyd yn oed y Pwyllgor Cerdd a'r Pwyllgor Cyllid yn cadw eu cofnodion yn Gymraeg. Yn wir, y mae mwy o Gymraeg ynglŷn â Gwyl 1939 nag a gaed ynglŷn ag Eisteddfodau Cenedlaethol ers llawer dydd.

Y LLYWYDDION.

Ni fu cwestiwn y Llywyddion eto dan ystyriaeth ond y mae'n debyg y rhoddir sylw manwl i'r awgrym a wnaed gan *Y Cymro* ynglŷn â'r mater hwn. Bydd y Pwyllgor dan orfod penodi pedwar neu bump o Lywyddion nad ydynt yn gallu siarad Cymraeg, ond cyfyngir y nifer cyn gymaint ag a ellir.

Ac ynglŷn â'r Stiwardiaid—Cymry glân gloyw fydd pob un o'r cyfeillion hyn ac ni fydd yn rhaid i'r un ymwelydd ag Eisteddfod Dinbych siarad Saesneg fel y bu'n rhaid iddynt yng Nghaerdydd.

Y mae'r Pwyllgor Gwaith yn prysuro ymlaen i gwblhau'r trefniadau ynglŷn â chaniatau i ymwelwyr dalu am eu seddau fesul tipyn—"by instalments," chwedl y Sais. Argraffwyd cardiau cyfaddas a gall y rhai sy'n bwriadu ymweled â'r Eisteddfod brynu stampiau arbennig i'w rhoddi ar y cardiau. Pan fydd y cerdyn yn llawn, anfoner ef i Swyddfa'r Eisteddfod a daw tocyn yn ôl yn ei le.

Trefnir cynrychiolwyr mewn gwahanol fannau i werthu'r stampiau a byddai'n dda gan Mr. Morris Williams, yr Ysgrifennydd Cyffredinol, glywed oddi wrth rai sydd yn fodlon gweithredu fel cynrychiolwyr (i werthu stampiau) yn y gwahanol ardaloedd.

PRYNU FESUL TIPYN.

Gellir pwrcasu tocyn (gwerth £2/12/6) i'r dosbarth cyntaf o'r Seddau Cadw a chardyn ac arno 52 o stampiau swllt. Dylid pwrcasu 30 o stampiau 10c. am docyn i'r Ail Ddosbarth o'r Seddau Cadw (£2/2/-); 47 o stampiau 8c. am docyn i'r Trydydd Dosbarth o'r Seddau Cadw (£1/11/6) a 30 a stampiau 5c. am docyn i'r Pedwerydd Dosbarth. Rhydd y tocynnau hyn fynedfa i mewn ac allan o Faes yr Eisteddfod bryd y mynnir yn ystod wythnos yr Eisteddfod.

Bydd yn dda gan wrandawyr radio ym mhobman wybod bod y Pwyllgor Gwaith a'r B.B.C. wedi cytuno ar drefniadau'r darlledu. Telir £15/15/- gan y B.B.C. am yr hawl i ddarlledu gweithrediadau'r Eisteddfod. Mater i'w ystyried eto yw pa rannau fydd i'w darlledu, ond hyderir y trefnir eleni i beidio ag ymyrryd a'r gweithrediadau ar y llwyfan.

Y mae Dr. J. Lloyd Williams a Mr. E. T. Davies, Bangor, wedi trefnu, ar gais y Pwyllgor Gwaith, i ddwyn allan lyfryn cymwys o Alawon Cymreig i'w canu gan y gynulleidfa pan fydd angen cydrhwng yr eitemau yn y Pafiliwn.

Hysbyswyd y Pwyllgor Gwaith yn ddiweddar bod Mr. Edwin Stephen a Margaret Griffiths wedi cyflwyno'r gwobrau a ganlyn i Bwyllgor Cerdd yr Eisteddfod:
Prif Gystadleuaeth y Corau Mawr ... £120
Prif Gystadleuaeth y Corau Meibion £100
a hefyd £35 tuag at roddi ysgoloriaeth yng Ngholeg y Brifysgol Bangor i'r Arweinydd mwyaf addawol yn ystod wythnos yr Eisteddfod heb fod dros 25 oed o Ogledd Cymru ac o waed Cymreig.

MAMAU'R ABERTH MAWR

MRS. John, Merthyr Street, Caerdydd, sy'n 80 mlwydd oed, ac a anfonodd chwech o feibion i'r Rhyfel Mawr, sy'n debyg o gael ei dewis i gynrychioli mamau'r aberth mawr drwy'r byd, yn seremoni cysegru Teml Heddwch yng Nghaerdydd y mis nesaf.

Lladdwyd dau o'i meibion, a bu farw un o effeithiau nwy ar ol cael ei ryddhau o'r fyddin. O'r tri sy'n weddill y mae dau wedi eu hanalluogi a chafodd un ei wenwyno gymaint gan nwy nes ei fod mewn afiechyd byth oddi ar hynny. Gofynnodd Arglwydd Davies, o Landinam, i 361 adran o'r Lleng Brydeinig ei gynorthwyo i ddewis y fam ar gyfer y seremoni.

Y TRYDYDD TRO.

Y mae'r Cynghorydd J. Lloyd Thomas Prifathro Ysgol Sir Llanfyllin, sir Drefaldwyn, wedi ei wahodd i fod yn faer yr dref am y drydedd flwyddyn yn olynol.

Saturday, March 4, 1939.

GENERAL EDITION

[...] A MWYNHEWCH
[...]CO'R AELWYD.
[...] YR OWNS.
[...] YN MHOB
PIBELLAD
E. MORGAN,
AT GWNNI CYF.,
AMLWCH.
[...] 1822

Y CYMRO

Y BRYTHON ..... A'R ..... FORD GRON

The Welsh National Weekly • Papur Cenedlaethol Cymru

"LLAIS FEL CLOCH"!
Gymry Annwyl Paratowch!
Cliriwch Eich Gyddfau!
Llond Llwy De, dyma fe!—
" DAVIES'S (MACHYNLLETH) COUGH MIXTURE."
1/3 a 3/-. Mynnwch ei gael.

Rhif 328 | DYDD SADWRN, MAWRTH 4, 1939 | DWY GEINIOG (2D.)

"GWLAD, GWLAD, PLEIDIOL WYF I'M GWLAD"

Areithiau Digalon Dygwyl Dewi

CANU CNUL YR IAITH GYMRAEG

CEFNOGWCH "Y CYMRO" YW Y FRWYDR

YMDDENGYS inni fel petae Dydd Gwyl Dewi—neu'n hytrach wythnos Dewi Sant—yn gyfle arbennig i rai siaradwyr ganu [...] yr iaith Gymraeg ac i flasuso'r cawl cennin â dagrau. Yr [...]yn blino ar yr areithwyr jeremeiaidd sy'n byw yn y gorffennol [...] rhy barod i chwyfio'r cadach gwyn. O'n rhan ein hunain, os [...] Gwyl Dewi Sant i fod yn ddim ond achlysur wylofain a pharatoi [...] i'r Wasg Seisnig ddyddiol lawenychu yn nhynged yr iaith [...] gorau oll i'r Genedl Gymreig ac i'r iaith Gymraeg [...] chynhelid y gwleddoedd hyn, oblegid nid ydynt namyn [...]suron i'r rhai na wyddant beth yw'r safle wirioneddol dybio [...] yr iaith Gymraeg ag un troed yn y bedd.

PENNAWD DIGALON CYMRO.

Y mae'n rhaid nad oedd y Cymro digalon hwnnw a luniodd [...] pennawd "Hoelen arall yn arch yr iaith?" yn un o'r papurau [...] yn fyw iawn ei hun i'r ffeithiau, a'i fod yn cyfeirio at ei [...] ei hun. Galarai ef oherwydd bod "Y Brython" wedi peidio [...]bod. Dalganasom ni eisoes ein gofid mawr am hyn. Cydbelled [...] mae newyddiaduraeth Gymraeg yn y cwestiwn, nid teg ei barnu [...] wrth nifer yr amrywiol deitlau, eithr yn hytrach yn ôl y gwas-[...] a rydd i'r genedl yn gyffredinol.

GWERTHIANT PAPURAU CYMRAEG.

Ni allwn, wrth gwrs, ddweud gyda sicrwydd pa nifer o bapurau [...] a werthir—po fwyaf, gorau oll gennym ni. Gwyddom, fodd [...], bod mwy o gopiau o'r "Cymro" yn cael eu gwerthu nag [...] wythnosolyn Cymraeg arall, ac os ychwanegid y nifer [...] at rif y papurau eraill a werthir, credwn yn sicr fod mwy [...]wythnosolion Cymraeg yn mynd i gartrefi'r bobl heddiw nag [...] o'r blaen. Y mae hyn yn ffaith arwyddocaol.

Ar aelwydydd y wlad y mae gobaith yr iaith. Y mae amodau [...] gydag apel y papurau dyddiol Seisnig, a'r radio, yn ei [...] yn rhwymedigaeth ar y papurau Cymraeg sy'n ddigon [...] i fywyd bob dydd i sefyll yn gadarn dros yr iaith. Ym-[...] am fod "Y Cymro" ar y blaen yn hyn. Yr ydym bellach [...] ei sefydlogi drwy Ogledd Cymru, a chynigiwn i Gymry [...] Merswy bapur newydd i gwrdd â'u hangen hwy, ac ni [...] hyd oni chyflenwa angen pob Cymro a Chymraes yn y [...]edd hyn.

DIOLCH I'R DEHEUWYR.

Diolchwn i'r darllenwyr yn Ne Cymru am eu ffyddlondeb hwy [...] cefnogi'r "Cymro," sydd a newyddion o Ogledd Cymru wedi [...] amlwg ynddo. Bwriadwn gyfarfod eu hanghenion [...] yn fuan iawn.

Y mae'n rhaid cefnogi'r to ieuanc, enghreifft o'r rhai a welir [...] darlun ar y tudalen hwn, ac y maent yn nodweddiadol o rai [...] drwy Gymru gyfan yn eu balchder o'u mamiaith, ac heb [...]hiwo gan yr israddoldeb sy'n nodweddiadol o'r rhan fwyaf [...] a draddodir yr adeg hon o'r flwyddyn.

O'n rhan ein hunain gwell fyddai gennym weld Dydd Gwyl [...] yn cael ei ddathlu drwy bob man gyda "Noson Lawen," fel [...] a ddarlledwyd yn ddiweddar o fferm yn ymyl Bangor. Yr [...] lawenydd iach a chân a phob calondid a ddylai gael ei le [...] nghartrefi'r bobl.

APEL AT DDARLLENWYR.

Y mae'r "Cymro" yn falch o'r iaith, ac yn fodlon ymladd yn [...] roddi iddi yng nghartrefi'r bobl rywbeth i wrthsefyll [...] y Wasg Seisnig ac i greu'r balchder hwnnw a arwain i [...] drwy Gymru i gyd.

Apeliwn at ein darllenwyr i chwarae eu rhan hwy trwy weled [...] cartref Cymreig yn ein cefnogi.

Eisteddfod Myfyrwyr y Colegau

CYNHULLIAD POBLOGAIDD

RHESTR O'R BUDDUGWYR

NODWEDDID eisteddfod myfyrwyr Cymru, a gynhaliwyd eleni yn Aberystwyth, gan hwyl anarferol.

Prin y buasai neb yn meddwl i'r sefydliad hwn fod yn ymyl tranc rai misoedd yn ol, a llawenydd i'r rhai a fu'n ymladd am estyniad oes i'r cynulliad rhyng-golegol poblogaidd oedd gweled iddi gael bywyd newydd.

Yn y bore bu seremoni wrth y castell, o fewn cylch meini'r Orsedd. Llywydd yr eisteddfod oedd y Prifathro Ifor Leslie Evans, cadeirydd, Dr. R. M. Davies, ac ysgrifenyddion, Miss Joan G. Evans a Mr. W. Leslie Richards.

Enillwyd tarian yr eisteddfod gan Aberystwyth â 58½ o bwyntiau. Y pwyntiau a enillwyd gan y colegau eraill oedd: Caerdydd 12, Bangor 5, Abertawe 5, Caerfyrddin 2½, Coleg Normal, 2.

Cipiwyd y gadair a'r goron gan fyfyrwyr Aberystwyth, y gadair gan Miss Eluned E. Williams, o Landdewi Brefi, a enillodd y goron y llynedd, a'r goron gan Mr. James Arnold Jones, y Bermo, allan o saith o gystadleuwyr. Erbyn hyn y mae Mr. Jones wedi ennill naw coron ac un-ar-ddeg o gadeiriau.

Buddugwyr eraill oeddynt:—

Canu'r piano: Margaret Rees, Caerdydd. Cân werin: Tudor Jones, Aberystwyth. Canu'r crwth: Audrey Thomas, Caerdydd. Unawd contralto: Joan Peters, Aberystwyth. Deuawd (penillion) a'r delyn yn cyfeilio: Eluned Williams a Dyfnallt Morgan, Aberystwyth. Parti un-ar-bymtheg: Aberystwyth. Prif adroddiad: Melville Rees, Caerfyrddin. Pedwarawd: Caerdydd. Canu penillion: Gwynn Jones, Bangor. Unawd tenor: Alwyn Beynon, Aberystwyth. Côr merched: 1, Aberystwyth; 2, Caerdydd; 3, Abertawe.

Telyneg: Eirwyn Morgan, Abertawe. Englyn: Gerallt Jones (Talybont), Coleg Presbyteraidd Caerfyrddin. Cywydd: Isgarn Davies, Tregaron (dosbarth allanol perthynol i Goleg Aberystwyth). Soned: Ray Davies, Aberystwyth. Hir a thoddaid: Isgarn Davies. Baled: W. L. Richards, Aberystwyth. Pennill digrif: Isgarn Davies. Cyfansoddi prydyddiaeth: Eluned Williams. Chwe limrig: Tudor Jones, Aberystwyth, a Jacob Davies, Caerfyrddin. Englyn (taleen slip): Isgarn Davies. Cyfieithu o'r Saesneg i'r Gymraeg: D. Emlyn Thomas, Aberystwyth. Cyfieithu o'r Lladin i'r Gymraeg: J. Lewis Williams, Aberystwyth. Cyfieithu o'r Roeg i'r Gymraeg: James Arnold Jones, Aberystwyth. Cyfieithu o'r Ffrangeg i'r Gymraeg: Islwyn ap Ifan Griffiths, Aberystwyth. Cyfieithu o'r Hebraeg i'r Gymraeg: James Arnold Jones. Cyfieithu o'r Ellmyneg i'r Gymraeg: Islwyn Griffiths, Aberystwyth. Traethawd (y Radio): W. L. Richards. Traethawd (Porfeydd y Mynydd): Eirwyn Morgan, Abertawe. Stori fer: Jenny Magor, Aberystwyth. Stori: W. L. Richards. Sketch: Bangor. Adolygiad: Eirwyn Morgan. Llythyr at olygydd: Eirwyn Morgan. Stori fer: Enid Pierce Roberts, Bangor. Dramaeiddio stori fer: D. J. Vaughan, Abertawe.

Traethawd ar dir pori mynyddig: Humphrey Roberts, Aberystwyth. Traethawd ar ddatblygiad planhigion: Gwen Rees Roberts, Aberystwyth.

CLWB RAMBLO EGLWYS

Ffurfiodd y Parch. Brynmor Evans "Clwb Ramblo" ynglyn â'r eglwys yn Marsh Lane, Lerpwl, a thynnwyd y darlun uchod pan ar daith bleser yn ystod gwyliau'r haf. Gyda'r Gweinidog gwelir Mr. Edgar Jones, Mr. Eric Jones, Miss Phyllis Davies, Miss E. Williams, Miss Joan Griffiths a Miss Evelyn Jones.

GWYBOD

Llyfr Newydd y Bachgen a'r Eneth

Y BEDWAREDD RAN
AR WERTH YN AWR

YN CYNNWYS YSGRIFAU AR:

- Dewi, Nawddsant Cymru
- Bugail yn tyfu'n Arlunydd
- Penillion y Ficer Prichard
- Joseff, y Llywodraethwr
- Pobl yr Ogofau
- Blodau'r Gwanwyn
- Gwaith y Glowr
- O Gaergybi i Fangor
- Rhagor o Storiau

etc., etc., etc.

PRIS. 9c.

¶ Dywed nifer o'r darllenwyr fod y drydedd ran yn well hyd yn oed na'r rhan gyntaf. Prynwch y bedwaredd ran, a bernwch chwi.

HUGHES A'I FAB, CYHOEDDWYR, WRECSAM.

Llun 43

SPECIAL SUPPLEMENT

PRESENTED WITH

THE NATIONAL PAPER OF WALES

Y CYMRO

YBRYTHON.....A'R.....FORD GRON

SATURDAY, MARCH 18, 1939.

CHAIRMAN OF MEMORIAL ASSOCIATION.

Lord Davies, of Llandinam, is the President of the King Edward VII Welsh National Memorial Association since its inception in 1910. He represented his native county, Montgomeryshire, in Parliament as a Liberal from 1906 until 1929, when he retired and Mr. Clement Davies followed him. He is a son of Edward Davies, Plas Dinam, Llandinam, and Mary, daughter of the Rev. Evan Jones, Bryn ... Llandinam. Lord Davies is President of the University of Wales (Aberystwyth) and president of the National Library of Wales. He is also a member of the Councils of the University Colleges of North Wales and South Wales and Monmouthshire. He is a director of the Great Western Railway, chairman of the Welsh Housing and Town Planning Trust, a director of Midland Bank and president of the Mining Association Board of South Wales. He is closely associated with the League of Nations, being president of the Welsh Council. Lord Davies inspired the raising of the magnificent Temple of Peace which was opened recently at Cathays Park, Cardiff, and which is the headquarters of the Welsh League of Nations Union.

CHAIRMAN OF THE COMMITTEE.

Mr. Clement Davies, K.C., M.P., Chairman of the Committee of Inquiry, was born on a farm in Llanfyllin, in the heart of Montgomeryshire. The youngest son of the late Mr. Moses Davies, auctioneer, Llanfyllin, he had a successful scholastic career at Llanfyllin County School, the University of Wales, Aberystwyth, and Cambridge University, graduating in Law. As a barrister he became prominent in Commercial Law. He entered Parliament as Liberal member for the county of his birth in 1929, when Lord Davies of Llandinam resigned. Mr. Clement Davies sponsored the Measure for a Secretary for Wales which unhappily was strangled in the House of Commons. He is one of the directors of Messrs. Lever Bros. and Unilever, Ltd. Prior to the recent Inquiry on Tuberculosis, Mr. Clement Davies was appointed by the Government a member of several departmental committees, including the one which considered the Dispatch of Business at Common Law in Wales. Mr. Clement Davies married Miss Jane Davies, daughter of Dr. Morgan Davies, London who is closely interested in Welsh literature and drama. At the National Eisteddfod of Wales at Cardiff last year Mr. and Mrs. Clement Davies were admitted honorary members of the Gorsedd of Bards, Mr. Davies being hailed from the Logan Stone as "The M.P. for Wales."

THE T.B. SCOURGE IN WALES

INQUIRY'S MESSAGE OF HOPE

CONSUMPTION NOT HEREDITARY

NO FAMILY TAINT

THE UNVARNISHED STORY

INTRODUCTION

THE REPORT of the Committee of Inquiry into the Anti-tuberculosis Service in Wales and Monmouthshire has now been published by the Ministry of Health.

It is a document of intense human interest, fearless in its criticism, and not withholding praise where praise is due.

The Inquiry was conducted by Mr. Clement Davies, K.C., M.P., as Chairman, and Dr. Francis J. H. Coutts, of the Ministry of Health, with Mr. D. J. Wildgoose, of the Ministry, as Secretary. Over one hundred and seventy witnesses were examined and in concluding its Report the Committee made it clear that they were deeply impressed by the evident anxiety displayed in all quarters to help the Committee in its prolonged investigations.

The exhaustive nature of these investigations is shown by the fact that the report runs to a total of 291 pages.

The whole of the evidence was heard in English and we offer no apology for presenting to our readers this human drama in the language of the report. The terrible nature of the disease is no respecter of languages, and we have no hesitation in taking this course to enable our readers to read the results of this Inquiry, which discloses so much and holds out so much hope for the checking of the disease, if not for its entire elimination.

THE SIMPLE STORY

It is not our intention to labour our summary with a mass of figures and financial details of costs, etc. Rather to tell a plain unvarnished story of vital interest to the homes of the people where this disease is ...

The people of Wales will be under a deep debt of gratitude to Mr. Clement Davies in particular, and to Dr. Coutts for the fearless report they have made. It will cause heart-burnings in many quarters, but, if the Local Authorities and the Minister of Health act upon the report we can view the future with some confidence.

It is an impossible task to deal in any detail with the Report in the limited space at our disposal and we have, therefore, endeavoured to convey its conclusions in story form so that the homes of the people of Wales where "Y Cymro" serves can read it, and so that homes in particular, which are effected or in contact with this disease can realise that this vital matter has been faced up to in a thorough manner that there is hope for a better future.

With hope to the families concerned, comes the conviction that, if they help themselves; and providing the Authorities wake up to their responsibilities, this scourge will be largely, if not entirely, ...

We have, therefore, summarised the general conclusions of the Report and have dealt with the Rural Counties of Wales separately.

THE LOCAL AUTHORITIES

The Report, seathing as it is, must not be regarded as a discouragement to local authorities. Its vigorous wording is meant as much for the Government as for our local representatives and clearly sets out the enormous ... The demands of the Government on the local authorities, and ... financial burdens which should be carried out by the State, make the position well-nigh intolerable for the richer areas to carry, let alone the rural areas. The Report stresses these difficulties and points the way to the necessity of amalgamations of areas so as to provide for economy of government and more efficient officials.

A SCATHING INDICTMENT

THE DUTY OF LOCAL AUTHORITIES

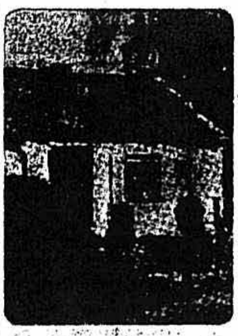

A CELTIC HOUSE

a much larger proportion of their lives in the home and thus run greater risk of infection if the sanitary conditions of the home are unsatisfactory, and particularly if they pay insufficient attention to their own nutrition.

CONTRIBUTORY FACTORS

Amongst the contributory factors specified in the Report—each dealt with exhaustively—special attention is drawn to: Coal Mining, Lead Mining, Quarrying, Seafaring (with the incidence of the foreign seamen, who, particularly the Arabs, suffer more severely than the English), Housing and Sanitary Conditions, Overcrowding, Insufficient Segregation, Poverty, Nutrition and Migration.

The Report expresses the hope that unemployment assistance and the more enlightened views now taken on public assistance will reduce the importance of some of these factors.

GENERAL SUMMARY

THE Anti-Tuberculosis Services Inquiry was held as a result of disagreement between the King Edward VII Welsh National Association, which is a voluntary Association responsible for the prevention and treatment of Tuberculosis in Wales and the various contributing Authorities.

The Report pays unstinted tribute to the leadership and generosity of Lord Davies of Llandinam who has been President since 1910. Apart from its voluntary contributions, the Association, by Charter, received grants from the Local Authorities throughout Wales. The expenditure by the Association grew and the calls on the Local Authorities increased from £206,361 in 1930 to an estimated call in 1941-42 of no less than £356,750.

The Local Authorities objected to certain items of expenditure and as conferences with the Association showed considerable divergence of views, the Minister of Health stepped in, ordered a continuance of the existing services and at the request of the Association ordered the Inquiry which has now issued its Report.

The Report pays high tribute to the Association and strongly recommends that its voluntary nature be continued. In this the Authorities heartily concur.

The finances are extremely involved but the Report makes it clear that increased expenditure is essential, that the expenditure on public health services in Wales is not so heavy, that further expenditure on the tuberculosis services would be unwarranted and were strongly of opinion that the need for expansion had been amply demonstrated in the evidence received.

To all intents and purposes the Report is a vindication of the Association, whilst the record of the Authorities, as disclosed by the Report, calls for, with certain exceptions, the strongest condemnation, a condemnation which the Report in no way hides.

NOT HEREDITARY.

The disease itself receives the fullest examination and the following facts are stated clearly:—

(1) *Tuberculosis is not hereditary.*
(2) *Tuberculosis is curable.*
(3) *Tuberculosis is infectious.*
(4) *Tuberculosis has two forms:*
  (a) Pulmonary — affecting the respiratory system—which form accounts for the greater proportion of deaths;
  (b) Non-pulmonary—certain types of which have a high mortality, whilst others cause few deaths.

These two facts should therefore be emphasised:

  (a) Tuberculosis need not be feared providing that the doctor is consulted, and his instructions followed;
  (b) Inasmuch as the disease is not hereditary, there is "no family taint"— a fatalistic outlook which, the Report states, is particularly strong in Wales and still leads to concealment and delay.

(5) *Segregation is one of the most powerful preventive measures against the spread of the disease.*

Where home conditions are reasonably satisfactory, a period of treatment in a sanatorium (a) gives the patient the best chance of recovery; (b) enables him to learn and practice the mode of life which will best conduce to the arrest of his disease; and (c) teaches him the exact precautions he must take to prevent danger to others.

Where home conditions are unsatisfactory, all sentimental considerations, such as the wish to die at home, surrounded by the family, are, says the Report, really selfish and should give place to the welfare of others.

DEATHS AT HOME

In England, where the rate of mortality is lower, 37 per cent. of the total tuberculosis deaths occur in institutions, whereas in Wales, where the rate is higher, only 16 per cent. occurred in institutions.

The rate of decline in deaths from tuberculosis has been greater in England than in Wales. Further, that the rate for females is much higher in Wales than elsewhere, and that the Welsh rates show the greatest excess over the whole of the country at ages 15—25.

It seems possible that this excessive female mortality may be associated with the fact that females, in general, spend

Continued in column 3.

Llun 44

AS AUR

gan, Aberdyfi, hanner can
Genedigol o Aberdyfi yw'r
oed a'i briod yn 80, ond
yn athro Ysgol Sul yng
pan oedd yn 13 oed am
Mary" o dan Capten
Exmouth (Capten David
uodd pan gyrhaeddodd yr

IEIRION

Mr. W. Trevor Hughes, clerc

Y Cymro

CAXTON PRESS, OSWESTRY.

Teleffôn: Oswestry 5. Telegramau: "Cymro," Oswestry.
Swyddfa Llundain: Thanet House, 231-2, Strand, W.C.2.

DYDD SADWRN, EBRILL 22, 1939.

CYMRU AR Y GROESFFORDD

UNWAITH eto yn hanes ein cenedl wynebir ni gan yr angen dygn am baratoi ar gyfer rhyfel i amddiffyn y rhyddid hwnnw sydd mor annwyl inni, y rhyddid sydd eisoes wedi ei golli mewn rhannau helaeth o Ewrob, ac a fygythir gan ymosodiadau pellach.

Os y caniateir i'r bwgwth hwn ddod yn ffaith, fe wanheir y gwerinaethau sy'n aros, a bygythir rhyddid, fel y deallwn ni ef, ar ein arfordir ninnau os nad ar ein haelwydydd.

Datganasom ar fwy nag un achlysur nad ydym yn cydweld â'r Llywodraeth bresennol. Y mae ei dull o ddelio â materion y wlad hon, a'i pholisi tramor, yn rhwym o ddod dan farn condemniad hanesydd y dyfodol,—a chaniatau y caiff ef ryddid i ysgrifennu'n ddilestair, y rhyddid hwnnw a ddifodwyd eisoes yn yr Almaen a'r Eidal.

Ar yr un pryd, rhaid i'r wlad hon baratoi yn ddiymdroi i gyfarfod unrhyw ymosodiad a wneir arni hi neu ar wledydd gwerinol eraill na allant yn eu nerth eu hunain wrthsefyll gallu'r Unbennau.

Er gwaethaf datganiadau y rhai hynny a ddywed na chaniata eu cydwybod iddynt ymuno â'r fyddin—a lle bo hynny'n hollol ddiffuant ni all neb estyn bys atynt—credwn y bydd i Gymru wneud ei rhan. Gwrthwynebid i'r eithaf wasanaeth milwrol gorfodol pan na bo rhyfel ond y mae'n rhaid wynebu'r ffaith na chyhoeddir rhyfel ymlaenllaw yn y dyddiau hyn. Prawf hanes China, Awstria, Abysinia, Sbaen, Sieco-Slofacia, ac yn olaf, Albania, petai angen prawf, mai taro heb unrhyw rybudd yw arfer yr Unbennau.

Datganasom ein barn eisoes fod Gwasanaeth Gwirfodd ar ei brawf olaf, ac ofnwn nad oes ond un canlyniad i fethiant y gyfundrefn Gwirfodd—mesur helaeth o Orfodaeth sydd mor atgas i feddwl pob Cymro.

Cashawn ryfel â'n holl galon, ond carwn ein rhyddid â'n delfrydau democrataidd yn fwy. Ac os y gorfodir Prydain i sefyll yn erbyn ymosodiadau'r Unbennau, credwn y bydd i drigolion y wlad hon wynebu eu cyfrifoldeb a chwarae eu rhan yn deilwng.

Y FORD GRON

YN FYR AC I'R PWRPAS

TRWY'R DF

GA

DULL yr estry
fyd yw c
tywod. Tra
chwyrnellu o'i g
ei deimlad ei hu
wch. Beth bynn
mae'r diogelwch
pery. Os dêl y d
orfod edrych yn
hynny, fe ddaw
brofa'r sawl s
beunydd.

Pob Un a'i Fyd ei Hun.

ONID oes rhy
hanes dyni
yn annhebyg i'r
i anwybyddu per
hynny ni allai yn
y pryder o fyw n
yglus. Yn wir
yn amgenach na
ei fod yn cynnwy
a'i ddychymyg,
reddfau yn unig.

Gall pob dyn
ymyg, fyd iddo'i
ddymuniad. O
mor adwythig y
tu allan i fywyd
mewn yn diriogae
mor unigol fel
dresmasu arno.
dramwy'n ddilest
heb i neb byth w
iaethau. A hynn
barddoniaeth a c
"*My mind to n*

Llun 45

SATURDAY, APRIL 29, 1939.

SMOCIWCH A MWYNHEWCH
BACO'R AELWYD.
8c. YR OWNS.
GERTHDOWCH YM MHOB
PISELLAD
E. MORGAN,
A'I GWMNI CYF.,
AMLWCH.
SEFYDLWYD 1822

GENERAL EDITION

Y CYMRO

Y BRYTHON A'R FORD GRON

The Welsh National Weekly • Papur Cenedlaethol Cymru

"LLAIS FEL CLOCH"!
Cymry Annwyl Paratowch!
Cliriwch Eich Gyddfau!
Llond Llwy De. dyma fe!—
"DAVIES'S
(MACHYNLLETH)
COUGH
MIXTURE."
1/3 a 3/-. Mynnwch ei gael.

RHIF 336 DYDD SADWRN, EBRILL 29, 1939 DWY GEINIOG (2c.)

PRYDAIN YN CEFNU AR WASANAETH GWIRFODD

Y LLYWODRAETH YN ILDIO I GEISIADAU ESTRON

ANWYBYDDU HAWLIAU'R WRTHBLAID

GWLEIDYDDWYR AIL-RADD YN PERYGLU'R HEDDWCH

YNG nghanol cyfnewidiadau gwibiol y sefyllfa gyd-wladol—cyfnewidiadau pell-gyrhaeddol lle mae'r wlad hon yn y cwestiwn—gwelwyd y Llywodraeth, yr wythnos yma yn hysbysu ei bod wedi ildio i ofynion y Ffrancod a mân wledydddemocrataidd eraill ar y cyfandir ac am osod gorfodaeth filwrol ar Brydain.

Yn yr ymdrech dros ryddid ac yn erbyn rhaib fe â'r wlad hon i'r eithaf. Ond gellir dweud yn deg a chyfiawn am Lywodraeth na ddewisodd ehangu ei therfynau mewn unrhyw fodd, nad oes ganddi yr hawl o gwbl i gyflwyno'r fath fesur, pa mor ysgafn bynnag y bo, heb yn gyntaf argyhoeddi'r wrthblaid o ddifrifwch y sefyllfa a'r angenrheidrwydd gwirioneddol am gymryd y fath gwrs.

Bu'r ffurfafen yn ddu ers misoedd lawer ac yn ddiweddar iawn gwelodd y Llywodraeth yr angenrheidrwydd o anfon ei Llysgennad yn ôl i Berlin ar fyrder; gwelwyd rhan helaeth a Lynges yr Almaen yn hwylio ym Môr Iwerydd; gwelwyd ymgynghori gwyllt yng Ngwledydd y Balkan; ac, yn olaf oll, gwelodd y Llywodraeth mai doeth oedd dod a mesur gorfodol gerbron y Senedd.

Y mae'r ffeithiau hyn yn gyfryw fel y dylasai'r Llywodraeth fod wedi cymryd camrau eisoes i ehangu ei therfynau a'i gwneud yn Llywodraeth Genedlaethol mewn gwirionedd ac nid mewn enw.

Gorfodir ni gan amharodrwydd y Llywodraeth i'w gwneud ei hun yn Genedlaethol i amau diffuantrwydd y mesur newydd hwn wreiddiol a chwyldroadol. Nid am y daw ag anrhefn ar ddiwydiant(nid oherwydd anghyfleusterau a esgor arnynt nac oherwydd ein casineb at filitariaeth yr amheuwn onestrwydd y Llywodraeth. Ni fyddai o bwys pe deuai rhyfel, a dibwys yw anawsterau o'r math os ydym am wrthsefyll y gormes a fygythir gan yr Unbennau.

Amheuwn y mesur hefyd am i'r Llywodraeth gael ei phrofi yn un anwadal. Profodd hanes mor aml ei pholisi yn annoeth a gadawyd i wledydd totalitaraidd gryfhau eu safleoedd heb inni geisio casglu ynghyd gongl-feini gweriniaeth—mewn diwydiant, mewn masnach nac mewn arfau.

Nid oes gennym ffydd yng ngallu nac yn nymuniad y Llywodraeth i gadw elw oddi wrth arfau ac oddi wrth orelwa'n gyffredinol. Wrth ddod â gorfodaeth filwrol i mewn dylid cau allan bob elwa ar ryfel. Ni ddylai elw ddod o greu moddion i ladd dynion, a hyd nes y gofala na ddaw yr elw hwn, amheuwn yn llwyr a thrwyadl y mesur i osod gorfodaeth filwrol ar y wlad.

Dywedasom fwy nag unwaith fod yn rhaid tynnu ymaith beirianwaith rhydlyd y Llywodraeth a gosod peirianwaith newydd a mwy effeithiol yn ei le i gyfarfod â gofynion cymhleth amgylchiadau'r byd newydd a gododd megis mewn noson.

Gall gweriniaeth wneud hyn ond bu'r Llywodraeth yn hwyrfrydig i wneud dim, a'r un yw heddiw ag o'r blaen yn ei pholisi cartref a'i pholisi tramor. Felly, er na all hyd yn oed orfodaeth filwrol greu undeb yn y wlad, eto, ni dderbynir y gyfundrefn newydd hon gyda brwdfrydedd oni ehangir terfynau'r Llywodraeth ar unwaith a sicrhau'r ymddiriedaeth honno nas gall fod yn eiddo Llywodraeth ond Llywodraeth wir Genedlaethol.

Ni ellir gadael y wlad hon, calon y gwledydd democrataidd, yn nwylo gwleidyddwyr ail-radd. Rhaid inni wrth wŷr profiadol wrth y llyw, ac os cynhwysir y rhain gallwn eto obeithio y gwêl yr Almaen fendith rhyfel cyffredinol a bendith heddwch drwy'r holl fyd.

Yn 80 Oed

Dathlodd Mr. William Rowlands, Bodlondeb, Towyn, sy'n un o'r tri Seiri Rhyddion hynaf yng Ngogledd Cymru, ei ben blwydd yn 80 oed ddydd Mercher. Llongyfarchwyd ef yng Nghyfrinfa Corbet ac mewn gwledd yng ngwesty'r Corbet Arms cyflwynodd Miss Turner, ar ran Mrs. Stephens, y westeiwraig, dusw o friallu iddo.

CYFARWYDDWR ADDYSG

Y mae Dr. John Thomas, Stoke-on-Trent, wedi ei benodi'n Gyfarwyddwr Addysg cyntaf yr Undeb Cydweithredol Cyf. Bu Dr. Thomas, sy'n awr yn ddarlithydd Prifysgol Rhydychen yng ngogledd swydd Stafford, yn gynrychiolydd mwnwyr ac athro ysgol elfennol. Graddiodd ym Mhrifysgol Cymru lle'r enillodd wobr Cobden a chafodd ei radd Ph.D. ym Mhrifysgol Llundain. Brodor o Aberdâr ydyw a bu'n ysgrifennydd cyffredinol y W.E.A. yng Nghymru. Y mae wedi teithio dros Ewrob i gyd yn ogystal a'r Taleithiau Unedig ac Undeb Sofietaidd Rwsia. Y mae'n 48 mlwydd oed, ac wedi cyhoeddi amryw lyfrau ac erthyglau ac wedi darlledu.

Dibynna Awydd am Waith *ar* Gwsg Gorffwyslon!

Cadarnha a chynhalia glasaid o 'Ovaltine' o'i gymryd yn eich caffe neu'ch Tafarn Laeth.

GALL na chewch wybod pa mor *dda* y gall noswaith dda o gwsg fod hyd nes yr yfwch gwpanaid o flasus 'Ovaltine' yn union cyn i chwi fynd i'r gwely.

Gwnewch braw heno. Sylwch mor fuan yr ewch i gysgu. Gwelwch mor dda a bywiog y teimlwch yn y bore—yn llawn awydd ac ynni am waith y dydd.

Yn bendifaddau nid oes dim fel 'Ovaltine' at sicrhau noswaith berffaith o gwsg a'i gwneud yn hollol atgyfnerthol i gorff, ymennydd a nerfau.

Gwnaeth defnyddiau arbennig 'Ovaltine' ef y gorau a'r mwyaf poblogaidd yn y byd o ddiodydd nos.

Yfwch flasus

OVALTINE

—a sylwch ar y Gwahaniaeth!

Prisiau ym Mhrydain Fawr a Gogledd Iwerddon, 1/1, 1/10 a 3/3.

P466A

Penodwyd y Cynghorydd Richard Evan Rees, Ynys Farm, Pennal, yn gadeirydd Cyngor Towyn ac Aberdyfi. Daeth Mr. Rees ar y cyngor ar ol ei ddiweddar dad, Mr. John Rees, yn 1933. Mae'n adnabyddus fel bridiwr gwartheg duon Cymreig ac amaethwr a theyrnged uchel i'w allu oedd ei ddewis yn gadeirydd y Cyngor am yr ail dro mewn chwe blynedd.

Un o gerddorion mwyaf mynych ei alwadau yng Ngogledd Cymru yw Mr. Bob Jones, Brynllwyd, Bangor. Mae ganddo lais tenor cyfoethog ac yn barod bob amser i ateb unrhyw alwad a ddaw arno.

Llun 46

YMGOMWEST BEIRDD Y BABELL

Dyma ddarluniau o'r beirdd a ddaeth ynghyd i de Beirdd Pabell Awen "Y Cymro" yn Eisteddfod Genedlaethol Dinbych. Yn y darlun uchaf y mae: Dewi Emrys, golygydd "Y Babell Awen," T. H. Williams, Emrys Jones, Robert Owen, yr Archdderwydd Crwys, Beti Wyn, P. Pritchard, Elfyn Jenkins, Tom Jones, J. D. Evans, Telynores Dwyryd, Gwenllian Dwyryd, J. Rhys Jones, y Parch. D. Tecwyn Evans, Bessie Orwig, Dewi Gwyrfai, Mrs. Jones, Bootle, y Parch. J. Jenkins, Watcyn o Feirion, E. L. Rowlands, Gerallt Davies, Ceiriog Jones, Horace Savage, Jack Roberts, Ifan T. Wilson, Meirionfab, Idwal Wynn Jones, W. I. Jones, Wil Rolant, Rhostryfan.

Yn yr ail ddarlun y mae Wil Owen, John Evans, R. Lloyd Jones, Pegi Melangell, Lewys Moelwyn, y Dr. T. Gwynn Jones, Ioan Dwyryd, E. T. Roberts, Bryan Roberts, D. J. Lewis, David Owen, y Parch. R. Bryn Williams, E. P. Jones, William Owen, Abel T. Jones Williams, Thomas Bowen Jones, Wm. Roberts, Eryddon, Manceinion, Awen Mona, D. T. Williams, J. R. Jones, R. Herbert Jones, John Evans, Dilys Cadwaladr, Thomas H. Davies, Griffith Parry, Idris Roberts, Alun James.

Mr. Einion Evans (y Prif Olygydd) deyrnged uchel i wasanaeth Dewi Emrys, a diolchodd yn gynnes i'r beirdd am eu cyfraniadau wythnosol. Addawodd, hefyd, y cyhoeddid ail gyfrol o ddetholiad beirdd "Y Babell," yn gynnar yn y flwyddyn newydd, os gwerthid digon o gopiau o'r gyfrol gyntaf i gyfreithloni anturiaeth felly. Hawliai teilyngdod y gyfrol gyntaf gylchrediad eang. Cyfeiriodd at yr Ymgomwest hon fel trydydd cynnull beirdd "Y Babell," a'r goreu o'r tri. "Aeth y cynnull hwn yn sefydliad cenedlaethol bellach," ebr ef, "ac edrychaf ymlaen at gynnull lluosocach eto ym Mhen y Bont y flwyddyn nesaf." Diolchodd yn gynnes i Ioan Dwyryd a'i ddwy ferch dalentog am ddwyn y delyn i'r cwmni, a'r cwbl yn wasanaeth cariad.

Cyn galw ar Dr. T. Gwynn Jones i annerch y cwmni, cyfeiriodd Dewi Emrys at fwlch amlwg yn ein llenyddiaeth farddol, sef y golyn am gylchgrawn tebyg i'r "Geninen Eisteddfodol." Dioddefasant eisoes golledion trwm ynglyn a chylchgronau eraill. Eto, parod fyddent i anturio o fewn terfynau rhesymol; ond fe garai ef fedru gosod enwau rhai cannoedd o dderbynwyr yn eu dwylo ymlaen llaw cyn gofyn iddynt ymgymryd â chyhoeddi chwarterolyn newydd at wasanaeth beirdd Cymru. "Felly," medd ef, "boed y cyfrifoldeb arnoch chwi a phawb a garai weld llenwi'r bwlch amlwg hwn yn ein llenyddiaeth farddol."

Derbyniwyd yr awgrym yn frwdfrydig iawn, a siaradodd Caerwyn ac eraill yn gryf o'i blaid. "Dyma i chwi fy enw i yn awr am ugain copi y chwarter," meddai John Ellis Williams (y dramodydd a'r goganwr adnabyddus). Cawn weld faint o frwdfrydedd cyffelyb a gyfyd mewn cylchoedd eraill.

CYFARFODYDD ADRANNOL.

Soniodd y llywydd am ... a ddaeth oddi wrth y Parch. R. Bryn ... ydd o bryd i bryd a mabwysiadu'r cynllun a awgrymwyd. Tybiai yr arbedai hynny lawer o ohebu ofer i feirdd ieuainc nad oeddynt bob amser yn sicr ohonynt eu hunain wrth gyfansoddi ar gyfer y Wasg. Dichon, hefyd, yr arbedid ambell un rhag y fasged.

Cyfeiriodd Tecwyn at fraint beirdd "Y Babell" dan gyfarwyddyd aeddfed Dewi Emrys. "Yr wyt ti fy hun," meddai, "wedi dysgu cryn lawer wrth ddilyn y gwersi hyn." Mynnai ddiolch i berchenogion "Y Cymro" am eu cefnogaeth i feirdd ein gwlad, a chynigiodd bleidlais o ddiolchgarwch iddynt am eu haelioni ynglyn a'r Ymgomwest hon, heb son am gynulliadau cyffelyb diwywaith o'r blaen. Eiliwyd gan T. E. Nicholas, a phawb yn cymeradwyo'n frwd.

TEYRNGED DR. T. GWYNN JONES.

Pan alwyd ar Dr. T. Gwynn Jones i annerch y cwmni, cafodd dderbyniad gwresog, pawb yn sefyll o barch i y prydydd Cymreig. Gwyddai am Ysgotyn a ddysgodd nyddu englyn rheolaidd a gwerthfawrogi crynoder ei fynegiant. Tystiolaethai hwnnw na ellid geiriau ofer mewn englyn. Y mae'n gyfrwng sy'n hawlio cynildeb ymadrodd. Yr oedd yn dda ganddo ef (y siaradwr) am grefft nifer o englynwyr "Y Babell," heb son am gynhyrchion eraill a amlygai lawer o gelfyddyd a gloywder arddull. Gellid dweud am gymdeithas fel hon ei bod yn cyfuno moddau ein prydyddiaeth draddodiadol â moddau newyddion er mantais y'r naill a'r llall. Nid yw'r ffrwyth hwnnw a elwir yn "grape-fruit" na lemon nac oraens. Eithr fe gyfunai rinweddau'r ddau; a ffrwyth nodedig ydyw. Felly am gymdeithas fel hon. Y mae'n cadw rhin yr hen brydyddiaeth a dwyn i mewn iddi, hefyd, i'w chyfoethogi a'i phereiddio, elfennau'r delyneg a moddau eraill. Sylwais bod nifer o feirdd "Y Babell" yn dwyn enwau Saesneg—Savage, er enghraifft, y gellid ei gysylltu â hanes ein llen...

Llun 47

SATURDAY, SEPTEMBER 2, 1939. GENERAL EDITION

SCHOLAR'S DICTIONARY
Welsh-English, English-Welsh.
An Excellent Dictionary containing about 10,000 words.
1/6
From all Booksellers or from Hughes and Son, Wrexham.

Y CYMRO
Y BRYTHON A'R FORD GRON
The Welsh National Weekly • Papur Cenedlaethol Cymru

AT ANNWYD HAF A LLAIS CLIR MYNNWCH "DAVIES'S (MACHYNLLETH) COUGH MIXTURE."
1/3 a 3/-. Mynnwch ei gael.

RHIF 354 DYDD SADWRN MEDI 2. 1939 DWY GEINIOG (2D.)

HEDDWCH EWROB YN NWYLO UN DYN?

Beth a Fydd Effaith yr Argyfwng?

HAWLIAU'R CENHEDLOEDD A GOBAITH Y DYFODOL

GEDY datganiad y Prif Weinidog yn Nhy'r Cyffredin brynhawn Mawrth y sefyllfa yn agored o hyd. Y mae Hitler yn aros heb wneud dim ac efallai y parha felly yn y gobaith y bydd i'r gwerininaethau fethu a dal yn hir.

Ond deil o hyd i dderbyn sicrwydd gan Brydain a Ffrainc os na chytuna i drafodaeth â Phwyl eu bod hwy yn dal wrth eu hadduned i Bwyl. Felly gorffwys y cyfrifoldeb ar un dyn, sef Herr Hitler, ac ni wyr neb beth a'i hysgoga.

MEDDWL HITLER

Y mae'n amlwg ei fod wedi meddwl ddwywaith. Hyderwn y bydd iddo barhau i feddwl. Efallai ei fod yn myfyrio ar y ffaith iddo benderfynu gadael ei bartneriaid yn y cytundeb Gwrth-Gomiwnyddol, a'i fod wedi ei gysylltu ei hun a gwlad a all ei adael yntau mor hawdd ag y gadawodd ef Japan.

Fel milwr fe sylweddola mai un peth yw gorffen rhyfel ar ymborth gyfyngedig ond mai peth arall yw cychwyn un. Fe all, fel Unben, ei fod yn dechrau amau beth fydd safle ei wlad mewn rhyfel hir ac hefyd amau tybed a gaiff ef y fuddugoliaeth mewn rhyfel cyflym.

Fel Unben fe all ei freuddwydion am goncro byd or-lywodraethu ei farn. Ond beth bynnag fo ei resymau y mae'n amheus pa faint yn hwy y deil y gwerinieathau straen y rhyfel nerfau a phropaganda, a pha hyd y goddefant i Unben sefyll ar eu trothwy a grym rhyfel neu heddwch, ac angau a chleddyf, yn ei law ei hun.

Y LLYWODRAETH.

Fwy nag unwaith buom yn amau medr y Llywodraeth Genedlaethol i arwain y wlad hon yn ei blaen. Buom yn amau ei gallu i wynebu'r cwestiynau a dyfodd mor fawr ac ofnadwy.

Ond, beth bynnag am yr amheuon a'r ofnau hyn, nid oes gysgod o amheuaeth yn y ffaith fod y genedl yn gyfangwbl o'r tu ol i'r Llywodraeth yn ei phenderfyniad, a wnaeth yn unol a Ffrainc i ddod i gytundeb a gwlad Pwyl ac i sefyll wrth y cytundeb hwnnw.

Fe saif y wlad a'r genedl o'r tu ol i'r Llywodraeth pe na bai ond am y rheswm ei fod yn ddyletswydd arnom i wneud hynny a rhoi terfyn ar yr ymdrechion i gaethiwo'r gwerininaethau fesul tipyn. Mae'r amser yn galw am ddewrder a ffyddlondeb ac ni ellir amau na cheir hynny.

CYMRU A HEDDWCH.

Y mae'r awydd am heddwch a'n nodwedda yn gryf os nad yn gryfach yng Nghymru nag yn unman arall. Y mae neges heddwch plant Cymru a ddarlledir bob blwyddyn i blant gwledydd eraill gyda'i hapel a'i gobaith, ein casineb o bopeth milwrol, ein cariad at ryddid a'n cred mewn gwerininaeth yn adnabyddus.

Ond ni allwn lai na gofyn, fel cenedl fechan, heb ein tir ein hun, oddi eithr mewn enw, a cheisiwn ein iaith dros yr hon yr ymladdwn, beth fyddai ein safle petaem yn genedl fach ar ffiniau'r Almaen a ph'un a fyddai ein tynged yn wahanol i un Sieco-Slofacia, y wladwriaeth Slofacaidd newydd, neu Bwyl.

Y mae ein cariad at heddwch yn gryf ond cryfach yw ein cariad at ryddid. Ein gweddi fel cenedl yw y gellir osgoi rhyfel, o'r hyn ni all da parhaol ddeilliaw, ac y creir byd newydd a etyl rym rhyfela rhag bod yn nwylo un dyn a thynged heddwch yn ngafael y bobl ac nid yn eiddo'r rheolwyr.

SYMUD PLANT.

Drwy'r radio ddydd Iau darlledwyd i'r wlad benderfyniad y Llywodraeth i roddi mewn gweithrediad eu cynllun i symud plant, mamau a phlant dan bump oed, deillion ac anafusion o'r drefi poblog a leoedd o ddiogelwch.

Dangosodd hyn yn glir yn y fath gyflwr difrifol yr oedd y trafodaethau rhwng y pwerau. Ond eglurwyd ar yr un pryd mai fel rhagofal yn unig y gwneid hyn ac nad oedd mewn unrhyw fodd i'w gymryd fel arwydd fod rhyfel yn anocheladwy.

Gwyddom y bu cryn wrthwynebiad i'r cynlluniau symud y boblogaeth hyn yng Ngogledd Cymru. Ond, p'un bynnag a'i cryf neu wan yw'r rhesymau dros y gwrthwynebiad, y mae'r ffaith yn aros fod y Llywodraeth wedi penderfynu symud y plant o'r canolfannau hynny lle mae perygl ymosodiad fwyaf.

Ni ellir gwadu nad yw'r perygl hwn yn un gwirioneddol mewn achos o ryfel. Ac er y crea hyn nid yn unig anhwylustod ond hefyd gryn dipyn o sefyllfaoedd anhyfryd, fe ddaw'r cartrefi cyffredin dros ben yr anhawsterau hyn, yn enwedig felly gan fod y plant hyn yn hollol ddiamddiffyn.

Pa syniadau bynnag a goledda Cymry, yn ymarferol, rhaid wynebu ffeithiau, a'r ffaith yn yr achos yma yw fod yn rhaid amddiffyn cyn belled ag y gellir, y rhai na all eu hamddiffyn eu hunain.

MARW GOLYGYDD

Yn gynnar fore Sadwrn bu farw yn ei gartref, Erw Wen, Victoria Park, Bangor, olygydd y *North Wales Chronicle*, Bangor. Nid oedd ond 52 mlwydd oed. Nid oedd wedi mwynhau ei iechyd arferol ers peth amser ond yr oedd yn y brif swyddfa drwy ddydd Gwener.

Brodor o Abergafenni ydoedd, yn fab i'r diweddar Barch. Thomas Evans, gweinidog gyda'r Presbyteriaid yn Nhregatwg, ger y Barri.

Bu'n olygydd cynorthwyol yn Rangoon ac yn gynrychiolydd Reuter's. Daeth i Fangor tua phum mlynedd yn ol. Siaradodd droeon ar y radio a'r wythnos y bu farw yr oedd yn siarad ar A.R.P. yng Ngogledd Cymru.

Gedy weddw a mab a merch i alaru ar ei ol.

Llaethferch Harddaf y Deheudir

Fe gynigiodd y Bwrdd Marchnata Llaeth £100 o wobr i'r Llaethferch brydferthaf yng Nghymru a Lloegr. Drwy bleidlais gyhoeddus yn sioe Llandilo dewiswyd Miss Muriel Harries, merch Mr. a Mrs. Louis Harries, Penybont Farm, Llandilo, i gynrychioli De Cymru. Fe a yn awr i Lundain, lle y gwneir y dewisiad terfynol allan o ddeuddeg.

HITLER A'I 16 PWYNT

HYSBYSWYD 16 pwynt yr Almaen fel sylfaen trafodaeth ar gwestiwn Pwyl yn Berlin nos Iau.

Dyma'r pwyntiau :—

Danzig i ddychwelyd yn ddiamod i berthyn i'r Almaen, oherwydd ei natur Ellmynig.

Etholiad yn y Corridor—yr etholwyr i fod yn Almaenwyr a Phwyliaid fu'n trigo yn y Corridor ers Ionawr 1918.

Yr Eidal, Rwsia, Ffrainc a Phrydain i ofalu am yr etholiad.

Awdurdodau milwrol, etc., Pwyl i adael y Corridor ar wahan i Gdynia (a erys yn ddiamodol i berthyn i Bwyl), ar unwaith.

Yr etholiad i beidio a chael ei chynnal cyn pen 12 mis.

I gadw trafnidiaeth rhwng yr Almaen a Dwyrain Prwsia, yr Almaen i gael defnyddio ffyrdd a rheilffyrdd drwy'r Corridor.

Yr Almaen yn fodlon cyfnewid poblogaeth pe penderfynai'r etholiad o blaid Pwyl.

Hawliai'r Pwyliaid yn Danzig i fod yr un a hawliau'r Almaenwyr yn Gdynia.

Gdynia a Danzig i fod yn ganolfannau masnach ac nid yn gaerau.

Comisiwn cydwladol i setlo gwahaniaethau rhwng lleiafrif Pwyl a'r Almaen.

I sicrhau trafnidiaeth yn y Corridor, pe digwyddid rhannu'r Corridor, yr Almaen i gael darn o dir gyda hawlfreintiau arbennig.

Lleiafrif cenhedloedd eraill a erys yn y naill wlad neu'r llall wedi'r etholiad i'w hesgusodi o wasanaeth milwrol ac i fwynhau rhyddid diwylliannol llawn.

Os byddai'r cynigion hyn yn dderbyniol, y ddwy wlad i adde gwasgaru eu milwyr ar unwaith.

Pob trefniadau pellach i fod drwy gytundeb rhwng y ddwy ochr.

Hysbyswyd yn hwyrach fod Llywodraeth yr Almaen wedi aros am ddau ddiwrnod am ateb i'r cynigion hyn yn ofer, ac y deallant felly eu bod, yn ymarferol, wedi eu gwrthod.

Symud Plant i Ddiogelwch

Hawliau Gorfodol Gan yr Awdurdodau

Un Person i Bob Ystafell Fyw

PENDERFYNODD y Llywodraeth roddi mewn gweithrediad y cynllun a baratowyd i symud y boblogaeth i le o ddiogelwch mewn achos o ryfel. Golyga hyn y bydd oddeutu 80,000 o blant ysgol, athrawon, mamau a phlant o dan bump oed yn cael eu symud o lannau'r Fersi, Lerpwl, a rhanbarthau eraill o sir Gaerhirfryn.

Dechreuodd y gwaith o symud ddoe (Gwener) a disgwylir y gorffennir ddydd Sul ar y gwaith o symud tair miliwn o'r boblogaeth.

O dan y Ddeddf Amddiffyn y Wlad y mae gan y gwahanol awdurdodau lleol yr hawl orfodol angenrheidiol i letya'r ffoedigion hyn yn y mannau y gwelant yn dda i wneud hynny. Yn gynnar y flwyddyn hon fe wnaed archwiliad manwl o'r cyfleusterau lletya ac fe rodd wyd ar gof a chadw nifer ystafelloedd byw pob ty a'r nifer o fyddai'n aros yn gyffredin yn y ty.

DYMA'R SAFON.

A safon a fabwysiadwyd oedd un person ar gyfer bob ystafell fyw a chymerwyd i ystyriaeth unrhyw drefniadau unigol a wnaed ar y pryd i gymryd pobl arbennig i mewn.

Nid yw'r ffaith fod unrhyw benteulu yn anfodlon i dderbyn personau o dan gynllun y Llywodraeth yn cael ei dderbyn fel rheswm priodol dros wrthod cymryd rhan deg o'r cyfrifoldeb a gyfyd o'r argyfwng.

Drwy Gymru gorchymynwyd i swyddogion yr A.R.P. roddi'r cynllun mewn gweithrediad a gobeithir y sylweddola'r cartrefi hyn y bydd y plant ar eu dwylo a bod yn rhaid wynebu'r sefyllfa newydd fel ag y mae.

LLAETH I BLANT YSGOL

Arweinia Arwel Hughes ei Ffantasia yn A leiaf o'r Queen's Hall, Llundain, am 9.5 nos Fercher, ac fe'i darlledir.

AGOR YSGOL NEWYDD.

Agorwyd ysgol newydd yn Melws Gwerfil Goch, ddydd Mercher, gan Mr. R. T. Vaughan, cadeirydd Pwyllgor Addysg Meirion. Dywedodd Mr. Barnett, cyfarwyddwr addysg y sir, iddo ymweld a'r hen ysgol ac yr oedd ystafell y babanod yn union fel cell, ac yr oedd yn straen ar y plant i geisio darllen eu gwersi yno.

AGWEDD BWRDD ADDYSG

GWRTHOD CEISIADAU?

DEELLIR gan Y *Cymro* fod anghydweledíad mawr yn bod ar hyn o bryd rhwng Pwyllgor Addysg Môn a'r Bwrdd Addysg, ac o ganlyniad i hyn ei bod yn bosibl i gopiau o'r holl lythyrau sydd wedi pasio rhwng y ddau awdurdod gael cyhoeddusrwydd eang trwy gyfrwng y wasg ymhen ychydig amser.

Ar fater llefrith i blant ysgolion Mon y mae'r helynt. Y mae'r Bwrdd, fel y deellir gan "Y Cymro," wedi gwrthod yn bendant rhai o geisiadau a wnaed iddynt gan Bwyllgor Addysg Mon.

Y mae Mr. Clement Davies, A.S., wedi ei hysbysu gan Mr. E. O. Humphreys, cyfarwyddwr addysg y sir, o fethiant y Bwrdd Addysg i syrthio i mewn i ofynion Mon, ac y mae Mr. Davies yn pwyso ar y cyfarwyddwr i roddi cyhoeddusrwydd i'r mater yn y wasg trwy gyhoeddi copiau o'r llythyrau sydd wedi pasio rhwng y ddau fwrdd addysg," meddai person yn dal swydd bwysig ym myd addysg Cymru, wrth ein gohebydd yr wythnos yma.

"Y mae Mr. Davies wedi anfon eilwaith at Mr. Humphreys yn erfyn arno roddi cyhoeddusrwydd i'r mater," meddai'r person hwn yn ychwanegol.

Llun 48

SATURDAY, SEPTEMBER 9, 1939. GENERAL EDITION

SCHOLAR'S DICTIONARY Welsh-English, English-Welsh. An Excellent Dictionary containing about 10,000 words. 1/6 From all Booksellers or from Hughes and Son, Wrexham.

Y CYMRO
YBRYTHON A'R FORD GRON
The Welsh National Weekly · Papur Cenedlaethol Cymru

AT ANNWYD HAF A LLAIS CLIR MYNNWCH "DAVIES'S (MACHYNLLETH) COUGH MIXTURE." 1/3 a 3/-. Mynnwch ei gael.

RHIF 355 · DYDD SADWRN MEDI 9, 1939 · DWY GEINIOG (2c.)

HITLER YN DEWIS LLWYBR RHYFEL

Ymdrechion Heddwch Yn Ofer — Ond Prydain yn Barod

AM YR AIL WAITH MEWN CHWARTER CANRIF Y MAE RHYFEL WEDI EI GYHOEDDI RHWNG PRYDAIN FAWR A'R ALMAEN. AM CHWARTER WEDI UN-AR-DDEG AR FORE SUL LLARIAIDD O FEDI BU'N RHAID I MR. NEVILLE CHAMBERLAIN, Y PRIF WEINIDOG, HYSBYSU'R WLAD FOD POB GOBAITH O DDEALLTWRIAETH HEDDYCHOL RHWNG Y DDWY WLAD WEDI DIFLANNU, AC FOD YR HYN A FAWR OFNODD AC Y CYSEGRODD EI OES I'W GADW WEDI DOD.

Yr oedd milwyr yr Almaen wedi ymosod ar y Pwyliaid ddydd Gwener. Cyfarwyddwyd Syr Neville Henderson, llysgennad Prydain yn Berlin, a llysgennad Ffrainc yno i ofyn am sicrwydd ar unwaith y buasai byddinoedd yr Almaen yn peidio ag ymladd ac yn symud yn ol oddiar dir Pwyl, neu buasai'r wlad hon a Ffrainc yn cadw eu haddewidion i Bwyl. Ni ddaeth y sicrwydd hwnnw.

Yn Nhy'r Cyffredin nos Wener disgrifiodd y Prif Weinidog ymdrech faith Prydain i gadw'r heddwch. Pe buasai'r Almaen eisiau heddwch, buasai nodyn Prydain ar Awst 30 wedi sicrhau hynny.

Yn y nodyn, awgrymodd y Llywodraeth i'r Almaen a Phwyl i beidio a defnyddio unrhyw rym milwrol yn ystod y trafodaethau rhwng y gwledydd. Yr oedd y Llywodraeth yn ffyddiog y gellid cael addewid i'r perwyl yma o Bwyl pe addawai'r Almaen hefyd.

PWYL YN FODLON.

Yr oedd y Pwyliaid eisoes wedi sicrhau na fuasent hwy yn croesi'r ffin pe rhoddai'r Almaen sicrwydd cyffelyb. Ni chaed ateb i'r cynnig.

Ynglyn a 16 pwynt yr Almaen a hysbyswyd ar y radio o'r Almaen, ni roddwyd hysbysrwydd ohonynt i Bwyl.

Pan ofynodd ein Llysgennad i Herr von Ribbentrop wahodd Llysgennad Pwyl i alw a derbyn y cynigiadau hyn a'u gosod o flaen ei Lywodraeth, gwylltiodd von Ribbentrop a gwrthododd, gan ddweud fod Llysgennad Pwyl a dylai ddod ato ef ei hunan ei hun.

Haera'r Almaen fod y cynigiadau hyn yn cael eu tynnu'n ol Awst 30. Ond pan gynodd Syr Neville Henderson am gopiau o'r cynigiadau i Brydain, y cwbl a wnaeth von Ribbentrop oedd darllen truth hir a'i darllen yn gyflym gyflym mewn Almaeneg. Gwrthododd roddi copi ohonynt o gwbl ac ni chafodd Llywodraeth y wlad hon eu gweld.

Mor hwyr a nos Iau, Awst 31, hysbysodd Llysgennad Pwyl Herr von Ribbentrop fod ei Lywodraeth yn fodlon dechrau trafodaeth gyda'r Almaen ar delerau cyfartal.

Ateb yr Almaen oedd anfon milwyr fore dranoeth dros y ffin, ac yr oedd y rhyfel wedi dechrau.

DEDFRYD HANES.

"Byddwn yn aros dedfryd hanes gan wybod fod y cyfrifoldeb am y trychineb ofnadwy yma yn gorffwys ar ysgwyddau un dyn," meddai Mr. Chamberlain yn ei ddatganiad i'r Senedd nos Wener. "I gyflawni ei uchelgeision disynnwyr ei hun, fe sododd Canghellor yr Almaen i furw'r byd i wae."

Ni ellid cael heddwch yn Ewrob a Llywodraeth yr Almaen yn dilyn mor gyson y dulliau a ddatblygodd yn y ddwy flynedd ddiwethaf. Yr oedd y Llywodraeth yn benderfynol o roddi pen ar y dulliau hyn.

Hysbysodd Mr. Greenwood, arweinydd gweithredol y Blaid Lafur, fod ei Blaid ef yn cefnogi'r Llywodraeth yn ei hymdrech yn erbyn "arch-elyn y ddynoliaeth." Sicrhaodd Syr Archibald Sinclair y Prif Weinidog fod y Blaid Ryddfrydol hefyd o'r tu ol iddo.

Pasiwyd fod £500,000,000 i'w godi ar gyfer treuliau a all fod hyd Fawrth 3, 1940.

AGWEDD HITLER.

Yr un dydd (Gwener) yr oedd y Reichstag yn cyfarfod yn Berlin.

Dywedodd Hitler ei fod am ddysgu'r wers i Bwyl, fod Danzig eisoes yn eiddo i'r Almaen, a'i fod am gael y gweddill o'r Almaenwyr yn ol hefyd. Diolchodd i'r Eidal am ei chefnogaeth.

"Ond," meddai, "nid wyf am ofyn am help tramor yn yr awr dynghedus hon."

Gwnaeth gynigiadau i Bwyl; gwrthodwyd hwy. Ac ni fynnai Prydain ei gyfeillgarwch. Ei amcanion yn awr oedd setlo cwestiwn Danzig a'r Cyntedd, a sicrhau fod cyfnewidiad yn mherthynas yr Almaen a Phwyl fel y gallant fyw yn gytun.

Yr oedd ef yn rhoddi ei wisg filwrol amdano. Nid oedd am ei thynnu hyd nes y deuai buddugoliaeth.

Yr un dydd, cyhoeddodd Herr Forster, Unben Danzig, fod Danzig wedi ymuno a'r Almaen.

Ac y mae Hitler wedi enwi Goering yn olynydd iddo, a Rudolf Hess yn olynydd iddo yntau.

Wedi i'r Prif Weinidog hysbysu'r wlad ar y radio ein bod mewn rhyfel ddydd Sul gwnaeth ddatganiad i Dy'r Cyffredin.

SYLW LL.G.

"Wedi pedair a hanner o flynyddoedd ofnadwy fe gawsom fuddugoliaeth o'r diwedd o'r blaen," ebe Mr. Lloyd George. "Fe wnawn yr un peth eto."

Am bump o'r gloch yr oedd Ffrainc hefyd yn y rhyfel.

Ac yn y cyfamser galwyd ar yr holl fyddin, llynges a'r llu awyr ynghyd, ac yn awr y mae pob person rhwng 18 a 41 yn agored i wasanaeth milwrol.

CHURCHILL I MEWN.

Hysbyswyd am y cyfnewidiadau newydd yn y Cabinet a sefydlu Cabinet Rhyfel fel y gwnaed yn Rhagfyr, 1916. Y cyfnewidiad pwysicaf oedd gwneud Mr. Winston Churchill yn Arglwydd Cyntaf y Morlys. Yr oedd ef yn y Morlys pan dorrodd rhyfel allan yn 1914.

Bydd Mr. Anthony Eden yn ysgrifennydd dros y trefedigaethau, gyda hawl arbennig i gwrdd a'r Cabinet.

Mr. Robert Richards, A.S., Dirprwy Gomisiynydd Adrannol dros Gymru (Amddiffyn Dinesig).

Safle Gwledydd y Byd

Y MAE trefedigaethau Prydain a Ffrainc yn sefyll o'r tu ol i'r fam-wlad yn y frwydr. Ymrwymodd Australia a New Zealand i ymladd am ddau o'r gloch brynhawn Sul, a Canada yn fuan wedi i'r Brenin ddarlledu i'r wlad am chwech o'r gloch. Y mae 100,000 o dan arfau yn Canada.

Rhannwyd Cabinet De Affrig ar y cwestiwn o ryfela, ond enillodd Cadfridog Smuts a'i ddilynwyr ddydd Mawrth, pan orchfygwyd cynnig y Prif Weinidog, y Cadfridog Hertzog, i aros yn niwtral.

Iwerddon.

Bydd Eire, o dan De Valera, yn niwtral, ond Gogledd Iwerddon y n helpu'r wlad hon. Bu amryw achosion o ymosodiadau ar filwyr gan yr I.R.A. yng nghyffiniau Belfast.

America.

Ymneilltuodd Mr. Hugh R. Wilson, Llysgennad yr America yn yr Almaen, ddydd Gwener. Y mae'r Almaen am aros yn niwtral ac fe elwir cynhadledd o'r holl wledydd Americanaidd.

Twrci.

Y mae Twrci yn sefyll wrth ei haddewid i Ffrainc a Phrydain ac yn paratoi i hel eu byddinoedd ynghyd i helpu yn y frwydr.

Yn Niwtral.

Bydd y gweddill o'r gwledydd yn niwtral, gan gynnwys Japan, yr Eidal, Sbaen, Rwsia, a man wledydd Ewrob.

YN SIR GAERNARFON

HWYL A HELYNT GYDA'R DIEITHRIAID

Oddi Wrth Ohebydd "Y Cymro"

CREDIR fod tua 16 mil o blant a mamau o Lerpwl yn cartrefu ar hyn o bryd yn sir Gaernarfon o dan gynllun symud ffoaduriaid. Yn ystod y Sul diwethaf y bu y rhan fwyaf o'r symudiad, ac yn naturiol, fe effeithiwyd yn fawr ar wasanaethau crefyddol yn bron yr oll o eglwysi y sir yn ystod y diwrnod.

Wrth gwrs, fe geir ambell i air o rwgnach am ystad rhai o'r mamau yn ddyddiol gan y gwahanol bwyllgorau, ond ar y cyfan, bychan iawn yw nifer y grwgnachwyr a chofio cymaint sydd wedi eu derbyn i'r sir.

Ym Mangor fe dderbyniwyd tua 3,600; yng Nghaernarfon, tua 3,000; Llandudno, 4,000; Dosbarth Ogwen, 1,000; Gwyrfai, 1,000; Llanfairfechan, 600. Ym Methesda derbyniwyd tua 250, ond yn gynhwysedig yn y rhif yma y mae nifer fawr o famau gyda phlant o dan oedran yr ysgol ddyddiol.

Mae'r gweddill o'r 16 mil wedi eu dosbarthu yn y rhannau eraill o'r sir.

CYMRAEG.

Bydd llawer iawn o blant Lerpwl yn dychwelyd gartref ar ddiwedd y rhyfel yn gallu ysgrifennu a siarad yr hen iaith yn drwyadl. Peth cyffredin iawn heddiw, yn enwedig yn y pentrefydd, ydyw gweled plant y pentrefwyr a phlant Lerpwl, gyda'i gilydd yn eistedd a phlant y pentrefwyr yn eu dysgu i siarad Cymraeg.

Er nad oes ond rhyw ychydig o ddyddiau wedi pasio ers pan lanwyd y pentrefi gan y ffoaduriaid, ceir clywed llawer iawn o blant y Saeson yn defnyddio, a hynny yn yr amser priodol, y termau "bore da," "nos dawch," a "diolch yn fawr."

PARATOI AT Y GAEAF.

Mewn llawer i bentref yn y sir clywir gwragedd y pentrefwyr yn son am y priodoldeb o agor dosbarthiadau yn ystod y gaeaf i'r pwrpas o wau hosanau a gwneud dillad o hen ddefnyddiau i'r plant sydd heb eu mamau. Ceir clywed rhagor am y mudiad yma yn ystod y dyddiau nesaf.

Ym Methesda mae'r gweinidogion i gyfarfod i ystyried y ffordd orau er rhoddi cyfleusterau i'r plant gael addoli ar y Sul.

"Y mae hyn yn fater pwysig iawn," meddai y Parch. Llewelyn Williams, gweinidog Eglwys Annibynnol Bethesda, wrth ein gohebydd.

Mae yr adnabyddus Barch. T. Nefyn Williams, gweinidog Eglwys M.C. Gerlan, yn ceisio cael enw a chyfeiriad pob plentyn o Lerpwl yn aros yn ardal y Gerlan. Bwriada Mr. Williams ysgrifennu llythyr bob wythnos i'r teuluoedd i ddweud hanes eu plant yn ardal y Gerlan.

CYFNEWIDIADAU.

Mae cyfarfodydd blynyddol Cymdeithas Ddirwest Sir Gaernarfon, a oedd i'w gynnal ym Methesda yr wythnos nesaf, wedi eu gohirio hyd amser amhenodol. Hwn fuasai yr ymweliad cyntaf a Bethesda ers saith mlynedd i'r Gymdeithas.

Mae efrydwyr o golegau Llundain i ddyfod i Goleg y Brifysgol, Bangor. Bydd efrydwyr Llundain yn aros mewn lletyau yn perthyn i'r Coleg, ac er mwyn gwneud lle iddynt credir y bydd awdurdodau Coleg Bangor yn gofyn i ferched y coleg sydd yn byw mewn cylch o 18 milltir i'r coleg, ac yn gorfod, yn ol rheol y coleg, aros mewn llety perthyn i'r coleg, fyned gartref i aros dros nos.

STORIAU.

Cafodd ein gohebydd ystoriau diddorol pan ar ei daith drwy bentrefydd y sir ddydd Mercher. Dyma un ohonynt—ond nis gall enwau gael eu cyhoeddi.

"Galwyd arnaf gan un o'r plant y dydd o'r blaen a gofynnodd i mi a oedd arnaf eisiau prynu tatws. Gofynnais iddo lle yr oedd wedi eu cael. Yr atebiad a gefais oedd ei fod wedi hel y tatws mewn cae lle yr oeddynt yn tyfu yn wyllt."

Adroddwyd yr ystori yma i'n gohebydd gan fasnachwr yn un o bentrefi chwarelyddol sir Gaernarfon.

Dywedwyd hefyd wrth ein gohebydd gan feistr un o ysgolion Lerpwl sy'n aros mewn pentref heb fod ymhell o Gaernarfon ei fod o'r farn fod ei ddisgyblion eisoes wedi dysgu llawer iawn yn myd natur.

"Cyn cyrraedd yma, ychydig iawn ohonynt oedd wedi gweld mochyn a buwch yn fyw. Gwelsom hwch ar y ffordd. Method yr un ohonynt a dweud pa anifail oedd hwn," meddai yr athro. Y diwrnod dilynol aeth yr athro a nifer o'i ddisgyblion i'r wlad i weled cytiau moch a beudai (cowsheds) gwartheg.

"What would you like for food before going to bed? Would you prefer a glass of milk instead of a cup of tea?"

"No, mad.m, I'd sooner have a glass of ale with some cheese!"

Dyma'r ateb a roddwyd i'r cwestiwn uchod a ofynnwyd i un o ddau blant yng ngofal un o wragedd gweinidogion y sir!

CAERNARFON A GWYRFAI.

Cyfarfyddwyd y plant ym mhrif dref y sir gan aelodau o'r Cyngor Tref a chymdeithasau gwirfoddol. Aed a hwy i Ysgol Sir Caernarfon, lle paratowyd bwyd iddynt a'u harchwilio gan feddygon.

Am ychydig, bydd y mamau gyda plant bach yn broblem i'r awdurdodau, ond gobeithir dod dros hen hyn yn fuan.

Yng nghylch Gwyrfai yr oedd y trefniadau yn berffaith. Yr unig drafferth yn trafferth yr iaith!

Dau Walch a Gaed yn yr Ardd

Daeth wyth-ar-hugain o blant bychain i bentref Abergynolwyn o Birkenhead nos Wener. Yr oedd ymborth wedi ei baratoi iddynt yn Ysgol y Cyngor, a gofalwyd am danynt gan chwiorydd y pwyllgor. Wedi iddynt orffen eu hymborth fe alwyd allan eu henwau a chafwyd bod dau ar goll a phenderfynwyd ar unwaith eu bod wedi mynd i rhyw gylch arall, ond pan oedd y swyddogion ac gloi'r drysau daethpwyd o hyd iddynt yng ngardd yr ysgol yn gwledda o'r pys a'r ffa. Disgwylir rhagor i'r pentref eto dechrau yr wythnos nesaf ac y mae lle i 160 wedi ei sicrhau.

DYLETSWYDD AT Y PLANT

Wrth sefydlu'r Parch. Richard Ward, cyn-ficer Aberdar, yn ficer Eglwys Sant Mihangel, Aberystwyth, cyfeiriodd Esgob Tyddewi (Dr. Prosser) at y sefyllfa heddiw, ac at y ffaith fod miloedd o blant bach yn cael eu symud o'r dinasoedd i leoedd mwy diogel.

Dylai'r rhai hynny a gai'r fraint uchel o dderbyn plant i'w cartrefi eu chyfrif yn llawenydd, meddai, a boed iddynt estyn pob caredigrwydd iddynt. Cyfeiriodd at y dyddiau blin a welai'r plant, a'u dyletswydd oedd eu gwneud i deimlo ...

SATURDAY, DECEMBER 16, 1939.

GENERAL EDITION

Y CYMRO

Y BRYTHON . . . . . A'R . . . . . FORD GRON

The Welsh National Weekly . Papur Cenedlaethol Cymru

RHIF 369 DYDD SADWRN RHAGFYR 16, 1939 DWY GEINIOG (2D.)

ALMANAC
Y MILOEDD
1940
yn cynnwys Calendr, Proffwydoliaeth am y Flwyddyn, Stori Ddiddorol, a phob math o Wybodaeth, Ffeiriau Cymru, etc.
Gan eich Llyfrwerthwr.
2g.

AT ANNWYD GAEAF
A LLAIS CLIR
MYNNWCH
"DAVIES'S
(MACHYNLLETH)
COUGH
MIXTURE."
1/3 a 3/-. Mynnwch ei gael.

TYBED A GYMERWYD "FFORDD YR EFENGYL" GAN RWSIA

Proffwydo y Bydd Dial y Gweithiwr yn Fawr Rhyw Ddydd

NI ymddiheurwn i Mr. Nicholas na'n ddarllenwyr am gyhoeddi ei lythyr, a'n llythyr agored ninnau yn ateb iddo. Nid yw gweriniaeth yn berffaith. Gobeithiwn y gwawria'r dydd yn fuan pan ryddheir pob barn gynhyddol i'w wneud yn berffaith. Ond ni ddaw hyn hyd nes y ceir rhyw ysbrydiaeth newydd yn y dyn unigol, ac ni ddaw o dotalitariaeth, boed Ffasgaeth, boed Gomiwniaeth. Cydnabyddwn ddiffuantrwydd Mr. Nicholas, a gofynnwn am yr un gydnabyddiaeth ganddo yntau.

Llythyr Mr. Nicholas

CREDAF y cydnabyddwch fod gennyf beth lle i gwyno arnoch y tro hwn. Gofynasoch amryw gwestiynau i mi, a chymerais drafferth i'w hateb. Anodd bod yn fyr wrth ateb pethau mor bwysig. Gallwn haerau pethau, a gwneud gosodiadau, ar lai o le; ond ceisiais roddi rhesymau dros fy ngosodiadau. Wedi i mi drafferthu felly, nid oedd gennych ofod. Ar bwnc mor bwysig, gallech, 'rwy'n siwr, roddi colofn a hanner am ddau rifyn. Gwn fod eich gofod yn brin.

Cedwch fy llythyr hyd ddiwedd y rhyfel; yna cyhoeddwch ef. Ni fydd eisiau i mi newid dim ar ei sylfaen. Gellwch ei gyhoeddi'r pryd hwnnw fel yr ysgrifennwyd ef. Pan gymerodd Rwsia ffordd yr efengyl a gwneud "cyfamod peidio ymladd" â'r Almaen, onid *Y Cymro* oedd y cyntaf i'w beio? Pan gymerodd Rwsia ffordd Prydain Fawr a tharo'n ôl ar ei gelyn yn Ffiinland, wele'r *Cymro* wedyn yn ei chondemnio. Oni all Rwsia beidio ag ymladd, nac ymladd, pa ffordd a gymhellwch arni?

Cofiwch mai nid dadrys problem a luniwyd ganddi hi ei hun a wna Rwsia, ond dadrys problem a luniwyd gan wledydd eraill. Nid yw Rwsia'n hoffi'r ffordd a fu'n rhaid iddi gymryd; ond pennwyd y ffordd nid ganddi hi eithr gan Brydain ac America a Ffrainc. Wrth edrych yn ôl i'r *Cymro* gwelaf mai'r trosedd mawr a gyflawnais oedd mynegi'n weddol glir ganlyniadau polisi gwrthwerinol Prydain.

Cymharwch eich sylwadau chwi yn ysgrif flaen *Y Cymro* ar helynt Munich, a'm hysgrif innau. A oedd yn drosedd mor fawr i mi ddangos mai rhyfel a ddaethpwyd yn ôl o Munich? Synnaf beth eich bod yn cyhoeddi celwyddau'r "wasg felen" mor rhugl. I ddeall beth sy'n digwydd rhaid rhoddi cefndir yr helynt am ugain mlynedd. Ni ellir deall digwyddiad ar ei ben ei hun. A'm cais a fu egluro'r sefyllfa i weithwyr. A yw egluro digwyddiadau'r byd yn drosedd mor fawr?

Y mae gennyf feddwl go uchel o'r *Cymro*, ond wrth ddilyn ei bolisi tellir fi ar unwaith ochr yn ochr a Mwsolini a Ffranco. A ellwch synied am danaf yn cydweithio a'r ddau Ffasgydd? Safaf dros ffrynt heddwch heddiw fel yn yr amser a fu. Anffawd yw na chaf gyfle egluro'r ffrynt honno i weithwyr. Gallaf fforddio aros; daw pethau'n gliriach yn y man.

Yn y cyfamser, oherwydd anwybodaeth gweithwyr o ffeithiau cydwladol, cedwir rhyfelwyr y byd mewn swyddi. "Hon yw eich hawr chwi a gallu'r tywyllwch." Y mae eisoes chwech o wledydd a'u bachodd eu hunain wrth bolisi gwrthwerinol Prydain, wedi eu llwyr ddinistrio. Y mae Ffiinland eto yn y pair, a'r unig ffordd allan a ddangosir yn dweud celwyddau, y celwyddau arferol, am Rwsia.

Onid oes ffordd well? Oni chred *Y Cymro* mewn ffordd well? Credaf y gwyddoch fod ffordd well, ond fod dilyn y "wasg felen" yn hawddach ar hyn o bryd. Mentrais i fy mywoliaeth a'm bywyd yn y Rhyfel Mawr, dros heddwch; mi a'u mentraf eto er i bob dyn a phob gwlad a phob papur gefnogi pethau gwahanol. Bydd dial gweithwyr ar eu twyllwyr yn o drwm rhyw ddiwrnod.

Cofion anwylaf,
T. E. NICHOLAS.

Ateb y Golygydd

FE roddwn eich llythyr diwethaf am ei fod yn fyr ac i bwrpas. Ond y mae rhai datganiadau ynddo y dylasech ein goleuo arnynt—yn fyr. Nid oes angen cip ar ugain mlynedd o gefndir i wneud hyn.

Dyfynnwn: "*Pan gymerodd Rwsia ffordd yr efengyl a gwneud 'cyfamod peidio ymladd' a'r Almaen.*"

A bod yn onest, onid ffiloreg noeth yw hyn? A effeithiodd yr Efengyl ar Von Ribbentrop, Stalin, Hitler, a'r criwiau gormesol? Na, mae dweud i Rwsia gymryd ffordd yr efengyl gyda Hitler, a rhoi cyllell yng nghefn ei gelyn, Ffinland, yn wahoddiad i ni a'n darllenwyr lyncu gormod o'ch Vodka! Gwyr pawb fod yr Efengyl wedi ei throi allan o'r Almaen ac o Rwsia. Efallai ein bod yn ddiniwed, ond pan ddywedwch i Rwsia gymryd ffordd Prydain pan ymosododd ar Ffinland, cymerwn yn ganiataol mai "cymryd ffordd yr Almaen" a feddyliwch. Awstria, Sieco Slofacia a Poland sy'n gwibio drwy'n meddyliau.

Nid eich camwedd chwi, ein cyfaill, yw datgan polisi annemocrataidd Prydain—dangosasam hyn ein hunain fwy nag unwaith—ond gwneud datganiadau fel "Ffordd yr Efengyl," ac "yr ergyd drymaf dros Heddwch mewn chwarter canrif." Aeth ffeithiau yn groes i'r datganiadau hyn.

Cyfeiriwch at ein polisi ynglyn a helynt Munich. Dywedasom bryd hynny "ein bod yn rhy agos i'r amgylchiad i farnu ei wir arwyddocad . . . y ffaith yw, y wynebwyd y wlad hon yn sydyn a chyfodiad buddugoliaethus unben hollalluog. Casa ef y pethau a garwn ni fwyaf—gweriniaeth a rhyddid. Ni all ddioddef cenhedloedd bychain." Onid yw'n wir?

Dywedasoch fwy nag unwaith y casbewch Hitleriaeth, ac, yn amlwg, fe gerwch gomiwniaeth. Y mae hyn fel y dyn a dry ei drwyn ar gwrw'r Almaen, ond a feddwa ar Vodka Rwsia, gan waeddi ei fod yn llwyrymwrthodwr, a galw ar weithwyr y byd i ddrachtio i'r gwaelod o'r un cwpan gwenwynig.

Gorffennwch gyda phroffwydoliaeth. "Bydd dial gweithwyr ar eu twyllwyr yn o drwm rhyw ddiwrnod," meddech. Cytunwn a gobeithiwn y cyfyd gweithwyr yr Almaen a Rwsia ac ymryddhau o gaethwasiaeth llafur a'r meddwl, moesol a llafar, diwylliannol a chynhyddol a osododd unbennaid trahaus yn greulon arnynt yn y ddwy wlad, a sicrhau bendithion democratiaeth iddynt eu hunain. Nid yw'r bendithion hyn yn gyflawn yn y wlad hon, efallai, ond er gwaethaf pob bai caniateir i chwi a minnau fyw mewn rhyddid o'r tu mewn i'r gyfundrefn amherffaith ond cynhyddol hon.

Ond, Mr. Nicholas, ni ddylid cam-ddefnyddio'r rhyddid hwn na'i fradychu, ac ni ddylech gymryd yn ganiataol am i chwi fentro'ch bywyd dros heddwch, fel miliynau o rai eraill, yn y Rhyfel Mawr, fod trwydded gennych i fentro'n democratiaeth amherffaith dros uffern Hitleriaeth na diffwys comiwniaeth. O dan y penarglwyddiaethau hyn y mae'r rhyddid hwn i feddwl, i siarad ac i bleidleisio yn fythol golledig.

Yr eiddoch,
GOLYGYDD Y CYMRO.

Cwsg Ovaltine yn Gwsg Nerf-adnewyddol

MEWN amseroedd o dyndra nerfol nid oes dim mwy hanfodol na chwsg nerf-adnewyddol. Y mae'n amlwg na all unrhyw ddiodfwyd amser gwely roi cwsg felly i chwi oni feddu nodweddion nerf-adnewyddol. Y mae profiad maith a phrofion gwyddonol annibynnol wedi dangos yn amlwg fod 'Ovaltine' yn eithriadol yn y cyfeiriad hwn.

Y mae 'Ovaltine' yn fwyd gwyddonol perffaith yn meddu'r fitaminau hanfodol holl bwysig, a "carbohydrates" yn y ffordd fwyaf treuliadwy. Cofiwch, hefyd, fod perchnogion 'Ovaltine' yn cymryd moddion eithriadol i sicrhau a rheoli rhagoriaeth y defnyddiau. Sefydlwyd Ffermydd Llaeth a Wyau enwog 'Ovaltine' yn arbennig er mwyn ansawdd 'Ovaltine.' Ceir nodweddion nerf-adnewyddol arbennig 'Ovaltine' i raddau mawr o'r wyau newydd eu dodwy a ddefnyddir yn hael yn 'Ovaltine.' Y mae'r wyau a gynnwys 'Ovaltine' yn ei wneud yn ddiodfwyd tonol cyflawn. Er y gwneir efelychiadau i edrych fel 'Ovaltine' y mae gwahaniaethau pwysig.

Ni chynnwys 'Ovaltine' unrhyw Siwgr Ty. Ymhellach, ni chynnwys Starts. Ac nid yw'n cynnwys cyfartaledd mawr o Cocoa.

Byddai'n fater syml i wneud 'Ovaltine' yn rhatach drwy newid cyfartaledd ei ddefnyddiau ac ychwanegu symiau o siwgr. Ond ni fyddai yn 'Ovaltine' nodweddion buddiol yr hwn sydd mor bwysig i chwi yn awr.

Cofiwch—Ceir canlyniadau 'Ovaltine' yn unig allan o 'Ovaltine'

Dangosodd gyfres 3 blynedd o brofion gwyddonol ar gwsg fod 'Ovaltine' ei hun o'i gymryd yn rheolaidd ar amser gwely yn torri i lawr droi a throsi a rhoi teimlad o fod wedi "gorffwys-o'n well" yn y bore. Y mae llawer o brofion eraill wedi profi nodweddion . . nerf-adnewyddol neilltuol . . . 'Ovaltine.'

CEDWCH YN WASTAD WRTH LAW

Byddai'n anodd cael cyffur teulu mwy cyflawn na dibynnol wrth law ar bob tywydd.

CIST CYFFURIAU YNDDO'I HUN

Dr. J. Collis Browne's
CHLORODYNE

Cyffur Teulu Diogel a Dibynnol at
ANWYDWST
Peswch, Annwyd Llif-annwyd, Caethder, y Fronwst.

Gwerthfawr at anhwylderau mewn
RHYDDNI
Gerfel Ystumog, a Chwyniou eraill y Cylla.

Hoedlydd gwir i Niwralgia, Troedwst, Crydcymalau. Gan bob Fferyllydd. 1/3, 3/-. Nid oes ddim a gymer ei le. PROFIAD BYD ENWOG 90 MLYNEDD. Gofynwch bob amser am "Dr. Collis-Browne."

Llun 50

GWASNAETHU'R WLAD

Miss Madge Griffith.

L.A.C. John Griffith.

Pte. O. H. Griffith.

Mr. H. J. Hughes.

Dau frawd a chwaer sydd yn gwasnaethu eu gwlad yw MISS MADGE GRIFFITH, L.A.C. JOHN GRIFFITH a Pte. OWEN GRIFFITH, plant Mr. a Mrs. William R. Griffith, Cerrig Baban, Caergeiliog. Miss Madge Griffith gyda'r W.A.T.S., L.A.C. John Griffith gyda'r Awyrlu, a Pte. O. H. Griffith yn y Gatrawd Gymreig.

Ymunodd Mr. HUMPHREY JOHN HUGHES, Uwch y Ddol, Penysarn, sir Fon, gyda'r R.A.M.C. ac y mae'n awr yng Nghymru. Ef oedd trysorydd eisteddfod gadeiriol Nebo ond bu raid iddo ymuno cyn dyfod dydd yr eisteddfod. Ef hefyd oedd ysgrifennydd Ysgol Sul Nebo (M.C.) ers rhai blynyddoedd.

I FYD Y FODRWY

Miss Nora Roberts a Mr. Hugh J. Williams, y ddau o Glawddnewydd, a briodwyd ym Methania, Rhuthyn. Y forwyn oedd Miss Mary Roberts, a Mr. Ted Salusbury oedd y gwas.

PRIODAS MERCH GWEINIDOG

YN Eglwys Fethodistaidd Jerusalem, Wrecsam, ddydd Mercher, diwethaf unwyd mewn priodas aelodau o ddau deulu amlwg mewn dau gyfundeb, sef Mr. Hywel Vaughan Jones, mab ieuengaf Mr. a Mrs. J. W. Jones, Greenhill, Allerton, Lerpwl, a Gellifor, Rhuthyn; a Miss Gwen Tegla Davies, merch y Parch. a Mrs. E. Tegla Davies, Bryn Myfyr, Coedpoeth, Wrecsam. Yn ogystal â chyflwyno'r briodferch i'w gwr, gweinyddwyd yn y gwasanaeth gan y Parch. E. Tegla Davies yn cael ei gynorthwyo gan y Parchn. Robert Davies, Llangollen, John Hughes, Manchester, ac Evan Roberts, Caer. Gwasanaethwyd ar y priodfab gan ei gyfaill, Mr. Hughie Williams, Lerpwl, ac ar y briodferch gan Miss Bryn Owen, Bangor, a chludwyd godre'i gwisg gan Miss Mair Elwyn Jones, Bangor. Yn gofalu am y gwahoddedigion yr oedd Mr. J. Trevor Jones, brawd y priodfab a Mr. Glyn Hughes, cefnder y briodferch. Chwaraewyd ar yr organ gan Mis Aeoid Williams, organydd eglwys Jerusalem.

Daeth cynulleidfa fawr i ddymuno yn dda i'r ddeuddyn ieuanc, y gwahoddedigion yn niferus; nifer fawr o weinidogion a gwelwyd yn eu mysg y Parchn. D. R. Rogers, a Norman Williams, a Dr. Ifor Williams.

Wedi'r neithior ymadawodd Mr. a Mrs. Hywel Vaughan Jones am eu mis mel ar daith foduro.—J.H.

Agor Neuadd

Agorwyd neuadd Eglwys Llanfairynghornwy ddydd Gwener. Bu gweithgarwch y ficer, y Parch. J. J. Morgan, ac eraill yn ddiflino yn casglu adnoddau ynghyd. Agorwyd y neuadd yn ffurfiol gan Mr. O. T. Thomas, Penyrorsedd, Cemlyn. Gydag ef yr oedd ei ferch fach Iona. Gwelir yma ganolfan diwylliant a man cyfarfod i ieuenctid y fro. Siaradwyd gan y Rheithor, Parch. J. J. Morgan, J. Lambert Jones a W. R. Jerman. Cyfeiriodd Mr. Jerman fel y bu i'r diweddar Barch. Ffoulkes Jones barddu'r Rheithordy a'r Llan trwy blannu coed a blodau, y diweddar Barch. O. R. Owen wedi atgyweirio'r Eglwys, a'r Rheithor presennol y Neuadd. Yn yr hwyr perfformiwyd y ddrama "Ar y Groesffordd" (R. G. Berry) gan Gwmni Godre'r Garn o dan gyfarwyddid y Parch. J. J. Morgan.

FFARWEL GWEINIDOG

BU cyfarfod yn Neuadd Goffa Owain Glyndwr, Glyndyfrdwy i ffarwelio a'r Parch. W. E. Thomas, a'i chwaer (Miss Thomas) ar eu hymadawiad i Dalybont, Dyffryn Conwy. Daeth cynrychiolaeth dda ynghyd o aelodau dwy Eglwys M.C. ei ofalaeth, ac o bob Eglwys arall yn y cylch yn ogystal ag o wahanol gymdeithasau'r ardaloedd.

Llywyddwyd gan y Parch. H. Lefi Jones, Carrog, sydd wedi ymddeol o waith bugail. Dechreuwyd o dan arweiniad y Parch. R. Lloyd Jones (B.), cyfoed coleg a chymydog wedi hynny i Mr. Thomas.

Siaradwyd gan Mr. David Williams, un o swyddogion yr Eglwys yng Nglyndyfrdwy ar ran yr aelodau yno, a Mr. R. O. Jones, Park Shop, ar ran yr Eglwys yng Ngharrog. Tystiolaeth y ddau oedd y teimlir colled fawr o golli gweinidog llafurus (yn enwedig gyda'r bobl ieuanc) a phregethwr yng ngwir ystyr y gair.

Cafwyd teyrnged gan bob un o'i gyd-weinidogion: Y Parchn. D. C. Davies (Ficer Glyndyfrdwy); H. R. Howell (A.); W. Jones (W.) a R. Lloyd Jones (B.).

Gofidiai'r Parch. J. W. Williams, Rheithor Carrog, na allai fod yn bresennol, ond talodd deyrnged mewn llythyr.

Diolchodd Mr. Dennis Edwards, Glyndyfrdwy, i Mr. Thomas, ar ran Pwyllgor Neuadd Glyndwr, am ei waith yn annog a chyfarwyddo'r aelodau mewn cyfnod tywyll yn eu hanes, a tharawyd nodyn personol gan Mr. W. O. Edwards, Carrog, un o hen ddolpau yn Ffestiniog ac ymwelydd cyson a Disgwylfa yn ystod y naw mlynedd a hanner y bu Mr. a Miss Thomas yn byw yno.

HYNAFGWR A'I ANRHEG.

Galwyd yr hynafgwr Mr. W. E. Parry, Carrog, i anrhegu Mr. Thomas â waled o nodau i brynu cwpwrdd llyfrau â hwynt. Diolchodd Mr. Thomas iddo am y rhodd ac am bob cefnogaeth a gawsai ar hyd yr amser. Rhoes Nancy Ll. Evans a'i ffrind anrheg i Mr. Thomas ar ran Gobeithlu Unedig Carrog, ac ychwanegodd Miss Florence Jones rodd ar ran Cyfarfod Darllen Glyndyfrdwy.

Derbyniodd Miss Thomas anrheg o oriawr hardd drwy law Mrs. Williams, Glyndyfrdwy, fel arwydd o barch y ddwy ardal tuag ati; a chydnabu hithau'r rhodd yn ddiolchgar. Gair olaf Mr. Thomas wrth ddiolch am yr holl arwyddion o garedigrwydd iddo ef a'i chwaer ydoedd ar i'r eglwysi ddal ymlaen heb laesu dwylo.

Canwyd emyn gan barti'r Neuadd Glyndyfrdwy dan arweiniad Mr. Eros Davies, a chafwyd dwy gân a chytgan gan Hogiau Carrog.

Mr. J. D. Evans, Glyndyfrdwy (Llywydd y Pwyllgor) a Mr. Emrys Jones, Carrog (Ysgrifennydd) a wnaeth lawer i drefnu cyfarfod llwyddiannus.

Y FAINC 'SGLODION
Gan J. W. JONES

GWYR pob chwarelwr yn dda am y Fainc 'Sglodion. Wrth hollt y llechau dodir hwy gan yr holltwr ar y fainc hon yn barod i gael eu naddu gan y naddwr.

Ceir at y fainc rai sglodion da, eraill ddim cystal. Mae pob un yn help i'r chwarelwr wneud cyflog ohonynt.

* * * *

Gwelaf i lithriad neu ddau ddigwydd yn fy netholiad o englynion Gwilym Deudraeth yn "Y Cymro" yr wythnos ddiwethaf. "Henwr gwyw," ac nid "Henwr gwych" a ddylai'r llinell fod. Eto,

"So well he'll sing his sole,"

ddylai y llinell i'r "Mul" fod. Ysgrif fryaiog ynghanol gwaith at fy ngwddf ydoedd!

Cawsom ddau gerdyn post yn holi am englynion Saesneg o'i eiddo? Dyma ddau i'r "Bwci," neu yn hytrach "Beddargraff y Bwci."

Truly sad, but here lies he—who went on
The turf as a Bookie;
He lost all his £.S.D.—
Lost his soul at last silly!

eto,

Winning, and swelling his wallet,—he bought
A beautiful billet;
But after a bitter bet
The Bookie kicked the bucket!

* * * *

Wrth ddod adref o angladd Gwilym Deudraeth, bum yn ymdroi yn yr Wyddgrug. Ces sgwrs gyda Chymro rhadlon braf, un o'r enw Mr. Griffiths. Dywedodd fod y Gymraeg yn colli tir yno ar waethaf pob egni i'w dal yn fyw. Llifa y llanw Seisnig yno yn genlli. Mae rhyw ddifrawder a difaterwch fel "dry rot" yn ysu pethau goreu ein diwylliant Cymreig.

Dywedwyd wrthyf fod Saesneg yn cael lle mawr gan bobl Beddgelert. Druan o'r Hen Iaith.

* * * *

A fedr rhai o ddarllenwyr "Y Cymro" ddweud wrthyf beth ydyw ystyr y frawddeg lafar gwlad mewn rhai lleoedd, "Rhoi'r gath yn y tobty"? Nid arferir hi yn yr ardal hon.

* * * *

Dyma Feddargraff Moelwyn Fardd iddo'i hunan:

Ei rinwedd am hir enhyd—a ceher
Y cyfan;—ac hefyd
Ei feiau yn ei fywyd
Oddi ar gof—cladder hwy i gyd.

* * * *

Colled fawr i bentref Llan Ffestiniog oedd colli dyn da fel Mr. Robert Vaughan Lewis ac efe yn 75 oed. Gwyddai beth oedd troi allan yn 12½ oed i weithio o Maentwrog i Chwarel y Rhiw, Blaenau Ffestiniog.

Yno y gweithiodd am 61 o flynyddoedd heb fyned oddi yno yr un awr erioed i weithio i chwarel arall.

Yr oedd yn ddiacon gyda'r Annibynwyr ym Methel ac yn gefn i'r Achos yno.

LLAFURWR IEUANC A'I GYNLLUNIAU HEDDWCH

Oddi Wrth Ohebydd "Y Cymro"

"NI thawaf a dweud yr hyn a gredaf, sef mai dyma'r rhyfel mwyaf melltigedig a fu ac mai bai y Llywodraeth bresennol ydyw," meddai Mr. Goronwy O. Roberts wrth annerch cyfarfod cyhoeddus yng Nghaergybi nos Wener diwethaf o dan nawdd y Blaid Lafur.

"Maentumiwyd y pethau hyn bedair blynedd yn ol oddi ar y llwyfan hwn gan y diweddar Henadur Henry Jones, ond aeth pethau i ddwylaw yr arweinwyr presennol a buont megis locustiaid yn ymdrybaeddu a'r broblem nes esgor ar yr alanas bresennol ac nid oes o wyr pa bethau sydd yn ein haros y misoedd nesaf," meddai.

Cyfeiriodd at alanas y Rhyfel Mawr ar fywydau a thor calon miloedd o famau.

"Bu i ieuenctid Cymru—hufen ei meddwl megis Hedd Wyn— a Wilfred Owen a Rupert Brooke yn Lloegr, fynd yn aberth er cael byd gwell a chyd-ddealltwriaeth; ac fe'i cyflwynasant megis i ofal yr arweinwyr," meddai, "ond afradlonwyd y gobaith ac wele ni eto yng nghanol y fagddu, a galwant am gynorthwy'r werin i ymladd dros eu camgymeriadau hwy."

"Ni allaf weld y wlad yn gwrthod, ond ofnaf ein bod yn rhy barod i helpu'r gleriach yma oherwydd eu methiant. Y mae'n eglur o glir mai Imperialaeth yw gwraidd y drwg hwn, oherwydd ei fawr fethiant, ac ymleddir rhyfel debyg i un 1914-18 gyda'r un meddylfryd."

Y GORFFENNOL.

Olrheiniodd waith—neu ddiffyg medr, y Llywodraeth yn ystod y blynyddoedd diwethaf a'i hanfedrusrwydd mawr i ymdrin a phroblemau'r byd. Cyfeiriodd at Wasg Prydain yn canmol dulliau Hitler yn 1933 ac fel y bu i'r wlad hon annog yr Almaen.

Gofynnir gan rai gydag arswyd, meddai, beth pe deuai Hitler i'r wlad yma? A'r ateb i hynny yw gofyn pwy a ddaeth a Hitler i'r Almaen yn gyntaf.

Ymdriniodd a gwaith y Llywodraeth Lafur pan oedd mewn swydd—nid mewn awdurdod—ac fel y bu iddi roi help i ddadwneud hualau'r Almaen a gwella cyflwr gweithwyr y wlad hon.

"Ond," meddai, "cynllunwyd i'w thaflu o'i swydd oherwydd ofn esgusodol na allid cael 60 miliwn o arian i'r cyllid. Ond ar bwys y safon yna fe ddylid dymchwel pob llywodraeth Doriaidd am byth gan eu bod eisiau 500 miliwn eleni."

Wrth ddelio a gwaith y Cynghrair Cenhedloedd dywedodd ei fod yn nwylo y bobl ambriodol, ac fel y bu i drocon aefedrus yr Arglwydd Baldwin ei anfon hyd y llwybr llithrig, a pharha i ddisgyn o hyd. Credai pe bai dynion fel Mr. Arthur Henderson wedi ei lywio y buasai gwedd wahanol ar bethau.

"Pe baent wedi delio a phroblem Abysinia fe allid osgoi llawer, ond nid oedd rhyfel yn talu ar y pryd, ac ni ant i ymladd ond pan fydd yn talu, a ni a raid dalu," meddai.

Ni chredai fod gobaith i ddatblygiad gwir drwy bolisi'r Llywodraeth hon.

NERFAU A'R MEDDWL.

"Sonnir llawer heddiw am ryfel nerfau," meddai, "ond dymunaf weld rhyfel y meddwl, a holed yr ieuanc gwestiynau i'r hen sydd wedi oeri eu gwaed ac yn crefu arnynt ymladd."

Credai fod y wlad hon yn annos Rwsia i'r rhyfel, ac os na ddont nid bai y wlad hon fydd hynny.

Awgrymai ef i wr o safle'r Prifweinidog ddarlledu i'r byd a'i hysbysu ein bod mewn rhyfel ddiangen a'n bod yn dyheu am fyd o heddwch, i drafod materion megis masnach rydd, diarfogiad, beddlu cydwladol, cwestiwn poblogaethau a hunan-lywodraeth.

Awgrymai wahodd pawb i drafod hyn gan gynnwys yr Eidal a'r Almaen. "A phe gwrthodant," meddai, "fe ddangosid i'r byd yr achos. Ofnai Hitler ei bobl ei hun yn fwy na maine flaen Ty'r Cyffredin," meddai.

"Ac os ein difodir, fe'n difodir mewn ymdrech dros heddwch tangnefeddus ac nid mewn Armagedon felltigaid."

"Rhaid gwneud rhywbeth mwy na threfnu rhyfel pob ugain mlynedd."

ARIAN A'R WLAD.

Deliodd Mr. W. Monslow, Wrecsam, a bywyd economaidd y wlad, a dywedodd "Yr ydym mewn cyfnod o ddeffroad yn hanes y Blaid Lafur am fod dynion yn dod i gredu bod angen am Lywodraeth Lafur, gan ei bod yn ras fawr rhwng Cyfalafiaeth a Sosialaeth."

Cyfeiriodd at ddigonedd arian at nwyddau dinistriol ond nad oes ddigon i hanner y boblogaeth gael bwyd a dillad.

"Rhaid cael cyd-ddeall rhwng gwleidyddiaeth ac economeg," meddai, "er dod a'r byd i drefn, ac ennill awdurdod a rheolaeth. Ni all heddwch a thlodi fyw yn yr un ty heb fod y teulu oll yn farw," meddai. Credai mai unig lwybr i degwch yw cael rheolaeth dros gyfalafiaeth o dan drefn Sosialaidd, ac mai dyna'r unig ffordd deg i rwystro rhyfel. Ni chredai fod gobaith rhwystro rhyfel mewn cynhadleddau tebyg i un Ottawa.

Caed trafodaeth frwd, a Mr. Ball yn y gadair.

SWN YR ENGAN YN DISTEWI

LLYWYDDAI'R Henadur Gwilym Evans, Blaenau Ffestiniog, isgadeirydd y Cyngor sir, dros gyfarfod o Bwyllgor Diwydiannau Meirion yn Nolgellau.

Hysbysid fod Mr. Wood, y trefnydd dros Feirion, Maldwyn a Maesyfed yn cael ei symud i Swydd Lincoln ac o hyn ymlaen fe fydd dau drefnydd—un dros y Gogledd a'r llall dros Ddeheudir Cymru.

Yn ei adroddiad cyfeiriai Mr. Wood at y lleihad yn rhif y gofaint a phwysleisiai yr angenrheidrwydd o gynnydd yn y grefft ac yn enwedig i ofalu am hyfforddiant mewn weldio. Ar hyn o bryd rhif y gofaint ym Meirionydd yw 37 a 35 o wneuthurwyr olwynion a saith a gyfrwywyr. Ysywaeth, nid oes ond tri wedi eu prentisio fel gofaint.

Pasiwyd i annog yr awdurdodau addysg i helpu bechgyn i afael yn y gwaith o ofaint.

Cytunwyd hefyd i apelio i'r Llywodraeth am gymorth ariannol i ail gychwyn yr hen felinau blawd yn y sir.

MENYG GWYNION

Cynhaliwyd y Llys Chwarter Meirion ddydd Mawrth, yn Neuadd y Sir, Bala, pryd y llywyddwyd gan Syr Henry Robertson, Llandderfel, y cadeirydd.

Cyfeiriai'r cadeirydd at farwolaeth tri o Ustusiaid er y cyfarfod diwethaf, sef y Milwriad Bowen Jones, Penrhyndeudraeth; y Milwriad Lloyd Priestley, Penrhyndeudraeth, a Mr. Evan Evans, Dyffryn. Pasiwyd pleidlais o gydymdeimlad a'r teuluoedd.

Nid oedd achosion gerbron y Llys ac anrhegwyd y cadeirydd gan Mr. R. T. Cooke, yr uchel siryd, a phar o fenyg gwynion.

Buchesi Glan

Cyn y rhyfel yr oedd prysurdeb ym Meirionydd gyda phroll gwartheg gyda'r bwriad o gael buchesi ardystiedig, a chael y sir yn lan, o ran gwartheg, oddi wrth y darfodedigaeth. Llesteiriwyd peth ar y gwaith oherwydd y rhyfel, ond deil y gwaith o gario ymlaen gyda'r rhai brofwyd eisoes. Canlyniad hyn ydyw fod marchnad achlysurol i'w chael, a dydd Iau, yn smithfield Mr. G. Ivor Evans, caed arddangosiad da o wartheg ardystiedig. Gwerthai gwartheg godro o £15 i £24/10/-, heffrod gwewyon i £24/10/-, bustych o £14/10, a gwartheg blwydd o £10 i £13/10/-.

Brathiad a Gostiodd £25

Yn llys sirol Rhydaman, ddydd Mercher, caniatodd y Barnwr Frank Davies £25 o iawn, £2/12/6 o fil meddyg, a chostau i Robert John Griffiths, bachgen bach 13 oed, a falwysiadwyd gan Thomas D. Griffiths, Dogsbrook Farm, Farom.

Rhoddwyd y dyfarniad yn erbyn Dudley Evans, 8, Dogsbrook Terrace, Rhydaman, oherwydd niweidiau a dderbyniodd y bachgen bach o ganlyniad i gael ei frathu gan gi'r diffynydd.

Cytunai'r barnwr fod y dystiolaeth o blaid yr hawlydd yn gryf ac i'r ci ffyrnigo oherwydd cael ei gadw wedi ei gadwyno ac heb ymarferiad ar dywydd oer.

MWY O ADDYSG

Ail agorwyd yr oll o ysgolion elfennol Sir Gaernarfon ddydd Llun ar ol gwyliau y Pasg. Yn ol yr hyn a ddywedwyd bore Mercher wrth ein gohebydd gan Dr. Elfet Thomas, cyfarwyddwr addysg y sir, mae addysg llawn yn awr yn yr oll o ysgolion elfennol y sir oddigerth ysgolion tref Caernarfon, ysgol Bodfeurig (Mynydd Llandegai), Tregarth, Capelulo (Penmaenmawr), a Carmel (ger Caernarfon).

"Yr ydym yn gwneud ein goreu i gael addysg llawn yng Nghaernarfon. Pe ceid Ysgol Genedlaethol yn rhydd gan y milwyr, hyddai trefn addysg y dref yn gwella," meddai yn ychwanegol.

Llun 51

SATURDAY, APRIL 20, 1940. GENERAL EDITION

ALMANAC
Y MILOEDD
1940
yn cynnwys Calendr, Proffwydoliaeth am y Flwyddyn, Stori Ddiddorol a phob math o Wybodaeth. Fleiriau Cymru, etc.
Gan eich Llyfrwerthwr.
2g.

Y CYMRO

Y BRYTHON A'R FORD GRON

The Welsh National Weekly ·:· Papur Cenedlaethol Cymru

AT ANNWYD GAEAF
A LLAIS CLIR
MYNNWCH
" DAVIES'S
(MACHYNLLETH)
COUGH
MIXTURE."
1/3 a 3/-. Mynnwch ei gael.

RHIF 387 DYDD SADWRN EBRILL 20, 1940 DWY GEINIOG (2D.)

1890 BRENIN DIGORON A 1940 FYDD BYW BYTH

Cychwyn Hanner Canrif Arall

Gan E. MORGAN HUMPHREYS

Y TRO CYNTAF ERIOED I MI WELED MR. LLOYD GEORGE OEDD AR STESION Y BERMO PAN OEDDWN YN FACHGEN YSGOL, A'R UNIG GOF SYDD GENNYF AMDANO YR ADEG HONNO YW GWELED GWR YSGAFN YN GWISGO HET FEDDAL, LLIW GOLAU. PRIN YR OEDD YR HET HONNO, YN MARN Y SAWL A ALWODD FY SYLW AT MR. LLOYD GEORGE, YN GWEDDU I URDDAS AELOD SENEDDOL, A'R ARGRAFF A FU AR FY MEDDWL I AM YSBAID AR OL HYNNY OEDD MAI DYN IEUANC EITHAFOL, A RHY [illegible] EI EIRIAU, OEDD YR AELOD DROS FWRDEISDREFI ARFON.

Ni wyddwn i yn yr oed hwnnw ddim am wleidyddiaeth a chasglaf mai argraff a roddwyd arnaf trwy siarad [illegible] Ryddfrydwyr o'm cwmpas oedd y syniad yna. [illegible] y mae yn debyg ei fod yn cynrychioli rhyw ochr ar deimlad y cyfnod hwnnw tuagat Mr. Lloyd George.

Nid yw y dyn sydd yn gwneud [illegible] newydd a beiddgar ac yn [illegible] hen gredoau byth yn [illegible] yng Nghymru—ar y [illegible]. Y mae yn debyg fod Rhyddfrydiaeth Gymreig, hyd yn [illegible] yr adeg honno, wedi dechrau [illegible] i'r gorbarchusrwydd ofnus [illegible] yn faith wendid ynddi, ac [illegible] ymosodiadau Mr. Lloyd [illegible] er mai ar hen elynion [illegible] yr ymosodai, yn [illegible] llawn cymaint o ofn ag o [illegible] mewn rhai cylchoedd [illegible] ar y pryd.

[illegible] yn rhyfedd meddwl erbyn hyn [illegible] y bu Mr. Lloyd George yn y [illegible] cyn cyrraedd i ddim tebyg i'r [illegible] ynddi ers tua pymtheng [illegible] ar hugain bellach. Yn nech[illegible] hon bu adlais o frwydr [illegible] Balfour mewn ardal wled[illegible] Feirionnydd.

[illegible] cyrddau brwd a phoblogaidd [illegible] ochr a'r llall, a chofiaf fod y [illegible] ohonom wedi disgwyl yn [illegible] tra y gellid cael Mr. Lloyd [illegible] i ddyfod i un o'r cyfarfodydd [illegible]. Ni thybiem fod dim yn annatur[illegible] gofyn iddo ddyfod i gyfarfod [illegible] mor ddinod oedd y ddadl yn [illegible] honno, ac nid wyf yn meddwl y [illegible] fod dim o le yn ein cais [illegible] ddyfod.

[illegible] Cymreig oedd Mr. [illegible] George yn y cyfnod hwnnw. [illegible] wneud ei farc yn Nhy'r [illegible] yn ystod rhyfel Deheudir [illegible] a chyda'i wrthwynebiad [illegible] effeithiol i'r Ddeddf [illegible]. Yn ystod y gwrthwynebiad [illegible] y dechreuwyd meddwl am [illegible] o ddifrif yn Lloegr fel gwleid[illegible] yn rhywbeth mwy nag [illegible] o ddawn pell uwchlaw'r [illegible]. Oddeutu'r cyfnod yma [illegible] gredaf, y dechreuodd y [illegible] Cymreig o'i blaid [illegible] i'r amlwg; rhanedig oedd y [illegible] dano cyn hynny.

[illegible] ychydig iawn o flynyddoedd yr [illegible] Mr. Lloyd George yn aelod o'r [illegible] wedi cychwyn ar yrfa newydd, [illegible] gwnaeth yn rhywbeth heblaw [illegible] Cymreig, ac a'i gwnaeth hefyd [illegible] iddo barhau yn arweinydd [illegible] mewn gwirionedd, ond ni ellir ei ddeall ef na'i yrfa yn iawn heb astudio y blynyddoedd cynnar, y blynyddoedd Cymreig yn ei hanes.

YR HOGYN GWLAD.

Meddylier am yr hyn a wnaeth, bachgen wedi ei fagu yn Llanystumdwy, lle'r oedd ei ewythr yn grydd, wedi gweithio ei ffordd ymlaen trwy ddygn ymdrech i fod yn gyfreithiwr, ac wedi sefydlu mewn busnes yn ei hen ardal. Tentasiwn naw deg a naw o bob cant ohonom o dan amgylchiadau felly fuasai cerdded y llwybrau diogel, peidio a digio neb, ceisio ennill ffafr y rhai yr oedd ganddynt fwyaf o fusnes i'w roddi a chael y gair o fod yn bobl gall a chymedrol a diogel.

Yn lle hynny, dechreuodd Mr. Lloyd George trwy ymosod ar rai o'r galluoedd cryfaf yng Nghymru'r dydd, a thynnu ynadon, landlordiaid, personiaid, a llawer o bobl ddylanwadol eraill yn ei ben. Y mae yn hawdd siarad am bethau felly heddiw; nid yw y galluoedd hynny bellach cyn gryfed ag yr oeddynt yr adeg honno, ond nid peth hawdd i ddyn ieuanc ar drothwy ei yrfa, a'i fywoliaeth yn y fantol, oedd eu herio fel y gwnaeth Mr. Lloyd George, a'u herio yn y fath fodd nes eu gorfodi i deimlo oddi wrtho.

Y mae yn wir fod pobl fel Thomas Gee, "S.R.," Gwilym Hiraethog a'r Gohebydd wedi ymladd brwydrau poethion, a bod Tom Ellis ac eraill yn eu hymladd yn y cyfnod hwnnw, ond nid oedd gan neb ohonynt yr un ddawn â Mr. Lloyd George i glwyfo ac i gynddeiriogi'r gwrthwynebwyr.

Yr oedd ei arabedd a'i feiddgarwch yn bethau newydd ar y maes; nid ymosod a beirniadu yn unig a wnai ef, ond troi ei wrthwynebwyr yn gyff gwawd i'r wlad yr un pryd. Buasai casgliad o'r areithiau cynnar hynny yn werth ei gael.

Y CHWERTHIN BEIDDGAR.

Daeth Mr. Lloyd George a chwerthin i mewn i'r frwydr wleidyddol yng Nghymru a gwnaeth rywbeth tebyg yn ei gylch ei hun i'r hyn a wnaethai Twm o'r Nant yn ei gylch yntau gan mlynedd yn gynarach. Ac am yr un rheswm diborwyd y naill a'r llall. Canfuwyd eu bod yn wir beryglus. Nid wyf yn sicr ein bod ni yng Nghymru yn llawn sylweddoli y gwasanaeth a wnaeth Mr. Lloyd George i'r werin ac i Gymru trwy'r beiddgarwch hwn. Ein tuedd wleidyddol bob amser oedd bod yn rhy wasaidd. Ymosododd Mr. Lloyd George ar y duedd honno o'r cychwyn.

"Nid wyf yn credu," meddai mewn araith ym Mangor yn 1892, "ei bod yn talu yn y pen draw i ni anfon ein cynrychiolwyr i ymbalfalu ar hyd grisiau cefn swyddfeydd y Llywodraeth yn Westminster ac i fyned ar eu gliniau gerbron pob sgribliwr sydd yn cael ei dalu o bwrs y wlad i ymbil am bethau fel ffafrau y dylasem eu mynnu fel ein hawliau."

"Nid oes ond un ffordd i sicrhau dylanwad parhaol yn Lloegr, a phob man arall," meddai yn yr un araith, "a honno ydyw ymladd amdano."

Ac ar hyd ei yrfa ni amheuodd neb erioed ddewrder Mr. Lloyd George.

Y CEFNDIR CYMREIG.

Ac hwyrach mai dyma y lle gorau i ddywedyd gair am gefndir Cymreig Mr. Lloyd George ac amryw o'i gyfoeswyr gwleidyddol. Ysgrifennai Tom Ellis ac yntau a Sam Evans (y diweddar Farnwr Syr S. T. Evans) a Llewelyn Williams at ei gilydd yn Gymraeg, ac yr oeddynt mewn cyffyrddiad uniongyrchol â bywyd Cymreig y dydd. Efallai nad oedd gan bob un ohonynt ddiddordeb byw iawn mewn llenyddiaeth a phethau felly, ond o fywyd Cymreig y bobl y tarddasant, a thraddodiad ac agwedd y bywyd hwnnw oedd eu traddodiad a'u hagwedd hwythau. A dyna ydyw cefndir meddwl Mr. Lloyd George o hyd.

Byddaf yn teimlo am rai o'n haelodau Cymreig heddiw mai perthynas hyd braich sydd rhyngddynt â bywyd eu gwlad, ond ni ellir siarad â Mr. Lloyd George am ddeng munud heb ganfod fod ei wybodaeth am fywyd Cymreig Cymru heddiw yn rhyfeddol o fanwl o hyd. Mewn un etholiad flynyddoedd lawer yn ol dywedodd "Y maent yn treulio llawer o amser i brofi fod fy ngwrthwynebydd yn Gymro, ac nid wyf yn amau ei fod. Ond a glywsoch chwi rywun yn gwastraffu pum munud erioed i brofi mai Cymro ydwyf fi?"

Nid oes eisiau gwastraffu y pum munud hwnnw heddiw ychwaith.

Efallai mai yn ei wrthwynebiad ffyrnig, penderfynol, diflino, i ryfel Deheudir Affrica y cyrhaeddodd Mr. Lloyd George ei anhoblogrwydd a'i barch mwyaf. Digwyddodd yr un peth yma eto ag yn ei frwydrau cynnar; cymerai llawer o bobl yr un safle ag yntau, ond sylweddolid fod ei wrthwynebiad ef yn beryglus, ac am hynny bu ei einioes mewn enbydrwydd fwy nag unwaith.

Credid yn sicr y gellid ei ddiorseddu yn y Bwrdeisdrefi yr adeg honno, a bu bwysle i'w chofio, ond ennill y dydd a wnaeth yn wyneb yr holl nerthoedd oedd yn ei erbyn. Y mae'r bobl a fu yn y cyfarfod yng Nghaernarfon pan siarad-

I DUDALEN 8.

EI DAD EI FAM EI EWYTHR

DROS 30 MLYNEDD YN OL

Llun 52

SATURDAY, SEPTEMBER 6, 1941.

GWYBOD

Cyfrol fawr 572 tudalen yn dysgu'r ffordd i ddeall a Cerddoriaeth, Barddoniaeth, gwerthfawrogi Darluniau, Rhyfeddodau'r . . . Cread, Hanes y Beibl, Twf yr Hil Ddynol, Bywydeg, etc., etc.

Cyfrol sy'n cynnwys digon ynddi'i hun i'ch diddori drwy'r gaeaf, a lluniau i egluro pob pwnc.

12/6 oddi wrth HUGHES A'I FAB, WRECSAM, neu gan unrhyw lyfrwerthwr.

Y CYMRO

Y BRYTHON . . . . A'R . . . . FORD GRON

The Welsh National Weekly • Papur Cenedlaethol Cymru

Diolch i "DAVIES MACHYNLLETH."

"Daw achain mynych—yn nychu

A'r 'Lungs' yn rhyw

hir weithredu;

Lles gaf trwy eich 'Cough

Mixture' eu

Oes o iechyd di-besychu."

1/6 a 3/- gan bob Fferyllydd a Mri. Boots.

RHIF 458 DYDD SADWRN MEDI 6, 1941 DWY GEINIOG (2D.)

DISWYDDO Dr. PEATE

Tribunlys yn Cydnabod Hawl Cydwybod

AMGUEDDFA GYMRAEG YN COLLI'I HUNIG GYMRO

GALW AM EGLURHAD

Gan Ein Gohebydd Arbennig

MAE yna dŷ rhwng gerddi yn ymyl tre Caerdydd. Ac yno y mae Cymraes radlon o sir Aberteifi; bu'n athrawes. Ac yno y mae Dafydd. Pump oed, Cymro glân gloyw sy'n brysur aredig ei gaeau hud ar y carpedi gyda'i dractors bychan, ac yn dreifio'i drenau bychan ar lawr y parlwr. Ac yno y mae gŵr tal, golygus oddeutu'r deugain oed, sy'n edrych y byd yn ei wyneb o'r tu ôl i sbectol fawr. Doethor mewn Gwyddoniaeth; gŵr bonheddig. Cyn-Geidwad Adran Diwylliant a Diwydiannau Gwerin yn Amgeuddfa Genedlaethol Cymru. Dr. Iorwerth Cyfeiliog Peate, sydd a'i lyfrgell yn llawn o lyfrau prif awduron Lloegr a llofnod yr awduron eu hunain ynddynt. Cymro y mae ei gymdogion Seisnig yn ei barchu.

Pan ddiswyddodd yr Amgueddfa Dr. Peate, rheswm negyddol a roddwyd dros y weithred. Dweud nad oherwydd ei gofrestru'n wrthwynebwr cydwybodol y diswyddwyd ef. Ac y mae Cymry'n disgwyl am yr eglurhad cadarnhaol o hyd. Ac yn disgwyl yn eiddgar—yn ffyrnig o eiddgar hron. Er gwaethaf croes-atdyniad y rhyfel, er gwaetha'r ffaith mai ychydig o ddiddordeb a gymerir yn gyffredin mewn penderfyniadau a wneir ynghanol Awst, y mae achos y Dr. Peate yng nghrychion meddyliau ei gydwladwyr a'r galw am eglurhad ar gynnydd. Gofyn paham y diddymwyd yr unig geidwad yn Amgueddfa Genedlaethol CYMRU a all siarad Cymraeg. Gofyn beth sydd Gymreig ynddi bellach.

Syr Cyril Fox yw rheolwr yr Amgueddfa Gymreig—Sais. Pan roddwyd y swydd iddo ni bu son i neb ofyn iddo a ddysgai Gymraeg. Ni wnaeth hynny.

Bu Dr. Peate yn Gymro i'r carn erioed. Yr oedd ymysg y beirniaid a wrthododd weithredu yn Machynlleth oherwydd cysylltiadau'r Iarll Londonderry â'r wyl, a safodd dros bopeth Cymreig bob cyfle a gai.

EI WASANAETH.

Penodwyd Dr. Peate ar staff yr Amgueddfa Genedlaethol Gymreig yn 1926. Daeth yn Gynorthwywr yn yr Adran Hynafiaethau yn 1927. Drwy ysgrifennu a thrwy ddarlithio ar hyd a lled Cymru meithrinodd ddiddordeb y genedl mewn cyfres o hen gasgliadau a dyfodd yn Gasgliad Gwerin Cenedlaethol wedi hynny. Ymhen amser ffurfiwyd Is-Adran o Ddiwylliant a Diwydiannau Gwerin a'r Dr. Peate yn Ofalwr Cynorthwyol. Yn 1936 penodwyd ef yn Ofalwr Adran Amgueddfa gyfan o Ddiwylliant a Diwydiannau Gwerin. Gwnaeth yr Adran yma yr Amgueddfa yn wir genedlaethol a rhoddodd hi yn rheng flaenaf astudiaethau gwerin Ewrop. Dangoswyd hyn pan etholwyd Dr. Peate ar Fwrdd Golygyddol y *Folk-Liv*, yr unig gylchgrawn diwylliant gwerin cydgenedlaethol. Cyhoeddir hwn yn Stockholm.

Aelodau staff yr Adran yn y dyddiau cyn y rhyfel oedd y Ceidwad, Ceidwad Cynorthwyol, Gwasanaethwr a Theipydd. Dros flwyddyn yn ôl symudwyd y Ceidwad Cynorthwyol am dymor i'r Adran Hynafiaethau. Aeth y Gwasanaethydd i'r Lluoedd Arfog. Yn 1941, felly, gofalwyd am yr Adran gan Dr. Peate a'r Teipydd. Cyflog y Dr oedd £700 y flwyddyn.

A gellir yn awr roddi ochr Dr. Peate i'r stori faith a ddaeth i ben fis Awst pan ddiswyddwyd ef. Rhaid aros beth am ochr a stori y rhai a'i diswyddodd.

Ym Mehefin 1940, holodd ef ac aelod arall o'r staff, Syr Cyril Fox, i wybod a oeddynt mewn galwedigaeth gadw. Ni allai y rheolwr ddweud dim pendant. Felly, anfonodd Dr. Peate, fel dinesydd o'i gartref, i holi ynglyn a'i safle. Hysbyswyd ef gan Ysgrifennydd Parhaol y Weinyddiaeth Lafur ei fod, fel aelodau eraill o staff Amgueddfeydd, ac y pryd mewn galwedigaeth gadw.

Er ei syndod trodd awdurdodau'r Amgueddfa arno am weithredu fel hyn. Ataliodd y Pwyllgor Brys ef am wythnos a cheryddwyd ef yn drwm gan y Cyngor —er mai, fe ddywed Dr. Peate, o fewn ei hawliau fel dinesydd y gweithredodd. Dywed cofnodion y Pwyllgor iddo "wneud defnydd o'i gyfeillgarwch a swyddog uchel yn y Weinyddiaeth Lafur . . . i osod yn bersonol drwy lythyr o flaen y swyddog hwn . . . achos dros gynnwys aelodau o'r staff . . . ar restr y galwedigaethau cadw." (cyfieithiad).

Cyfeiriwyd y llythyr i "The Minister of Labour and National Service." Gan fod yr Ysgrifennydd Parhaol yn hanu o'r un ardal ag yntau cyfeiriodd yr amlen iddo ef (Syr Thomas W. Phillips) ynghyd a llythyr i mewn yn dweud y mentrai ei boeni â phroblem bersonol—gan obeithio cael ateb buan a sicr. Tystia Dr. Peate na welodd Syr Thomas erioed ac na ysgrifennodd iddo cyn hyn. Yr oedd ei dad ac yntau'n ffrindiau. Ond er y gwyddai y Pwyllgor Brys hyn er Gorffennaf 1940 (yn ol Dr. Peate) ail-adroddodd y Pwyllgor y cofnod uchod yng Ngorffennaf 1941, gyda chyfeiriad at "gyfeillgarwch personol."

Pan hysbyswyd yr Ysgrifennydd Parhaol o ddingyblaeth y Pwyllgor Brys, cynhwysai ei sylwadaeth y brawddegau— "Deallais eich ymholiad fel un cyfyngedig i'ch cyfrifoldeb personol," a "Buasai'n hollol ddihawl (unwarranted) i unrhyw gyflogydd wrthwynebu'r fath ymholiadau ar ran ei staff."

Yn 1941 tynwyd holl aelodau staff Amgueddfa oddi ar y rhestr.

Mewn datganiad gan y Dr. Peate i'r cyngor yng Ngorffennaf 1940, dywedodd, "Os nad oedd fy ngalwedigaeth yn un gadw, yr oeddwn (ac yr wyf) yn barod i wneud fy nyletswydd i'm gwlad. Pe buaswn ar y rhestr gadwedig, yr oeddwn yr un mor argyhoeddiedig mai fy nyletswydd i gadw'r gwerthoedd diwylliannol yn ein bywyd cenedlaethol fuasai, o lawer iawn, y cyfraniad mwyaf sylweddol y gallaswn ei wneud i gadw'r wlad hon yn rhydd o felltith Ffasistiaeth."

DATGANIAD I'R CYNGOR.

A chredai Dr. Peate mai ei ddyletswydd oedd bod yn ffyddlon i'w egwyddorion Cristnogol ac ymddangos o flaen Tribunlys fel Gwrthwynebwr Cydwybodol. Gwyddai'r cyngor cwmm am ei argyhoeddiadau ac wedi ei gadw mewn ystafell aros am dair awr a hanner tra'r oedd y cyngor yn trafod ei ddatganiad, ni alwyd arno am eglurhad pellach.

Ar Orffennaf 24, 1941, cofrestrwyd ef yn ddiamodol fel gwrthwynebwr cydwybodol gan Dribunlys De Cymru. Y dydd dilynnol, heb aros am wybodaeth swyddogol oed yr hyn a gaed yn y waeg (fe honnir), ac heb ofyn i Dr. Peate ei hun am gadarnhad, cyfarwyddodd cyngor yr Amgueddfa y Pwyllgor Brys i ystyried ei gofrestriad ac i ddwyn adroddiad i gyfarfod arbennig o'r cyngor ar Awst 11. Anfonwyd i bob aelod o'r cyngor ddau adroddiad o'r waeg (a honnir nad ynt hollol sicr fel adroddiad o achos y Doctor o flaen y Tribunlys), a gofynnwyd i'r cyngor ystyried egwyddor cyflogi gwrthwynebwr ac a gallai hynny rhyw effaith ddrwg ar yr Amgueddfa.

Penderfynwyd ei ddiswyddo. Ond dywedwyd nad am ei fod yn wrthwynebwr. Pam? Dyma reswm a roddir yn y llythyr swyddogol a anfonwyd iddo ar Awst 11:—"I Dr. Peate yn ei ateb ysgrifenedig yn 1940 i gwestiynau arbennig, wneud datganiadau a gamarweiniodd y cyngor yn ddifrifol ar fater pwysfawr; yn arbennig ei ddatganiad difrif, 'Os nad oedd fy ngalwedigaeth yn un gadw, yr oeddwn (ac yr wyf) yn barod i wneud fy nyletswydd i'm gwlad,' a brofwyd yn awr yn anwir."

Dyna'n fyr grynhoed o ochr y Dr. Iorwerth Peate. Gellir ychwanegu yr ystyria'r awdurdodau waith Dr. Peate yn un godidog. Ei gread ef ei hun oedd yr Adran Werin ac y mae'n fwy nac amheus a oes dyn a all gario ei waith ymlaen. Yn y maes yma yr oedd ar ei ben ei hun a dangosodd ei lyfr diweddar, "The Welsh House," gymaint meistr yw ar y maes—llyfr a dynnodd sylw cyffredinol, gyda'i gyfraniad gwreiddiol a'i gasgliadau a roddodd wedd newydd a ffres ar aml i gwestiwn a godir ganddo. Cymeradwyodd y cyngor y llyfr hwn wedi trafodaeth ddiddorol.

Y CYFARFOD NESAF.

Cyfeirfydd y cyngor nesaf, sydd a grym fel Tŷ Arglwyddi dros y cyngor, ym mis Hydref a cheir cyfle yn y Llys llawnach hwnnw i drafod achos Dr. Peate yn llawn eto, yn ol yr arwyddion. Ceir arno Arglwyddi Raglawiaid, cynrychiolwyr y Cynghorau Sir, o amgueddfeydd eraill, ac Aelodau Seneddol.

Daw grant o'r Llywodraeth a dimai y bunt o dreth o Gaerdydd at gynnal yr Amgueddfa Genedlaethol, a daeth y dydd i archwilio'n helaeth pa ddefnydd a wneir o'r arian yna, a pha gyfraniad a wna'r Amgueddfa i Gymru ei hun—yn enwedig yn awr wedi diswyddo'r unig geidwad sy'n deall yr iaith—rhinwedd a ddylai berthyn i bob aelod, o'r mwyaf i'r lleiaf yng ngwasanaeth Amgueddfa Cymru.

Daeth yr amser i benodi comisiwn i ymchwilio i fater yr Amgueddfa a'i gwaith yn gyffredinol. A oes unrhyw wendidau y gellir eu gwella yno? Sut y cyflogir a sut y diswyddir pob aelod o'r staff—boed lanhawr, boed deinydd, neu beth?

A chyn symud ymlaen i benodi, neu drefnu'r comisiwn, gall y Llys fanteisio

O weled colofn 4.

DR. IORWERTH C. PEATE.

I weled colofn 2.

ar ei gyfle i ail-ystyried a chwaraeodd pasifistiaeth Dr. Peate yn uniongyrchol neu'n anuniongyrchol ran yn ei ymddiswyddiad, ac os felly fynegi ar ba dir y diswyddwyd dyn a gafodd ryddhad diamodol o wasanaeth milwrol gan Dribunlys wedi ei benodi gan y Llywodraeth os oedd y gwas hwnnw yn gwneud ei waith ac yn cario'i ddyletswyddau allan i'w gyflogwyr mewn modd priodol a hollol foddhaol.

Beth bynnag a ddigwydd, gellir cymryd yn ganiataol nad yw Dr. Peate ac eraill yn golygu gorwedd i lawr a derbyn y safle'n philosoffaidd. Y mae brwydr fawr wedi dechrau eisoes, a gwŷr ynddi a safant hyd yr eithaf, am y credant y safant dros egwyddor bach sydd a elwir "chwarae teg."

TRYCHINEB RHOSNEIGR

TYWYDD SYCH A'R LLAETH

Y GWERTHWR YN DDI-EUOG

YN ynadlys Bangor, ddydd Mawrth, taflwyd allan achos a ddugpwyd yn erbyn Mr. Owen Williams, Tyddyn Rhedyn, Llanfairfechan, o werthu llefrith a honnwyd ei fod yn brin o fraster.

Mr. Gwilym Jones, Caernarfon, a erlynai ar ran cyngor sir Arfon. Gofynnodd y diffynydd am i'r achos gael ei drafod yn Gymraeg, a gwnaed hyn, y Rhingyll Eames yn cyfieithu.

Dywedodd Mr. Gwilym Jones fod Mr. E. J. Griffith, swyddog y cyngor sir, wedi galw yn Tyddyn Rhedyn bore Sul, Gorffennaf 13, ac wedi prynu peint o lefrith. Anfonwyd sampl ohono i'r dadansoddwr, a chafwyd bod y llefrith yn brin 15 y cant o fraster, ond nad oedd dwr wedi ei ychwanegu ato. Ar y Mercher dilynol, Gorffennaf 16, aeth y swyddog i Tyddyn Rhedyn yr eilwaith i brynu llefrith a chafwyd bod hwn yn iawn.

Dywedodd Mr. Gwilym Jones bod nifer y troseddau ynglyn a llefrith yn fawr iawn ymhobman, yn cynnwys sir Gaernarfon, yn ystod y flwyddyn diwethaf.

DIM CACENNAU.

Ar ran y diffynydd, dywedodd Mr. R. P. Jones, o swyddfa'r Mri. Jones a Dew, Bangor, fod y diffynydd wedi bod yn gwerthu llefrith am 29 mlynedd ac ni chafodd erioed gwyn. Yr oedd adroddiad y dadansoddwr yn dangos nad oedd dwr wedi ei ychwanegu at y llefrith, a'r nodwedd bennaf oedd y gwahaniaeth yn ansawdd y llefrith a werthwyd ddydd Sul a'r llefrith a werthwyd ddydd Mercher. Bu'r diffynydd am y tair wythnos cynt heb gacennau i roddi i'r gwartheg, ac yr oedd y porthiant yn wael. O'r Sul ymlaen cafwyd gwlaw a naturiol felly oedd i'r porthiant wella. Gwyddai pawb, meddai Mr. Jones, am y cynnydd yn rhif y troseddwyr, ond rhaid oedd cofio hefyd fod y ffermwyr yn cwyno oherwydd prinder blawdiau a chacennau i'r anifeiliaid. Bu'r diffynydd yn aberth i amgylchiadau na allai eu rheoli.

Tystiodd Owen Williams mai ffermwr bychan ydoedd, yn berchen pedair o wartheg a borent ar ochrau'r mynyddoedd. Bu am dair wythnos heb gacennau a phorthiant gwael a gafwyd yn ystod yr amser yma. Ysgrifennodd at Bwyllgor Amaeth y sir yn cwyno ynghylch prinder blawdiau a chacennau, a llwyddodd i gael tri cwpon. Cafodd y blawdiau a'r cacennau rhwng yr amseroedd yr ymwelwyd ag ef gan y swyddog.

Ar ol ymneilltuo am rai munudau, dychwelodd yr ynadon a chyhoeddwyd eu bod wedi penderfynu taflu'r achos allan.

ARHOLIAD Y C.W.B.

Gwelir canlyniad arholiadau Bwrdd Canol Cymru yn Mon ac Arfon ar dudalen 12.

Gwrhydri Gwyr y Glannau

GAN WIL WILLIAMS

PRIN y mae angen atgoffa neb o wroldeb pobl glannau Môn, a pharodrwydd dynion i farw er mwyn i eraill gael byw.

Dydd Iau, yr wythnos diwethaf, pan syrthiodd awyren i'r mor ar ffiniau pentref Rhosneigr, rhuthrodd cannoedd o bobl ar y traeth, gwelwyd amryw gychod yn cael eu gwthio i'r dwr, ond gan mor wyllt y tonnau prin y gellid rhwyfo ugain llath yn erbyn y llanw. Teflid y cychod wyneb i waered a gwelwyd amryw yn ymladd yn galed i geisio cyrraedd glan.

Aeth wyth o ddynion i gwch bychan arall, ac yn eu plith yr oedd yr Heddwas C. G. Arthur, Rhosneigr, mab Mr. a Mrs. Arthur, Towyn, a Mr. Arthur Owen, mab Mrs. Owen a'r diweddar Mr. O. G. Owen, Morfa Hill, Rhosneigr, swyddog gyda chwmni llongau o Gaerdydd. Rhwyfwyd yn galed yn erbyn y storm, ond pan oddeutu pedwar can llath allan yn y mor gwelwyd y cwch yn cael ei luchio wyneb i waered a'r wyth at drugaredd y tonnau. Llwyddodd tri ohonynt i nofio am ychydig nes cael gafael ar rwyf, ac yr oeddynt yn nofio yn ddygn i gyfeiriad y lan pan welwyd yr Heddwas Arthur yn gollwng ei afael, a chan godi ei law i fyny diflannodd o'r golwg. Ymhen rhyw awr golchwyd ei gorff i'r lan ac er holl ymdrech dau o feddygon methwyd ag adfer ei fywyd.

AIL WEITHRED DEWR.

Gwr ifanc lleol oedd Mr. Arthur Owen, a ddaeth adref o ysgol mor yn Lerpwl, i ba un yr aeth i gwblhau ei gwrs fel capten, ond a ddaeth adref ddechrau'r wythnos i gladdu ei dad, y cyn-Gynghorydd O. G. Owen, Morfa Hill, un o'r dynion mwyaf gwasanaethgar i eglwys a chymdeithas a gafodd y cylch erioed.

Nid dyma'r tro cyntaf i Mr. Arthur Owen brofi ei hunan yn deilwng o urddas gwroldeb arwyr y mor. Ym mis Chwefror 1940, pan aeth ei long i wrthdarawiad a llong arall ar for Deheudir Affrica, er mawr berygl iddo'i hun, yng nghanol storm fawr, ni phetrusodd eiliad ond rhwyfodd allan mewn cwch bychan a ba'n gyfrwng i achub y rhan fwyaf o'r criw, a thalwyd teyrnged arbennig iddo gan y cwmni. Yn sicr ni ddymunai y gwr dewr hwn amgenach marwolaeth, ac os mae gwely'r don fydd ei fedd bellach, erys ei aberth yn fyw byth yn hanes arwyr y glannau.

Gwr lleol arall a gollodd ei fywyd yn yr ymgyrch ddewr oedd Evan Jones, Rhoscolyn, coastguard.

Ymhlith y rhai yn yr awyren a gollwyd yr oedd 2nd Lieut. P. T. Whyall, Batt. Sergt. Major A. W. Moger, Gunner S. Wilkins, Gunner R. K. Simmons, Gunner R. Eaton, Gunner C. H. Thornton, Sergt. P. Roeiwicz.

Bnyhawn ddydd Llun ymgasglodd tyrfa fawr o flaen yr Heddlys yn Rhosneigr i dalu'r gymwynas olaf i'r heddwas dewr, a gludwyd i fynwent Amlwch, ymhle y mae cartref ei briod. Cafwyd gwasanaeth byr wrth y ty cyn cychwyn, a chymerwyd rhan yn y fynwent gan y Parchn. Theophilus Lewis a Cwyfan Hughes.

Y prif alarwyr oedd y weddw, Mr. a Mrs. Arthur, Towyn (rhieni), a dwy chwaer y cwnstabl, Mr. a Mrs. Francis, rhieni'r weddw, a chafwyd cynrychiolaeth gref o Heddlu Môn ac Arfon, a chynrychiolid yr Awyrlu a'r Fyddin gan nifer fawr, yn cynnwys rhai o brif swyddogion y ddwy adran.

Llun 53

SATURDAY, DECEMBER 13, 1941.

GWYBOD

Cyfrol fawr 572 tudalen yn dysgu'r ffordd i ddeall a gwerthfawrogi Darluniau, Cerddoriaeth, Barddoniaeth, Rhyfeddodau'r Cread, Hanes y Beibl, Twf yr Hil Ddynol, Bywydeg, etc., etc.

Cyfrol sy'n cynnwys digon ynddi'i hun i'ch diddori drwy'r gaeaf, a lluniau i egluro pob pwnc.

12/6 oddi wrth HUGHES A'I FAB, WRECSAM, neu gan unrhyw lyfrwerthwr.

Y CYMRO

Y BRYTHON A'R FORD GRON

The Welsh National Weekly • Papur Cenedlaethol Cymru

Diolch i "DAVIES MACHYNLLETH."

"Can achain mynych—yn nychu
A'r 'Lungs' yn rhyw lesg weithredu;
Lles gaf trwy eich 'Cough Mixture' cu
Oes a le:nyd di-besychu."

1/3 a 3/- gan bob Fferyllydd a Mri. Boots.

RHIF 473 DYDD SADWRN RHAGFYR 13, 1941 DWY GEINIOG (2D.)

Y RHYFEL YN AMGYLCHU'R BYD

Japan Yn Uno A'r Echel

Gan RHODRI

RHODDWYD Libya a Rwsia a phob agwedd arall ar y rhyfel yn y cysgod yr wythnos hon gan anfadwaith bradwrus Japan yn ymosod arnom ni a'r America heb rybudd, ac yn wir tra yr oedd llys-genhadon Japan yn cymryd arnynt fod yn trafod amodau cydgord gyda swyddogion y Taleithiau Unedig yn Washington.

Y mae gan Japan adnoddau llyngesol ac yn yr awyr sydd yn bur nerthol, a gwnaeth ddefnydd effeithiol os dieflig ohonynt ddydd Sul. Y mae gan yr America ynysoedd yma ac acw yn y Môr Tawel, lle ceidw hi longau rhyfel ac eroplenau at iws. Bwriwyd cawodydd o fomiau yn sydyn ar amryw ohonynt. Yr oedd y colledion yn Pearl Harbour, yn Ynysoedd Hawaii, yn arbennig o drwm—tair llong ryfel, llawer o eroplenau, a thua tair mil o golledion dynol.

Ar yr un pryd gwnaed yn glir fod Japan am gynnwys Prydain hefyd yn y rhyfel. Glaniwyd milwyr ganddi i ymosod ar ogledd Malaya, sydd am y ffin â Siam (Thailand); rhoddodd ei bofn ar wlad Siam a meddiannu'r brif ddinas yno, sef Bangkok, er mwyn cael rhyddid i'w lluoedd dramwy oddi yno tua Malaya, sef ein trefedigaeth ni lle y mae cyfoeth o rwber ac alcan. Gollyngwyd bomiau yn sydyn ar Singapore, ein prif amddiffynfa ni yng ngwaelod Malaya, ac ar Hong Kong, trefedigaeth arall sydd gennym ar arfordir China, ond fod y wlad oddi amgylch yn meddiant Japan ac yn hwylus at ein gorescyn.

Heddiw (ddydd Mercher) daw gair o Singapore fod yr ymosod o'r awyr yn dwyshau a bod dwy o'n llestri cryfaf a mwyaf nerthol ni, sef y Repulse a'r Prince of Wales, wedi eu suddo—colledion difrifol iawn, gan fod perygl y gesyd hyn Japan yn feistres lynghesol ar y Môr Tawel hyd nes y daw atgyfnerthion o Brydain ac o'r America, ac fe gymer y fordaith o'r ddwy ochr ddyddiau lawer.

CYNLLWYN AR DROED.

Eglur bellach nid yn unig fod cynllwyn, ond fod cynlluniau cyflawn ar droed ers wythnosau. Y mae 8,500 milltir o fôr rhwng Japan ac Ynysoedd Hawai, felly yr oedd llongau cario (aircraft carriers) Japan wedi hwylio ers pythefnos; a'r un modd y llestri oedd yn cyrchu'r lluoedd a'r eroplenau tua'n tiriogaeth ninnau, sydd dair mil o filltiroedd yn nes i'r gorllewin o Pearl Harbour. (Gyda llaw, ni bydd yn hawdd dilyn y rhyfel newydd hwn heb feddu amgyffred clir o ehangder enfawr ei faes a'r pellteroedd rhwng y gwahanol fannau a enwir: y mae map yn wir angenrheidiol).

Gwel pawb bellach fod yna mryd sefydlog rhywrai yn Japan i gychwyn rhyfel ar waethaf pob ennw o gais at gymodi yn Washington. Yr oedd Mr. Churchill, wrth ofyn i'r Senedd gefnogi cyhoeddi rhyfel yn erbyn Japan ddydd Llun, yn bendant yn ei feddwl ei hun fod pencadlys Japan, sef y glymblaid sy'n rheoli'r fyddin a'r llynges, wedi anwybyddu'r Ymerawdwr a'r Llywodraeth a chymryd yr awenau i'w dwylo.

Ni soniodd ef am yr Almaen yn y cysylltiad, ond yn yr America ac, yn wir, drwy'r byd, gwelir llaw Hitler dan y cwbl. Y mae aflwyddiant y lluoedd Almaenig yn Rwsia ac yn Libya wedi creu argyfwng newydd iddo ef, a'r dybiaeth yw iddo alw ar Japan i gyflawni ei rhan hi o'r cyfamod sydd rhwng yr Almaen, yr Eidal, a hithau.

YMATEB AMERICA.

Ymateb yr America fawr yw uno'r cant a hanner o filiynau o bobl yno fel un gwr, heb anghofio'r Cyrnol Lindberg a John L. Lewis, mewn penderfyniad dwfn i wrthwynebu nid yn unig Japan ond yr Almaen hefyd. Fel y mynegodd un newyddiadur yno—"Y mae ymosodiad Japan ar y Taleithiau Unedig yn rhan o fradwriaeth a chynllwyn a grewyd gan y Nasiaid. Dyma ymgais derfynol Berlin i droi'n sylw ni oddi ar wir ystyr hanes y dyddiau hyn. Ond fe una'r America yn awr nid yn unig i lorio Japan ond i orffen y dasg o goncro'r Almaen, ffynhonnell ei holl ofidiau." Ceir amlygiadau eraill o'r amgyffred ehangach o natur y cynllwyn, megis gan y ferch dalentog honno, Miss Dorothy Thompson: "Gobeithia'r Echel y bydd inni edrych ar Japan fel yr unig elyn a chanoli ein hegnion y ffordd honno. Rhan Japan yw ein llygad-dynnu ni tra byddo'r Almaen yn gorffen â Rwsia a'r Dwyrain Canol, ac yna yn troi arnom ni. Y gwir yw mai un ffrynt sydd gan deulu'r Echel a bod perffaith berthynas rhyngddynt tra'n gobeithio y bydd Prydain, China, Rwsia a'r America, bob un yn ymladd ei rhyfel ei hun heb ddim cydweithrediad."

Y ffordd yna y rhed teimladau yn yr

I waelod colofn 3.

America, ac y mae hynny'n gryn gysur, oherwydd yr ofn ar y cyntaf yr ochr yma oedd y buasai'r galwadau newydd ar adnoddau'r America yn tynnu oddi ar y cymorth y mae hi'n ei estyn i Rwsia ac i ninnau. Wele'r hyn a ddywedodd yr Arlywydd Roosevelt ar y radio heddiw ar y pwnc:

"Bydd yn rhyfel hir a chaled. Bydd angen arian a defnyddiau, a chynnyrch yn cynhyddu bob dydd. Rhaid i'r cynnyrch gyflenwi nid yn unig ein lluoedd ni, ond eraill hefyd. Penderfynwyd gennym eisoes i gyflymu pob cynhyrchu arfau drwy weithio saith niwrnod yn yr wythnos a hefyd i brysuro gyda chodi ffatrioedd a gweithfeydd newydd i'r pwrpas."

"Dechreuwn y dasg drwy ymwrthod â'r breuddwyd y gallwn sefyll ar wahan i'r gweddill o'r ddynoliaeth. Cawsom wers ofnadwy. Nid oes y fath beth ag amddiffyn sicr yn erbyn ymosodwyr nerthol a ddynesant o'r tu ol yn y tywyllwch a tharo. Rhaid wynebu'r ffaith fod rhyfel modern yn null y Nasiaid yn beth ffiaidd. Ni hoffwn ryfel, nid oedd arnom eisiau dyfod i mewn, ond wele ni ynddo ac fe ymladdwn gyda phopeth sydd gennym. Ac yr ydym yn myned i ennill y rhyfel hwn, a'r heddwch a ddaw ar ei ôl."

CYMRO YN RHAGLAW.

Cyn y bydd y geiriau hyn mewn argraff bydd rhagor o oleuni wedi disgyn ar ffawd dinas Singapore—lle mae Cymro o sir Gaerfyrddin, Syr Shenstone Thomas—yn rhaglaw, ac hefyd ar y mesurau sy'n cael eu cymryd i rwystro Japan i deyrnasu dros y Môr Tawel. Y mae ffawd Awstralia a New Zealand ynghlwm â hyn, ond y mae eu paratoadau milwrol a llyngesol hwynt yno ar droed ers tro, oherwydd ni chuddiasant hwy eu pryder am fwriadau Japan.

Yn y cyfamser gellir tynnu cysur o'r ffaith fod gerwinder gaeaf Rwsia ynghyda medr y Cadlywydd Timoshenko (sy'n hanner Cymro, medda nhw) a dewrder y lluoedd Rwsiaidd yn peri bod byddinoedd yr Almaen yn colli tir yno ac nad oes golwg am iddynt gael noddfa ym Moscow nag yn unlle arall eleni—y maent yn addef hynny eu hunain. Ac er dyened ymdrech y Cadfridog Rommel a'i danciau yn Libya colli'r dydd yn araf y maent hwythau.

SENEDDWYR CYMRU

Penodwyd Syr Henry Morris-Jones, A.S. Gorllewin Dinbych, ddydd Mawrth, yn gadeirydd y Blaid Seneddol Gymreig fel olynydd i Mr. George Daggar.

Etholwyd Miss Megan Lloyd George, A.S. Môn, yn is-gadeirydd hynaf, a Cyrnol Arthur Evans, A.S. De Caerdydd, yn is-gadeirydd ieuaf. Torrwyd ar dymor blaenorol Cyrnol Evans fel cadeirydd oherwydd y rhyfel pan aeth i wasanaethu yn Ffrainc.

Ail-etholwyd Mr. Will John, A.S., yn ysgrifennydd am y deunawfed tro, y cyfnod meithaf y bu'r un un yn y swydd. Ail-benodwyd Mr. D. Owen Evans, A.S. Aberteifi, yn drysorydd.

CYNGOR I GYMRU.

Trefnwyd cyfarfod o Aelodau Seneddol Cymru ddydd Mawrth, i gyfarfod Mr. Arthur Greenwood, i drafod Cyngor Ymgynhori i Gymru i ddelio a'i phroblemau wedi'r rhyfel.

Daethai Mr. Greenwood yn ol i'r Tŷ wedi gwaeledd ond gan iddo orfod mynd yn ol, gohiriwyd y mater hwnnw hyd yr wythnos nesaf.

Bu trafodaeth fer hefyd ar yr oedi ar ran Cyngor Amgueddfa Genedlaethol Cymru i weithredu ar benderfyniad Llys y Llywodraethwyr yn cymeradwyo ailosod Dr. Peate yn ei swydd.

Gorchmynwyd yr ysgrifennydd i ysgrifennu at gadeirydd y cyngor yn datgan dymuniad yn Blaid Seneddol i weithredu ar yr hyn a gymeradwyai'r Llys Llywodraethwyr.

DEISEB YR IAITH.

Atebasai'r Prif Weinidog i ail gais oddi wrth yr Aelodau Seneddol am iddo'n bersonol dderbyn dirprwyaeth ynglyn a

I golofnau 4 a 5.

RHODD ?EF I GRONFA RWSIA

Gwnaed elw o £85 drwy ddau gyngerdd a drefnwyd gan adran Bethesda o Gymdeithas y Groes Goch er budd y gronfa cynorthwy i Rwsia. Uchod gwelir Mrs. G. Phillip Williams, Bethesda, yng ngwisg y Groes Goch, ysgrifennydd adran Bethesda, yn trosglwyddo'r siec o £85 i Mrs. Chamberlain, Maer Bangor. Ar y chwith y mae Mr. H. F. Greaves, Penmaenmawr, trefnydd rhanbarth Gogledd Cymru y Gymdeithas, ac ar y dde y Cynghorydd W. Ellis Williams, Gerlan, Bethesda, llywydd pwyllgor Bethesda.

deiseb yr iaith i'w defnyddio yn llysoedd cyfraith Cymru. Gosodiai'r Prif Weinidog ei fod oherwydd pwysau cyfrifoldeb a dyletswyddau ychwanegol yn analluog i dderbyn dirprwyaeth, ac iddo am hynny awgrymu bod y ddirprwyaeth yn cyfarfod yr Ysgrifennydd Cartref (Mr. Herbert Morrison).

Cytunwyd i wneud hyn.

Darllenodd yr ysgrifennydd lythyrau yn cyfeirio at yr Archesgob Mewn Cyngor i gychwyn cantinau yfed mewn ffatrioedd arfau. Cytunai'r aelodau eu bod yn gofyn i'r Ysgrifennydd Cartref hysbysu ysgrifennydd y Blaid Seneddol os, a pha bryd, y bwriadai agor y cantinau hyn yng Nghymru.

CEDWCH YN WASTAD WRTH LAW

Byddai'n anodd enwi cyffur teulu mwy cyflawn na dibynnol wrth law ar bob tywydd.

CIST CYFFURIAU YNDDO'I HUN

Dr. J. Collis Browne's CHLORODYNE

Cyffur Teulu Diogel a Dibynnol at ANWYDWST Peswch, Annwyd Llif-annwyd, Caethder, y Fronwst.

Gweithreda fel swyn mewn RHYDDNI Oerfel Ystumog, a Chwynion eraill y Cylla.

Hedolydd gwir i Niwralgia, Tresdwst, Crydcymalau. Gan bob Fferyllydd. 1/5, 3/5 (a chynnwys y dreth bwrcas). Nid oes ddim a gymer ei le. PROFIAD BYD ENWOG 90 MLYNEDD. Gofynnwch bob amser am "Dr. Collis-Browne."

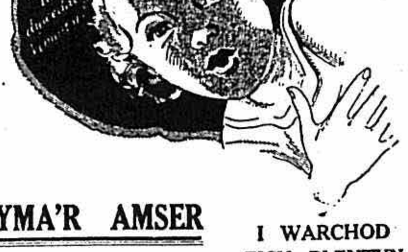

DYMA'R AMSER

NID oes amser fel y presennol i warchod plant rhag peryglon peswch, annwyd ac anhwylderau gaeaf. Gwneir hyn yn ddyletswydd ysgafn a braf gan 'Vimaltol'—bwyd fitamin blasus.

Cynnwys 'Vimaltol' fitaminau A, B, C a D. Cyflenwir y fitaminau o farlys a baratowyd yn arbennig ag Olew Iau Halibwt, a gryfhawyd â fitaminau ychwanegol. Mantais arbennig yw presenoldeb fitamin C gyda fitaminau A, B a D.

Felly rhydd 'Vimaltol' faeth amddiffynnol gwerthfawr a atgyfnertha ac a rymusa'r pwerau gwrthsefyll naturiol. Wedi ei baratoi yn unol â gwybodaeth wyddonol heddiw, y mae 'Vimaltol' yn gynnyrch o'r ansawdd uchaf, ac oblegid ei fod yn grynhoedig y mae'n mynd ymhell. Hoff gan blant ei flas danteithiol—y mae mor felys â'r jam blasusaf.

Mewn dau faint, 2/2c. a 3/8c.

I WARCHOD EICH PLENTYN GYDA A B C AND D

BWYD FITAMIN VIMALTOL (VI-MALT-OL)

Bwyd Fitamin Darbodus Crynhoedig a Blasus

V105

Llun 54

SATURDAY, JULY 4, 1942 C. D.

GWYBOD
Cyfrol fawr 572 tudalen yn dysgu'r ffordd i ddeall a gwerthfawrogi Darluniau, Cerddoriaeth, Barddoniaeth, Rhyfeddodau'r Cread, Hanes y Beibl, Twf yr Hil Ddynol, Bywydeg, etc., etc.
Cyfrol sy'n cynnwys digon o addysg i'ch diddori drwy'r gaeaf, a lluniau i egluro pob pwnc.
12/6, oddi wrth HUGHES A'I FAB, WRECSAM, neu gan unrhyw lyfrwerthwr.

Y CYMRO
Y BRYTHON A'R FORD GRON
The Welsh National Weekly • Papur Cenedlaethol Cymru

Diolch i "DAVIES MACHYNLLETH."
"Dan ochain mynych—yn nychu
A'r 'Lungs' yn rhyw
lesg weithredu;
Lles gaf trwy eich 'Cough Mixture' eu
Oes o iechyd di-besychu."
1/3 a 3/- gan bob Fferyllydd a Mri. Boots.

RHIF 502 DYDD SADWRN GORFFENNAF 4, 1942 DWY GEINIOG (2D.)

BETH SAIF "Y BLAID" DROSTO?

DADLENIAD PLAEN O'I PHOLISI

"Annibynnol Totalitaraidd Ffasgiaidd a Phabyddol"

—Y PARCH GWILYM DAVIES

"NI UNIR CYMRU TRWYDDI"

"CYMRU gyfan a'r Blaid Genedlaethol" yw testun ysgrif ymchwilgar o eiddo'r Parch. Gwilym Davies, Caerdydd, yn "Y Traethodydd" am Orffennaf. Yn ei drafodaeth fanwl a hollol ddiduedd, wedi cyfeirio at y Blaid Genedlaethol er ei chychwyn yn 1926, daw'r awdur i'r casgliad a ganlyn: "Ni welaf fi unrhyw obaith y bydd i'r Blaid Genedlaethol a'i rhaglen bresennol allu uno Cymu,—uno Cymru Gymreig heb son am y Gymru ddi-Gymraeg."

Wedi olrhain twf yr ymdrech wirioneddol gyntaf i sicrhau hunan-lywodraeth i Gymru, a thalu teyrnged i'r prif symudydd, Mr. Saunders Lewis, a Mr. Davies ymlaen a dweud: Os cymer Cymru ei thynged i'w dwylo'i hun dan arweiniad y Blaid a honno'r pryd hwnnw yn Llywodraeth Gymreig byddai pedwar peth yn wir am Gymru,—byddai Cymru yn Gymru annibynnol, yn Gymru dotalitaraidd, yn Gymru Ffasgiaidd, ac yn Gymru Babyddol.

"Mawr yw cyfrifoldeb arweinwyr y Blaid Genedlaethol Gymreig, neu i alw pethau wrth eu henwau priodol, y Blaid Ffasgiaidd yng Nghymru, terfynna Mr. Davies.

Ymdrinia awdur yr ysgrif yn helaeth a'r argyfyngau a fu yn Ffrainc a ddiweddodd yn nymchweliad y Drydedd Weriniaeth ym Mehefin 1940.

"Ym mynyddoedd di-obaith y mudiad hwnnw credai Maurras, y gwr a fu'n gyfrifol yn bennaf am y dymchweliad hwnnw, y deuai cyfle rywsut i achub Ffrainc o grafanc 'ei gelyn gwaethaf' ac nid yr Almaen ond y Drydedd Weriniaeth oedd hwnnw." Ceir rhyw obaith cyffelyb, medd Mr. Davies, yn Mr. Saunders Lewis wrth iddo feddwl am Gymru a'i thynged. Cawn ef yn ysgrifennu yn 1930, ddeuddeng mlynedd yn ol, eiriau fel hyn:—

"Gwylwn ninnau yng Nghymru ac ymbaratown. Yn anad dim, byddwn barod. Fe fyddwn ninnau ba awr y daw ein cyfle ni. Efallai, a phwy a wyr, fod Lloegr heddiw yn llithro ar lethr methiant economaidd i ddiffyg gwaith a arwain mewn amser i greisis fydd yn gorfodi i Gymru gymryd i'w dwylo ei thynged ei hun."

PEDWAR PWYNT.

"A beth fydd Cymru ar ôl iddi gymryd ei thynged i'w dwylo ei hun dan arweiniad y Blaid Genedlaethol, a honno'r pryd hwnnw yn Llywodraeth Gymreig?" gofyn Mr. Davies. "Ymddengys y bydd pedwar peth yn wir am Gymru; a bydd i'r pedwar pwynt hyn sefyll, waeth pwy nad ydynt wir."

(1) Yn gyntaf, bydd Cymru yn *Gymru annibynnol*. Dyna ydyw ystyr y slogan Statws Dominiwn—yr hawl i Gymru fod yn hollol annibynnol ar Loegr yn ei holl drefniadau gwleidyddol ac economaidd.

(2) Yn ail, bydd Cymru yn *Gymru dotalitaraidd*. Nid unben sydd yn hanfod totalitariaeth, ond un parti politicaidd yn y wlad, a dim ond un. Ac os y Blaid Genedlaethol fydd yr unig barti yn y Gymru annibynnol, bydd Cymru'n Gymru dotalitaraidd. Gyda llaw pe byddai Mr. de Valera yn Gymro ac yn byw yng Nghymru, ni allai ef yn hawdd ymuno â'r Blaid Genedlaethol Gymreig. Gwerinwr ydyw de Valera. Americanwr yw o enedigaeth, wedi ei eni yn Efrog Newydd, ac mor ddemocrataidd yn ei syniadau gwleidyddol ag ydyw Mr. Saunders Lewis yn ffasgiaidd. Ni chred de Valera yn nhotalitariaeth yr unblaid.

(3) Yn drydydd, bydd Cymru yn *Gymru ffasgiaidd* yn ei llywodraeth.

Y mae gennyf, ychwanegai, gasgliad o benderfyniadau'r Blaid, y penderfyniadau swyddogol o flwyddyn i flwyddyn. Nid oes yma ofod ond i un frawddeg o benderfyniad Cynhadledd y Blaid yn Awst, 1940. "Galwn," medd y penderfyniad hwn, "ar ein cyd-Gymry oll i ymuno â ni yn y frwydr dros ryddid a heddwch a democratiaeth a llwyddiant i Gymru."

(4) Yn bedwerydd, bydd Cymru yn *Gymru Babyddol*.

"UN IAITH I GYMRU."

Yn y Gymru annibynnol, dotalitaraidd, ffasgiaidd a phabyddol, ni fydd ond un blaid, un eglwys ac un iaith, medd Mr. Davies. Ar bwnc yr iaith y mae Mr. Saunders Lewis yn bendant. Dyma a ddywed ef yn y bennod yn "Canlyn Arthur" ar "Un iaith i Gymru": "Ni allwn ni, gan hynny, amcanu at ddim llai na difodi Saesneg yng Nghymru. Bydd yn un o brif orchwylion polisi addysg llywodraeth Gymreig. Ni feiddia llywodraeth Gymreig fodloni ar gael Cymru ddwy-ieithog. Meddyliau gwamal yn unig fedr ddigymod â'r fath ofer amcan. Drwg a drwg yn unig yw bod Saesneg yn iaith lafar yng Nghymru. Rhaid ei dileu hi o'r tir a elwir Cymru: *delenda est Carthago*."

Ar basiffistiaeth, hefyd, ceir gan Mr. Saunders Lewis ddysgeidiaeth sydd yn glir ac yn ddiamwys. Gwir fod y Blaid Genedlaethol wedi ymwrthod â rhyfel fel polisi cenedlaethol. Ni olyga hynny lawer. Oni wrthododd yr holl genhedloedd ryfel fel polisi cenedlaethol, pan arwyddwyd yn Awst, 1928, y Kellogg Pact? Ac ymysg y cenhedloedd hynny yr oedd nid yn unig Lloegr a'r Unol Daleithiau, ond yr Almaen, yr Eidal (dan Mussolini) a Japan. Nid yw ymwrthod â rhyfel fel polisi cenedlaethol yn gyfystyr â chredu mewn pasiffistiaeth.

Ymwrthyd y Blaid Genedlaethol â'r rhyfel hwn am mai "rhyfel Lloegr" yw, ac felly heb fod ynddo ddiddordeb i Gymro nac apêl at Gymru ond fel y niweidia'r rhyfel Gymru a sefydliadau Cymreig. Gwir y deall Mr. Saunders Lewis cystal â neb beth yw sialens Hitler i wareiddiad ac i Gristnogaeth. Gall ef ddisgrifio sialens cystal ag unrhyw wrthwynebydd i Hitler mewn unrhyw wlad.

"Nid yn unig," ysgrifennai yn Y *Faner* am Fai 6, 1942, am ddehongliad newydd Hitler o swydd cyfiawnder, "y mae'n gwadu'r traddodiad Cristnogol ond y mae hefyd yn gwadu'r holl egwyddor o werthoedd ysbrydol . . . y mae'n gwadu holl draddodiad gweinyddiad cyfiawnder yn Ewrop o ddydd Solon i lawr."

Ar yr un pryd, deil y Blaid Genedlaethol nad busnes Cymru yw ceisio atal barbareiddiwch Hitleriaeth i lifo dros y Cyfandir a'r byd. Yma dylid darllen y tudalennau cyffrous hynny o "Dydd-lyfr Pythefnos" (tud. 63-64) gan Mr. Bebb, lle y dywed, "ar y pwnc hwn . . . yr wyf yn gorfod anghytuno â'm cyfeillion yng Nghymru."

BUSNES Y BLAID.

Busnes y Blaid Genedlaethol yn yr argyfwng hwn yn hanes gwareiddiad ydyw gweithio i ryddhau Cymru oddi wrth Loegr. Onid wyf yn camgymryd yn fawr, dechrau rhyddhau Cymru fydd hynny,—dim ond dechrau. Gwelsom fod y mudiad ffasgiaidd Ffrengig am ryddhau Ffrainc yn fwy na dim o grafanc mudiadau "y ganrif bwdr,"—y bedwaredd ganrif ar bymtheg. A chyffelyb yn ôl pob tebyg fydd osgo'r Blaid Genedlaethol yng Nghymru tuag at y mudiadau protestannaidd a democrataidd a gyfrifir yn euog o wneud y fath ddifrod ar draddodiadau'r hen fywyd Cymreig. Yr ysbryd gwerinol Cymreig hwn yw, a hwnnw fydd, y gelyn marwol. Y 19eg ganrif yng Nghymru a'i democratiaeth a'i gwerinaeth,—dyna yn y pen draw sydd yn fwy o elyn na Lloegr—y 19eg ganrif a welodd y Diwygiad Methodistaidd yn 1859 a Chymru yn Gymru Ymneilltuol, y ganrif a welodd Ryddfrydiaeth yn allu politicaidd yn ein mysg, ac ar ôl hynny Sosialiaeth yn codi ei phen yn y De.

Y rhain gyda'i gilydd—dyna'r malltod ar y bywyd Cymreig ac ar yr hen ddiwylliant Cymreig y bydd yn rhaid ei ddileu cyn y bydd y ffordd yn gwbl rydd "i godi'r hen wlad yn ei hôl."

Paham yr ysgrifennaf fel hyn am y Blaid Genedlaethol a'i gwreiddiau, ac am ei harweinydd, gŵr mor ddiwylliedig ei feddwl ac unplyg ei fwriad? gofynna Mr. Davies ymhellach. Am ddau reswm. Yn gyntaf, am fy mod yn credu bod yn y Blaid Genedlaethol, o dan arweiniad Mr. Saunders Lewis, her i'n heglwysi ac i'n sefydliadau crefyddol a chymdeithasol,—her nad ydyw ei difrifoldeb wedi ei lwyr sylweddoli eto gan nifer mawr ohonom. Ac yn ail, am fy mod yn gwbl argyhoeddedig na fydd Cymru yn ddim yn wleidyddol yn y byd cydwladol hyd nes y caiff ymreolaeth, ac na all drafod yn drwyadl, heb ymreolaeth, ei materion politicaidd, nac yn wir rai o'i materion diwylliadol o fewn ei therfynau hi ei hun.

YMREOLAETH YN HEDDYCHOL.

Er mwyn inni hawlio ymreolaeth, a'i hawlio yn *heddychol*, bydd yn rhaid wrth fesur helaeth o gytgord yn ein mysg a mesur mawr o undeb. Ni cheir ymreolaeth oni bydd "Cymru gyfan" tu ôl i'r cais, a heb hynny ni fyddai o lawer werth i Gymru ei hun. Unwaith y ceir "Cymru gyfan," fe geir ymreolaeth, a bydd Cymru'n swyddus amdano. Ond sut y gellir "uno" Cymru? A phwy o'n plith a all wneud hynny? Pwy o'r Urdd, mudiad mwyaf Cymru, a sefydlwyd yn Llanuwchllyn, neu o rengoedd y mudiad addawol hwnnw, "Undeb Cymru Fydd?"

Bu llawer o ddarogan yn y gorffennol am Gymru "ar y groesffordd." Digwydd bod hyn yn wir heddiw; bydd yn fwy gwir fyth yn y cyfnod terfysglyd a chwyldroadol a welir yng Nghymru ar ôl y rhyfel. Y pryd hynny bydd angen chwerw am arweinwyr, am fudiad i uno Cymru mor bell ag y gellir uno pobl mewn dyddiau mor enbyd â'r dyddiau sydd o'n blaen.

Ac ni welaf i unrhyw obaith y bydd i'r Blaid Genedlaethol a'i rhaglen bresennol allu uno Cymru,—uno Cymru Gymreig heb sôn am y Gymru ddi-Gymraeg.

Gellir yn ddiau, ar ôl y rhyfel—ac ni ryfeddem ddeall bod hyn yn yr arfaeth yn barod—gael gan gannoedd o ddynion ieuainc Cymru ymrestru mewn rhyw fath o *Camelots du Roi* fel sydd gan Maurras, "Cenhadon y Brenin" dros y Blaid. Gellir, yn ddiau, hefyd, gael gan filoedd o Gymry eiddgar ganlyn Arthur, sef yw hynny, canlyn Maurras a *L'Action Française* yn yr orymdaith yn ôl i'r Oesau Canol. Ond ni allai ffenomenon rhyfedd fel hwn yn ein hanes fyth uno Cymru. I'r gwrthwyneb, gallai hyn oll rwygo Cymru yn ei bywyd gwleidyddol a chymdeithasol, a'i rhwygo i'r fath raddau fel y byddai unrhyw ymgais lwyddiannus at sicrhau "Cymru gyfan" yn amhosibl yn nyddiau neb o'm darllenwyr.

Mawr yw cyfrifoldeb arweinwyr y Blaid Genedlaethol Gymreig, neu, i alw pethau wrth eu henwau priodol, y Blaid Ffasgiaidd yng Nghymru.

Y TEULU'N GWASANAETHU

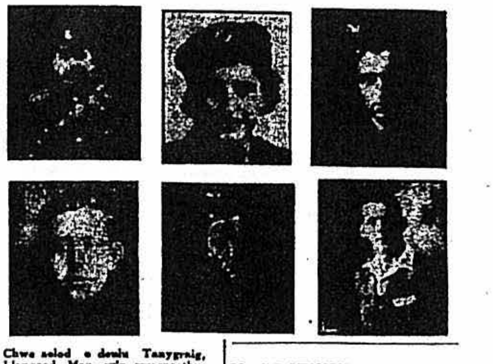

Chwe aelod o deulu Tanygraig, Llangoed, Mon, sy'n gwasanaethu. Y tad, y Milwr Owen Thomas, a fu yn y rhyfel diwethaf, Miss Jane Thomas (A.T.S.), Sapper John Thomas (R.E.), Milwr Sam Thomas (R.W.F.), Milwr Newie Thomas (R.A.), a Sapper Bobbie Thomas (R.E.)

GWASANAETH BLODAU EGLWYS

Talodd Mr. Lloyd George, gydag aelodau ei deulu, ei ymweliad blynyddol, ddydd Sul, a'r gwasanaeth blodau yn eglwys y Bedyddwyr, Castle Street, Llundain.

Mewn anerchiad yn Gymraeg soniodd am William Carey yr hwn yn 1792 a aeth i'r India i ledaenu efengyl tangnefedd. Ymestynnodd ei waith dros India i gyd a pharhai i ledaenu. Treiddiai ei ddylanwad y tu hwnt i gylch yr eglwysi.

Aeth rhyfel byd arall heibio, meddai, er pan daniwyd ergydion cyntaf y rhyfeloedd Napoleonaidd. Yn awr yr ydym yng nghanol rhyfel arall. Gedwch inni weld na ddigwydd eto yr hyn a ddaeth o ganlyniad i'r rhyfeloedd Napoleonaidd—dryswch, dirwasgiad, a thlodi—wedi'r rhyfel hwn. Rhaid inni ddal gweledigaeth ehangach, meiddio llunio rhaglenni cofnoch, a byw mewn byd llawnach."

Y BRIFWYL GENEDLAETHOL

RHAGLEN YR WYTHNOS

Mewn sgwrs â gohebydd wedi iddo ef a Dr. R. T. Jenkins ymweld â thref Aberteifi ddiwedd yr wythnos diwethaf, dywedodd Mr. D. R. Hughes, cyd-ysgrifennydd Cyngor yr Eisteddfod Genedlaethol, "Mae brwdfrydedd mawr a gweithio caled yno, a chynllunio ar gyfer lletyau yn fwyaf arbennig gan fod lleoedd yn brin. Un nodwedd arbennig ynglŷn â'r wyl yw fod llawer o'r Gogledd yn bwriadu ei mynychu. Eisoes derbyniodd y pwyllgor lleol nifer luosog o geisiadau am lety yn uniongyrchol a thrwy'r Cyngor. Yn wyneb prinder lle mae cais neilltuol ar i bob un sydd a'i fryd ar Aberteifi ymohebu ar unwaith a Mr. Hubert M. Davies, Clerc y Dref, Guild Hall, Aberteifi, sydd gyda Mrs. T. Evans, Craig Elva, Aberteifi, yn gyd-ysgrifennydd y pwyllgor croeso."

Hysbysir na bydd, yn ol pob tebyg, oherwydd amgylchiadau, yn bosibl cyhoeddi'r rhaglen swyddogol hyd ddiwedd Gorffennaf, ond i aros hynny efallai bydd y corau a'r cantorion yn falch o wybod y dyddiau y cynhelir eu cystadleuthau. Bydd y gystadleuaeth gorawl derfynol ar y diwrnod cyntaf (Awst 5), ynghyda chystadleuthau canu penillion a chanu'r delyn. Coronir y bardd hefyd yr un dydd. Mae Dr. David de Lloyd a Mr. Matthews Williams eisoes wedi dechrau teithio'r wlad i feirniadu'r corau mawr. Clywsant Gor Rheidol, Aberystwyth, yr wythnos diwethaf, a'r wythnos hon ymwelant â Dyffryn Nantlle, ac yna gribio'n ol i sir Fynwy.

Awst 6 cadeirir y bardd a thraddoda Mr. Lloyd George ei anerchiad, a bydd y pedwarawdau, y tenoriaid a'r unawdwyr contralto yn cystadlu. Ar y diwrnod olaf cynhelir cystadleuthau soprano, bariton a phartion merched, a phob diwrnod traddodir y beirniadaethau llenyddol.

Trefnwyd i ddarlledu'r seremoni agor ddydd Mercher, y cadeirio ac anerchiad Mr. Lloyd George, ddydd Iau, rhan o gyngerdd nos Iau a chymanfa ganu'r plant fore Sadwrn.

Cynhyddu mewn poblogrwydd y mae "Seiat Llenorion" yr Eisteddfod. Yn Aberteifi, brynhawn Gwener yr Eisteddfod y testun fydd "Pa wasanaeth a all yr Eisteddfod Genedlaethol ei roddi i lenyddiaeth Cymru?" ac agorir gan Mr. E. Prosser Rhys, Aberystwyth, gyda Mr. I. D. Hooson yn llywydd.

Llun 55

SATURDAY, OCTOBER 17, 1942.

D. M.

GWYBOD

Cyfrol tawr 572 tudalen yn dysgu'r ffordd i ddeall a gwerthfawrogi Darluniau, Cerddoriaeth, Barddoniaeth, Rhyfeddodau'r Cread, Hanes y Beibl, Twf yr Hil Ddynol, Bywydeg, etc., etc.

Cyfrol sy'n cynnwys digon ynddi'i hun i'ch diddori drwy'r gaeaf, a lluniau i egluro pob pwnc.

14/9 drwy'r post.

16, WESTGATE ST., CAERDYDD,

neu gan unrhyw lyfrwerthwr.

Y CYMRO

Y BRYTHON ...... A'R ...... FORD GRON

The Welsh National Weekly • Papur Cenedlaethol Cymru

" DAVIES MACHYNLLETH."

" YR ANWYDWST "

" Sydyn ei ymosodiad, —chwyrn nychwr Ein hiechyd,— haint atrad,— Enfawr deyrn-glefyd anfad, A dur gledd i dare gwlad." (R.J.)

"DIM OND DAVIES'S A WNA'R TRO."

1/3 a 3/- gan bob Fferyllydd a Mri. Boots.

RHIF 517 DYDD SADWRN HYDREF 17, 1942 DWY GEINIOG (2c.)

"Y TY" YN PASIO MESUR IAITH Y LLYSOEDD

"Yn Nesaf: Ysgrifennydd Dros Gymru

Oddi Wrth Ein Gohebydd Gwleidyddol

LLUNDAIN, Dydd Iau.

Y MAE'R Aelodau Seneddol Cymreig wedi ennill pwynt y buont yn gweithio amdano, o dro i dro, am bum mlynedd ar hugain.

Ddoe, yn Nhŷ'r Cyffredin, ail-ddarllenwyd Mesur y Llysoedd Cymreig — mesur sy'n rhoddi hawl cyfraith i Gymro siarad Cymraeg yn llysoedd Cymru os myn. Heddiw fe'i darllenwyd y drydedd waith.

Llundeiniwr, Mr. Herbert Morrison (Ysgrifennydd Materion Cartref),), a gyflwynodd y Mesur, a'i gefnogi gan y Twrnai Cyffredinol a Mr. Peake.

Wrth groesawu'r Mesur, dywedodd yr Aelodau Cymreig mai am Ysgrifennydd i Gymru y gofynnent nesaf.

Yn awr fe a'r Mesur y Dŷ'r Arglwyddi, i'w gadarnhau mewn pryd i dderbyn Cydsyniad y Brenin cyn Gwyl yr Holl Saint.

Bedwar can mlynedd yn ol, yn nyddiau'r Brenin, Harri VIII, y dechreuwyd gwahardd Cymraeg yn y brawdlysoedd.

Ef, y Brenin, mab Harri Tudur ac wyr Owain Tudur o Benmynydd, Môn, a wnaeth y ddeddf yn erbyn yr iaith, er mwyn ceisio gwneuthur ei deyrnas yn un. Ond nid oedd yr iau yn ddim haws i'w ddwyn oblegid mai brenin o waed Cymreig a'i gosododd.

Y mae'n wir bod pob Cymro a Chymraes ers blynyddoedd lawer yn cael tystio yn y llysoedd yn Gymraeg, ond yr oedd hen ddeddf galed Harri ar y Llyfr Statut o hyd, a pherygl i fympwy rhyw Fainc yng Nghymru beri na chanialeid dim iaith yn y cwrt ond Saesneg.

Heddiw, a ninnau'n rhoddi her i ormes yn y byd, addas oedd yr awr i symud rheol mor drahaus. Gallwn ddeall Mr. Herbert Morrison, a maddau iddo, am ddywedyd wrth rywun, "Yr wyf wedi gwneud mwy dros Gymru nag a wnaeth unrhyw Gymro ers pedwar can mlynedd."

Fe gerddodd yr Arglwydd Ganghellor, Arglwydd Simon, i oriel y Tŷ ddoe pan oedd y Mesur gerbron, ac eistedd yno am awr, yn gwrando. Heb ei gydsyniad ef ni chawsai'r Mesur ei lunio. Un o sir Benfro ydyw Arglwydd Simon, ac yr oedd ei dad yn medru siarad Cymraeg. Fe'i gwahoddwyd gan Eisteddfod Genedlaethol Abergwaun i fod yn gadeirydd un o'i chyfarfodydd. Yr oedd Arglwydd Simon wrth ei fodd fod Cymru wedi ... amdano—ac y mae a wnelo ... gryn lawer â'r Mesur hwn heddiw. Bu'n gadarn o'i blaid o'r cychwyn.

Cymorth mawr i ymdrechion yr Aelodau Seneddol Cymreig oedd y Ddeiseb a anfonwyd i'r Llywodraeth y llynedd, a thros dri chan mil o enwau wrthi. Gofynnai hon am ddiddymu Deddf Harri a chael mesur seneddol "a wnai'r iaith Gymraeg yn unfraint â'r iaith Saesneg ym mhob agwedd ar weinyddiad y gyfraith a'r gwasanaethau cyhoeddus yng Nghymru."

Efallai fod y geiriau "pob agwedd," a'r cais ynglyn â'r "gwasanaethau cyhoeddus," yn benagored, braidd. Ond yr oedd pwynt Deddf Harri'n eglur, a heddiw yr ydym ar y ffordd lwag at symud yr anfraint.

Gwnaeth Mr. Morrison araith gynnes a hael wrth gyflwyno'r Mesur. Bwriodd olwg dros hanes perthynas Cymru â Lloegr, a dweud bod yn ddrwg ganddo nad oedd Mr. Lloyd George ddim yn y Tŷ oherwydd afiechyd.

"Fe gollasai'r deyrnas wasanaeth Mr. Lloyd George onibai ei fod yn siarad Saesneg," meddai, "ond y mae'n feistr hefyd ar yr iaith Gymraeg, ac mi gefais ei help a'i ewyllys da wrth lunio'r Mesur. Byddai'n dda gennyf pe bai o yma heddiw i ddweud, "Bendith arnat, 'machgen i."

"Fe wnaeth y Tuduriaid," meddai Mr. Morrison, "y camgymeriad o gredu bod rhaid bod yr un fath cyn bod yn un—dyna'r math o feddwl sy'n arwain i ddinistr yn Ewrob heddiw.

"Y mae'r Cymry wedi cadw yn fyw etifeddiaeth eu cenedl, ac yr wyf o blaid ysbryd cenedl sy'n ymfalchio yn ei hanes a'i ddulliau a'i dymer ei hun. Er y balchter, nid oes ynddo ddim llid at y lleill. Dyma genedlgarwch sy'n amlhau pethau cain y ddynol ryw."

Soniodd Mr. Morrison wedyn am wasanaeth da y Cymry; am anhawster meddwl mewn iaith arall—yn arbennig pan groesholir dyn mewn llys; a dywedodd mai iawn i bob Cymro wrth fynd i lys ydyw gwybod bod ganddo berffaith hawl i siarad Cymraeg. Rhoddodd deyrnged i'r Arglwydd Ganghellor, i'r Aelodau Cymreig, ac yn arbennig i Mr. Lloyd George, "cynrychiolydd mawr y Dywysogaeth."

"Yr wyf yn cynnig y Mesur," ebe Mr. Morrison, "ar adeg pan welir ysbryd cenedl o un math yn hau dinistr a gwae dros Ewrob. Braint i mi ydyw ei gynnig."

PERTHYNAS HEN.

Dywedodd Mr. Robert Richards (Wrecsam) ei fod yn croesawu'r Mesur. Yr oedd Deddf Harri, meddai, yn galw Cymru'n "ddominiwn," ond, a dywedyd y gwir, hen gydymaith i Loegr ydyw Cymru.

"Ystyriwch mor hen ydyw perthynas Cymru a Lloegr," meddai. "Yr oedd yn y Senedd Seisnig (Witenagemot) yn y flwyddyn 931 ddau dywysog Cymreig, ac yn y Witenagemot yn 934 bedwar brenin Cymreig.

"Y mae Cymru wedi bod yn un o seiri'r cyfansoddiad Prydeinig. Hyd yn oed yn y Siarter Fawr (y Magna Carta) y mae dan gymal yn sôn am ran Llywelyn Fawr ynddi."

Dywedodd Mr. Richards mai ffrwyno arglwyddi gwyllt y gororau oedd prif amcan Harri Wyth wrth ddeddfu fel y gwnaeth. Môn ac Arfon a Meirion yn unig oedd y "dywysogaeth" a gonerwyd yn 1282.

CYNHEBRWNG SYCH.

Dywedodd Syr Henry Morris-Jones (Dinbych) fod tri dwsin o Aelodau Cymreig yn y Senedd, a bod 23 ohonynt yn medru siarad Cymraeg. Wrth sôn am Ddeddf Harri, dywedodd Syr Henry yn Gymraeg, "Dim rhyfedd mai cynhebrwng sych a gaiff y corff yma yng Nghymru heddiw."

Dywedodd Mr. Ernest Evans (Prifysgol Cymru) fod pwnc yr iaith yn y llysoedd wedi i godi yn y Senedd gan George Osborne Morgan yn 1872 a chan Mr. Lloyd George yn 1892. Croesawai yntau'r Mesur a diolch i Arglwydd Simon. "Mi fydd y Mesur o werth ym mywyd y wlad," meddai.

Diolchodd Mr. Lewis Jones (Gorllewin Abertawe) hefyd, a chyfeiriodd yntau at frwdfrydedd yr Arglwydd Ganghellor. "Galw am Ysgrifennydd dros Gymru fydd y peth nesaf," meddai.

Dywedodd Mr. Clement Davies, K.C. (Trefaldwyn) y teimlai'n falchach pe bai'r Mesur wedi ei gyflwyno gan Ysgrifennydd dros Gymru. Dywedodd mai Arglwydd Simon oedd yr Arglwydd Ganghellor cyntaf ers adeg yr Ail Siarl a allai ddywedyd bod ei dad yn siarad Cymraeg.

"Y mae'n werth cofio," meddai, "ma Ffrangeg oedd iaith llysoedd Lloegr o 1066 hyd 1362, a Lladin hyd 1731."

Siaradodd Mr. Jim Griffiths (Llanelli) dros y Blaid Llafur. Soniodd am yr iaith Gymraeg yn y pyllau glo, a diolchodd i'r Tŷ am fod yn unfryd o blaid y Mesur. "Dyw'n cenedl ni," meddai, "ddim yn meithrin llid at eraill."

Dywedodd Capt. Arthur Evans (De Caerdydd) mai ef oedd cynrychiolydd y Ceidwadwyr ar y pwyllgor Cymreig. "Clywais godi'r pwnc hwn o'r blaen ugain mlynedd i'r mis hwn," meddai. "Nid oes dim un Cymro a garai glywed galw Cymru'n ddominiwn. Yn hytrach, carem weled materion Cymru yn cael sylw Ysgrifennydd Cymreig yn y Cabinet." Gofidiai yntau am afiechyd "tad y Tŷ," Mr. Lloyd George.

Dywedodd Major Goronwy Owen (Arfon) ei fod yn Aelod dros un o siroedd Cymreiciaf Cymru ers 19 mlynedd. "Y mae Cymru'n falch," meddai, "o'i chyfraniad at les y Deyrnas Gyfun."

Arthur, mab Mr. D. O. Davies, Tynyfach, Llandrillo, gyda'i ddau gi defaid. Helpia ei dad i hel y defaid, ac am ei ddawn gyda'r gwaith gelwir ef y bugail ieuengaf ar y Berwyn.

Teimlai Mr. R. Moelwyn Hughes (Caerfyrddin) mai am fod Mr. Morrison yn un o "blant y werin" yr oedd ganddo gymaint cydymdeimlad.

"Tybed nad yw busnes yr iaith yn mynd yn rhy bell?" ebe Mr. Charles Edwards (Bedwellty, Mynwy). "Fe ddywedir i mi fod Islwyn wedi canu barddoniaeth dlws am y mynyddoedd a'r dyffrynnoedd a adwaenaf ac a garaf mor fawr. Ond 'alla'i ddim deall gair a ysgrifennodd e. Oni fyddai'n well i bawb pe bai Islwyn wedi canu yn Saesneg! Sut bynnag, croeso i'r Mesur. Y mae'n gam i'r iawn gyfeiriad. 'Rwy'n gobeithio y bydd yn arwain at gael Ysgrifennydd dros Gymru."

Cafwyd gair hefyd gan Dr. Russell Thomas (Southampton) a Mr. Rhys Davies (West Houghton)—dau Gymro sy'n aelodau dros rannau o Loegr. Dirwynodd Syr Donald Somerville (y Twrnai Cyffredinol) y drafodaeth i ben.

CYNNWYS Y MESUR.

Mewn rhagymadrodd i'r Mesur, dywedir ei amcan, sef "symud amheuaeth parthed hawl personau sy'n siarad Cymraeg i dystio yn yr iaith Gymraeg mewn llysoedd barn yng Nghymru, a pheri gallu gwneuthur rheolau at weini llw a haeriad yn yr iaith honno, a sicrhau gwasanaeth cyfieithwyr mewn llysoedd felly a thâl iddynt."

Pedair cainc sydd i'r Mesur. Yn y gyntaf, diddymir Adran 17 yn statud 27 Harri Wyth ac ordeinio "y gellir defnyddio'r iaith Gymraeg mewn unrhyw lys barn yng Nghymru gan unrhyw bleidiwr neu dyst a ystyrio y byddai arno, heb hyn, anfantais oblegid mai Cymraeg ydyw cyfrwng naturiol ei siarad."

Yn yr ail gainc sicrheir bod i lw neu haeriad yr un grym ym mha iaith bynnag y'i gwneir.

Yn y drydedd gainc, darperir ar gyfer cyfieithwyr a'u tâl. Fe ddelir ati i gadw cofysgrifau'r llysoedd yn Saesneg, ac fe all barnwr neu gadeirydd llys "ofyn am gyfieithu i'r Saesneg unrhyw beth a ddywedir neu a ysgrifennir, oni bo dim angen am hynny, yn ei feddwl ef, at sicrhau iawn a ch'oedd weinyddiad barn.

Dywedir yn y bedwaredd gainc mai Deddf Brawdlysoedd Cymreig fydd yr enw, a bod Mynwy i mewn.

Ceir nodiad am dâl cyfieithwyr yn y Frawdlys a'r Cwrt Sir, fe dalwyd iddynt trwy Gymru gyfan, yn ystod y tair blynedd diwethaf, lai nag ugain punt sef gini y llynedd, £6/16/6 y flwyddyn cynt, ac wyth gini y flwyddyn cyn hynny. Yn y llysoedd chwarter a'r llysoedd ustusiaid fe dalwyd iddynt yn y lle. "Ni ellir barnu," ebe'r nodiad, "pa swm fydd yn eisiau o hyn ymlaen, ond ni ddisgwylir iddo fod yn llawer."

BARN Y "TIMES."

Ysgrifennodd y *Times*—papur newydd mwyaf swyddogol Prydain—erthygl flaen ar y Mesur Cymreig. Meddai:

"Nid oes raid i Brydain Fawr wrth y trais Tuduraidd. Hyd yn oed yn yr ysgol y mae'r plant yn dysgu y gall amrywiaeth tir a daear beri amrywiaeth mewn dyn yn ogystal ag mewn anifail a llysieuyn. Ac y mae hanes yn ail adrodd yr hen wers mai cyfathrachu rhydd a chyfeillgar rhwng gwahanol bobloedd o wahanol gymeriad ydyw'r ffordd orau at gyfoeth ac iechyd ym mywyd gwlad.

"Tlodi ysbryd a ddaw o ladd, neu o wahardd amrywiaeth. O'i feithrin, neu o leiaf adael iddo symud yn rhydd, fe wneir undod yn ryw byw ac nid yn ffurf ddi-ffrwyth. Yn y dyddiau hyn, a'r iaith Saesneg yn cael ei safoni'n gyflym nes colli pob cymeriad, lles i'r iaith honno ydyw dylanwad iaith wahanol—iaith y dywed pawb a fedr ei siarad ei bod o ryfedd degwch a nerth.

"Ond nid ar iaith yn unig y bydd effaith y Mesur newydd. Efallai na wna'r Mesur ddim ond cydnabod peth sydd eisoes yn arfer, ond y mae'n cydnabod yr oedd yn hen bryd ei gael."

ANGLADD GWRAIG ADNABYDDUS

Bu angladd Mrs. Peter Hughes Griffiths, Aberystwyth, ddydd Sadwrn, yn Llangeitho. Gwasanaethwyd wrth y tŷ gan y Parchn. Herbert Morgan a J. E. Meredith. Canwyd alaw o waith Bach ar biano gan y Prifathro Ivor L. Evans, a Mr. Raymond Jeremy, o'r Brifysgol, Aberystwyth, ar ffidil. Yn Llangeitho gwasanaethodd y Parchn. H. Morgan, J. E. Meredith a H. Alun Evans, Llangeitho. Y prif alarwyr oedd Mr. T. I. Ellis, mab; Mr. and Mrs. Jones Davies, Nantgaredig, brawd-yng-nghyfraith a chwaer-yng-nghyfraith; a'r Misses Ellis, Aberystwyth, cyfnitherod.

Amddiffyn *Ychwanegol*

" Yr un mor neis a'r jam mwyaf dymunol "

i'w helpu i Wynebu'r Gaeaf

DIBYNNA eich plentyn arnoch chwi i'w ddwyn yn ddiogel drwy'r misoedd anodd sydd ymlaen. Gydag ychydig o fal a rhag-feddwl gellwch ei gadw mor gryf ac iach, mor siriol-lygad ac egniol, ag y dymunwch.

Un peth pwysig i'w gofio yw fod pob plant eisiau cyflenwad digonol o faeth amddiffynnol yn yr amser hwn. I'r amcan hwn cewch fod 'Vimaltol' o help mawr. Darpara'r ymborth fitamin grynhoedig faeth amddiffynnol mewn ffurf blasus na all plant ei wrthsefyll.

Drwy roi i'ch plentyn 'Vimaltol' bob dydd byddwch yn ei ddarparu ag amddiffyn ychwanegol rhag peswch, annwyd, ac anhwylderau gaeaf eraill. Ar yr un pryd adeilada 'Vimaltol' nerth a phwysau a chrea adnoddau o ynni a bywiogrwydd.

Y mae 'Vimaltol' yn gynnyrch o'r ansawdd uchaf a gydymffurfia ag egwyddorion gwyddonol heddiw. Y mae'n ddarbodus iawn i'w ddefnyddio.

Mewn dau faint 2/10 a 5/2.

VIMALTOL

(VI-MALT-OL)

YMBORTH FITAMIN BLASUS CRYNHOEDIG DARBODUS

V.113.

Llun 56

SATURDAY, FEBRUARY 6, 1943.

GWYBOD
... 14/9 ... post.
... WESTGATE STREET, CAERDYDD.

Y CYMRO
Y BRYTHON a'r FORD GRON
PAPUR CENEDLAETHOL CYMRU
THE WELSH NATIONAL WEEKLY

" DAVIES
MACHYNLLETH."
"YR ANWYDWST."
"Sydyn ei ymosodiad,—chwyrn nychwr
Ein hiechyd,—haint afrad,—
Enfawr deyrn-gleiyd anlad,
A dur gledd i daro gwlad."
(R.J.)
"DIM OND DAVIES'S
A WNA'R TRO."

... 533. DYDD SADWRN, CHWEFROR 6, 1943 Dwy Geiniog (2d)

AELOD NEWYDD Y BRIFYSGOL

... W. J. Gruffydd yn cymryd rhan yn y "Brains Trust" Cymraeg rai misoedd yn ôl.

Gan "EDMYGYDD."

[illegible] W. J. Gruffydd yn Aelod [illegible] a chyda'r fath fwyafrif [illegible] un o'r arwyddion sicraf fod Cymru'n dal i guro'n gywir. [illegible] yr hanes euthum i droi [illegible] llu llyfrau ar fy silff sy'n [illegible] W. J. Gruffydd a'm cael fy [illegible] uwchben "Hen Atgofion." [illegible] y darlun gorau ohono a [illegible] yn ddarlun ganddo ef o

[illegible] John Gruffydd y chwarelwr [illegible] y mae un lliw a rydd yn ei [illegible] o'i dad yn rhoddi hefyd y [illegible] yn y darlun ohono yntau. [illegible] dau beth yr oedd yn gryf fel [illegible] yn ei benderfyniad di-ildio i [illegible] ffordd ei hun pan farnai [illegible] hwn, ac yn ei anhunanoldeb [illegible]-aberth eithriadol." Pe [illegible] i mi nodi dau o brif seiliau [illegible] W. J. Gruffydd, dywedwn eu [illegible] yn ei ddisgrifiad o'i dad—[illegible] di-ildio pan dyr ei fod [illegible] anhunanoldeb eithriadol. [illegible] ei benderfyniad trwy holl [illegible] fywyd: hynny sy'n cyfrif ei [illegible] dwyn y maen i'r wal ymhob [illegible] y bu'n arweinydd iddi. [illegible] cyfrif hefyd ei fod ar [illegible] mor anhyblyg nes bod y rhai [illegible] yn ei adnabod yn ei ofni [illegible]: dyna paham y mae mor [illegible] ymhlith y geriach dyn-[illegible] sy'n cael hwyl ar daflu baw

DWEUD Y GWIR.

[illegible]anoldeb? Ni chredaf ei [illegible] penderfynu gwneud dim [illegible] gogoneddu W. J. Gruffydd. [illegible] cyfrif yr hunan iddo. [illegible] penderfynol ac yn fwy [illegible] rhagor o anrhydeddau'r [illegible] iddo. Ni all y sawl sy'n [illegible] amddiffyn yr amhoblogaidd fod [illegible], canys fe'i bernir gyda'r [illegible]. Buasai byd gwell ar [illegible] J. Gruffydd petai'n llai parod i [illegible] i bob adwy lle y gwêl gyfeillion [illegible]. Petai'n llai parod i [illegible] y gwir am Gymru a rhai [illegible] buasai ganddo ragor o gynffon-[illegible] buasai ganddo gymaint o [illegible]. Nid unben yn hawlio addol-[illegible] ond arweinydd yn creu cyf-[illegible]. Agwedd arall ar ei anhuna-[illegible] ei dogwch eithriadol at ei [illegible], yn elynion ac yn gyfeillion. [illegible] a dyr am y cymwynasau dir-gel a wnaeth ag amryw Gymry nad oedd yn cytuno un mymryn â'u safbwynt ac yn aml ar adeg pan oedd y frwydr rhyngddo â hwynt boethaf.

Trown i'r "Hen Atgofion" eto. "Erys yr agwedd meddwl Radicalaidd," meddai, "yn dragywydd oherwydd y mae'n rhan hanfodol o'r natur ddynol, ac mor angenrheidiol i enaid y ddynoliaeth ag yw'r fitaminau i fywyd ei chorff." Teimlodd rhai'n anghysurus adeg yr etholiad oherwydd bod yr Athro Gruffydd yn derbyn ei fabwyso gan Ryddfrydwyr y Brifysgol. Nid rhaid iddynt: onid yw'n hollol amlwg mai Rhyddfrydiaeth ydyw sylfaen ei holl athroniaeth bywyd? Rhyddfrydiaeth, sylwer, nid plaid: os yw dyn yn rhyddfrydwr nid yw'n gaeth i blaid.

LLES Y WERIN.

Ei unig ofal yw'r egwyddorion y saif trostynt. Yn yr un modd os yw eglwys yn Annibynnol nid yw'n gaeth i hualau enwad. Buaswn i'n dweud bod cysylltiad W. J. Gruffydd â'r Blaid Ryddfrydol yr un peth â chysylltiad eglwys Annibynnol ag Undeb yr Annibynwyr. Ac onid dyna gysylltiad pob gŵr sy'n meddwl trosto'i hun â phleidiau? Radical yw W. J. Gruffydd, ac fel radical fe gytuna, mi wn, â phob dim a wna'r Blaid Ryddfrydol neu'r Blaid Lafur neu'r Blaid Gomiwnyddol neu unrhyw blaid cynnydd er lles gwerin Cymru. Y pechod marwol iddo yw bod dyn neu blaid yn ymladd yn erbyn cynnydd—yn blaid adwaith yn lle bod yn swcro'r meddwl radicalaidd.

Bu llawer o feirniadu gan elynion ar W. J. Gruffydd fel Ymneilltuwr. Pa beth yw hanfod Ymneilltuaeth? Onid yr hawl i addoli'n rhydd oddi wrth awdurdod eglwys sefydledig ac awdurdodaidd? Onid yn ei fywyd beunyddiol y dengys dyn sut Gristion ydyw: dyna paham y gellir yn deg alw'r Athro, fel y gwnaeth un beirniad, yn "Anghydffurfiwr mawr." Os safodd unrhyw ŵr yn gyson erioed tros ruddin y traddodiad Ymneilltuol, W. J. Gruffydd yw hwnnw, ac ni allaf derfynu'r nodiad hwn yn well na thrwy ddyfynnu geiriau gweinidog Annibynnol y gellir yn deg ei alw'n gyfaill calon ac yn weinidog i'r Aelod Seneddol newydd. Dyma nhw: "Nid oes enwocach a phurach Cymro yn ein gwlad."

Mwyafrif Pendant

CYHOEDDWYD CANLYNIAD YR ETHOLIAD AM SEDD Y BRIFYSGOL YN HWYR BRYNHAWN SADWRN, A DYMA'R FFIGURAU:—

Yr Athro W. J. Gruffydd (Rhyddfrydwr) ...	3098
John Saunders Lewis (Cenedlaetholwr) ...	1330
Alun Talfan Davies (Annibynnol)	755
Evan Davies (Sosialydd Annibynnol)	634
Neville Lawrence Evans (eto)	101
Mwyafrif ...	1768

Gan Ohebydd "Y Cymro."

Gwelir bod y pleidleisio'n llawn, dros 50 y cant o'r etholaeth, a chafodd yr Athro Gruffydd hanner yr hyn a bleidleisiwyd. Dengys hyn y bu mwy o ddiddordeb nag a ddisgwylid, ac yn sicr yr oedd cyfartaledd y pleidleisio'n uwch nag mewn etholiadau cyffredin. Pan ystyriwn fod cynifer o etholwyr ar wasgar y dyddiau hyn, a rhwng dwy i dair mil yn y lluoedd, heb anghofio bod tua mil o enwau ar gofrestr yr etholwyr heb gyfeiriad wrthynt o gwbl, rhaid dweud bod etholwyr y Brifysgol ymhell o fod yn ddifater y tro hwn. Rhoesant eu llais yn glir a chryno o blaid Cymro mawr ein dydd, bardd a llenor, arweinydd a gwleidydd. Yn sicr y mae mwyafrif yr Athro Gruffydd yn arwydd pendant o ble y mae calon Cymru.

Cyfrifwyd y pleidleisiau yn Swyddfa Cofrestrydd y Brifysgol yng Nghaerdydd, ddydd Sadwrn, a Mr. Brynmor Anthony, y cofrestrydd, yn gofalu am y trefniadau. Y Prifathro Emrys Evans, Coleg Bangor, oedd y Swyddog Etholiad, gyda Mr. Louis Thomas, Cofrestrydd Coleg Caerdydd, yn gynorthwywr.

Nid oedd yr Athro Gruffydd na Mr. Saunders Lewis yn y cyfrif, ond cynrychiolwyd hwy yno. Yr oedd y tri ymgeisydd arall yn bresennol. Tua hanner awr wedi pedwar y prynhawn, wedi bod wrthi ers hanner awr wedi deg y bore, cyhoeddodd y Prifathro Emrys Evans ganlyniad y pleidleisio. Diolchwyd iddo a'r swyddogion eraill gan Mr. Llewelyn Jenkins, ar ran yr Athro Gruffydd, a thros Mr. Saunders Lewis gan Mr. J. E. Jones, trefnydd y Blaid.

Ychydig iawn o bleidleisiau a aeth yn ofer y tro hwn.

Dywedodd Mr. Llewelyn Jenkins, cynrychiolydd yr Athro Gruffydd, fod y diddordeb a ddangosid yn yr etholiad yn braw digonol y dylai'r sedd hon gael ei chynrychioli yn y Senedd.

Datganodd Mr. J. E. Jones, cynrychiolydd Mr. Saunders Lewis a threfnydd y Blaid Genedlaethol, fod y blaid yn fodlon ar y canlyniad oherwydd er bod yr hen frigad yng Nghymru wedi ennill y frwydr yr oedd y genhedlaeth ieuengaf y tu ôl i Mr. Lewis.

Canlyniad yr etholiad o flaen hon yn 1935 oedd:—Capten Ernest Evans (Rhyddfrydwr), 2,796; J. Davies (Sosialydd), 1,768.

Y mae'r Athro Gruffydd yn athro astudiaethau Celtaidd yng Ngholeg y Brifysgol De Cymru a Mynwy, Caerdydd, ers 1918. Gwasnaethodd ar "minesweeper" yn yr R.N.V.R. yn y Rhyfel Mawr a gadael y gwasanaeth hwnnw fel Lieut.-Commander. Yr oedd yn aelod o'r pwyllgor a fu'n gwneud ymchwiliad i'r Iaith Gymraeg, ac ef a ysgrifennodd yr adroddiad dan y pennawd "Y Gymraeg mewn Addysg a Bywyd." Y mae'n awdur amryw gyfrolau, megis "Hen Atgofion," "Cofiant Syr Owen M. Edwards," "Y Tro Olaf," ac y mae wedi cyhoeddi cyfrol o farddoniaeth o'i eiddo'i hun dan y teitl "Ynys yr Hud a Cherddi Eraill," ac ef a olygodd "Y Flodeugerdd Gymraeg," a gyhoeddwyd gan Wasg y Brifysgol. Ef yw golygydd "Y Llenor," cylchgrawn chwarterol dan nawdd Cymdeithasau Cymraeg y Colegau Cenedlaethol.

CYMRYD EI SEDD.

Cyflwynwyd yr Aelod i'r Senedd brynhawn Mawrth. Cerddodd rhwng Syr Percy Harris, y Prif Chwip Rhyddfrydol, a Mr. D. Owen Evans, Aberteifi, at y Llefarydd. Croesawyd ef yn galonnog gan holl Aelodau Seneddol Cymru o bob plaid.

MARW MEDDYG ENWOG

Yn 86 oed, yn ei gartref, Plas Dinas, Llanwnda, ddydd Sadwrn, bu farw Syr Robert Armstrong Jones, yr awdurdod adnabyddus ar glefydau'r meddwl.

Ganwyd ef ym mhlwyf Ynyscynhaearn, ac yr oedd yn fab i'r Parch. Thos. Jones. Ar ochr ei fam, Elizabeth Jones, Eisteddfa, Cricieth, yr oedd yn un o ddisgynyddion hen arglwyddi Eifionydd.

Addysgwyd ef ym Mhorthmadog, Aberystwyth, a Grove Park, Wrecsam, ac oddi wrth y Dr. Robert Roberts, Porthmadog, aeth i Ysbyty Bartholomew Sant, Llundain. Am chwe blynedd bu'n arolygydd meddygol ysbyty'r gwan eu meddwl Colney Hatch, ac yn 1893 ef oedd arolygydd meddygol cyntaf Gwallgofdy Claybury a sefydlodd cyngor sir cyntal Llundain.

Dringodd i reng flaen meddygol Prydain a gwnaeth waith mawr mewn ymchwil a darpariadau ynglyn a chlefydau'r meddwl. Bu'n tystio gerbron pwyllgorau cenedlaethol a chomisiynau Brenhinol, ac ymysg y llawer anrhydedd uchel a dderbyniodd yr oedd gradd anrhydeddus o D.Sc. gan Brifysgol Cymru.

Bu pwysau gwaith mor drwm arno fel yr ymneilltuodd yn 1916. Ond rhoddodd wasanaeth pellach i'r Swyddfa Ryfel, a phan ddaeth heddwch rhoddwyd iddo'r C.B.E. milwrol.

Yr oedd hefyd yn ustus heddwch a dirprwy raglaw siroedd Llundain ac Arfon, ac ef oedd Uchel Sirydd Arfon yn 1929. Yn Llundain ymddiddorai'n fawr yn y Cymmrodorion.

Gedy briod, mab a dwy ferch. Y mae Lady Armstrong Jones yn ferch i'r diweddar Syr Owen Roberts, un o arloeswyr addysg dechnegol, ac y mae'n un o lywodraethwyr Ysbyty Westminster ac Ysgol Gymreig Ashford. Y mae'r mab, Mr. Ronald Armstrong Jones, yn far-gyfreithiwr ac yn ddirprwy farnwr.

Yr oedd Syr Armstrong ei hun yn gyfaill mawr i Mr. Lloyd George, a'i chwaer hynaf oedd mam Syr Thomas Carey Evans, a briododd ferch hynaf Mr. Lloyd George.

Bu'r angladd ddydd Mawrth ym mynwent Llanwnda.

ARGLWYDD DAVIES A'R HEDDWCH

Y MAE Arglwydd Davies, Llandinam, newydd egluro, yn un o bapurau'r America, ei syniadau am sut i gadw heddwch y byd pan ddaw'r rhyfel i ben.

Deil nad oes ond un ffordd effeithiol, sef "trwy droi'r awyrlu milwrol yn fendith."

Cyn y rhyfel, fe sefydlodd Lord Davies gymdeithas—y New Commonwealth Society. Ei hegwyddor oedd bod grym heb gyfiawnder yn ormes, ond bod cyfiawnder heb rym yn sicr o fethu.

Deil Lord Davies fod plethu cyfiawnder a grym yn fwy angenrheidiol heddiw nag erioed.

Yn y "Christian Science Monitor," Boston, America, y cyhoeddwyd erthyglau Lord Davies.

"Ar ddiwedd y rhyfel o'r blaen," meddai, "fe gafodd y byd gyfle heb ei fath; cyfle i droi'r awyrlu milwrol yn fendith.

"Fe erfyniodd rhai ohonom yr adeg honno ar i'r cerbydau hedfan gael eu gosod o gyrraedd y dynion drwg, a'u rhoddi dan awdurdod gwledydd cytun, i fod yn offerynnau cyfiawnder ac i gadw'r hedd.

"O safbwynt y bobl gyffredin ym mhob gwlad, beth a fuasai'n fwy rhesymol na hyn? Pwy a ddywed mai lles iddynt fu datblygu peiriannau ehedeg i chwalu eu cartref ac i wneud eu dinasoedd yn garnedd?"

A Lord Davies ymlaen i ysgrifennu fel hyn:—

"Yr ydym yn awr ym mhedwaredd flwyddyn yr ymladd, ac y mae digwyddiadau'n dangos bod byddinoedd a llynghesau yn dibynnu ar gymorth o'r awyr. Ar eu pennau eu hunain ni allant benderfynu dim. Felly pe bai nerthoedd yr awyr dan law un awdurdod amlwlad, ni allai unrhyw wlad obeithio i ryfel ymosod ar ei rhan lwyddo.

"Llywodraeth yr awyr, felly, ydyw allwedd heddwch a ddeil, a dyna wers fawr y rhyfel hwn.

"Y mae'n amlwg, ar fater o'r fath bwys, na thâl hanner-a-hanner ddim. Rhaid inni fynd yr holl ffordd y tro hwn. Rhaid diosg arfau'n gelynion bob mymryn, a di-ddodrefnu a dinistrio'u ffatrioedd arfau.

"Sut y gellir gwneuthur hyn?

"Fe ddylai'r Cenhedloedd Cytun greu Cyd-Gyngor. Ar y dechrau, dynion o Brydain, America, Rwsia a China a fyddai ynddo. Fe sefydlai'r Cyd-Gyngor hwn Fwrdd Ehedfan, ac arno gynrychiolwyr o'r holl Genhedloedd Cytun. Byddai dyletswyddau'r Bwrdd yn cynnwys y pethau hyn:—

1.—Cefnogi a datblygu ehedeg anfilwrol.

2.—Trefnu ac edrych ar ôl heddlu awyr.

3.—Paratoi rheolau ehedeg, gan ganiatau rhyddid yn yr awyr, ar ol hyn-a-hyn o uchter, dros yr holl ddaear.

4.—Edrych a llywodraethu pob ffatri sy'n adeiladu cerbydau ehedeg, a'u dal dan drwydded.

"Rhag i'r Bwrdd fod yn annheg," ebe Lord Davies, "byddai hawl gan bob gwlad i apelio i'r Cyd-Gyngor.

"Hefyd," meddai, "fe ddisgwylid i bobl pob gwlad fod â'u llygaid yn agored am bob lleidr, a helpu i'w ddal mewn pryd."

David Davies, A.S., oedd Lord Davies cyn ei godi at yr Arglwyddi. Yn Llandinam, Maldwyn, y ganed ef, ddwy a thrigain o flynyddoedd yn ol. Cafodd ei addysg yn Edinburgh ac yng Ngholeg y Brenin, Caergrawnt. Yn y rhyfel o'r blaen bu am ddwy flynedd yn gyrnol ar y 14th Royal Welch Fusiliers. Yna fe'i penodwyd yn un o ysgrifenyddion cyfrin Mr. Lloyd George.

Bu'n Llywydd Coleg y Brifysgol,

(I waelod colofn 4.)

(O golofn 6.)

Aberystwyth, ac yn aelod o gynghorau amryw golegau eraill. Bu'n gadeirydd cwmni glo, ac yn un o gyfarwyddwyr y Great Western Railway. Y mae ganddo dri mab a thair merch.

Pan ddechreuodd ar waith y Gymdeithas y soniwyd amdani uchod, gwerthodd ei dai a'i geffylau a llawer o'i drysorau mwyaf gwerthfawr a mynd i fyw mewn fflat uwchben swyddfa'r Gymdeithas, er mwyn rhoi ei holl egni yn yr achos.

Ychwaneg o Nerth ac Amddiffyn i'ch Plentyn

WRTH gyfrwys "Hercul Vimaltol" i ... mewn cyfres o ... y profa'n ... i'ch plant.

DYMUNA pob rhieni weld eu plant yn gryf, yn gyhyrog, a bywiog. Tra bydd bwydydd cyffredin yn ddigon i gadw'r iechyd, dymunol yw ychwanegu at fwyd y plant faeth amddiffyn fel diogelwch rhag anhwylderau gaeaf.

Cyflawna 'Vimaltol' y pwrpas hwn mewn ffordd flasus ac effeithiol. Mae ganddo flas oraens melys a hoffa plant. Nid yn unig cryfha foddion gwrthsefyll ond darpara hefyd y maeth mwyaf angenrheidiol i adeiladu nerth a phwysau.

Cyflenwir fitaminau mewn 'Vimaltol' o frag haidd wedi ei baratoi'n arbennig, burum ac olew afu halibut wedi ei gryfhau a fitaminau ychwanegol.

Rhowch i'ch plentyn 'Vimaltol' bob dydd. Taenwch ar fara ac y mae mor ddymunol a'r jam neisiaf. Hefyd y mae'n ddarbodus i'w ddefnyddio.

VIMALTOL

V122 Mewn dau faint: 2 10 a 5/2 Y BWYD FITAMIN BLASUS CRYNHOEDIG DARBODUS

Llun 57

SATURDAY, JUNE 26, 1943.

ORINDA
STORI FYWIOG
gan y
Dr. R. T. JENKINS.

... WILLIAMS, M.A.,
ar Radio Cymru.
1/11 drwy'r post.
... WESTGATE STREET,
CAERDYDD.
... gan unrhyw lyfrwerthwr.

Y CYMRO

Y BRYTHON a FORD GRON

PAPUR CENEDLAETHOL CYMRU
THE WELSH NATIONAL WEEKLY

" DAVIES
MACHYNLLETH."
"YR ANWYDWST."
"Sydyn ei ymosodiad,—chwyrn nychwi
Ein hiechyd,—haint afrad,—
Enfawr deyrn-gletyd anlad,
A dur gledd i daro gwlad."
(R.J.)
"DIM OND DAVIES'S
A WNA'R TRO."

553 DYDD SADWRN, MEHEFIN 26, 1943 Dwy Geiniog (2d)

We publish this open letter to the Prime Minister in the matter of a Secretary of State for Wales in English for the obvious reason that it would be useless to publish it in Welsh. Further we announce that in future when there is some matter of vital importance to the future of Wales "Y Cymro" will present it in English so that it will reach with due weight the responsible Administrative Circles.—Editor

OPEN LETTER TO THE PREMIER

Dear Mr. Prime Minister.

In no part of the British Empire did the inspired oratory of your great leadership evoke a readier response, especially at the time when Britain was fighting alone with her back against the wall, than in the Principality, and there are few Welshmen who desire to add to the anxieties which must be oppressing your mind at this critical stage of the war. It is, however, only fair to you to draw attention to the unfortunate blunder which the Deputy Prime Minister, Mr. Clement Attlee, committed in the House of Commons the other day when he refused the demand for the appointment of a Secretary of State for Wales, adding the gratuitous information that he was not aware that there was a considerable body of public opinion in Wales in favour of the creation of a Welsh Office for dealing with Welsh affairs. The astonishment of the Welsh Members at this extraordinary statement reflected only in a small degree the surprise if not disquiet felt universally in the Principality at the obtuse obstinacy of Whitehall towards this democratic demand.

In these exceptional circumstances *Y Cymro* is taking the unprecedented course of publishing an open letter addressed to you in the English language in the hope of drawing your early attention to the dangers involved in Mr. Attlee's attitude and to his studied indifference towards a political grievance that is more and more causing intense feeling among all sections of opinion throughout Wales.

It is not using any language of exaggeration to say that all bodies of organized opinion in Wales are united in this demand. Liberal, Conservative and Labour Members of Parliament have raised their voices in the House of Commons in favour of appointing a Welsh Secretary of State. Had Mr. Attlee taken the trouble, before making his astonishing reply, to consult the Welsh Labour Members, he might have realized the magnitude of the blunder he was about to make. Good Welshmen, such as Sir William Jenkins, Mr. David Grenfell or Mr. Robert Richards, could have opened his eyes to the rapidity with which the demand for a Welsh Office has grown among the electorate in Wales in the last few years.

Indeed, the only quarter where the proposal has met with criticism is the futile political faction who have arrogated to themselves the pretentious title of Welsh Nationalists—raw, inexperienced young men, utterly lacking in practical knowledge of politics and of local government. They may be quite accurately described as a group of young sentimentalists who always find themselves at the bottom of the poll.

To you, as an experienced politician who first filled high office of state in the Liberal Government which came into power in 1905, it is almost unnecessary to speak of this demand for a Welsh Secretary of State, since it is part and parcel of the popular movement in favour of Devolution. To-day the Houses of Parliament sit hardly an hour longer than in the reign of Queen Elizabeth when they had no Imperial affairs to attend to. Since Good Queen Bess's day the Empire has grown world-wide. To-day it embraces one-fourth of the surface of the habitable globe and one-fifth of the world's population. Yet Parliament devotes no more time to its work or to Imperial affairs than it did three hundred and fifty years ago. It is this fact which gives strength to the demand for Devolution. And, as Lord Rosebery long ago pointed out, Devolution has become an integral part of any plan for Imperial Federation.

The signal success attained by the creation of a Scottish Office in 1895 showed how such a scheme of Imperial Federation can be brought into being. Lord Crewe's recent biography of his father-in-law disclosed the interesting fact that the real creator of the separate Scottish Office was Lord Rosebery,—the idea was that it should be the first bureaucratic step in realizing the conception of Imperial Devolution. The work of the Home Office, the then Local Government Board, the Board of Education and certain branches of the Board of Trade was in each case, so far as it affected Scotland, taken out and handed over to the new department. Since the debates on the Scottish vote in the House of Commons have come, by a sort of courtesy, to be left to Scottish Members, Scotland thus obtained some of the substance without the form of Home Rule.

Among the Welsh Members of Parliament who were in the House of Commons in 1895 was a sharp-eyed young man named David Lloyd George, and both by pen and voice he was quick to drive home the lesson to his fellow-countrymen. Devolution, he said, was inevitable in any practical scheme of Imperial Federation, and the Scottish experience has shown the way towards Devolution to the outlying Celtic portions of this island. The future historian of those times can find plenty of material in the newspapers and magazines of that period to prove the ardour with which the Member for Caernarvon Boroughs pointed the moral of the Scottish experiment to Wales.

In the light of these facts it is easy to understand the earnestness with which Mr. Lloyd George pleaded in the House of Commons for a Welsh Secretary of State. What he had in mind, no doubt, was the marked success which attended the Scottish venture made in the dying years of Mr. Gladstone's administration in 1895. He saw in this, doubtless, the germ of Devolution embodying the conception of Imperial Federation. Throughout this unsettled political period there was a steady undercurrent of political sentiment which we know was making the government of the country more and more democratic.

How can Mr. Attlee be so blind to public opinion as to try and damp the desire of the Welsh Members for a Welsh Secretary of State? Instead of consulting supporters like Sir William Jenkins and Mr. Grenfell, he fell back apparently on those self-satisfied, omniscient mandarins in Whitehall, a few civil servants who are always opposed to any extension of democratic powers. This, at the moment, seems to be the only explanation. It is notorious that the Labour Ministers are inclined to be a little too susceptible to the influence of the civil servants in their departments, and this may account for the easy readiness with which the Deputy Prime Minister tried to crush the enthusiasm of the Welsh Members.

You, Mr. Prime Minister, with your vast experience of the great offices of state during a long ministerial career, have a larger store of political wisdom to draw upon, and I appeal to you with confidence to rectify the blunder committed by your Deputy. Wales is England's oldest partner in a world-wide Empire. It was a Welshman, Henry VIII, who laid the foundations of British naval power, and it was the dynasty bearing the Welsh name of Tudor which first embarked on that policy of external expansion which resulted in the British Dominions overseas. You already know how strong is the case for Devolution, and you know also the ways in which the workers from the coalmines and the quarries of Wales have rallied behind you in this stupendous struggle for Western civilization.

Not the least serious disservice which the political extremists who call themselves Nationalists have rendered to Wales in these days is the bad impression their nonsense about the war has left upon the British public. If the so-called "leader" of the group had his way, he would see Wales a second Ireland, with himself in the rôle of De Valera, and Swansea and Cardiff filled with the ambassadors of Germany and Italy as the Irish ports are to-day.

This group of separatists represent nobody except a handful of ill-balanced cranks and immature teachers and students—the workers of Wales to a man are behind you in your valiant efforts to beat the Nazis and Fascists and to secure the triumph of freedom and the Christian way of life. That is why we urge you to do your best to undo the mischief done by Mr. Attlee's unhappy blunder. A Welsh Secretary of State can be appointed by a stroke of the pen, and matters of education, local government and trade pertaining to Wales can be assigned to a Welsh Office on the model of the precedent established in Scotland half a century ago.

Y CYMRO

Y STEDDFOD ELENI

PENDERFYNIADAU O DDYDD I DDYDD

...YDDFRYDWYR SIR

MARW GWEINIDOG

MR. HUDSON YN ARFON

Ymysg y pethau a welodd Mr. R. S. Hudson, y Gweinidog Amaethyddiaeth, mewn pum awr o daith drwy sir Gaernarfon gydag aelodau o'r Pwyllgor Amaethyddol Rhyfel, ddechrau'r wythnos, yr oedd deunaw acer o dir grug fil o droedfeddi uwchlaw'r mor ar ben mynydd Carnguwch a drowyd ganol haf y llynedd gan Mr. John Pritchard, Blaenau, Llithfaen (cadeirydd Undeb Amaethwyr Sir Gaernarfon).

Yn y gwanwyn rhoddodd Mr. Pritchard hadau "rape," maip a gwair yn y tir a chafodd y Gweinidog olwg arnynt wedi cychwyn yn addawol iawn. Y mae Mr. Pritchard am droi ychwaneg o'r tir grug uchel yma, ac ymhen dwy flynedd bwriada fod a thros ddeugain acer arall wedi eu troi yma.

Aeth y Gweinidog ymlaen i Garreg Plas, Aberdaron—fferm y gafaelodd y Pwyllgor Amaethyddol Rhyfel ynddi a'i gosod i ddau gyd-denant. Gwelodd Mr. Hudson y fferm hon ym mis Mai y llynedd a dywedodd yr wythnos hon fod y fferm wedi newid cryn dipyn er gwell.

Oddi yno, aeth i weld tir tywod, ysgafn yng Nghors Geirch, Rhydyclafdy. Anogodd y dylid ceisio gwella'r tir yno dan gynllun arbennig a amlygir yn y dyfodol agos.

Cwblhaodd ei daith drwy daro golwg ar dir llafur blin a charegog Eifionydd rhwng Bryncir a Phenmorfa ac edmygodd waith yr amaethwyr ar y tiroedd hyn.

Cychwynodd Mr. Hudson ar ei daith am ddau o'r gloch y prynhawn a gorffennodd am saith yr hwyr.

DIM NEWYN YM MHRYDAIN

BARN MR. LLOYD GEORGE, A.S.

Dywedodd Mr. Lloyd George, A.S., wrth 400 o gyd-aelodau o Undeb Cenedlaethol y Ffermwyr, adran Surrey, a ymwelodd a'i fferm yn Churt, ddydd Sadwrn, nad oedd berygl i Brydain newynu—pa mor hir bynnag y parhai'r rhyfel.

"Ni wn pa gyn gymaint o wasgu a fydd na pha gyn gymaint o alw a fydd am inni dynhau'n gwregysau, ond yr wyf yn meddwl bod yr hyn a wnaed wrth balu'r tir wedi ei gwneud yn amhosibl inni newynu," meddai'r cyn-Brif Weinidog.

CYFARWYDDWR CERDD COLEG

Wedi cwblhau chwarter canrif fel Cyfarwyddwr Cerdd yng Ngholeg y Gogledd, y mae Mr. E. T. Davies wedi ymddeol. Cafwyd cwrdd arbennig o athrawon y coleg i ffarwelio ag ef ac a Miss M. O. Davies, a fu'n warden neuadd y merched yn y coleg am flynyddoedd. Cyflwynasant siec yn anrheg i Mr. E. T. Davies a thebot arian yn anrheg i Miss M. O. Davies.

Rhoddwyd cyngerdd ymadawol hefyd i Mr. E. T. Davies lle canwyd rhai o'r caneuon a gyfansoddodd ef ei hun o dro i dro.

PENODI OLYNYDD.

Fe hysbysebwyd am olynydd i'r Cyfarwyddwr Cerdd ers tro ac fe ddaeth nifer mawr o geisiadau am y swydd.

Penodwyd Dr. D. E. Parry Williams, allan o 27 o ymgeiswyr, yn olynydd i Mr. E. T. Davies. Y mae'n 42 oed ac yn ddarlithydd addysg yng Ngholeg y Brifysgol Caerdydd, ers 1929.

Llun 58

... AUGUST 7, 1943. S. M. U. A.

SYLFEINI
GAN Y
Dr. IORWERTH PEATE
Ysgrifau sy'n trafod gwreiddiau bywyd a throeon meddwl Cymry enwog a Chymry cyffredin.
4/1 drwy'r post.
HUGHES A'I FAB, Wrecsam, ... lyfrwerthwr.

Y CYMRO

Y BRYTHON a'r FORD GRON

PAPUR CENEDLAETHOL CYMRU
THE WELSH NATIONAL WEEKLY

"DAVIES MACHYNLLETH."
"YR ANWYDWST."
"Sydyn ei ymosodiad,—chwyrn aychwr
Ein hiechyd,—haint stryd,—
Enfawr deyrn-glwyd anfad,
A dur gledd i daro gwlad." (R.J.)
"DIM OND DAVIES'S A WNA'R TRO."

... 559 DYDD SADWRN, AWST 7, 1943 Dwy Geiniog (2d)

Y GORON I'R DISGYBL — Y GADAIR I'R ATHRO

Uchel-fannau'r Brifwyl ym Mangor

Gan Ein Gohebydd Arbennig

[...]DEIRIO a choroni yn Eisteddfod Genedlaethol Bangor eleni —oed dim cadair na choron. A dim Lloyd George. Ym[...] fod Bangor yn lle anlwcus i Mr. Lloyd George; eisteddfodau cenedlaethol Bangor yw rhai o'r ychydig y methodd y [...] Di-Goron a dod iddynt mewn cyfnod maith iawn ar bryn[...]. Eleni fe'i caethiwyd gan annwyd yn Churt.

[...]illwyd y gadair ddydd Iau gan Dewi Emrys, golygydd y [...] Awen, y bu gwaith y bardd ifanc, Mr. Dafydd Owen, Din[bych], a enillodd y Goron, ddydd Mercher, ynddi.

Dyma drydedd cadair Dewi Emrys. Enillodd yn Lerpwl yn [...] ar Dafydd ap Gwilym; yn Llanelli yn 1930 ar Y Galilead, a [...] Abertawe yn 1926 ar Y Ffordd Fawr.

[...] o hen helbulus [...] gynt pan ganodd y cor [...] ar ddechrau'r wyl [...] Mercher yr emyn "O! [...] Dduw Rhagluniaeth." [...] emyn a ganwyd yn Eis[teddfod] Genedlaethol Bangor [...] adeg Rhyfel Mawr I, a [...] emyn adeg streic fawr [...] ddechrau'r ganrif y [...] chwarelwyr cynhyrfus eu [...] yn gantorion i'w chanu [...] i'r llys bach ym Man[gor] [...] afaelodd y gyfraith [...] cydweithiwr.

[...] i absenoldeb Mr. Lloyd [...] ugeiniau o eisteddfodwyr [...] a chael mynediad i'r [...]. Peidiodd torf ag anfon [...] mewn pryd gan feddwl y [...] rhwydd i mewn. Ond [...] a hanner yn disgwyl am [...] i'r hanner can ticed a [...] ar werth am naw o'r [...] Mercher.

[...] ar y bore, gellid [...] mwstas a oedd amlyced [...] fwstas ffug yn gwibio'n slei [...] yn awr ac yn y man. [...] y ticedi, a chymaint y [...] bob tro y deuai i olau [...] wisgo'r mwstas du mawr [...] yn y gobaith gwan y [...] camouflage effeithiol!

[...] y beirdd i mewn i'r seremoni [...] record y gofalai'r [...] a gweddiodd Tad y [...] y weddi. Ar y llwy[fan] [...] y gadair a enillodd Mr. [...] Parry ym Mae Colwyn yn [...] yr Haf. Wrth law yr [...] Bangor 1931—a enillodd [...] "Y Dyrfa" (Tiwa a roddwyd [...]).

[...] beirniadaeth y goron [...] Athro W. J. Gruffydd, A.S. [...] Israel at y cenhedloedd" [...] ragoriaethau a beiau [...] i'r gynulleidfa.

Barddoniaeth, nid rhyddiaith, yw un anghenraid mawr pryddest, meddai. Nid pregeth na gwers nac arddangosiad o wybodaeth o Hen Gymraeg neu'r Oesoedd Canol a ofynnid amdano, ac nid pamffled boliticaidd, na diwinyddol ychwaith. Yr oedd beirdd y De, yn arbennig, yn seriws ofnadwy gyda'u politics.

"Nid oes le i 'sneers' mewn barddoniaeth," meddai'r Athro, "ac os dweud peth cas a fynnwch mewn barddoniaeth, dywedwch hynny ar ei ben." Yr oedd un ymgeisydd yn llawn "sneers" at bregethwyr a B.D. ganddynt, cyngor sir Arfon, heddychwyr, Senedd.

Ni chondemniai ef y mesur moel (vers libre) os oedd barddoniaeth yno ond ni welodd ef "fesur moel mewn Cymraeg eto nad oedd yn rhyddiaith noeth, fflat."

Condemniodd retoreg, a defnyddio ffurf negyddol ansoddeiriau, difetha geiriau llafar gwlad fel "loetran" drwy eu llwytho yn eu gweithiau, a rhodres yn arbennig, lle sonnid am wasnaethau'r Eglwys Gatholig a'r Canol Oesoedd, etc., heb ei llawn ddeall.

Ar arddull—aeth rhai beirdd i geisio'r arddull foelaf bosibl. Dyma'r gelfyddyd fwyaf anodd—arddull Housman a Williams Parry ar ei orau. Rhoddodd enghraifft wych o hyn o bryddest y bardd buddugol.

Canmolodd yr Athro safon y gystadleuaeth eleni a chytunai ef a Wil Ifan a Mr. G. J. Williams mai Blewyn Llwyd oedd y gorau, a disgwyliai bethau mawr oddi wrtho.

Canodd y bardd buddugol—Dafydd Owen, Dinbych,—i Rosydd Moab, a darluniodd glaf yn marw o'r darfodedigaeth mewn ysbyty.

Pan gododd ar ei draed yr oedd ei gyd-efrydwyr yn barod ar eu traed a rhoddasant y floedd goleg iddo—bloedd y Brifysgol a Bala-Bangor.

Fe gyfarchwyd y bardd gan Herman Jones (yntau'n fyfyriwr o Fala-Bangor ac yn ennillydd y goron y llynedd, Bryfdir a Chaerwyn. Canwyd cân y coroni gan William Edwards.

DEWI EMRYS,
Y Bardd Buddugol am y Gadair a ganodd Awdl i Gymylau Amser. Ef yw Golygydd "Y Babell Awen" yn "Y Cymro," ac y mae Mr. Dafydd Owen, Dinbych, a enillodd y Goron, yn aelod o'r "Babell Awen."

Y CADEIRIO

Darllenwyd y feirniadaeth ar yr awdlau, ddydd Iau—13 ohonynt—gan Sarnicol ar ei ran ei hun a'r Dr. T. Gwynn Jones, a fethodd a bod yn bresennol, a Mr. G. R. Jones Dinbych.

Wedi rhoi crynodeb o'r tair beirniadaeth, sylwodd Sarnicol fod y tri beirniad yn cytuno mai eiddo "Awel y Foel" a "Hapus Luddedig" oedd y ddwy orau, a "Hapus Luddedig" yn orau o'r cwbl mewn cystadleuaeth dda iawn.

Aed i gyrchu'r bardd buddugol gan S. B. Jones a Dafydd Owen, a gwnaed yn hysbys mai Dewi Emrys ydoedd gan yr Archdderwydd.

Cyfarchwyd y bardd gan Gwyngyll a Mylyr Môn. Chlodd Gwyngyll un o'i englynion gyda'r llinell: "Emrys yw haul 'Y Cymro'."

Canwyd cân y cadeirio gan Mr. Meirion Morris, Wrecsam.

CYMRY DROS Y MOR

Oddi ar lwyfan yr Eisteddfod, fore Mercher, darllenodd yr arweinydd, Meic Parry, ddau deligram a ddaeth i'r Eisteddfod oddi wrth Gymry sy'n y lluoedd yng Nghairo ac yn Gibraltar, ac a glywodd ddarllediad o'r wyl nos Lun. Dyma'r ddau:

Greetings from Cairo Welsh Society. Thrilled with initial broadcast, proving inspiration for Cairo; a—

Wishing every success to Eisteddfod. With greetings from all Welshmen at Gibraltar.

[...] ieradwyr a rhai oedd yn bresennol yng nghyfarfod dathlu canmlwyddiant "Ysgol Rad," Caernarfon [...] diwethaf. Yn eistedd, o'r chwith, Canon D. Thomas Jones, Miss May Newton, Mr. H. R. [...] (Maer), Esgob Llandaf, Mr. Wm. George. Yn sefyll o'r chwith, Parch. Deiniol Edwards (curad), [...] Evans (ysgolfeistr), Canon Llewelyn Richards, Mr. W. W. Hughes, Parch. H. A. Jones (curad), [...] Llewelyn Jones, Mr. W. Phillip Davies (clerc tref Caernarfon), a'r Parch. Erasmus Jones (curad).—Darlun gan E. C. Pound, Maes, Caernarfon.

MEDDAI ANERCHWYR YR WYL

"Byw Trwy Alanastra Rhyfel."
—Crwys.

Wrth gyfarch pan agorwyd yr Eisteddfod ddydd Mercher, "ni ellir lladd sefydliad a all fyw trwy alanastra rhyfel," meddai'r Archdderwydd.

Disgrifiodd fel y daeth yr Eisteddfod dros anawsterau rhyfel, ac fel y cododd "babell yn yr awyr" pan aeth trefniadau eraill i'r wal. Ac onid oedd "digon o betrol i fynd i Langefni eleni, yr oedd digon o rywbeth arall i fynd i Fangor."

"Ac yn awr," sylwodd, "yr ydym wedi dod i wyliadwriaeth olaf y nos dywyllaf a fu yn ein hanes."

"Yr Wyl Fach Yn Fwy Cenedlaethol."
—D. Owen Evans, A.S.

"Hyderwn y byddwn yn fwy parod ar gyfer heddwch nag a oeddem ar gyfer rhyfel" meddai Mr. Owen Evans A.S., cadeirydd Pwyllgor Gwaith Cyngor yr Eisteddfod, fore Mercher, wrth roi gair da i'r Eisteddfodau bach nad ydynt "yn llai cenedlaethol na'r rhai mawr." Mewn gwirionedd, yr oeddynt mewn llawer ffordd yn fwy cenedlaethol a llai plwyfol na'r rhai rhwysgfawr.

Rhoddodd deyrnged arbennig i wyl Aberteifi y llynedd, a chanmolodd yr eitemau cerddorol a drefnwyd yn yr Eisteddfodau bach.

"Enwocaf o Noddedigion I'w Croesawu."—Maer Bangor.

Er mai ychydig Gymraeg a allai Mrs. Elsie Chamberlain, Maer Bangor, ei siarad, rhoddodd groeso cryno a chynnes mewn Cymraeg o ddechrau i ddiwedd.

"Dyma'r enwocaf o noddedigion rhyfel i ni ei groesawu i Fangor," meddai fore Mercher, ac os bychan ydoedd, eto dyma wyl genedlaethol Cymru.

"Rhyferthwy Newydd o Nerth Ieuenctid."—Ifor Williams.

Yn anerchiad fwyaf hwyliog yr wyl apeliodd yr Athro Ifor Williams, llywydd Pwyllgor Lleol Bangor a Llywydd yr Wyl, fore Mercher.

Soniodd am y ddau ryfel a welodd, ac am y glaslanciau Cymreig a ddeuai i Goleg Bangor cyn y rhyfel diwethaf, pan lordiai'r Saeson holl fywyd y myfyrwyr. Soniodd am y glaslanciau'n dod yn ol yn ddynion, a chwyldrodd yr hen drefn ac a afaelasant eu hunain yn Gymreig ac yn gadarn yn yr awenau. Yn yr anialwch, meddai, fe ddysgodd y rhain garu Cymru a Chymraeg.

"Disgwyliaf," meddai, "y daw f ben wely'r afon eto rhyw ryferthwy newydd o nerth ieuenctid."

Canmolodd y rheini a ddysgai Gymraeg i blant bach—yr arwriaeth fwyaf yn ei farn ef a'r rhai sy'n dysgu i fyw'r Gymraeg ac nid i'w thrin fel tegan.

"Diffyg Awyrgylch Gymraeg Eang."
—T. H. Parry Williams.

"Dyma'r bedwaredd Eisteddfod i mi ddod iddi," meddai Dr. Parry Williams, llywydd brynhawn Mercher. Daeth, meddai, i'r gyntaf yn llaw ei dod (Gwili yn unig o gofiai yn honno), i'r ail i'w feirniadu, i'r drydedd yn feirniad, ac yn awr yn llywydd.

Ddechrau'r ganrif, aeth y beirdd yn ol i fro hud a lledrith. Wedyn aed am ddihangfa, nid i orffennol y genedl ond i orffennol y dyn ei hun.

Ond y diffyg mawr yng Nghymru, medd rhai, yw diffyg awyrgylch a chwmniaeth Gymraeg ddigon eang y tu cefn i'n llenorion. Nid oedd awyrgylch ddigon llonydd yng Nghymru—am ein bod, efallai, yn treulio cymaint o amser i hawlio byw nes methu a chael hamdden i fyw.

"Y mae swn pobl yn cael cam o'u cwmpas ymbobman," meddai, ac ni chaiff athrylith ei lle yn y fath awyrgylch i roddi mynegiant i'r genedl yn hytrach na'r dyn. "Dipyn o boen i bobl croendenau heddiw yw bod yn Gymro Cymraeg," sylwodd.

Rhoddodd air da i'r eisteddfod fechan.

BYWYD Y WLAD

Daeth awel o'r bryniau, neu, yn hytrach storm, i gyfarfod y Cymmrodorion brynhawn Mercher ym Mangor—"Llwyd o'r Bryn" yn annerch a "Gadw Bywyd y Wlad yng Nghymru." "Mae'n dda gen i fod yma i gynrychioli'r wlad," meddai wrth ddechrau araith fwyaf lliwgar yr holl Wyl, a'r fwyaf arabus a naturiol o ddigon.

Methodd Mr. Tom Jones, Llanrug, ei gyd-siaradwr, a bod yn bresennol, darllenwyd ei bapur ef gan Mr. E. Morgan Humphreys. Llywyddai Dr. Alun Roberts, a ddywedodd ar y dechrau mai rhyw ddwy neu dair cenhedlaeth y gallai bywyd cefn gwlad ei ddal gyda diwydiant yn pwyso arno fel y gwna heddiw. "Er y bymthegfed ganrif," meddai, "allforiodd Cymru ddynion ac eidionan ac ni ellir gymryd dim rhagor ar gefn gwlad fel y gwnaed yn y gorffennol."

Dywedodd Llwyd o'r Bryn mai darlun o'r wlad a welai ef drwy sbectol Cefnddwysarn a roddai ef—"r gwnewch a fynnoch ag ef." A mwy diddorol na rhoi adroddiad cyffredin o'r fath araith a heriai unrhyw ohebydd, mwy diddorol fuasai croniclo rhai o sylwadau Llwyd o'r Bryn.

Wrth son am y duedd i edrych i lawr ar fywyd gwlad ac yswildod cynhenid y gwladwr, meddai—"Dichon mai ein gwibio gan genedl gryfach ac osgo ein haddysg a greodd hyn."

Am y "sgolarship"—argymhellodd roddi profion ar blant y wlad mewn nodau defaid a phwyntiau anifail.

"Rhywun mewn brethyn; rhywbeth mewn riba" fu'r agwedd sylwodd a "greayn gorfod cael rhyfel i'w newid."

Am dynnu'r gwladwr o'i fyd—"Y mae ami i flaenor da wedi codi'n bregethwr sal."

Am gwynion yr amaethwyr—"y mae'n wyrth i'r mwyafrif ohonom allu ymlafurio drwyddi gyhyd." Gorfodid yr amaethwr i farw yn y tresi—gan hir-gadw'r plant o'r etifeddiaeth.

Ond—"cymer y Cymro'i guro'n drwm," ac—"y mae'r llaeth yma wedi gwella tipyn ar bethau'n awr" er bod "mwy o ramant mewn magu stoc."

Am bobl y wlad—"Gwatanaeth ac nid tal a rydd pobl y wlad."

Am drefwyr—"Cyfnewid yn lle talu a benthyca o bobtu yw hi ar lawer."

Am ddiwylliant—gwahoddiad i Eisteddfod Ysgol Sul Penllyn ar y trydydd Sadwrn ym Mehefin i weld drostynt eu hunain.

Am ardal a thraddodiad iddi—"Ni all chwyldro na'r bendro mo'i symud hi."

Am yr hyn a eilw'r Saeson yn llfe—"Daw ambell gocsen fochgoch, fingoch, ewingoch i son nad oes life in the country. A'i helpo, y mae mwy o goch yng ngwaed yr hogiau a'r genod na ddaw o ffowndri Hollywood byth."

Am athrawon—anogodd fynd a'r athrawon o'r dref i'r wlad at y plant ac nid i'r gwrthwyneb.

Life wir—y mae anadl einioes y genedl yno," ymysg y bobl y mae eu gair yn grefydd iddynt—"y bobl a sa ynddynt."

Y gymeradwyaeth ar y diwedd—byddarol.

Wedi'r araith hon, cyfeiriodd Dr. Alun Roberts at yr angen i'r wlad godi llais dros gyfartaledd cyfleusterau wedi'r rhyfel hon, y gelwid am gyfartaledd aberth ynddo. "Y mae trydan a thy a dwr a ffordd a phob hwylustod yn hawl foesol pob gwladwr," meddai, a gwnai'r pethau materol hyn y gwahaniaeth mwyaf i ddyfodol cefn gwlad Cymru.

Soniai papur Mr. Thomas Jones fel yr oedd ein diwylliant yn perthyn mor agos i'r tir a bod "rhywbeth wedi ei fagu yn well na'r hyn a brynir."

"Cadwn Ddiwylliant ar Wahan I'r Llywodraeth."—D. Emrys Evans.

"Nid gwir ddiwylliant yw addysg a dysgu," meddai'r Prifathro Emrys Evans wrth lywyddu cyfarfod bore Iau. "Fe ddylai fod yn rhywbeth mwy na hynny. Os collwn ein diwylliant fe allwn gael rhyw fath ar ddiwylliant arall, ond y cwestiwn yw a fyddai'n well diwylliant na'r cyntaf. Cynnwys gwir ddiwylliant feddwl ag enaid, crefydd, cân a chelfyddyd, a gwae'r wlad honno a wthia ei diwylliant i'r llywodraeth. Yr unig ffordd i ddiogelu ein diwylliant yw drwy greu a chadw ein gwir sefydliadau diwylliant ar wahan i'r llywodraeth."

Mrs. ELSIE CHAMBERLAIN, Maer Bangor.

CROESAWU TRAMORWYR

"Am y tro cyntaf ers amser Owain Glyndwr i bedair o wledydd Ewrop anfon cenhadon i brif lys cenedl y Cymru," meddai Cynan brynhawn Iau ar ddechrau un o'r golygfeydd mwyaf byth-gofiadwy a welwyd yn yr wyl genedlaethol pan gyflwynodd i'r dorf gyda'r beirdd a'r bardd buddugol ar y llwyfan Dr. Mica Kareck, is-Brif Weinidog Iwgo Slafia; M. Juraj Slavik, Gweinidog Mewnol Sieco-Slofacia; M. Yules Hoste, Is-Ysgrifennydd Addysg Belgiwm, a M. Karavaev, Ail Ysgrifennydd Llysgenhadaeth y Sofiet.

Fe'i cyflwynwyd yn urddasol i'r Archdderwydd gan Cynan wedi i Mr. D. Owen Evans, A.S., hysbysu fod cynrychiolwyr cenhedloedd yn Ewrop y bu ganddynt eu gwyliau gwerin, yn bresennol. Cyflwynwyd hwy mewn Cymraeg a'r unig estron ar y llwyfan oedd iaith ei hun pob un o'r pedwar cynrychiolydd yn rhoddi ei neges i Gymru.

Croesawyd hwy fesul un ac un gyda brwdfrydedd. Dyma'r negesau a roisant yn eu mamiaith a Chynan yn rhoi crynodeb mewn Cymraeg:—

IWGO SLAFIA.

Dywedodd cynrychiolydd Iwgo Slafia iddo dderbyn argraffiadau hapus am Gymru ai phobl werinol a gweld yr ysbryd cenedlaethol yn cael ei gadw a dymuno bob llwydd iddi a dyfodol hapus.

Cynrychiolydd Sieco-Slofacia a ddywedai ei fod yn llawn fwynhau cymeryd rhan yn yr Eisteddfod hon ar ran Sieco-Slofacia. Yr oedd yn sicr y byddai'r Eisteddfod nesaf yn cael ei chynnal mewn heddwch ac edrychai ymlaen am gael anfon cynrychiolydd o'r holl genhedloedd rhydd i wyl genedlaethol Cymru.

Siaradodd cynrychiolydd Belgiwm yn yr iaith Belg a'r Ffrangeg a'r Is-Almaeneg. Mi allaf ddweud yn bendant, meddai, ein bod yn un a chwi yn ein cariad at ein gwlad ac apeliaf atoch yng Nghymru fel ym Melgiwm i gymryd gofal i roi cyfle i wledydd bychain y byd i lynu yn eu traddodiad a'u diwylliant. Ar ran Belgiwm dymunai'r gorau i'r Cymru a'i Heisteddfod.

Dymunai cynrychiolydd Rwsia ddatgan ei ddiolch a'i werthfawrogiad i'r Cymry a dymuno i'r Eisteddfod bob llwyddiant. Dengys ein ymweliad pariad eich phobl fel ein pobl ni at gerddoriaeth a llenyddiaeth. Byw byth fyddo'r trysorau yn nhreftadaeth gwerinoedd y byd.

Yna canodd y dorf yr emyn, "'Rwy'n gweld o bell y dydd yn dod," a chanai'r Rwsiad a'r Iwgo Slafiad y geiriau Cymraeg oedd ar rhaglen a roed iddynt.

Y BUDDUGWYR ar dudalen 8.

Llun 59

HYSBYSIADAU CYHOEDDUS.

DENBIGHSHIRE WAR AGRICULTURAL EXECUTIVE COMMITTEE.

TECHNICAL DEVELOPMENT SUB-COMMITTEE.

A DEMONSTRATION

will be held by the above Committee at BRONBERLLAN, ABERGELE, by kind permission of Mr. John Evan Morris, Brynhyfryd, to commence at 5.30 p.m. on Tuesday, 24th August, 1943.

The main features of the Demonstration will be:—

1.—Production of milk under modern conditions.

2.—Cropping for production of winter milk.

3.—Tractor maintenance.

4.—General farm walk, during which opportunities will be available to discuss cropping and stocking problems.

The Staff of the School of Agriculture, U.C.N.W., Bangor, are kindly co-operating with us in carrying out these demonstrations.

D. S. EDWARDS,
Executive Officer.
Ruthin.

CYNGOR SIR CAERNARFON.

YSBYTY'R SIR, BANGOR.

ORIAU YMWELED.

Y mae'r oriau ymweled yn yr Ysbyty uchod fel a ganlyn:—

Pob Gward: Dydd Mercher a Dydd Sadwrn, 2 hyd 3.30 y prynhawn.

Gwardiau Mamaethol (yn ychwanegol at yr uchod): Dydd Llun a Dydd Iau, 7 hyd 8 yr hwyr.

Ni chaniateir ymweled ar y Suliau.

DAVID G. JONES,
Clerc Cyngor Sir Caernarfon,
O Swyddfeydd y Sir Caernarfon.
Awst 10, 1943.

EISTEDDFODAU, ETC.

EISTEDDFOD GADEIRIOL SILOH BACH, CAERNARFON,
Rhagfyr 27, 1943.

Cân: Cadair a gini. Adroddiad: 25/-. Côr: £5/5/- a Chwpan Arian.

Testunau 3c. trwy'r post, oddi wrth Mr. J. E. Jones, 7, Snowdon Street, Caernarfon.

AMRYWIAETH.

MUSICAL INSTRUMENTS.

COLLIVERS Buy, Sell and Exchange, Tune, Repair, in fact SPECIALISE in Pianos —Collivers Piano Works, Rivulet Road, Wrexham. Tel. 2504.

THE COVENTRY-EAGLE CYCLE AND MOTOR CO., LTD., of Coventry, Manufacturers of Cycles and Motor-cycles —are preparing for the V-day. Direction staff and employees have plans in hand to produce the World's Premier Machines just as soon as the V-day arrives.—THE COVENTRY-EAGLE CYCLE AND MOTOR CO., LTD., COVENTRY.

DON'T LET IT BOTHER YOU. If your Red Tiled or Composition Floors have lost their colour, don't worry. Restore them immediately with Cardinal Polish. Gives a lovely rich red finish. Of all dealers. Also in White and Green. M218

YN EISIAU.

YN EISIAU.—[illegible]

YN EISIAU.—Hen Ddodrefn Derw a Mahogany; Treseli, Cypyrddau Dillad, Cypyrddau Bwyd, Bureaus, Cadeiriau, Byrddau, etc.—Ysgrifenner: A. Goddard, Greenwich House, Bangor.

MEDDYGOL.

SURGICAL GOODS of every description at cut prices. Illustrated Catalogue post free.—LE BRASSEUR SURGICAL CO., LTD. (Dept. K.S.) 90, Worcester Street, Birmingham.

LLETYAU, GWYLIAU, Etc.

LIVERPOOL
SHAFTESBURY HOTEL
(Unlicensed).
100 BEDROOMS. HOT and COLD WATER.
Telephones ROYAL 4421, 4422-4423.

LLUNDAIN.

Phone Euston 2043.

Cartref Cymraeg, 4 munud o orsaf Euston; dwr poeth ac oer yn mhob ystafell.

Telerau rhesymol.

MRS. R. W. JONES.
Idris House, 22, Taviton Street, London, W.C.1.

I CAN'T GO ON!

What Can I Take for my

NERVE PAINS?

There's a quick and certain remedy. Thousands upon thousands resort to it with gladness immediately the attack commences. It's Beecham's Powders — quickly absorbed, therefore speedy in action! Pain is dispelled, nervous tension allayed and energy restored. Easy and pleasant to take, they are also equally fine for Headaches, Rheumatic Twinges, Toothache and Summer Colds.

Prices in Great Britain (incl. Purchase Tax) Cartons of 8 Powders 1/4. Single Powders 2½d. each.

BEECHAM'S POWDERS 2½ LACH
ACT LIKE MAGIC

Germolene
ASEPTIC OINTMENT
Will HEAL IT—CLEAN!

Dear Sirs,
"My brother unfortunately contracted skin trouble. He had treatment for seven weeks but the trouble got worse, the entire arm being red and inflamed. Then I thought of Germolene, and with six days' treatment nothing could be seen except a scar or two. Now I am pleased to inform you that thanks to Germolene it has cleared within ten days of first applying the ointment."
Miss W.M.B., N.W.1.

Germolene soothes at a touch, banishes skin blemishes and conquers many skin afflictions. If you are a victim of any skin trouble such as Eczema, Insect Bites, Heat Rash, Irritation, Inflammation, you will find Germolene just what you need. It is also good for Cuts, Wounds, Burns, etc.

Germoloids
Sold Everywhere
1/4 & 3/3 Per Tin

AS IN PEACE SO IN WAR

Exide BATTERIES

ARE INDISPENSABLE

for cars, radio, aircraft, ships and many other purposes.

They are playing their part in the great national effort

The Chloride Electrical Storage Company Limited, Grosvenor Gardens House, Grosvenor Gardens, London, S.W.1.

OVERHEARD AT THE BENCH

"... and I do all my own washing now, too."

"So do I, and I expect we'll have to go on with it long after the war. And I really don't mind. Thank goodness we managed to get our ★Acme before war broke out—it's amazing how easily it gets through a really big wash, and how crisp and clean everything comes out."

"You're perfectly right — fortunately I'm able to borrow a friend's."

"It's just the same with me—our Acme does for all the neighbours until they can get Acmes of their own..."

★The Acme Cleanser Wringer fits the smallest flatlet or the largest country house—and stands up to the heaviest family wash as easily as it looks after your sheerest silks, that's what rubber rollers and Acme's patented Controlled Pressure can contribute to Post-war planning.

The greatest comfort to anyone in PAIN

You can ease away headaches, neuralgia, neuritis, sciatica, lumbago or any other nerve or muscular pain—simply by taking Phensic with a little water. Phensic calms the nerves, sets free fresh nervous energy, eliminates from the body, by way of the kidneys, the poisons of pain and tiredness. The nearest chemist will supply you—1/4 & 3/3 including Pur. Tax.

Phensic
The grand tonic pain-relieving tablet!

CHAFING

Sores caused by chafing napkins are soon healed by Cuticura Ointment. Stops itching and irritation and assures undisturbed sleep. Antiseptic Cuticura cannot harm baby's tender skin. 1/10 & 3/3 ½ of all Chemists and Stores.

Cuticura OINTMENT

SOAP RATIONING and the children!

Germs meet their match in antiseptic Bodyguard

NEVER was a soap coupon better spent than on good, dependable Bodyguard, for its antiseptic lather washes away all dirt and harmful germs. Use it around the house to give extra protection for the children's health. Use Bodyguard often, but please don't use it wastefully; keep the tablet in a dry place when not in use.

BODYGUARD
THE SOAP TO BEAT THOSE GERMS
1½d Tablet—1 Coupon

"Thanks for using GLITTO
Cleans in half the time—doesn't scratch!"

★ NO COUPONS NEEDED

ELTEX CHEMICAL CLOSETS

PRICES FROM 38/8

Free Delivery. Send 1d Stamp for Illustrated booklet. GEO. H. ELT, (Dept. 31) Ltd. ELTEX WORKS, WORCESTER

HE GOT MANY MORE EGGS

LADIES...

MAILE & SON, LTD., 367 Euston Road, London, N.W.1

Llun 60

2 Y CYMRO DYDD SADWRN, AWST 28, 1943

HYSBYSIADAU CYHOEDDUS.

CYNGOR SIR CAERNARFON.

YSBYTY'R SIR, BANGOR.

ORIAU YMWELED.

Y mae'r oriau ymweled yn yr Ysbyty uchod fel a ganlyn:—

Pob Gward: Dydd Mercher a Dydd Sadwrn, 2 hyd 3.30 y prynhawn.

Gwardiau Mamaethol (yn ychwanegol at yr uchod): Dydd Llun a Dydd Iau, 7 hyd 8 yr hwyr.

Ni chaniateir ymweled ar y Suliau.

DAVID G. JONES,
Clerc Cyngor Sir Caernarfon,
O Swyddfeydd y Sir Caernarfon.
Awst 10, 1943.

DRAMAU, ETC.

Cwmni Drama Genedlaethol Cymru.

CHWAREUWYR Y GENINEN
dan nawdd C.E.M.A.
Performir y Gomedi Enwog
"POBL YR YMYLON"
(Idwal Jones, cyfaddasiad gan Cynan)
Yn NEUADD Y DREF
LLANGEFNI,
Nos Fawrth, Medi 7fed, 1943,
am 7 o'r gloch.
Cynhyrchydd: Y Prif-fardd CYNAN.

Tocynnau 1/- a 2/- (Sedd Cadw).

Rhifir y Seddau Cadw yn siop Mr. R. R. Jones, Llangefni, dydd Gwener, Medi 3ydd, 1943.

DRAMAU NEWYDD.

Wele dair cyfrol newydd:

"DIOFAL YW DIM."
Drama gref am fywyd Cymru heddiw gan John Gwilym Jones, awdur "Y Dewis." 2/6.

"DIFFODD YR HAUL."
Comedi o fywyd pentref glo Cymru gan George Davies. 2/6.

"CYNAEAFAU."
Tair drama fer gan Isaac Davies, yn cynnwys un gomedi. 2/-.

Bu'r dramau oll yn fuddugol yn yr Eisteddfod Genedlaethol. I'w cael trwy lyfrwerthwyr neu trwy'r post am 3c., gan Ysgrifennydd y Seiri Drama, 21, Cae Mawr, Caerdydd.

AMRYWIAETH.

MUSICAL INSTRUMENTS.

COLLIVERS Buy, Sell and Exchange, Tune, Repair, in fact SPECIALISE in Pianos—Collivers Piano Works, Rivulet Road, Wrexham. Tel. 2504.

THE COVENTRY-EAGLE CYCLE AND MOTOR CO., LTD., of Coventry manufacturers of Cycles and Motor-cycles—are preparing for the V-day. Directors staff and employees have plans in hand to produce the World's Premier Machines just as soon as the V-day arrives. THE COVENTRY-EAGLE CYCLE AND MOTOR CO., LTD., COVENTRY.

YN EISIAU.

YN EISIAU.—Gofalwyr i Dy a Chapel Pensarn, Bala, Meirion. Am fanylion pellach ymofynner a'r ysgrifennydd: Thomas Jones, Llwyn Cl. Bala, Mer.

YN EISIAU.—Hen Ddodrefn Derw a Mahogany; Treseli, Cypyrddau Dillad, Cypyrddau Bwyd, Bureaus, Cadeiriau, Byrddau, etc.—Ysgrifenner: A. Goddard, Greenwich House, Bangor.

BUSINESS WANTED.—Wales: Bookshop, with or without Stationery (Seaside preferred). Good living accommodation. Full particulars to Box 484, "Cymro" Office, Oswestry.

FORD 8 or 10 wanted. Would consider other make of car if small mileage.—Write: J. Davy, 37, Palace Avenue, Paignton.

WANTED - Christian Workers of all types for Military Welfare work in North Wales. Apply: Personnel, Y.M.C.A., Rhyl.

MEDDYGOL.

SURGICAL GOODS of every description at cut prices. Illustrated Catalogue post free.—LE BRASSEUR SURGICAL CO., LTD. (Dept. K.S.) 30, Worcester Street, Brimingham.

LLETYAU, GWYLIAU, Etc.

LIVERPOOL
SHAFTESBURY HOTEL
(Unlicensed).
100 BEDROOMS. HOT and COLD WATER.
Telephones ROYAL 4421, 4422-4423.

LLUNDAIN.
Plaza Euston 2963.
Cartref Cymreig, 4 munud o orsaf Euston; dwr poeth ac oer ym mhob ystafell.
Telerau rhesymol.
MRS. R. W. JONES,
Moto House 72, Tavistock Street,
London, W.C.1

GENI, PRIODI, MARW

Dyweddio.

PARRY—DAVIES.—Tom, mab Mrs. a'r diweddar Mr. Parry, Brynawran, a Nurse Clara, unig ferch Mr. a Mrs. Davies, Aberffenol.

RHAGLENNI RADIO

Yr wythnos yn dechrau Awst 29.—

Dydd Sul.—5.0—5.5 p.m.: Newyddion. 5.5—5.20 p.m.: "Ar Daith." Beth amser yn ol cychwynnodd Cymro o'r De ar daith drwy ganolbarth Cymru. 2—Pontrhydygroes, ac Aberteifi.

Dydd Llun.—5.0—5.5 p.m.: Newyddion. 5.5—5.20 p.m.: Storiau Cwta. 1—Y Chwarel; gan G. E. Breeze, J. Arthur Williams ac Ivor H. Jones.

Dydd Mawrth.—5.0—5.5 p.m.: Newyddion. 5.5—5.20 p.m.: Awr y Plant. "Talu'r Pwyth yn Ol." Drama gan Eic Davies.

Dydd Mercher.—11.45—12.0 hanner dydd: Diwylliant Gwerin; sgwrs gan y Dr. Iorwerth Peate. 5.0—5.5 p.m.: Newyddion. 5.5—5.20 p.m.: Yn y Gloran. 1—"Brutus," gan Thomas Jones.

Dydd Iau.—10.30—11.0 a.m.: "Music While You Work." Seindorf y S.W.B. (Mr. S. V. Hays). 5.0—5.5 p.m.: Newyddion. 5.5—5.20 p.m.: Gwasanaeth Gosber. 5.20—6.0 p.m.: Awr y Plant. "The Valley of Om." Drama gyfres gyffrous gan Marjorie Wyn-Williams. Y cyfarwyddo gan Morfydd Mason Lewis.

Dydd Gwener.—5.0—5.10 p.m.: Newyddion. 5.10—5.20 p.m.: Bywyd y Pentref, gan O. Edmund Williams.

Dydd Sadwrn.—5.0—5.5 p.m.: Newyddion. 5.5—5.20 p.m.: Awr Ginio. Yr ail o raglenni a recordiwyd yn awr ginio un o ffatrioedd Cymru. Y cyfarwyddo gan Sam Jones.

RHAGLENNI I'R LLUOEDD ARFOG.

Dydd Llun.—1.50—2.15 p.m.: "Welsh Rarebit." Y cyfarwyddo gan Mai Jones. 9.40—10.0 p.m.: Cymdeithas Gorawl Broughton a'r Cylch, dan arweiniad Hywel Cunnah.

Dydd Mawrth.—10.15—10.30 a.m.: "Sut Hwyl?" Y cyfarwyddo gan Sam Jones. 7.30—7.55 p.m.: "Mainly Traditional." Rhaglen o gerddoriaeth draddodiadol gyda Trefor Jones, Cor Meibion Eryri, a Chwarterwyr Offerynnol Powys; arweinydd, Maneel Thomas. 7.55—8.30 p.m.: Seindorf Arian Gweithwyr y Brodyr Cory (Reg Little).

RHAGLENNI I WLEDYDD TRAMOR.

Dydd Sul.—6.30—7.0 p.m.: Recordir Gwasanaeth Hwyrol o Eglwys y Plwyf, Wrecsam. Anerchiad gan Esgob Llanelwy. Cymerir y gwasanaeth gan y Parch. Robert Davies. Organydd, Frank Pullein. (Darlledir y gwasanaeth Medi 5.)

Dydd Llun.—8.0—8.15 p.m.: Yr Eglwys Gymraeg. Rhaglen i'r Lluoedd Arfog yn y Dwyrain Canol a Gogledd Affrig (Tom Pickering).

Dydd Gwener.—5.0—5.30 p.m.: "They Played to Capacity." Y cor a'r gerddorfa o dan arweiniad Idris Lewis. Y cyfarwyddo gan Mai Jones.

MARW CYN-BOSTFEISTR

Bu farw, ddydd Sul, yn 75 oed yn ei gartref, Craig y deryn, Cwlach Road, Llandudno, Mr Thos. Jones, cyn-brif bostfeistr Llandudno a Bae Colwyn. Bu'r angladd ddydd Iau gyda gwasanaeth yn Ebenezer (E.F.) Llandudno a chladdu ym Mynwent Pen y Gogarth.

Brodor o Langefni, sir Fôn, oedd Mr. Jones, a chyn mynd i Landudno ef oedd bostfeistr Croesoswallt, sir Amwythig, ac yr oedd yn aelod gwerthfawr yn Horeb (E.F.) y dref honno.

Phensic will ease away your HEAD ACHE

Phensic is promptly absorbed into your bloodstream. The most painful headache disappears—with incredible speed. Your tired, irritated feeling vanishes. Keep Phensic handy!
1/4 & 3/3 including Purchase Tax.
Phensic
The grand tonic pain-relieving tablet!

Why not Be SLIM Youthful Attractive

CLEAR skin, sparkling eyes, a lovely slim figure—these are possible only when the blood is kept free from impurity and fat-forming residues are removed from the system. Bile Beans provide the safe sure way to slenderness and radiant health.

Bile Beans—just a couple nightly—tone up the system, purify the blood and ensure regular elimination. They keep you vital and youthful and enable you to achieve and maintain that fashionable slim line.

So, slim while you sleep and improve health, figure and looks—

With the aid of nightly BILE BEANS

"Slim figure and youthful appearance mean so much to my stage work that I must keep 'up to the mark.' I consider Bile Beans excellent. They not only keep my skin fresh and clear and my weight normal, but make me feel ever so fit and well."—Miss J. R., London, W.1.

"Save yourself, Soap; let me do it"

Glitto will do EVERY cleaning job about the house—including the jobs you used to use soap for.

Glitto

G 210-9 — Joseph Crosfield & Sons Ltd., Warrington

KITCHEN NOTES
For Perfect Plain Cakes
8 ozs National flour
3 level teaspoons of
Lion Baking Powder

FALSE TEETH
Comfort and Cleanliness

Does your dental plate effectively replace the teeth you have lost? To do so it must fit correctly and it must be kept in perfect hygienic condition. To derive greater comfort and satisfaction from your denture than ever before use:—

KOLYNOS
DENTURE FIXATIVE makes false teeth fit firmly; 1/3d & 3/3d.
DENTURE POWDER for cleaning artificial teeth, 1/3d per tin.
From all chemists

THE MINISTRY OF AGRICULTURE RECOMMENDS THAT ALL CEREAL SEEDS BE DISINFECTED WITH AN APPROVED ORGANO-MERCURIAL FUNGICIDE BEFORE SOWING.

FOOD PRODUCTION MUST BE INCREASED!

Losses due to Cereal Diseases are serious, and can be prevented only by a united effort. Every grain of corn sown this autumn should be dressed with an Organo-Mercury dressing. Buy from your seed merchant Dressed Seed, but if you are sowing home-saved seed, be sure to dress it yourself.

PREVENTS DISEASE — INCREASES YIELD

FOR BETTER HARVESTS USE LUNASAN
ORGANO-MERCURIAL SEED DRESSING
Obtainable from Leading Corn & Agricultural Merchants. If any difficulty write to the Sole Manufacturers.....
LUNEVALE PRODUCTS LTD, LANCASTER.

Let's hope his Ma uses Puritan!

You need so little PURITAN to get a lot of lather!

To really shift the dirt you need the double-ration lather Puritan gives you! In every long-lasting tablet you get lots of lather, so there's ample for all your washing jobs. And it's so gentle on the hands.

PURITAN SOAP
2½d tablet (8 oz.) 2 coupons (net weight when manufactured)
PU 24-620

BABY CRAFT
FROM TEARS TO SUNSHINE FOR THREE-HALFPENCE.

We cannot change the face of the sky—but there is a way to brighten our kiddies when out-of-sorts and fretfulness mars their natural happiness.

A Nurse in touch with ailing children writes: "Steedman's Powders send the most fretful child from tears to sunshine."

And it is true. Steedman's are made to overcome constipation and its attendant ills. To restore gentle regularity to little systems without harmful purging and to cool and cleanse the blood stream from teething time to fourteen years.

These famous powders, relied on by three generations, are obtainable everywhere at 1½d. each.

Always keep a Steedman's Powder handy in the house. And always look for the double EE, stamped on every packet, to be sure you get the genuine Steedman's Powders made only by John Steedman & Co., 272, Walworth Road, London, S.E.17.

GOLDEN STREAM TEA
A Blend of Economy and Perfection

Llun 61

2

Y CYMRO DYDD SADWRN, MEDI 4, 1943

HYSBYSIADAU CYHOEDDUS.

DENBIGHSHIRE WAR AGRICULTURAL EXECUTIVE COMMITTEE.

WANTED—MILLERS.

Millers are urgently required to work various Mills in the County.

Applications are also invited from persons who have had no experience in a Mill, but who are prepared to undergo a short period of training with a view of taking up the work of Miller.

Applications should be sent, on or before the 21st September, to the undersigned.

WANTED.

Applications are invited for the post of ASSISTANT LABOUR OFFICER, whose duties will be mainly concerned with Women's Land Army administration work.

Salary, £250 per annum, plus travelling expenses according to the Ministry's Scale.

Applicants must not be liable to be called up for Military Service.

Applications, together with two recent testimonials should be sent in not later than September 22nd, to the undersigned.

D. S. EDWARDS.
Executive Officer.
Memorial Buildings,
Ruthin.

CWMNI URDD GOBAITH CYMRU (Corfforedig)

AELWYD BANGOR.

Yn eisiau, ARWEINYDD amser-llawn (mab neu ferch). Cyflog £250 y flwyddyn. Manylion y swydd a ffurflenni cais i'w cael gan y Prif Drefnydd, Swyddfa'r Urdd, Aberystwyth. Ceisiadau i fod mewn llaw erbyn Medi 25.

CWMNI URDD GOBAITH CYMRU (Corfforedig)

AELWYDYDD TYMBL A PHENYGROES.

Yn eisiau, ARWEINYDD amser-llawn i'r ddwy Aelwyd uchod. Cyflog yn ol £250 y flwyddyn. Manylion y swydd a ffurflenni cais i'w cael oddi wrth yr ysgrifennydd, Mr. J. D. Scourfield, 48, Railway Terrace, Tumble, Llanelly.

EISTEDDFODAU, ETC.

EISTEDDFOD TRELAWNYD,

Dydd Sadwrn, Hydref 9, 1943.

Rhestr testunau (trwy'r post, 3c.) gan yr ysgrifennydd, T. Evans, 4, Bonk Terrace, Newmarket, Flintshire.

DRAMAU, ETC.

DRAMAU NEWYDD.

Wele dair cyfrol newydd:

"DIOFAL YW DIM."

Drama gref am fywyd Cymru heddiw gan John Gwilym Jones, awdur "Y Dewis." 2/6.

"DIFFODD YR HAUL."

Comedi o fywyd pentref glo Cymru gan George Davies. 2/6.

"CYNAEAFAU."

Tair drama fer gan Isaac Davies, yn cynnwys un gomedi. 2/-.

Bu'r dramau oll yn fuddugol yn yr Eisteddfod Genedlaethol. I'w cael trwy lyfrwerthwyr neu trwy'r post am 3c., gan Ysgrifennydd y Seiri Drama, 21, Cae Mawr, Caerdydd.

AMRYWIAETH.

MUSICAL INSTRUMENTS.

COLLIVERS Buy Sell and Exchange. Tune Repair at last SPECIALISE in Pianos—Collivers Piano Works, Rivulet Road, Wrexham. Tel 2506.

YN EISIAU.

YN EISIAU.—Gofalwyr i Dy a Chapel Pantglas, Bala, Meirion. Am fanylion ... Thomas Jones, ... Bala, Mer.

YN EISIAU.—Hen Ddodrein Derw a Mahogany; Treseli, Cypyrddau Dillad, Cypyrddau Bwyd, Bureaus, Cadeiriau Byrddau, etc.—Ysgrifenner: A. Goddard, Greenwich House, Bangor.

BUSINESS WANTED.—Wales. Bookshop, with or without Stationery (Seaside preferred). Good living accommodation. Full particulars to Box 444, "Cymro" Office, Oswestry.

Welding of all metals by gas or electric processes.
Portable equipment available for boiler repairs.
LANCASHIRE WELDERS, LTD.
3, CARLISLE ST., BIRKENHEAD.

GENI, PRIODI, MARW

Geni.

JONES.—Awst 26, yng Nghartref Mamaeth, Abermaw, ganwyd merch i Mr. a Mrs. Clwyd Jones, L.D.S. (Heirnoeres Dwyryd).

RHAGLENNI RADIO

Yr wythnos yn dechrau Medi 5:—

Dydd Llun.—5.0—5.5 p.m.: Newyddion. 5.5—5.20 p.m.: Celn Gwlad. Rhaglen gan Myfanwy Howell.

Dydd Mawrth.—5.0—5.5 p.m.: Newyddion. 5.5—5.20 p.m.: Awr y Plant. ... Y rhaglen gan Myfanwy Howell.

Dydd Mercher.—5.0—5.5 p.m.: Newyddion. 5.5—5.20 p.m.: Llyfrau Plant. ... Williams.

Dydd Iau.—3.30—4.0 p.m.: Seindorf Arian ..., o dan arweiniad Dan Lloyd. 5.0—5.5 p.m.: Newyddion. 5.5—5.20 p.m.: Gwasanaeth Gosber. 5.20—6.0 p.m.: Awr y Plant. "The Valley of ..." (2). Drama gyfres ... gan Marjorie Wyn-Williams. ... 6.30—7.0 p.m.: Yr Hanner Awr Gymreig. ... Arwel Hughes. Arthur Phillips fydd yn cyflwyno a Nan Davies a Mai Jones yn cyfarwyddo.

Dydd Gwener.—9.55—10.5 a.m.: I Ysgolion Cymru. ... 5.0—5.10 p.m.: Newyddion. 5.10—5.20 p.m.: Bywyd Pobl Eraill. Sgwrs arall gan Blodwen Davies.

Dydd Sadwrn.—5.0—5.5 p.m.: Newyddion. 5.5—5.20 p.m.: Y Super Mawr. ... Trefnwyd y rhaglen gan Sam Jones.

RHAGLENNI I'R LLUOEDD ARFOG.

Dydd Mawrth.—10.15—10.30 a.m.: "Sut Hwyl?" dan ofal Nan Davies.

RHAGLENNI I WLEDYDD TRAMOR.

Dydd Llun.—8.0—8.15 p.m.: Yr Egwyl Gymraeg. Rhaglen i'r Lluoedd Arfog yn y Dwyrain Canol a Gogledd Affrig. ... Adams (tenor) a Chantorion Lyrian, o dan arweiniad Idloes Owen a'r Cherddorfa Ddawns Gymreig.

O SIR ABERTEIFI

Y mae Mr. Thomas Iorwerth Ellis, Aberystwyth, wedi ysgrifennu cofiant i'w dad, y diweddar Mr. T. E. Ellis, A.S., ac fe'i cyhoeddir yn fuan.

Pasiodd cyngor dosbarth gwledig Aberystwyth benderfyniad o blaid cefnogi'r mudiad i gael Ysgrifennydd i Gymru.

FALSE TEETH
and comfort with confidence

A denture which, owing to gum shrinkage, no longer fits perfectly, is painful and embarrassing. To restore comfort with confidence, Dentists recommend KOLYNOS DENTURE FIXATIVE, prepared specifically to make false teeth fit firmly. Sprinkled evenly but sparingly on the contact surface of the plate, KOLYNOS DENTURE FIXATIVE will hold it in position for many hours. From all Chemists in 1/3d Sprinkler tins for pocket or handbag; also in the large 'Economy' size, 3/3d.

KOLYNOS DENTURE FIXATIVE

Also use KOLYNOS DENTURE POWDER for cleaning artificial teeth, 1/3d.

LADIES...

KEARSLEY'S WIDOW WELCH'S FEMALE PILLS

MEDDYGOL.

SURGICAL GOODS of every description at cut prices. Illustrated Catalogue post free.—LE BRASSEUR SURGICAL CO., LTD. (Dept. K.S.) 90, Worcester Street, Brimingham.

LLETYAU, GWYLIAU, Etc.

LIVERPOOL
SHAFTESBURY HOTEL
(Unlicensed).
100 BEDROOMS. HOT and COLD WATER.
Telephone: ROYAL 4421, 3422-4423.

LLUNDAIN.

Get more from your meat ration

+ WATER ONLY TO BE ADDED

RICH GOODNESS ITSELF!

BURDALL'S GRAVY SALT

1½d. PACKETS ... 7½d. FAMILY TINS

Please note, shopkeepers are doing their best, but supplies are limited.

Sole Manufacturers: BURDALL'S LTD., HILLSBOROUGH WORKS, SHEFFIELD

Tom takes a pride in his skill...

so guard his health now with

LIFEBUOY

home cleaning

LEVER BROTHERS, PORT SUNLIGHT, LIMITED

Her teeth were WHITE LIES

—but now they're tartar-free and lovely thanks to

SOLIDOX TOOTHPASTE

PRICE 1/- PER TUBE

MARW WRTH EI DDESG

Gwnewch orchest ohoni

Treiglwch y Jack i fyny a gwnewch group cryno o'ch cynilion. I ddechrau, treiglwch i fyny eich 500 ... o Dystysgrifau 15/-. Yna, ewch am y 250 o Dystysgrifau £1 a ganiateir ichwi. Os dodwch chwi'r bias ... eich gwario fyddwch, chwi fawr o dro cyn cyrraedd y cyfanswm buddugol.

Mynnwch y mwyafaint mewn

TYSTYSGRIFAU CYNILO

500 15/- | 250 £1

Y mae Tystysgrifau 15/- yn werth 20/6 ymhen 10 mlynedd, cystal â llog o £3.3.5 y cant y flwyddyn yn rhydd o Dreth Incwm. Gellir eu cael yn unrhyw lythyrdy neu Fanc, neu drwy eich Adran Gynilo. Gellir eu troi'n arian unrhyw bryd gyda rhybudd o ychydig ddyddiau.

Y mae Tystysgrifau £1 yn ... £1.3.0 ymhen 10 mlynedd, ... â llog o £1.8.2 y cant y flwyddyn yn rhydd o Dreth Incwm. ...

Ah! THAT'S Stopped my HEADACHE!

Well! I'll never be without Beecham's Powders in future... they certainly are quick-acting and reliable in results. The Pain has entirely gone already and I feel full of energy again! And you say they are also good for Summer Colds and Chills, Hay-fever, Neuralgia and Nerve and Rheumatic Pains? No wonder everybody seems to be enquiring for them!

BEECHAM'S POWDERS

After a few applications...

Germolene checked his SKIN TROUBLE

Llun 62

The Proprietors reserve the right to refuse, omit, postpone, reduce or cancel any advertisement, and do not accept liability for any loss or damage caused by an error or inaccuracy in the printing thereof.

HYSBYSIADAU CYHOEDDUS.

DENBIGHSHIRE WAR AGRICULTURAL EXECUTIVE COMMITTEE.

It is the intended policy of the above Committee in conjunction with the N.F.U., to organise weekly lectures throughout the coming Winter, commencing in October.

These lectures will systematically cover as much of the County as possible, and will be well advertised in each district.

Addresses will be given on Horses, Cattle, and Sheep Breeding, Diseases of Livestock, Dairying, Feeding, Cropping, Pests, Drainage, Machinery and Horticulture, etc., by competent speakers.

TWINE FOR TRUSSING.

Limited supplies of "trusser twine" will be available early in September for use in trussing. This twine will not be suitable for use in self-binding harvesting machines. It will be obtainable without special permit from ordinary distributors of binder twine. Farmers should purchase only the minimum quantities required for necessary trussing by machine on their farms. Only if all farmers limit their purchases in this way will there be enough to go round. For hand tying, used binder twine or coir twine should be used.

The trusser twine will be released at the same price as binder twine.

Ordinary binder twine must not be used in trussing machines.

D. S. EDWARDS,
Executive Officer.

Memorial Buildings,
Ruthin,
6th September, 1943.

CWMNI URDD GOBAITH CYMRU (Corfforedig)

AELWYDYDD TYMBL A PHENYGROES.

Yn eisiau, ARWEINYDD amser-llawn i'r ddwy Aelwyd uchod. Cyflog yn ol £250 y flwyddyn. Manylion y swydd a ffurflenni cais i'w cael oddi wrth yr ysgrifennydd, Mr. J. D. Scourfield, 46, Railway Terrace, Tumble, Llanelly.

DRAMAU, ETC.

DRAMAU NEWYDD.

Wele dair cyfrol newydd:

"[illegible] YW [illegible]."
Drama [illegible] am [illegible] Cymru [illegible] gan John Gwilym Jones, awdur "Y Dewis." 2/6.

"DIFFODD YR HAUL."
Comedi o fywyd [illegible] Cymru gan George Davies. 2/6.

"CYNAEAFAU."
Tair drama fer gan Idwal Davies, yn cynnwys un gomedi. 2/-.

Bu'r dramau oll yn fuddugol yn yr Eisteddfod Genedlaethol. I'w cael trwy lyfrwerthwyr neu trwy'r post am 3c., gan Ysgrifennydd y Seiri Drama, 21, Cae Mawr, Caerdydd.

DRAMAU POBLOGAIDD.

"[illegible]" .. trwy'r post 2/6.
"Y [illegible]" .. 1/9
"[illegible]" .. 2/3.
"[illegible]" .. 2/6.
"Dr. [illegible]" ([illegible]). 1/3.

AMRYWIAETH.

MUSICAL INSTRUMENTS.

[illegible] Wrexham. Tel. 2304.

AFTER THE HONEYMOON—the bride is determined to keep her Red Tiled and Composition Floors looking lovely with Cardinal Polish. It's such an easy way to keep the home bright and cheery. Also in White and Green. Of all Dealers. J113

EISTEDDFODAU, ETC.

EISTEDDFOD TRELAWNYD,

Dydd Sadwrn, Hydref 9, 1943.

Rhestr testunau (trwy'r post, 3c.) gan yr ysgrifennydd, T. Evans, 4, Bonk Terrace, Newmarket, Flintshire.

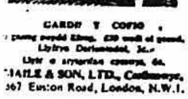

CARDIAU Y COFIO.
[illegible]
Llyfryn Darluniadol, 3c.
[illegible]
[illegible] & SON, LTD., [illegible],
367 Euston Road, London, N.W.1.

GENI, PRIODI, MARW

Engagement.

LLOYD—WILLIAMS.—The engagement is announced between Robert Glyn Lloyd, of Cwmavon, Glam., and Margaret Kateryn Williams, of Ty'n Lon, Bethel, Caernarvon.

YN EISIAU.

CANGEN CEREDIGION O UNDEB YR AMAETHWYR.—Gwahoddir ceisiadau am y swydd o Ysgrifennydd Sirol y Gangen hon oddi wrth ymgeiswyr sydd wedi cael profiad o drefnu swyddfa ac yn medru siarad ac ysgrifennu Cymraeg. Ceir pob manylion a ffurflenni oddi wrth y Cadeirydd, 11, Alexandra Road, Aberystwyth,—a rhaid eu hanfon yn ol cyn diwedd y mis hwn.

YN EISIAU.—Gofalwr i Dy a Chapel Pantglas, Bala, Meirion. Am fanylion pellach ymofyner a'r ysgrifennydd, Thomas Jones, Llwyn Cl, Bala. Met.

YN EISIAU.—Hen Ddodrefn Derw a Mahogany: Treseli, Cypyrddau Dillad, Cypyrddau Bwyd, Bureaus, Cadeiriau Byrddau etc.—Ysgrifenner: A. Goddard, Greenwich House, Bangor.

BUSINESS WANTED.—Wales: Bookshop, with or without Stationery (Seaside preferred). Good living accommodation. Full particulars to Box 484, "Cymro" Office, Oswestry.

WANTED, keen AGENT to sell our SELECTED FARM SEEDS, etc. Preference given to one already possessing a connection among Farmers.—Apply, giving full particulars, including present Agencies held (if any), to: McHATTIE & CO., Seedsmen and Nurserymen, CHESTER (Established over a Century). All replies will be treated as strictly confidential. 1298

MEDDYGOL.

SURGICAL GOODS of every description at cut prices. Illustrated Catalogue post free.—LE BRASSEUR SURGICAL CO., LTD. (Dept. K.S.) 90, Worcester Street, Birmingham.

LLETYAU, GWYLIAU, Etc.

LIVERPOOL
SHAFTESBURY HOTEL
(Unlicensed).
100 BEDROOMS, HOT and COLD WATER.
Telephone ROYAL 4021, 4022-4023.

LLUNDAIN.
[illegible]
Cartref Cymreig, 4 munud o orsaf Euston; [illegible].
[illegible]
MRS. R. W. JONES,
[illegible], [illegible] Street,
London, W.C.1.

THE NEW BABY

MOTHER'S RESOLVE TO ENSURE GOOD HEALTH.

How natural it is for mother to tell of her experience with baby and to pass on her discoveries to others.

Recently, we found in our postbag a letter which said "I have four healthy children and have used Steedman's Powders from the first. I shall use them for the new baby, too." Such a wise resolution for a busy mother, who has proved Steedman's the finest aperient for her little ones from teething time until fourteen years of age.

You, too, will find Steedman's Powders invaluable for safely and gently overcoming constipation and its attendant ills and keeping the blood clean and cool.

Obtainable everywhere at 1½d. each, every Steedman wrapper bears the double EE trade mark for your protection. So always insist on Steedman's Powders made only by John Steedman & Co., 272, Walworth Road, London, S.E.17.

LLYWYDD CYFARFOD YSGOLION.

Dewiswyd Mr. W. Aneurin Jones, y Llythyrdy, Rhuallt, yn llywydd cyfarfod ysgolion dosbarth y Dyffryn, am y tair blynedd nesaf, fel olynydd i Mr. Rd. Roberts, o Gellifor. Bu'r llywydd newydd yn deyrngar i'r Ysgol Sul ar hyd ei oes. Yn frodor o Llanrhaedr, ger Dinbych, y mae Mr. Jones yn flaenor a chodwr y canu yn eglwys M.C. Rhuallt.

Gwnaed y penodiad yng nghyfarfod ysgolion eglwys y Dyffryn ddydd Sul diwethaf.

Hysbyswyd fod Mr. G. Peleg Williams, Caernarfon, wedi derbyn gwahoddiad i arwain cymanfa ganu'r dosbarth y flwyddyn nesaf, sydd i'w chynnal ym Mochdre.

You get MORE from EVERY ACRE by using HARVESAN
DRESSED SEED

Last season's crops showed time and time again that HARVESAN dressed seed produced extra sacks to the acre. HARVESAN is the seed dressing which gives seed grain an early start, promotes strong root growth and prevents bunt and covered smut. Ensure bumper crops again next harvest by using HARVESAN dressed grain:

1 lb. tin	2/6
7 lb. tin	15/3
14 lb. tin	28/-
56 lb. drum	102/8
112 lb. drum	196/-

Orders of £2 and upwards carriage paid, goods train, within the Railway Companies' free delivery area in Great Britain.

Obtainable from all branches of

THE COST OF USING HARVESAN IS ABOUT 1/- PER ACRE

Boots THE FARMER'S CHEMISTS

BOOTS PURE DRUG CO. LTD.

POULTON & NOEL'S QUALITY FOODS

SOUPS,
MEAT AND FISH PASTES,
BEANS IN
TOMATO SAUCE

P&N THE SYMBOL OF QUALITY

POULTON & NOEL, LTD., SOUTHALL, MIDDLESEX

Y bore Sul tyngedfennol hwnnw ym Medi, 1939 . . . ein dyfalbarhad di-ildio yn erbyn [illegible] gorlethol . . . ein datblygiad graddol, mewn [illegible] ac adnoddau—nes ini allu taro. Ddoe, bu ini "ei chael hi." Heddiw, yr ydym yn "ei rhoi hi"—yn drwm ac yn fynych. Dyma'r foment ini ddwyn cyrch grymusach hyd yn oed—drwy amlhau ein cynilion i gyfateb â chynnydd yr ymosod. Gadewch ini "Chwifio Baner" cynilion—bob un [illegible]. Gadewch ini droi ein harian yn rym nerthol ar enfawr i daro. Boed i'n cynilion helpu [illegible] Ewrob—cynilwn fwy!

Y mae Adrannau Cynilion Rhyfel yn anelu at gyrraedd y safonau a ganlyn: Mewn *Mannau Cyflogi* y cynilion i fod o leiaf 1/- y [illegible] o'r cyflogau cyflawn a delir, neu 75% o leiaf o'r cyflogedig i fod yn aelodau o'u Hadran Gynilo. *Mewn Adrannau Stryd* [illegible] o bob pedwar i gynnwys o leiaf un aelod yn cynilo'n gyson drwy Adran Stryd Gynilo.

CHWIFIWN FANER CYNILION RHYFEL

Cyhoeddwyd gan Bwyllgor y Cynilion Cenedlaethol

WAKE UP YOUR LIVER BILE

[illegible]

ARCHER'S
Golden Returns
THE FAVOURITE OF GENERATIONS
2/8½

Why suffer misery of CORNS?

[illegible] Get a bottle of 'Freezone' to-day, price 1/3 including Purchase Tax [illegible]

GET RID OF CORNS FOR GOOD – WITH
FREEZONE
CORN REMOVER

FALSE TEETH
Are you denture-conscious?

Provided a dental plate fits properly, the wearer should not be reminded of its presence in the mouth. To make false teeth fit firmly and comfortably sprinkle KOLYNOS DENTURE FIXATIVE on the contact surface of the plate. Also do not neglect regular cleaning — keep your dentures in hygienic condition by brushing after meals with KOLYNOS DENTURE POWDER.

KOLYNOS
DENTURE FIXATIVE makes false teeth fit firmly, 1/3d. & 2/3d.
DENTURE POWDER for cleaning artificial teeth, 1/3d per tin.
From all chemists

ARBEDWCH BAPUR A THANWYDD

Llun 63

The Proprietors reserve the right to refuse, omit, postpone, reduce or cancel any advertisement, and do not accept liability for any loss or damage caused by an error or inaccuracy in the printing thereof.

HYSBYSIADAU CYHOEDDUS.

MINISTRY OF AGRICULTURE AND FISHERIES.
LAND DRAINAGE ACT, 1930.
CAERNARVONSHIRE RIVERS (INCLUDING THE RIVER CONWAY) CATCHMENT AREA.
CAERNARVONSHIRE RIVERS (INCLUDING THE RIVER CONWAY) CATCHMENT BOARD.

NOTICE is hereby given that the Minister of Agriculture and Fisheries has made an Order under Sections 2 (2) and 3 of the Land Drainage Act, 1930, combining, as from a day to be appointed by the Minister, the River Conway and the Caernarvonshire Rivers Catchment Areas as one Catchment Area, which shall be known as the Caernarvonshire Rivers (including the River Conway) Catchment Area and constituting a Catchment Board for the combined areas to be known as the Caernarvonshire Rivers (including the River Conway) Catchment Board, and that the Order will become final and have effect as an Act of Parliament, unless within thirty-one days from the date of this Notice a Memorial that the Order shall not become law without confirmation by Parliament is presented to the Minister by some person or body affected by the Order and having an interest sufficient for the presentation of a Memorial.

Copies of the sealed Order have been deposited at the offices of THE CLERK OF THE CAERNARVONSHIRE RIVERS CATCHMENT BOARD, COUNTY OFFICES, CAERNARVON, and at the office of THE CLERK OF THE RIVER CONWAY CATCHMENT BOARD, 36, STATION ROAD, LLANRWST, and at the office of THE MINISTRY OF AGRICULTURE AND FISHERIES, at the address mentioned below, for public inspection for a period of thirty-one days from the date of this notice, and may be inspected during the ordinary hours of business.

NOTICE is hereby further given that any objections to the map determining the extent of the CAERNARVONSHIRE RIVERS (INCLUDING THE RIVER CONWAY) CATCHMENT AREA and showing thereon that part of the channel of the river which is to be treated as the main river for the purposes of Part II of the Act and the watercourses which are for those purposes to be deemed part of the main river, which map was referred to in the notice that the Minister caused to be published on 3rd June, 1943, shall be made in writing and sent by post to the Secretary, Ministry of Agriculture and Fisheries, at the address mentioned below, so as to reach that office not later than thirty-one days from the date of this notice. Copies of the map may be inspected at the offices of the above-named Catchment Board and at the office of the Ministry.

(Sgd.) A. T. A. DOBSON,
Principal Assistant Secretary.
Ministry of Agriculture and Fisheries,
20-25, Soho Square,
W.1.
13th September, 1943.

THE HILL RAMS (CONTROL) ORDER, 1943.

THE ABOVE ORDER came into force on the 28th of August, 1943, and confers upon County War Agricultural Executive Committees power to control the use of rams on open or unfenced hill grazing.

The Order provides that all uncastrated ram lambs shall be removed from the land specified before 31st of August.

No person shall allow on such land any ram or ram lamb between the 31st of August and the 1st of November in any year.

The Order also provides power to prohibit the turning out to the said land any specified ram which is inferior or of unsuitable type.

Where owners of rams cannot be traced, in respect of which an offence against this Order is believed to have been committed, County War Agricultural Executive Committees have powers to requisition such rams. a.

UNDEB CENEDLAETHOL YR AMAETHWYR.
CANGEN SIR GAERNARFON.

Gwahoddir gan Gangen Sir Gaernarfon o Undeb Cenedlaethol yr Amaethwyr geisiadau am y swydd o Drefnydd. Rhoddir cyflog o £200 y flwyddyn i ddechrau.

Rhaid i'r ymgeiswyr fod yn alluog i annerch cyfarfodydd mewn Cymraeg. Y ceisiadau i fod yn llaw Mr. Charles Jones, Ysgrifennydd y Sir, 16, Stryd y Llyn, Caernarfon, erbyn Hydref 4ydd, 1943.

CWMNI URDD GOBAITH CYMRU (Corfforedig)

AELWYD RHYDAMAN.

Yn eisiau, ARWEINYDD amserllawn. Cyflog, £250 y flwyddyn. Manylion y swydd a ffurflenni cais i'w cael gan yr ysgrifennydd, Miss Menna Griffiths, 3, Church Street, Ammanford.

EISTEDDFODAU, ETC.

EISTEDDFOD NADOLIG SILOH (A.) CHWILOG,
Rhagfyr 25ain a'r 27ain, 1943.

Cystadleuaeth arbennig i Arlunwyr. Rhestr Testunau i'w cael gan yr Ysgrifennydd, D. Williams, Tanyfron, Chwilog. Pris 2c. drwy'r post.

DRAMAU, ETC.

DRAMAU NEWYDD.

Wele dair cyfrol newydd:

"DIOFAL YW DIM."
Drama gref am fywyd Cymru heddiw gan John Gwilym Jones, awdur "Y Dewis." 2/6.

"DIFFODD YR HAUL."
Comedi o fywyd pentref glo Cymru gan George Davies. 2/6.

"CYNAEAFAU."
Tair drama fer gan Isaac Davies, yn cynnwys un gomedi. 2/-.

Bu'r dramau oll yn fuddugol yn yr Eisteddfod Genedlaethol. I'w cael trwy lyfrwerthwyr neu trwy'r post am 3c., gan Ysgrifennydd y Seiri Drama, 21, Cae Mawr, Caerdydd.

DRAMAU POBLOGAIDD.

"Ein Tecla Ni" .. (drwy'r post) 2/6.
"Y Fforiwr" .. 1/9
"Llais Yn Galw" .. 2/3.
"Shifting Sands" .. 2/6.
"Dr. Pedigree" (drama for Saesneg) 1/5.

AMRYWIAETH.

MUSICAL INSTRUMENTS.

COLLIVERS Buy, Sell and Exchange, Tune, Repair, in fact SPECIALISE in Pianos—Collivers Piano Works, Rivulet Road, Wrexham. Tel. 2544.

YN EISIAU.

WANTED.—Experienced Clerk with knowledge of Book-keeping, typing an advantage. Apply, stating age, with two references to: The Secretary, Denbighshire War Agricultural Executive Committee, Ruthin. A

YN EISIAU.—Rhywun i Deipio (typing) defnydd llyfr Cymraeg o lawysgrif. Gwaith hollol breifat. Anfoner i Box 463, "Cymro" Office, Oswestry.

YN EISIAU.—Gofalwyr i Dy a Chapel Penuel, Bala. [illegible] Am fanylion pellach ymofynner â'r ysgrifennydd, Thomas Jones, Llwyn Ci, Bala. [illegible]

YN EISIAU.—Hen Ddodrefn Derw a Mahogany; Treseli, Cypyrddau Dillad, Cypyrddau Bwyd, Bureaus, Cadeiriau, Byrddau, etc.—Ysgrifenner: A. Goddard, Greenwich House, Bangor.

BUSINESS WANTED.—Wales Bookshop, with or without Stationery (Seaside preferred). Good living accommodation. Full particulars to Box 464, "Cymro" Office, Oswestry.

LLETYAU, GWYLIAU, Etc.

LIVERPOOL
SHAFTESBURY HOTEL
(Unlicensed).
100 BEDROOMS. HOT and COLD WATER.
Telephone: ROYAL 6C1, 4422-4423.

LLUNDAIN.
Phone Euston 3983.
Cartref Cymreig, 4 munud o orsaf Euston; dwr poeth ac oer ym mhob ystafell.
Telerau rhesymol.
MRS. R. W. JONES,
Idris House, 22, Tavistock Street,
London, W.C.1.

MEDDYGOL.

SURGICAL GOODS of every description at cut prices. Illustrated Catalogue post free.—LE BRASSEUR SURGICAL CO., LTD. (Dept. K.S.), 90, Worcester Street, Birmingham.

ELTEX CHEMICAL CLOSETS

Perfect Sanitation for Country Houses, Air Raid Shelters, etc. A novice can fit in a few minutes. No drains required.
PRICES FROM 38/8
ELTEX WORKS

Our New Target £6,000,000

Our first target was £3,000,000. This we have now reached as a result of the generous help of the Public, both at home and Overseas, including the United States of America, and the support of the personnel of the Royal Air Force.

The Royal Air Force has now greatly expanded. Everywhere it has carried the offensive to enemy countries with the inevitable losses of which the public learn day by day.

Already we have a very large number of cases on our books and, as the war goes on, so this number must increase. After the war the increase must, inevitably, continue; also the money required to educate the children will increase year by year. Will you help us to reach our new target?

R.A.F. BENEVOLENT FUND

Please send Donations to
LORD RIVERDALE, Chairman, or BERTRAM T. RUMBLE, Hon. Sec., Appeals Committee, R.A.F. BENEVOLENT FUND, 1, SLOANE STREET, LONDON, S.W.1. Cheques and P.O. payable to R.A.F. Benevolent Fund.
(Registered under the War Charities Act, 1940)

It isn't you (it's your soap-suds) that needs the tonic!

Use MAZO tablets to energize the soap-suds, and to do the hard work for you!

MAZO Soap Energizing Tablets
Three packets, each of 5 tablets, for 1 coupon

—but now they're dazzling white and free from tartar
Solidox does more than make your teeth wonderfully white; its regular use removes and prevents tartar.
SOLIDOX TOOTHPASTE
1/- PER TUBE (incl. tax)

Casglwyd £32/5/- ar ddiwrnod fflagiau y Morwyr Prydeinig yng Nghorwen a'r cylch.

Casglwyd dros £800 i'r Groes Goch ac Ambiwlans St. Ioan drwy arddwest yng Nghastell Powis, y Trallwng.

MAE EI GYSGOD ARNO[CH] DDIWRNOD PAE

A chwithau'n teimlo bod byd da arnoch—dyna pryd y [mae] cysgod y Pry Afradu yn tynnu'n nes atoch—gan eich [annog i] wastraffu ffrwyth eich llafur dyfal ar bethau nad oes angen. Dianewch rhagddo drwy ddodi cymaint ag a [allwch ei] sbario mewn Cynilion Rhyfel bob Wythnos!

Cyhoeddwyd gan Bwyllgor y Cynilion Cenedlaethol

Why Shouldn't You 'Feel Fine' All The Time

TO feel 'on top of the world'; to go through each day with brightness and zest depends upon internal health and the good spirits that go with it. Bile Beans keep you 'feeling fine' all the time.

Bile Beans tone you up and improve your health and looks. Purifying the blood and gently eliminating food-wastes and harmful toxins, these fine vegetable pills clear the skin and keep you fit, vital and slim.

So, for bright eyes, clear complexion, and that tireless energy to "keep the pace"—

Just Remember Nightly
BILE BEANS

Yng nghapel M.C. Moriah, Gwyddelwern, ddydd Sadwrn, gan y Parch. Seth Pritchard, gweinidog, priodwyd Corpl. Kenneth Greenwood, Grimsby, a Miss Gwenllian Lloyd Davies, trydydd merch Mr. J. Davies a'r ddiweddar Mrs. Davies, Ty'r Ysgol, [...] Cyflwynwyd y briodferch gan [...]. Y gwas oedd Sergt. [...] a'r forwyn Miss [...] (chwaer y briodferch) [...] wrth yr organ gan [...] Lloyd Davies.

Llun 64

SATURDAY, OCTOBER 23, 1943.   U. M. G. A.

Nid oes yn awr gopi o'r gyfrol GWYBOD ar gael, a'r wahân efallai i'r ychydig gopïau sydd gan ambell lyfrwerthwr. Os ydych am gopi, peidiwch â cholli amser.

HUGHES A'I FAB, 56, Westgate Street, Caerdydd

Y CYMRO

Y BRYTHON a'r FORD GRON

PAPUR CENEDLAETHOL CYMRU
THE WELSH NATIONAL WEEKLY

" DAVIES MACHYNLLETH."
"YR ANWYDWSI."
"Sydyn ei ymosodiad,—chwyrn
ei chwys
Ein biechyd,—bolat afrad,—
Enfawr deyrn-gledyd antud,
A dur gledd dara gwlad."
(R.J.)
"DIM OND DAVIES'S A WNA'R TRO."

RHIF 570   DYDD SADWRN, HYDREF 23, 1943   Dwy Geiniog (2d)

EISTEDDFOD GADEIRIOL CAIRO, 1943

BARDD Y GADAIR.
L.A.C. W. J. Jones, 11, Cae Garreg, Caernarfon, bardd cadair Cairo, 1943.

Ein Bechgyn yn yr Aifft yn Cadw'r Hen Draddodiad

Gan Ein Gohebydd Arbennig

A DYMA I CHWI HANES UN O'R EISTEDDFODAU MWYAF NODEDIG A GYNHALIWYD ERIOED—EISTEDDFOD CAIRO A DREFNWYD GAN Y CYMRY ALLTUD A'R BECHGYN A'R GENETHOD CYMREIG SYDD YN Y LLUOEDD YN Y DWYRAIN CANOL.

"Prynwch 'Y Cymro' os medrwch chi, bydd yr hanes yn siwr o fod ynddo," meddai'r Rhingyll Richie Pierce Rowlands mewn llythyr i'w dad a'i fam, Mr. a Mrs. E. W. Rowlands, 5, Cae'r Deon, Bangor. Diolch i'w lythyr ef ac i wybodaeth a gyweiniwyd o lythyrau eraill, medrwn roddi adroddiad teilwng heddiw o'r uchelwyl Gymreig yma a fwynhawyd gan dros chwe chant o filwyr hiraethus.

Mae rhaglen yr Eisteddfod o fy mlaen fel yr ysgrifennaf—rhaglen Eisteddfod Cairo a ddechreuodd am bump o'r gloch Medi 25, 1943. A dyma'i cystadleuthau yn y drefn yr ymddangosant:—

Unawd piano; stori fer; llythyr caru; ysgrif ddarluniadol; cyfansoddi tôn; adroddiad; arlunio; solo bâs neu fariton; solo cornet; anerchiad y llywydd; soned; dychangerdd; telyneg; englyn; deuawd; traethawd; unawd soprano neu gontralto. Wedi'r cystadleuthau yna a'r beirniadaethau, calwyd hanner awr o egwyl ac yna ymlaen gyda'r gweddill—canu cynulleidfaol; unawd feiolin; unawd tenor; pryddest a chadeirio'r bardd; canu penillion; pedwarawd; côr.

Ac ar ddiwedd y rhaglen fe roddir y rybudd rhyddieithol ond diddorol hwn: **Seats cannot be reserved by placing hats or coats on them. Such properties will be removed five minutes before the Concert begins.**

YR ARCHDDERWYDD.

Un peth sydd ar ol yn y stori hon—enwau'r holl feirniaid a'r enillwyr. Ond daeth bardd y gadair o Gaernarfon, L.A.C. William John Jones, mab Mr. a Mrs. John Jones, 11, Cae Garreg, Caernarfon, a gadeiriwyd mewn rhwysg a brwdfrydedd am ei bryddest i'r "Anialwch." Cyn y rhyfel yr oedd yn ofalwr bws gyda'r Crosville yng Nghaernarfon ac enillodd mewn aml i eisteddfod yng Nghymru. Ond bu raid iddo fynd i Gairo i gael ei gadeirio! Ef yw ysgrifennydd Cymdeithas Gymraeg Cairo.

Un o fechgyn Caernarfon a enillodd ar y prif adroddiad hefyd—L.A.C. John Thomas Davies, 36, St. Helen's Street, Caernarfon, a mab i Mr. a Mrs. W. J. Davies (Gwilym Peris), 12, Maes Cadnant, Caernarfon. Bu ef yn signalman yn stesion Caernarfon ac adroddodd lawer mewn eisteddfodau a chyngherddau yn ei wlad ei hun cyn mynd dros y dŵr. Yr oedd ei eneth fach, Vera, yr eneth uchaf yn ei dosbarth yn yr arholiad am fynediad i'r ysgol sir eleni.

Yr Archdderwydd oedd Signalman R. A. Jones, mab y diweddar Barch. R. Aethwy Jones, gweinidog eglwys Newsham Park, Lerpwl, am 43 mlynedd. Y mae ei gartref yn Llanerchymedd, Môn, ac o Lanerchymedd y deuai beirniad y gadair hefyd ac un o brif hyrwyddwyr yr Eisteddfod—Group-Captain y Parch. Madoc Jones.

Y Rhingyll Richie Pierce Rowlands, Bangor, a enillodd y wobr gyntaf a ddaeth i Ogledd Cymru a roddwyd yn yr Eisteddfod—am arlunio. Bu ef yn is-reolwr siop lyfrau W. H. Smith's ym Mangor a chyn y rhyfel bu'n gofalu am siop lyfrau W. H. Smith ar yr agerlong fawr "Queen Mary." "Rhisiart Gwenallt" oedd ei ffugenw yn yr wyl—bu'n aelod o gwmni drama Gwenallt.

Ac yn awr, gadawaf i lythyr y Rhingyll Rowlands adrodd yr holl stori lachar. Meddai:—

"Nid yn aml yr ysgrifennaf lythyr mor faith ond credaf yr haedda digwyddiad mor fawr ag Eisteddfod Gymraeg yng Nghairo un. Fel y gwyddoch daeth nifer fechan ohonom ynghyd beth amser yn ol i drafod posibliadau'r fath antur. Cymerwyd yr agwedd ddigalon arferol gan rai, ond i'r rhai ohonom oedd a'r ffydd gennym yr oedd y llwyddiant digymar ac eithriadol a gafwyd neithiwr yn ysbrydiaeth o'r mwyaf.

Y TREFNU.

"Dan arweiniad y Parch. Madoc Jones a'r Caplan Baker codasom ddau neu dri o bwyllgorau (mae'n amhosibl cynnal Eisteddfod Gymraeg heb bwyllgorau!). Cyhoeddwyd rhestr o destunau, penwyd dyddiad, a rhoddwyd y cyhoeddusrwydd mwyaf i'r fenter yn yr holl bapurau lleol a'r cylchgronau Saesneg sydd yma, a hysbyswyd pob uned o'r Lluoedd yn y Dwyrain Canol. Yr oedd yr ymgeisiadau'n dod i law'n fuan a gwyddem y sicrheid amser da i bob Cymro a Chymraes a allai ddod yno.

"Gan i ni gael ychydig brofiad ar lwyfannau fe'm gwnaed yn 'Farsial yr Eisteddfod,' fel y galwyd fi (rhai garw am deitlau ydym ni'r Cymry!). Sicrhawyd neuadd wych yng nghanol Cairo a gwnaed popeth yn barod.

"Yr oedd cael gwisgoedd i'r beirdd yn dipyn o broblem, ond setlodd Bill y mater hwn drwy gael gafael ar gyflenwad o 'overalls' gwynion. Ac fe benodwyd un o'r 'Sisters' o ysbyty, sy'n aelod gweithgar a brwdfrydig o'n Cymdeithas Gymraeg, i wisgo'r beirdd. Gyda towelí a 'safety pins' a bandiau coch a gwyrdd fe wnaeth ryfeddodau gyda'r 'overalls' yna.

NEUADD ORLAWN.

"Yr oedd y cyfarfod mawr i ddechrau am bump, ac am bump i'r funud dyma'r llen yn codi. Gorlanwyd y neuadd eisoes, a dyma'r côr bach sydd gennym yn canu'r Anthem Genedlaethol a Gwŷr Harlech. Beth pe clywech chwi'r gymeradwyaeth—'roedd yn fyddarol.

"Edrychai'r llwyfan yn wych. Gyda Bill a dyrniad o gynorthwywyr fe roddasom gyrtens gwyrdd a brown trymion gylch y cefn. Fe'i harddunid gan Ddraig Goch fawr gyda dwy Ddraig lai bob ochr. Rhoddwyd lle anrhydeddus i'r Gadair yng nghanol y llwyfan, gyda grand piano ar y chwith a bwrdd yr ysgrifennydd i'r dde.

"Aed trwy'r rhaglen heb i ddim, a gwbl fynd o chwith. Gelwid ar y cystadleuwyr ymlaen ddwy item ymlaen llaw, a rhan o fy ngwaith i oedd eu helpu i dynnu byrra'i docyn i benderfynu ym mha drefn yr oeddynt i ganu, ac i roddi cerdyn iddynt i'w roi i'r Arweinydd gyda'u henwau, enw eu tref gartref ac enw beth yr oeddynt am ei ganu neu ei adrodd arno. Yna gofelid eu bod yn mynd ymlaen yn eu tro.

"Drwy'r holl raglen, a barhaodd chwe awr, ni bu aros nac oedi gymaint ac unwaith. Fe'm synnwyd o weld popeth yn symud mor esmwyth, canys yn arferol fe ddigwydd rhyw nam mewn perfformiadau yr ymarferwyd ar eu cyfer. Ond nid felly yn Eisteddfod Gymraeg Cairo.

SAFON UCHEL.

"Gosodwyd safon uchel ac ni ystyrrid ymgeisiadau a syrthiai islaw'r safon yna. Yr oedd llawer o Saeson yn y gynulleidfa ac yn ymgeisio, ac fe eglurid llawer o waith yr Eisteddfod mewn Saesneg, a da o beth oedd hyn i egluro i rai o wahanol genhedloedd a oedd yn bresennol y fath lenyddiaeth a diwylliant sydd gennym ni. Deuai un o'r cystadleuwyr ar yr unawd bâs, fel enghraifft, o New Zealand. Ymddygai'r gynulleidfa'n ardderchog a rhoddid derbyniad gwych i hiwmor yr arweinydd, y Parch. E. J. Baker, a'r beirniaid.

"Tystysgrifau oedd y gwobrau gyda llun telyn Gymraeg a dyddiad a lle'r Eisteddfod arno. Bu bron i mi a chael ffit pan alwyd fy ffugenw—Rhisiart Gwenallt—i ddod i nol y wobr am arlunio, a phan ddywedwyd mai 'o Fangor' y deuwn, beth pe clywech chwi'r gymeradwyaeth. Ac felly yr oedd hi drwy gyda'r nos—hogiau'n wyllt dros eu hardaloedd eu hunain yn hen Gymru annwyl. 'Cymru fach i mi, Bro y llus a'r llynnoedd, Corlan y mynyddoedd. Hawdd ei charu hi.'

"Daeth diwedd y rhan gyntaf am 7.30 a daeth hanner awr o egwyl—ac yr oedd yn dda wrtho. Dyma ruthro y stondin lemonêd i dorri'r syched mwyaf ofnadwy, a chwys yn llifo i lawr ein hwynebau.

GWIR HAPUSRWYDD.

"Ond,—O! y fath hapusrwydd yr oeddym ni yn ei brofi. Drwy gariad llwyr at ein gwlad fechan yr oeddym wedi'n symud o'r Aifft yma yn ol bob cam i'r lle y perthynwn iddo hyd nes ein hysgydwyd ni'n effro drachefn wedi canu 'Hen Wlad fy Nhadau' am un ar ddeg y nos.

"Gwelais lawer hen wyneb yn ystod yr egwyl ac at y terfyn. Donaldson (gynt o Dan-y-Graig) oedd un, a Dan Ellis un arall (y mae Dan yn byw ym Mhenchwintan a gweithiai efo Dic Jones yn Senoglest). Yr o'n i mor hapus a hogyn saith ar drip Ysgol Sul.

"Dechreuodd yr ail ran efo canu cynulleidfaol. Yr ydym ni yng Nghairo yn ffodus yn gallu rhoi rhall i'n teimladau yn ein caneuon cenedlaethol unwaith yr wythnos, ond eli calon oedd clywed y bechgyn a ddaeth i lawr yma am y tro cyntaf yn ymgolli eu hunain yn 'O Fryniau Caersalem,' 'Sosban Fach,' 'Oes Gafr Eto,' 'Duw Mawr y Rhyfeddodau,' a'r hen ffefrynnau.

"Y Llywydd oedd y Gwir Barchedig Esgob Gwynne, yr Esgob yn yr Aifft a'r Sudan. Hen ŵr gwych yw ef, ymhell dros ei bedwar ugain, a rhoddwyd croeso brenhinol iddo pan gododd i siarad. Fe'n hysgydwodd ni pan ddywedodd mai yng Nghymru chwe blynedd a thrigain yn ol y bu mewn Eisteddfod ddiwethaf.

Y CADEIRIO.

"Yna daeth y penllanw—y cadeirio. Edrychai'r beirdd, dan arweiniad Bill Jones, 'ceidwad y cledd,' yn urddasol iawn fel y deuent i'r neuadd ac ar hyd-ddi ac i'r llwyfan. Rhoddodd Madoc Jones (Madoc o Fôn) y feirniadaeth, a galwyd enw'r bardd, a hwnnw'n amharod iawn i ddangos ei hun. Edrychai pawb yn ymchwilgar o gwmpas, ac yna i fyny a Will John Jones o Gaernarfon.

"Fe a dau fardd i'w gyrchu a'i arwain i'r llwyfan. Seinio'r Corn Gwlad i bedwar cwr byd, cyhoeddi enw priod y bardd, y bardd yn eistedd a'r gynulleidfa yn codi. Bill yn codi'r cledd, yr Archdderwydd yn galw, 'A oes Heddwch?' ac wedyn y cyfarchion, cân y cadeirio a'r weddi.

"Seremoni eithriadol oedd hon ac yr oedd cyfarchion y beirdd yn ddigri iawn. Yr oedd blas lleol ar ffugenwau'r beirdd i ychwanegu at yr hwyl, megis 'Aethwy'r Aifft,' 'Udgorn Memphis,' 'Bardd Mena,' 'Tudur Helio,' 'Alaw Misra,' 'Pencerdd Suez,' ac felly ymlaen. Galwodd Bill ei hun yn 'Gwilym Aden'—a welwch chwi'r pwynt? A.D.E.M.—Air Defence Eastern Mediterranean.

"Teimlaf na chanwyd 'Hen Wlad fy Nhadau' yng Nghymru erioed fel y canwyd hi neithiwr—rhoisom ein holl deimladau ynddi. Pwy ddwedodd fod pobl Cymru yn colli eu nodweddion pan adawant gartref? Credwch fi, fe wnaeth y rhyfel yma well Cymry o lawer ohonom ni fechgyn a merched Cymreig. Ac am weriniaeth—wel, credaf mai nyni yw'r mwyaf gwerinol o'r holl genhedloedd."

A dyna'r hanes, ac ni thorraf ar yr awyrgylch drwy ychwanegu dim. Ond os gwyddoch am enwau ychwaneg o enillwyr yr Eisteddfod hynod hon, gadewch i'r "Cymro" eu cael, fel y bydd y stori yn gyflawn.

PRIF ADRODDWR.
L.A.C. John Thomas Davies, 15, Maes Cadnant, Caernarfon, prif adroddwr Cairo, 1943.

MARSIAL YR WYL.
Rhingyll R. P. Rowlands, 5, Cae'r Deon, Bangor, a roddodd yr hanes mewn llythyr.

Save FUEL FOR BATTLE!

Fit fire bricks...

Now is the time to begin your winter fuel-saving by fitting fire bricks at the back and sides of the grate. You will burn less fuel and still get all the heat you need. Ordinary bricks will do, but are not so effective as the proper fire bricks. In nearly every type of combination grate or kitchen range, fire bricks can be fitted on the side of the grate opposite the oven flue.

Do not light a fire just for the sake of having a fire but only if there is no other way of keeping warm.

Fuel Watcher

ISSUED BY THE MINISTRY OF FUEL AND POWER

MINISTRY OF FOOD

POTATO RESERVES
FOR MAY JUNE & JULY, 1944

The Ministry of Food will secure during the next few weeks adequate reserves on farms in Great Britain of potatoes for consumption in May, June and July, 1944.

Growers should offer their best keeping potatoes immediately for this purpose. Contracts can be made either per ton or by the clamp at a valuation.

TONNAGE CONTRACTS provide for 15/- per ton above May, 1944, Fixed Growers' Price for deliveries 1st - 17th June, 1944, a further 10/- per ton for deliveries 18th June - 8th July, and another 10/- per ton for deliveries thereafter. An advance payment of 80/- per ton will be paid per ton contracted.

CLAMP VALUATION CONTRACTS will be valued until 31st December, 1943, on the January 1944 Fixed Growers' Price, and from 1st January 1944, at the appropriate Fixed Growers' Price for the month of inspection plus 2/6d. per ton. An extra dressing fee of 5/- per ton delivered will be paid for deliveries in June, 1944 and 7/6d. per ton delivered, in July. An advance payment of 80 per cent of the valuation will be made after the contract is signed.

THE MINISTRY OF FOOD EXPECTS GROWERS TO OFFER PROMPTLY AT LEAST ONE QUARTER OF THEIR TOTAL PRODUCTION. Growers should offer their best keeping potatoes without delay, in writing, to the Area Potato Supervisor. Growers of three acres of potatoes, or under, are not obliged to contribute to this reserve, but offers from them will be considered.

ISSUED BY THE MINISTRY OF FOOD

Llun 65

SATURDAY, NOVEMBER 6, 194

U. M. C. A.

Taith y Pererin

Cyfieithiad urddasol gynnes y Parch. T. Egla Davies fydd y cyfieithiad safonol Cymraeg o ... ymlaen. Enillodd le iddo'i ... ymhlith ein clasuron, ac y ... wyth darlun Mr. Carey ... yn ychwanegu cryn dipyn ... werth y gyfrol.

Pris 12/3.

HUGHES A'I FAB, ... Westgate Street, Caerdydd

Y CYMRO

Y BRYTHON a'r FORD GRON

PAPUR CENEDLAETHOL CYMRU
THE WELSH NATIONAL WEEKLY

"DAVIES MACHYNLLETH."
"YR ANWYDWST."

"Sydyn ei ymosodiad,—chwyrn ...
Ein hiechyd,—haint stryd,—
Enlawr deyrn-gielyd antud,
A dur gledd daro gwlad."
(R.J.)

"DIM OND DAVIES'S A WNA'R TRO."

...F 572 — DYDD SADWRN, TACHWEDD 6, 1943 — Dwy Geiniog (2d)

...REMIER TURNS DOWN DEMAND FOR SECRETARY OF STATE

"Matter Highly Controversial"

By Our Parliamentary Correspondent

LONDON, Thursday.

...HE Prime Minister replied very quickly to the request of the ... Welsh Members of Parliament that he should meet a de...tion on the question of establishing a Secretaryship of State ... Wales.

...t had been decided that the deputation, if accepted, should ... of all the Welsh M.P.'s, led by Mr. Lloyd George—solid ...ence of the unanimity behind the proposal. Mr. Churchill's ... "No" caused indignation among the M.P.'s, and it is likely ... Lord Davies will now allow the motion which he has tabled ... House of Lords to go forward.

...A meeting of the Welsh Parliamentary Party has been called ... next week.

The Prime Minister's reply read as follows:—

Dear Arthur Evans.—Many thanks for your letter. There could be no question at the present time of taking such a step, which is highly controversial and in no way connected with the war. It is no doubt a very fit and proper matter for discussion in a transition period or when peace is restored.

There would therefore be no advantage in my receiving the deputation, though I am much complimented by the composition of the body which you propose should wait on me.—Yours sincerely (signed) Winston Churchill.

[The Memorandum of the Welsh Parliamentary Party is recorded in full on page 12.]

...hough the Prime Minister's ... is a disappointment at the ...ment, the M.P.'s feel that it is ... a firm basis for further ... Mr. Churchill was ill-... when he termed the ... "highly controversial" and ... that it was "in no way con...ed with the war." But his ...ment that "it is no doubt a ... fit and proper matter for ...ssion in a transition period, ... peace is restored," recog... the validity of the claim ... is a clear hint to Wales to ... to her rights and to repeat ... demand with more and more ...ce.

NOTABLE DOCUMENT.

The two-thousand-word memoran... prepared by the Welsh Party is ... published. It is a notable docu...t. It presents, cogently and con...y, all the historical, political and ...istrative reasons that underline ... demand. It will be of immense ... to all future discussions and ... on the subject in Wales.

...the document is being stud... and future work planned, it is well ... Wales should know that, in re... months, a small group of ...-minded Welsh ex-civil ser... banded themselves together in an ... to kill the movement for a Sec... notwithstanding the national ... which is expressed.

... Percy Watkins, of Car... has put his name to a document ... has been quietly circulated in ... regarded as influential. The ... of others are known. The ...ment presents a number of argu... the speciousness of which is ... to all who are familiar with ... affairs but which are liable to ... taken at their face value by the ...

...her than see Wales treated as a ... entity, with its own Office and ... in the Cabinet, this group ... prefer the building up of ... departments under Whitehall ... lines of the Welsh Board of ... the Welsh Department of the ... of Education and the war-time ... departments of transport and ...tish Office. Moreover, as a Cabinet Minister, the Secretary for Wales would have greater influence on the other ministers than the M.P.'s could hope to exert.

Another argument advanced is that the Secretary for Wales might not always be "progressively minded." This is certainly an instance of reducing the matter to party outlook. The idea it would seem, is that British politics would settle the political complexion of the Welsh Office under its Secretary. To most of us there is nothing frightening in such a prospect, for even if policy should govern, the claims of Wales could still be pressed within its limits. The fact, however, is that the Welsh Office would be mainly an administrative centre and would not be concerned with pure politics or deeply affected by them.

Little comment need be made in a third point in the Cardiff group's astonishing motive, namely that the appointment of a Secretary for Wales might adversely affect the Civil Service in the Principality. This is an argument for which there is no justification either in the experience of Scotland or in the story of Government in Wales. On the contrary, the traditions of modern government in Wales is one long lesson in the need for a Welsh Office. How is it that Wales has produced so few ministers, as compared with Scotland? It is certainly not for any lack of powerful men. Rather is it because we have lacked a training ground. The Scottish Office, on the other hand, with its junior ministers, helps Scotland to produce men versed in the ways of administration and of the House of Commons.

WELSHMEN AND OFFICE.

That exceptionally able administrator, Viscount Rhondda (D. A. Thomas) left politics for years because, as a Welshman, he could not get into office. He only came back to it when Mr. Lloyd George called him to be Food Controller during the last war. When Tom Ellis was in Parliament, although he controlled 35 votes which could have put Mr. Gladstone's Government out of office, he was not considered to be worth more than an under-secretaryship. It is because Welshmen are not trained for office that the country which produced Mr. Lloyd George is constantly being thwarted. The creation of a Welsh Office would untie a hundred knots. **That is why it is so lamentable that a band of Welshmen who know these things should be engaged in the back-stair propagation of a curious and spurious argument which goes directly contrary to the Welsh will as expressed by the fullest available democratic means.**

But the case set down in the memorandum, with the force of Welsh public opinion, more than eclipses the peevish antics of the wreckers and takes us a long way towards the desired end.

REPLY TO CRITICS.

... say that the appointment of a ... Office and a Minister for Wales ... destroy the direct approach by ... M.P.'s to other Ministries in ...hall. The answer is that, even ... were true, the securing of a ... Office would be worth it. But ... not true. The Welsh M.P.'s ... still have their rights of ap... to all Ministries—as the Scot... M.P.'s now have despite the Scot-

FURTHER ACTION BY WELSH M.P.'S

POINTS TO BE RAISED IN KING'S SPEECH

From the Press Association Lobby Correspondent.

DEEP disappointment is felt by Welsh Members of Parliament of all parties at Mr. Churchill's attitude in deferring the question of the creation of a Welsh Office similar to the Scottish Office, and the appointment of a Secretary of State for Wales, as well as an Under-Secretary. A special meeting of the Welsh Parliamentary party, of which Col. Arthur Evans is chairman, has been called for next Tuesday (November 9th) at the House of Commons to consider Mr. Churchill's reply in response to the petition which was presented to the Prime Minister by Colonel Arthur Evans on behalf of thirty-six Members of Parliament for Wales and Monmouthshire.

Mr. Churchill has expressed the view that there is no doubt such a question is a very fit and proper matter for discussion in a transition period, or when peace is restored. I learn that the matter will therefore certainly be pressed on the Government of the day between the Armistice and the signing of Peace, and it is hoped that further progress will then be made, but that postponement hardly seems to satisfy many of the Welsh Members of Parliament.

Colonel Evans said to me: "As the proposal was put forward as a permanent measure and not on a war emergency basis, I think the Prime Minister's assurance must be regarded by the people of Wales as a definite step forward when the time comes."

"This is a question which, without doubt, should have immense influence on the future development of Wales." Sir Henry Morris-Jones, last year's chairman of the Welsh Parliamentary Party, said. "I think the Prime Minister was badly advised to refuse to see a deputation representing the unanimous request of all the representatives in Parliament for Wales. If Wales will get a Secretaryship of State, she will have to fight for it."

"BADLY ADVISED."

"The Prime Minister was badly advised, particularly in view of the fact that Mr. Lloyd George, an ex-Prime Minister was going to present the case on the deputation to Mr. Churchill," Mr. D. R. Grenfell, M.P., former Minister for Mines in Mr. Churchill's Government, said. "I would have liked it very much if the Prime Minister had received a deputation because the whole of Wales, politically and nationally, is supporting this demand. The demand has been heard by three Prime Ministers since the last war, and deputations on far less important subjects have been received.

"Mr. Churchill's reply is not entirely unsympathetic, but there is no sign of urgency or prompt consideration for the claim which has received the unanimous backing of people of all political parties in Wales, and from that standpoint alone should secure the most prompt and sympathetic consideration of the head of the present Government," Mr. Lewis Jones, Liberal M.P. for West Swansea, said. "I think it is a great pity that further consideration is not being given than this. It is quite possible that the Government is fully occupied with something else, but it inspires the Welsh Party to follow on and exercise more pressure."

An emphatic letter of protest has been written by Mr. Clement Davies, K.C., M.P., to Col. Evans. It expresses surprise at the curt reply of the Prime Minister. Mr. Clement Davies adds: "I certainly expected that at least he would receive the Welsh Party, which consists not merely of thirty-six members of the House, but of thirty-six representatives of the nation. I thought that he who pays such lip-service to Parliament and the wishes of the Members would at last have had the courtesy to receive the Party, but he has rejected even the constitutional practices followed by his predecessors."

Sir Charles Edwards, Labour M.P. for Bedwellty, and formerly joint Chief Government Whip, also felt strongly that it was wrong of Mr. Churchill to send such a curt reply. "He is the first Prime Minister to refuse to discuss the question with such a deputation. This will cause bad feeling all through Wales."

IN KING'S SPEECH.

This chorus of protest from all parties was echoed by the other Welsh Members of Parliament, who take the view that Mr. Churchill's advisers have misled him and that the strength of feeling over the whole affair is being completely underestimated in Downing Street.

I understand that this opinion has now been conveyed to Mr. Churchill by some of the Members of Parliament. When, therefore, the Welsh Parliamentary Party considers the position next Tuesday, two courses of action will be discussed, and unless Mr. Churchill alters his mind meanwhile, both may be adopted. First of all, it is fairly certain that they will decide to induce Mr. Churchill to reconsider his refusal to see the deputation. If he is sufficiently impressed with the strength of opinion about this he may do so, and in that event the major grievance that the Welsh Members of Parliament have not been given a hearing will disappear. Secondly, if Mr. Churchill is adamant in his refusal to see the Members of Parliament, then it is probable that an amendment will be tabled to the King's Speech at the opening of the coming new session of Parliament. This amendment would regret the absence of any reference in the King's Speech to the setting up of a Welsh Office and the appointment of a Secretary of State for Wales. That would enable the Welsh Members of Parliament to focus the Parliamentary limelight on the whole question by making speech after speech about it in the debate on the Speech from the Throne.

CYMRY GARTREF O WERSYLL Y GELYN

MILWR O GAERNARFON YN ADRODD EI HANES

Arbennig i'r "Cymro"

Milwr W. Jones.

Milwr J. O. Jones

Ymhlith y carcharorion rhyfel a ddychwelwyd i'r wlad hon yr wythnos diwethaf y mae dau sy'n byw yn yr un stryd yng Nghaernarfon—y Milwr John Owen Williams, mab Mr. a Mrs. Hugh Williams, 27, Pool Hill, Caernarfon, a'r Milwr William Jones, 8, Pool Hill, Caernarfon, a mab Mr. a Mrs. E. T. Jones, Road, Cefn Mawr. Daeth y ddau adref ddiwedd yr wythnos, a dathlodd John Owen Williams ei benblwydd yn ei gartref yn 34 oed yr wythnos hon, wedi treulio tair blynedd a hanner yn garcharor yn nwylo'r Almaenwyr.

Mewn sgwrs gyda gohebydd "Y Cymro" disgrifiodd William Jones y tair blynedd a hanner a dreuliodd ef yn garcharor o'r dydd er pan ei cymerwyd yn garcharor y tu allan i Boulogne yn 1940.

O dro i dro, meddai daeth ar draws amryw o Gymry yn y gwahanol wersylloedd y bu ynddynt, ond ni welodd gymaint ag un papur na chyhoeddiad Cymraeg gan yr un ohonynt. Ar y ffordd adref cafodd gwmni cyd-Gymro—Griffith Roberts, o Fethesda—bob cam o Sweden.

YN POLAND.

I gychwyn aed ag ef i wersyll carcharorion yn Poland, gant a hanner o filltiroedd o ffin Rwsia, ac wedi bod mewn tri gwersyll yn Poland aed ag ef i'r Almaen.

Daeth newid mawr dros y milwyr Almaenaidd a welodd o'r adeg pan aed ag ef gyntaf i Poland i'r adeg pan adawodd yr Almaen. "Erbyn hyn maent yn torri eu calonnau yn yr Almaen," meddai. Eu hyder ar hyn o bryd yw y tyrr milwyr Prydain i'r Almaen o flaen milwyr Rwsia. Bellach, helyd, aeth y son am Hitler yn llawer iawn yn llai a phrinhaodd yr "Heil Hitler" ymysg y milwyr Almaenaidd, "sy'n gwybod eu bod wedi eu curo."

Ni bu mewn cysylltiad a phobl yr Almaen ond am sigaret gellid cael ychydig ffafrau a gwybodaeth gan y gwarchodwyr. Bu rhai ohonynt am egwyl mewn rhan arall o'r Almaen a phan ddychweiasant cafwyd allan ohonynt mai yn y "shelters" y treuliasant yr egwyl ac awyrenau'r Llu Awyr uwch eu pen. Dewisai eraill hunanladdiad yn hytrach na chael eu hanfon i ymladd yn erbyn y Rwsiaid.

PARSELI'R GROES GOCH.

"A rhowch hyn i lawr," meddai, "fuasai'n chwarter ni ddim yn dod adref pe na bai am barseli'r Groes Goch. Y mae pob carcharor yn eithriadol ddiolchgar am y rhain." Ond fel rhan o bropaganda Prydain yr edrychai'r Almaenwyr ar y parseli hyn, a rennid yn deg iawn. Ond awchai'r Almaenwyr am ran o'u cynnwys—yn arbennig am y te, y siocled, y coco a'r sigarets sydd mor brin yno. (Dim ond tair sigaret y dydd a ganiateir i'r milwyr Almaenaidd ac ni allant gael llafn ellyn, hyd yn oed, heb roi'r hen lafnau yn ol).

Yn Poland bu raid iddo weithio'n galed iawn a bu raid iddo gychwyn am dri y bore a gorffen am ddeg y nos mewn ffatrioedd llin.

Yn yr Almaen yr oedd yn un o'r carcharorion a osodwyd mewn cadwynau. Am ddeunaw mis bu mewn cadwynau bob dydd o saith y bore hyd wyth yr hwyr.

Y RHAI SY'N AROS.

Beth am y rhai sydd wedi eu gadael ar ol yn yr Almaen yn y carcharau? Y mae eu hysbryd hwy yn ardderchog, meddai Mr. Jones, a dim golwg torri calon arnynt, na phosibl torri eu calon.

Ac wedi dod yn ol i Gaernarfon wedi bod i ffwrdd mor hir, beth a dynnodd sylw'r milwr fwyaf arbennig? Dau beth, meddai, yn yr amser byr a gafodd i sbio o gwmpas—ysbryd y bobl a'r llawnder sy'n aros yn y siopau.

A'r dyfodol—beth a hoffai ei wneud yn awr? Hyn—mynd yn ol i ymladd.

Fel yr hysbyswyd yn "Y Cymro," yr oedd y Lance-Corporal G. Jones, 23 oed, mab Mr. a Mrs. J. E. Jones, 27, Ffordd y Maer, Pwllheli, ymhlith y carcharorion rhyfel Prydeinig a ddychweodd o'r Almaen yr wythnos diwethaf. Bu'n garcharor am dros ddwy flynedd a hanner. Y mae ei fraich dde wedi ei hanafu gan fwledi ac nid yw eto'n alluog i wneud defnydd ohoni. Fe'i saethwyd hefyd yn ei goesau a'i ysgwyddau.

Mewn sgwrs a gohebydd "Y Cymro" amharod oedd i ddweud llawer o'r hanes am ei garchariad yn yr Almaen. Nid oedd ganddo air rhy dda i'r rhai oedd yn ei warchod, ond yr oeddynt yn ystod y misoedd diwethaf wedi newid a lliniaru llawer. O berthynas i'r bwyd buasent wedi llwgu lawer tro onibai am barseli a anfonwyd o'i gartref a chan y Groes Goch.

Yr oedd yn mrwydr Creta gyda'r Gatrawd Gymraeg, lle y cymerwyd ef yn garcharor. Wedi ei anafu bu am dridiau yn gorwedd ar y ddaear yn methu symud. "Buaswn i ac eraill wedi marw onibai am garedigrwydd tair geneth fach, yr hynaf ddim ond thyw ddeuddeg oed, a ddaeth a llefrith gafr a gwin i ni. Buont yn golalu amdanom hyd nes daeth y cludwyr a'n symud i'r ysbyty."

Yr oedd un o'r bechgyn o Bwllheli, W. Owen, yn yr un carchar ag ef, ond deallai ei fod yn awr yn gweithio mewn gwaith halen yn yr Almaen.

Er na chafodd y trefwyr y cyfle i roddi iddo groeso cyhoeddus fel y trefnwyd ddydd Sadwrn, fe alwodd cannoedd o bobl i holi amdano. Ar ran y dref bu i'r Maer (yr Henadur T. J. Houghton Davies) anfon iddo neges o groeso a llongyfarchiadau. Dywedodd ei rieni eu bod yn hynod ddiolchgar am y caredigrwydd mawr a ddanghoswyd.

DOD YN OL I LANGEDWYN

Yr oedd Pte. Richard Lewis, o'r R.A.O.C. ynglyn a Chatrawd Frenhinol y Tanciau, mab Mr. William Lewis, Tanybwlch, Llangedwyn, sir Drefaldwyn, ymhlith y Cymry a ddychwelodd i'r wlad hon wedi bod yn garcharor yn yr Almaen.

Erys Mr. Richard Lewis gyda'i frawd, Mr. Robert Lewis, 3, Banhadla, Pentrefelin, a dywedodd wrth ohebydd "Y Cymro," iddo gael ei gymryd yn garcharor yng Ngroeg ym Mai, 1941. Canmolai'n fawr y trefniadau a wnaed yn Sweden er cysur y milwyr dychweledig ac uchel oedd ei glod i'r Groes Goch am waith y Gymdeithas ar ran y carcharorion. "Onibai am eu parseli hwy buasem wedi llwgu," meddai. Siaradai'n uchel am gaplan o New Zealand oedd yng ngharchar Stalag 8B. Heblaw cynnal gwasanaethau crefyddol bob dydd, gweinyddai ar y carcharorion, a gweithiodd yn ddiflino i gadw i fyny galon ac ysbryd y carcharorion. Trefnwyd cwrdd croeso i Mr. Lewis yng nghapel M.C. Pentrefelin nos Fawrth.

Llun 66

Y Cymro

PAPUR CYMRAEG A'R CYLCHREDIAD MWYAF

Dydd Sadwrn, Tach. 6, 1943.

THE PREMIER'S REFUSAL

WE publish in our columns to-day the full text of the Memorandum drawn up by the Welsh Parliamentary Party setting out the claim of the Principality for the appointment of a Secretary of State for Wales and the creation of a Welsh Office. We also publish the Prime Minister's reply, and we have done so in the English language for obvious and sound reasons.

We have no desire to harass the Prime Minister. We made it clear in our Open Letter which we addressed to him in our issue of June 26th. But we must also make it quite clear that we deeply regret the reply, because, in our opinion, the main ground on which this decision was arrived at by the Premier—that the matter is highly controversial—is, to say the least, a terminological inexactitude, and so far as Wales is concerned, simply untrue. We therefore cannot allow a reason so readily given to appear unchallenged. We do not, of course, impugn Mr. Churchill's good faith. It is quite clear that in a matter of this character, relatively unimportant in the mass of world affairs which press so heavily upon him, he has had to rely upon any clue to give a reply which would dispose of or postpone the matter. If the claim that it is controversial is based purely on the attitude of Government circles that such an appointment is unnecessary and therefore controversial, then this should have been made clear, and at the same time some indication given as to the reason why what is good for Scotland is not good for Wales.

We therefore resent the implication that the Welsh Parliamentary Party has submitted a petition which was controversial so far as Wales is concerned. It would appear that a few civil servants and ex-civil servants quietly circulated a document calculated to create an impression of controversy, well knowing that such an impression would be fatal at this stage, having regard to the load which the Premier is carrying with such indomitable pluck and great-heartedness. We are surprised that this document was supported by Sir Percy Watkins amongst other Welsh Civil and ex-Civil servants. These officials are entitled to their views, but we do suggest that the duty of ex-Civil Servants and particularly Welsh ex-Civil Servants was to come out into the open. **The fact remains that by far the overwhelming opinion in Wales is behind this demand, and the fact that every Member of Parliament from Wales, irrespective of politics, signed the petition, is all the proof necessary.**

Nevertheless, we can still be thankful that at long last we have a Petition unanimously approved and signed by every Member of Parliament from Wales supporting this demand, and surely this fact will not be lost on Mr. Churchill when he comes to shoulder the further burden of leading a Democracy at home in the transition stage he refers to—a stage full of immense problems as well as immense possibilities, national and international. But if Wales is to be under the dead hand of Whitehall officialdom without a Secretary of State who can lead as well as co-ordinate, who can reason with Whitehall as well as with Wales, who can see that Wales secures a fair deal and not a foul one, then Wales will inevitably be a source of trouble and unhappiness. In this matter we are content that the Welsh Members see further than a few civil servants, those self-satisfied mandarins and ex-mandarins of Whitehall and Cardiff, who are always opposed to any extension of democratic powers, and to whom Wales is either a distant land, to Whitehall, just the same as say Yorkshire—with a peculiar language of its own, dying but not yet dead,—or a nation on which to climb up the ladder and then forget. We should like to assure those mandarins that if in fact any such document was signed and passed to influence the Government in this matter, we would have been quite ready to give it the light of day. It is going to be a sorry day for England and Wales when the united views of a group of Members representing a particular area, expressed openly and above board, can be sabotaged in this manner.

The matter now lies with the Welsh Parliamentary Party, and its duty is to continue to strive for full recognition of Wales, its culture and its industry, by the appointment of a Secretary of State for Wales.

For our part, we trust that the Party will seek every legitimate means of impressing on the Government the real state of public opinion on this matter in Wales. The Memorandum should, in our opinion, be followed with another, setting out the grounds which in the immediate future will accentuate the urgency of the matter. Bitterness can rise rapidly, and much more so when under the stress of a war effort second to none, a sense of frustration in a demand signed by the whole of its representatives is so tersely turned down.

CYMRU AM BYTH

Y GWERSYLL YMWELWYR

Cymeradwyodd cyngor tref Pwllheli, mewn cyfarfod nos Fawrth, y cynllun o ddefnyddio gwersyll ymwelwyr ym Mhenychain wedi'r rhyfel ac apeliodd y cyngor at gyd-bwyllgor cynllunio tref i ofalu nad yw presenoldeb y gwersyll a bod traddodiadau a diwylliant gwlad Llŷn yn cael eu diogelu.

Darllenodd yr ysgrifennydd (Mr. ...) lythyr oddi wrth Mr. Butlin ... rheolwr cwmni'r gwersyll ymwelwyr, mewn cyfarfod o adran Pwllheli o'r Lleng Brydeinig, ddydd Mawrth, yn cydnabod cael ei ddewis yn un o lywyddion yr adran. Golygai trefnu'r gwersyll ar gyfer ymwelwyr, meddai Mr. Butlin yn y llythyr, waith i tua 500 o feibion a merched a thri chwarter ohonynt yn cynnwys y rheolwr i fod yn Gymry.

Y FORD GRON — GAN T.G.

FFERMWYR A GWYDDONIAETH :: Y LLYDAWIAID A'R RHYFEL :: ADDYSG I FORWYR

UN o'r pethau mwyaf diddorol yn adroddiad Prifysgol Cymru oedd y ffaith bod mwy a mwy o efrydwyr yn dysgu gwyddoniaeth er mwyn gweithio ar amaethyddiaeth.

Y mae ar amaethyddiaeth angen mawr am ddynion sydd wedi myfyrio'n wyddonol ar y pwnc, ac nid oes ym Mhrydain brifysgol sy'n rhoddi gwell darpariaeth ar gyfer hyn nag a wneir ym Mhrifysgol Cymru.

Cyn y rhyfel yr oedd meibion a merched o bob man yn dyfod i ddysgu gan Syr George Stapledon yn Aberystwyth. Ac os tyf Adran Coedwigaeth yng Ngholeg Bangor, fel y dymuna'r Prifathro Emrys Evans iddi dyfu ni bydd dim gwell ysgol na honno chwaith ym Mhrydain Fawr.

AWGRYM ESGOB.

OND y mae i fywyd y tir agweddau heblaw rhai gwyddonol, a diddorol oedd darllen am Esgob Lincoln yn cynnig yng Nghyngor yr Eglwys a'r Wlad y dylid gwahodd ffermwyr brwdfrydig i annerch y colegau diwinyddol ar fywyd y wlad ac y dylai'r efrydwyr fyned i'r ffermydd er mwyn lladd pob syniad a all fod ym mhennau rhai ohonynt am gael "eu claddu yn y wlad."

Dywedodd offeiriad arall yn yr un cyfarfod y dylai'r efrydwyr dreulio peth amser yn gweithio ar fferm, gan mai "dim ond pan fydd eich cefn yn ddolurus y byddwch yn dechrau deall ffermio."

Siaradodd gwr arall am werth ysbrydol bara. Dywedodd fod torth wedi ei phobi gartref wedi ei chysegru. Dywedodd hefyd fod llai na hanner acer o dir yn tyfu digon o wenith i borthi dyn am flwyddyn.

CYMRY ALLTUD.

YN America y mae Mr. James Griffiths, A.S. (Llanelli), ysgrifennydd y Blaid Seneddol Gymreig, o hyd. Dywed mewn llythyr at y Cyrnol Arthur Evans:

"Cyrhaeddais i Kansas tua phythefnos yn ôl, ac yr wyf eisoes wedi teithio tair mil o filltiroedd yn ymweled â chanolfannau'r Undebau Llafur. Yr wyf yn cyfarfod Cymry o hyd, a bum yn annerch y Cymry yn Cleveland, Ohio. Yno y mae'r hen genedl yn bur gref. Y mae'r bobl yn garedig a chroesawgar iawn, fel y gwelsoch chwithau, ac yn awyddus iawn am glywed am Brydain wrth ei gwaith rhyfel, ac am y rhagolygon pan fydd y brwydro ar ben. Hyderaf fod y Blaid Seneddol yn gwthio mater Ysgrifennydd Cymru ymlaen. Gobeithiaf fod gyda chwi at ddiwedd y flwyddyn."

EIN CEFNDRYD.

Y MAE Llywodraeth Vichy (Ffrainc) newydd gyhoeddi adroddiad sy'n dangos fel y mae trigolion Llydaw—sef cefndryd y Cymry yng ngogledd Ffrainc—yn wynebu'r gelyn ar hyn o bryd.

Pan oedd General de Gaulle ym Mhrydain, dywedid mai Llydawiaid oedd y rhan fwyaf o'i filwyr a'i forwyr. Y mae Adroddiad Vichy yn dywedyd digon i beri inni gredu y gallai hynny fod yn wir. Dywed yr adroddiad fod naw Llydawr o bob deg yn erbyn yr Almaen ac yn erbyn Llywodraeth Vichy, a bod saith o bob deg o feiri Llydaw yn erbyn Vichy ac yn credu ym muddugoliaeth Prydain ac America.

Dywedir hefyd fod holl offeiriaid Llydaw wedi cyhoeddi eu bod yn erbyn yr Almaenwyr, a bod rhyw ffrwgwd bob dydd rhwng y ffermwyr ac awdurdodau Vichy. Yn ddiweddar, fe ddirwywyd un a deugain o gynghorau ardaloedd am wrthod trosglwyddo'u stociau bwyd i'r awdurdodau. Pe symudid y meiri gwrth-Almaenig, meddir, ni ellid cael neb i gymryd eu lle.

RHODDION O'R AMERIG.

DERBYNIODD yr Henadur Thos. Griffiths, Glyn Ceiriog, rodd sylweddol oddi wrth wyr amlwg ym myd cyhoeddus y Taleithiau Unedig at ffenestr goffa Ann Griffiths yn Neuadd Ceiriog, Glyn Ceiriog. Y prif symudydd oedd Mr. W. Charles Burns, brodor o Lanrhaeadr ym Mochnant, a fu unwaith yn drysorydd Neuadd Ceiriog. Cyfrannodd ef £5 a'r lleill a gyfrannodd oedd y Barnwr Daniel E. Morgan, llywydd y Llys Apel; Mr. Edward Blythin (o sir Fflint), diweddar Faer Cleveland; Mr. R. Ceiriog Morris, Alaska, brodor o Glyn Ceiriog, mab Mr. Jacob Morris, pregethwr cynorthwyol ac a fu unwaith yn swyddog plant ysgol. Llongyfarchai Mr. Burns bwyllgor Neuadd Ceiriog am symud yn y mater o gael colebau cenedlaethol yn y Neuadd.

COLEG Y MOR.

NID pawb a wyr am y "College of the Sea." Sefydlwyd y Coleg i gynorthwyo rhai ar y môr a ddymuna ddeall pwnc neu ddatblygu eu galluoedd cynhenid. Y mae'r Coleg yr un mor awyddus i helpu'r sawl na ...

gwrs, gwneir y gwaith da drwy ohebiaeth, ac y mae staff o athrawon proffadol at wasanaeth y disgyblion. Ar hyn o bryd y mae dros 1,500 o efrydwyr ar y llyfrau. Y testun mwyaf poblogaidd yw mathemateg, ac yna daw Saesneg, economeg, athroniaeth, seicoleg, a gwyddoniaeth. Dysgir ieithoedd hefyd, ac yn yr adran hon y mae gan Mrs. K. A. Evans, cynorthwyydd pennaeth y Coleg, air diddorol am y Gymraeg.

DYSGU CYMRAEG.

"TYBED a ellwch ein helpu i gyfarfod cais a wnaed gan ddau longwr am hyfforddiant yn yr iaith Gymraeg," medd Mrs. Evans mewn llythyr at Olygydd "Y Cymro." "Yn ddiweddar gofynnwyd inni gan amryw am hyfforddiant mewn Cymraeg elfennol, a methwyd a chael athrawon cymwys i ymgymryd a'r gwaith. Y mae darlithydd mewn Cymraeg mewn Prifysgol fel rheol yn rhy academaidd ac hefyd yn rhy brysur. Y math ar athro (dyn neu ddynes) a geisiwn yw un sy'n Gymro brwd ac nad yw'n athro wrth alwedigaeth. Gallai un o'r fath ohebu â llongwr, a theimlo ei fod yn cyflawni gwaith buddiol iawn. Ac ni fyddai'n waith caled. Os gwyddoch am rywun byddai'n dda gennym ddod i gysylltiad ag ef neu hi."

Cyfeiriad y Coleg yw "Selwyn House, Endsleigh Street, London, W.C.1.," a gellir cyfeirio llythyr at Mrs. Kathleen Evans, B.A. ... bod rhywun ymhlith ein darllenwyr a deimla awydd i roddi help llaw.

INDIA A CHYMRU.

Y MAE'R rhyfel wedi dwyn India a Chymru yn nes at ei gilydd nag y buont erioed o'r blaen. Yn ol un ysgrifennydd yn y wasg, y mae yn India bell Gymry a berthyn i sgwadron enwog o'r Awyrlu wedi ffurfio côr Cymreig ac yn ol adroddiadau a ddaeth i'r wlad hon y mae'r côr yn gwneud enw iddo'i hun yn y wlad boeth honno. Derbyniodd Mr. R. J. C. Weber, Aburi, Hollybush Road, Cyncoed, Caerdydd, y newyddion diweddaraf o'u gwaith, drwy gyfrwng y "Viking," cylchgrawn y sgwadron, ynghyda hanes y côr yn cael ei ffurfio ar long wrth fynd i India. Yr oedd llawer o Gymry ymhlith y milwyr ac yr oedd y prif stiward, Mr. Owen, yn wr cerddgar iawn. Daeth i'w feddwl ef ffurfio'r côr ac yr oedd aelodau'r côr yn ysbrydiaeth dros y canoedd o filltiroedd o fôr peryglus. Pan gyrhaeddwyd India adfywiwyd y côr drwy frwdfrydedd merch a weithiai gyda'r Y.M.C.A. yno. Gwir, yn wir, yr hen air, "Môr o gân yw Cymru i gyd."

Y DDAU DWRNE.

YSGRIFENNA gohebydd yn un o bapurau wythnosol Gogledd Cymru am y diweddar Syr Thomas Artemus Jones yn ateb i groeso dinesig a roed iddo yn Neuadd Sir, Dinbych, yn Ionawr, 1930. Galwodd Syr Thomas i gof pan weithredodd fel gohebydd yn ei "lys bach" cyntaf. Yr oedd y digwyddiad yn symbyliad iddo fynd ymlaen fel bargyfreithiwr. Y cwnsleriaid yn yr achos o warantiaeth oedd Mr. Marcus Louis, Rhuthyn, gwr enwog yn ei ddydd, a Mr. Alun Lloyd, a hyfforddwyd gan Mr. Louis. Pan wnaeth Mr. Lloyd ddatganiad a dyfynnu nifer o awdurdodau cyfreithiol, torrodd Mr. Louis ar ei draws: "Cyfraith! Beth wyddoch chwi am gyfraith?" gofynnodd. Atebodd Mr. Lloyd, "Efallai na wn i lawer, ond nid eich lle chwi yw fy mein i am hynny. Duw a wyr telais ddigon i chwi am fy hyfforddi."

ATGOFION DIFYR HYNAFGWR.

CYRHAEDDODD Mr. Evan Jenkins, un o fasnachwyr mwyaf adnabyddus Abertawe, ei ben blwydd yn 80 oed yn ddiweddar. Bu mewn busnes yno am dros 50 mlynedd, ond yn y Wyddgrug y bu gyntaf, mewn siop lle'r oedd y diweddar Mr. W. E. Gladstone yn gwsmer. Ei atgofion difyrraf yw'r rhai a fu yn gwerthu nwyddau i'r gwladweinydd enwog, o'i glywed yn darllen llithoedd ar fore Sul yn Eglwys Penarlag a gwrando ar un o'i areithiau ar Ymreolaeth. Rhaid fod Mr. Jenkins wedi gwneud yn dda yng Ngogledd Cymru, oblegid dychwelodd i Abertawe a phrynu'r busnes lle y prentisiwyd ef.

EI FENTHYG I FWRDD MASNACH.

GENEDIGOL o Fachynlleth yw Mr. R. J. Humphreys, Rheolydd rhanbarth Cymru dan y Weinyddiaeth Lafur a chanddo bellach brofiad helaeth o adnoddau a go'ynion diwydiannol ei wlad. Y mae'r Bwrdd Masnach newydd gael ei fenthyg am ran o'i amser i roddi cymorth i ddatrys rhai o'r problemau sydd yn codi ynglyn a gosod sylfeini'r Gymru ddiwydiannol newydd. Mae'r Aelodau Seneddol Cymreig a'r aelodau Llafur hwythau hefyd wedi ...

RHYNGOM NI A'N GILYDD

GWIR GYTUNDEB YNG NGHYMRU

Gan JOHN AELOD JONES

Y MAE Cymru'n gytun, y mae ei Haelodau Seneddol yn gytun, ac os Llywodraeth y bobl, gan y bobl, er mwyn y bobl yw gwerinaeth o hyd, fe ddylai'r cytundeb yma sicrhau Ysgrifennydd i Gymru y tro hwn.

Rhoddodd Cymru ei chalon yn yr ymgyrch ac ni chafodd yr un ohonom ni, blant y genhedlaeth bresennol a fagwyd i weld y locustiaid yn difa'r blynyddoedd, brofi o'r blaen y fath unoliaeth ymysg pob adran o'r genedl na gweld ychwaith arweinyddion pob cylch ar ein bywyd yn canolbwyntio ar un cwestiwn cenedlaethol mawr gyda'r difrifoldeb a'r diwydrwydd cyson hanfodol.

Y mae'r ffrynt oddeutu dwy fil o filltiroedd yn Rwsia ond nid yw Stalin yn lluchio ei filwyr yma ac acw yn ddigyswllt yn erbyn y rhan yma a'r rhan arall o bob milltir o'r dwy fil yna, eithr yn crynhoi ei adnoddau ar ran arbennig o'r ffrynt ac yn taro yno, ac yn torri drwodd.

Yng Nghymru ymosodasom ar ffrynt rhy eang, a phrin, o ganlyniad, y llwyddasom i fylchu'r ffrynt unwaith. Ond bellach rhaid i bobl Llanfairpwllgwyngyll ddysgu oddi wrth bobl Dnepropetrovsk.

* * *

Y MAE mwy na chri gwleidyddol ac economaidd y tu ol i'r cais am Ysgrifennydd Cymru. Y mae yma gri o'r galon hefyd.

Heddiw y mae enaid y genedl mewn perygl ac y mae'n bosibl iddi beidio a bod yn genedl drwy i'r cysylltiadau a'i ceidw ynghyd ddirywio a darfod amdanynt. I'r graddau y digwydd hyn y lleiha nifer y bobl sy'n barod i ddweud "Cymro wyf fi" neu "**I am a Welshman.**" A phan beidia'r bobl ag ymwybod a'u cenedlaetholdeb, yna fe beidia'r genedl a bod.

Yn ei waith mawr diweddar ar Ddyfodol India fe ddywed yr Athro Coupland: "**If a people feels itself to be a nation, it is one.**" Tynnaf eich sylw difrifol at y disgrifiad syml a threiddgar yna o genedl.

Aeth y duwiau'n brin ac yn ddieithr yng Nghymru'n ddiweddar. Nid John Elias na Llew Llwyfo a lwyddodd i godi'r bobl ar flaenau eu traed yn y deng mlynedd a fu ond Tomi Farr a Bryn Jones. Ar gae'r bel-droed yn unig bron y gellir clywed Cymry o bob sect a phlaid ac iaith yn cyd-waeddi "**Play up Wales.**"

Nodweddiadol o'r helfa am dduwiau yw'r cais am dduwies. Pan gollwyd Tywysog Cymru, teimlodd llawer bod colli'r teitl yn colli i Gymru un o'r sefydliadau a gydnabuai enw Cymru yn wyneb y byd.

O ganlyniad, a gyda'r gallu anhygoel sydd gan gynghorwyr i or-symleiddio problemau, gofynnir yn awr am Dywysoges Cymru.

Ond dylid cofio bod y cais am Ysgrifennydd hefyd yn gais am gydnabyddiaeth i Gymru ac fe ystyrrid gwrthod Ysgrifennydd yn wrthod cydnabod Cymru ac ni chyfyngid yr adwaith i un adran o'r boblogaeth.

Nid fel rhyw broffwyd a ddaw i ddatrys ein holl broblemau y soniaf am Ysgrifennydd. Ond yn sicr nid dyma'r adeg i chwilio i ffaeleddau ei swyddogaeth. Y dewis parhaus i ni yng Nghymru yw rhwng ychydig a dim, ac nid "taeogrwydd" a'n rhwystrodd cyhyd rhag cael yr ychydig ond diffyg synnwyr cyffredin i uno a'n gilydd pan hawliwn yn rhesymol.

Bydd sefydlu Swyddfa Gymreig, ar wahan i'r manteision materol sylweddol, yn cydnabod bod y fath bethau â phroblemau Cymreig. Bydd yn help i ni yng Nghymru osgoi ymosod ar ffrynt rhy eang pan geisiwn wella ein safle a'n byd yn y dyfodol. Bydd yn rhywbeth cyffredin y gall pob Cymro ei gymeradwyo, neu ei feirniadu. Fe helpa i dynnu'n meddyliau a chanolbwyntio'n hegnion cenedlaethol ar bethau mwy sylweddol na bocsio a phel-droed a'r duwiau dieithr a addolwyd am eu bod yn dduwiau o Gymru.

Nid bychan yw'r cyfrifoldeb a osodwyd ar y Prif Weinidog.

* * *

CAFWYD un o'r pethau hynny brynhawn Sul sy'n help i greadur beidio a chadw at ei benderfyniad i osod morthwyl ar gefn ei set radio—sef recordiau Cymraeg o Eisteddfod yr Aifft a wnaed o'r fan a'r lle.

Cyfeiriwyd yn helaeth eisoes at yr wyl fawr hon yn "Y Cymro," ond gwych oedd cael clywed a'n clustiau, a phan ymlwybra copiau o'r rhifyn hwn o'r "Cymro" i'r Aifft—hen Wlad y Caethiwed—dealled y bechgyn y bu eu lleisiau a'u hanes yn ysbrydiaeth i ninnau yng Nghymru hefyd.

* * *

YN rhywle yn yr Aifft y mae enghraifft o'r diwylliant Seisnig hefyd—sef straeon ditectif enwog Conan Doyle am Sherlock Holmes (modelodd Conan Doyle ei dditectif yn ei ddelw ei hun, medd llythyr gan ei fab yn y "Times" wythnos yn ol).

Cyfieithwyd straeon Sherlock Holmes i'r Arabeg ar gais Llywodraeth yr Aifft—i'w defnyddio mewn llawlyfrau i'r heddlu!

Felly, os teim'a un o eisteddfodwyr Cymreig yr Aifft fel dwyn un o'r pyramidiau—peidied.

* * *

GWELAIS yn y papur heddiw fod meddyginiaeth wedi ei darganfod ar gyfer anwyd, o'r diwedd.

Ni ellir gadael i achlysur fel hwn basio heb roddi'r awen ar waith. Fe y canodd y bardd mor bert—

Ffarwel i'r plastar mwstard,
Ffarwel i'r llefrith poeth,
I'r wlannen goch a'r cwstard
A'r spirit neitar coeth.
Ffarwel i'r saim gwydd te'aid
A'r diodydd o bob gradd,
Mae bellach in botelaid
Sy'n gwella—neu yn lladd.

PWYSIG I FFERMWYR

Derbyniasom neges ar y teliffon oddi wrth ein gohebydd amaethyddiaeth, Mr. R. F. Watkins, yn dymuno rhoi ar ddeall i ffermwyr fod caniatad wedi ei roi yn swyddogol o ddydd Mercher yr wythnos hon i amaethwyr rwymo gwellt efo cortyn cyffredin ond iddynt ofalu peidio a'i wastraffu.

Neges arall oedd bod yr hyn a ddywedodd Mr. R. S. Hudson, y Gweinidog Amaethyddiaeth, wrth Undeb Cenedlaethol y Ffermwyr ynglyn ag aredig ar diroedd uchel lle y mae cropiau pori yn eithaf boddhaol.

... nach, Cynnyrch, a Chyflenwad i wneud rhywbeth effeithiol i rwystro diffyg gwaith ar ol y rhyfel, ac adroddir bod y tri yn addo gwneud eu gorau.

CYMRU A'R GWASANAETH GWLAD.

YN araf deg daw rhagor o'r gwyr galluog a roddodd Cymru i'r Gwasanaeth Gwlad (Civil Service) i'r amlwg. Un ohonynt yw Syr Archibald Rowlands, sy'n mynd allan i'r India i fod yn gynghorydd i'r Rhaglaw, Arglwydd Wavell, ar bynciau trefniant milwrol. Bu am flynyddoedd ar staff y Swyddfa Rhyfel cyn cael ei wneud yn ysgrifennydd sefydlog y Weinyddiaeth sy'n cynhyrchu eroplenau (Ministry of Aircraft Production).

ANRHYDEDD Y MAB.

BU Mr. Jack Jones, y dramodydd a'r areithydd genedigol o Ferthyr, gyda'i briod, ym Mhalas Buckingham y dydd o'r blaen i dderbyn y groes anrhydedd (M.C.) a ddyfarnwyd i w mab, Lieut. Lawrence Jones, am ddewrder neilltuol yng Ngogledd Affrig. Er bod lle i ymfalchio, prudd oedd yr achlysur i'r ddau; rhoddodd Lawrence ei fywyd dros ei wlad.

Rhwng Difri a Chwarae

MEWN comisiwn arbennig o Bentre Pwmp hysbysir i'r Dr. Cyfiawn Preis ..., Ifan Huws, Richard Huw Ho (brawd Ho Ho) a'r Adyn ddod ynghyd i adrefnu'r wlad hon ar ddiwedd y rhyfel. Fe ddaw'r gorchymynion a ganlyn, y llwyr gytunwyd arnynt, i rym, gynted ag y cyhoeddir heddwch:—

1. Pobl a sicrhaodd fwy nag un sosban ar unwaith yn ystod y rhyfel i'w berwi yn y fwyaf ohonynt.

2. Pobl a sicrhaodd seddi yn y bwsus a'reu le yn y bwsus olaf i gerdded o hyn ymlaen.

3. Y bobl a benrodd y cwota aredig i chwynnu'r holl rwdins a dyfir dan y rhagddywededig gwota.

4. Yr ieuenctid i drefnu clybiau arbennig ar gyfer gwyr cyhoeddus dros 70 oed ac i'w gorfodi iddynt.

5. Pob protest o Gymru i'w chyflwyno'n bersonol i'r Senedd gan gyncomandos a chyn-aelodau o Fyddin Dir y Merched.

6. Ynadon Cymru i'w hanfon i garchar am fis i ddysgu Cymraeg.

7. Cymry sy'n mynnu siarad Saesneg mewn cynghorau cyhoeddus i dreulio pob nos Iau i gymharu eu Saesneg hwy a Saesneg y Brenin oddiar recordiau gramaffon.

8. Y newyddion Cymraeg ar y radio i fod am dri yn y bore a'r rhai a'i penrodd am bump yr hwyr yn awr i godi i wrando arno.

—CYMRO.

PERSONOL

Y mae Mr. Robert Richards, A.S., a'r Dr. Ifor Williams, F.B.A., Bangor, wedi eu penodi'n aelodau o'r Dirprwyaeth Frenhinol ar Hen Golofnau yng Nghymru a Mynwy.

Llun 67

SYLFEINI
Gan Dr. Iorwerth Peate
... lach a threiddgar ynghylch ..., pethau, a phobl enwog, ac ... ynghylch bywyd a safbwynt ... Cymru. Print clir, papur da, clawr ... 176 td. 4/1.
HUGHES A'I FAB,
... Street, Caerdydd.

D.
M.
C.
A.

Y CYMRO

Y BRYTHON A'R FORD GRON

PAPUR CENEDLAETHOL CYMRU
THE WELSH NATIONAL WEEKLY
SATURDAY, JUNE 10, 1944.

"DAVIES MACHYNLLETH."
"YR ANWYDWST."
"Sydyn ei ymosodiad,—chwyrn aychwr
Ein hiechyd, heint afrad,—
Enfawr deyrn-gledyd anfad,
A dur gledd i daro gwlad." (R.J.).
"DIM OND DAVIES'S A WNA'R TRO."

DYDD SADWRN, MEHEFIN 10, 1944 — Dwy Geiniog (2d.)

[B]YDDINOEDD Y CYNGHREIRIAID YN [G]LANIO YN EWROB

Llwyddiant diamwys yr "Ail ffrynt"

GAN "RHODRI"

[illegible] hanes y byd tebyg i'r hyn a ddigwyddodd ddydd Mawrth, Mehefin 6. Ni bu'r [illegible] erioed o'r blaen yn dal anadl wrth ddisgwyl clywed am laniad llu arfog. Digwydd [illegible] i'r mis pryd y bu i lu bychan Prydeinig adael yr un traeth dan orfod ond yn [illegible] ysbryd a oedd i gynnal calon a gwroldeb Ewrob gyfan. Dyna'r adeg pryd yr oedd [illegible] Hitler fel pe ar wddf Ewrob i'w thagu. Wele bellach yr ysbryd a ddiogelwyd wedi [illegible] ac yn herio Hitler ar y tir a dreisiwyd ganddo.

[illegible] Brydain a'r America a Rwsia yn unig y daw'r her. Defnyddiodd y Naziaid bob [illegible] barbaraidd na'i gilydd i ddarostwng cenhedloedd y Cyfandir a'u plygu i'r Drefn [illegible] O bob un ohonynt daw'r floedd heddiw i groesawu'r lluoedd sydd a'u bryd ar eu rhydd[illegible] a glywodd Hitler y gorfoledd a lanwodd yr awyr uwchben Rhufain pan ymdeithiodd [illegible] Fyddin i'r ddinas yn fuddugoliaethus ddydd Llun? A'r ail fynegiad o lawenydd a brwd[illegible] yn yr un ddinas pan ddaeth yr hanes drannoeth am y glaniad yn Ffrainc? Dyna'r [illegible] Ffrainc, yr hon yn ol pob golwg a fydd y wlad gyntaf wedi'r Eidal i gael ei thraed [illegible]

[illegible] dal ar eiriau Mr. [illegible] y cymer y brwydro [illegible] yn Ffrainc, nid dyddiau, [illegible] Mae rhai dar[illegible] yn gweled ei llu[illegible] Paris erbyn diwedd yr [illegible]

oedd adnoddau'r Almaen mewn gwyr ac arfogaeth a phetrol eto fel pe'n ddihysbydd.

Heddiw rhaid bod yn gynnil iawn gyda phopeth—yn enwedig petrol. Ni fuasai'n syndod deall, pan adroddir yr hanes i gyd, fod y dyfalbarhad gyda dinistrio cyflenwad petrol Hitler—sef trwy'r ymosod o'r awyr ar ffynhonnau Ploesti, yn Rwmania, ac wedyn ar y ffatrioedd "petrol gwneud"—wedi bod yn elfen flaen yn ei gwymp. Ac nid petrol yn unig sy'n fyr. Llabyddiwyd cymaint ar ffyrdd haearn a pheiriannau tren fel yr aeth yn broblem sut i symud cynulliadau mawr o wyr ac arfogaeth. Er hynny i gyd, nid yw ar ben ar y Wehrmacht (neu beiriant rhyfel y Germans) o lawer, a dyna paham y pwysleisiwyd y gair "wythnosau" gan Mr. Churchill.

YMGYRCH ANFERTH.

Hyd yn oed os mai mewn cyfeiriad arall y glania'r byddinoedd a gafodd orchymyn i anelu am Berlin, yr oedd yn ofynnol cael sangiad troed ar dir Ewrob a meddiannu darn helaeth i fod yn "base" ac yn gefndir i'r antur fawr. Mae'r parth a ddewiswyd, sef Normandi, ar gyfer de Lloegr a Chymru ac yn gyfleus i'r porthladdoedd sydd a'r gwaith anferth arnynt o gyflenwi anghenion y lluoedd. Ac nid ar hanner diwrnod o rybudd y paratodd y porthladdoedd, mwy na'r llongau a'r pyllau glo a'r ffatrioedd a'r ffyrdd haearn, ar gyfer dydd Mawrth diwethaf.

Fel y milwyr—gwyr traed a gwyr awyr bellach—a'r awyrwyr a bechgyn y Royal Navy (heb anghofio'r "mine-sweepers" anhepgor), bu'r lleill i gyd, yn y porthladdoedd a'r ffyrdd haearn, etc., yn chwysu'n ddiwyd a distaw ers misoedd i gael popeth yn barod. Trefn ac amseriad er mwyn cael perffaith gydweithrediad ar fore neilltuol—dyna oedd nod y cynllunwyr yn y Swyddfa Rhyfel, a byddai eisiau cyfrol belaeth i roddi holl hanes y paratoi wedi i'r gynhadledd yn Teheran y llynedd gymeradwyo'r syniad ac i'r Cadfridog Eisenhower gymryd yr awenau. Mae'r ffaith yn unig fod pedair mil o longau'n cymryd rhan ddydd Mawrth ac un mil ar ddeg o eroplenau uwchben a thu ol iddynt yn rhoi rhyw syniad o anferthrwydd yr ymgyrch ac o benderfyniad arweinwyr Prydain ac America i wneud y ddyrnod yn un effeithiol.

YN RHUFAIN.

Y Bumed Fyddin gymysg, dan arweiniad y Cadfridog Americanaidd Mark Clark, gafodd yr anrhydedd o ymdaith yn fuddugoliaethus i ddinas Rhufain, tra'r Wythfed yn pwyso'n ddygn ar ol y Germans oedd yn ceisio encilio i ddiogelwch mynyddoedd y canoldir. Fel y mynegodd y Cadfridog Alexander yn ei neges i bobl Rhufain, dinistrio gallu milwrol yn yr Eidal yw ei amcan ef, a gofynnodd am bob hwylustod i'w luoedd basio trwodd a dilyn y Naziaidd. Eisoes mae'r fyddin ddeng milltir tuhwnt, er wedi cael profi peth o groeso o gorfoledd pobl Rhufain.

Mae Hitler yn ceisio dangos mai ei olal ef am y ddinas a'i bachubodd hi rhag distryw rhyfel ond erys y ffaith na rwystrodd ef mo'i filwyr i wrthsefyll yn y maesdrefi ac mai oherwydd y perygl o gael eu dal yr enciliodd byddinoedd Kesselring mor gyflym o'r cyffiniau. Yn ffodus dihangodd corff y ddinas a'i thrysorau, a bellach mae'r awdurdodau milwrol yn cyd-weithio â Llywodraeth y wlad i gael pethau i weithio drachefn ac yn enwedig i sicrhau'r cyflenwad ymborth, sydd wedi bod yn bur brin, i'r ddau filiwn o drigolion.

Y mae'r Brenin Victor Emanuel yn ymddeol yn ol ei air, gan roddi ei swydd i'w fab, Umberto, ac y mae Badoglio i ffurfio gweinyddiaeth newydd a ddwg i mewn gynrychiolwyr gwerinol a fu hyd yn hyn yng ngharchar neu ar ffo. Do, daeth newid byd i'r Eidal.

Mother! Child's Best Laxative is 'California Syrup of Figs'

Children love the pleasant taste of 'California Syrup of Figs' and gladly take it even when bilious, feverish, sick or constipated. No other laxative regulates the tender little bowels so nicely. It sweetens the stomach and moves the bowels without cramping or over-acting.

Millions of mothers depend upon this gentle, harmless laxative.

Tell your chemist you want 'California Syrup of Figs,' which has full directions for babies and children of all ages.

Obtainable everywhere at 1/4 and 2/6

FFERMIO YN BWNC ARHOLIAD

AR GYFER YR YSGOLION SIR

Gan Ohebydd Arbennig.

Bu rhai o aelodau Clwb Amaethwyr Ifanc Blaenporth yn trafod amaethyddiaeth fel pwnc arholiad yn yr ysgolion sir ar gyfer y "Senior" pan ddaethant i ben helynt y cwrs wythnos y bu dau ohonynt ynddo yr wythnos flaenorol.

Tystiolaeth rhai a fu mewn ysgol o'r fath oedd y carent pe baent wedi astudio amaethyddiaeth fel pwnc gan y dychwelent bob nos i awyrgylch amaethu ac y cymerent ran flaenllaw ynddi yn ystod y gwyliau hir a gawsant. Tystiai arall y byddai wedi aros yn hwy mewn ysgol sir pe bai y pwnc mynwesol hwn yn cael ei drafod.

Byddai hyd yn oed gwybodaeth llyfr o'r maes yn help iddynt ddehongli dywediadau y technegwyr a'u cymhwyso i egluro materion cudd i'w cyd-aelodau. Hefyd byddai'r arfer o arbrofi yn eu galluogi i reoli unrhyw arbrofion a wneir yn lleol gan gadw at reolau arbrofion er dod o hyd i'r gwirionedd.

NID LLYFR YN UNIG.

Ond cytunwyd nad oedd y dull o ddysgu'n hollol trwy lyfrau yn iawn a bod ffyrdd i briodi yr ymarferol wrth y theori fel y gwneir gydag arholiadau coginio a gwnio a phynciau eraill. Credai un y gellid cadw rhan o fferm yn gymdeithasol fel rhan o'r cwrs a'r arholiad ac i'r arholwr fesur ymdrechion aelodau'r gymdeithas trwy gynnal arholiad llafar fel y gwneir efo'r teithoedd. Awgrymwyd hefyd y gallasai aelodau o'r gymdeithas hon fod yn gyfrifol am un agwedd o'r fferm fechan—un o'r stoc, un o'r cyfrifon, etc., ac i bob un gadw dyddlyfr neu adroddiad.

Ond cododd llais y rhai na fu yn yr ysgol sir a dyma rai o'u sylwadau hwy.

Gedy llawer o blant yr ysgolion elfennol mewn hwyl i fynd i weithio ar y fferm. Dyna eu dymuniad a'r dymuniad hwnnw yn seiliedig ar eu diddordeb tanllyd yng ngwaith, neu'n hytrach yn anifeiliaid y fferm. Felly dyma'r cyfnod i'w prentisio i'w galwedigaeth. Ca llawer ryw fath o brentisiaeth heddiw ond prentisiaeth ddi-drefn yw hon ac nid oes sicrwydd i'r meistr fod y gorau.

Gwell fyddai iddynt gael bod ar fferm da yn cael dysgu arfer y grefft o'r dechrau i'r diwedd.

Tra'n brentis byddai iddo hamdden i ymddiddori mewn pethau eraill ac i arfer ei gorff neu ei lais neu unrhyw dalent a feddai. Dyma waith i glybiau ffermwyr ieuainc yn sicr.

COLEG GWERIN.

Teimlai'r bechgyn hyn hefyd y dylasent hwy gael "cwarter o goleg," ac awgrymwyd mai da fyddai cael dau dymor mewn coleg gwerin. Clywsant wrth gwrs am golegau Gwerin Denmarc a'u testunau cymdeithasol a dyheant am gael rhywbeth o'r fath yng Nghymru.

Fel math o gyfnod gwella soniodd un am fynd i ardal ei hun am dymor o bum i chwe mis neu i fferm mewn gwlad arall am gyfnod tebyg.

Awgrym go finiog un arall oedd bod gormod o baratoi unigol yn barod a'i fod yn bryd i ni ddeall mai galwedigaeth gymdeithasol yw amaethyddiaeth a gorau fydd gofalu fod ffermwyr ieuainc yn ymgynnull yn ddau neu dri er mwyn manteisio'n iawn ar y cyfleusterau y soniwyd amdanynt.

Tybed a oes gan aelodau eraill syniadau am y pwnc pwysig hwn?

ANRHYDEDDAU I GYMRY

Yn rhestr yr Anrhydeddau, ar ben blwydd y Brenin, a wnaed yn hysbys ddydd Iau, gwelir bod Cyrnol Arthur Evans, A.S. De Caerdydd, cyn-gadeirydd y Blaid Seneddol Gymreig; Mr. W. Llewelyn Davies Llyfrgellydd Llyfrgell Genedlaethol Cymru, Aberystwyth, a Mr. Lewis Jones, A.S. Abertawe, yn cael eu hanrhydeddu ag urdd Marchog.

Rhoir anrhydedd C.H. i Syr Henry J. Wood, y cerddor byd-enwog.

Ymhlith y rhai a gaiff y C.B.E. y mae Mr. Richard Lloyd-Roberts, Is-Ysgrifennydd y Weinyddiaeth Lafur a'r Gwasanaeth Cenedlaethol, brodor o Gricieth.

YMDDIRIEDOLAETH I GYMRU

Penderfynodd Cyngor Sir Meirionydd, ddydd Mercher, wneud cais at Undeb Cymru Fydd i gychwyn Ymddiriedolaeth Genedlaethol i Gymru ar yr un llinellau a'r un i'r Alban.

Dywedodd yr Henadur Alfred E. Hughes, Dolgellau, y dylid apelio am gefnogaeth yr holl Gynghorau Sir yng Nghymru.

Pasiwyd i ymohebu a'r Cynghorau Sir.

Pasiwyd hefyd drwy 16 pleidlais i 15 gymeradwyo penodi bugail i deithio'r sir yn unol ag argymhelliad Pwyllgor Afiechydon Anifeiliaid y sir.

CERDDORFA YSGOL

Cerddorfa Ysgol Sir Pwllheli, gyda Mr. W. H. J. Jenkins, yr arweinydd, ar y chwith yn y rhes ol. Yn ail o'r dde yn y rhes ol y mae Mr. T. O. Pierce, y prifathro, a Mrs. Bacon, feiolinydd o athrawes, wrth ei ochr. Gwnaeth y gerddorfa argraff dda iawn pan ddarlledodd yn ddiweddar, ac fe'i hystyrrir gan yr arweinydd yr orau a fu ganddo yn yr ysgol. Rhoddodd lawer o berfformiadau cyhoeddus o dro i dro. Er pan ddaeth Mr. Jenkins yn athro cerdd i'r ysgol dros bymtheg mlynedd yn ol, y mae wedi dysgu cannoedd lawer o'r disgyblion i feistroli offerynnau llinynnol, ac erbyn heddiw prin y mae bentref yn Llyn ac Eifionydd nad oes rywrai yno na all drin feiolin. Bu'n cynnal dosbarthiadau allanol hefyd ac yn symbylu codi seindorf mewn mwy nag un ardal.—Darlun "Y Cymro."

YSGRIFENNYDD CYMRU

CEFNOGAETH CAERDYDD

Wedi rhoi ystyriaeth lawn i adroddiadau ar agweddau cyfreithiol ac ariannol ynglyn a chreu swyddfa Cymru ac Ysgrifennydd i Gymru, pasiodd Pwyllgor Seneddol Cyngor Dinesig Caerdydd, ddydd Mawrth, yn unfrydol i gymeradwyo'r egwyddor o benodi Ysgrifennydd Cymru.

Galwyd am yr adroddiadau yn y cyfarfod blaenorol o'r cyngor pan dderbyniwyd memorandwm wedi ei gyflwyno gan y Blaid Seneddol Gymreig i'r Prif Weinidog yn gofyn am benodi Ysgrifennydd.

Dangosai adroddiad y clerc tref y golygai'r cynigiad gynrychiolaeth i Gymru ar y Cabinet ac felly greu cyswllt i alluogi hawliau Cymru am driniaeth arbennig gael eu dwyn gerbron y Llywodraeth cyn iddi ymrwymo i bolisi a chychwyn deddfwriaeth.

SCIENCE AND THE BISCUIT

WE all like biscuits, but do we ever stop to ask ourselves why? In pre-war days it may have been their attractive variety. Do you remember how those dainty sweet assortments added the final touch to the mid-morning drink, the four o'clock tea-table, the picnic, and that last snack before bedtime?

We seldom stopped to think that here was energy-producing food in its most convenient form, but now the general value of biscuits for all purposes is really important.

The Scientist knows that concentrated in biscuits as in probably no other commodity are the three main essentials to our energy and existence—carbo-hydrates, proteins and fats.

No wonder the Ministry of Food is doing its best to get as many biscuits for everyone as raw materials and labour will allow.

Issued by the Cake and Biscuit Manufacturers War Time Alliance Ltd.

Llun 68

ORINDA
...on Iwlog
gan y Dr. R. T JENKINS
"It makes excellent reading. The characters are well-drawn and the story holds one's attention to the last page." — Western Mail.
1/11 drwy'r post
HUGHES A'I FAB,
16, Westgate Street, Caerdydd.
...gan unrhyw lyfrwerthwr.

G.

Y CYMRO

Y BRYTHON A'R FORD GRON

PAPUR CENEDLAETHOL CYMRU
THE WELSH NATIONAL NEWSPAPER
FRIDAY SEPTEMBER 15, 1944.

"DAVIES MACHYNLLETH."
"YR ANWYDWST."
"Sydyn ei ymosodiad,—chwyrn aychwr
Ein hiechyd, hoini afrad,—
Enlawr deyrn-gledyd anfad,
A dur gledd i daro gwlad." (R.J.).
"DIM OND DAVIES'S A WNA'R TRO."

...F 617 — MEDI 15, 1944 — Dwy Geiniog (2d.)

EIN LLUOEDD AR DIR YR ALMAEN

Yn y Gorllewin ac yn y Dwyrain

GAN "RHODRI"

DYDD MERCHER.

...ELE act olaf y ddrama fwyaf yn hanes Ewrop wedi ... cychwyn. Dygwyd y rhyfel i dir yr Almaen ei hun ... gorllewin ac yn y dwyrain. Mae llaw haearn grym an... yn estyn ati hefyd o'r de. Gall y Germans ymwingo ...w hyd eto, ond daw'r llen i lawr ar Eisenhower a ...gomery a phenaethiaid y Fyddin Goch yn ysgwyd ...o yn Berlin. Yr unig gwestiwn yw pwy a gyrraedd ... gyntaf.

...thnos Gofiadwy

...'n wythnos gyffrous yn ...c a Belgium, wythnos a saif ... yn hanes rhyfela. Gwelodd ... o fyddinoedd yn gweithio ... gwahanol gyfeiriadau dan ...allun i ddinistrio holl baro...'r Germans a'u taflu i dyr... Teithiodd yr Ail Fyddin ...ig fel saeth o Normandi ...dros ddau can milltir drwy ...wystr a syfrdanu'r Ger... trwy feddiannu Antwerp, y ...ladd mawr yng ngogledd ...

...dd y Welsh Guards yn yr ... hon. Ar y ffordd rhydd... Brussels, y brif-ddinas, a ... y bechgyn lawer i'w ... am y croeso brwd ...'r ...odd a'u cyfarfu. Fel un ...ad, mae Llywodraeth Bel... eisoes yn ol a phob dylan... Naziaidd dan glo. Bu dwy ... filwrol i'r stroc hwn o ... Montgomery a ddifethodd ... tancanion y gelyn yn y rhan... hwn a dylanwadu ar gwrs ... rhyfel i gyd.

...hawyd porthladd Antwerp ... yn ddianaf, ac unwaith y ceir ... aber afon Scheldt a meddian... gyferbyn dyna le i ddadlwytho ... rhyfel yn chwarter yr amser ... yn awr drwy Normandi. Yn ...rwyd y cysylltiadau rhwng y ... Naziaidd oedd yn amddiffyn y ...'u gwlad gartref a phob ad... Mae Byddin Gyntaf Can... bod yn eu hysgubo tua'r ..., gan ddifetha miloedd, ac ar ... pryd feddiannu nifer mawr o ... cychwyn y bomiau hedeg. ... y rheini—er y gall rhagor ... o Holland neu'r Almaen—ac y mae profedigaethau Llundain, goeithio, ar ben. Gadawodd y Germans garsiwn ym mhorthladdoedd Boulogne, Calais a Dunkirk, fel yn Brest a Le Havre, gyda gorchymyn i amddiffyn hyd farw, gan mor hylaw a fuasai'r lleoedd hyn i ni. Methasant gadw Dieppe ac Ostend, ac y mae pybyrwch ein hymosodiad ni ar y lleill yn addo rhoddi holl borthladdoedd Ffrainc a Belgium yn ein dwylo ar fyrder.

Trwodd i'r Almaen

Wedi meddiannu Antwerp, ymleddodd yr Ail Fyddin i'r dde ac eisoes y mae wedi treiddio i Holland at y ffordd i'r Almaen. Ceisiodd y Germans wneud gwrthsafiad ar Gamlas Albert, ond yn ofer, a'r un modd ym mhen arall y gamlas, lle'r oedd y Fyddin Gyntaf Americanaidd wedi prysuro o dueddau Paris. Mae'n debyg y bydd y fyddin hon drwy'r ffin gyda hyn ac ar dir yr Almaen tuag Aachen. Mae byddin gymysg, eithr o Americaniaid yn bennaf, wedi rhyddhau gwlad fach Luxembourg a mynd trwyddi i'r Almaen ei hun tua hen ddinas Treves (Trier ar ambell fap). Yn nes i'r de cyfarfu'r Drydedd Fyddin Americanaidd rwystrau tua Metz a Nancy, caerfeydd allanol yr Almaen, lle mae llinellau amddiffynol Maginot a Siegfried yn ymyl ei gilydd, ond nid oes dim a saif o flaen gynnau a thanciau'r Amerig. Mae ei Seithfed Fyddin hefyd, yr hon a laniodd yn ne Ffrainc, wedi ymwthio o Lyons ar waethaf y lluoedd Almaenig ar ffo, ac wedi ymuno a'r Drydedd i wasgu'r gelyn i'r gornel. Cawsant gymorth anfesuradwy gan y lluoedd Ffrengig a gododd fel un gwr pan ddaeth gwaredigaeth a chael arfau i gynorthwyo gyda difodi'r pla Naziaidd o'u gwlad. Rhaid dweud am y Belgiaid hwythau fod y paratoadau cudd, fel yn Ffrainc, wedi arddangos dewrder a medr neilltuol ac wedi hwyluso llawer iawn ar gynlluniau ein penaethiaid ni.

Gwendid Hitler

Gan mor ddinistriol a fu gwaith ein byddinoedd ni yn syrthio mor chwyrn a diseremoni ar y gelyn yn Ffrainc a Belgium, cyfyd y cwestiwn pa nerth sy'n aros ganddynt yr ochr yma i afon Rhein. Nid oes wybodaeth sicr, wrth gwrs, ond mae'n ddilys mai gweddillion di-drefn y byddinoedd a orchfygwyd yn unig yw cnewyllyn y llu amddiffyn, ynghydag efallai ddwy adran o wŷr garsiwn Holland, heb brofiad o ryfel. Efallai bod rhyngddynt chwarter miliwn o wyr. I amddiffyn y llinell Siegfried yn effeithiol ar hyd ei 500 milltir byddai gofyn cael miliwn o filwyr hyfforddedig mewn perffaith gydweithrediad. Nid oes adgyfnerthion o unrhyw werth yn aros yn unman, ac ni ellir tynnu neb o'r ffrynt Rwsiaidd. Gwir bod gan Hitler ugain adran (200,000 o wyr) yng ngogledd Norwy ac ugain arall yng Ngroeg a Yugo-Slafia, a buasent yn ddefnyddiol dros ben iddo yn ei gyni presennol, ond eisoes rhaid iddo eu cyfrif yn golledig. I ddyfynhau ei ddolur, cafodd llu awyr yr Almaen y ddyrnod drymaf a gafodd eto mewn un dydd, a cholli 175 o'i pheiriannau prin. Yr un pryd mae'r lluoedd awyr ni a'r America yn dyblu eu hymosodiadau ac yn taro pob gwaith a ffatri a storfa olew drwy'r wlad. Nid oes ryfedd clywed si a sôn bod cenhadon Hitler yn tramwy i Sbaen a gwledydd niwtral eraill i holi pa obeithion sydd am delerau cadoediad. Yr unig ateb i ddim byd felly o'u horch ni fyddai dweud bod y Cadfridog Eisenhower yn barod i dderbyn ymostyngiad llwyr cadfridogion yr Almaen unrhyw adeg.

Rhawd y Fyddin Goch

Bu symudiadau yr un mor dynghedfennol i obeithion y Naziaid ar y ffrynt dwyreiniol hefyd. Mae Rwmania a Bwlgaria wedi ildio i Rwsia ac yn cynorthwyo bellach i ymlid pob German o'r gwledydd hynny. Sefydlwyd gweinyddiaethau mwy gwerinol yno a difodir pob dylanwad Naziaidd. Ond y canlyniad milwrol sy'n neilltuol bwysig ar hyn o bryd. Wedi sicrhau bod ei garfan chwith yn ddiogel rhag ymosodiad o Bwlgaria, gallodd y Maeslywydd Rwsiaidd ymwthio ymlaen trwy ganol Rwmania tua Yugo-Slafia. Yno mae'r Maeslywydd Tito yn dal cyfran helaeth o'r wlad ar draws llwybr yr ugain adran Almaenig sydd eisoes yn ceisio ymgilio o Groeg, Ynys Creta, a Macedonia. Y disgwyliad bellach yw yr unir y Fyddin Goch a lluoedd Tito ac y byddis yn troi tua Budapest, prif ddinas Hwngari, a'r drws o'r de i gaer Hitler. Efallai y bydd yr Wythfed a'r Bumed Fyddin yn Itali drwy linell Gothig Kesselring tua'r un pryd, ac y byddant hwythau yn ymuno yn y daith fuddugoliaethus i'r Almaen. Fel yna y daw amlinellau cynllun mawr Teheran i'r golwg a phroffi fel y cydweithia'r Galluoedd Unedig gyda'i gilydd i'r un pwrpas.

A "FOUL" HEAD
Get rid of it with
PROPAX
DOUBLE POWER TABLETS
STOP PAIN QUICKEST
SPLENDOR LTD., NOTTINGHAM and LONDON

PROBLEMAU'R ARDALOEDD GWLEDIG

YN Hen Senedd-dy Owen Glyndwr, ym Machynlleth, Maldwyn, ddydd Sadwrn, bu cynhadledd o gynrychiolwyr tair sir canoldir Cymru, Maldwyn, Meirion a Cheredigion ac yn eu plith ddau Aelod Seneddol, sef Syr Haydn Jones, Meirion, a Mr. Clement Davies, K.C., Maldwyn, yn trafod cyflenwadau trydan a dwr yn eu perthynas ag addrefnu yng Nghymru wedi'r rhyfel.

Llywyddwyd gan Mr. R. P. Roberts, Arthog, is-gadeirydd adran Cymru o Undeb Cenedlaethol y Ffermwyr ac aelod o Gyngor Sir Meirion, a sylwodd ei bod yn angenrheidiol wedi pum mlynedd o ryfel aildrefnu bywyd y wlad. Datganodd ei lawenydd o weld merched yn bresennol yn y gynhadledd, oblegid os y bu i rywun ddwyn baich trwm ynghwrs y pum mlynedd a aeth heibio, merched yr ardaloedd gwledig a wnaeth hynny.

Wrth agor y drafodaeth cyfeiriodd Mr. Owen Parry, trefnydd Gogledd Cymru o Gyngor Cenedlaethol Gwasanaeth Cymdeithasol, at y ffaith mai o adran Meirion o Undeb Cenedlaethol y Ffermwyr y cychwynodd y syniad o gael y gynhadledd. Yr oedd tair sir canoldir Cymru yn sefyll rywbeth yn debyg gyda golwg ar y materion oedd i'w trafod, ac arwyddocaol oedd gweld eu bod yn sylweddoli ynghyd fod perygl i broblemau'r dyfodol gael eu hystyried o ongl ddiwydiannol.

Daliai Mr. Parry fod problem heddiw yn gyffelyb i broblem 150 mlynedd yn ol. Problem canoldir Cymru y tro hwnnw oedd prinder ffyrdd cymwys, yr hyn a fu'n rhwystr i'r ardaloedd gwledig yn ddiwydiannol a diwylliannol. Heddiw prinder trydan a dwr ac unwaith eto yr un yw'r effeithiau. Dibynnai diwygiadau mewn amaethu ar gyflenwadau digonol o ddwr a thrydan. Gellid dweud yr un peth o berthynas i adfer diwydiant a diogelu diwydiannau gwledig heddiw. Yr oedd yr effeithiau cymdeithasol a diwylliannol o bwys mawr hefyd. "Dyma broblem fawr ein hamser ac y mae pob datblygiad yn mynd i ddibynnu ar hynny," meddai Mr. Parry.

Cyfeiriodd Mr. Hugh James, ysgrifennydd Cymdeithas Trefnu Amaethyddol Cymreig, yn fanwl at yr hyn sydd wedi ei wneud yn Ysgotland: profiad Dumfries oedd ei bod yn well cael unedau mwy at ddatblygu na gadael pethau i siroedd neu awdurdodau unigol.

Dywedodd Syr Haydn Jones wrth y gynhadledd eu bod hyd yn hyn wedi bod yn dadlau yng nghylch y pethau hyn. Nid oedd angen dadlau nac ymrannu, oblegid cytunent i gyd ar yr angen am gyflenwadau dwr a thrydan. Yn awr gan fod y ffermwyr wedi cymryd y mater i fyny, dywedai ef wrthynt, "Defnyddiwch y chwip sydd gennych yn eich dwylo. Defnyddiwch eich dylanwad, rhowch eich troed i lawr, ac yna fe gewch rywbeth. Os ydych am fod yn fodlon ar y cyfarfod hwn yn unig ni chewch ddim o gwbl." Clywid llawer, meddai, am Fyd Gwell, a byddai cynlluniau mawr, ond ni allent ddisgwyl cael popeth. Caniataodd Cymry i Lerpwl a Birmingham gael dwr o Gymru a bod heb ddwr eu hunain. Pe gellid cael gosod y pibellau gallent wneud y gweddill eu hunain, oblegid yr oedd yn amlwg na allent ddisgwyl i'r Llywodraeth gymryd y dwr i bob ty a thyddyn. Ni wyddai ef i ba fesur yr oedd y ffermwyr yn manteisio ar y Pwyllgor Gwaith Adeg Rhyfel, "ond fy nheimlad i am y cwbl," meddai Syr Haydn, "yw ein bod yn siarad am y pethau hyn fel petae gwahaniaeth barn arnynt. Rhaid inni fynnu cael gan y Llywodraeth gyflawni cynlluniau er lles Cymru gyfan."

Cytunai Mr. J. N. McClean, cadeirydd Pwyllgor Seneddol Undeb y Ffermwyr, fod y chwip yn nwylo'r ffermwyr ond pwy a oeddynt i'w chwipio? Bu'r Gweinidog Amaethyddiaeth yn chwipio'r ffermwyr yn o galed a dweud nad oeddynt yn fedrus. Rhaid inni daflu hynyna yn ol i'w wyneb a'i chwipio ef fel aelod o'r Llywodraeth. Ni ellid disgwyl i'r ffermwyr fod yn fedrus oni chaent foddion a chyfleusterau ar eu ffermydd. Dylai'r trefwyr ddeall a dysgu beth yw swyddogaeth ac anghenion yr ardaloedd gwledig yn hytrach nag edrych arnynt fel mannau i heicio iddynt neu dreulio gwyliau ynddynt.

"Ni chewch chwi ddim oni lynwch gyda'ch gilydd, a bod yn benderfynol i wneud eich barn yn glywadwy a phendant," meddai Mr. Clement Davies K.C. Yr oeddynt yn y lleiafrif a chollai'r ardaloedd gwledig y bleidlais bob tro yn erbyn yr ardaloedd diwydiannol nad oeddynt yn meddwl am neb ond hwy eu hunain. Yng Nghymru yr oedd 36 o Aelodau Seneddol, dim ond wyth dros Ogledd Cymru, yr hyn a olygai y byddai'r Gogledd byth a hefyd yn y lleiafrif. Daliai dwy ran o dair o'r Aelodau Seneddol a gynrychiolai Fynwy a Morgannwg i ddwyn eu hanghenion i sylw. Yr oedd yn wir i Dde Cymru ddioddef yn enbyd rhwng y ddau ryfel ond ar gyfartaledd yr oedd yr ardaloedd gwledig wedi dioddef mwy, megis Môn gyda 40 y cant o bobl ddi-waith. Mewn amser o ffyniant tynnai'r ardaloedd diwydiannol oddi ar yr ardaloedd gwledig gan gymryd y gorau a'r cryfaf o ddynion y wlad. Ni ddychwelent hwy i'r wlad oni wellheid eu hamgylchoedd. Dylai trydan ddod i'r bobl fel y deuai eu llythyrau drwy gael ei ddwyn iddynt bob dydd. Dylai fod yn brogram cenedlaethol a'i gost fod yn un genedlaethol.

Rhaid, meddai Mr. Davies, mynnu Ysgrifennydd i Gymru i ddelio a Chymru yn unig.

Croesawai Capt. W. P. Evans, Machynlleth, y gynhadledd i Fachynlleth, "Prif ddinas Cymru." Cynigiodd fod Pwyllgor Sefydlog i'w benodi i ddelio a'r holl faterion a gwahodd y cynghorau dosbarth, dinesig a'r cwmniau trydan bychain i ymuno ag ef.

Llawenhai'r Henadur Gwilym Evans, Ffestiniog, fod y ffermwyr wedi cymryd y materion hyn mewn llaw. Yr oedd cynhadleddau wedi dod yn ail grefydd yng Nghymru ac yr oedd y Pwyllgor Ymgynghori Cymreig fel petae wedi ymroi i wneud popeth i Dde Cymru ac anwybyddu Gogledd Cymru.

Wedi sylwadau pellach gan Capten Bennett Evans, yr Henadur G. P. Hamer, Mr. D. T. Morgan, Abermaw, a'r Henadur Alfred Hughes, Dolgellau, cynigiodd Mr. Owen Parry: "Fod y gynhadledd yn pwyso am ddatblygu digon o drydan a dwr drwy'r canoldir."

Mabwysiadwyd y penderfyniad a phasiwyd i'w anfon i'r Prif Weinidog, i holl adrannau'r Llywodraeth, a'r holl Aelodau Seneddol Cymreig.

AWR YN OL

TROWCH Y CLOC AWR YN OL NOS YFORY (SADWRN), MEDI 16, AR DDIWEDD YR AMSER HAF DWBL.

LLWYNOGOD AR GYNNYDD

Galwyd sylw ym mhwyllgor sir Ddinbych o Undeb yr Amaethwyr, ddydd Gwener, megis y gwnaed mewn rhannau eraill o'r wlad, at y cynnydd yn nifer llwynogod yn y sir a'r difrod a wneir ganddynt drwy ladd dofednod a niwed i gnydau.

Ar awgrym Mr. R. T. Jarman, Rhuthyn, pasiwyd i ofyn i'r canghennau lleol geisio cynorthwy'r cynghorau plwyf i'r diben o ffurfio clybiau lladd llwynogod y sir.

Cafwyd adroddiad gan y cadeirydd (y Cadben W. H. Wilkins, Wrecsâm), o gynhadledd o'r pwyllgor sir yng Nghymru a drefnwyd i drafod mater tanysgrifiadau aelodau i'r Undeb a materion eraill. Sylwai fod y rhan fwyaf o siroedd Cymru wedi penderfynu ar godiad yn y swm a delid, ac yn ol pob golwg lleiafswm y taliad o hyn ymlaen fyddai £1/1/-. Ni wnaed dim ynglyn a'r mater yn sir Ddinbych hyd yn hyn, am eu bod yn disgwyl swyddog o Bencadlys yr Undeb i egluro y rhesymau dros ofyn am godiad.

Barnai'r gangen sirol y dylid cael barn y canghennau lleol ar y mater pwysig hwn cyn iddynt ddod i benderfyniad terfynol arno.

UNDEB CYMRU FYDD

AIL-ETHOL CADEIRYDD

Ail etholwyd y Parch. D. Wyre Lewis, y Rhos, yn gadeirydd cyngor Undeb Cymru Fydd pan gyfarfu yn Aberystwyth ddyd Gwener a dydd Sadwrn diwethaf, a chyfetholwyd nifer o aelodau newydd. Drwy hyn fe changwyd sylfaen y cyngor fel ag i gynrychioli pob rhan o Gymru a phob agwedd ar ei bywyd cenedlaethol.

Dewiswyd y Prifathro G. A. Edwards, Aberystwyth, a Mr. R. E. Griffith, Aberystwyth, yn gyd-olygyddion cylchgrawn a gyhoeddir i gadw pwyllgorau'r adrannau mewn cyswllt agos a gwaith yr Undeb.

Cyflwynodd y trefnydd, Mr. Tom Jones, adroddiad yn ymwneud a'r cyfarfodydd cyhoeddus a gynhaliwyd a hysbysodd fod rhagolygon y ffurfid rhagor o adrannau yn y Gogledd a'r De.

Rhoddwyd cryn sylw i'r penderfyniadau a basiwyd yn y gynhadledd flynyddol, yn arbennig i gwestiwn diwydiannaeth yng Nghymru wedi'r rhyfel a phenderfynwyd annog yr adrannau i greu barn gyhoeddus iach o blaid denu diwydiannau newydd ac i bwyso ar y Blaid Seneddol Gymreig i gefnogi symudiadau i'r cyfeiriad hwnnw. Penodwyd dirprwyaeth i drafod y sefyllfa a'r Blaid Seneddol ac i awgrymu bod yr Aelodau Seneddol pan ddel "dydd Cymru" yn y Senedd yn canoli eu hymdrechion i bwysleisio mai fel uned y dylai'r Llywodraeth ymdrin a Chymru yn yr addrefnu mewn diwydiant ac ynglyn a'r gwasanaeth radio.

Trafodwyd y moddion gorau i'r cyngor ddod i gyswllt a phwyllgorau addysg Cymru er mwyn manteisio ar y ddeddf addysg newydd fel ag i sicrhau amgenach a theilyngach lle i'r Gymraeg ac i fywyd Cymru yn yr ysgolion o dan y gyfundrefn newydd

Llun 69

Y CYMRO

Y BRYTHON A'R FORD GRON

PAPUR CENEDLAETHOL CYMRU
THE WELSH NATIONAL NEWSPAPER
FRIDAY, MARCH 30, 1945.

MAWRTH 30, 1945 — Dwy Geiniog (2d.)

DAVIES' MACHYNLLETH
YR AMWYDWST

"Sydyn ei ymosodiad,—chwyrn nychwr
Ein hiechyd ’aint afrad,—
E'fawr deyrn-glefyd ar'ad,
A dur gledd i daro gwlad." (R.J.)

DIM OND DAVIES'S A WNA'R TRO

"Mi a Ymdrechais Ymdrech Deg, Mi a Orphenais Fy Ngyrfa, Mi a Gedwais y Ffydd"

IARLL LLOYD GEORGE YN FUD

Yr Enwocaf o'r Cymry i Gyd

Gan Ein Gohebydd Arbennig.

Yng nghanol y newyddion am y brwydro mawr ar feysydd Ewrop yn tynnu yr ail rhyfel byd i ben daeth newydd o bentref bach Llanystumdwy, nos Lun, a oerodd bob brwdfrydedd, am wr na wel yr ... —Iarll Lloyd George o Ddwyfor, Cymro enwocaf yr oesau, a fu farw yn dawel yn ei ffermdy Cymreig. Ty Newydd, am bum munud ar hugain i naw ar noson loergan glir o wanwyn cynnar.

... y gwasanaeth olaf i L.G. mor ramantus, mor ... a'i ddechrau bore. Y mae'r bachgen a fag... gweithdy'r crydd i'w gladdu gerllaw iddo ar y ... arian y cymerodd ei deitl oddi wrtho.

... Dwyfor mewn bedd newydd, mewn daear ... y dodir ef. Dan y coed yn y gwanwyn y dodir ... y tir y chwaraeodd arno'n blentyn y dodir ef. Dyna ...

... ddydd Gwener y Groglith, y dodir ef dros ... mewn ynys Afallon fechan wyrdd lle try golygon ... hyd byth; yn y pridd a garodd yr huna ef, ar ... llwybr bychan ganllath o'r afon, llwybr a gochodd ... yn hogyn. Heddiw y mae hen ffrind ysgol iddo ... pren llwyfen yn arch—Robert Evans, Cambrian ... Cricieth, hen gyfaill ysgol 78 oed, sydd heddiw'n ... chweched arch i deulu L.G.

... cana'r rhain gan iddynt ganu carolau yn Nhy Newydd ar Sul y Nadolig a gwnaethant argraff mawr arno.

Y gweinidogion lleol a fydd yn cynnal y gwasanaeth.

Cyrhaedda'r Milwriad Gwilym Lloyd George a Mrs. Lloyd George, a'u mab ieuengaf, William, yfory.

YN OL I'W FRO

Y PLANT

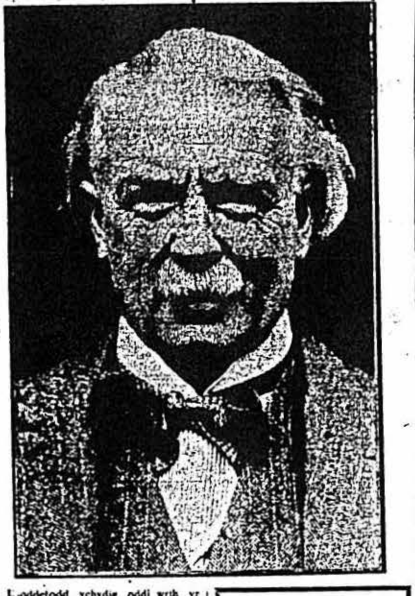

DARLUN O'R IARLL FEL Y COFIR EF ORAU

YN NHY'R CYFFREDIN

Yn Nhy'r Cyffredin, ddydd Mawrth, cyn dechrau ar waith y dydd, dywedodd y Prif Weinidog:

"Clywodd y Ty gyda gofid dwys am farwolaeth un o ffigurau mwyaf adnabyddus a disgleiriaf ein bywyd cyhoeddus, yr Iarll Lloyd George o Ddwyfor.

"Ni theimlaf y gallwn gario ymlaen gyda'n gwaith arferol heddiw." Yna gohiriwyd yr eisteddiad.

Derbyniwyd y neges hon oddi wrth y Brenin:

"Clywodd y Frenhines a minnau gyda galar am farwolaeth eich priod. Ei arweiniad dewr yn ystod un o gyfnodau mwyaf argyfyngus yn ein hanes oedd ei wasanaeth anfesurol i'n gwlad, ac fe'i cofir bob amser gyda diolch a balchder. I chwi ac i'ch teulu oll anfonwn ein cydymdeimlad dwfn.

Y GWR A FU'N RYM YM MYWYD EWROP

Gan E. Morgan Humphreys

Ni bu perthynas Arglwydd Lloyd George a Chymru yn agos iawn ers llawer blwyddyn ond teimlwn ni, sydd yn cofio'r blynyddoedd gynt, fod rhywbeth mawr wedi mynd allan o fywyd Cymru gyda'i farw ef.

Tyfodd cenhedlaeth i ymyl canol-oed bellach nad yw yn hawdd ganddi ddeall hynny; ni chafodd dyn sydd heddiw'n ddeg ar hugain oed lawer o gyfle i weled Mr. Lloyd George yn anterth ei nerth ac nid oes gan genhedlaeth hyn na hynny fawr o gof amdano yn y blynyddoedd cynnar, pan oedd yn wr heb gyfrifoldeb swydd ac yn ymladd ei ffordd ymlaen yn wyneb llawer iawn o anawsterau. Ni chlywais i ef yn y blynyddoedd hynny.

Dwywaith y clywais ef yn siarad cyn iddo ddyfod yn Weinidog y Goron. Y tro cyntaf oedd mewn cyfarfod i anrhegu'r Parch. Gwynoro Davies yn y Bermo. Aeth nifer ohonom yno o'r Dyffryn yn un swydd i weled ac i glywed Lloyd George.

Gwelsom a chlywsom ef a siomwyd ni yn aruthr. Gwnaeth araith gyffredin ddigon.

YR ARAITH GYNTAF

HOFF O BREGETH

(G dudalen 12).

Llun 70

Lessons in Welsh Grammar and Composition
By D. W. LEWIS and E. PEARSON JONES.
This book deals with the rules of syntax and accidence as they occur in the sentences which are given in the lessons and this helps to avoid monotony
Cloth Case 2/3.
Gan unrhyw lyfrwerthwr neu gan HUGHES A'I FAB, 16, Westgate Street, Caerdydd.

G.
M.
C.
A.

Y CYMRO

Y BRYTHON A'R FORD GRON

PAPUR CENEDLAETHOL CYMRU
THE WELSH NATIONAL NEWSPAPER
FRIDAY, APRIL 6, 1945.

DAVIES' MACHYNLLETH
YR AMWYDWST
"Sydyn ei ymosodiad,—chwyrn nychwr
Ein hiechyd aint afrad,—
Enfawr deyrn-glefyd ar'ad,
A dur gledd i daro gwlad." (R.J.)
DIM OND DAVIES'S A WNA'R TRO

[illegible] 646 EBRILL 6, 1945 Dwy Geiniog (2d.).

"Enhuddwyd Llew Bonheddig,—Ni Gawn Do o Fan Gwn Dig"

EI GLADDU YN EI DIR EI HUN

Yr Olygfa Ddwys wrth y Ddwyfor

Gan JOHN AELOD JONES

[illegible] ei wlad ei hun, yn ei ddaear ei hun, yn [illegible] bentref ei hun y rhoddwyd David Lloyd [George], Iarll cyntaf Dwyfor, yn y gro; yn ei [illegible] ei hun yr oedd y gwasanaeth; ei werin ei [hun] a ddaeth yno i dalu'r gymwynas olaf iddo ef [a w]naeth y fath gymwynas iddynt hwy.

Darfu'r dewin fel y dechreuodd—yn Llanystumdwy gyda'i bobl ei hun. Nid oedd y [g]wrion o Lundain yno, na'r gwladweinwyr na'r [a]rweinwyr a arweiniodd, na phenaethiaid gwleidyddol nac undebol gweithwyr Prydain Fawr.

Ond yr oedd Cymry yno,—yno wrth eu miloedd. Pum [mil] meddai'r gwyliadwrus; deng mil meddai'r anturus. [Nid] oedd ddichon amcangyfrif maint y dorf wasgarog Gymreig hon a lanwai Lanystumdwy.

Yr oedd miloedd, yn sicr yno, a ddaeth yn eofn yn eu moduron, a lanwai ddegau o fwsus arbennig o bob cwr o'r [wlad], a safai yn y trenau o bell ffordd, a brysurai ar gannoedd o feisiclau hyd ffyrdd Eifionydd, a gerddai o Bwllheli ac o Lyn.

Parhai'r dewin yn gryfach yn ei arch nag yw'r un o'i gydwladwyr yn ei fywyd.

Dydd Gwener y Groglith; y [c]lychau'n gwahodd tua'r llan[nau] i gofio'r fuddugoliaeth ar [an]gau a'r bedd; y drain gwyn[ion] yn eu dail, y drain yn eu [blod]au hyd y lonydd bach; y [dŵ]r yn gloywi yn afon Dwyfor [gan]ol'r lli ac yn cymell pob [pys]gotwr allan gyda'i blu; [a d]ymu ofnadwy rhyfel yn codi i'r uchafbwynt olaf

Amser i fywyd—ac i anfarwoldeb.

Dechreuodd y dorf a ddaeth i'r [angladd] (gair da Eifionydd am [angladd]) ymgynnull yn gynnar i [fan] bod yn agos at y bedd, sydd [rhyw] deugain troedfedd serth [uwch]law lli'r afon a rhyw dri chan [llath] i fyny'r afon o bont dri bwa Llanystumdwy.

DAN Y COED

O amgylch y bedd mae'r coed—[y] deri ceimion Cymreig yn gylch [a] [illegible], ac yna'r ffawydd a'r [illegible] tal. Rhwng coed un o'r [illegible] hwn yr huna'r llanc a [illegible] ar y llwybr bach y [illegible] y bedd ar ei ganol Gorch[uddiwyd] ymylon y bedd ei hun yn [illegible] â llewyrf gwyrdd o Dy Newydd a rhoddwyd cerrig man ar y [llwybr] o'r bedd i'r lon sy'n arwain heibio i Dy Newydd gyfagos.

[illegible] a chwyddai'r dorf. [illegible] llechwedd y coed a gor[illegible] galarwyr i'r ffordd, gan ei [illegible] o Lanystumdwy hyd y [illegible] at y bedd a chan dyrru bob [illegible] tua Ty Newydd.

[Dring]odd hogiau'r pentref wedi [illegible] y coed wrth eu degau [illegible] rhan enfawr o'r [illegible] y gwastad yr ochr arall i'r [illegible] edrych at i fyny, er bod y [illegible] arno newydd ei aredig [illegible] rhai ymwasgu ym[illegible] ar y dorlan.

[illegible] yn wir, y cymhebrwng [illegible] a welodd Cymru [illegible]. Yn eu dillad haf am[illegible] o gymysgfa o goch a [illegible] a glas a melyn edrychai'r [illegible] pobloedd o hirbell fel [illegible] mawr o flodau.

[illegible] yma ac acw, gwisgoedd y [illegible], y'r llynges, a'r llu awyr. [illegible] o'r [illegible] yng nghwr y [illegible]—twr bychan o garcharorion rhyfel Eidalaidd yn eu [illegible] yn sefyll yn unionsyth "at [illegible]."

Dau yn unig o'r miloedd a ddisgwyliai a ddaeth mewn het silc.

Ar lan y bedd eisteddai gwr wrtho'i hunan a'i ddagrau'n lli. Mr John Roberts, Cae Coch, Llanystumdwy, a gyd-chwaraeai a'r gwr a ddisgwylid pan oedd yn hogyn, a gyd-eisteddai ag ef yn ysgol y pentref

Syrthiodd tawelwch mawr dros y bobl. Yr oedd L.G. yn dod.

Tynnid y wagen gan Dan, hen geffyl tawel gorsaf Cricieth y gwyddai'r hen wladweinydd yn dda amdano. Yr oedd y blodau'n dryfrith o amgylch yr arch a blodeudorch fawr yr Iarlles ar ffurf croes las a'r lilïau a'r rhos yn gwrido arni ar ben y cyfan.

PEDWAR WYR

Cerddai pedwar wyr yr Iarll a gwisgoedd y Lluoedd amdanynt ger y wagen—Is-Iarll Gwynedd (y Gwarchodlu Cymreig), Lieut. David Lloyd George (Royal Artillery), Flying Officer Robin Carey Evans a Midshipman D. L. Carey Evans.

Arweiniwyd y prif alarwyr o'r ty gan yr Iarlles a gerddai ym mraich Major Gwilym Lloyd George, a dilynnai Lady Megan Lloyd George gyda Lady Olwen Carey Evans a Mr. William George ei frawd.

Fel y cyrhaeddai'r arch gwr y coed a chwech o weithwyr Ty Newydd yn paratoi i gario'r meistr weddill y daith, dyma'r dorf yn dechrau canu cân na roddwyd moheni ar y rhaglen.

O fryniau Caersalem ceir gweled
Holl daith yr anialwch i gyd . .

Ac fel y nofiai'r gân dros yr afon i'r ochr draw cododd y rhai y tu draw eu lleisiau hwythau mewn cydgord. Yn swn y gân y cariwyd y gwr i'w fedd Dyblwyd treblwyd yr hen bennill.

Ac nid tros afon Dwyfor yr edrychai'r dorf mwyach, ond tros afon ddyfnach, dduach na hon.

"PWY A'M DWG . . ."

Canwyd yr emyn cyntaf ar y rhaglen a ddosbarthwyd, emyn Moelwyn a fu'n gydweithiwr i L.G.—"Pwy a'm dwg i'r Ddinas Gadarn," ar dôn hen ffrind i L.G., —Tyddyn Llwyn, tôn Llew Madog (a hunodd yn 1920)

Cysegrwyd y bedd i "hwn Dy was" gan yr offeiriad a boddai swn yr afon a su y gwynt yn y coed eiriau'r gwasanaeth Cymraeg fel na chlywid mohono ugain llath i ffwrdd.

Yna'r dorf yn canu emynau dan arweiniad Mr. Mathews Williams a pharti bach o Gricieth—"Os gwelir fi bechadur" ar Jabez, geiriau'r Bardd Du o Eifionydd, "Mae'r gwaed a redodd ar y Groes" ar Brynhyfryd, "Wele'n sefyll rhwng y myrtwydd" ar Cwm Rhondda, a "Dan dy fendith wrth ymadael" ar Caersalem. Y cyfan yn Gymraeg.

Yr oedd y gwasanaeth ar ben—ond nid yn llwyr. Aeth y teulu at y bedd gan ymwasgu allan trwy'r dyrfa.

Ac yna—y deyrnged fwyaf nodedig o'r cyfan i gyd. Pwysodd y dorf i lawr at y bedd, safasant yno, a chanasant ynghyd "O fryniau Caersalem" unwaith yn rhagor. Dyna ffarwel Cymru i'r dewin.

"Felly Dafydd a hunodd gyd a'i dadau, ac a gladdwyd yn ninas Dafydd."

I GOFIO AMDANO

Aeth y dorf tua thre—yn drafferthus—o gwrdd mawr olaf L.G., wedi i gymaint ag a allai fynd at y bedd i'w weld mewn golygfa pur anhrefnus, a bu raid ymwasgu i'r ffordd fawr heibio i'r wagen a'i blodau a'r hen geffyl rhaglunlaethus o lonydd a adawodd i gannoedd o bobl pryderus gael eu gwasgu yn ei erbyn. Anodd yn wir oedd beio pobl am yr hyn a ddywedent am drefniadau'r heddlu.

Yn ddiweddarach dechreuodd pererinion gyrchu at y bedd ac ned i ddechrau tynnu dail a blodau o'r blodeudyrch nes gorfod eu cyrchu yn ol i Dy Newydd.

Dros y Pasg, ymhob tywydd, bu cannoedd ar gannoedd yn gweld y bedd dan y coed.

Ac yma fe wneir gardd i gofio L.G. gan y teulu, ac a gynllunir gan wr o Eifionydd—Mr. Clough Williams Ellis.

Eisoes, hefyd, fe ddechreuwyd trafod, yn Lloegr a Chymru, codi rhywbeth ar raddfa genedlaethol i gofio'r gwr. Awgrymwyd cartref i hen bobl, awgrymwyd prynu'r ty y ganed ef ynddo ym Manceinion.

I dudalen 12.

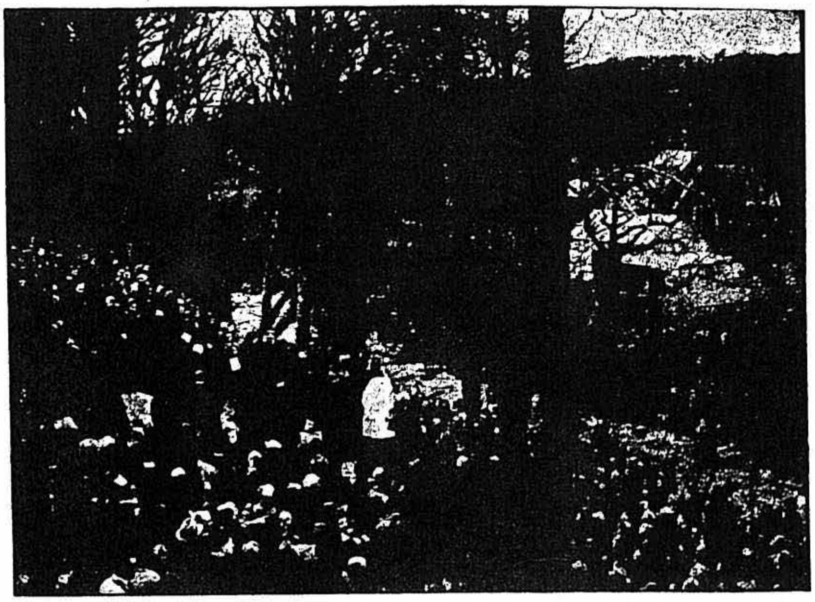

Y gwasanaeth ar lan y bedd yn Llanystumdwy ddydd Gwener y Groglith. Gwelir yr afon Dwyfor yn treiglo heibio a'r pentref y tu draw.—Darlun drwy garedigrwydd y "Manchester Guardian."

TEYRNGED SENEDDWYR

SAFAI DROS Y GWAN

Gan Ein Gohebydd Gwleidyddol.

YR oedd gwir ddwyster a galar yn Nhy'r Cyffredin a Thy'r Arglwyddi pan goffeid yr Iarll Lloyd George. Gwnaeth Mr. Churchill arawd nodedig, fel y gellid disgwyl, ac yr oedd amryw o'r areithiau eraill yn dra chofiadwy.

"Yn nyddiau ei anterth, yn agos i ddwy genhedlaeth yn ôl," ebe Mr. Churchill, "yr oedd ei ddylanwad yn ddigymar yn y tir. Safai dros y gwan a'r tlawd."

A dyma fel y gorffennodd ei araith:

"Felly y gwasanaethodd y gwladweinydd a'r tywysydd y galarwn heddiw ei dyner fyned heibio yng nghyflawnder ei flynyddoedd—felly y gwasanaethodd ein gwlad, ein hynys a'n hoes yn dda ac yn ffyddlon mewn heddwch a rhyfel.

"Treuliodd ei hoedl hir, bron o'r dechrau a bron i'r diwedd, mewn ymdrechu a dadlau gwleidyddol. Cododd wrthwynebiad garw, ac weithiau'n ddiarbed amdano. Bu ganddo gwerylon poeth a chwerw o dro i dro yn erbyn yr holl bleidiau. Wynebodd yn ddiofn y stormydd o feirniadaeth a gelyniaeth. Er pob rhwystr, cyrhaeddodd ei brif amcanion

"Fel gwr o weithred, o adnoddau ac o egni creu safai, yn ei anterth, yn ddigymar. Y mae ei enw yn hysbys ymhob ty trwy gydol ein Hymerodraeth. Ef oedd y Cymro mwyaf a gododd y genedl anorchfygadwy honno ers oes y Tuduriaid.

"Saif llawer o'i waith, fe dyf llawer ohono yn fwy eto, ac fe wel y rhai a ddaw ar ein holau golofnau gwaith ei fywyd yn sefyll i fyny'n fawr ac annistrywadwy. Gallwn ni'n hunain, sydd wedi ymgynnull yma heddiw, fod yn wir ddiolchgar am iddo ef fordeithio gyda ni trwy dymestl a chythrwfl, gyda chymaint o gymorth ac o arweiniad i'w roddi."

CYFAILL Y WERIN

Dilynwyd Mr. Churchill gan Mr. Arthur Greenwood. Galwodd yntau Lloyd George yn gyfaill y gorthrymedig. "Fe'i ganwyd," meddai, "gyda'r traddodiad rhyddfrydol ymneilltuol Cymreig, traddodiad oedd yn golygu llawer iddo. Deuai'n ol i'w feddwl bob amser y pethau oedd o bwys i fywyd y bobl gyffredin."

Cyfeiriodd Syr Percy Harris at ugain mlynedd olaf ei fywyd. Cynhyrchodd, meddai, bedair cyfrol nodedig o atgofion—un o'r darluniau gorau o ryfel a baentiwyd erioed. Ffeindiodd amser i ymegnio ynglyn a diffyg gwaith ac ynglyn ag ail-godi amaethyddiaeth. Rhaid mai boddhad iddo fu gweled y Llywodraeth yn derbyn ei syniadau. Carai llawer ohono weled gosod ei lwch yn Westminster Abbey, ond y mae'n rhagorol gweled claddu ei gorff yn ymyl y mynyddoedd a'i afonydd a garai gymaint."

Gorffennodd Syr Geoffrey Shakespeare ei deyrnged yntau trwy ddweud na welem ni byth mo'i debyg eto. "Gydag ef fe aeth cyfnod heibio." Yna adroddodd hanesyn. Dywedodd Lloyd George wrtho, meddai, fod ei enwad ef yn y pentre un tro wedi ymrannu'n ddwy sect, ac ni wnai aelodau'r naill ddim siarad ag aelodau'r llall. Credai'r naill mewn Bedydd yn enw'r Tad; credai'r llall mewn Bedydd i enw'r Tad. Ac ebe Lloyd George: "Yr oeddwn i'n aelod tanbaid o un sect, ac mi roeswn fy einioes dros yr achos, ond ar hyn o bryd ni allaf gofio pa sect oedd hi."

Araith ddiddorol oedd honno a wnaeth Mr. Aneurin Bevan dros y Blaid Seneddol Gymreig—a synnwyd y Prif Weinidog gan y deyrnged gydyn iddo ef gan yr un sy bob amser yn ei wrthwynebu.

"Yr un fath a'n Prif Weinidog heddiw," meddai Mr. Bevan, "yr oedd Lloyd George yn ddadleuwr grymus, yn wir yn un i beri dychryn, ond yr oedd ganddo hefyd yr hyn sydd gan y Prif Weinidog, sef yr haelioni sy'n deillio o fawredd. Er croesi cleddfau'n finiog ar draws y Ty, gallai faddau pob peth a bod yn ffrindiau wedyn.

"Y mae ei enw ef ac enw Cymru yn gymysg ym meddyliau dynion, ac ni bu'r naill na'r llall yn eu colled drwy'r gymdeithas. Credai Lloyd George gredu mai doniau Cymru oedd ei ddoniau ef—dychymyg byw, ysbryd brwd ac anian chwilgar. Ni byddai byth yn blino ar ddysgu pethau newydd ac adnabod pobl newydd."

Cyfeiriodd Mr. Bevan hefyd at yr adeg y bu Churchill a Lloyd George gyda'i gilydd yn yr anialwch—"dau Seneddwr disgleiriaf ein cyfnod ni," meddai, "yn wrthodedig."

SYMLRWYDD

Soniodd Lady Astor am symlrwydd Lloyd George—at y ffaith ei fod yn ddifalch a gostyngedig ei ffordd.

"Gwyddem fod yn gas ganddo freintiau," meddai, "ond nid oedd ynddo ddim cas at y breintiedig. Yr

I dudalen 12

Llun 71

Alfred George Edwards
Archbishop of Wales. By George Lerry
This dignified and accurate account of the late Archbishop's Life and Work won the National Eisteddfod Prize, and is a most interesting volume. Bound in attractive cloth case, 3/6.
Gan unrhyw lyfrwerthwr neu gan HUGHES A'I FAB, 56, Westgate Street, Caerdydd.

M.
C.
A.

Y CYMRO

Y BRYTHON
A'R
FORD GRON

PAPUR CENEDLAETHOL CYMRU
THE WELSH NATIONAL NEWSPAPER
FRIDAY, MAY 4, 1945.

DAVIES' MACHYNLLETH
YR ANWYDWST
"Sydyn ei ymosodiad,—chwyrn nychwi
Ein hiechyd, haint afrad,—
Enfawr deyrn-glefyd anfad.
A dur gledd i daro gwlad." (R.J.)
"DIM OND DAVIES'S A WNA'R TRO"

MAI 4, 1945 — Pris Dwy Geiniog (2d.)

MARW HITLER YN BERLIN

Hysbysiad Swyddogol gan Radio'r Almaen

Gan "RHODRI"

DARLLEDWYD yn swyddogol gan radio'r Almaen nos Fawrth fod Hitler wedi ei ladd tra'n arwain ei filwyr yn Berlin, a bod y Llyngesydd Doenitz yn ei olynnu fel Fuehrer. Mewn datganiad yn [illegible] dywedodd y Llyngesydd bod y rhyfel "yn erbyn Bolsiefiaeth" i [illegible].

Yr oedd yn amlwg ers dyddiau fod grym Nazïaeth a [illegible] yr Almaen yn gorfod plygu i'w gwell. Hynny [illegible] a barodd i Himmler a'i gadfridogion efelychu pobl [illegible] Almaen a chodi'r faner wen. Mae'n debyg i'r pen-Nazi [illegible] geisio bargeinio am ei fywyd ei hun i'r pen eithaf, [illegible] ddefnyddio'r carcharorion a oedd ganddo fel mab [illegible], brenin Belgium, ac eraill. Ond fe fradychodd ei [illegible] trwy'r cynnig i ildio i Brydain ac America yn unig. [illegible] hynny i'r holl fyd ei fod ymhen ei denyn.

Dibennodd ymdrech y [illegible] mewn gwirionedd [illegible] ysgydwyd dwylo gan y [illegible] a'r Americanwyr tu-[illegible] i afon Elbe yng nghanol y Almaen. Yr oedd y Fyddin Goch wedi teithio [illegible] cant o filltiroedd o [illegible] i gymryd rhan yn y seremoni hanesiol hon, ac [illegible] chenfigenna neb Prydein-[illegible] oherwydd mai tri Ameri-[illegible] a gafodd y fraint o [illegible] y Fyddin Goch.

[illegible] gydag un pwrpas [illegible] a fu hwn ar ei hyd, ac [illegible] Stalin ddoe, daeth [illegible] Hitleriaeth trwy gyfrwng [illegible] o orllewin a dwyrain ar [illegible], dyrnodiau a rwygodd rym [illegible] Almaen yn ddau. [illegible] fod baner y Sofiet-[illegible] ar y Reichstag. [illegible] Almaen, fel arwydd o [illegible] arwrol y Fyddin Goch [illegible].

[illegible]

hyd yn oed bythefnos yn ol weled adrannau milwrol gorau'r Germans yn chwilfriw, gwerin gogledd yr Eidal yn palmantu ffyrdd buddugoliaeth i'r Wythfed a'r Bumed Fyddin feddiannu Turin a Venice a'r dinasoedd mawr eraill, ac ysgerbwd Mussolini yn cael ei drin fel eiddo ci gan ei bobl ei hun yn ninas Milan. 'A'i gwymp a fu fawr'—fel pob gormeswr balch arall yn ei dro; gresyn na ddysgant y wers. Mae'r glaniad yn Salerno ac Anzio, a'r ymdaith enbyd trwy Cassino i Rufain, profiadau y cofia llawer o fechgyn Cymru yn hir am danynt, yn ymddangos ymhell yn ol heddiw, ond bydd yr enwau fyw byth i goffhau dewrder a dyfalbarhad digyffelyb a meistrolaeth y Marsial Alexander hefyd ar gadlywiaeth.

Bydd yr hanes am y gad hon yn y gwers-lyfrau milwrol yn dystiolaeth fythol i wagedd ymffrost y Germans ac i'r ffaith iddynt ar eu gorau, a phob mantais yn eu meddiant, gael eu llwyr goncro. Os yw llwyddiant y cenedlaethau newydd o Germans i fod yn effeithiol rhaid gwasgu i'w hymwybyddiaeth nid yn unig na bydd llwyddiant na bendith byth ar achos gwael fel efengyl Naziaeth ond hefyd y gall Prydain Fawr, er colli aml frwydr, bob amser gynnull nerth i ennill rhyfel.

Talodd Mr. Churchill deyrnged a [illegible] i'r Marsial Alexander am ei lwyddiant ef a'r Cadfridog Americanaidd Mark Clark yn Italì yn wyneb [illegible]

Mae'n werth nodi bod nid yn unig Brydeinwyr ac Americaniaid dan faner rhyddid yn Itali ond hefyd wyr o New Zealand, Africa, India, Poland a Brazil ynghyda lluoedd o Italiaid teyrngar, heblaw'r gwladgarwyr dienw a godasant trwy ogledd Itali a chyd-daro'n ddeheuig iawn pan ddaeth yr awr. Bydd llawer i'w ddweud am ddewrder ac aberth y gwrth-Ffasgiaid hyn yn ystod y blynyddoedd o ormes y Germans, a'u hymddiried cyson yn sicrwydd buddugoliaeth y Wythfed a'r Bumed Fyddin.

DINOETHI NAZIAETH

Fe ddylai pawb—"heddychwyr" yn arbennig,—weled y lluniau sy'n cael eu dangos yn awr o'r golygfeydd yng ngwersylloedd gorfod Belsen a Buchenwald. Maent yn hyll ac yn ffiaidd ond maent yn cyfansoddi ffaith y rhaid ei chydnabod wrth farnu cyfrifoldeb yr Almaen am y rhyfel hwn. Danghosant yn glir paham yr oedd yn rhaid i ni fynd i ryfel. Anwybyddwyd yr adroddiad swyddogol ar ysgelerderau Dachau draw yn 1939—"straeon gwneud" i'n cynnwys ni i ymarfogi meddem.

Bob dydd bellach daw dadleniadau newydd am wersylloedd eraill—Dachau a'r cyffelyb—sy'n dangos na fynegwyd mo'r hanner. Pan welwyd cyflwr Dachau echdoe fe aeth y milwyr Americanaidd yn gynddeiriog. Ni chlybuwyd mewn hanes am ddim tebyg i'r creulondeb annynol a ddanghoswyd gan y Gestapo a'r S.S. yn y gwersylloedd hyn a hynny dros flynyddoedd.

Yn aml goreugwyr y gwledydd, yn athrawon coleg ac yn arweinwyr gwerinol, a garcharwyd, a arteithiwyd, ac a aberthwyd. Gwrthod ymborth a gwrthod ymgeledd meddygol oedd y lleiaf o droseddau Nazïaeth yn erbyn dynoliaeth yn y gwersylloedd uffernol hyn. Pwy a wad heddiw na chyfiawnhawyd ymdrech y Cynghreiriaid drwy rym arfau i roi terfyn ar ddiefiwch fel hyn?

Y DWEDD YN ITALI

[illegible]

CADFRIDOG T. W. REES

At Olygydd "Y Cymro."
Diddorol iawn oedd gweld erthygl gyda darluniau yn rhifyn diwethaf "Y Cymro," yn dweud tipyn o hanes hen gyfaill i mi, sef y Cadfridog Thomas Wynford Rees, yr hwn a enillodd glod mawr i Gymru ac iddo ei hun yn y rhyfel presennol.

Yr oeddem ni'n dau yn gweithio yn yr un swyddfa yn Army Headquarters, yr India, oddeutu ugain mlynedd yn ol, a byddem yn siarad Cymraeg a'n gilydd yn aml.

Os nad wyf yn methu, brodor o'r De ydyw, a ganed ef yn Barry. Cafodd y D.S.O. a'r M.C. yn y Rhyfel Mawr pan oedd yn gwasanaethu ym Mhalestina. Nid oedd ond llencyn ar y pryd. Fe gafodd y C.I.E. yn Burma wedyn, lle'r oedd yn gwasanaethu fel ysgrifennydd milwrol (military secretary) i'w dad-yng-nghyfraith, Syr Charles Innes, llywodraethwr Burma.

Fe'i hystyrrid yn swyddog milwrol addawol dros hen ymhell cyn i'r rhyfel presennol dorri allan. Bu yn y Dwyrain Canol cyn mynd yn ol i'r India, ac aeth oddiyno i Burma.

Cymro glan o'r iawn ryw ydyw, ac yn sicr o ddwyn mwyfwy o fri i'w wlad.

(Col.) R. C. RUCK
Machynlleth.

GWERSYLL PENYCHAIN

GALW AM YMCHWILIAD CYHOEDDUS.

Codwyd cwestiwn dyfodol Gwersyll Penychain, gerbron Pwyllgor Cynllunio Tref a Gwlad, sir Gaernarfon, yng Nghaernarfon, ddydd Llun, ar adroddiad is-bwyllgor a synhwysai lythyr wedi ei gyfeirio gan Bwyllgor Amddiffyn Llyn i Gyngor Gwledig Llyn yn cymeradwyo gohirio unrhyw benderfyniad ynglyn a chostau hyd oni chynhelir ymchwiliad cyhoeddus y cytunodd y Blaid Seneddol Gymreig bwyso amdano.

Cytunasai Cyngor Llyn a'r Cyngor sir i'r cwrs hwn, a chymeradwyai'r is-bwyllgor fod ystyriaeth i'w gohirio ac yn y cyfamser fod Syr Goronwy Owen, A.S., Mr. Seaborne Davies, A.S., a'r Blaid Seneddol Gymreig i'w gofyn i gefnogi'r galw a wneir am ymchwiliad cyhoeddus i'r mater.

Pasiwyd i dderbyn adroddiad yr is-bwyllgor.

Hysbyswyd fod hyd Ionawr diwethaf dri ar ddeg ar hugain o awdurdodau lleol Cymru wedi protestio yn erbyn trosglwyddo'r gwersyll i Butlin's Cyf.

Pasiwyd i gefnogi penderfyniad o eiddo Pwyllgor Cyd-Gynllunio sir Fflint, yn galw am i bob pwyllgor cydgynllunio chwe sir Gogledd Cymru gael cynrychiolaeth yn ddiymdroi ar brif bwyllgor Pwyllgor Datblygu Wedi'r Rhyfel Gogledd Cymru, a bod un o'r chwe chynrychiolydd i'w benodi i bwyllgor cyswllt y Pwyllgor Datblygu.

Ail-etholwyd y Cynghorydd Hugh Parry yn gadeirydd y pwyllgor cynllunio gwlad a thref.

DYCHWELIAD GWYL LAFUR

Wedi ei gohirio o flwyddyn i flwyddyn ers 1939 oherwydd y rhyfel, y mae'r Wyl Lafur i'w chynnal unwaith eto yng Nghaernarfon brynhawn Sadwrn nesaf.

Fe'i trefnir y tro hwn gan y Blaid Lafur, a bydd yn gychwyn i ymgyrch etholiadol Llafur.

Fe gadeirir gan Mr. Huw Morris Jones, ymgeisydd Llafur Meirion, a siaredir gan Mr. D. R. Grenfell, yr A.S. dros Gwyr; Mr. Goronwy O. Roberts, ymgeisydd Llafur sir Gaernarfon; Mr. W. E. Elwyn Jones, ymgeisydd Llafur Bwrdeisdrefi Arfon, a Mr. H. T. Edwards, ysgrifennydd Gogledd Cymru o Undeb y gweithwyr Trafnid a Chyffredinol.

Bwriedir cynnal yr wyl yn y Cei am hanner awr wedi dau os bydd yn braf, ac yn yr "Institute" uwchben Llyfrgell y dref os bydd y tywydd yn anffafriol.

PENODIAD ATHRO

Penodwyd yr Athro R. G. White, pennaeth adran Amaethyddol Coleg y Gogledd ers 1918 a darlithydd yno ers 1905, yn swyddog yn yr Adran Ymchwil Amaethyddiaeth.

Golyga hyn y bydd amaethwyr Gogledd Cymru yn colli un o'r gwyr hiraf ei ddiddordeb a mwyaf ei wybodaeth o amaethyddiaeth yn y Gogledd.

Y DIWEDDAR MR. W. J. HUGHES

Bu angladd Mr. W. J. Hughes, darlithydd yng Ngholeg Normal Bangor ac awdur "Wales and the Welsh in English Literature," ddydd Sadwrn.

Brodor o Nantlle ydoedd ac addysgwyd ef yn Ysgol Sir Penygroes, Coleg y Gogledd ac yn yr Almaen yn Nuremburg.

Daeth yn ddarlithydd mewn Saesneg yn y Coleg Normal yn 1919. Am gyfnod bu'n aelod o Gyngor Dinas Bangor.

Yr oedd yn 53 oed a gedy weddw a dwy ferch.

Y mae Mr a Mrs. J. W. Jones, Glyn Gower, Butterton Road, Rhyl, wedi dathlu eu priodas aur. Bu Mr. Jones am 44 mlynedd yn ysgolfeistr ysgol y cyngor ym Mhentrecelyn, sir [illegible].

LLUNIO HEDD

Y Gwir am Gynhadledd San Francisco

Gan Ein Gohebydd Arbennig.

AGORODD y gynhadledd fyd yn San Francisco ddydd [illegible]au, Ebrill 26. Daeth cynrychiolwyr y gwledydd ynghyd i lunio siarter heddwch. Dengys presenoldeb Mr Eden, Mr. Molotoff a Mr. Stettinius—gweinidogion tramor Prydain, Rwsia, ac America—nad i wag-siarad y galwyd y gynhadledd. Beth yw'r ffeithiau plaen amdani a beth a ellir ei ddisgwyl i ddeillio ohoni?

Y ddwy ffaith sylfaenol ydyw (1) mai'r cynigion y penderfynwyd arnynt yng nghynhadledd Dumbarton Oaks y llynedd fydd y mater gerbron; a (2) bod rheini'n cymryd yn ganiataol fod undeb, neu fan leiaf gydgord, yn bodoli rhwng y Pwerau neu'r Galluoedd mawrion a'i gilydd. Heb y cyfryw gydgord, bychan a fyddai'r gobaith am heddwch yn y dyfodol pa gyfundrefn bynnag a lunid ar gyfer sicrwydd diogelwch rhag rhyfel.

Mae'n naturiol i bobl ofyn pa obaith sydd am sicrhau undeb neu gydgord felly pan fo'n amlwg nad yw'r prif alluoedd yn gweld lygad-yn-llygad eisoes ar rai materion, ac y gall y diffyg cydgord ymledu yng nghwrs amser.

Onid gwell, meddent, yn hytrach nag ymddiried i seiliau mor fregus i'r byd newydd, geisio sefydlu peiriant cydwladol nerthol a fyddai'n abl i reoli pob gallu, bach a mawr, a gorfodi heddwch trwy rym byddin gydwladol?

Ie, syniad digon rhesymol, ac un a enilla gymeradwyaeth yn ddiamau. Ond y mae mwy nag un wedd arno. Y peth cyntaf i'w gofio ydyw bod y materion ar y rhai y danghosir gwahaniaeth barn ymhlith y prif Alluoedd yn nodedig o brin yn hytrach nag yn lluosog. Mae'r gwr llygadog eangfryd a adwaenom fel Stalin eisoes wedi pwysleisio hyn. Os yw'r Naziaid yn meddwl o ddifrif fod gobaith iddynt o'r posibilrwydd i unrhyw wahaniaeth fel hyn achosi rhwyg anadferadwy, y mae croeso iddynt.

Ond y rhwystr mawr ar ffordd sefydlu'r peiriant goruwch-lywodraethol a awgrymir ydyw'r ffaith fod, ddilymwad, mai yw Senedd yr America, mwy na Senedd Prydain, na chyngor y Sofiet, na Llywodraeth De Gaulle yn mynd i gymryd eu llywodraethu gan beiriant felly. [illegible]

[illegible] i setlo'r anghydfod. Dyma sicrhau fan leiaf fod pob ochr i'r ddadl yn cael ei gwneud yn hysbys gerbron y byd.

GRYM ARFAU.

Ond gosodir hefyd y gall gwlad sy'n Allu mawr wrthwynebu i'r Cyngor gymryd mesurau yn ei herbyn: a chan y golygai "cymryd mesurau" fyned i ryfel mae'n amlwg fod y ddarpariaeth hon yn un ddoeth. Wrth gwrs, petai Gallu mawr yn troi cefn ar bob egwyddor a phob ymrwymiad byddai'n rhyfel p'run bynnag; ond sylfaen yr holl drefniant a gynigir yw diffuantrwydd pob gallu ymysg y cenhedloedd rhydd sy'n gweithio yn awr dros heddwch parhaol.

Cnewyllyn y cwbl ydyw bod y gwledydd sy'n dyheu am yr heddwch hwn i ddewis rhwng trefniant yn yr hwn y mae'r pum Gallu Mawr yn brif—Rwsia, Prydain, America, China a Ffrainc—neu ddim trefniant o gwbl—a pherygl rhyfel drachefn yfory. Rhaid cydnabod bod i'r trefniant a luniwyd yn Dumbarton Oaks a Yalta ac a drafodir yn awr yn San Francisco ei fanteision sylweddol i'r gwledydd bychain.

Yn un peth bydd pob Gallu fach a mawr, yn gwneud ymrwymiad i feithrin cymdogaeth dda. Yn ail, bydd cyfarfodydd y Gymanfa Gyffredinol a sefydlir dan y trefniant yn agored i wyntyllio heb ofn bod cwestiwn a chwyn a allai dyfu'n gweryl. Yn drydydd, bydd cynrychiolwyr o chwe gwlad lai yn eistedd gyda chynrychiolwyr y Pum Mawr ar y Cyngor Diogelwch, a bydd yn rhaid cael cefnogaeth dwy o'r chwech cyn y gall y Pum Mawr benderfynu ar unrhyw [illegible]. Yn olaf, sefydlir Cyngor Cymdeithasol ac Economig dan y trefniant trwy'r hwn yr hyderir medru unioni'r rhwystrau a drygau masnachol a'r cyffelyb a arweiniodd i lawer ffrae a rhyfel cyn hyn.

Dyna'r dewis—derbyn y trefniant gyda'i fanteision amlwg a'i addewid ddisglair am heddwch parhaol, er [illegible] y ffaith nad ymrwyma'r Galluoedd Mawr i blygu i ewyllys y mwyafrif ymhob amgylchiad—neu fodloni ar fyd di-drefn fel cynt a rhyddid yndd i rhyw Hitler neu Mussolini arall ddwyn dinistr a gwae arnom unwaith drachefn.

Dyna gefndir y gynhadledd yn San Francisco. Daw'r brif [illegible] ar y cynigion sydd a wnelo a'r dull y pleidleisir pan ddaw cwestiwn o anghydfod neu gweryl rhwng dwy wlad gerbron y Cyngor Diogelwch. Yn ôl y ffaith ei selydlu. Mae cynhadledd Yalta, lle cyfarfu Churchill, Stalin, a'r diweddar Arlywydd, eisoes wedi penderfynu'r dull y trinir mater fel hwn.

Cydnabyddir na chaiff unrhyw wlad sydd yn rhan o'r anghydfod bleidleisio mewn gweryl, boed hi wlad fach neu Allu mawr, wrth drin [illegible] gerbron y Cyngor Diogelwch fynd yn [illegible] lawn i gymeradwyo dulliau a modd-

Mr. Iorwerth Roberts, sydd wedi ei benodi gan Fwrdd Iechyd Cymru yn arolygydd cynorthwyol dros Ogledd Cymru. Bu'n arolygydd dosbarth Gorllewin Morgannwg am [illegible] mlynedd.

Joan is so *full* of fun

Always getting up to something. So high spirited too. Taxes all your energy to keep pace with her. But in your heart you know her health is all that matters. Like all wise mothers you agree that when needed, a dose of 'California Syrup of Figs' will soon correct stomach upsets and regulate the system. It is the natural treatment for children—the laxative they like. 'California Syrup of Figs' keeps them well and happy.

California Syrup of Figs

Llun 72

Y Ddinasyddiaeth Fawr
Gan DAVID THOMAS, M.A.
Yn yr argyfwng presennol hwn yw'r llyfr pwysig i bob Cymro. Wrth drafod perthynas y gwledydd y mae'r awdur yn rhoi sylw arbennig i'r pethau sy'n dwyn pobloedd at ei gilydd. Rhwymiad cryf, print eglur, a dog o luniau. 4/-
Gan unrhyw lyfrwerthwr neu gan
HUGHES A'I FAB,
16, Westgate Street, Caerdydd.

Y CYMRO

Y BRYTHON A'R FORD GRON

PAPUR CENEDLAETHOL CYMRU
THE WELSH NATIONAL NEWSPAPER
FRIDAY, MAY 11, 1945.

DAVIES' MACHYNLLETH
YR ANWYDWST
"Sydyn ei ymosodiad,—chwyrn nychwr
Ein hiechyd, haint afrad,—
Enfawr deyrn-glefyd anfad.
A dur gledd i daro gwlad." (R.J.)
"DIM OND DAVIES'S A WNA'R TRO"

RHIF 650 MAI 11, 1945 Pris Dwy Geiniog (2d.)

Yr Almaenwyr yn Ildio'n Ddiamodol i'r Cynghreiriaid

RHYFEL YN EWROP DROSODD

Datganiad gan y Prif Weinidog

CYHOEDDWYD Y FUDDUGOLIAETH MEWN NEGES AR Y RADIO GAN Y PRIF WEINIDOG, MR. WINSTON CHURCHILL, AM DRI O'R GLOCH BRYNHAWN MAWRTH. DYWEDODD:

"Fore ddoe am 2.41 o'r gloch, ym mhencadlys y Cadfridog Eisenhower, arwyddodd y Cadfridog Jodl, yn cynrychioli prif swyddogion yr Almaen a'r Uwch Lynghesydd Doenitz, pennaeth enwedig y Wladwriaeth Almaenig, act o ildio diamodol o holl luoedd tir, mor, ac awyr yr Almaen yn Ewrop i lu ymosodol y Cynghreiriaid a'r Soviet. Heddiw, yn Berlin, fe gadarnheir y cytundeb, ac ymhlith yr arwyddwyr bydd y Cadfridog Zhukov, ar ran y Soviet."

"Arwyddir gan Marsial Tedder, dirprwy lywydd, ar ran y lluoedd ymosodol, Cadfridog Tassigny, ar ran y Cadfridog Eisenhower, a Marsial Keitel, prif gadfridog yr Almaen a phrif lywiawdwyr byddin, llynges a llu awyr yr Almaen."

"Y mae'r Rhyfel a'r Almaen yn awr ar ben. Wedi blynyddoedd dirdynnol taflodd yr Almaen ei hunan ar Bwyl ym Medi 1939, ac yn unol a'n gair i Bwyl a chyda Gwerinlaeth Ffrainc, cyhoeddodd Prydain Fawr, a'r cyfundeb o genhedloedd Prydeinig, ryfel ar yr ymosodwr aflan.

TERYNGED I RWSIA

"Heddiw, efallai, gallwn feddwl yn bennaf amdanom ni ein hunain. Yfory talwn deyrnged neilltuol i'n cymrodyr Rwsiaidd a gwroldeb y rhai ar y maes a fu'n un o'r cyfraniadau mawr i'r fuddugoliaeth gyffredinol.

Wedi i Ffrainc ddewr gael ei tharo i lawr bu i ni o'r ynys hon a'n Ymherodraeth unol gadw'i frwydro ein hunain am flwyddyn hyd nes yr ymunwyd a ni gan rym milwrol Rwsia Sofietaidd ac yn ddiweddarach gan rym ac adnoddau llethol Unol Daleithiau Amerig.

Yn olaf yr oedd bron yr holl fyd wedi uno yn erbyn y drwgweithredwr a orwedd heddiw wedi ei lethu o'n blaen. Y mae diolch ein calon a'r Ymherodraeth Brydeinig yn mynd i'n Cynghreiriaid rhagorol.

Gallwn yn awr ganiatau i ni ein hunain heddiw gyfnod byr o lawenychu ond na anghofiwn am foment y llafurio a'r ymdrechion sydd yn gorwedd ymlaen.

Erys Japan gyda'i holl fradwriaeth a'i thrachwant heb ei llorio. Geilw'r niweidiau a roddodd hi ar Brydain Fawr a'r Unol Daleithiau a gwledydd eraill a'i chreulonderau dieflig am gyfiawnder a thaledigaeth.

Rhaid inni gysegru ein holl nerth a'n hadnoddau i gwblhau ein tasg gartref a thros y byd. Ymlaen Britannia. Hir y parhao achos Rhyddid. Duw Gadwo'r Brenin.

CWRS Y RHYFEL

Dyma brif ddigwyddiadau cwrs y rhyfel:—

1939

Medi 1.—Yr Almaenwyr yn goresgyn Pwyl.
Medi 3.—Prydain a Ffrainc yn cyhoeddi rhyfel.
Medi 27.—Cwymp Warsaw.

1940

Ebrill 9.—Yr Almaen yn goresgyn Denmarc a Norwy.
Mai 10.—Goresgyniad Holland a Belgium. Mr. Churchill yn olynnu Mr. Neville Chamberlain fel Prif Weinidog.
Mai 26.—Dechrau'r encil o Dunkirk.
Meh. 4.—Cwblhau encil dros 325,000 o filwyr y Cynghreiriaid o Dunkirk.
Meh. 10.—Yr Eidal yn cyhoeddi rhyfel ar Brydain a Ffrainc.
Meh. 14.—Goresgyn Paris.
Meh. 22.—Ffrainc yn arwyddo cadoediad.
Awst 15.—Cychwyn Brwydr Prydain.
Hydref 28.—Yr Eidal yn goresgyn Groeg.
Rhag. 14.—Y Prydeinwyr yn gyrru'r Eidalwyr o'r Aifft yn ol i Libya.

1941

Ebrill 6.—Yr Almaen yn goresgyn Yugoslavia a Groeg.
Meh. 22.—Yr Almaen yn ymosod ar Rwsia.
Rhag. 7.—Brad Pearl Harbour. Cyhoeddi rhyfel rhwng Japan a'r Unol Daleithiau a Phrydain.

1942

Meh. 24.—Rommel yn croesi i'r Aifft.
Meh. 30.—Rommel yn cyrraedd El Alamein.
Tach. 8.—Y Cynghreiriaid yn glanio yng Ngogledd Affrig.

1943

Ion. 23.—Montgomery yn Tripoli.
Gorff. 10.—Yn Sicily.
Gorff. 25.—Mussolini yn ymddeol.
Medi 8.—Itali yn ildio.

1944

Meh. 6.—Glanio yn Normandi.
Awst 15.—Glanio yn Ne Ffrainc.
Awst 22.—Rhyddhau Paris.

1945

Ion. 17.—Rwsia yn rhyddhau Warsaw a Cracow.
Mawrth 27.—Llwyr ddymchwel y gelyn ar y ffrynt gorllewinol.
Ebrill 12.—Marw Roosevelt.
Ebrill 25.—Amgylchynu Berlin gan y Rwsiaid. Y gynhadledd yn agor yn San Francisco.
Mai 1.—Radio'r Almaen yn cyhoeddi marwolaeth Hitler.
Mai 2.—Cwymp Berlin. Almaenwyr yn ildio yn yr Eidal.
Mai 4.—Yr Almaenwyr yn Holland, Denmarc a'r Gorllewin yn ildio.
Mai 7.—Yr Almaen yn ildio yn ddiamodol.

YN NHY'R CYFFREDIN

Yr oedd Ty'r Cyffredin yn orlawn ddydd Mawrth i wrando ar y Prif Weinidog yn cyhoeddi diwedd y rhyfel yn Ewrop, ac ni welwyd y fath frwdfrydedd ers llawer dydd. Yr oedd pob aelod ar ei draed, a llawer yn sefyll ar y seddau, yn chwifio papurau a bloeddio. Yr oedd y rhai a arferent ei feirniadu yn llym mor wresog a neb yn eu cymeradwyaeth. Wedi'r anerchiad cerddodd yr Aelodau i eglwys blwy St. Margaret i gymryd rhan mewn gwasanaeth o ddiolchgarwch, y Prif Weinidog ar flaen yr orymdaith, a thorf fawr barchus a distaw yn gwylio. Syml oedd y gwasanaeth yn yr hen eglwys gyda chreithiau'r bomiau ar ei muriau, a chanwyd "Yr Hen Ganfed" gyda'r eneiniad anghyffredin.

Dyma ddarlun arall o aelodau Cymdeithas Gymraeg Lanca, Colombo, Ceylon, gyda'r arweinydd, Sub-Lieut. Alun Williams, Pontypridd. Dyma enwau'r lleill: L/Wren Dilys Evans (Arthog); P.O. Wren Joan Evans (Pwllheli); Lieut.-Comdr. Wynne Tucker (Penfro); Will Morris (Hen Golwyn); Tom Parfitt (Nantyglo); S/Lt. Dewi Crewe (Wrecsam); Arthur Oldfield (Wrecsam); Howard Thomas (Caerdydd); John Evans (Caerdydd); Eli Hughes Penmaenmawr); Hor Jones (Ffynnongroyw); [illegible] Jones (Bethesda); Trefor Phillips (Monmouth); George [illegible] ([illegible]); Gwilym Parry (Abersoch); [illegible]

Y BRENIN A'I BOBL

"HEDDIW rhoddwn ddiolch i Dduw am waredigaeth fawr. Yn siarad o brif ddinas hynaf yr Ymherodraeth, a gleisiwyd gan y rhyfel ond na wanhawyd na'i synnu am foment—yn siarad o Lundain, gofynnaf i chwi ymuno a mi yn yr act yna o ddiolchgarwch."

Dyna frawddeg gyntaf y Brenin yn ei ddarllediad ar y radio am 9 o'r gloch nos Fawrth. Yna aeth ymlaen i son am fel yr oedd yr Almaen a orfododd ryfel ar Ewrop wedi ei threchu'n derfynol.

Yn y Dwyrain Pell yr oeddis eto i ddelio a'r Japaneaid, gelyn penderfynol a chreulon. Ond pan fo cysgod dychrynllyd rhyfel wedi symud oddi ar aelwydydd a chartrefi'r ynysoedd hyn cymerid un egwyl i ddiolch, ac yna rhaid fyddai troi'n meddyliau at waith dros yr holl fyd yr oedd heddwch yn Ewrop yn ei ddwyn gydag ef.

Talodd y Brenin deyrnged i'r rhai na ddeuent yn ol, y rhai oedd yn y gwasnaethau, ddynion a merched, a roisant eu bywyd a'r rhai a erys a thrwy'r rhai y caed y fuddugoliaeth drwy wasanaeth yn y lluoedd ac yn y cylchoedd dinesig, ac yna pwysleisiodd fel yr oedd y rhai oedd wedi eu gwneud yn gaethion yn Ewrop yn yr oriau tywyllaf yn edrych at y wlad hon am waredigaeth.

"Eu gobaith hwy oedd ein gobaith ni," meddai'r Brenin. "Gwyddem os methem y byddai'r rhwystr olaf yn erbyn gormes byd-lydan yn chwilfriw. Ond ni bu inni fethu na chloffi. Cadwasom ffydd a ni ein hunain ac a'n gilydd; cadwasom ffydd ac undeb gyda'n Cynghreiriaid mawr. Y mae'r ffydd yna, yr undeb yna, wedi ein dwyn i fuddugoliaeth trwy beryglon a ymddangosai ar adegau yn llethol."

Y DYFODOL.

Yna pwysodd y Brenin am benderfyniad i ddwyn hyder llawn yn y gorchwylion sydd ymlaen. Yr oedd llawer o waith caled yn aros i adfer y wlad wedi anrhaith rhyfel ac i ail-sefydlu heddwch a challineb mewn byd a ddrylliwyd. Deuai hyn ar adeg pan allai pawb roi o'u gorau. [illegible] dros bum mlynedd bu [illegible] ennydd, [illegible] a gia[illegible] canolbwyntio ar drechu gormes y Naziaidd. Yn awr daeth y cyfle wedi ei gadarnhau gan fuddugoliaeth i ddelio a'r gelyn olaf oedd yn aros.

Gwyddai'r Frenhines ac yntau gymaint a ddioddefwyd drwy wledydd ac Ymherodraeth Prydain. Llawenhaent o fod wedi cyfranogi mewn rhai ohonynt a'u pobl a gwyddent y wynebid y dyfodol gyda phenderfyniad cryf a phrofi nad oedd ddarfod ar eu hadnoddau o rym ewyllys a bywyd.

Terfynodd y Brenin gydag apel i'w bobl. Yn awr perygl cyflwynasant eu hachos i law Duw ac Ef a fu eu nerth a'u tarian. Gadawer iddynt ddiolch iddo Ef am Ei drugareddau ac yn awr y fuddugoliaeth eu cyflwyno'u hunain a'u tasg i arweiniad yr un Llaw Gref.

MEDAL Y CYMMRODORION

"Nid uchelgais, nid enwogrwydd, nid ffortiwn yw fy nghyfrinach i fywyd dedwydd: yn hytrach ni wneuthum i ddim na fwynheais ei wneud," meddai Dr. Thomas Jones, C.H., ar ol derbyn medal aur Anrhydeddus Gymdeithas y Cymmrodorion yng Nghinio y Lluoedd Cymreig yn Llundain ddydd Sadwrn.

Ni chafodd yng Nghymru ond ychydig iawn o'i feirniadu. Bu i gylchgrawn y Blaid Genedlaethol ei gymharu'n anffafriol i Syr Roger Casement a aeth i'r crogbren dros ei wlad ond nid aeth ef ei hun ond i swydd yn y Cabinet, yr hyn efallai a olygai fod un yn gwneud beth a hoffai yn hytrach na'r hyn a ddylai. Yr oedd cyfiawnder y byd hwn yn arw ac yr oedd y clorian wedi ei droi yn ei ffafr ef. Yr oedd cyfartaledd gwobr fel cyfartaledd cyfle yn ddelfryd nid yn ffaith. Dylid mynd a'r medal at yr eurof a'i doddi i lawr a'i ail-fathu a'i ail-stampio ag arysgrifen y ffrindiau heb gymorth y rhai na allai ei wneuthur y pethau y thoddir [illegible] clod amdanynt.

Llun 73

NEB

WYLLYS

yrach y bydd y ddar-
n wahanol i'r hyn y
chwi oedi ei gwneud
eich bod yn amharod i
ar ysgwyddau cyfaill
yn marw o'ch blaen.

oblegid hynny gan y
ysgutor neu'n ymddir-
hun neu i weithredu
a thrwy hynny sicrhau
th. Bydd goruchwyl-
yn barod i roddi pob
hwn, neu gellir anfon
swyddfeydd arbennig

E.C. 2. *Canghennau :*
70 Pall Mall, London,
uth, Brighton, Bristol,
Liverpool, Manchester,
, Sheffield a Torquay.

BANK
TEE COMPANY
D

is come

eir military power

e the Nation owes
to all our fighting

salute them ; they

★

eedom from control
things, you will be
like of "the brand

n and sacrifice of
women.

Y CYMRO,

Y Cymro

Y PAPUR CYMRAEG A'R CYLCHREDIAD MWYAF

CAXTON PRESS, OSWESTRY.

Mai 11, 1945.

NOS YN DARFOD

O DDUW, dod i'r Brenin dy farnedigaethau, ac i Fab y Brenin dy gyfiawnder.

Efe a farn dy bobl mewn cyfiawnder, a'th drueiniaid â barn.

Y mynyddoedd a ddygant heddwch i'r bobl, a'r bryniau trwy gyfiawnder.

Efe a farn drueiniaid y bobl, Efe a achub feibion yr anghenus ac a ddryllia y gorthrymydd.

Tra fyddo haul a lleuad y'th ofnant yn oes oesoedd.

Efe a ddisgyn fel glaw ar gnu gwlan, fel cawodydd yn dyfrhau y ddaear.

Yn ei ddyddiau Ef y blodeua y cyfiawn, ac amlder o heddwch fydd tra fyddo lleuad.

Ac Efe a lywodraetha o for hyd for ac o'r afon hyd derfynau y ddaear.

O'i flaen Ef yr ymgryma trigolion yr anialwch, a'i elynion a lyfant y llwch.

Ie, yr holl frenhinoedd a ymgrymant iddo; yr holl genhedloedd a'i gwasanaethant Ef.

Canys Efe a wared yr anghenog pan waeddo; y truan hefyd a'r hwn ni byddo cynorthwywr iddo.

Efe a achub y tlawd a'r rheidus, ac a achub eneidiau y rhai anghenus.

Bydd dyrnaid o yd ar y ddaear ym mhen y mynyddedd: ei ffrwyth a ysgwyd fel Libanus; a phobl y ddinas a flodeuant fel gwellt y ddaear.

Ei enw a fydd yn dragywydd; Ei enw a bery tra fyddo haul, ac ymfendithiant ynddo; yr holl genhedloedd a'i galwant yn wynfydedig.

Bendigedig fyddo yr Arglwydd Dduw, Duw Israel, yr Hwn yn unig sydd yn gwneuthur rhyfeddodau.

Ysgrifennydd

RADIO'R WYTHNOS

Y FORD GRON

Y Ddraig yn Llwybrau

YN awr gwelsom y ddraig yn gwingo yn ei harteithiau olaf. Barn un o bapurau'r Swistir ("Die Weltwoche") ydyw na saif yr Almaen byth ar ei thraed eto fel cenedl.

"Heddiw," meddai, "y mae maluriad y genedl Almaenig yn rhywbeth dyfnach. Maluriad pobl ydyw, na welwyd mo'i debyg, yn ein barn ni, ers maluriad yr Iddewon ar ol dinistr Jerusalem.

Efallai fod gwasgariad yr Herrenvolk (y Genedl Etholedig newydd) wrth law; oblegid heddiw fe safant wrth y miliynau yn y dosbarth a osodasant am bum mlynedd ar filiynau o rai eraill—y dosbarth a elwir yn y brepiaith swyddogol adfydus yn "displaced persons": pobl wedi eu symud o'u lle.

Dinistriwyd eu dinasoedd, daeth gwyr y Fyddin Almaenig yn gyfarwydd a bywyd crwydyr; symudwyd miloedd o bobl gyffredin o le i le: rhoddwyd diwedd ar bob teimlad taleithiol a phob ffyddlondeb lleol. O ganlyniad y mae'r Almaenwyr, ar awr eu cwymp, yn genedl o "bobl wedi eu symud o'u lle"—yn grwydriaid.

Hawliau'r Werin

FE aeth yr aradr trwy gannoedd o filltiroedd o lwybrau dynion a llwybrau meirch yn ystod y rhyfel. Caewyd eraill am eu bod yn croesi tir cad.

Wrth lwc, y mae cymdeithas sy'n cadw golwg arnynt, sef Cymdeithas Cadw Comins a Llwybrau, a dywed hon fod pomprenau wedi diflannu, camfeydd wedi eu torri neu eu llenwi, a rhai llwybrau go aneglur wedi mynd o'r golwg.

Y mae'r Gymdeithas wedi ysgrifennu at wyth mil o gynghorau plwy, ac ar fedr ysgrifennu at gynghorau tref a dosbarth, i ofyn iddynt fod yn sior o gael eu llwybrau'n ol pan ddaw'r rhyfel i ben.

Ymddengys fod rhai pwyllgorau'n ddifater, ac eraill wedi addo gwneud popeth a allont gyda'r dwylo sydd ganddynt. Y peth cyntaf i'w wneud ydyw gwneud rhestr o'r llwybrau a gaewyd, a'r bobl sydd wedi trigo yn y fro ar hyd eu hoes ydyw'r unig rai a fedr ei gwneud

Dylanwad Prifysgol

Llun 74

DELANO
DIOLCH AC YMGYFLWYNIAD
AM WAREDIGAETH
★ Y geiriau Cymraeg a Saesneg gan y Parchedig H. Elvet Lewis, a'r dôn gan Arwel Hughes. Copiau sengl, yn y ddau nodiant, 2½d. (3d. drwy'r post); 50 am 9/6 a 100 am 18/6, cludiad yn rhydd.
Gan unrhyw lyfrwerthwr neu gan
HUGHES A'I FAB,
16, Westgate Street, Caerdydd.

Y CYMRO

Y BRYTHON A'R FORD GRON — PAPUR CENEDLAETHOL CYMRU — THE WELSH NATIONAL NEWSPAPER
FRIDAY, JUNE 29, 1945.

DAVIES' MACHYNLLETH
YR ANWYDWST
"Sydyn ei ymosodiad,—chwyrn sychwr
Ein hiechyd, haint afrad,—
Enfawr deyrn-glefyd anfad.
A dur gledd i daro gwlad." (R.J.)
"DIM OND DAVIES'S A WNA'R TRO"

RHIF 657 — MEHEFIN 29, 1945 — Pris Dwy Geiniog (2d.)

Sir Archibald Sinclair, the Leader of the Liberal Party, has sent to the "Cymro" a personal message to the Liberals of Wales and we make no apology for publishing it in English

A MESSAGE TO LIBERALS IN WALES

By Sir Archibald Sinclair

The Liberal Party pledged to a Secretary of State and the Coal Industry to become a public service

On the eve of a fateful General Election I would like to address a special message to the Liberals of Wales since I shall not have the pleasure and honour of appealing to them personally.

Wales has long been staunch to its Liberal principles and vigorous in its advocacy of radical measures to the gain of Great Britain and the world. The names of Lloyd George and Tom Ellis, Henry Richard, the great apostle of peace, Samuel Evans, among the greatest of all Prize Law Judges, Llewellyn Williams, your historian, these and many others are enshrined in the history of British Liberalism as they are in the annals of Wales.

In the dark and difficult times that lie behind us Welsh Liberals have never failed. Now they have the opportunity to pass to the attack, their leaders in the field are many,—they are long trusted servants,—and a band of new and vigorous candidates, practically all of them trained in the University of Wales.

Liberalism is a world-wide creed, but one especially apposite to Wales. Wales has suffered from the disturbances and flaccid policies of the years between the wars perhaps more than any other portion of the United Kingdom, as the Barlow and other official reports have shown us. Unemployment was prolonged in South Wales and its pockets in North Wales. Many men and women have been forced by lack of opportunities at home to leave Wales and the dispersal of so many people left not only a wastage of material capital but a heavy blow to the cultural life of the nation.

The Liberal policy of full employment is therefore of particular importance for Wales since it is based on the balanced industrial development which estimates the needs of all regions, avoids mass transferences of labour and develops the resources of all parts.

Only by such a policy can we stop the emptying of the countryside, the decline of rural industries and of the small country towns which play so great a part in the life of a healthy community. To arrest these numbers of decline we need the development of small industries as well as quarries and the mines, a stable agriculture and a forward policy for rural housing. In Wales great help may be expected for a policy to revitalise rural life from the University of Wales, which has taken a deservedly pre-eminent place in the advancement of agricultural triumph and development and its application to the day-to-day needs of the farming community. That is a worthy and patriotic service which a Liberal Government would foster.

Housing needs call for a special effort, and while the provision of houses must be pressed forward care must be taken that the burden of the rates on poorer authorities is not reflected in rents too high for the people to pay in comfort.

This problem of the burden of rates will also have to be tackled in connection with education, for the present formula bears heavily on those parts of Wales which have been most promising in education. Welsh education is already of a high standard. Its progress must not be hindered.

The Liberal Party is determined that coal, on which so much of the life of Wales depends, shall not be treated merely as a private profit-making concern.

"It must be regarded," says the Liberal Manifesto, "not as one industry among many but as the key to the health of our basic industries and our export trade . . . The industry should be a public service in which the miners can feel that they are working for the benefit of the whole community."

The terms on which the industry should be made into a public service should ensure decentralisation of operations, the capacity to operate without subsidy and the production of coal which is not too dear either to industrial or to domestic consumers.

In post-war Wales, too, the place of electricity should be greater. Much of Britain's electricity is obtained from Wales and yet wide parts of the Principality are without it and those who have it have to pay too high a price.

Wales has seen in recent years an upsurging of national spirit, a flowering of the national consciousness, and no party has for so long or so consistently supported the plea of Wales for devolution as has the Liberal Party.

The Council of the Liberal Party organisation passed in September, 1942, a resolution "That as a first step in the policy of Devolution this Council urges upon the Government the establishment of a Welsh Office under the administration of a Secretary of State for Wales. Further, that the Welsh language be given an equal status with that of English in the Law Court of the Principality."

Such an office containing divisions charged with supervising the development of Welsh industries, trade, agriculture, education, health, and culture, would obviously be more desirable than the proposal made on behalf of the Labour Party that there should be a Welsh M.P. in the Cabinet, for such a representative shorn of responsibility would carry no weight and the change at best would be makeshift.

Wales is proud of her past and can look forward to a glorious future. Fresh in our minds are the great exploits of Welsh regiments in France, North Africa, Italy, Germany, and the Far East, and the gallantry of Welshmen in the air and on the sea. In the fulness of peace Wales can achieve no less, marching as she does in the vanguard of Britain's return to the bold radicalism of the Liberal Party.

EFFAITH AFIACH LLWCH LLECHI

Adroddiad Pwysig ar Gyflwr Iechyd Chwarelwyr

Y MAE Adroddiad o ymchwiliad a wnaed i gyflwr iechyd y chwarelwyr llechi yng Ngogledd Cymru gan Gymdeithas Goffa Gymreig Edward VII newydd ei gyflwyno i berchenogion chwareli llechi'r Gogledd ac i'r Undeb.

Ystyrrir bod yr Adroddiad arbennig hwn yn cyflenwi'r dystiolaeth feddygol angenrheidiol i brofi bod llwch llechi yn effeithio'n ddrwg ar iechyd y chwarelwyr ac yn achosi silicosis.

Ond gall peth amser fynd heibio cyn y gellir dod a diwydiant y chwareli dan y Ddeddf i gael iawndal mewn achosion o silicosis gan fod prinder mawr o feddygon ar gyfer y Bwrdd Silicosis ar hyn o bryd oherwydd galwadau'r diwydiant glo ar y Bwrdd hwn.

Yr hen gwyn oedd bod cyfartaledd uchel o chwarelwyr yn dioddef oddi wrth y pla gwyn, a dywedai rhai meddygon bod llwch llechi yn gyfrifol am lawer achos o'r afiechyd.

Y PLA GWYN.

Dywedodd Dr. Wade, Bwrdd Iechyd Cymru, hynny yn ei adroddiad ar ol ei ymchwiliad yn 1926. Ac yn 1930 dywedodd Dr. J. W. Morris, swyddog iechyd Ffestiniog, yr un peth wrth Gyngor Dinesig Ffestiniog wedi iddo yntau wneud ymchwiliad o'i brofiad fel meddyg.

Yn 1934 dywedodd Dr. Chalke, o'r Gymdeithas Goffa, yn ei adroddiad ar raddfa uchel marwolaethau o'r pla gwyn yng Ngwyrfai a Meirionydd, y credai bod silica (y deunydd sy'n achosi silicosis) i raddau beth yn gyfrifol am achosion o'r pla gwyn, ond na ellid barnu'n derfynol nes ceid mwy o dystiolaeth.

Galwyd sylw'r Llywodraeth at yr adroddiadau hyn, ond ni chafwyd tystiolaeth ddigon diamheuol hyd nes y codwyd clinig pla gwyn ym Mlaenau Ffestiniog gyda X-ray yno, ac yn ystod 1936 a 1937 anfonwyd llawer a chwarelwyr i'r clinig hwn.

SILICOSIS.

O ganlyniad i'w sylwadaeth ar achosion o chwarelwyr a anfonwyd i'r clinig, canfu Dr. T. W. Davies, ynghwrs ei ddyletswyddau, bod nifer mawr o chwarelwyr yn dioddef o'r silicosis.

Gwnaeth adroddiad ar ei waith i adran o Gymdeithas y Meddygon a chyhoeddwyd yr adroddiad yn 1939.

Ar bwys yr adroddiad hwnnw cymerodd y chwarelwyr eu hunain, trwy eu hundeb, y mater i fyny gyda'r Swyddfa Gartref a bu i Mr. James Griffith, Aelod Llafur tros Lanelli, bwyso'r mater yn ddiflin ar y Llywodraeth ac o ganlyniad i hynny fe lwyddwyd i gael yr hawl i iawndal i bob chwarelwr a weithiai dan y ddaear o Ragfyr, 1939, ymlaen.

Amheuid bod yr un anhwylder yn blino chwarelwyr sir Gaernarfon hefyd er mai ar y wyneb y maent hwy'n gweithio a gwnaed cyd-gais gan y cyflogwyr a'r undeb at y Gymdeithas Goffa yn niwedd 1944 yn galw am archwiliad i gyflwr iechyd y rhain hefyd.

Gwnaed yr ymchwiliad gan Dr. T. W. Davies a Dr. Glyn Jones a'r adroddiad hwnnw yw'r un sydd newydd ddod i law yn awr.

PRIFATHRO YN YMDDEOL

Y mae'r Prifathro J. Morgan Jones, Coleg Bala-Bangor, wedi datgan ei ddymuniad am gael ei ryddhau o'i ddyletswyddau ynghwrs y flwyddyn hon.

Gwnaeth ddatganiad i'r un perwyl o'r blaen ac y mae wedi penderfynu ymneilltuo, ac wedi gofyn am i bwyllgor gael ei alw i fynd i mewn i'r mater. Bydd y pwyllgor hwnnw'n dwyn adroddiad gerbron pwyllgor cyffredinol y coleg ym mis Medi.

Gwnaed hyn yn hysbys yn y pwyllgor cyffredinol ddydd Gwener.

Brodor o sir Gaerfyrddin yw'r Prifathro J. Morgan Jones, a bu mewn cysylltiad a'r Coleg Bala Bangor era dros 30 mlynedd. Daeth i gyswllt gyntaf a'r coleg fel athro Hanes Eglwysig, ac yna'n ddirprwy i'r Prifathro Thomas Rees. Pan fu ef farw yn 1926 penodwyd yr Athro J. Morgan Jones yn brifathro. Y mae'r Prifathro J. Morgan Jones hefyd yn arweinydd mudiad Addysg y Gweithwyr yng Nghymru.

Yn ei adolygiad ar waith y flwyddyn dywedodd y Prifathro fod 15 o efrydwyr yn y coleg ar hyn o bryd—[illegible] y nifer yn y cyfnod cyn y rhyfel. Yr oedd un ohonynt wedi ennill arbenigrwydd na enillwyd ond gan un o'r blaen mewn Coleg Cymraeg. Yr oedd tri myfyriwr wedi derbyn galwadau bugeilio.

Etholwyd y trysorydd Mr. H. F. Hughes, Bangor, yn gadeirydd y pwyllgor, fel olynnydd i'r Parch Griffith Jones, Bontnewydd.

Ymneilltuodd y Parch John Phillips, gweinidog Bedyddwyr Llanfair-Talhaearn, Abergele, wedi 44 mlynedd yn y weinidogaeth. Bugeiliodd eglwysi Bedyddwyr Llanfair-Talhaearn a Llansannan am ddwy flynedd ar hugain. Daeth y bobl ifainc yn Llansanan ynghyd, ac anrhegwyd ef ganddynt a siec.

Llun 75

YR AFON
Cân i Denor neu Soprano gan William Davies.
Y mae copiau yn awr ar gael, 2/4.
Gan unrhyw lyfrwerthwr neu gan
HUGHES A'I FAB,
16, Westgate Street, Caerdydd.
2J)27

G.

Y Cymro

Y BRYTHON A'R FORD GRON
PAPUR CENEDLAETHOL CYMRU
THE WELSH NATIONAL NEWSPAPER
FRIDAY, AUGUST 3, 1945.

DAVIES' MACHYNLLETH
YR ANWYDWST
"Sydyn ei ymosodiad,—chwyrn ei chwa
Ein hiechyd, haint afrad,—
Enfawr deyrn-glefyd anfad.
A dur gledd i daro gwlad." (R.J.)
"DIM OND DAVIES'S A WNA'R TRO"

RHIF 662 AWST 3, 1945 Pris Dwy Geiniog (2d.)

Y BLAID LAFUR WRTH Y LLYW

Ei Buddugoliaeth—a'i Chyfrifoldeb

Gan Ein GOHEBYDD ARBENNIG

DYMA'R ffiguran i fyny i ddydd Mercher, ac ychydig seddau i'w llanw eto—Llafur 392; Rhyddfrydwyr 12; Commonwealth 1; Comiwnyddion 2; Annibynnol (yn erbyn y Llywodraeth) ac Eraill 13. Dros yr hen Lywodraeth—Ceidwadwyr 197; Rhyddfrydwyr Cenedlaethol 13; Cenedlaethol 1; Annibynnol 4

Tair sedd yn unig a gollodd Llafur. Collodd y Ceidwadwyr 180. Enillodd Llafur 213 o seddau; enillodd y Ceidwadwyr wyth. Collodd Llafur un sedd Gymreig (Caerfyrddin); enillodd y Ceidwadwyr un (Bwrdeisdrefi Arfon).

Wedi'r fuddugoliaeth Lafur fawr edrychir ymlaen yn awr am enwau gweddill y Gweinidogion newydd. Y mae gobeithion arbennig y bydd Cymry yn y Cabinet newydd. Sibrydir y gallai Mr. James Griffiths (Llanelli) fod yn Weinidog Llafur, ac y gall bod swydd bwysig yn aros Mr. Aneurin Bevan (Glyn Ebwy) ac y gall aelodau Cymreig eraill hefyd gael swyddi.

Ddydd Llun y daeth canlyniad etholiad Prifysgol Cymru. Yr oedd yr Athro W. J. Gruffydd wedi gorchfygu'r olaf o'r Cenedlaetholwyr Cymreig yn y maes—Dr. Gwenan Jones, yr unig un o'r Cenedlaetholwyr i gadw'r ernes.

Mr. James Griffiths a gafodd y mwyafrif mwyaf yng Nghymru, a Mr. Emrys O. Roberts (Rh. Meirion) a gafodd y mwyafrif lleiaf—112.

Dechreuodd y dilyw ychydig funudau cyn deg o'r gloch fore Iau pan ddaeth canlyniad sedd De Salford allan—ac y mae Salford yn cadw traddodiad o fod yn gyntaf gyda'u canlyniad. Yr oedd Llafurwr wedi ennill sedd oddi ar Dori.

Erbyn canol y prynhawn yr oedd Llafur wedi sicrhau eu mwyafrif.

Saith yr hwyr ymddiswyddodd Churchill. Hanner awr wedi saith yr oedd Attlee yn Brif Weinidog. Yr oedd Llafur i mewn yn eu nerth eu hunain am y tro cyntaf erioed ym Mhrydain Fawr.

Ni bu'r fath drol gwleidyddol ers 1906 pan sicrhaodd y Rhyddfrydwyr dan Campbell-Bannerman fwyafrif o 356.

Tri ar ddeg o weinidogion anlwcus y Toriaid allan mewn diwrnod—Bracken, Grigg (yng Nghaerdydd), Macmillan, Womersley, Amery, Somerwell, Law, Sandys, Ernest Brown (arweinydd y Rhyddfrydwyr Cenedlaethol), Hore Belisha, Geoffrey Lloyd, Mabane a Llewellin.

Ralph Assheton, cadeirydd y Pwyllgor Toriaidd allan; arch-Dori fel Herbert Williams allan. Mab a mab-yng-nghyfraith Churchill allan, ac ymgeisydd Annibynnol cymharol anadnabyddus yn pleidleisio dros ddeng mil yn erbyn Churchill ei hun.

Llundain, Birmingham, sir Gaerhirfryn yn ysgubo tua'r chwith; Cymru'n mynd yn fwy Llafurol fyth.

TRYCHINEB

A thynged drychinebus i'r Blaid Ryddfrydol. Sinclair yr arweinydd a Beveridge yr ysbrydoliaeth allan a'r holl gynrychiolaeth yn llai fyth er sicrhau dros ddwy filiwn o bleidleisiau.

A thrydydd arweinydd allan—Acland, arweinydd Common Wealth a gollodd ei ernes o £150 hefyd.

Ond ail-ethol dau Aelod o Genedlaetholwyr o Ogledd Iwerddon sy'n gwrthod dod ar gyfyl Senedd Prydain ac sy'n peidio a chodi eu cyflog.

Dau o Doriaid a enillodd yr etholiad wedi marw cyn dydd y cyfrif—un oedd L. R. Pym, un o dri Aelod Toriaidd Cymru a etholwyd.

Un ar bymtheg o'r 25 sedd newydd sy'n codi'r gynrychiolaeth seneddol i 640, yn cael eu hennill gan Lafur.

Ac effaith gyntaf hyn i gyd oedd "dirwasgiad"—ar y Stock Exchange!

Cyfranddaliadau mewn glo, dur, rheilffyrdd (fe genedlaetholir y rhain gan Lafur) yn colli'n drwm yn eu prisiau. Y "dirwasgiad" mwyaf ers 1940.

Wedi 1,902 o ddyddiau'n Brif Weinidog ac wedi Llywodraeth y Gofalwyr o ddau fis (un o'r Llywodraethau byraf ei hoes ym Mhrydain) yr oedd swyddogaeth Churchill ar ben ac Ernest Bevin ymhen deuddydd yn ehedeg yn ei le gydag Attlee i Potsdam.

CYFRIFOLDEB

"Fe syrth cyfrifoldeb ofnadwy, gartref ac oddi cartref, ar ysgwyddau'r Llywodraeth newydd, a rhaid i ni i gyd hyderu y byddant yn ei ddwyn yn llwyddiannus" meddai Churchill.

Ac meddai Attlee yn dawel, "Yr ydym yn wyneb yn wyneb a'r tasg mwyaf mewn hanes."

Yr oedd Attlee, sy'n fab i gyfreithiwr, yn naw oed oed pan aeth Keir Hardie i'r Senedd yn Aelod Llafur cyntaf i gerdded i Senedd Prydain Fawr.

Meddai Sinclair—"Llwyr gondemniodd yr etholaeth y Blaid Geidwadol. Yng ngrymuster y troi yma ni ddaeth y Blaid Ryddfrydol allan yn dda. Ond eto fe bleidleisiodd dros ddwy filiwn iddi."

Meddai'r "Daily Express" gofidus a chyhoeddus siomedig — "Ysgubodd llanw'r mor dros Brydain. Boddodd blaid fawr gyda thrylwyrder na welwyd mo'i debyg yn hanes gwleidyddol y wlad hon."

"Ym Mhrydain Fawr" meddai'r Manchester Guardian "bu chwyldro distaw . . . Ni bydd ar y wlad ofn y Llywodraeth Sosialaidd gyntaf, rhaid i'r Llywodraeth beidio a bod ofn y wlad a'i llaniodd."

"Cyhyd ag y pery'r Llywodraeth newydd i sylweddoli'n rymus bolisi o ddiwygio trwyadl gartref, fe ddymuna Rhyddfrydwyr yn dda iddi," meddai'r "News Chronicle."

"BARN Y TIMES"

Gwyliadwrus iawn oedd sylwadau'r "Times" a ganolbwyntiodd yn hytrach ar ganmol Churchill gan ei geryddu ar yr un pryd am fod yn rhannol gyfrifol am golli'r etholiad i'r Toriaid.

Ond llawenha'r "Daily Herald" mewn llawenydd sobr. Medd, "Nid uchafbwynt (climax) oedd y fuddugoliaeth i Lafur, ond dechrau ymdrech a fydd yn galetach ac yn fwy o ddifri na'r un a wnaethom eto."

Yn y Senedd newydd y mae dros 170 o Aelodau o'r Lluoedd, ac amryw o'r rheini o Gymru.

Gwyr llawer o'r Aelodau Seneddol Cymreig, yn enwedig yr Aelodau Llafur, beth yw gweithio a'u dwylo.

Glowyr oedd James Griffiths, Aneurin Bevan, Syr Charles Edwards, D. R. Grenfell, W. G. Cove, S. O. Davies, G. H. Hall a D. J. Williams.

Cynrychiolwyr y glowyr oedd Arthur Jenkins, George Daggar, Ness Edwards, W. H. Mainwaring, Will John ac E. J. Williams.

Gweithiai Arthur Pearson ac Lreeoed Thomas mewn gwaith cadwyn a D. L. Mort mewn gwaith dur.

Clerc ar y relwe oedd P. Morris. Ysgolfeistr oedd T. G. Thomas, swyddogion undebol oedd T. E. Watkins a L. J. A. Callaghan.

Darlithwyr oedd Robert Richards a Goronwy O. Roberts. Athro coleg (professor) yw H. A. Marquand.

A gwneuthurwr tobaco a ymneilltuodd yw P. Freeman, y Llafurwr arall.

Y mae gan y Rhyddfrydwyr un athro coleg—W. J. Gruffydd, a phedwar bargyfreithiwr—Clement Davies, Hopkin Morris, R. Owen ac Emrys O. Roberts.

Cyfreithiwr yw un o'r Toriaid—D. V. Price White, a'r llall, N. Birch, ar y Stock Exchange.

A Syr Henry Morris Jones, yr unig Ryddfrydwr Cenedlaethol yn feddyg.

She puts such energy into her play and never seems to get tired. She's always so fit and happy.
Any mother would be proud of Susan's radiant good health and energy. Ever since she was quite a tiny tot any little stomach upsets have soon been corrected with 'California Syrup of Figs'. When children are 'out of sorts' this natural laxative will regulate the system and put them right again.
"California Syrup of Figs"

Ac Nid Oes Dim a Gyffry Hedd y Bedd . . .

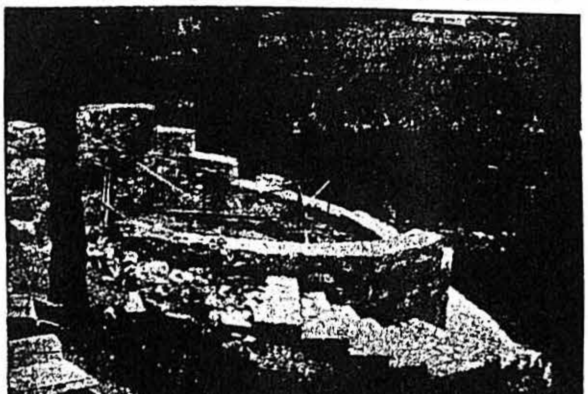

Heddwch neu ryfel; i'r chwith neu i'r dde—mae'n dragwyddol dawel yn Llanystumdwy. A'r gwr a fu'n arglwyddiaethu ar bob Etholiad Cyffredinol yn y ganrif hon, ond y diwethaf, mor ddifeind heddiw a'r afon a lithra islaw'r bedd. Ac fe a'r gwaith o godi gardd ar feddrod Ll.G. ymlaen dan gyfarwyddid Mr. Clough Williams Ellis a Mr. Bodfan Griffiths.

EISTEDDFODAU ADEG RHYFEL

TELYNORES

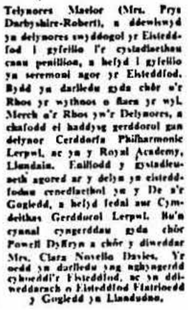

Telynores Maelor (Mrs. Prys Darbyshire-Roberts), a ddewiswyd yn delynores swyddogol yr Eisteddfod i gyfeilio i'r cystadleuthau canu penillion, a hefyd i gyfeilio yn seremoni agor yr Eisteddfod. Bydd yn darlledu gyda chôr o'r Rhos yr wythnos o flaen yr wyl. Merch o'r Rhos yw'r Delynores, a chafodd ei haddysg gerddorol gan delynor Cerddorfa Philharmonic Lerpwl, ac yn y Royal Academy, Llundain. Enillodd y gystadleuaeth agored ar y delyn yn eisteddfodau cenedlaethol yn y De a'r Gogledd, a hefyd fedal aur Cymdeithas Gerddorol Lerpwl. Bu'n cynnal cyngerddau gyda chôr Powell Dyffryn a chôr y diweddar Mrs. Clara Novello Davies. Yr oedd yn darlledu yng nghyngerdd cyhoeddi'r Eisteddfod, ac yn ddiweddarach o Eisteddfod Ffatrioedd y Gogledd yn Llandudno.

"ER pob newid ac amrywio a fu ar Eisteddfodau blynyddoedd y rhyfel, cadwyd rhai elfennau'n gyson trwyddynt: Cymraeg oedd iaith pob cystadleuaeth, pob beirniadaeth, pob cyngerdd, pob araith llywydd, pob pwyllgor, pob gohebiaeth, pob cofnod," medd y cyd-ysgrifenyddion, Mri. D. R. Hughes a Chynan, mewn llyfryn a gyhoeddwyd gan Gyngor yr Eisteddfod Genedlaethol yn cyhoeddi adroddiadau am y blynyddoedd 1939-44.

Cynnwys yr adroddiadau hyn hanes cyfrifon a rhestrau buddugwyr eisteddfodau Dinbych, Aberpennar, Hen Golwyn, Aberteifi, Bangor a Llandybie.

Collodd y cyngor ei lywydd, y Gwir Anrhydeddus D. Lloyd George, A.S., un is-lywydd, y Parch. D. G. Hartwell Jones; cadeirydd y pwyllgor gwaith, Mr. D. Owen Evans, A.S.; un o'i drysoryddion, Dr. Henry G. Lewis, a'r aelodau hyn o'r pwyllgor gwaith, Dr. T. Hopkin Evans, Syr William Jenkins, A.S., Mr. R. Pierce Jones, Mr. T. O. Jones (Gwynfor), Mr. E. Walter Rees; o'r is-bwyllgor llenyddiaeth, Mr. E. Prosser Rhys; o is-bwyllgor cerddoriaeth, Mr. J. Breese Davies, ac o'r is-bwyllgor celfyddyd, Mr. W. B. Dyrchon a Mr. Isaac Williams.

Y WEDD ARIANNOL.

Wrth son am yr iaith Gymraeg dywed yr adroddiad ymhellach: "Er gwaethaf peth rhagfarn, fe brofwyd y gallai cerddoriaeth glasur ganu lawn mor llithrig yn Gymraeg ag mewn iaith arall pe ceid heibio i ddiogi a thaeogrwydd. Efallai yr ymddengys yn beth digrif i ryw hanesydd yn y dyfodol ein bod yn myned i'r drafferth i gofnodi peth mor elfennol hyn yn ein hadroddiad, canys yn enw synnwyr cyffredin beth ond Cymraeg a ddisgwyliech chi oddi ar lwyfan yr Eisteddfod. Digon gwir, ond ysywaeth caed tuedd mewn ambell bwyllgor lleol a beirniad cyn y rhyfel i Seisnigeiddio llawer ar ein prifwyl genedlaethol. Hyderwn na welir mo'r penwendid hwn byth eto. Hyderwn hefyd y delir i ethol Llywyddion yr Eisteddfod o blith cymwynaswyr Cymru, a fedr gyrraedd calon eu cenedl trwy draethu iddi eu neges yn gynnes yn ei heniaith—sef iaith swyddogol yr Eisteddfod a'r Orsedd."

Yn yr adroddiadau ar gyfrifon ariannol y gwahanol eisteddfodau, yr oedd elw Eisteddfod Dinbych 1939, yn £2,259 7s 2d. Yr oedd dyled o £116 6s 6d ar Eisteddfod Aberpennar 1940. Caed gweddill o £84 5s 5d gyfrif incwm a thraul o Eisteddfod Hen Golwyn 1941. Yr oedd y draul yn £195 12s mwy na'r incwm yn Aberteifi 1942. Yr oedd gweddill o £28 17s 6d o Eisteddfod Bangor 1943; ac yr oedd gweddill mewn llaw o £2,953 11s 4d o Eisteddfod Llandybie.

Gwahoddodd y Weinyddiaeth Addysg tua chant o athrawon ac addysgwyr o wledydd Ewrop a gwledydd tramor eraill i Goleg Dulwich, Llundain, am bythefnos yn Awst i dreulio amser gydag athrawon ac addysgwyr o wledydd Prydain. Dewiswyd Mr. Hywel D. Roberts, athro Cymraeg yn ysgol ramadeg Bae Colwyn, gan y Weinyddiaeth Addysg fel cynrychiolydd Cymraeg, i osod safbwynt addysg a diwylliant Cymru i'r tramorwyr. Prif bwrpas y cwrs a'r gynhadledd yw caniatau i addysgwyr Prydeinig a thramor i gyfnewid syniadau ar y rhagolwg ym myd addysg wedi'r rhyfel, a'r datblygiadau a wnaed yng nghyfnod y rhyfel.

SAFLE'R PLEIDIAU.

Wele safle'r pleidiau trwy Brydain hyd ddydd Mercher:—

Llafur	388
Toriaid	195
Cenedlaethol Seisnig	1
Rhyddfrydwyr Cen.	14
Rhyddfrydwyr	12
Plaid Llafur Ann.	3
Commonwealth	1
Comiwnyddol	2
Annibynnol	14
Seddau eraill	4

Llun 76

YR AELODAU SENEDDOL CYMREIG

CAERDYDD

Canol.

T. G. Thomas (Ll.)	16,506
C. S. Hallinan (C.)	11,982
Lt. Peter Morgan (Rh.)	5,121
Mwyafrif	4,524

Dwyrain.

H. A. Marquand (Ll.)	16,299
Syr James Grigg (C.)	11,306
J. E. Emlyn Jones (Rh.)	4,523
Mwyafrif	4,993

De.

Lt. L. J. Callaghan (Ll.)	17,489
Llt.-Col. Syr A. Evans (C.)	11,545
Mwyafrif	5,944

ABERDAR.

G. Hall (Ll.)	34,398
Capt. C. G. Glover (C.)	6,429
Mwyafrif	27,969

MERTHYR TYDFIL.

S. O. Davies (Ll.)	24,879
G. Jenkins (Ll. An.)	5,693
Mwyafrif	19,186

CASNEWYDD.

P. Freeman (Ll.)	23,845
R. M. Bell (C.)	14,754
R. W. Crawshay (Rh.)	5,362
Mwyafrif	9,091

RHONDDA.

Dwyrain.

W. H. Mainwaring (Ll.)	16,733
Harry Pollitt (Com.)	15,761
J. K. Davies (Cen.)	2,123
Mwyafrif	972

Gorllewin.

Wm. John (Ll.) yn ddiwrthwynebiad.

ABERTAWE.

Dwyrain.

D. L. Mort (Ll.)	19,127
R. Harding (Rh. Cen.)	6,102
Mwyafrif	13,025

Gorllewin.

P. Morris (Ll.)	18,098
Syr Lewis Jones (Rh. Cen.)	13,089
Mwyafrif	5,009

LLANELLI.

James Griffiths (Ll.)	44,514
G. O. George (C.)	10,397
Mwyafrif	34,117

BRYCHEINIOG A MAESYFED.

T. Watkins (Ll.)	19,725
Oscar Guest (C.)	14,089
D. Lewis (Rh.)	8,335
Mwyafrif	5,636

CAERNARFON

Y SIR

GORONWY O. ROBERTS,
Llafur.

Goronwy O. Roberts (Ll.)	22,043
Syr Goronwy Owen (Rh.)	15,637
W. Ambrose Bebb (Cen.)	2,125
Mwyafrif	6,406

BWRDEISDREFI

D. PRICE WHITE,
Ceidwadwr.

Lt.-Col. D. Price White (C.)	11,432
D. Seaborne Davies (Rh.)	11,096
Elwyn Jones (Ll.)	10,625
J. E. Daniel (Cen.)	1,460
Mwyafrif	336

MON

LADY MEGAN LLOYD-GEORGE,
Rhyddfrydwr.

Lady M. Lloyd-George (Rh.)	12,610
Cledwyn Hughes (Ll.)	11,529
Mwyafrif	1,081

MEIRION

EMRYS O. ROBERTS,
Rhyddfrydwr.

Emrys O. Roberts (Rh.)	8,495
Huw Morris Jones (Ll.)	8,383
Craig Parry Hughes (C.)	4,374
Gwynfor Evans (Cen.)	2,448
Mwyafrif	112

DINBYCH

SYR H. MORRIS JONES,
Rhyddfrydwr Cenedlaethol.

Syr H. Morris Jones (Rh. Cen.)	17,023
E. G. Evans (Rh.)	12,101
W. L. Mars-Jones (Ll.)	11,702
Mwyafrif	4,922

FFLINT

CYRNOL N. BIRCH,
Ceidwadwr.

Nigel Birch (C.)	27,800
Miss Eirene Lloyd Jones (Ll.)	26,761
J. Williams Hughes (Rh.)	17,007
Mwyafrif	1,039

WRECSAM

ROBERT RICHARDS,
Llafur.

Robert Richards (Ll.)	26,854
D. L. Miln (Rh. Cen.)	13,714
J. D. Williams (Rh.)	6,960
J. R. Hayes Jones (Cen. An.)	430
Mwyafrif	13,140

MALDWYN

CLEMENT DAVIES,
Rhyddfrydwr.

Clement Davies (Rh.)	14,018
P. L. W. Owen (C.)	10,895
Mwyafrif	3,123

Y BRIFYSGOL

W. J. GRUFFYDD,
Rhyddfrydwr.

W. J. Gruffydd (Rh.)	5,239
G. Jones (Cen.)	1,696
Mwyafrif	3,543

CAERFYRDDIN

HOPKIN MORRIS,
Rhyddfrydwr.

R. Hopkin Morris (Rh.)	19,783
R. Moelwyn Hughes (Ll.)	18,504
Mwyafrif	1,279

CEREDIGION

RODERICK BOWEN,
Rhyddfrydwr.

E. R. Bowen (Rh.)	18,912
Ifan Morgan (Ll.)	10,718
Mwyafrif	8,194

PENFRO

Y MILWRIAD GWILYM LLOYD-GEORGE,
Rhyddfrydwr Cenedlaethol.

Milwriad G. Lloyd-George (Rh. Cen.)	22,997
W. Fienburgh (Ll.)	22,829
Mwyafrif	168

ABERAFON

W. G. Cove (Ll.)
D. T. Llewellyn (C.)
Mwyafrif

CAERFFILI

N. Edwards (Ll.)
J. de Courcy (C.)
Mwyafrif

GWYR.

D. R. Grenfell (Ll.)
J. Aeron Thomas (Rh. Cen.)
Mwyafrif

LLANDAF A'R BARRI

Ungoed Thomas (Ll.)
C. H. A. Lakin (C.)
Bransby Williams (Rh.)
Mwyafrif

CASTELL NEDD

D. J. Williams (Ll.)
David Bowen (Rh. Cen.)
Wynne Samuel (Cen.)
Mwyafrif

OGWR.

E. J. Williams (Ll.)
O. J. Davies (C.)
Trefor Morgan (Cen.)
Mwyafrif

PONTYPRIDD.

A. Pearson (Ll.)
C. G. Trebearn (C.)
J. E. Williams (Rh.)
Mwyafrif

ABERTILERI.

G. Daggar (Ll.)
J. J. Hayward (C.)
Mwyafrif

BEDWELLTE.

Syr Chas. Edwards (Ll.)
Lt. H. L. Tett (C.)
Mwyafrif

GLYN EBWY.

Aneurin Bevan (Ll.)
S. Parker (C.)
Mwyafrif

TREFYNWY.

L. R. Pym (C.)
W. A. Ll. Oakley (L.)
Mwyafrif

PONTYPWL.

Arthur Jenkins (Ll.)
J. G. Weeple (C.)
Mwyafrif

KIDNEY SUFFERER TELLS HER STORY

Found Relief Through Only Salts Specially Recommended for Women

In July, Mrs. D——, of Boscombe, Bournemouth, sat down and wrote this letter: "I have for a long time suffered from my kidneys and was constantly under treatment. I used to be disturbed continuously at night and had almost continuous backache. Also I put on flesh rapidly. Now after using Juno-Junipah Salts I am better, not disturbed at nights, and gently losing the surplus fat."

Plain simple words, but are they not sincere proof of the fact that a woman needs a special salts like Juno-Junipah?

Juno-Junipah is gentle. It clears the poisons out of the blood and prevents unwanted fat without any drastic purging or griping, bringing almost instant relief for Rheumatism, Lumbago, Sciatica and other uric acid pains. And Juno-Junipah is the only salts to contain pure oil of Juniper, one of the oldest remedies for the Kidney and other troubles women suffer so often, Backache, Loss of Sleep, etc.

Take just a little Juno-Junipah in warm water every morning, and you'll be astonished how soon you begin to feel better and look better, too. Your pains will go, your complexion improve, and if you're overweight you'll be delighted at the way you retain the slim figure of youth.

Better Health and Looks OR NO PAY!

So confident are we that Juno-Junipah will make any woman feel and look better, that here is an offer! Get a 2s. bottle of Juno-Junipah from any chemist to-day. Take it as directed, and if you aren't more than satisfied with what it has done he will refund your money without question. Obtainable from all chemists including Francis and Co., Hope Street and Town Hill, Wrexham.

YR ETHOLIAD YN NINBYCH

"Enillais y sedd am fod yr etholaeth hon y tu ol i'r Prif Weinidog, ac yn anghymeradwyo gwaith y Sosialwyr a'r Rhyddfrydwyr Sinclairaidd yn gadael ei lywodraeth" meddai Syr Henry Morris-Jones, yr ymgeisydd Rhyddfrydol-Cenedlaethol, wrth gydnabod ei ail-ethol yn Aelod Seneddol dros ranbarth Gorllewin Dinbych ddydd Iau. "Sylweddolaf," meddai, "nad yw diolchgarwch wedi diflannu yn hollol o'n bywyd cyhoeddus."

Hysbyswyd canlyniad yr etholiad yn gynt nag a ddisgwylid, ac o ganlyniad nid oedd cynulliad mawr iawn ger y Neuadd Sirol, Rhuthyn, lle y cyhoeddwyd y ffigurau gan yr Uchel Sirydd (Syr Edmund Spriggs). Pleidleisiodd yr etholwyr yn drwm, a chafwyd, yn ol y disgwyliad, fod Syr Henry wedi ei ethol am y pedwerydd tro. Bu'n cynrychioli'r etholaeth ers 1929.

Wele y ffigurau: Syr Henry Morris-Jones, 17,023; E. Garner Evans (Rhyddfrydwr), 12,101; W. L. Mars Jones (Llafur), 11,702.

Dangosai'r ffigurau i Syr Henry gael mwyafrif o 4,922. Yn yr etholiad diwethaf yr oedd ei fwyafrif yn 5,043. Cafodd yr ymgeisydd Rhyddfrydol 238 o bleidleisiau yn llai na'r ymgeisydd yn 1935—Mr. J. C. Davies, cyn-gyfarwyddwr addysg y sir. Bu i'r ymgeisydd llafur gynhyddu pleidleisiau ei blaid o 6,739.

Cydnabu'r ddau ymgeisydd arall y gefnogaeth a roddwyd iddynt. Rhagwelai Mr. Garner Evans, a siaradai gyntaf, y byddai etholiad arall ymhen deunaw mis. Teimlai fod y canlyniad yn adlewyrchu poblogrwydd personol Syr Henry Morris-Jones. "Bu yn Aelod rhagorol dros y rhanbarth yma" meddai, "a gwnaeth waith da ar ran y bobl a gynrychiolai. Eto, teimlaf mai gwell fuasai i chwi gael rhywun arall yn y Senedd yn ei le" (chwerthin). Llongyfarchai Mr. Mars-Jones ar ddyblu pleidlais y blaid Lafur yn yr etholaeth.

Teimlai Mr. Mars-Jones yn falch o'r ffaith iddo lwyddo i ddyblu pleidleisiau ei blaid mewn etholaeth yr edrychid arni fel un anobeithiol i'r blaid Lafur. Teimlai fod y blaid wedi gwneud camrau breision yn yr etholaeth. "Bu imi bregethu Sosialaeth Keir Hardie—Sosialaeth Gristnogol, sydd yn apelio at bob un ohonoch," meddai.

"Gwn" meddai Syr Henry, yn siarad yn Ninbych yn ddiweddarach ar y dydd, "na fu i lawer ohonoch bleidleisio i mi, ond myfi yw eich Aelod yn awr, a hynny gyda mwyafrif sylweddol. Gwnaf fy ngorau i bob plaid, a phobl nad ydynt yn perthyn i unrhyw blaid."

SAITH MIL O BREGETHAU

Y mae'r Henadur W. C. Black, Brynllwyn, Aberhiw, cadeirydd Pwyllgor Addysg sir Drefaldwyn, ac ynad heddwch y sir, i'r hwn y cyflwynwyd anerchiad goreuredig a siec am £120 yn gydnabyddiaeth am ei wasanaeth fel pregethwr cynorthwyol yng nghylchdaith y Methodistiaid Cymreig, ers 16 mlynedd, wedi traddodi 7,000 o bregethau ac wedi gwasnaethu ym mhulpud Aberhiw yn y cyrddau blynyddol ers 63 mlynedd yn ddifwlch.

Hysbysir fod y Parch. D. Bulkeley Jones, gweinidog eglwysi Oakley Park a Manledd, ger Llanidloes, wedi derbyn galwad i fugeilio eglwys Bresbyteraidd Gymreig Bodffari, ger Dinbych, fel olynydd i'r Parch. W. Emrys Cleaver.

Llun 77

YR AFON
Cân i Denor neu Soprano gan William Davies.
Y mae copiau yn awr ar gael, 2/4.
Gan unrhyw lyfrwerthwr neu gan
HUGHES A'I FAB,
16, Westgate Street, Caerdydd.
2Jy27

G. M. C. A.

Y Cymro

Y BRYTHON A'R FORD GRON

PAPUR CENEDLAETHOL CYMRU
THE WELSH NATIONAL NEWSPAPER
FRIDAY, AUGUST 17, 1945.

DAVIES' MACHYNLLETH
YR ANWYDWST
"Sydyn ei ymosodiad,—chwyrn nychwr
Ein hiechyd, haint afrad,—
Enfawr deyrn-glefyd anfad,
A dur gledd i daro gwlad." (R.J.)
"DIM OND DAVIES'S A WNA'R TRO"

RHIF 664 — AWST 17, 1945 — Pris Dwy Geiniog (2d.)

CADEIRIO PRIF-FARDD 1945

AWDL ODIDOG

Goruchafiaeth Bardd o Fon

Gan Ohebydd "Y CYMRO"

WEDI'R siom o beidio cael gweld coroni bardd brynhawn Mercher bu llawer o holi a stilio yn ystod bore Iau ar faes yr Eisteddfod a fyddai cadeirio bardd ai peidio y prynhawn hwnnw.

Cafwyd nid yn unig ateb pendant y byddai cadeirio, ond bu i rywun [illegible] si ar gerdded mai merch a [illegible] y tro hwn; os felly byddai [illegible] newydd sbon i'w gofnodi yn [illegible] hir yr Eisteddfod Genedlaethol.

Ychydig funudau cyn y ddefod [illegible] ac urddasol [illegible] nad merch a fyddai'n cael yr anrhydedd ond bardd adnabyddus a enillasai'r [illegible] fwy nag unwaith o'r blaen.

Yna cerddodd y Gorseddogion ar hyd y pafiliwn yng ngwydd cynulleidfa o 5,000 a lanwai'r lle hyd at ei [illegible] ac esgyn i'r llwyfan.

Galwodd yr Archdderwydd, a lywyddai'r gweithrediadau, ar Llifon, yr "aelod hynaf sy'n fyw o'r orsedd, mae'n debyg," i offrymu Gweddi'r Orsedd.

Nid ymddangosai fel petai'r gynulleidfa fawr wedi setlo i lawr yn dawel a threfnus, ac yr oedd rhywrai ym[illegible] draw y pafiliwn yn gwaeddi am i'r rhai oedd yn nes i'r llwyfan eistedd i lawr.

Am foment edrychai pethau'n anhyfryd, ond pan lefarodd Llifon a gyrchasid at y meicroffon gan Meurig Prysor, y gair "Gweddiwn," mewn llais hyglyw digryn, bu tawelwch sydyn a pharhaol fel y gellid clywed pin yn disgyn. Yr oedd yn wir yn foment llawn drama.

Yr oedd yn amlwg fod Dr. T. H. Parry Williams, Aberystwyth, yr hwn gyda'r Parch D. J. Davies, Llanelli, a Dewi Morgan, Aberystwyth, a feirniadai, ac a draddodai'r feirniadaeth, am gadw'r gyfrinach a fyddai cadeirio o gwbl, hyd oni ddeuai i ben ei draethiad, a llwyddodd i gadw'r [illegible] i ddyfalu hyd y diwedd.

Dywedodd fod yr "Oes Aur," yn destun y gadair yn y Barri 24 mlynedd yn ol, a'r pryd hwnnw ni chaed awdl deilwng i'w gwobrwyo, felly ceid gweld yn y man beth a fyddai tynged y pedair awdl ar ddeg a ddaethai i law eleni. [illegible] gynnyrch o'r neilltu gan nad oeddynt ar lun awdl. Yna wedi son am ddeg arall, sylwodd fod un awdl yn wahanol i'r lleill ac yn sefyll ar ei phen ei hun yn y gystadleuaeth.

Yna dyfynnodd yn helaeth linellau

(I dudalen 12)

JAPAN WEDI ILDIO

—Swyddogol

Darllenodd y Prif Weinidog (Mr. Attlee) hanner nos Fawrth fel y canlyn:

"Ildiodd Japan heddiw. Y mae'r olaf o'n gelynion wedi ei drechu."

Penodwyd y Cadfridog MacArthur yn benaeth y Cynghreiriaid i dderbyn y darostyngiad a gwnaed trefniadau i arwyddo'r telerau mor fuan byth ag fydd bosibl.

Yn y llun uchod, a dynnwyd gan "Y Cymro" ddydd Iau yn y Rhos, gwelir yr Eisteddfod Genedlaethol yn ei gogoniant. Y prifardd newydd yn y gadair yw Tom Parry Jones, Ty'n Rigyn, Malltraeth, Mon, prydydd a llenor ieuanc adnabyddus, ond hyd yma heb lwyddo i ennill yr anrhydedd uchaf. Bu'n ail ac yn drydydd mewn prif wyliau, a rhwng 1929 a 1936 enillodd saith coron a thros ugain o gadeiriau mewn eisteddfodau sirol a rhanbarthol.

• • •

Ac yn y darlun bach ar y dde, a dynnwyd ddydd Mercher, gwelir yr Archdderwydd Crwys yn sefyll o flaen y gadair wâg ac yn hysbysu i'r dorf enfawr siomedig na choronid bardd yn yr wyl eleni.

Llun 78

Gwilym Evans'
Quinine Bitters
TONIC DIGURO
Potell: 3/10 a 5/6 (Cludiad 1/6)
Tablet: 2/9 a 4/10 (Cludiad 6c)
HUMPHREY JONES & SONS
CHEMISTS & OPTICIANS
PENYGROES and CAERNARVON

Mai 21, 1959.

Y CYMRO

(THE WELSHMAN) The National Welsh Newspaper

North South Meirion Caernarfon Anglesey

Rhif 2,281. MAI 21, 1959 PRIS 4c.

AMAETHWYR CYMRU!
Clywch dystiolaeth Mr. Griffith:
"Anfonwch 'Moirat'. Gwenwyn Tyrchod. Cefais rywbeth arall da i ddim."
Prynwch Drwy Fferyllwyr
Cofiwch "Moirat" 2/-

RHYFEDDOD GWR GARODD IAITH NA FEDRAI EI SIARAD

CADWODD y GYMRAEG AR DDU a GWYN

R pan ymddangosodd "Y Cymro" yn 1932 dyma'r llyn cyntaf o'r papur na wel gwr a'i sefydlodd mohono. Yn wychus o sydyn yn Harrogate, r oedd yn gorffwyso am ydig, bu farw ddydd Sul Mr. wland Thomas, yn 72 oed.

Ni bu yn ystod y ganrif hon Nghymru wr a wnaeth fwy os gyhoeddiadau Cymraeg, ac y wyd cyn lleied o son amdano. Nid oedd yn wr cyhoeddus yn yr gyffredin y gair. Gwr a lluniai ac a weithredai o'i yddfa ydoedd.

A gwr ydoedd na fedrai ymraeg. Oherwydd hyn anl iawn y gwelid ef mewn ulliadau Cymraeg. Ond , dyma'r gwr a roddodd ei oll egni ar waith i sicrhau od digon o lyfrau a chylchronau a phapurau newydd ymraeg yn cael eu cyhoeddi gynnal yr iaith Gymraeg am credai'n ddiffuant ei bod yn odol cadw'r iaithGymraeg n fyw os yw enaid Cymru w gadw'n fyw.

Ac am y credai mai'r unig rdd i gadw'r Gymraeg yn ei rddas oedd trwy sicrhau ei d yn iaith a ddarllenid yn on gan y nifer mwyaf posl o bobl.

Y DIRGELWCH

Rhan yn unig o'i gyfraniad yw Y Cymro." Y gyfran fawr arall y Hughes a'i Fab.

Nid oedd ei dad na'i daid a'i hendaid yn medru Cymraeg, ac yng Nghroesoswallt, yn r Amwythig, y ganed yntau. o fel Cymro yr ystyriai ei hun ob amser.

Anodd iawn yw dweud sut y datblygodd ei ymdeimlad Cymreig a'i ddiddordeb llosg ac ymarferol yn y Gymraeg. Nid oes unrhyw gysylltiadau na digwyddiad arbennig y gwyr neb amdano a'i symbylodd.

Fe'i ganed i fusnes y papur newydd. Wedi'r Rhyfel Byd Cyntaf dychwelodd i'r Caxton Press yn Oswestry, lle'r oedd gwaith argraffu cyffredinol a hen bapur newydd—yr "Oswestry Advertizer"—a lle dilynodd amre ei dad.

Pan ddaeth yn brif gyfarwyddwr y swyddfa wedi'r Rhyfel Cyntaf y "Border Counties Advertizer" yn unig, yn gwerthu tyw 8,000 o gopiau yr wythnos. oedd yno.

DATBLYGIAD

Datblygodd y busnes mewn bodd rhyfeddol.

Yn 1920 sefydlodd y "Wrexham Leader" a ddaeth y papur Saesneg wythnosol mwyaf yng Nghymru ac a gyhoeddir ddwywaith yr wythnos yn awr. Ac o'r "Wrexham Leader" datblygodd y "Flintshire Leader" yn bapur wythnosol ychwanegol.

Sicrhawyd y "Montgomeryshire Express" pan oedd y papur hwnnw ar ei sodlau, yn gwerthu lai na mil yr wythnos ac fe'i datblygwyd nes dod erbyn hyn yn bapur mawr a chryf gydag argraffiad arbennig i sir Faesyfed.

Ychwanegwyd y "Shrewsbury Advertizer," sy'n bapur ar wahan, at y "Border Counties Advertizer." A sefydlwyd y "Saturday Express" yn bapur newydd sbon.

Prynwyd hawlfraint "Y Cymro" o Ddolgellau a'i roi ar ei draed—wedi llawer o anawsterau a chryn golled—yn bapur Cymraeg i'r genedl gyfan gyda chylchrediad iddo na freuddwydiwyd amdano gan y Cymro mwyaf gobeithiol.

Yr oedd yr wyth mil o gopiau ar derfyn y Rhyfel Cyntaf wedi tyfu'n dros gan mil erbyn diwedd yr Ail Ryfel ac i dros 105,000 erbyn hyn.

YN Y TEULU

Prin y gwelwyd y fath ddatblygiad rhyfeddol mewn unrhyw bapurau wythnosol a berthynai i un teulu—i un gwr, yn wir. Canys ei eiddo ef oedd y papurau, nes iddo eu trosglwyddo i'w fab, Mr. Eric L. Thomas, ychydig flynyddoedd yn ol. Ond cadwodd ei ddiddordeb manwl ynddynt ac arhosodd yn gadeirydd y cwmni hyd y diwedd.

Y mae hanes ei weithgarwch gyda Hughes a'i Fab hefyd yn darllen fel nofel.

Yn 1921 yr oedd yr hen gwmni hwn yn dod wyneb yn wyneb ag anawsterau a pherswadiodd Mr. Rowland Thomas y cwmni papurau newydd yng Nghroesoswallt i ymddiddori ynddo, ac aeth ef ei hun i ymgymryd a chyfrifoldeb y cwmni cyhoeddi.

Gwelodd fod y fasnach lyfrau yng Nghymru mewn cyflwr trist ac aeth ati i lunio rhaglen o gyhoeddi llyfrau a oedd i syfrdanu'r genedl.

I benderfynu ar gwrs gwahoddodd saith o arbenigwyr y byd llenyddol Cymreig ynghyd. A'r saith oedd Syr John Morris-Jones, Parch. Thomas Shankland, Athro T. Gwynn Jones, Athro W. J. Gruffydd, Athro Ifor Williams, Athro Henry Lewis a'r Prifathro Ifor Evans.

Cyn diwedd 1925 yr oedd 80 o gyhoeddiadau Cymraeg, pymtheg rhan o fenter fawr y Geiriadur Beiblaidd a llu o gylchgronau ar y farchnad o Wasg y Dywysogaeth.

Cyn 1939 yr oedd tri chant o lyfrau wedi eu cyhoeddi. O 1901 i 1920 dim ond 150 o gyfrolau newydd a gyhoeddodd Hughes a'i Fab.

Ymysg y cyfrolau a gyhoeddwyd yr oedd gweithiau T. Gwynn Jones—ac i Mr. Rowland Thomas y cyflwynai T. Gwynn Jones y gyntaf ohonynt. Ac yr oedd Nedw a Llyfrau Mawr y Plant i'r ieuenctid. Nofelau fel Dirgelwch Gallt y Ffrwd, llyfrau hanes fel Cymru'r Oesau Canol, a llyfrau R. T. Jenkins. Cyfieithiadau fel Blodau o Hen Ardd. Llyfrau ar lenyddiaeth — a gweithiau'r beirdd—a phopeth ar gyfer pawb.

A'r cylchgronau at hynny. Ganddo ef y cyhoeddwyd y Cymru Coch hyd 1927, Cymru'r Plant hyd 1935, Y Cerddor o 1930 i 1939, y Capten o 1931 i 1933, Gwybod o 1938-39, Y Cerddor Newydd 1922-29, Y Llenor o 1922 ymlaen, Y Llwyfan o 1928-29, Y Tyddynnwr o 1922-23, Yr Athro o 1928, Yr Efrydydd o 1924-31.

A'r fenter fawr arall honno —Y Ford Gron o 1930-35.

Hyn oll o dan arweiniad gwr na fedrai Gymraeg.

Ac yr oedd adran arall bwysig yn y gwaith cyhoeddi hwn—cerddoriaeth. Yr oedd Mr. Rowland Thomas yn gerddor da ei hun—ac yn organydd ei gapel, fel ei briod. A daeth llif o ddarnau cerddorol i Gymru o Wasg y Dywysogaeth.

Tanseiliodd y rhyfel y gweithgarwch hwn ond parhai'r pennaeth hyd y funud olaf i ddyfeisio ffordd a roddai hwb fawr arall ymlaen i'r hen fusnes cyhoeddi hwn sydd ag amryw o gyfrolau newydd ar y gweill ar y funud.

YR ORSEDD

Ar waetha'r holl weithgarwch a diddordeb mawr yma yr oedd yn wr dieithr i Gymry. Un o'r ychydig iawn, iawn o weithiau y gwelwyd ef yn gyhoeddus oedd pan urddwyd ef yn aelod o'r Orsedd dan yr enw Roland Tudur—anrhydedd y meddyliai'r byd ohoni.

Yng Nghroesoswallt yr oedd yn ddiacon yng nghapel Presbyteraidd Oswald Road, yn Ynad Heddwch, ac yn gadeirydd y Gymdeithas Ryddfrydol. Ac wedi tan mawr yn Ysbyty Gobowen daeth y gronfa a sefydlodd a £50,000, a Mr. Rowland Thomas a osododd garreg sylfaen adran X-Ray newydd a godwyd efo'r arian.

Ond ychydig flynyddoedd yn ol symudodd ei gartref i Borthaethwy ym Mon. O Fon y deuai teulu cerddgar ei briod, Mrs. Elizabeth Thomas, a edy ynghyd a'i fab, Mr. Eric L. Thomas, i alaru ar ei ol.

MR. ROWLAND THOMAS

Y BRIFWYL MEWN PERYGL

ONI CHEIR YMDDIRIEDAETH

PAN gyferfydd Cyngor yr Eisteddfod Genedlaethol yn Amwythig, ddydd Sadwrn, bydd yn rhaid iddo benderfynu y naill ffordd neu'r llall p'run a weithredodd Pwyllgor Gwaith Caerdydd yn unol a Chyfansoddiad yr Eisteddfod Genedlaethol wrth wahodd y Frenhines i Brifwyl 1960.

Gerbron y Cyngor bydd datganiad a arwyddwyd gan ddeg o aelodau'r Cyngor yn gofyn am bleidlais o ymddiriedaeth ym Mhwyllgor Gwaith Caerdydd. Sonia'r datganiad fod Eisteddfod Genedlaethol 1960 "mewn perygl dybryd" oni rydd y Cyngor y bleidlais honno.

Dyma'r datganiad llawn a ddaw gerbron y Cyngor ddydd Sadwrn:

"Yn wyneb y cyhuddiadau disail a ymddangosodd yn y Wasg, ddydd Iau, Ebrill 30, sef fod Pwyllgor Gwaith Caerdydd wedi gweithredu'n anghyfansoddiadol trwy wahodd ei Mawrhydi y Frenhines i'r Eisteddfod er iddynt, wrth wneud hynny, ddiogelu'r rheol Gymraeg, yr ydym yn sicr ein meddwl fod Pwyllgor Gwaith Caerdydd yn haeddu fod Cyngor yr Eisteddfod yn datgan yn gwbl agored eu hymddiriedaeth ynddynt yn enwedig yn wyneb gwrthwynebiad parhaus yr aelodau hynny y derbyniwyd eu hymddiswyddiadau gan y Pwyllgor.

"Y mae'n rhaid i'r Cyngor gydnabod na fedrir disgwyl i Bwyllgor Gwaith Caerdydd ddwyn y baich a'r cyfrifoldeb heb eu hymddiriedaeth lwyr a phendant hwy. Oni rydd iddynt bleidlais ddiamheuol a phendant o ymddiriedaeth a sicrwydd y medr y pwyllgor drefnu'r Eisteddfod mewn ysbryd o gydweithrediad ac ewyllys da a chyda pharch i farn y mwyafrif yn ol y Cyfansoddiad, yna, y mae'r Eisteddfod ei hun mewn perygl dybryd."

SWYDDOGION

Ymysg y deg a arwyddodd y datganiad y mae pedwar o swyddogion y Cyngor ei hun: Mr. T. W. Thomas (Cadeirydd Pwyllgor Gwaith Caerdydd ac un o gyd-drysoryddion y Cyngor), Mr. T. Llywelyn Hughes (Cyfarwyddwr Technegol y Cyngor), Mr. G. Brynallt Williams (un o gyd-drysoryddion ac ysgrifennydd ariannol y Cyngor) a'r Parch. William Morris (yr Archdderwydd ac un o is-lywyddion y Cyngor).

Yr aelodau eraill a arwyddodd y datganiad yw: Mr. Idwal C. Evans (ysgrifennydd cyffredinol Prifwyl Caerdydd), Mr. K. Harris Hughes (aelod o Bwyllgor Gwaith Caerdydd), Mr. A. B. Oldfield Davies (aelod o Bwyllgor Gwaith Caerdydd), Erfyl Fychan (Arwyddfardd yr Orsedd), Dr. Haydn Morris a Mr E. Kenneth Thomas, Llundain.

Y PERYGL

Rhydd y datganiad yr argraff fod perygl i Bwyllgor Gwaith Caerdydd ymddiswyddo yn un cyfangorff oni rydd y Cyngor y bleidlais ymddiriedaeth iddo ddydd Sadwrn. Ac heb Bwyllgor Gwaith ni fyddai Prifwyl yn 1960.

Y mae bellach yn rhy hwyr ar y dydd i feddwl am ei chynnal yn unman arall—hyd yn oed pebai rhyw dref arall yn y De yn barod i'w chymryd.

Y mae'n rhy hwyr hefyd i'r Cyngor drefnu Eisteddfod ei hunan—fel y gwneid pebai tref neu ardal heb estyn gwahoddiad i'r Brifwyl.

Cyn y cyfarfod arbennig o'r Cyngor yn Amwythig bydd cyfarfod o Fwrdd yr Orsedd. Gerbron y Bwrdd daw cais oddi wrth Bwyllgor Gwaith Caerdydd am gydweithrediad ynglyn a derbyn y Frenhines os bydd yn dod i'r Brifwyl.

Pawb at y peth y bo

"CEFAIS fy synnu'n fawr" meddai Dr. Haydn Morris yn Eisteddfod Mon, o weld bod gweinidogion yr Efengyl yn cefnogi'r math hwn o ganu (sef sgiffio) a hwythau'n gwybod y nesa peth i ddim am gerddoriaeth. Os pregethwr, sticied at bregethu, os canu penillion, sticied at gerdd dant, os cyfansoddi baledi, wel gwneud hynny ynta. Tydi Mr. Mathews Williams a minnau sydd wedi treulio'n hoes gyda cherddoriaeth, ddim yn honni gwybod am ddim arall ond am gerddoriaeth."

Plaid Cymru a'r Frenhines

GWNAED cyhuddiad yn y "Western Mail" ddydd Sadwrn diwethaf: "Cyhuddir Plaid Cymru o ddefnyddio'r gwahoddiad i'r Frenhines er dibenion pleidiol. Datguddio cynllwyn yr Eisteddfod."

Yr un dydd gwnaeth swyddogion y Blaid, Mr. Gwynfor Evans a Mr. J. E. Jones, ddatganiad i'r Wasg yn gwadu'r cyhuddiad mewn geiriau cryf.

"Condemniwn yr ymgais hwn," meddant, "i wneud ymosodiad llechwraidd ar onestrwydd y Blaid a'i swyddogion, a hynny heb ronyn o sail a heb roi unrhyw dystiolaeth o gwbl.

"Yng nghorff yr erthygl, nid oes y briwsionyn lleiaf o dystiolaeth i gefnogi'r penawdau mympwyol a chwbl gamarweiniol.

"Yr ydym yn gwadu pob cyhuddiad a phob awgrym o gyhuddiad sydd yn y geiriau, a mynegwn ein dicter oblegid y cyhuddiad."

Y mae'r datganiad hefyd yn egluro safle'r Blaid, gan egluro nad oes a wnelo hi ddim a'r cweryl ynghylch y Frenhines.

"Fel na bo unrhyw amheuaeth ynghylch ein safle," medd y datganiad, "y mae'n iawn symud pob camargraff a awgrymir gan y penawdau, a dylid gwneud y pedwar peth hwn yn gwbl eglur:

"1. Nid yw'n rhan o swydd Plaid Cymru fel plaid wleidyddol i ymddiddori mewn dadl fewnol rhwng neu oddimewn i gyrff diwylliadol fel Cyngor yr Eisteddfod Genedlaethol a Phwyllgor Gwaith Eisteddfod Caerdydd, ac ni fyn y Blaid gymryd unrhyw ran yn y ddadl.

"2. Heb geisio rhannu'r bai rhwng y rhai sydd yn y ddadl, y mae Plaid Cymru yn gofidio am bob gair a gweithred,—ac yn arbennig y sylwadau gwyllt mewn papurau newydd,—sydd ddim ond yn chwythu'r tan gan ddrygu'r sefydliad pwysicaf diwylliadol Cymreig.

"3. Ar fater y rheol o Eisteddfod Gymraeg, mater i Gyngor yr Eisteddfod ydyw. Ym Mhlaid Cymru, gan mai plaid i'r holl Gymry ydyw, yn Gymraeg ac yn Saesneg eu hiaith, defnyddir y ddwy yn ei chynadleddau a'i chyfarfodydd gan gyfieithu o'r naill i'r llall.

"4. Ar fater y Frenhines, y mae Plaid Cymru'n edrych ymlaen am y dydd y bydd hi'n Frenhines y Gymru Rydd megis y mae'n awr yn Frenhines gwledydd y Gymanwlad fel Canada, ac fe groesawa pob diddordeb a gymer hi a'i theulu ym materion Cymru."

DIM CYMRAEG

FEL yr hysbyswyd yn "Y Cymro" wythnos yn ol, nid yw rhaglenni teledu Cymraeg T.W.W. o Gaerdydd i'w teledu trwy orsaf Granada ym Manceinion yn ystod yr haf.

Deallwn yn bur bendant yn awr y bydd y rhaglenni Cymraeg a deledir gan gwmni Granada ei hun yn peidio'n gyfangwbl cyn diwedd mis Mehefin dros yr haf.

Golyga hyn na cheir yr un rhaglen Gymraeg o gwbl gan y cwmniau masnachol y gellir eu gweld yng Ngogledd a Chanolbarth Cymru.

Llun 79

EINION EVANS

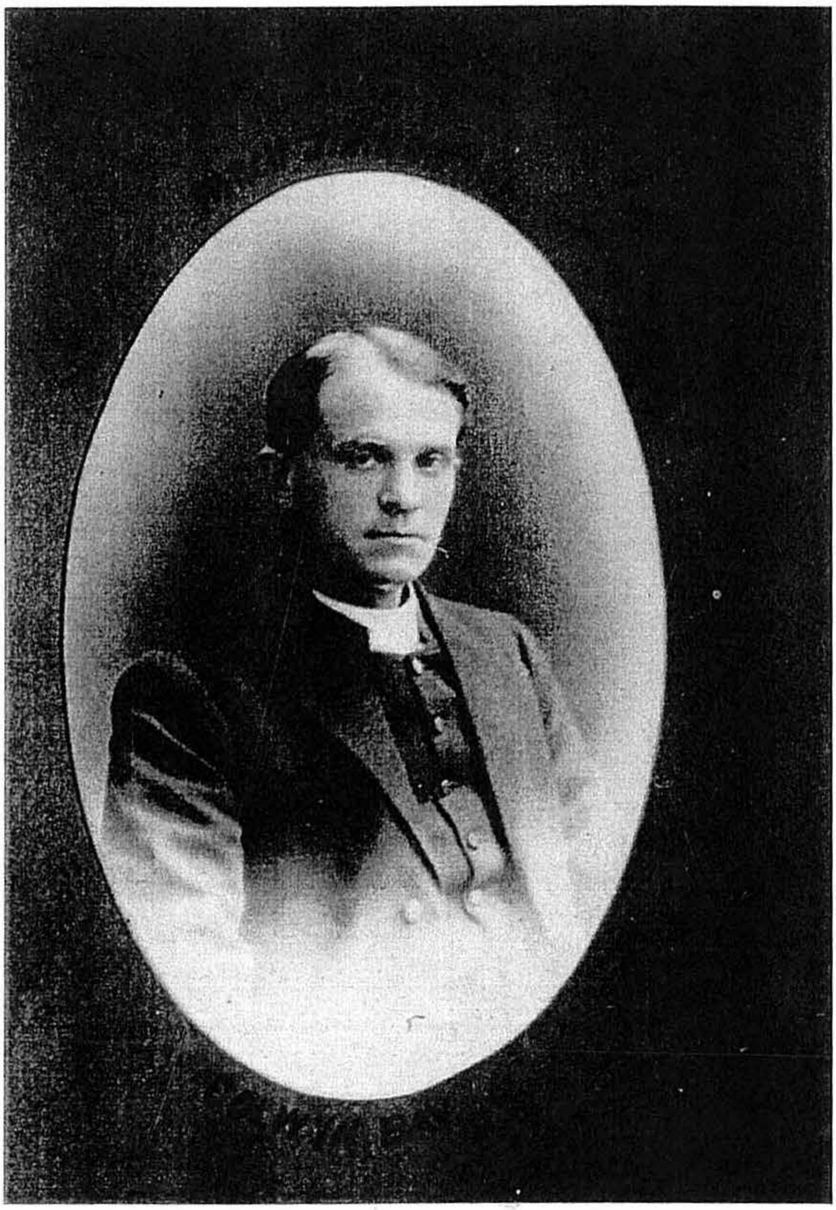

J. H. HOWARD

J. R. LLOYD HUGHES

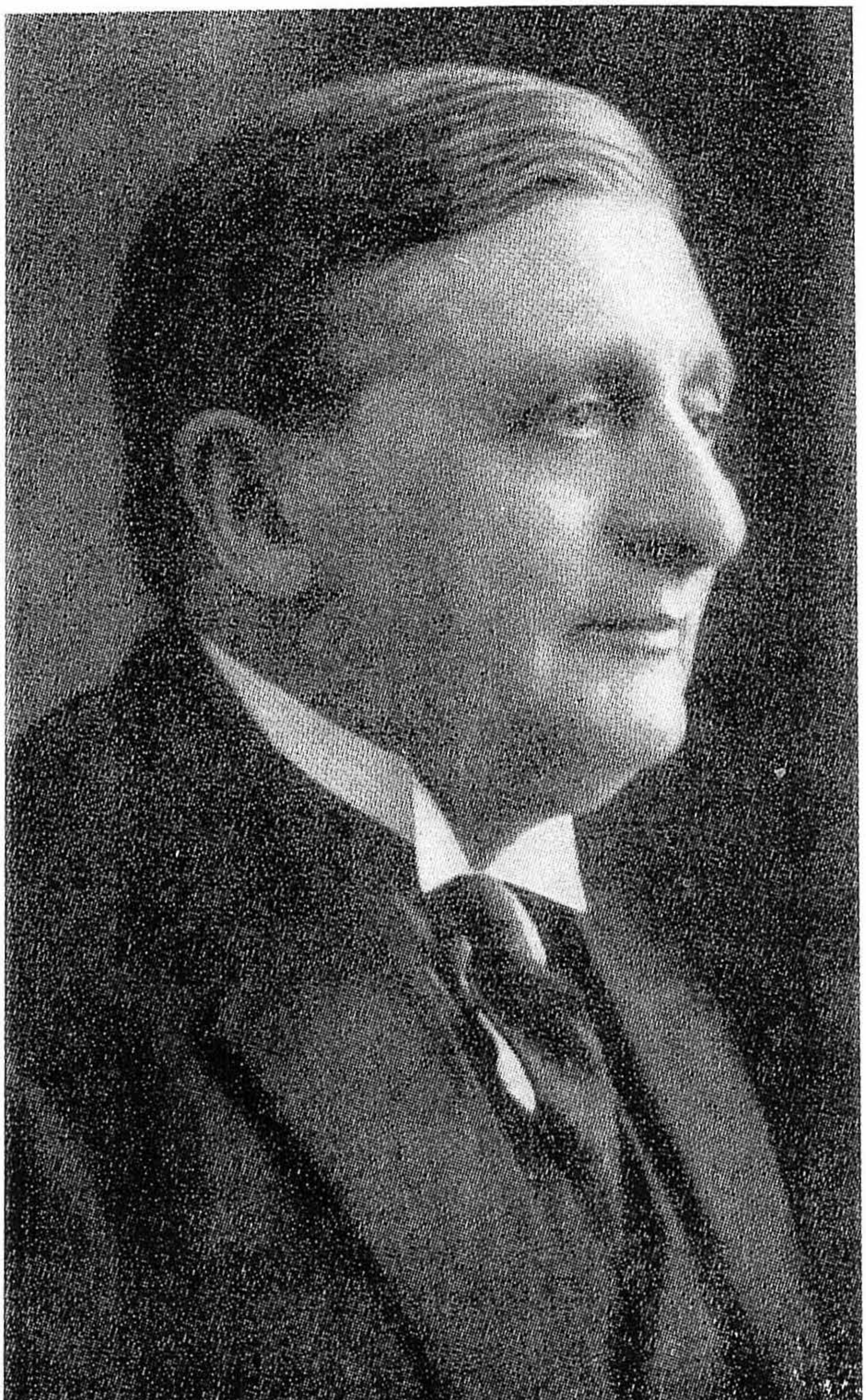

DAVID EMRYS JAMES (DEWI EMRYS)

J. W. JONES

JOHN TUDOR JONES (JOHN EILIAN)

PERCY OGWEN JONES

T. E. NICHOLAS

ROWLAND THOMAS

R. F. WATKINS

EDWIN WILLIAMS

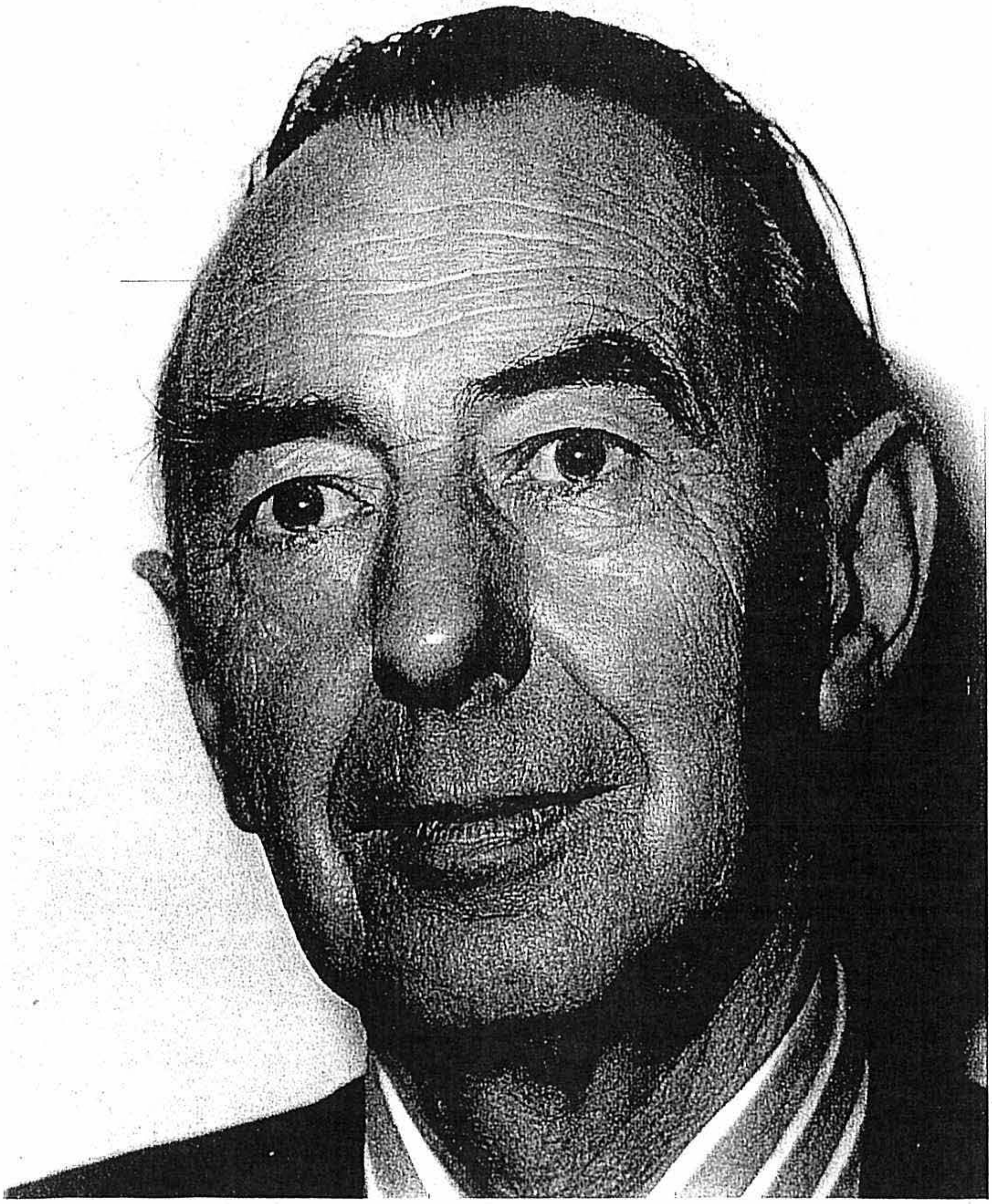

JOHN ROBERTS WILLIAMS
(JOHN AELOD JONES)